

NAGY-L. ISTVÁN

A császári-királyi hadsereg
1765-1815

Szervezettörténet és létszámviszonyok

NAGY-L. ISTVÁN

A császári-királyi hadsereg

1765-1815

Szervezettörténet és létszámviszonyok

Pápa, 2013

A kiadást
a Nemzeti Kulturális Alap
támogatta.

Lektorálta:

Réfi Attila

A borítón:

A würzburgi csata 1796 (Martinet, 1837.)

Franz Moritz von Lacy portréja (ismeretlen, 18. század vége)

Károly főherceg portréja a 3. gyalogezred ezredesi egyenruhájában (Seele, 1800.)

© Nagy-L. István, 2013

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.
Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz a szerző előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

ISBN 978-963-08-6132-8

Kiadja

Gróf Esterházy Károly Múzeum

Felelős kiadó: Nagy-L. István

Készült a Jókai Mór Városi Könyvtár Kötészeti és Sokszorosító Műhelyében

Felelős vezető: dr. Hermann István

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
1. BEVEZETÉS	13
2. A KUTATÁS TÁRGYA, FORRÁSAI ÉS MÓDSZERTANA.....	20
3. A HADSEREGET ALKOTÓ EGYSÉGEK SZERVEZETE	29
3.1. Gyalogság	29
3.1.1. A gyalogezredek szervezete	32
3.1.1.1. Lacy szervezete	35
3.1.1.1.1. Az ezred elvi felépítése	35
3.1.1.1.2. Az ezred személyi állománya	38
3.1.1.1.2.1. Az ezredtörzs	38
3.1.1.1.2.2. A századok	43
3.1.1.1.2.3. Az ezred összlétszáma	46
3.1.1.1.3. Hadkiegészítés	47
3.1.1.1.4. Az ezredszervezet változásai	52
3.1.1.1.4.1. 1765-1797.....	52
3.1.1.1.4.2. A második koalíciós háború, 1798-1801	59
3.1.1.1.4.3. Demobilizáció 1801-ben.....	62
3.1.1.1.4.4. Az 1801-1802-es egészségügyi reform és a tisztiszolgák rendszeré.....	64
3.1.1.2. Mack 1805-ös szervezete	67
3.1.1.3. Károly főherceg gyalogezred-szervezete, 1806–1815	70
3.1.1.3.1. Az új ezredszervezet kiépítése, 1806–1809.....	70
3.1.1.3.2. Az 1809-es mozgósítás	73
3.1.1.3.3. Békeévek, 1810–1812	76
3.1.1.3.4. Az oroszországi hadjárat és a hadsereg újjászervezése, 1812– 1815	79
3.1.2. Határőrgyalogság	87
3.1.2.1. A határőrség regularizálása	87
3.1.2.2. A határőrcsapatok szervezete 1765 és 1780 között	89
3.1.2.3. A határőrcsapatok szervezete 1780 és 1791 között	92
3.1.2.4. Az első két koalíciós háború	95
3.1.2.5. Demobilizáció 1801-ben.....	99
3.1.2.6. A harmadik koalíciós háború	101
3.1.2.7. Mack szervezetének felszámolása, Károly főherceg reformjai .	102
3.1.2.8. Az 1809-es háború és a békeperiódus 1812-ig	104
3.1.2.9. Az Oroszország elleni és a felszabadító háborúk időszaka	106

3.1.2.10. A sajkás zászlóalj	109
3.1.3. Gránátosok	112
3.1.3.1. 1769–1797	112
3.1.3.2. A második koalíciós háború	116
3.1.3.3. A harmadik koalíciós háború	117
3.1.3.4. Az 1809-es háború	118
3.1.3.5. A felszabadító háborúk	119
3.1.3.6. A gránátosok jelentősége.....	121
3.1.4. Helyőrségi csapatok	122
3.1.5. Törzsgyalogság	125
3.1.6. Szabadcsapatok	129
3.1.6.1. A szabadcsapatok, mint a hadsereg könnyűgyalogsága	129
3.1.6.2. A szabadcsapatok, mint segédc csapatok	145
3.1.7. Könnyűzászlóalj	150
3.1.8. Vadászok	153
3.2. Lovasság	158
3.2.1. Sorlovasság, határőrlovasság.....	158
3.2.1.1. II. József lovassága 1765–1798.....	159
3.2.1.1.1. A lovassági csapatnemek fejlődése	159
3.2.1.1.2. Az ezredszervezet változásai.....	162
3.2.1.1.3. A lovasság hadkiegészítése	181
3.2.1.2. Az 1798-as lovassági reform	183
3.2.1.3. A tartós szervezet kialakítása és működése, 1802–1815.....	188
3.2.1.3.1. Az 1801-1802-es szervezet	188
3.2.1.3.2. A harmadik koalíciós háború	193
3.2.1.3.3. Az 1806-os békeszervezet.....	195
3.2.1.3.4. Az 1809-es háború	199
3.2.1.3.5. Békeévek és az oroszországi hadjárat, 1810–1812.....	202
3.2.1.3.6. A felszabadító háborúk, 1813-1815	203
3.2.2. Lovas szabadcsapatok, zsoldba vett lovascsapatok	208
3.2.3. Törzsl lovasság.....	213
3.3. Tüzérség	219
3.3.1. A tüzérségi intézmények szervezettörténete	219
3.3.2. A tüzérség alkalmazása, bevetése	230
3.3.2.1. Kinsky tüzérsége, 1772–1807.....	230
3.3.2.2. Az ütegszervezet kora, 1808–1815.....	234
3.4. Műszakiak	237
4. MAGASABBEGYSÉG-SZERVEZET	245
4.1 A hadművészet átalakulása	246

4.2 A hadtudomány és a magasabb-egységek.....	248
4.3 A császári-királyi hadsereg magasabbegység-szerkezete	252
4.3.1 Háborús szervezet.....	252
4.3.1.1 A vonalhadereg kora, 1765–1792.....	253
4.3.1.2 Az összefegyvernemi magasabbegységek spontán kialakulása, 1792–1805.....	258
4.3.1.3 Az önálló magasabbegységek kora, 1809–1815.....	265
4.3.2 Békeszervezet.....	277
4.3.3 Kitekintés a többi európai nagyhatalom hadseregeire.....	278
5. A HADSEREG LÉTSZÁMA BÉKÉBEN ÉS A HÁBORÚKBAN - ERŐELOSZTÁS A HADSZÍNTEREKEN ÉS A HÁTORSZÁGBAN.....	281
5.1. Bevezetés.....	281
5.2. II. József hadsereg-fejlesztési eredményei	283
5.2.1. Békeidőszak a bajor örökösödési háborúig, 1765–1778.....	283
5.2.2. A bajor örökösödési háború, 1778–1779.....	286
5.2.3. A bajor örökösödési háborútól a török háborúig, 1779–1787.....	293
5.3. A török háború, a németalföldi felkelés és a porosz fenyegetés	295
5.4. Az első két koalíciós háború	304
5.4.1. Az első koalíciós háború, 1792–1797.....	304
5.4.2. A második koalíciós háború	328
5.5. Konzolidáció és egy elhibázott háború.....	342
5.5.1. Békeidőszak, 1801–1805.....	342
5.5.2. A harmadik koalíciós háború	346
5.6. Károly főherceg második reformkorszaka	351
5.6.1. Károly főherceg a hadsereg élén, 1806–1809	351
5.6.2. Az 1809-es háború	356
5.7. A korlátozott hadseregtől Napóleon bukásáig, 1809–1815	361
5.7.1. Francia felügyelet alatt, 1809–1813.....	361
5.7.2. A felszabadító háborúk, 1813–1815.....	364
6. ÖSSZEGZÉS.....	376
7. MELLÉKLETEK.....	384
7.1. A gyalogezredek létszámadatai, 1791–1815	386
7.2. A határőr gyalogezredek létszámadatai, 1802–1815	448

7.3. A lovasezredek létszámadatai, 1791-1815	464
7.3.1. Az 1815-ben létező lovasezredek	464
7.3.2. felosztatott lovasezredek	500
8. FORRÁSOK	508
8.1. Levéltári források	508
8.2. Kiadott források és szakirodalom	509

ELŐSZÓ

Az elmúlt két évtizedben a történettudomány egy, a társadalom- és művelődéstörténet, valamint a hadtörténet kapcsolatából kialakult új tudományággal, az ún. „új hadtörténetírással” (*new military history*) gazdagodott. Ez az új tudományág a hadtörténet korábbi eseménycentrikus megközelítését bővítette ki társadalom- és művelődéstörténeti kapcsolatokkal, a vizsgálatának fókuszául választott hadsereget és háborút az állammal és a társadalommal alkotott kapcsolatának aspektusából vizsgálja. Az elmúlt években Magyarországon is egyre inkább teret nyer a hadtörténet újfajta szemlélete.

A 18-19. század fordulója, a francia forradalmi és napóleoni (röviden: francia) háborúk időszaka a magyar történelem egyik legkevésbé kutatott szelete. Még inkább így van ez az európai háborúk, illetve az ebben történő magyar részvétel tekintetében. A 24 éves háborús periódus során a Magyarországot is magában foglaló Habsburg-államkonglomerátum (összetett állam – *composite state*) hosszú ideig, kerekítve 122 hónapig (a 24 év 42,36%-ában) állt hadiállapotban főként Franciaországgal, ennek során hét különféle háborút vívott, ebből hatot Franciaország és szövetségesei, egyet Oroszország ellen. Magyarország területe ez idő alatt hat alkalommal vált hadszínterré, rövid ideig Horvátország bizonyos részeit el is csatolták, jelentősebb hadműveletek két alkalommal folytak az ország területén: 1805-ben Pozsony környékén, 1809-ben viszont a Dunántúl nyugati része több hónapra francia megszállás alá került.

A francia háborúk időszakának elsősorban magyar szempontú, az új hadtörténetírás vizsgálati módszereit előtérbe helyező vizsgálatát tűztem ki célomnak közel egy évtizeddel ezelőtt. Ez a téma önmagában is rendkívül sokrétű, ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a hagyományos, eseményeket központba állító hadtörténeti feldolgozással is adós még a magyar történetírás. Jelen kötet az első része annak a trilógiának, amely szándékom és terveim szerint magába foglalja a 18-19. század bővebben értelmezett fordulójának magyar szemléletű, de az egyetemes történelemben ágyazott hadtörténeti megközelítésű vizsgálatát. Az időhatárok alapvetően egy nemzetközi eseménysorozathoz, nevezetesen a francia háborúkhöz kapcsolódnak, tehát pontosan meghatározhatóak. Az egyes témakörök tekintetében, azok belső sajátosságait figyelembe véve azonban ezek a korlátok változhatnak, de a hangsúly az 1792 és 1815 közötti időszakon van.

Közismert tény, hogy Magyarország (értve ezalatt a szűkebben és egészen a Magyar Szent Korona országai szerint bővebben értelmezett Magyarországot) a Habsburg Monarchia részeként nem rendelkezett önállósággal, hanem a modern vizsgálat által összetett államnak nevezett, perszónálunióval szorosabb, de a reálunióval lazább kapcsolatban állt a mindenkori uralkodó többi országával. A hadügy tekintetében az állapot szinte teljes egészében a reálunió felé hajlott. Éppen ezért ezen első kötetben nem Magyarországot, hanem az egész Habsburg Monarchiát választottam a kutatás keretül. Önálló magyar hadsereg nem léte-

zett, a magyar tisztek és tábornokok korántsem csak magyar csapatokat vezettek, ugyanakkor a magyar csapatok sem csak magyar tisztek parancsnoksága alatt álltak. A császári-királyi hadsereg magyar csapatainak önmagukban történő vizsgálata éppen emiatt öncélúan kiragadott lenne, már a kiindulásában magában hordozná a torz végeredményt. Az első kötettel az a célom, hogy egészen pontosan, intézménytörténeti alaposítással vizsgáljam meg az egész császári-királyi hadsereget, hogy ez megfelelő alapot biztosítson a magyar csapatok, illetve magyar tisztek és tábornokok, valamint a magyar társadalom kapcsolattrendszerének vizsgálatához, ami a trilógia második kötetében kerülne kifejtésre.

A harmadik kötet az előzőektől némileg eltérő megközelítést alkalmazna, mivel a korszak magyar hadügyének fontos részét képezi az 1809-es háború problémaköre. Örömteli fejlemény, hogy több évtizedes szünet után az utóbbi években, évtizedben egyre inkább a figyelem középpontjába került a rendiség, ezen belül az inszurrekció kutatása, a bicentenárium kapcsán új lendületet vett az 1809-es háború vizsgálata. Az inszurrekció a császári-királyi hadsereg magyar katonái mellett – minden ismert gyengesége ellenére – a magyar hadügy részét képezte. Ennek katonai tevékenysége, illetve a Magyarország területén folyó harcok – a magyar társadalom közvetlen találkozása a háborúval – képeznék a trilógia harmadik részét.

Jelen kötet tehát elsősorban egy intézménytörténeti munka, annak minden negatív és pozitív tulajdonságával. Első verziója doktori (PHD) disszertációm volt. Az opponenseimtől kapott bírálatok, valamint a kötet lektorának véleménye alapján azonban bizonyos részek szerkezetét némileg átalakítottam és több területet bővítettem, hiszen a disszertációm így is a rendelkezésre álló terjedelem felső határát súrolta. Nem tagadhatom el, hogy még így is csak a harcoló alakulatok kerülhettek részletes kifejtésre. A szállító alakulatok, a kordon- és kantonrendszerek, a helyőrségi tüzérség, az invalidus osztagok és egyéb más kis létszámú alakulatok csak vázlatos, olykor csak villanásszerű leírását tudtam adni. Nem került részletes bemutatásra a katonai adminisztráció, a központi és területi katonai igazgatás, a katonai igazságszolgáltatás, a hadiipar, vagy a hadianyag-gazdálkodás sem, mert mindezek önálló monográfiák témái lehetnének.

Munkám során számtalan felbecsülhetetlen értékű segítséget kaptam. Elsőként doktori témavezetőm, mentorom Zachar József meghatározó jelentőségű hatását kell kiemelnem. Munkái állandó inspirációt jelentettek, beszélgetéseink szakmai és emberi értelemben is meghatározóak voltak. Fájdalmasan korai halála pótolhatatlan veszteséget okozott.

Kiemelt köszönet illeti Vizi László Tamást, akinek támogatása, szakmai és emberi segítsége pótolhatatlan számomra. Utóbbi témavezetőmként is számíthatam alapos, megfontolt, megszívlelendő tanácsaira.

Köszönettel tartozom a Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség tagjainak: Balla Tibornak, Fazekas Istvánnak, Lenkefi Ferencnek és Kiss Gábornak, akik levéltári kutatásaimat hallatlan szakértelemmel és türelemmel támogatták. Köszönet jár opponenseimnek: Csikány Tamásnak és Lenkefi Ferencnek, akik értékes meglátá-

saikkal rámutattak munkám hiányosságaira és fontos tanácsokat adtak a bővítéshez és az átdolgozáshoz. Fontos inspirációt kaptam az ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Közép- és Kora Újkori Egyetemes Történelem Doktori Program Poór János által vezetett óráin. Köszönöm Poór Jánosnak, Lázár Balásznak, és Vajnági Mártának a műhelymunka során a sok értékes és gondolatébresztő beszélgetést. Köszönöm mindenkori főnökeimnek, V. Fodor Zsuzsának, S. Perémi Ágotának és Limbacher Gábornak a sok támogatást. Különösen köszönöm lektorom, Réfi Attila felbecsülhetetlen értékű munkáját, aki fontos részletekre irányította figyelmemet és számtalan hibát javított ki. Még egy tekintetben ki kell emelnem Lázár Balázs és Réfi Attila segítségét, hiszen eszmecsereink során sok tudást és forrásismeretet osztottunk meg egymással, amiből mindannyian sokat profitáltunk, inspiráltuk egymást. Köszönöm továbbá mindazon tanároknak, kollégáknak és barátoknak, akik közvetlenül, vagy közvetett módon segítettek kutatásomat. A kutatásokat az Osztrák Magyar Akció Alapítvány Ernst Mach Stipendiuma és Nachbetreuungsstipendiuma, valamint a Habsburg Történelmi Intézet kutatói ösztöndíja tette lehetővé, a kötet kiadása a Nemzeti Kulturális Alap révén vált lehetővé, mindezekért is köszönetemet fejezem ki.

Végezetül családomnak szeretném megköszönni a sok-sok támogatást és türelmet, ami nélkül jelen kötet nem készülhetett volna el.

Pápa, 2013. február 22.

Nagy-L. István

1. BEVEZETÉS

A háború a politika folytatása más eszközökkel. Ezt a tételt nem Clausewitz ismerte fel, de ő volt az, aki ezt az örökérvényű igazságot a hadtudomány szintjére emelve fejtette ki. A kora újkorban alig találunk olyan évtizedet, amely során Európában nyugodtak a fegyverek. A háborúk legtöbbször az egyes államok hadseregei vívták. A hadseregek a „hadügyi forradalomnak” nevezett időszakban jelentős átalakuláson mentek keresztül. Szinte minden európai államban létrejött az állandó hadsereg, amelyet az uralkodó a jövedelmeiből, főként az állandósuló hadiadókból tartott fent, és szinte kizárólag saját érdekei szerint használt. Az abszolút uralkodói hatalom felülkerekedett a feudális anarchián, korlátozta a rendiséget, a kiépített központi igazgatási rendszer sokkal hatékonyabban tudta mozgósítani az államok erőforrásait a hadseregek fenntartására. Ez az általános népességnövekedéssel párosulva jelentősen megnövelte a hadseregek létszámát. A létszám fenntartása viszont a 18. század folyamán egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. Egyrészt a hadsereg-kiegészítés elavulása, másrészt a pénzügyi nehézségek miatt, ami a központosított államtól egy új, addig nem létező adminisztratív rendszer kiépítését követelte. Gusztáv Adolf a Svéd Királyságban a harmincéves háború idején vezette be az összeírási hadkiegészítési rendszert, amely alapján a teljes fegyverfogásra alkalmas férfinépességet összeírták, és meghatározott kvóta szerint hívták be a szükséges létszámot. Ezt a rendszert II. Frigyes fejlesztette tökélyre a Porosz Királyságban. De a hatalmas méretűre növekedett hadsereget békében nem tartották teljes létszámban fegyverben, hanem tömegesen szabadságra küldték a katonákat. Ez csökkentette a termelésből kivont férfiak számát, de mérsékelte a hadsereg fenntartási költségét is.

Természetesen minden történelmi korszakban akadtak kivételek, amikor a lakosság fogott fegyvert, és „szólt bele” a háborúk menetébe. Ez azonban a 19. század vége előtt sokkal ritkábban történt meg, mint a 20. századtól kezdve. A 18. század dinasztikus háborúiban a lakosság passzív szemlélő és szenvedő alany maradt az uralkodók, uralkodócsaládok, egész dinasztiák érdekei és egyre inkább gazdasági érdekek szerint vívott háborúkban. A francia forradalmi és a napóleoni háborúk idején is mindössze két kivétel akadt, a vendée-i felkelések, valamint a spanyol gerillaháború, amely során a szervezett hadseregek mellett a felkelők háborút befolyásoló módon jutottak szóhoz.¹ Éppen ezért a nevezett korszakok háborúinak megértéséhez elengedhetetlen a hadseregek alapos vizsgálata.

¹ A harmadik ismert nagy felkelés 1809-ben Tirolban nem befolyásolta a háború menetét jelentős mértékben, csupán kisebb, időleges fennakadást okozott a franciáknak. Az 1812-es oroszországi franciaellenes népi harcok sem értek el akkora szintet, mint azt a 20. században szerették volna többen hinni.

A Habsburg-család osztrák ágának hadserege a harmincéves háborút lezáró békét követően vált állandó hadsereggé, mivel III. Ferdinánd császár elrendelte, hogy 9 gyalog-, 9 vértés- és egy dragonyosezredet a korábbi szokásoktól eltérően ne oszlassanak fel, hanem béke idején is tartsanak fegyverben.² Az állandó hadsereg bevezetése nem jelenti azt, hogy a hadsereg akár az egységek,³ akár a létszámok tekintetében jelentős állandóságot mutatott volna; csupán azt, hogy békeidőben is fennállt egy bizonyos nagyságú haderő. A hadseregben közigazgatási, és sokáig harcászati alapegységét jelentő ezredek száma erős változást mutatott. Békeidőszakban csökkent az ezredek száma, háborúban viszont emelkedett. Az amplitúdó a 18. század közepére azonban szinte nullára csökkent. Ez azért történt, mert a Habsburg-hadvezetés is áttért a katonák szabadságolására az egységek feloszlása helyett.

Ekkortól találkozhatunk a mozgósítás modern értelemben vett meghonosodásával. A háborúba lépő államnak nem új egységeket kellett felállítania, hanem a meglévő egységeket kellett legénységi állományú katonákkal feltölteni. A hadsereg létszámának jelentős növekedésével, a háborúk elhúzódásával a hadkiegészítésnek is tartani kellett a lépést. A gyors utánpótlás érdekében 1748-ban az állandó toborzás, majd 1753-tól a tartalékállomány került bevezetésre. A további létszámnövekedést ezek a rendszabályok már nem tudták kiszolgálni, szükséges volt az összeírási hadkiegészítési (konskripció) rendszer bevezetése.⁴ Erre vonatkozóan a munkálatok 1771-ben elkezdődtek, de az új módszer csak 1781-ben lépett életbe.

Az ezredek számának további változásait már a harcászati-hadászati elképzelések, valamint a területi változások befolyásolták.

A Habsburg Monarchia, majd Osztrák Császárság háborúit egyetlen kivételtől eltekintve⁵ szervezett hadsereggel vívta. Az 1745-től császári-királyinak nevezett haderő⁶ a Habsburg-család uralma alatt álló területek⁷ hadseregeként az akkori világ egyik legerősebb fegyveres erejét jelentette. Nagyon fontos megkülönböztetést kell tennünk a Német-római Birodalomban csak elméletileg létező, a birodalomba tartozó uralkodók által esetenként kiállított kontingenseiből összeálló úgynevezett „birodalmi hadsereg” (*Reichsarmee*), valamint a császári-királyi hadsereg között. Mivel a tárgyalts korszakban a Német-római Birodalom élén

² WREDE, 1898a, 13.

³ A katonai alakulatok általános megnevezésére használom az „egység” kifejezést. A harcászati és katonai közigazgatási rendszer alapján az ezredenél magasabb szervezeti egységet magasabbegységnek, a zászlóaljnál (lovasságnál osztálynál) alacsonyabbat pedig alegységnek nevezem.

⁴ WREDE, 1898a, 98-99.

⁵ Az 1809-es tiroli felkelést is a császári udvar készítette elő és robbantotta ki, és a Tirolba küldött megbízottakon keresztül lényegében mindvégig irányította. Ez a felkelés – minden hősiessége ellenére – sem tudott érdemben változtatni a háború kimenetelén, de még a háború eseményein is alig.

⁶ WREDE, 1898a, 16.; ill. 16. 2. lábjegyzet.; ZACHAR, 2003, 224.

⁷ Ehelyütt a család fő uralma alatt álló területekről van szó. A szekundogenitúrák önálló államok élén álltak, országaik nem tagozódtak be a Habsburg Monarchiába, így haderejük sem tartozott a császári-királyi hadseregbe.

kizárólag Habsburg uralkodó állt, a „birodalmi hadsereg” irányítása is a Habsburg-család kezében volt. A francia forradalom ellen össze is hívták, és ennek csak egy részét képezték a császári-királyi haderő egyes csapatai. Vizsgálatom tárgyát nem képezi a „birodalmi hadsereg”.

A Habsburg Monarchiának a császári-királyi hadsereg nem az egyetlen fegyveres ereje volt. A Magyar Királyság⁸ és az Erdélyi Nagyfejedelemség ugyanis saját védelmi rendszerű hadszervezettel rendelkezett. Az inszurrekció, a magyarul helytelenül nemesi felkelésnek nevezett intézmény nem tartozott a császári-királyi hadsereg kötelékébe. Attól minden tekintetben önállóan, saját főparancsnok alatt, saját parancsnoki rendszerrel, saját szervezetben működött. Ilyen módon a Magyar Szent Korona országainak⁹ inszurrekciója sem képezi vizsgálatom tárgyát. A korszak két területvédelmi szervezete, az 1809-es *Landwehr*¹⁰ és a sajátosságos tiroli területvédelmi intézmény, a véderő (*Landeschützen*) sem képezte a császári-királyi hadsereg szorosan vett részét, habár előbbi adminisztratív szempontból a bécsi székhelyű Udvari Haditanács (*Hofkriegsrat*) alárendeltségébe tartozott. Szervezetileg ugyan időlegesen betagozódtak a császári-királyi haderőbe, annak parancsnoksági rendszerébe, de nem számítottak a reguláris alakulatok közé,¹¹ így nem is vizsgálok ezeket.

Kutatásom eredeti célkitűzése a francia forradalmi és a napóleoni háborúkban harcolt császári-királyi hadsereg szervezetének bemutatása volt. Azonban hamar kiderült, hogy ez a hadsereg II. József¹² császár „reformmunkájának” eredménye. II. József felvilágosult abszolutista uralkodóként kiterjedt reformjairól emlékezetes. Munkálatai az állam szinte minden ágára kiterjedtek, legismertebbek egyházi, közigazgatási, és jobbágyreformjai. Sokkal kevésbé ismert a hadsereget érintő tevékenysége. Ez annál is inkább érthetetlen, mert már 1765-ben, társuralkodóvá fogadásakor¹³ édesanyja, Mária Terézia¹⁴ a birodalom¹⁵ hadügye-

⁸ Magyar Királyság alatt a legszűkebben vett értelmezett Magyar Királyságot (A Temesi Bánság és Fiume területével együtt), illetve Horvátországot és Szlavóniát értem. Ebbe az értelmezésben tehát nem tartozik az Erdélyi Nagyfejedelemség és a Katonai Határőrvidék.

⁹ A Magyar Szent Korona országai alatt az előző jegyzetben értelmezett Magyar Királyság, valamint az Erdélyi Nagyfejedelemség és a Katonai Határőrvidék teljes területét értem. Ilyen értelemben használom a „magyar” kifejezést is, tehát a magyarországi, a határőrvidéki és erdélyi csapatok együttes elnevezésére. Ettől eltérő használata (etnikum, népnév, illetve szervezeti csoport értelmű használata a szövegkörnyezetből lehet egyértelmű.

¹⁰ Az 1808-1809-ben felállított *Landwehr* önálló intézménynek számított, és a birodalomrészek szerint megszervezve azok területének védelméről kellett gondoskodnia. A valóságban betagozták őket a sorcsapatok közé. A felszabadító háborúk idejében felállított *Landwehr* viszont a gyalogezredek kötelékébe integrálva állt fel.

¹¹ A nem sorhadhoz átlépéskor meg kellett erősíteni, nem ritkán alacsonyabb ranggal kerülhettek csak a sorhadba.

¹² Született: 1741, német-római császár, társuralkodó a családi birtokokon: 1765, magyar, cseh király stb. (a családi birtokok örököse): 1780, meghalt: 1790. Munkámban a családi birtokokon folytatott tevékenységét vizsgálom.

¹³ IFJ. BARTA, 2000, 140.; NOSINICH, 1882, 234.

¹⁴ Született: 1717, a Habsburg-birtokok uralkodója: 1740, meghalt: 1780.

inek vezetésével bízta meg. A császári-királyi hadsereg felépítése, szervezete a 18. század folyamán látszólag nem sokat változott. Ez a változás is sokkal inkább extenzívnek, mennyiséginek tűnik. A valóság azonban nem ilyen egyszerű. II. József egy bonyolult, rendkívül sokszínű, az egységesítésnek még csak a kezdő lépéseit megtett hadsereget örökölt.

A Habsburg császári-királyi hadsereg a hétéves háború (1756–1763), tapasztalatai alapján korszerűsítésre szorult. A háború folyamán néhány alkalommal ugyan képes volt legyőzni a porosz hadsereget, sőt magát II. Frigyes (1740–1786) is, de összességében még mindig nem közelítette meg a korszakos jelentőségű király által tökélyre vitt porosz hadszervezet hatékonyságát. Ezt alapvetően két tényező határozta meg. Egyrészt a császári-királyi hadseregben nem volt Frigyeshez fogható képességű hadvezér, aki képes lett volna permanensen magas fokú teljesítményt nyújtani. Másrészt a két államszervezet hatékonysága jelentősen eltért – a poroszok javára. II. József egyik tényezőt sem tudott jelentősen változtatni, ezért hadügyi tevékenységét talán túlzás lenne reformnak nevezni. Ennek ellenére kétségtelen tény, hogy nagyon sokat javított a hadsereg hatékonyságán, és az adott körülmények és ismeretek között a hadsereg állapotát a lehető legmagasabb szintre emelte. Ez utóbbi miatt tevékenységét mégis indokolt idézőjelbe tenni „reformnak” nevezni, utalva arra, hogy bár minőségi szintű javulást nem sikerült elérni, de mégis voltak komoly részeredmények.

Fejtő Ferenc II. József valláspolitikája kapcsán írja, hogy „az egységesítő korszak (...) voltaképpen a hatalomra vágyó modern ember reakciója a középkor érzélgős irracionálisára.”¹⁶ Ez az egységesítő szellem hatotta át II. József hadseregreformját is. Mindazonáltal a császári-királyi hadsereg továbbra is tükrözte a soknyelvű és kultúrájú birodalom viszonyait. Az összeírási hadkiegészítést csak az örökös tartományokban és a cseh-morva területeken sikerült bevezetni, megmaradt a katonai határőrvidék sajátos hadszervezete, de Galícia bekebelezése is tovább növelte a sokszínűséget.

Ezen tények felismerése egyértelművé tette, hogy a vizsgálatot II. József hadseregével kell kezdenem. Ezt a katonai események is alátámasztották. A forradalmi háborút kirobbantó francia hadüzenet előtt alig több, mint fél évvel kötötték meg a törökökkel a szisztovói békét, és a két időpont között a császári-királyi hadsereget csak részben állították békelábra, az egységek nagyobbik része teljes hadilétszámon maradt. Kutatásomba tehát a török háború időszakát is bele kellett foglalnom, amelyre a felkészülés 1787 elején kezdődött. A törökök ellen mozgósított hadsereg szervezeti alapjait II. József és Lacy tábornok 1765 és 1772 között kiadott szervezeti rendelkezései és szabályzatai adták. Nyilvánvalóvá lett tehát, hogy vizsgálódásomat egészen 1765-ig ki kell terjesztenem.

A korszakhatár vége hadsereg-szervezeti szempontból nyitott. A császári-királyi hadsereg az 1848-49-es háborúig szervezetileg nem esett át változáson. A végpontot azonban feltétlenül 1815-ben kellett megállapítanom, hiszen a bécsi

¹⁵ A továbbiakban a „Birodalom” kifejezést a Német-római Birodalomra, a „birodalom” kifejezést a Habsburg Monarchiára használom.

¹⁶ FEJTŐ, 2000, 277–278.

kongresszus alapjaiban változtatta meg a nagyhatalmi politikát. Ezt követően a nagyhatalmak katonai erőfeszítései a politikai és területi status quo megőrzésére irányultak, a nagy háborúk időszaka véget ért. A császári-királyi hadsereg ebben az időszakban azért nem változott szervezetileg, mert ezt nem indokolták katonai szükségszerűségek és feladatok. A Szent Szövetség Európája többek között az államalakulatok közötti háborúk mérséklését tűzte ki céljául. Katonai szempontból ez hosszú békeidőszakot jelentett, ami nem támasztott a korábbihoz képest nehezebb feladatot a hadsereg számára. A hadsereg hadművelleti rendszere és harcászata nem változott, így a hadsereg szervezetét sem érték újabb kihívások – a létszám alacsony szinten tartását leszámítva. A fegyverzet ugyan némi fejlődést mutatott, mivel az 1830-as és 1840-es években a kovás rendszerű gyújtószerkezetet a durranóhiganyos csappantyús szerkezet váltotta fel. Ez a változás a lőfegyverek lövésbiztonságát növelte ugyan, de nem jelentett olyan változást, ami hatott volna a harcászatra. Ez 1815 és 1848 közötti időszak katonai szempontból a francia forradalmi és napóleoni háborúk tapasztalatainak feldolgozását és rendszerezését jelentette. A hadművelleti rendszerben az erőösszpontosításon alapuló, összefegyvernemi magasabbegységekkel operáló rendszer véglegesen megszilárdult, a harcászata az önálló egységekre – többnyire zászlóaljakra – alapozott, csatárokkal kiegészített oszlop-csatár harcászata sem változott. A lovasságnál megmaradt a nehéz- és könnyűlovasság aránya. A tüzérség változatlansága talán a legérdekesebb, mert békében az ütegszervezetet feloszlatták, megmaradt az adminisztratív, tüzérezredekre, szekerészetre és kezelőkre alapozott, széttagolt rendszer.

A tárgyalt korszakban két fontos, a hadsereg sok ágára kiterjedő reformmunkát folytattak. Az első II. József vezetésével Lacy tábornok végezte. A másodikat Károly főherceg nevéhez köthetjük. Ezzel indokolhatjuk, hogy a hadsereg-szervezés tekintetében meglehetősen változatos korszakot élt meg a császári-királyi hadsereg. Mégis, ha a kezdő- és végpont haderejére tekintünk, akkor felületes szemlélés során az egységek szervezetében nem tapasztalunk hatalmas különbségeket. Ez több okra vezethető vissza. Egyrészt a reformok főként a hadsereg más területeit érintették (hadkiegészítés, harcászata); másrészt a Lacy tábornok által kialakított szervezet határozottan kiállta az idő próbáját, és egy rövid, néhány hónapos időszakot kivéve kisebb változtatásokkal végig érvényben maradhatalott. A korszak szervezettörténete még ezen tény mellett is érdekes, változatos képet mutat. A változások inkább extenzív irányban jelentkeznek. Egységek, egész csapatnemek tűnnek fel, és tűnnek el, egységnevek változnak. A korszakban a császári-királyi hadsereg több száz egysége létezett rövidebb-hosszabb ideig, és ebben a kavalkádban még gondos odafigyeléssel is nehéz eligazodni.

A hadsereg magasabbegység-szervezete, tehát a harctéren harcoló hadseregek felépítése viszont alapjaiban változott meg. A 18. századi vonalhadereg sematikus felépítése a hadműveletileg önálló, összefegyvernemi magasabbegység kialakulásával minőségi ugráson ment keresztül. Ezt a változást a hadászati elvek megváltozása indikálta, ami teljes egészében átalakította a hadművelleti vezetés által támasztott igényeket. Ezeknek az igényeknek megfelelően alakult át a császári-királyi hadsereg háborús felépítése, hadrendje. A változás lassú, de folya-

matos volt, és 1809-ben jutott el a francia hadtestszervezet – saját hagyományokat figyelembe vevő – adoptálásáig.

A II. József társuralkodásának kezdetét követő fél évszázadban szinte minden elemében átalakult a császári-királyi hadsereg. Egy „érzelgős irracionális” által áthatott, számtalan visszássággal átszótt hadsereg egy modern, területi alapú hadkiegészítésű, korszerű harcászatot művelő, stratégiaileg koncepcionálisan tervező, egységes szervezetű, fegyverzetű, egyenruházatú haderővé változott. A 18. század első két harmadában a császári, császári-királyi hadsereg fejlődésében lemaradt a poroszok mögött, de hatékonyságát és erejét tekintve a francia hadsereg is erősebbnek bizonyult. A katonai vezetők számára egyértelmű volt, hogy a hadsereget alapjaitól újjá kell építeni, hogy megfeleljen a kor kihívásainak. Annál is inkább fontos volt ez, mert a birodalom nagyhatalmi státusza a hadsereg erején nyugodott. A 17. századra jellemző kontinentális francia-osztrák nagyhatalmi versengés mellé a 18. század közepétől a porosz és orosz birodalom is felzárkózott, előbbi a Habsburg Monarchia kárára.

A hadsereg számos területen újult meg, ezek közül munkámban a hadszervezetet választottam vizsgálatom tárgyának. Ezt azonban nem önmagáért teszem, tehát nem pusztán egy intézménytörténetet szeretnék írni. A kutatás nagyon fontos tapasztalata, hogy a szervezettörténet aprólékos feltárása nagyon sok adalékot szolgáltat a birodalom működéséről. A hadsereg, mint a birodalom nagyhatalmának letéteményese a katonai erő lehető legnagyobbra növelése érdekében működött. A szervezettörténeti változtatások mögött minden esetben a hatékonyság növelését, a haderő ütőképességének fejlesztését, illetve az anyagi lehetőségek függvényében az ár-érték arány növelését fedezhetjük fel. A korszakon végigvonul ez a javítási szándék. Ezt találhatjuk meg II. József létszámnövelő intézkedéseiben, a francia háborúk hatására kirajzolódó harcászati és hadműveleti változásokban, illetve az ezek által indukált szervezeti fejlődésben, Károly főherceg tevékenységében.

A hadsereg szervezete minden egyes alkotóelemét magába foglalja. Ez vertikális (különbéle fegyvernemek, csapatnemek, egységek) és horizontális (időbeli) vizsgálatot is szükségeltet, mindezt két szinten. Ez önmagában megrajzolta a könyv szerkezetét. A könyv három nagy fejezete szorosan kapcsolódik egymáshoz, szoros logikai rendszerben áll: a legkisebb résztől halad az egészig. Ennek ellenére a három nagy fejezet önállóan is megállja a helyét, kerek egész, belső logikai rendszert képezte.

Elsőként a hadsereg középszintű adminisztratív szerveit, az egységeket, illetve ezek keretében az alegységeket, mint a hadsereg építőköveit vizsgálok meg. Arra törekedtem, hogy lehetőleg az összes szervezeti változást feltérképezzem, így ebben a fejezetben sok szervezeti listát kellett használnom, a bemutatást narratív módszerrel, fegyvernemenként, csapatnemenként, tehát tematikus módon, azon belül kronologikusan, csomópontok szerint alfejezetekbe rendezve kellett elvégeznem. Az egységek vizsgálatát ebben a fejezetben csak az előírt állományra terjesztettem ki, a megvalósulásra csak ott utalok, ahol jelentősen eltért az előírtól.

Az egységeket, mint alkotóelemeket követi a hadseregek összetétele, a magasabbegység-szervezet vizsgálata. Ezt szélesebb kontextusba kellett helyezni, a korabeli hadtudomány, a rivális hadseregek, valamint a hadi események adták a vizsgálat vázát. Ebben a fejezetben különösen jól érzékelhető az állam és a hadsereg kapcsolata, hiszen a hatékonyság növelésének, mint a nagyhatalmi lét előfeltételének kiemelten fontos összetevője került vizsgálatra.

A téma harmadik nagy csomópontja a hadsereg valós erejének, az ellenség ellen bevetett katonák számának vizsgálata. Ebben a fejezetben pontos képet kaphatunk a császári-királyi hadsereg erejéről. Különösen fontos annak vizsgálata, hogy a rendelkezésre álló haderőt az egyes hadszínterek között milyen arányban osztották fel. Ezzel közvetlen és nagyon plasztikus képet kaphatunk a birodalom vezetésének katonai és politikai szándékáról, hiszen a hadsereg arányai tükrözték az erő kifejtési irányokat, illetve ezek erősségét. Fontosnak bizonyult megvizsgálni a háttországban visszamaradt csapatok erejét és arányát. Ez egyrészt politikai töltetet is hordozhatott, mint Lengyelország harmadik felosztása idején, de még inkább a birodalom katonai teljesítőképességének határait mutatja. Amikor a háttországban szolgáló kiképző-alakulatok összlétszáma lecsökkent, az a birodalom katonai kimerülésének kétségtelen jele volt. Közvetlen kapcsolat mutatható ki a katonai teljesítőképesség és a politikai döntések között.

2. A KUTATÁS TÁRGYA, FORRÁSAI ÉS MÓDSZERTANA

Munkám célja, hogy bemutassam a Habsburg Monarchia - 1804-től Osztrák Császárság és Magyar Szent Korona országainak - fegyveres ereje, a császári-királyi hadsereg felépítését, szervezetét, ezek változásait. Vizsgálatom tárgyát a bécsi székhelyű Udvari Haditanács (Hofkriegsrat) alárendeltségébe tartozó csapatokra korlátozom, mivel ez a szerv végezte a birodalom katonai igazgatását, intézte az állandó hadsereg ügyeit; egyben rövid időtől eltekintve¹ legfelsőbb katonai adminisztratív és hadászati vezető szervként is működött. A hadszervezetet a legalsóbb szinttől a legfelsőbbig vizsgálom, tehát a legkisebb adminisztratív és harcászati egység, a század felépítésétől a magasabbegységek szervezetéig.

A létszámviszonyok vizsgálatának alapjául az önálló adminisztratív egységeket tekintem. Ez legtöbb esetben ezredet jelent, de főként a szabadcsapatok esetében zászlóaljkat, századokat is. Törekedem arra, hogy minden, a korszakban létezett egységet felderítsek, és számot adjak szervezetéről. Az egységek szervezetének, de még inkább a létszámok vizsgálatánál gondot fordítok az elhelyezkedés kérdésére is, mégpedig felsőbb katonai hatóságok szerinti beosztásban. Ezek elsősorban főhadparancsnokságokat jelentenek, de háború idején hadseregeket, önállósággal bíró hadtesteket, esetleg kisebb seregtesteket is. Így feltérképezhetjük a birodalom csapatainak elhelyezkedését, az egyes birodalomrészek terheltségét, háború idején pedig a fő erőkiejtési irányokat. Ennek komoly jelentősége van, hiszen pontos képet kaphatunk a frontokon bevetett katonák számáról, illetve a hátszág biztosítására visszamaradt csapatokról, amely arány fontos tanulságot hordoz, és betekintést nyújt a birodalom hadi gépezetébe.

A téma kifejtése közben számos más részterületet is érintenem kell, amely nem tartozik szorosan a vizsgálatom körbe, de szükséges kitérni rá. Ezek közül legfontosabb a hadsereg kiegészítésének kérdése, amely közvetlen forrása a létszámviszonyok ismeretének, ezért szükséges részletesebben bemutatnom.

A kutatás kiindulópontjaként a császári-királyi hadsereg szervezettörténetének alapműve, Alphons Wrede „Geschichte der k.k. Wehrmacht” című hatrészes² sorozata szolgál. Ez a hatalmas forrásbázisra támaszkodó munka az egyetlen olyan önálló feldolgozás, mely vizsgálatának középpontjába a szervezettörténetet állította. Óriási értéke mellett ez a munka sem mentes a hibáktól. A hibák elsősorban nem téves adatokat jelentenek, hanem a megfelelő részletesség hiá-

¹ Károly főherceg hadügyminiszteri kinevezésétől az általa szervezett minisztérium feloszlásáig tartó időszakban (1801-1814) a Haditanács a katonai ügyek vezetésében háttérbe szorult, szerepe 1801 és 1810 között főként csak az adminisztrációra korlátozódott.

² WREDE, 1898a; WREDE, 1898b; WREDE, 1901; SEMEK-WREDE, 1905; WREDE, 1903; BROUCEK, 1988.

nyát, ami gyakran zavaró hatású, de a munka nagy időkorlátaival és széles vizsgálódási körével magyarázható. Céloként fogalmazom meg, hogy a hiányokat levéltári forrásokra alapozott kutatások révén pótoljam, illetve a vázlatos részeket újabb adatokkal gazdagítsam.

Wrede az egyes kötetek, fejezetek bevezetéseként bemutatja az adott fegyvernem, illetve csapatnem fejlődését, szervezetének, fegyverzetének, egyenruházatának vázlatos történetét, majd ezt követően részletezi az egységeket. Az egységek bemutatása a kötet megjelenésekor aktuális (feloszlátott egységnél az utolsó) hadrendi számmal, kiegészítési körzettel és tulajdonossal kezdődik, mintegy az egység azonosításaképpen. Az első rész az egység alapításával és az általánoson túli szervezetváltozásaival foglalkozik. Valamennyi olyan változást tételesen bemutat, amely nem minden azonos csapatnembeli egységet érint, tehát a vizsgált egység sajátja. Például itt említi a számozást, a feloszlátott egységektől átvett csapatokat, és adott esetben a feloszlátás körülményeit.

A második rész a hadkiegészítéssel foglalkozik, elsősorban a hadkiegészítési terület változásaival és a kiegészítési központtal. A harmadik rész a békehelyőrségeket sorolja fel. Itt egy nagyon fontos hiányosság, hogy csak az ezredtörzs állomáshelyét közli, nem tér ki a csapatok elhelyezkedésére, például a gyalogezredek harmadik zászlóaljainak helyére.

A negyedik rész az egység tulajdonosait (és másodtulajdonosait) sorolja fel év szerint. Megjegyzendő, hogy a névhasználat a kötet születésének kora szerinti helyesírással történik, de néhány nyelvspecifikus karaktert (például „ö”) nem használ, és a vezetékneveket is német formában közli. Ezt követi hasonló formában az egység parancsnokainak bemutatása, majd a harcban elesett magasabb rangú tisztek – többnyire törzstisztek – felsorolása.

Az utolsó rész az egység hadi krónikájának kivonatát tartalmazza. Ez különösen értékes részét képezi a kötetnek, hiszen nagyon sok egység esetében nincs más feldolgozás, amelyből a kutatók tájékozódhatnak. Ebben a részben néhány pontatlanság található, de itt is az a legfőbb hiányosság, hogy nem mindig követi nyomon az egység összes alkotóelemének részvételét (itt is a gyalogezredek harmadik zászlóaljára utalhatunk) a hadieseményekben.

Egyes csapatnemeknél néhány fejezet ékelődhet a fentiek közé, amely az adott csapatnem sajátos körülményeit (például a gyalogezredeknel a gránátosztály, fiúnevelő intézet) vizsgálja.

Kutatásomat a bécsi *Kriegsarchiv*, az *Österreichisches Staatsarchiv* részlegeként működő hadilevéltár iratanyagára alapozom. Itt találhatóak a Habsburg Monarchia központi katonai szerveinek iratai, amelyek az alapvető forrásokat szolgáltatják.

Az egységek belső felépítésének és létszámviszonyainak fontos forráscsoportját találhatjuk a „*Personalunterlagen*” fondfőcsoport „*Musterlisten und Standstabellen der k. k. Armee*” fondjának 12 603 doboznyi iratanyagában.³ Ezek

³ MLST.

között főként mustrajegyzékeket, újoncjegyzékeket, névjegyzékeket, áthelyezési jegyzékeket és állománytáblázatokat találunk az 1740-es évektől egészen 1820-ig, az új személyügyi nyilvántartás bevezetéséig. Az elképesztő gazdagságú fondban az összes létező egység fennmaradt anyagát megtaláljuk. A fond nagyszerű kutatási anyag, de hatalmas mérete szinte teljesen lehetetlenné teszi⁴ a benne való egységtörténeti és szervezettörténeti kutatást, ezért csak szondázási módszerrel, főként egy-egy másik irategyüttes adatainak részleges kiegészítésére tudtam használni.

A „*Feldakten*” fondfőcsoport „*Alte Feldakten*” fondja⁵ több szempontból is nagyon fontos forrást képez. A tulajdonképpeni hadműveleti iratanyag (*Operative Akten*) a haderő magasabbegység-szervezetének legfőbb forrása, mivel a hadseregek időről időre készítettek aktuális hadrendet, amelyet megküldtek Bécsbe. De sok létszámkimutatást, állománytáblázatot is találunk a 2512 doboznyi iratban.

Az „*Alte Feldakten*” fond önálló részét képezi a „*Stand- und Dienstabellen*” 89 doboza.⁶ Ennek az állagnak az „*Alte Feldakten*”-ben történt elhelyezése részben sérti a proveniencia-elveket, mivel főként a Haditanács által összeállított állománytáblázatokat tartalmazza, de emellett az „*Operative Akten*”-ből kiemelt néhány állományjelentés is megtalálható benne. A törzsanyagot a „*Haupt Stand- und Dienstabellen*” sorozata alkotja. Nem tudjuk, hogy mikortól állítottak-e össze ilyen táblázatokat⁷, mindenesetre az első ide sorolt fennmaradt példány 1790 januárjából származik. Ezek főhadparancsnokságok, illetve hadseregek szerint tartalmazzák az egységek létszámát, illetve létszámváltozásait. A sorozat 1796 végéig háromhavonta készült, attól kezdve havonta. Az 1790–1815 közötti időszakban ezen iratok fennmaradása közel 90 %-os.

Szintén az „*Alte Feldakten*” része az „*Ordres de Bataille*”⁸, amelynek a korszakot érintő dobozában grafikus alapú hadrendek találhatóak. Ezek kigyűjtése az állománytáblázatokhoz hasonlóan esetleges. Főként az „*Alte Feldakten*” iratai között található sok hadrend.

A „*Feldakten*” fondfőcsoportba tartozik a „*Kriegswissenschaftliche Mémoires*”, a korszak kedvelt tervezési, javaslatot képező formulája, a memoárok, emlékiratok összegyűjtött lelőhelye. Ide gyűjtöttek ki nagyszámú, általában nagyobb lélegzetű összegzést, javaslatot, beszámolót. Sok, témám szempontjából érdekes és hasznos anyagot találtam ebben a vegyes tartalmú gyűjteményben.

A „*Zentralstellen*” fondfőcsoport a birodalom központi katonai kormányzatának iratanyagát foglalja magába, és nagyon sok részből tevődik össze. A téma szempontjából négy állaga különösen érdekes. A „*(Militär-)Hofkommissionen*” állag az uralkodó által kinevezett, bizonyos feladattal megbízott bizottságok irat-

⁴ Tovább nehezíti a kutató dolgát a *Staatsarchiv* kutatószolgálati szabályzata, ami napi három doboz mozgását engedélyezi.

⁵ AFA.

⁶ AFA *Stand- und Dienstabellen*.

⁷ Lacy 1769-es szabályzata elrendelte az egységek számára az állománytáblázatok vezetését. 1775-ből maradt fent főtáblázat, ezért joggal feltételezhetjük, hogy az 1760-as évek végétől rendszeresen állítottak össze főtáblázatokat.

⁸ AFA *Ordres de Bataille*.

anyagainak lelőhelye. Ezek közül a „*Militär-Hofkommission Nostitz-Rieneck*”⁹, a „*Militär-Hofkommission Alvintzy de Berberek*”¹⁰ és a „*Militärökonomisch-politische Normalien-Hofkommission*”¹¹ tartalmaz nagyon fontos szervezettörténeti adatokat. Ezek a bizottságok kapcsolatban álltak a területi parancsnokságokkal, és a haderő szinte minden szervével, amelyek adatszolgáltatási kötelezettséggel tartoztak a bizottságok felé. Ezen jelentések között a létszámviszonyok vizsgálatához is értékes forrásokat találhatunk. Leghasznosabbnak a Nostitz-Rieneck-bizottság anyaga bizonyult, mivel az célzott szervezettörténeti kutatást is folytatott. A gyalogság és a lovasság 1696-tól 1794-ig feldolgozott története rendkívül gazdag forrásbázist ad, eddig azonban nem kapott különösebb kutatói figyelmet. Ebben az irategyüttesben találtam meg négy „*Haupt Stand- und Dienstabtabelle*” összegzést 1774-ből és 1775-ből.

A „*Kriegsminister-Lacy-Akten*” fond¹² Lacy tábornagy irathagyatéka. II. József császár barátja, személyes tanácsadója, és a katonai ügyek tényleges vezetője haláláig, 1801-ig megkerülhetetlen maradt a birodalom hadügyeit illetően. A fond címe megtévesztő lehet, mivel Lacy sohasem volt hadügyminiszter, tévesen kapta tehát ezt az elnevezést az irategyüttes, amely főként tervezeteket és javaslatokat tartalmaz.

A „*Kriegsministerium Erzherzog Karl (Kriegsministerialakten)*”¹³ Károly főherceg hadügyminisztériumának iratanyagából épül fel. Az 1801-ben létrehozott szervezet pontosan a „*Krieg und Marineminister*” nevet viselte, és 1809-ig, visszavonulásáig Károly főherceg állt az élén. Ebben az időszakban a háttérbe szorított Haditanács az adminisztratív ügyek vitelére szorítkozott, a valódi katonai vezetést az új minisztérium végezte. Károly főherceg lemondását követően a minisztérium háttérbe szorult, és fokozatosan visszaadta az ügyek intézését a Haditanácsnak, végül 1814-ben szüntette be működését. Iratanyaga így elsősorban Károly főherceg katonai reformjaihoz értékes forrás.

A legnagyobb fond a „*Zentralstellen*” fondfőcsoportban a „*Wiener Hofkriegsrat*”¹⁴ elnevezésű három fő részre oszlik. A „*Präsidialreihe*” és a „*Hauptreihe*”¹⁵ az Udvari Haditanács iratanyagának lelőhelye.¹⁶ Sajnálatos módon korábbi selejtezése az iratanyag nagyobbik részét megsemmisítette, de a még így is hatalmas iratanyag bővelkedik szervezettörténeti forrásokban. Szerencsére ezek a források nagyobb arányban maradtak fent, mivel a szervezeti változtatásokat általában az uralkodó parancsára hajtották végre, és az uralkodó kézjegyével

⁹ MilKom Nostitz-Rieneck.

¹⁰ MilKom Alvintzy.

¹¹ MilKom Normalien.

¹² KLA.

¹³ KMA.

¹⁴ HKR.

¹⁵ HKR Bücher; HKR Protocolla; HKR Akten.

¹⁶ A levéltárrendezések során az Udvari Haditanács iratanyagának jelentős részét kiselejtezték, csak a legjelentősebb iratokat tartották meg ebben az állagban. De jelentős mennyiségű iratot helyeztek át az „Alte Feldakten”-be is.

ellátott iratokat megtartották.¹⁷ A harmadik rész, amely a „Sonderreihe” nevet viseli tematikus részekből áll. Ismételten is csak esetlegesnek nevezhető kiemelésekkel létrehozott alfondok nagyon sok segítséget adnak a kutatóknak. Különösen hasznos az ún. „Armee-Schemata”¹⁸, a „Normaliensammlungen”¹⁹ és a „Bestellungen und Vormerkprotokolle”²⁰.

A kutatás legjelentősebb módszertani kérdését a hadsereg létszámviszonyainak vizsgálata jelenti. A nehézség abban áll, hogy hatalmas mennyiségű irat és adat maradt fent. Az első feladat az adatok jellegének tisztázása és pontos szétválasztása. A kutatás során alapvetően háromféle létszámadattal találkoztam. A legteljesebb adatsort az ún. „Stand- und Dienstabellen” típusú változatos iratok alkották. Ennek alcsoportját, és legjobban hasznosítható, egynemű forrását az „Alte Feldakten” részét képező „Stand- und Dienstabellen” alfond anyagában összegyűjtött, fentiekben jelzett, 1790-től rendelkezésre álló „Haupt Stand- und Dienstabellen” elnevezésű sorozat adja. Ugyanitt található különböző főhadparancsnokságok, hadseregek táblázatai is. Ezek szolgáltak forrásul a főtáblázatok összeállításakor. Sajnálatosan ezek nem töltik ki a fent nem maradt főtáblázatok által hagyott réseket. Hasonló táblázatokat az „Alte Feldakten” „Operative Akten” részében a bajor háborúval kezdődően találtam. Ezek már adnak némi lehetőséget a hézagok kitöltésére. Különös értéke a szolgálati táblázatoknak, hogy egységes rubrikarendszerben szolgáltatják az adatokat. Ez a rendszer alapvetően nem változott az évek során, csupán kisebb korrigálásokat hajtottak végre benne.

A második adattípus a „Musterlisten und Standestabellen der k. k. Armee” fondban található egységenkénti mustralisták által szolgáltatott adat. Ezek a teljes létszámot közlik tekintet nélkül a szolgálati viszonyra (harcképtelen, szabadságot, harcképes stb.). Nem egy pillanatról szolgáltatnak adatot, mert még az ezredekben belül sem egy napon tartották a mustrákat. Az ugyanitt található állománytáblázatok az első évtizedekből esetlegesen maradtak fent, így egységes adatsor készítésére alkalmatlanok. A mustralisták adatait gyakran közlik az ezredtörténetek is. Levéltári kutatásuknak a nagy dobozsám komoly gátat szab, de fennmaradásuk esetlegessége is problémát jelent. Mindenesre az első adatsort 1790 előtti adatainak kiegészítésére az egyetlen lehetőséget szolgáltatják.

A harmadik csoport a legkevésbé egységes. Ide tartoznak a különféle állományjelentések (*Früh-Rapport*, *Standesausweis*, jelentésekben közölt adatok stb.), kezdetben rendszertelenül, a 18. század végétől egyre rendszeresebben, de legkevésbé egységes formában. Főként az „Alte Feldakten” „Operative Akten”-ben találkoztunk létszámjelentésekkel. Az egységesség hiánya mellett a nagyobb problémát a fennmaradásuk esetlegessége jelenti. Bizonyos hadjáratokból nagyon sok maradt fent, de olyan is akad, ahonnan szinte semmi, békében pedig nem is készítettek ilyet.

¹⁷ Lenkefi Ferenc szíves közlése.

¹⁸ AS.

¹⁹ Norm.

²⁰ Best.

A létszámviszonyok vizsgálata a fentiek szerint a különféle adatok szétválasztása után a megfelelő adat kiemelésével folytatódik. Az előbbieken alapján nyilvánvaló, hogy a legrészletesebb, és leginkább rendszerezett, tehát egymással összehasonlítható adatokat a „*Haupt Stand- und Diensttabelle*” sorozat adatainak összesítése adja. Évi egy táblázat adatait dolgoztam fel, ami elegendő adatot szolgáltat a létszámviszonyok bemutatásához.

Az 1790 előtti időszakról nem maradtak fent az említett főtáblázatok, így ebből az időszakból az elszórt adatok összegyűjtésére vagyunk utalva.

A szakirodalom bővelkedik a császári-királyi hadsereg felépítéséről szóló adatokban; azonban önálló, kifejezetten szervezet- és összefoglaló csapattörténeti munkaként csupán egyetlen, a fentebb már említett kiváló Alphons Wrede által írt *Geschichte der k. und k. Wehrmacht* című monográfia²¹ áll rendelkezésre.

Az első alapos és pontos feldolgozás, amely a hadsereg történetével foglalkozik, és pontos adatokat közöl a hadsereg szervezetének részleteiről Franz Müller kétkötetes munkája.²² Bár a szervezettörténeti részek egy-egy állapotot villantanak fel, és nem követik részletesen a változásokat, ezt a kiváló munkát jól tudtam használni az általa feldolgozott részek ellenőrzésére.

Wrede monográfiája csapattörténeti részeinek előfutáraként a kortárs August Gräffer három, egyre bővülő terjedelmű kiadást megélt munkája²³ tekinthető. Az ő hagyományait követve írta meg Andreas Thürheim a császári-királyi hadsereg egységeinek történeti összefoglalóját.²⁴

A szervezettörténet szinte minden hadjáratról, háborúról és csatáról szóló feldolgozás szerves részét képezi, ezért meglehetősen sok adat látott napvilágot a korszak hadjáratait feldolgozó munkákban. Ezek közül kiemelkedő jelentőségű a „hivatalos” császári és királyi feldolgozás-sorozat, amelyet a historiográfia „*Generalstabswerke*”²⁵ néven emleget, és a „*Geschichte der Kämpfe Österreichs*” általános sorozatcímét viseli uralkodónkénti feldolgozásban. Korszakomból egy kötet II. József háborúit dolgozza fel²⁶; és mindössze három sorozat készült el I. Ferenc időszakából: az 1792-es²⁷, 1809-es²⁸, és 1813-15-ös²⁹ hadjáratokról. Az egyes köteteket a dualizmus korának legkiválóbb történészei írták a *Kriegsarchiv* iratanyagára támaszkodva. Az első kivételével mindegyik részletesen taglalja a hadszerve-

²¹ Lásd: 13. lábjegyzet.

²² MÜLLER, 1845a; MÜLLER, 1845b.

²³ GRÄFFER, 1791; GRÄFFER 1804a; GRÄFFER 1804b. Gräffer harmadik, 1812-ben megjelent kötetét nem sikerült fellelnem.

²⁴ THÜRHEIM, 1866a; THÜRHEIM, 1866b; THÜRHEIM, 1866c; THÜRHEIM, 1880a; THÜRHEIM, 1880b.

²⁵ BROUCEK-PEBALL, 2000, 260-263.

²⁶ CRISTE, 1904.

²⁷ *Kriege*, 1905a; *Kriege*, 1905b.

²⁸ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907; HOEN-VELTZÉ, 1908; HOEN-MAYERHOFFER-KERCHNAWE, 1909; HOEN-KERCHNAWE, 1910. A sorozat ötödik kötetére a Kriegsarchiv kéziratárában bukkantam rá: MS Kg Karton Nr. 124. Nr. 260.

²⁹ A franciaellenes felszabadító háborúról két sorozat készült. Az egyik tíz kötetes rövid összefoglaló, a másik öt kötetes részletes: CRISTE, 1913; WLASCHÜTZ, 1913; HORSTRENAU, 1913; EHNL, 1913; HOEN, 1913.

zet kérdéseit. Egyetlen hiányossága ezen munkáknak a gyenge jegyzetapparátus, nagy előnye a széles levéltári forrásfeldolgozás és a korabeli szakirodalom felhasználása.

Kiemelendő darabja a felhasznált szakirodalomnak a „*Beiträge zur Geschichte des österreichischen Heerwesens*” két füzetét Josef Gallina és Gustav Baclari tollából³⁰, amelyek az „*Österreichische Militärische Zeitschrift*” bővített különnyomatai. A nagyon értékes adatokat tartalmazó első kötet a hadszervezet, ellátás és a harcászati témakörrel foglalkozik az 1757 és 1814 közötti időszakból, a második a hadtörténet forrásait és kutatási kérdéseit mutatja be.

A szakirodalom különösen fontos csoportját az egységtörténetek jelentik. Nagyon sok ezred és önálló zászlóalj történetéről készült feldolgozás, amelyek a használhatóságot tekintve rendkívül széles spektrumban mozognak. A legjobb munkák Gustav Amon von Treuenfest tollából születtek, ezek önmagukban is komoly szervezettörténeti forrásnak számítanak. Bár megfigyelhető, hogy bizonyos részek a különböző ezredek történetében teljesen megegyeznek, ez a kötetek értékéből semmit sem von le. Az egységtörténeteket nagyon jól tudtam használni a különféle levéltári és egyéb forrásokkal történő összevetésre. Nagy értékük, hogy elsődleges forrásra épülnek, de általában egyáltalán nem, vagy csak gyéren jegyzeteltek, azonban a mély forrásfelhasználásuk miatt nagyon megbízható, és sokrétű adatokat tartalmaznak.

A modern szakirodalomból a korszakos jelentőségű historiográfiát, a Brouček–Peball szerzőpáros által írt „*Geschichte der österreichischen Militärhistoriographie*” című munkát³¹ emelem ki. Sajnálatosan sok gépelési hibája és nehéz kereshetősége ellenére is pótolhatatlan lelőhelye a régi és modern szakirodalomnak. Mivel a teljesség igényével készült, nagyon pontosan mutatja be a kiválasztott szerzők munkásságát. A szerzők kiválasztása azonban meglehetősen esetleges, minden bizonnyal többek mellett Cajetan Pizzighellinek és Gömörly Gusztávnak is helye lenne a sorban. Fontos érték viszont a „hivatalos” sorozat köteteinek összegyűjtése.

A magyar szakirodalom nem bővelkedik szervezettörténeti feldolgozásokban. Kutatásomnak mégis egy magyar munka adott nagy lendületet. Zachar József „*Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683–1792*” című könyve³² nagy segítséget nyújtott kutatásom során. Nagy jegyzetapparátusa, széles szakirodalmi és levéltári forrásbázisa irányt mutatott és kiindulópontként szolgált. A kötet új irányvonalat szab a 18. századot tárgyaló magyar hadtörténetírás számára, és kiváló keretet adott kutatásomhoz. Bár elsősorban magyar szemszögből vizsgálja a császári-királyi hadsereget, de mindezt az egész hadsereg keretébe ágyazva teszi, ami egészen új távlatokat nyit a magyar hadtörténetírás számára.

Az egész ismerete nélkül bármennyire jól megismerjük annak egy részét, mégsem tudunk teljes és helyes képet alkotni. Ez a tétel elméleti megalapozását

³⁰ *Beiträge*, 1872; BANCLARI, 1872.

³¹ BROUCEK-PEBALL, 2000.

³² ZACHAR, 2004.

jelenti vizsgálataimnak,³³ szervesen kapcsolódik a *composite state*, összetett állam fogalmához. A francia forradalmi és napóleoni háborúkban harcoló magyar katonaságot is csak úgy ismerhetjük meg, ha az egész császári-királyi hadsereget vizsgáljuk, és ebbe a tudásba ágyazzuk bele a magyar katonaságról szerzett speciális ismereteinket. A korábbi időkben született magyar témájú feldolgozások ha a magyarok szerepét kutatták egy bizonyos eseményben, nem adtak megfelelő képet az egész történelemről, csak legfeljebb vázlatot. Jó példa erre a Hadtörténelmi Közleményekben a drezdai csatában harcoló magyarokról szóló tanulmány.³⁴ Nem készült megfelelő minőségű magyar nyelvű összefoglalás sem a francia forradalmi és napóleoni háborúkról³⁵, sem a korszak császári-királyi hadseregéről, ami máig alapvető hiányossága a magyar hadtörténetírásnak.

A császári-királyi hadseregről szóló szakirodalomból feltétlenül kiemelésre érdemes Bagi Zoltán Péter könyve.³⁶ A tizenöt éves háborúban harcoló császári-királyi hadsereget több szempontból vizsgálja. A hadsereg szervezete, fegyver- és csapatnemei szerinti vizsgálata mellett elsősorban a korban legnagyobb problémát jelentő pénzügyeket veszi részletes, primer forrásokra alapozott, rendkívül széles szakirodalmi ismeretekkel támogatott vizsgálat alá. Munkám szempontjából kiemelkedően fontos megállapítása, miszerint: „Az egységes és állandó császári-királyi hadsereg megalakulására tehát a tizenöt éves háború időszakában nem nyílt mód, ám alapjait lerakta az udvar, még ha ezt a folyamatot az útkeresés, és rengeteg kényszermegoldás is jellemezte.”³⁷

A kutatási téma kiválasztását ösztönözte az új hadtörténetírás, az ún. *New Military History*. Ez a konkrét eseménytörténeten túllépve vizsgálatának középpontjába az állam, a hadsereg és a háború kapcsolatrendszerét helyezte. Ilyen tekintetben határterület a klasszikusnak nevezhető hadtörténetírás, valamint a politikatörténet, kultúrtörténet, művelődéstörténet és társadalomtörténet között. A téma magját adó intézménytörténetet igyekeztem környezetébe ágyazva vizsgálni, a mozgatórugókat felderíteni, ezáltal kikerülni azt a gyakorta elkövetett hibát, hogy a katonai eseményeket önmagukban vizsgálják. A másik oldalon hasonlóan gyakran elkövetett hiba, hogy a politikai, vagy akár a társadalmi-kulturális jelenségeket a katonai vonatkozások kihagyásával vizsgálják. Ilyen tekintetben erősödik a kapcsolat jellege a katonai és a „civil” szféra között. Gyakran találkozunk azzal a jelenséggel, hogy a történészek nincsenek tisztában a katonai rangokkal, a hadseregben betöltött szerep, presztízs mértékével. A hadsereg a társadalmi mobilitás egyik lehetőségeként működött a viszonylag zárt rendi-abszolutista társadalmi rendszerben, ezért különösen fontos a hadsereg hierarchiájának pontos ismerete.

³³ Az összetett államról a Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia tekintetében lásd PÁLFFY, 2011, 32-49., a fogalomról: PÁLFFY, 2011, 33.

³⁴ DORMÁNDY, 1914.

³⁵ BÁNLAKY, 2001 munkájának 1792 és 1815 közötti időszakról szóló 20. kötete olyan sok hasonlóságot mutat pl. HORSETZKY, 1905 munkájával és egyéb szakirodalmakkal, hogy sokkal inkább kompilációnak, mint önálló munkának tekinthető.

³⁶ BAGI, 2011.

³⁷ BAGI, 2011, 368-369.

Az új hadtörténetírás módszereinek alkalmazásával lehetőségem volt elmélyíteni és kiterjeszteni az aprólékos kutatással feltárt adatok kontextusát. Ez stilisztikai szempontból is hasznosnak bizonyult, mert a meglehetősen száraz intézménytörténetet oldani lehetett a történettudomány más ágainak irányában. A másik lehetőséget, a részletesebb eseménytörténetet viszont a könyv kereteit meghaladónak vélem. Kétségtelen, hogy az 1765 és 1815 közötti időszakról a háborúk eseménytörténete, illetve a hadtörténet szempontjából magyar nyelven nem áll rendelkezésre megfelelő minőségű kézikönyv, ez önmagában egy terjedelmes monográfia témája lehetne. Néhány eseménytörténeti utalás, illetve a legfontosabb történések kiemelése ugyanakkor a szervezettörténet megértése szempontjából szükséges.

Az események részleteiről érdeklődő Olvasót lábjegyzetben a két, talán legkönnyebben hozzáférhető, korszakokon átívelő összefoglaló munkához, Horsetzky és Bánlaky kötetéhez, francia oldalon leginkább a kiváló katona, hadtudós és hadtörténész Jomini sorozatához, a politikai események tekintetében pedig a szerződéseket szövegszerűen közlő Ghillanyhoz irányítom. Az egyes hadjáratokról, csatákról nagyon nagy mennyiségű irodalom áll rendelkezésre. Ezek hivatkozásától – bár kétségkívül komoly filológiai teljesítmény lenne – el kellett tekintenem. A korszak hadtörténetének sokkönyvtárnyi irodalmáról készített bibliográfia önmagában is egy vaskos kötetet, akár köteteket eredményezne.³⁸

³⁸ Peter Broucek és Kurt Peball historiográfiai munkája (BROUCEK-PEBALL, 2000) is csak válogatott szerzők – egyébként nem is minden tekintetben teljes – bibliográfiáját közölte.

3. A HADSEREGET ALKOTÓ EGYSÉGEK SZERVEZETE

3.1. GYALOGSÁG

A lovagi hadviselés korában Európában a hadseregek legfontosabb alkotóeleme, egyben a legfőbb csatadöntő tényező a nehézpáncélos lovasság volt.¹ A teljes páncélat nagy költsége miatt a társadalom vagyonos köreiből verbuválódott lovagok mellett a könnyűlovasság, valamint a gyalogság mellékszereplő lehetett csak. A páncélos lovagok harcászati fölénye a csatatéren évszázadokon át tartott. Ez első sorban a gyalogság szervezetlensége, valamint kis száma miatt lehetett így. A középkori államok társadalmi felépítésük, a hűbéri szervezet miatt képtelenek voltak jól felfegyverzett, nagyszámú gyalogságot fenntartani.

A lovagi hadviselés első komoly megrendülése a 14. századra tehető. Az 1315-ben vívott morgarteni csatában a hegyi terepen védekező svájci gyalogság szűk hágóban tömött sorokban nehézfegyverzettel, lándzsával és alabárdal meg tudta állítani Lipót herceg lovagjait. A lovagok vereségét a különleges tereppel lehetett még magyarázni, de valójában ez már a lovagi harcmód leáldozásának nyitánya volt. Az angol íjász gyalogság sikerrel vette fel a harcot a fegyelmetlen lovagokkal a százéves háború elejétől kezdve. Crécy-nél 1346-ban az angol íjások (*longbowmen*) dombtetőn kihegyezett karók mögött helyet foglalva megállították a rohamozó francia lovagságot, amit a nehézfegyverzetűek ellentámadása változtatott katasztrófális francia vereséggé. Az angolok Crécy mellett egy új fegyvert is bevetettek, az ágyút. Ez a kezdetleges löveg sok kár nem tett ugyan a francia katonákban, de pszichikai hatása leírhatatlan volt. Agincourt (Azincourt) mellett 1415-ben hasonló események játszódtak le, annyi különbséggel, hogy az angol íjásokat nem a dombtető, hanem a felázott talaj védte a kihegyezett karók mögött.

Morgarten és Crécy megmutatta, igaz egyelőre külön-külön a hadművészet fejlődésének irányát. A távolra ható lövész gyalogság és a lándzsás nehézfegyverzetű gyalogság is sikeresnek bizonyult a lovagok ellen. Újra megjelent a harctéren a rómaiak által már alkalmazott, azóta azonban szinte teljesen elfelejtett elem, a tábori erődítés, egyelőre a spanyolvasznak nevezett kihegyezett karók, majd a szekérvárak képében. Az igazán hatékony gyalogság a két, immáron csapatnemenek tekinthető lövész, illetve nehézgyalogos elegyéből alakult ki.

¹ Az előzményekhez közvetlenül a következő szakirodalmat használtam: BÁRCZAY, 1895; *A hadművészet*, 1974; CSIKÁNY, 2001; BAGI, 2011. A téma további szakirodalmából Csikány Tamás munkája jellemből fakadóan ajánlott irodalmat, Bago Zoltán Péter viszont jelentős, nemzetközi szintű historiográfiai áttekintést nyújt.

Nagyon fontos eleme a gyalogság térhódításának a tűzfegyverek rohamos fejlődése és harctéri alkalmazása. Az olcsó, nagy tömegben könnyen előállítható kézi löfegyverek képzett katonák kezében sikerrel vették fel a harcot a páncélos lovassággal, ha rendezett nehézgyalogság támogatta őket. Ez a harcmód azonban csak a hűbéri társadalom lassú felbomlásával válhatott általánossá. A hűbériség helyett a rendi társadalom, illetve a korai abszolútizmus tette lehetővé a hadseregek létszámának növekedését, ami a hadsereg fenntartója anyagi lehetőségeinek függvénye volt.

A 15. század második felében alakult ki a nehézgyalogság harcászati alkalmazásának kerete, majd ennek tökéletesedéseként létrejött a tercio. A svájci gyalogság ekkoriban Európa legjobb katonaságának számított. A 16. században azonban felülkerekedik a spanyol, illetve a német gyalogság, a *Landsknecht*, amelyek az első több csapatnemből álló összetett gyalogságok. A lándzsásokból és alabárdosokból álló nehézgyalogság, illetve a kezdetben arkebúzzal, majd egyre inkább a hatékonyabb muskétával felszerelt lövészek harcrendjét a két csapatnem előnyeinek kihasználásának céljára alakította ki, ami a spanyol gyalogság jellegzetes formációjában, a tercióban csúcsosodott ki a 16. század derekán. A több csapatnemből összeállított bonyolult harcrend azonban olyan komoly fegyelmet követelt, amit a társadalom vezetői közül kikerülő lovagok esetében elképzelhetetlen lett volna. A gyalogosok parancsnokai elsősorban a társadalom közepéről, maguk a katonák pedig rendszerint a társadalom alsó harmadából verbuválódtak. Ez azt jelentette, hogy a hadsereget alkotó zsoldosokat komoly pénzért lehetett csak alkalmazni.

A 16. és a 17. század hadtörténete a gyalogság fölényét mutatja az európai hadszíntereken. A különféle harceljárások, harcászati rendszerek (tercio, németalföldi gyalogság, svéd harcrend) a két csapatnem előnyei kihasználására épültek. A gyalogság összetétele nem változott, egészen a 17. század végéig a lándzsás, pikás nehézgyalogság és a muskétások együtt jelentették a gyalogos fegyvernemet. A két csapatnem aránya azonban főként a 17. században egyre inkább a lövészek irányába tolódott el, ami a 17. század végén és a 18. század elején a pika teljes elhagyásához vezetett. A lovasság a 15. század végétől a 16. században lovagokból vértessékké alakult át. A tűzfegyverek a 16. század végétől a nehézlovások körében is elterjedtek, a 17. században pedig általánossá vált a lovasság körében a roham helyett a caracola.²

A 18. század első felében a harctereket még a gyalogság uralta. A tűzfegyverek további fejlődésével a gyalogság harcvonalának mélységét csökkenteni lehetett, a század közepére három-négy főre. A szálfegyverrel végrehajtott lovassági rohamot II. Frigyes porosz király alkalmazta újból, így a lovasság szerepe az osztrák örökösödési háború idejétől kezdve némileg növekedett, a harctereket azonban még mindig a gyalogság uralta. A 18. század utolsó harmadában növekedett meg a tüzérség szerepe, ami a lovasság századvégi előretörésével egyetemben a bonyolult összefegyvernemi harcászat korát hozta el, de az 1765 és 1815 közötti fél

² A lovasság szerepének változásairól később esik részletesebben szó.

évszázadban a hadseregek legnagyobb létszámú alkotóeleme továbbra is a gyalogság volt.

A császári-királyi hadsereg koherens fejlődés eredményeként jött létre. Legkorábbi előzményeként nem véletlenül az I. Miksa (1459–1519) által felfogadott, előbb Eitelfritz (Eitel Friedrich III.) von Hohenzollern, majd Georg von Frundsberg nevével fémjelzett *Landsknecht*³ katonaság nevezhető meg. A burgund örökségért harcoló Habsburg uralkodó⁴ francia zsoldban álló svájci gyalogosok ellen nagy számban fogadott fel német gyalogosokat. Ezeket a katonákat zsoldskapitányokon keresztül alkalmazták a hadurak, egy-egy kapitány emberei egy-egy önálló csapatot képeztek. Ebből a rendszerből alakult ki egy nagyon lassú folyamat révén először az egységes létszámú, majd fegyverzetű, végül pedig teljesen uniformizált belső szervezetű, azonos jog- és közigazgatási rendszert alkalmazó ezredrendszer.

A 16-17. században a zsoldoscsapatok parancsnoka szerződéses viszonyban állt a hadúrral, de a katonák a parancsnoknak tartoztak hűséggel. Ilyenformán ebben az időszakban egy-egy hadsereg sok-sok kisebb önálló részből tevődött össze, mintegy államot képezve az államban. Természetesen a zsoldosok parancsnokai beleszólást követeltek a hadműveletekbe, a császári hadsereg főparancsnoka így gyakran nem rendelkezett teljes autoritással csapatai felett.⁵ A 17-18. század fordulójától a központi hatalom egyre inkább fölénybe került az ezredek tulajdonosaival, a zsoldoskapitányok kései utódaival szemben. Ezt az egyenruházat és fegyverzet központi szabályozása, valamint az uralkodói jogok Udvari Haditanácson keresztüli kiterjesztése tekintetében lehet leglátványosabban kimutatni. A fordulópont a hétéves háborút lezáró hubertusburgi békét követő néhány év, amely során az akkor már császári-királyi hadsereg összes gyalogezrede teljesen egységesült egyenruházatot,⁶ fegyverzetet, szervezetet, szabályzatot kapott, az ezredtulajdonosi jogokat szinte csak formaságokra korlátozták.

A 18. század elején a gyalogság fegyverzet tekintetében egységesült, minden gyalogos elöltöltős puskával lett felszerelve. A fegyver zárszerkezete lassan fejlődött, a lövésbiztonság növekedett a század folyamán. Ez tette lehetővé a gyalogság harci alakzata mélységének csökkentését. A császári-királyi hadsereg a hétéves háború folyamán jutott el a három fő mélységű vonalak használatáig.⁷ A porosz és az angol gyalogság ugyanakkor két fő mélységű vonalat is alkalmazott.

A lőfegyverek kizárólagos használata a gyalogsági harcászatot is alapjaiban változtatta meg. Kialakult a vonalharcászat gyakorlata, amely alapján a hadsereg

³ A *Landsknecht* elnevezés a svájci gyalogságtól való megkülönböztetésként 1487-ben körül jelent meg. BAGI, 2011, 22.

⁴ Legfontosabb címei: német király (1486-1519), Alsó-Ausztria főhercege (1493-1519), német-római császár (1508-1519).

⁵ Jó példa erre a szentgotthárdi csata, amely előtt a főparancsnok, Montecuccoli visszavonulást akart elrendelni, de a parancsnokokból álló tanács a támadás mellett döntött. PERJÉS, 2004, 75-76.

⁶ Ezredenként eltérő, központilag szabályozott hajtókaszíneket írtak elő az ezredek megkülönböztetésére.

⁷ WREDE, 1898a, 44.

egyetlen összefüggő, megszakítás nélküli harcrendben vívta a csatáit. A hadsereg felvonulása, ezáltal hadrendje is igazodott a csatarendhez. Az egységek parancsnokainak vezényleti tevékenysége rendkívül korlátozott volt, csupán a rendfenntartásra szorult vissza, mivel a zárt vonalban az egyes egységek semmiféle önálló manővert nem hajtottak létre. A hadsereg centrumában a gyalogság, szárnyain a lovasság általában két vonalban fejlődött fel, ezen felül tartalékot is szerveztek, de általában csak kis létszámút.

A császári, királyi, végül császári-királyi haderő az osztrák örökösödési háború során gyakran maradt alul ellenségeivel szemben. A legnagyobb probléma az alkalmas fővezér hiánya volt, de a csapatok létszáma, állóképessége és a stratégiai koordináció is komoly kívánnivalót hagyott maga után. A hétéves háborúban a hadsereg teljesítménye ugyan ugrásszerűen megnövekedett, de a porosz hadi gépezet hatékonyságát meg sem közelítette, igazán jó hadvezér továbbra sem akadt. A porosz állam katonai teljesítménye – annak minden elemében, de különösen a katonai közigazgatás, hadkiegészítés, a vonalharcászat keretei közötti legnagyobb rugalmasság és a csapatok felkészültsége, kiképzettsége terén – jelentősen a Habsburg Monarchia felett állt. Mária Terézia hadseregének teljesítményét tovább kellett növelni a porosz katonai dominancia negligálása, de legalább a paritás elérése érdekében. Ez a törekvés leglátványosabban a gyalogságnál mutatkozott meg.

3.1.1. A GYALOGEZREDEK SZERVEZETE⁸

A császári-királyi hadsereg egységes gyalogezredeinek kialakulása hosszú, két évszázadot magába foglaló folyamat volt. A 15. század utolsó negyedében kialakult *Landsknecht* zsoldos gyalogságot nem egyénenként, hanem csoportosan, egységekbe szervezve verbuválták. Ezek élén kapitány állt, aki alapvetően határozta meg az egység karakterét. A zsoldoskapitányok csapataiból fejlődött ki a 16. század végére az ezred (*Regiment*), mint önálló harcászati, adminisztrációs és pénzügyi egység. Az ezredek tovább zászlókra (*Fahne*) oszlottak. Ezt a kifejezést a harmincéves háború idején a század (*Compagnie*) váltotta fel.

Az ezredek ereje rendkívüli mértékben változó volt, mivel az főként a rendelkezésre álló, vagy a rendek, illetve a birodalmi gyűlés által felajánlott pénz mennyiségétől függött. Az uralkodó gyakran nem tudta a toborzáshoz szükséges összeget a megbízott zsoldoskapitány rendelkezésére bocsátani, így annak kellett megelőlegezni a szükséges summát. A zsoldoskapitányok „tőkeereje”, és „hitelképessége” is befolyásolhatta a felfogadott katonák számát. A „zsoldosüzlet” fénykora a harmincéves háború első felének időszakára esett, legismertebb figurája pedig Albrecht Wenzel Eusebius Valdštejn/Wallenstein volt. A zsoldosokat kiállító kapitányok egyben vállalkozói, befektetési tevékenységet is végeztek.

⁸ A gyalogsági szervezet vázlatos bemutatásához használt szakirodalom és források: WREDE, 1898a; UJHELYI, 1914; MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 1.

Wallenstein meggyilkoltatását követően az uralkodói tekintély gyorsan emelkedett, a hadivállalkozók szerepe rohamosan csökkent, ez elindította a hadsereg teljes egységesülésének hosszú folyamatát, ami a hétéves háborút követő hadseregreformmal végül a modern hadsereg felé tartó minőségi ugrást megtette.

A 17. század második felének kiemelkedő hadseregszervezője, Raimono Montecuccoli nagyon sokat tett a hadsereg egységesítéséért. Az ezredek létszámát szabályozta (10 század, századonként 204 fővel), egységesítette a két csapatnem arányát, új, kovás zárszerkezetű, könnyebb, puskát rendszeresített. Utóbbi harcászatiilag bizonyult fontos lépésnek, mivel növelte a mozgékonyt, tűzgyorsaságot és tűzbiztonságot. A gyalogságnál az öt-hat századból szervezett zászlóalj tette harcászati alapegységgé, ami ekkor még nem állandó, hanem ideiglenesen kialakított egység volt. Tevékenysége jelentős teljesítménynövekedést idézett elő, és ami talán még fontosabb, a császári gyalogoscsapatok harcászati teljesítményének hullámzását jelentősen tudta csökkenteni az egységesítés által. A 17. század végének utolsó két évtizede kétfrontos háborút, ennek következtében anyagi nehézségeket, a hadsereg tekintetében pedig rögtönzéseket hozott. Az ezredekben belül a lehetőségekhez képest növelték a századok számát 10-ről 12-re, néhol 16-ra. Ez azonban az ezredek létszámának eltéréseit tovább fokozta.

Az ezredek belső szervezete szempontjából kulcsfontosságú változást az 1695-ös esztendő hozott. A reguláris ezredek erejét egységesen 12 században határozták meg, a századlétszámot 204 főről 150-re csökkentve. A századok négyesével egy-egy zászlóalj alkottak. A zászlóalj tehát ekkor állandósult, mint az ezred szervezetszerű egysége. Az ezredtörzs hét főt számlált, a császári hadsereg gyalogezredei előírás szerűen 1807 főből álltak.

A gyalogezredek 1695-ös reformjának jelentősége máig ható. A század-zászlóalj-ezred belső szervezet mind a mai napig él a világ hadseregeiben. A 18. század gyakorlata alapján azonban a zászlóalj elsősorban harcászati alapegység maradt. Az ezredben belüli közigazgatás szempontjából a századnak nagyon hosszú ideig, legalább még másfél századig sokkal nagyobb szerepe volt, mint a zászlóaljnak.

A 17. század második felének fejleménye az ezredek vezetésének átalakulása is. Az ezred élén korábban az ezredtulajdonos állt. A harmincéves háború második felétől azonban az uralkodói tekintély növekedése a „zsoldosüzlet” megszüntését hozta el, amit a hadkiegészítés lassú változása is elősegített. A 17. század második felének nagy létszámú hadseregeinek hadkiegészítésébe bevonták a birodalom rendjeit⁹, ami a toborzás kizárólagosságát megszüntette. Az ezredtulajdonos pénzügyi szerepe háttérbe szorult, ehelyett a katonai teljesítmény került előtérbe. A hadsereg vezetésében kialakultak a tábornoki rangok, amelyeket a legérdemesebb ezredek kaptak meg. Ez azzal járt, hogy az ezredes-ezredtulajdonos nem az ezrednél, hanem más katonai beosztásban szolgálhatott. Az ezred tényleges vezetése az alezredesre hárult, aki a 17. században még a tulajdonos helyettesítője volt. A 18. század első évtizedeiben vált általánossá, hogy

⁹ Itt nem a Német-római Birodalom rendjeiről, hanem a Habsburg-család tartományainak (Alsó-Ausztria, Stájerország, Csehország stb.) rendjeiről van szó.

alezredes helyett ezredes-ezredparancsnokokat neveztek ki, akik a tulajdonos egyes jogainak gyakorlását is átvette. Az őrszolgálatot vezető tisztből őrnagy lett, mint az ezredtörzsbe beosztott tiszt, tehát törzstiszt. Az alezredesi rang is törzstiszti ranggá vált, mivel a több hadszíntéren bevetett ezredrészek élére is kellett felelős parancsnok.

A spanyol örökösödési háború első éveiben az ezredek számára 4. zászlóaljkat is felállítottak, ezzel egy időben az 1670 óta a századok állományában lévő gránátosokból egy önálló gránátoszászadot hoztak létre. A spanyol örökösödési háború végével, 1714-ben az addigi 16 századot eggyel csökkentették, viszont egy új gránátoszászadot hoztak létre. Az ezred 15 századát három zászlóaljba osztották be, a két gránátoszászad zászlóaljköteléken kívül maradt.

A gyalogezredek 1714-ben kialakított belső struktúrája 1749-ig változatlan maradt. 1727-ben az ezredek egy-egy 4. zászlóaljat állítottak fel, amit négy év elteltével feloszlattak. A lengyel örökösödési háború idején, 1734-ben is szerveztek 4. zászlóaljakat, ezeket azonban a háború végével feloszlatták. Ez volt az első jele az újfajta mozgósítás megjelenésének. Az ezt megelőző több, mint két évszázadban a hadsereg létszámának emelését újabb önálló csapatok, ezredek felállításával érték el. Az 1734-es évben azonban az új ezredek felállítása mellett már a meglévő ezredek állományának növelését is elrendelték. Utóbbi módszer költségkímélőbb volt, hiszen nem kellett új törzseket, magas rangú tiszteket fizetni, csak új századokat. Mivel ekkor az ezrednek csak három törzstisztje volt, a 4. zászlóaljakat a rangidős századosok vezették.

Daun 1749-es szabályzatának értelmében a gyalogezredek ismét átalakították. Ezúttal egy új századot állítottak fel, ami 16-ra növelte a számukat, négy zászlóaljat alakítva ki négy-négy századdal, a gránátosok továbbra is teljesen önállóak maradtak. Az új szabályzat a rangok és beosztások terén is újdonságot hozott. Az ezred törzstisztjei egyben századparancsnokok is voltak, ezen századokat törzsszázadoknak nevezték. A törzstiszti működésük miatt ezt a feladatot nem tudták ellátni, így századaik élén a hadnagyok helyettesítették őket. Daun a törzsszázadok élén lévő hadnagyok számára új rangot rögzített századoshadnagy (*Capitänlieutenant*) néven. Korábban egy században csak három tiszt teljesített szolgálatot: a százados, a hadnagy és a zászlós. A hadnagy rangot Daun al- és főhadnaggyra osztotta, minden századba beosztva mindkettőből egyet, így a század tisztjeinek száma négyre nőtt. A törzsszázadokban zászlós mellett mindhárom hadnagy rangú tiszt szolgált.

Daun ezredszervezete nem lett hosszú életű. Már 1757-ben két újabb század felállításával 18-ra nőtt a századok száma, ezeket azonban hatosával szervezték zászlóaljakká. A gránátosok ezúttal is kívül maradtak a zászlóaljkötelékeken. 1758-ban jelentek meg a törzsben a másodőrnagyok, akik az ezredes helyett annak zászlóalját vezették, így az ezredes az egész ezred parancsnokságát hatékonyabban tudta ellátni. A háború utolsó éveiben azonban a hadműveletek lanyhulásával a másodőrnagy pozíciót megszüntették. 1762 körül két századot is feloszlattak, így az ezred harmadik, helyőrséginek nevezett zászlóalja négy századdal szerveződött.

A hétéves háborút követően a gyalogezredek demobilizálását az 1763. február 16-i hadseregpáncsallal hajtották végre. Eszerint újból a Daun-féle zászlóalj-szervezetet határozták meg béke idejére: négy zászlóaljban négy-négy század, a gránátosztály önálló.¹⁰ Ez a szervezet azonban ismételen rövid életűnek bizonyult. Már 1764 végén visszaállították a korábbi, három zászlóaljas szervezetet, amely szerint a két tábori zászlóalj hat, a helyőrségi zászlóalj négy századból állt.¹¹ Ezt a szervezetet 1769-ben Lacy tábornok új szabályzataiban megerősítette, rövid kivételtől eltekintve közel száz évre meghatározva a császári-királyi gyalogezredek belső felépítését.

3.1.1.1. LACY SZERVEZETE

3.1.1.1.1. AZ EZRED ELVI FELÉPÍTÉSE

A hétéves háborút közvetlen követő hadügyi rendezés során a gyalogság új szervezetet kapott. Látszólag nem változott meg alapjaiban a gyalogezredek összetétele, de az egész hadseregre kiterjedő egységesítés, a törzstisztek helyének pontos meghatározása, és egy racionális század- és zászlóaljszervezet kialakítása nagyon fontos lépést jelentett a haderő modernizálása útján. A gyalogezredek összetételét 1764-ben szabályozták.¹² Az itt kialakított rendszerhez képest annyit változtattak, hogy az addig századonként létező egy, összesen 18 furír számát megfelezték, és az ezredtörzsbbe osztották be.¹³ Ezt a változtatást a német ezredek 1768-ban, az itáliai és vallon ezredek 1769-ben hajtották végre.¹⁴ Lacy tábornok gyalogsági szabályzata 1769-ben jelent meg nyomtatásban, és a már meglévő szervezetet taglalta. Természetesen már az 1764-es rendszert is Lacy tábornok dolgozta ki, így nyugodtan nevezhetjük Lacy-féle gyalogsági szervezetnek is. Az alábbiakban az 1768 (1769) során bevezetett apró változtatással kezdődően mutatom be a gyalogságot.

Lacy tábornok szabályzataiban¹⁵ pontosan meghatározta a hadsereg egységeinek szervezetét. Ez a több részből álló szabályzatsorozat egészen 1805-ig, illetve Károly főherceg új szabályzatainak 1807-1808-as kiadásáig kisebb változtatásokkal érvényben maradt.

¹⁰ FORMANEK, 1886, 508.

¹¹ FORMANEK, 1886, 510-511.

¹² MLST Karton Nr. 42. Infanterieregiment Nr. 1. Standestabellen 1764, 1765; MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 1. vö.: WREDE, 1898a, 41.; ill. Beilage II.

¹³ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 1.; *Reglement Infanterie*, 1769, 65., 69., 73., és 77.

¹⁴ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 1. vö.: MLST Karton Nr. 45. Infanterieregiment Nr. 1. Standestabellen 1768, 1769; MLST Karton Nr. 2644. Infanterieregiment Nr. 30. Standestabellen 1768, 1769.

¹⁵ *Reglement Infanterie*, 1769; *Reglement Cavallerie*, 1769; *Generals Reglement*, 1769.

Lacy szervezetében a gyalogezredet egy törzs vezette.¹⁶ Az ezred (*Regiment*) három zászlóaljából (*Bataillon*) állt. Ezek nem kaptak számot, csak rangsorban álltak, tehát téves meghatározás 1805 előtt a zászlóaljakat számokkal jelezni.¹⁷ A rangban első zászlóaljat tulajdonosi (*Leib-*), a másodikat ezredesi (*Obristen-*), a harmadikat alezredesi (*Obristlieutenant-*) zászlóaljnak hívták.¹⁸ A tulajdonosi és ezredesi zászlóaljakat összefoglalóan tábori, az alezredesi zászlóaljat helyőrségi (*Garnisons*) névvel is illették.

A zászlóaljak századokból (*Compagnie, Companie, Kompanie*) épültek fel, amelyek az ezreden belüli önálló gazdálkodási és közigazgatási egységet képeztek. Egy gyalogezred békében 18 századból állt. Ebből két század gránátosként nem került zászlóaljszervezetbe, hanem önállóan működött.¹⁹ A századok sem kaptak számot, azokat is csak rang szerint sorolták be. A rangban első század a tulajdonosi (*Leib-*), második az ezredesi (*Obristen-*), a harmadik az alezredesi (*Obristlieutenant-*), a negyedik az első őrnagyi (*erste Major-*), az ötödik a másodőrnagyi (*zweite Major-*) nevet viselte. A többi századot rendes, vagy közönséges (*ordinäre*) századnak nevezték és a parancsnok nevei alapján különböztették meg. A rendes századokat a parancsnokok rangidőssége szerint állították rangsorrendbe. Békében a rangban első négy századot törzsszázadnak (*Stabskompanie*) nevezték, mivel a század parancsnokának a tulajdonos, ezredes, alezredes és első őrnagy számítottak, őket csak helyettesítették a tényleges parancsnoklást végző századoshadnagyk. A 2. őrnagyi század békében nem számított törzsszázadnak, mert a 2. őrnagy békében századosi fizetést kapott, és századosként működött, századának tényleges parancsnoklását is maga látta el. Háborúban viszont századának élére szintén századoshadnagy került, és a 2. őrnagy is tényleges őrnagynak számított.²⁰ A gránátosokat leszámítva a századokat egységesen lövészs századoknak (*Füsilier Kompanie*) nevezték.

A századok kettesével osztályt (*Division*) képeztek. A rangban első öt századot (tehát a tulajdonosit és a négy törzstisztit) rendes századokkal állították párba, és az így létrejött osztályokat is eszerint: tehát tulajdonosi, ezredesi, alezredesi, 1. és 2. őrnagyi osztálynak nevezték el. Ennek megfelelően a nevezett törzstisztek voltak a névleges, a rendes századok parancsnokai pedig a tényleges osztályparancsnokok. A fennmaradó hat rendes századból kialakított három osztályt középső, illetve második osztálynak nevezték, parancsnoka a rangidős százados lett.

A zászlóaljak szervezete Lacy szabályzatai alapján szilárdult meg teljesen: a századok végleges beosztást nyertek. A szabályzatok szerinti átszervezéskor ak-

¹⁶ *Militär*, 1794b, 105-141.

¹⁷ Ennek ellenére a szakirodalomban előfordul ez a tévedés. Lásd pl. *Geschichte*, 1875, 286-287.

¹⁸ AMON, 1891, 262.

¹⁹ Az ezredek gránátososztályait 1769-ben önálló gránátoszászlóaljakra vonták össze. A gránátososztályok adminisztratíván azonban továbbra is az ezredhez tartoztak, és csak harcászati céllal, de békében is tartósan alakították ki a zászlóaljakat. Bővebben lásd a gránátosoknál.

²⁰ A békében a 2. őrnagyi századnak nem is volt századoshadnagya.

tuális századrangsort alapul véve osztották be a századokat a zászlóaljba. A zászlóaljok osztály- és századbeosztását a következőképpen határozták meg:²¹

<i>zászlóalj</i>	tulajdonosi	ezredesi	alezredesi
<i>parancsnok</i>	1. őrnagy	2. őrnagy	alezredes
<i>osztályok</i> ²²	tulajdonosi középső 1. őrnagyi	2. őrnagyi középső ezredesi	alezredesi második
<i>századok</i> ²³	tulajdonosi 1. őrnagyi 4 rendes	ezredesi 2. őrnagyi 4 rendes	alezredesi 3 rendes

A rangban legidősebb három rendes századot sorban a három zászlóaljhoz, a maradék nyolcat pedig rangsorrendben: hármat a tulajdonosi, hármat az ezredesi, kettőt az alezredesi zászlóaljba soroltak. Az osztályok beosztásánál is figyelembe vették a rangsorrendet, így az osztályok egyik százada az első, a másik százada a második nyolc rangszámból került ki az alábbiak szerint:²⁴

tulajdonosi zászlóalj

<i>tulajdonosi osztály</i>	<i>középső osztály</i>	<i>1. őrnagyi osztály</i>
tulajdonosi század	1. rangszámú század	1. őrnagyi század
9. rangszámú század	10. rangszámú század	11. rangszámú század

ezredesi zászlóalj

<i>2. őrnagyi osztály</i>	<i>középső osztály</i>	<i>ezredesi osztály</i>
2. őrnagyi század	2. rangszámú század	ezredesi század
12. rangszámú század	13. rangszámú század	14. rangszámú század

alezredesi zászlóalj

<i>alezredesi osztály</i>	<i>2. osztály</i>
alezredesi század	3. rangszámú század
15. rangszámú század	16. rangszámú század

Háború idején az ezred két további századot állított fel, amely osztályként az alezredesi zászlóaljat egészítette ki. A 2. őrnagy ténylegesen törzstiszti állományba került, százada élére századoshadnagy állt.²⁵ Emellett az ezredek toborzóköz-

²¹ *Militär*, 1794b, 339-341.; RAINER, 1897, 671.

²² AMON, 1891, 262.

²³ *Kriege*, 1905a 229-230.

²⁴ *Militär*, 1794b, 339-341.

²⁵ *Reglement Infanterie*, 1769, 65., 69., 73., és 77. vö.: 81. és 86.

pontjukban egy tartalékosztályt (*Reserve Division*) szerveztek, amely nyugállományú, vagy számfeletti tisztek vezetésével az ezred létszámbeli fogyatékoságának pótlására bevonultatott újoncok kiképzését végezte.²⁶ A kiképzett újoncokat egy-egy tiszt vezetése alatti transzportokban rendszeresen küldték az ezredhez. A tartalékosztály tehát nem harci, hanem kiképző-alakulatnak számított, háborús alkalmazására sohasem került sor. A magyar gyalogezredek esetében azonban a török háború alatt a tartalékosztályt egy négyszázados zászlóaljra egészítették ki, amelyet több esetben elvezényeltek a toborzókörzetből. Ebben az esetben a szabályzat lehetőséget adott egy kiképzőkeret (*Augmentations-Compagnien, Abrichtungsdepot*) felállítására.²⁷

3.1.1.1.2. AZ EZRED SZEMÉLYI ÁLLOMÁNYA

3.1.1.1.2.1. Az ezredtörzs

Az ezredtörzs az ezred adminisztratív, közigazgatási és harcászati vezető szerveként működött. Minden ezred saját kancelláriát vezetett, önálló pénzügyi egységet képezett, de még anyakönyvileg is önálló volt. Az ezredtörzs személyi állománya Lacy szabályzata szerint békében és háborúban a rangok²⁸ sorrendjében az alábbiak szerint alakult:²⁹

	béke	háború	
		18 század	20 század
ezredtulajdonos	1	1	1
vezénylő ezredes	1	1	1
alezredes	1	1	1
őrnagy	1	2	2
ezredkáplán	1	1	1
auditor	1	1	1
számtartó	1	1	1
zászlóskadét	2		
ezredadjudtáns	1	1	1
ezredsebész	1	1	1

²⁶ *Militär*, 1794c, 3-4.

²⁷ *Militär*, 1794c, 1-3.

²⁸ A mai szóhasználattal ezt rendfokozatnak nevezzük, de a korabeli szóhasználatot az anakronizmus kerülése miatt jobbnak láttam megtartani. A rangok elnevezésénél törekedtem a korabeli szóhasználatra, amíg az érthető és nem értelemzavaró, amennyiben létezett ilyen. Több esetben a német kifejezés magyarosított változatát használták (pl. *Gefreite* - frájter).

²⁹ *Reglement Infanterie*, 1769, 65., 69., 73., 77., 81. és 86.; MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 1.; AMON, 1882c, 270-271.;

császárkadét	6		
zászlóaljsebesz	1	1	1
alfelcser	8	17	19
furír	9	9	10
ezreddobos	1	1	1
profosz	1	1	1
Összesen:	37	39	42

Az ezred élén a tulajdonosvezetes (*Obristinhaber*), röviden tulajdonos (*Inhaber*) állt. Jogköre a 17. század elejétől, tehát az ezredszervezet megszilárdulásától kezdve folyamatosan csökkent. A harmincéves háború időszakában még korlátlan ura volt az ezrednek, és egyfajta „vállalkozóként” szerződött az uralkodóval.³⁰ Ebből a korlátlan uralomból a 18. század utolsó harmadára meglehetősen kevés maradt. A legfontosabb, hogy az ezred a tulajdonos nevét viselte, tehát megtisztelő volt tulajdonosnak lenni. A tulajdonosi század kasszáját kezelve egészen 1805-ig jövedelmet húzott ebből. Az 1769-ben szabályozott házassági kauciót (*Heiratskaution*) is megkapta, a császári-királyi hadseregben létező rangvásárlásból is jutott jövedelem a tulajdonosnak.

A tulajdonosnak elméletileg századosig bezárólag előléptetési joga volt, de ezt legtöbb esetben a vezénylő ezredesre ruházta. Hasonló módon ruházta át a legénységi állományúak feletti ítélkezési jogát is. A törzstiszti rangúak és tábornokok előléptetése kizárólag a Haditanács jogában állt. A ezredtulajdonos leginkább azzal a jogával élt, miszerint az ezred tisztjei közül szabadon választhatott adjutánsot magának.³¹ Gyakorlatban a magasabb parancsnokságot betöltő tulajdonosok adjutánsaikat ezredükből választották.³² Összességében kijelenthető, hogy az ezredtulajdonosi cím ebben a korszakban sokkal inkább megtiszteltetést és némi jövedelmet jelentett, mint tényleges tevékenységet.³³

A század derekától az uralkodó szokásává vált ezredtulajdonosi címeket adományozni saját családjá tagjainak, illetve más államok uralkodóinak. Ez annyit jelentett, hogy az ezred csupán a tulajdonos nevét viselte. Ebben az esetben másodtulajdonost (*zweiter Inhaber*) neveztek ki, aki valójában gyakorolta az ezredtulajdonosi jogokat, és élvezte a jövedelmeket. Előfordult, ha a kinevezett ezredtulajdonos az uralkodócsalád kiskorú tagja volt, az uralkodó maga gyakorolta a jogokat akár közvetlenül, akár a Haditanács révén. A császári-királyi hadsereg minden létező egységénél éltek a tulajdonosi jogok, de azoknál az ezredeknél, és egyéb alakulatoknál, ahol nem neveztek ki tulajdonost, ezeket a Haditanács gyakorolta. Jellemzően ilyen csapatok voltak a határőregységek, a helyőrségi- és törzscsapatok, valamint a szabadcsapatok.

³⁰ WREDE, 1898a, 60-61.

³¹ Lipszky János nyolc évig, 1794 és 1801 között ezredtulajdonosának, báró Vécsey Siegbertnek adjutánsaként dolgozhatott nagy vállalkozásán, Magyarország általános térképén. REISZ T., 2002, 82-83.

³² Másik szempont a családi összeköttetések révén történő választás volt. Nem ritkán családtagokat, rokonokat, barátok családtagjait vették maguk mellé.

³³ WREDE, 1898a, 60-66.

Az ezred tényleges parancsnoka a vezénylő ezredes (*Obrist-Regiment-Kommandant*), röviden az ezredes (*Obrist, Oberst*) volt. Ő vezényelte az ezredet, és felelős volt az ezred rendjéért, kiképzéséért, harckészségéért, a kiszabott feladatok, utasítások végrehajtásáért, elvégzéséért. Gyakorolta a tulajdonos által ráruházott jogokat. Elméletileg zászlóalj-parancsnokként is működött, de ezt a feladatot a másodőrnagy látta el. Az ezredtörzs közvetlen felügyelete is rá tartozott, tehát meghatározta a törzs elhelyezkedését, ami abban az esetben vált fontossá, ha a két tábori zászlóalj különvált. Az ezredes egy század jövedelmét is élvezte 1805-ig.³⁴

Az alezredes (*Obristlieutenant, Oberstlieutenant*) az ezredes általános helyettesként működött. Helyettesítette az ezredet távollétében (szabadság, sebesülés, elvezénylés), az ezredes hiányában (előléptetés, vagy halálozás miatti üresedés) ideiglenesen ellátta az ezredparancsnoki teendőket. Emellett az ezred egyik zászlóaljának állandó parancsnoki tisztségét is betöltötte. Mivel az alezredesi zászlóaljakat gyakran a tábori zászlóaljaktól szétválasztva alkalmazták, az alezredes az ezredtörzsből ideiglenesen kirendelteteket (furírok, egészségügyiek) is vezette. Az alezredes is húzta egy század jövedelmét.³⁵

Az őrnagy (*Obristwachtmeister, Major*) zászlóaljparancsnokként szolgált. Feladata elsősorban harcászati jelleget öltött. Mivel a hadsereg harcászati alapegységét a zászlóalj jelentette, az őrnagyok nagyon fontos funkciót töltek be, mert feladatuk zászlóaljuk kiképzése és vezetése volt. Főként Károly főherceg reformjai következményeként értékelődött fel szerepük, ugyanis a főherceg a zászlóaljparancsnokok kezdeményező-készségére építette fel új harcászati elveit.³⁶ A fentiekhez hasonlóan az őrnagy is rendelkezett egy század jövedelmével az 1805-ös rendelkezésekig.

A másodőrnagy békében a századosok feladatát végezte, és csak a rangban legidősebb századosnak számított. Háborúban viszont tényleges őrnagyként tevékenykedett, feladata így megegyezett a másik két zászlóalj-parancsnoki rang teendőivel.

Az ezredtörzs három tiszti rangját (ezredes, alezredes, őrnagy) viselőket összefoglalóan törzstiszteknek nevezték.³⁷

Az ezredtörzs többi tagjának rangsorrendjét is meghatározta a szabályzat. A rangban legidősebbnek az ezredkáplán (*Regimentskaplan*) számított, ő végezte az ezred lelki gondozását, illetve vezette az anyakönyvet, mivel az ezred önálló gyülekezetet alkotott. Természetesen ő tartotta a szertartásokat is, amelyekért szabályozott díjat kapott. Annyiban tartozott az ezredparancsnok alárendeltségébe, hogy az ezredesnek joga volt fizetésmegvonásban részesíteni, és szélsőséges eset-

³⁴ WREDE, 1898a, 66-67.; *Militär*, 1794b, 132-141.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 194-216.

³⁵ WREDE, 1898a, 67-68.; *Militär*, 1794b, 131-132.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 192-194.

³⁶ WREDE, 1898a, 68-69.; *Militär*, 1794b, 127-131.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 187-192.

³⁷ A törzstiszt elnevezés eredetére vonatkozóan nem leltem fel megbízható forrást. Az iratokban gyakran felbukkan az elnevezés, és az ezredtörzs tiszti rangot viselő tagjait (őrnagy, alezredes, ezredes) jelölik vele. Az elnevezés feltehetően a 17. század második felében keletkezhetett a törzstiszti rangok kifejlődésével párhuzamosan. A törzstisztek elnevezése abból eredhet, hogy az ezred törzsének állományába tartoztak.

ben eltávolítani. Minden más tekintetben a tábori püspökség hatáskörébe tartozott.³⁸ Az ezredkáplánok minden esetben római katolikus vallásúak voltak.³⁹

Az ezredtörzs rangban következő tagja, az auditor (*Auditor*)⁴⁰. Az ő feladata volt a tulajdonos, illetve ezredes nevében az ezred jogi ügyeinek vitele, a katonai jogszolgáltatás azon ügyekben, amelyek az ezredtulajdonos (ezredes) hatáskörébe tartoztak. Emellett ő vezette az ezred levelezését, és 1807-ig az ő feladatát képezte az ezred történetének lejegyzése is.⁴¹

Az ezred gazdálkodását a számtartó (*Rechnungsführer*) vezette. Személyesen csak az ezredtörzsre, illetve az egész ezredre vonatkozó ügyeket vitte; a századok, osztályok ügyeit a furírok kezelték, akik a számtartó alá tartoztak. A számtartók 1808-tól századosi rangot is kaphattak.⁴²

A furírok (*Fourier*) vezették a századok gazdálkodását. Minden osztály számára egy furírt rendszeresítettek, akik szervezetenként azonban az ezredtörzshöz tartoztak. Feladatukat a századosok utasításainak megfelelően látták el, de számviteli szempontból a számtartó alá tartoztak. Ők vezették a századok írásbeli ügyeit és az állomány-nyilvántartást, mustraügyeket is.⁴³

A két zászlóskadét (*Fahnenkadet*) feladatául a zászlók védelmét kapta. A szabályzat szerint a harcrendben a zászlóalj két zászlója között foglaltak helyet. Békében az ezredtörzsbe nyertek beosztást, háborúban a tulajdonosi és az ezredesi századba osztották őket. Elsősorban katonai akadémiát végzettek, valamint tisztek fiait nevezték ki zászlóskadétnak. Rangban a legfiatalabb zászlósnak számítottak. 1798-ban megszüntették ezt a rangot, és zászlóssá nevezték ki a zászlóskadétokat.⁴⁴

A császárkadéto (*ordinäre k. k. Kadet*) elsősorban a katonai iskolák kevésbé magasán kvalifikált hallgatói lettek, de alacsonyabb rangú tisztek fiai is itt kezdhették pályafutásukat. Ez a rang az altisztek közé számított, de a tisztképzés szempontjából kulcsfontosságúnak bizonyult. Háború idején a hat császárkadétot a rangban harmadiktól a nyolcadikig tartó hat századba (tehát az alezredesi, első- és másodőrnagy, valamint az első három rendes századba) sorolták be.⁴⁵

Létezett egy harmadik kadétváltozat: a privátkadét (*ex propriis Kadet, ex propriis Gemeine*). Az ezredtulajdonos felvehetett arra érdemes ifjakat az ezredbe, hogy privátkadétként szolgáljanak. Fizetést nem kaptak, csak havi segélyt. Számuk nem volt behatárolva. A császárkadéto mellett ezen másik fontos tisztképző intézmény betöltői közlegénynek számítottak.⁴⁶

³⁸ WREDE, 1898a, 71.; *Militär*, 1794b, 124-127.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 183-187.

³⁹ Kivételt képeztek a határezeredek, ahol gyakran görögkatolikus (unitus) és görögkeleti (ortodox) káplánokat is találunk, de katolikust minden ezrednél biztosan.

⁴⁰ Az auditort magyarul gyakran hadbírónak is nevezik, de ennél kiterjedtebb tevékenysége miatt célszerűnek tűnt az eredeti, magyarban is használt formulát megtartani.

⁴¹ WREDE, 1898a, 70-71.; *Militär*, 1794b, 121-124.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 179-183.

⁴² WREDE, 1898a, 69-70.; *Militär*, 1794b, 120-121.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 170-173.

⁴³ WREDE, 1898a, 84.; *Militär*, 1794b, 109-110.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 156-157.

⁴⁴ WREDE, 1898a, 89.; *Militär*, 1794b, 119-120.

⁴⁵ WREDE, 1898a, 89.; *Militär*, 1794b, 114.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 160-162.

⁴⁶ WREDE, 1898a, 89-90.

Az ezredadjudtáns (*Regimentsadjutant*)⁴⁷ az ezredest segítette a szolgálat vezetésében, készítette a létszámkimutatásokat, kiadta az ezredparancsokat. 1803-tól zászlósi rangot kaphatott, 1807-től átvette az auditortól az ezred levelezésének és az ezred történetének vezetését.⁴⁸ A későbbiekben az ezredadjudtáns főhadnagyi rangig emelkedhetett, a zászlóaljadjutánsi tisztség 1805-ös megalapítását követően az ezredadjudtánsok általában fő- és alhadnagyok, a zászlóaljadjutánsok alhadnagyok és zászlósok voltak.⁴⁹

Az ezred egészségügyi szolgálatát az ezredsebész (*Regiments-Chirurg*) vezette.⁵⁰ Az ezredtörzstől külön bevetett alezredesi zászlóalj számára rendszeresítették a zászlóaljsebészi (*Bataillons-Chirurg*) pozíciót.⁵¹ Lacy szabályzatában csak egy zászlóaljsebészt találunk, de a francia háborúkra már minden zászlóalj számára rendszeresítve volt egy zászlóaljsebész. Az orvosokat munkájukban az alfelcserek (*Unterfeldscher*) segítették, akik borbélyként is dolgoztak.⁵² 1802-1803 folyamán újjáalakították az egészségügyi szolgálatot: az orvosokat összefoglalóan tábori orvosoknak (*Feldarzt*) nevezték, az ezred élén az ezredorvos (*Regiments-Arzt*)⁵³ állt; a zászlóaljsebész új megnevezése a főorvos (*Ober-Arzt*)⁵⁴, a felcsereké alorvos (*Unter-Arzt*)⁵⁵ lett. Az ezredorvos később századosi, a főorvos hadnagyi, az alorvos altiszti rangot kaphatott.

Az ezreddobos (*Regiments-Tambour*) elsődleges feladata az ezred zenészeinek felügyelete és kiképzése volt. Emellett fontos szerepet töltött be, mert ismernie kellett az ellenséges hangjeleket is, így segítségére lehetett a parancsnokoknak harctéri környezetben is. Gyakran használták parlamenterek, amiért külön díjazásban részesült.⁵⁶

A profosz (*Profoss*)⁵⁷ a felsőbb parancsnokok és az auditor utasításainak megfelelően az ezred rendfenntartójának szerepét töltötte be. Emellett feladatkörébe tartozott a tisztaság felügyelete, valamint a markotányosok és árusok szemmel tartása is.⁵⁸

A létszámelőírásokban nincs feltüntetve, de a szabályzat említi a kocsimestert (*Wagenmeister*), mint az ezredtörzs tagját. Csak háborúban bíztak meg egy

⁴⁷ Az adjutánt magyarul gyakran segéd tisztnek vagy parancsörztisztnek nevezzük. Ebben az esetben mivel az ezredadjudtáns nem számított a tisztek közé helytelen lenne ezeket használni. Ehelyett a német szó magyarított változatát tűnt célra vezetőbbnek alkalmazni.

⁴⁸ WREDE, 1898a, 72-73.; *Militär*, 1794b, 117-119.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 167-170.

⁴⁹ MLST Karton Nr. 3131 Infanterieregiment Nr. 34. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 3138 Infanterieregiment Nr. 34. Standestabelle 1809.

⁵⁰ WREDE, 1898a, 73-74.; *Militär*, 1794b, 114-117.

⁵¹ WREDE, 1898a, 74.; *Militär*, 1794b, 113-114.

⁵² WREDE, 1898a, 85.; *Militär*, 1794b, 110-111.

⁵³ *Reglement Infanterie*, 1807a, 173-179.

⁵⁴ *Reglement Infanterie*, 1807a, 159-160.

⁵⁵ *Reglement Infanterie*, 1807a, 157-159.

⁵⁶ WREDE, 1898a, 76-77.; *Militär*, 1794b, 108-109.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 154-156.

⁵⁷ Magyarul leginkább foglárnak lehetne fordítani, ennél kiterjedtebb feladatai miatt azonban a megtévesztést elkerülve a profosz elnevezést használok.

⁵⁸ WREDE, 1898a, 76.; *Militär*, 1794b, 105-108.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 138-143.

altisztet, többnyire zászlóvivőt az ezred szállítóparkjának (vonat, kocsioszlop) felügyeletével, vezetésével.⁵⁹

3.1.1.1.2.2. A századok

Az ezred századainak belső szervezete szinte teljes mértékben megegyezett, csak apró, az előbbieken már részben érintett különbségek figyelhetők meg.

Az egyes századok a következőképpen szerveződtek:⁶⁰

	gránátos					
	béke	háború				
százados	1	1				
főhadnagy	1	1				
alhadnagy	1	1				
őrmester	1	1				
káplár	4	4				
Fourierschütz	1	3				
dobos	2	2				
sípos	2	2				
ács	1	1				
gránátos	99	99				
Összesen	113	115				

	tulajdonosi		ezredesi		alez., első őrnagyi	
	béke	háború	béke	háború	béke	háború
századoshadnagy	1	1	1	1	1	1
főhadnagy	1	1	1	1	1	1
alhadnagy	1	1	1	1	1	1
zászlós	1	1	1	1	1	1
zászlóskadét		1		1		
császárkadét						1
őrmester	1	1	1	1	1	1
káplár	4	6	4	6	4	6
Fourierschütz	1	5	1	6	1	5
dobos	2	2	2	2	2	2
sípos	1	1	1	1	1	1
szabados	8	12	8	12	8	12
ács	1	1	1	1	1	1
legény	91	120	91	120	91	120
Összesen	113	153	113	154	113	153

⁵⁹ WREDE, 1898a, 75-76.; *Militär*, 1794b, 111-113.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 143-151.

⁶⁰ *Reglement Infanterie*, 1769, 66-68., 70-72., 74-76., 78-84. vö.: MLST Karton Nr. 45. Infanterieregiment Nr. 1. Standestabellen 1768, 1769; MLST Karton Nr. 45. Infanterieregiment Nr. 1. Standestabelle 1770; illetve MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 1.

	másodőrnagy		1-3. rendes		4-11. (13.) rendes	
	béke	háború	béke	háború	béke	háború
őrnagy	1					
százados			1	1	1	1
századoshadnagy	1					
főhadnagy	1	1	1	1	1	1
alhadnagy	1	1	1	1	1	1
zászlós	1	1	1	1		1
császárkadét			1			
őrmester	1	1	1	1	1	1
zászlóvivő					1	1
káplár	4	6	4	6	4	6
Fourierschütz	1	5	1	4	1	4
dobos	2	2	2	2	2	2
sípos	1	1	1	1	1	1
szabados	8	12	8	12	8	12
ács	1	1	1	1	1	1
legény	91	120	91	120	91	120
Összesen	113	153	113	152	113	152

A századokban szolgáló tiszteket összefoglaló néven főtiszteknek (*Oberoffizier*) nevezték.

A rendes századok élén a százados (*Hauptmann*) állt. Ő vezette a századot, az adminisztrációt, és általánosságban felelős volt a század ügyeiért.⁶¹ A törzsszázadokban, illetve háború idején a másodőrnagy századában a parancsnoki tisztséget a századoshadnagy (*Kapitänlieutenant, Capitainlieutenant*) töltötte be. Eredetileg csak a parancsnokot helyettesítő hadnagyot hívták századoshadnagynak, akinek ez a beosztása a 18. század közepére a százados és a hadnagy között elhelyezkedő, önálló ranggá vált.⁶²

A fő- illetve alhadnagy (*Ober-, Unterlieutenant*) feladata a században elsősorban a legénység felügyelete volt.⁶³ Fontos szerepet töltött be ez a két rang a tisztképzés terén is. Háborús körülmények között a századosok kiesésével ideiglenesen gyakran akár alhadnagyként vezették a századot.

A zászlósok (*Fähnrich*) a század tisztjeinek utánpótlását jelentették. A kadétkokat először zászlóssá léptették elő, valamint gyakran zászlósként kezdték katonai pályafutásukat a rangvásárlók is. A zászlós feladata a zászló őrzete volt. Nem ő vitte a zászlót, arra külön katonát rendszerezítettek, de a zászlósoknak kellett közvetlenül védelmezni. A zászlósokat alkalmazhatták a kórházakban is.⁶⁴

⁶¹ WREDE, 1898a, 80-81.; *Militär*, 1794b, 47-66.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 71-98.

⁶² WREDE, 1898a, 80.

⁶³ WREDE, 1898a, 81-82.; *Militär*, 1794b, 44-47.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 66-71.

⁶⁴ WREDE, 1898a, 82-83.; *Militär*, 1794b, 39-44.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 57-66.

A zászlót a zászlóvivők (*Führer, Fahnenführer*) hordozták. A nyolc rangban utolsó századhoz beosztott zászlóvivők a zászló hordozása mellett hadiszolgálatban a kórházakat is szemmel tartották.⁶⁵

Az őrmester (*Feldwebel*) a század belső szolgálatát vezette, és a tisztek parancsainak végrehajtását felügyelte. Általánosságban azt a feladatot töltötte be a században, mint az adjutáns az ezredben.⁶⁶

A káplárok (*Korporal*)⁶⁷ vezényleti jogkörrel rendelkeztek. Minden század négy káplárságra (*Korporalschaft*), modern kifejezéssel szakaszra (*Zug*)⁶⁸ oszlott, amely a gyalogság legkisebb szervezetszerű alegységét jelentette. Háború idején a káplárok száma megnőtt, de továbbra is csak négy káplárság maradt, és a rangban legidősebb lett a parancsnok.⁶⁹

A Fourierschütz⁷⁰ korábban a tisztek, elsősorban a parancsnok életét védelmezte. A 18. század második felére ez a feladata megszűnt, és a tisztek rendelkezésére állt, mint általános hírvivő, végrehajtó.⁷¹ Nem ritkán tisztiszolgaként is alkalmazták, 1801-től kifejezetten ez lett a feladatuk, a századosok és törzstisztek szolgálatát látták el. A hadnagyok számára legényeket rendeltek tisztiszolgának.

A zenészek: dobosok (*Tambour*) és síposok (*Pfeifer*) fontos szerepet játszottak a parancsközvetítésben.⁷²

A szabadosok (*Gefreite*, korabeli nevükön frájter) idősebb katonák voltak, akik mentesek voltak a nehezebb fizikai munkáktól. A szabados állt a pajtáság (*Cameradschaft*) élén. Ez nem rendszeresített, hanem praktikus közösség volt, melynek tagjai egy sátort használtak, együtt főztek, segítettek és tanították egymást. A szabados gyakran vezetett kisebb járőröket, őrségeket. Fontos szerepe volt az újoncok betanításában, kiképzésében, személyes példával élen járt a szolgálatban.⁷³

A század ácsa (*Zimmermann*) a műszaki munkák és mindenféle javítások, reparálások mestere volt.⁷⁴

A legények (*Gemeine*) és gránátosok (*Grenadiere*) adták a hadsereg harci erejét. A legkülönbözőbb harci és egyéb fizikai feladatra vetették be őket. Őrséget álltak, járőröztek, gyakorlatoztak, sáncot, erődöt építettek, műszaki munkákat végeztek.⁷⁵

⁶⁵ WREDE, 1898a, 84.; *Militär*, 1794b, 31-33.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 151-154.

⁶⁶ WREDE, 1898a, 83-84.; *Militär*, 1794b, 33-39.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 48-57.

⁶⁷ Magyarul gyakran tizedesnek hívják, korabeli magyar megnevezését, a káplárt célszerűbbnek láttam megtartani.

⁶⁸ A Zug kifejezést ebben a korszakban csak a harcrendben felállt század negyed részére alkalmazták, nem jelentett szervezetszerű alegységet.

⁶⁹ WREDE, 1898a, 85-86.; *Militär*, 1794b, 25-31.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 39-48.

⁷⁰ A Fourierschütz kifejezésre nem találtam megfelelő magyar szót, ezért eredeti formájában használtam.

⁷¹ WREDE, 1898a, 87.; Érdekes módon a Fourierschütz rangról egyik szabályzat sem szól.

⁷² WREDE, 1898a, 86.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 35-39.

⁷³ WREDE, 1898a, 86.; *Militär*, 1794b, 17-25.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 30-35.

⁷⁴ WREDE, 1898a, 88.; Az ács feladatairól sem szólnak a szabályzatok.

⁷⁵ WREDE, 1898a, 87-88.; *Militär*, 1794b, 3-17.; *Reglement Infanterie*, 1807a, 1-30.

3.1.1.1.2.3. Az ezred összlétszáma

A fentiek alapján az előírt ezredlétszám a következőképpen festett:⁷⁶

	béke	háború	
		18 század	20 század
ezredtulajdonos	1	1	1
ezredes	1	1	1
alezredes	1	1	1
őrnagy	2	2	2
százados	13	13	15
századoshadnagy	4	5	5
főhadnagy	18	18	20
alhadnagy	18	18	20
zászlós	8	16	18
zászlóskadét	2	2	2
császárkadét	6	6	6
káplán	1	1	1
auditor	1	1	1
számtartó	1	1	1
ezredadjutáns	1	1	1
ezredsebész	1	1	1
zászlóaljsebész	1	1	1
alfelcser	8	17	19
furír	9	9	10
ezreddobos	1	1	1
profosz	1	1	1
őrmester	18	18	20
zászlóvivő	8	8	10
káplár	72	104	116
Fourierschütz	18	76	84
dobos	36	36	40
sípos	20	18	22
szabados	128	192	216
ács	18	18	20
gránátos	198	198	198
legény	1456	1920	2160
Összesen:	2071	2707	3014

⁷⁶ Az állomány ellenőrzéséhez lásd: MÜLLER, 1845a, 26-27.

Az állomány az ezred részei szerint a következő volt:

	béke	háború	
		18 század	20 század
törzs	37	39	42
tulajdonosi	678	914	914
ezredesi	678	915	915
alezredesi	452	609	913
gránátososztály	226	230	230
Összesen	2071	2707	3014

Mozgósítás során az ezred létszáma nem kizárólag a két új század felállításával nöhetett. A legénység száma természetesen jelentősen megugrott, és ennek megfelelően az altiszteké is. Növelte a katonák számát, hogy az ezredtüzérségi rendszernek megfelelően az ezred állományából tüzérségi kezelőket (*Artillerie-Handlager*), összesen három káplárt és 96 legényt jelöltek ki.⁷⁷ Őrájuk az ezred lövegeinek kiszolgálásához volt szükség, mert a tüzérezredek csak tüzéreket, a szekereszet (*Fuhrwesenskorps*) fogatokat állított ki, így a lövegek mozgatásához szükség volt szakképzetlen katonákra.

Az ezredtörzs beosztottjai nem maradtak teljes létszámban az ezredtörzs állomáshelyén. Az alezredesi zászlóalj külön állomásoztatása idején oda rendelték az alezredest, osztályonként egy (tehát békelábon két, mozgósítva három) furírt, a zászlóaljsebszt, illetve békelábon három, mozgósítva öt alfelcsert. Az ezredtörzs ezen elemei, tehát a parancsnok törzstiszt, osztályonkénti egy furír, és századonként egy egészségügyi állandó eleme a külön működő zászlóalj állományának. Amennyiben a tulajdonosi és az ezredesi zászlóalj is külön állomásozott, az ezredes eldönthette, hogy melyik zászlóaljnál tartja a törzset, de abból a másik zászlóalj számára feltétlenül ki kellett különítenie ezeket a részeket.

3.1.1.1.3. HADKIEGÉSZÍTÉS

Az 1765-ben létező ötvenhét gyalogezredből tizenegyet, amelyeket a Magyar Szent Korona országaiban állítottak fel, magyar gyalogezrednek neveztek, a többi negyvenhatot egységesen németnek.⁷⁸ Azonban ezen belül is nemzetiség szerint megkülönböztették az ezredeket: öt vallont (németalföldit), két itáliait, egy tirolit, egy elővidékit és 37 örökös tartományit (alsó-ausztriai, belső-ausztriai,⁷⁹ cseh,

⁷⁷ *Militär*, 1794c, 7.; *Kriege*, 1905a, 230; vö.: MLST Karton Nr. 52. Infanterieregiment Nr. 1. Standestabelle 1778. A gyakorlatban a kezelőnek kijelölt katonák száma erősen változott.

⁷⁸ AS Karton Nr. 7. Nr. 183.

⁷⁹ Az ausztriai tartományokat a tartománycsoportok neveivel illetem. Tehát a szövegben Alsó-Ausztriaként említett terület magában foglalja az Alsó-Ausztriai Főhercegséget, illetve a Felső-Ausztriai Főhercegséget, Belső-Ausztria pedig a Karintia Hercegséget, a Stájer Órgrófságot és a Krajnai Órgrófságot, illetve a külön nem jelzett esetekben a Partvidéket (*Küstenland*: Görz, Isztria, stb.) is. A tartománycsoportok ugyanakkor területileg legtöbbször egybeestek a főhadparancsnokságokkal is.

morva),⁸⁰ de ez sem egyenruházatban, sem a szervezet szempontjából nem jelentett különbséget. Egészen 1781-ig, a területalapú összeírásos rendszer bevezetéséig az örökös tartományi ezredeknek nem volt saját toborzóhelyük, éppen ott toboroztak, ahol állomásoztak.⁸¹ A vallon ezredek külön körzet nélkül Németalföldről kapták az újoncokat. A két itáliai közül az egyik (44.) Lombardiából, a másik (48.) Mantovából nyerte a kiegészítést.⁸² A magyar ezredek közül kettőt (31., 51.) Erdélyből⁸³, egyet (53.) Szlavóniából és Horvátországból⁸⁴, a többi nyolcat a szűkebb értelemben vett Magyarországról és a Bánátból egészítették ki.

1781 előtt általánosságban a csapatok toborzással töltötték fel soraikat. Bizonyos pénzösszeg, a toborzópenz (leggyakrabban 10 forint) fejében élethosszig, illetve szolgálatképtelenné válásig, lerokkanásig kellett szolgálni.⁸⁵ A Habsburgbirtokokon kívül felfogadott újoncok szerződést, úgynevezett kapitulációt kötöttek, amely határozott időre (öt, hat, tíz évre) szólt. Gyakorlatban volt még a rendi újonccállítás is. Ez esetben a tartományok rendjei kötelezettséget vállaltak bizonyos számú újonc kiállítására a hadiadó egy részének elengedése fejében. A 18. században ez utóbbi hadkiegészítési módszer általánossá vált a birodalomban.⁸⁶ A magyar országgyűlés 1741-ben vezette be ezt a rendszert⁸⁷, és bár kikötötte, hogy csak egyszeri felajánlásról van szó, mégis általánossá vált, és a gyakorlatban kiválóan működött egészen 1848-ig.⁸⁸

1765-ben vezették be birodalmi toborzást.⁸⁹ Mivel a császári-királyi hadsereg legfőbb hadura egyben a Német Nemzet Szent Római Birodalmának császára is volt, története során a császári, majd császári-királyi haderő szívesen fogadta a Német-római Birodalom egész területéről érkező újoncokat. Az 1765-ös rendelkezés a birodalom egyes kerületeihez rendelt összesen 39 gyalogezredet (a 37 örökös tartományit, a tirolit és az elővidékit), amelyek a számukra kijelölt körzetben jogosultak voltak toborzásra, és a körzet több pontján toborzóirodát (*Werbe-*

⁸⁰ ANGELL, 1889, 4-5.

⁸¹ WREDE, 1898a, 98-100.

⁸² WREDE, 1898a, 103.; AS Karton Nr. 7. Nr. 183. 34.

⁸³ AS Karton Nr. 7. Nr. 183. 27., 37.

⁸⁴ AS Karton Nr. 7. Nr. 183. 38.

⁸⁵ A rokkantságnak több foka létezett. Az időlegesen szolgálatképtelenek (pl. súlyos sebesülésből lábadozók) visszatértek a szolgálatba, csak a tartósan lerokkantakat engedték el. A harctérba vetésre alkalmatlan, de más szolgálatot ellátni képes katonákat (*Halbinvalid*) helyőrségi alakulatokba osztották be, tisztiszolgaként, vagy más kiszolgáló feladatokra alkalmazták. A rokkant katonák számára invalidusházakat állítottak fel.

⁸⁶ WREDE, 1898a, 95-100.; ZACHAR, 2004, 50-51.

⁸⁷ ZACHAR, 2004, 46-54.

⁸⁸ A kérdéskör tárgyalása nem tartozik szorosan a témához. Összességében az 1741-től kezdődő időszakban hol országyűlési felhatalmazásra, hol pedig ezt nélkülözve a toborzás mellett a rendi katonacállítás jelen volt Magyarországon anélkül, hogy bármelyik fél részéről jelentős probléma merült volna fel. Törvényben meghatározott, állandó módon Magyarországon mindössze három évig élt hivatalosan a rendi hadkiegészítés: 1802 és 1805 között. A gyakorlatban azonban a szabad toborzás mellett a magyar államigazgatás hallgatóságos beleegyezésével szinte végig működött. A kérdéstről további szakirodalommal lásd: WERTHEIMER, 1890; WERTHEIMER, 1892; POÓR, 2003; ZACHAR, 2004; SZIJÁRTÓ, 2010; BERKÓ, 1943.

⁸⁹ WREDE, 1898a, 100-101.

Rayon) tartottak fent. Egy tábornokot kijelöltek birodalmi toborzó igazgatónként (*Reichs-Werbungs-Director*) az egész birodalmi toborzás irányítására, aki Frankfurt am Mainban rendezte be parancsnokságát. Mivel több gyalogezrednek német birodalmi tulajdonosa volt, ezek saját birtokaikról is toborozhattak ezredük számára.

Galícia 1772-es megszerzését követően a császári-királyi katonai adminisztrációt is bevezették az új tartományban, Lemberg központtal főhadparancsnokságot állítottak fel.⁹⁰ Ennek a két legfontosabb összetevője csapatok elhelyezése Galíciában, valamint a hadkiegészítési rendszer kiterjesztése. A szabad toborzás a bevonuló csapatokkal együtt kezdetét vette. Ezt követően Galíciában a 37 örökös tartományi ezred számára egy-egy körzetet jelöltek ki hadkiegészítési segédkörzetnek (*Aushilfs-Bezirk*). Egyelőre tehát Galícia nem kapott saját gyalogezredet, amelynek kiegészítése kizárólag az új tartományból került volna ki.

A hadsereg kiegészítése szempontjából fontos állomást jelentett az összeírással hadkiegészítési rendszer 1781-es bevezetése.⁹¹ Eszerint a teljes népességet összeírták, és sorshúzással jelölték ki a bevonultatandó újoncokat. Az 1771-től elkezdett munkálatok során a birodalmat toborzókörzetre osztották, mindegyikhez egy-egy ezredet rendelve. Az ezred hiányainak pótlására szinte bármikor a szükségnek megfelelően nyílt mód. A birodalom szervezete ugyanakkor nem engedte meg a rendszer teljes bevezetését. Magyarországon, Itáliában, a Németalföldön, Tirolban és az Elővidéken megmaradtak a toborzásnál, illetve a rendi megajánlások rendszerénél, így összesen a 37 örökös tartományi ezred nyert korszerű hadkiegészítést.⁹² Az 1781-es hadkiegészítési rendszert az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat
Az 1781-es hadkiegészítési rendszer

1769-es szám	elnevezés 1781-ben ⁹³	birodalmi toborzókörzet	1781-ben toborzókörzet	ezredtípus	altípus
1	császár	van	van	német	morva
2	Ferdinánd főherceg	nincs	nincs	magyar	-
3	Károly főherceg	van	van	német	alsó-ausztriai
4	Deutschmeister	van	van	német	alsó-ausztriai

⁹⁰ ZIVKOVIC, 1976, 63.

⁹¹ WREDE, 1898a, 101-102.

⁹² WREDE, 1898a, 101.

⁹³ Az ezred elnevezését a korabeli iratokban használt kifejezéssel, ennek szükségszerű fordításával (pl. Erzherzog - főherceg), de magyarosítás nélkül adom meg. A legfontosabb egyeztetéshez használt iratok: AS Karton Nr. 5. 98b; AS Buch 56.; AS Karton Nr. 7. Nr. 183.

7	Harrach (vac.) ⁹⁴	van	van	német	morva
8	Hildburghausen	van	van	német	morva
9	Clerfayt	nincs	nincs	vallon	-
10	Wolfenbüttel	van	van	német	cseh
11	Michael Wallis	van	van	német	cseh
12	Khevenhüller	van	van	német	morva
13	Zettwitz	van	van	német	belső-ausztriai
14	Tillier	van	van	német	alsó-ausztriai
15	Fabris	van	van	német	cseh
16	Terzy	van	van	német	belső-ausztriai
17	Hohenlohe-Kirchberg	van	van	német	cseh
18	Brincken	van	van	német	cseh
19	D'Alton	nincs	nincs	magyar	-
20	Anton Colloredo	van	van	német	morva
21	Gemmingen	van	van	német	cseh
22	Lacy	van	van	német	morva
23	Toscana	van	van	német	alsó-ausztriai
24	Preiss	van	van	német	alsó-ausztriai
25	Thürheim	van	van	német	cseh
26	Riese	van	van	német	belső-ausztriai
27	Baden Durlach	van	van	német	belső-ausztriai
28	Wartensleben	van	van	német	cseh
29	Loudon	van	van	német	morva
30	Ligne	nincs	nincs	vallon	-
31	Oross (Orosz)	nincs	nincs	magyar	-
32	Samuel Gyulay (Giulay)	nincs	nincs	magyar	-
33	Nikolaus Esterhazy	nincs	nincs	magyar	-
34	Anton Esterhazy	nincs	nincs	magyar	-
35	Olivier Wallis	van	van	német	cseh
36	Ulrich Kinsky	van	van	német	cseh
37	Siskovich	nincs	nincs	magyar	-
38	Kaunitz	nincs	nincs	vallon	-
39	Preysach	nincs	nincs	magyar	-
40	Carl Colloredo	van	van	német	morva
41	Bender	van	nincs	német	előausztriai
42	Mathesen	van	van	német	cseh
43	Thurn	van	van	német	belső-ausztriai
44	Belgiojoso	nincs	nincs	itáliai	-

⁹⁴ Abban az esetben, ha az ezred tulajdonosa meghalt, vagy lemondott, de még nem neveztek ki új tulajdonost, az ezred a régi nevét viselte, ami mellé gyakran a *vacant* kifejezés rövidítését is hozzátették.

45	Lattermann	van	van	német	belső-ausztriai
46	Migazzi	van	nincs	német	tirol
47	Franz Kinsky	van	van	német	cseh
48	Caprara	nincs	nincs	itáliai	-
49	Pellegrini	van	van	német	alsó-ausztriai
50	Stain	van	van	német	alsó-ausztriai
51	Franz Gyulay (Giulay)	nincs	nincs	magyar	-
52	Károlyi	nincs	nincs	magyar	-
53	Pálffy	nincs	nincs	magyar	-
54	Callenberg	van	van	német	cseh
55	Murray	nincs	nincs	vallon	-
56	Nugent	van	van	német	morva
57	Joseph Colloredo	van	van	német	cseh
58	Vierzet	nincs	nincs	vallon	-
59	Langlois	van	van	német	alsó-ausztriai

Ezek alapján a birodalom egyes tartományai a következő számú ezredet egészítették ki:

Alsó-Ausztria	8
Belső-Ausztria	6
Tirol	1
Elővidék	1
Csehország	14
Morvaország	9
Magyarország	11
Németalföld	5
Itália	2
Galícia	37 ezred segédkörzete
Összesen	57 + 37 segédkörzet

Az 1815-ig terjedő korszak csapattesteit téves toborzóközpontjuk alapján azonosítani, mivel hadkiegészítésük nem csupán a kijelölt területről érkezett.

A II. József által bevezetett összeírási hadkiegészítési rendszer rendkívül korszerűnek számított a maga korában. Egyfajta, erősen korlátozott, de mégis – általános hadkötelezettségen alapult. Nem a teljes hadra fogható népességet hívták be, csak a szükséges létszámot. Az egyes területek terheltségét az ezredek közötti létszám-kiegyenlítéssel lehetett egyenlő szintre hozni. A hadkiegészítés az abszolutista államberendezkedésnek köszönhetően a katonai szervek kezébe került, tehát nem függött a polgári közigazgatástól, vagy bármiféle politikai-gazdasági ellensúlytól. Ez az új rendszer nagyban növelte a hadsereg hadrafoghatóságát, mert a pusztán katonai igényeknek volt alárendelve.

Érdekes megfigyelni, hogy lényegében ez a módszer nem változott a teljes hadkötelezettség bevezetésével sem. A 19. század folyamán önálló hadkiegészíté-

si szervezet épült ki, a hadkötelezettséget kiterjesztették a teljes lakosságra, de ezek már csak továbbfejlesztések voltak. A 17-18. században, az állandó hadsereg korában még szabad toborzással, kényszerrel, vagy a polgári hatóságok (rendek, vármegyék, uradalmak stb.) segítségével állították ki a katonákat. Ez rendkívül bizonytalanra tette a szükséges létszám kiállítását. Ehhez képest a hadkiegészítés katonai kézbe adása és szélesebb alapokra helyezése drasztikus változást hozott. A teljes népesség összeírásán alapuló hadkiegészítés napjainkig életben van, azt nem haladták meg.

Magyarországon ezt a rendszert politikai erő, illetve az erős rendi ellensúly miatt nem vezették be. Érdekes módon a rendi hadkiegészítés végleges hivatalossá tétele is elmaradt, csupán a 16-17. századból származó szabad toborzás volt érvényben. Az ország lakossága szempontjából ez üdvös volt, hiszen a császári-királyi hadseregben harcoló magyar katonák számát relatíve alacsonyan lehetett tartani, viszont ezzel az összbirodalmi haderő potenciális ereje csökkent. A magyar rendiség kérdéskörének kevésbé méltányolt sajátossága ez.

3.1.1.1.4. AZ EZREDSZERVEZET VÁLTOZÁSAI

3.1.1.1.4.1. 1765-1797

A Lacy tábornok által kialakított szervezet lényegi változtatások nélkül egészen 1805-ig használatban maradt, kisebb változtatásokat hajtottak csak végre, abból viszont meglehetősen sokat.⁹⁵

Az első változtatást 1775-ben rendelték el: a századok legénységi állományát 91-ről 100-ra növelték egységesen minden ezrednél, ami az addigi 1456-os létszámot 1600-ra emelte. Az ezred összlétszáma 2071-ről 2215 főre nőtt.⁹⁶

A bajor örökösödési háború során az első évben, 1778-ban nem teljes mozgósítást rendeltek el. A századok hadi létszáma az előírtaknak megfelelően 120 főre nőtt, viszont az alfelcserek számát csak 16-ra emelték (az ezredtörzs létszáma ezzel az előírt 39 helyett 38 lett), így az előírt hadilétszámot 2706 katonában állapították meg.⁹⁷

A háború második évében már jelentősebb változások történtek. Mivel a háború első évében a szászokkal szövetséges porosz hadsereg létszámban felülmúlta a császári-királyi haderőt, II. József jelentős létszámemelést hajtott végre. Mindenekelőtt teljes mozgósítást rendelt el, ami magával vonta a kilencedik lövészosztály felállítását (de állományából hiányoztak a zászlóvivők), és az alezredesi zászlóalj teljes létszámra való feltöltését. Az ezredtörzsben a zászlóaljsebeszek

⁹⁵ A szakirodalom általában nem tud ezekről a változtatásokról, a Lacy-szabályzat előírásait hosszan érvényben lévőnek gondolja. Még olyan, szervezettörténetet is tárgyaló munkában, mint a 12. gyalogezred története sincs szó a változásokról: JOHANN, 1877, 289-291.

⁹⁶ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. No 1.; ad No. 1. és No. 3.

⁹⁷ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. No 1.; ad No. 1. és No. 3. vö.: MLST Karton Nr. 52. Infanterieregiment Nr. 1. Standestabelle 1778.

számát egyről háromra növelték, de emellett az alfelcserek száma kettővel (16-ról 14-re) csökkent. A kilencedik osztály számára is rendszeresítették az ezredtörzsbe egy furírt. A századok szintjén még jelentősebb változás történt. A legénységi állományt II. József 200 főre növelte, de rendszeresített egy második ácsot is. Emellett ezredenként két káplárt és 68 legényt tüzérségi kezelőnek (*Handlager*) jelölték ki. Ők az ezredhez beosztott lövegeknél dolgoztak a képzett tüzérek felügyelete alatt. Mindezen változtatásokkal a gyalogezredek előírt létszáma drasztikusan, 4537 főre emelkedett.⁹⁸

A tescheni békét követően II. József a hadsereg magasabb békeállománya mellett döntött. Az ezredek minden tekintetben a háborút megelőző szervezetet vették fel, de a magyar és német ezredek rendes századainak legénységi állománya a korábbi 100 helyett 160 főben lett megszabva. Az itáliai és németalföldi ezredek megmaradtak a 100 fős létszámmal.⁹⁹ Ez az intézkedés a magyar és német ezredekénél 3175, az itáliai és németalföldi ezredekénél 2215 fős előírt létszámot eredményezett.¹⁰⁰ A németalföldi ezredekénél 1784-ben szintén megemelték a legénységi állományt századonként 160 főre.¹⁰¹ Az 1784-es év másik szervezeti intézkedéseként az ezredtörzsbe egy új zászlóaljsebszt rendszeresítették.¹⁰² Így az ezredsebsz és az egyik zászlóaljsebsz maradt a tábori zászlóaljknál, a másik zászlóaljsebsz került az alezredesi zászlóaljhoz. Háború idején mindhárom zászlóalj számára rendelkezésre állt zászlóaljsebsz. Az ezredlétszámok változásait a 2. táblázat szemlélteti.

2. táblázat
A gyalogezredek előírt létszámai 1765 és 1787 között
az egyes ezredtípusok szerint

év	ezred-törzs	gránátos század	századlétszám				egyéb	ezredlétszám			
			magyar	német ¹⁰³	német-alföldi	itáliai		magyar	német	német-alföldi	itáliai
1765	28	114	114	114	114	114		2080	2080	2080	2080
1766	28	114	114	114	114	114		2080	2080	2080	2080
1767	28	114	114	114	114	114		2080	2080	2080	2080

⁹⁸ CRISTE, 1904, 116. több szempontból is tévesen írja, hogy az ezredek 5. és 6. századait állították fel. Egyrészt a századokat nem számozták, másrészt az alezredesi zászlóalj két századáról, tehát rangban a 17. és 18. századról volt szó. MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. No 1.; ad No. 1. és No. 3. vö.: MLST Karton Nr. 53. Infanterieregiment Nr. 1. Standestabelle 1779.

⁹⁹ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. No. 3.

¹⁰⁰ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 1.

¹⁰¹ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. No. 3. vö.: MLST Karton Nr. 2654. Infanterieregiment Nr. 30. Standestabelle 1784.

¹⁰² MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 1.

¹⁰³ Alsó- és Felső Ausztriából, Belső-Ausztriából, Tirolból, az Elővidékről, Csehországból és Morvaországból származó ezredek.

1768	37	113	113	113	113	113		2071	2071	2071	2071
1769	37	113	113	113	113	113		2071	2071	2071	2071
1770	37	113	113	113	113	113		2071	2071	2071	2071
1771	37	113	113	113	113	113		2071	2071	2071	2071
1772	37	113	113	113	113	113		2071	2071	2071	2071
1773	37	113	113	113	113	113		2071	2071	2071	2071
1774	37	113	113	113	113	113		2071	2071	2071	2071
1775	37	113	122	122	122	122		2215	2215	2215	2215
1776	37	113	122	122	122	122		2215	2215	2215	2215
1777	37	113	122	122	122	122		2215	2215	2215	2215
1778	38	115	152	152	152	152	6 ¹⁰⁴	2706	2706	2706	2706
1779	39	115	233	233	233	233	74 ¹⁰⁵	4537	4537	4537	4537
1780	37	113	182	182	122	122		3175	3175	2215	2215
1781	37	113	182	182	122	122		3175	3175	2215	2215
1782	37	113	182	182	122	122		3175	3175	2215	2215
1783	37	113	182	182	122	122		3175	3175	2215	2215
1784	38	113	182	182	182	122		3176	3176	3176	2216
1785	38	113	182	182	182	122		3176	3176	3176	2216
1786	38	113	182	182	182	122		3176	3176	3176	2216
1787	38	113	182	182	182	122		3176	3176	3176	2216

A gyalogság előírt összlétszámának alakulása:

1771-1774	118 047
1775-1777	126 255
1778	154 242
1779	258 609
1780-1783	174 255
1784-1787	179 112
1788	260 775
1789-1790	261 347

Érdekes megvizsgálni, hogy az 1781-es területi kiegészítési rendszer bevezetését követően a birodalom egyes részei milyen arányban vették ki részüket a gyalogezredek kiállításából:

¹⁰⁴ A törzsszázadok létszámtöbbletéből adódó különbözet.

¹⁰⁵ 68 tüzérségi kezelő és az előző évbelivel megegyező különbözet.

tartomány	1781-1783		1784-1787	
	létszám	arány	létszám	arány
Alsó-Ausztria	25 400	14,58%	25 408	14,19%
Belső-Ausztria	19 050	10,93%	19 056	10,64%
Tirol	3175	1,82%	3176	1,77%
Elővidék	3175	1,82%	3176	1,77%
Csehország	44 450	25,51%	44 464	24,82%
Morvaország	28 575	16,40%	28 584	15,96%
Magyar Szent Korona országai	34 925	20,04%	34 936	19,51%
Németalföld	11 075	6,36%	15 880	8,87%
Itália	4430	2,54%	4430	2,47%
Összesen	174 255	100%	179 110	100%

Ezt az arányt azonban fenntartással kell kezelni, mert nem az egyes tartományokból kiállított katonaság arányát jelenti, egyrészt, mivel Galíciában csak segédkörzetek voltak, így a galíciai legénység ebben a kimutatásban nem jelenik meg, másrészt az egyes ezredek legénysége sem kizárólag az azt kiegészítő körzetből származott.¹⁰⁶

A török háborúra, illetve a németalföldi felkelés leverésére mozgósított hadsereg számára 1787-ben ismételten egységes gyalogezred-szervezetet írtak elő. Teljes mozgósítást hajtottak végre, tehát felállították a kilencedik osztályt.¹⁰⁷ A lövészzázadok legénységi állománya 200-ra nőtt. A tüzérségi kezelők személyzetét 3 káplárban és 96 legényben (a tulajdonosi és ezredesi zászlóaljok századainak 8-8 katonája) szabták meg, valamint egy kiképzőállományt is felállítottak két őrmesterből, 12 káplárból és 36 szabadosból. Emellett a békeszervezethez képest az ezredtörzs állománya egy zászlóaljsebésszel, kilenc alfelcserrel, egy furírral 44 főre nőtt. Az összes században elrendelték egy második ács kinevezését, a káplárok, Fourierschützök és szabadosok száma Lacy szabályzatának, és a korábbi mozgósításnak megfelelően növekedett meg.¹⁰⁸

Érdeemes áttekinteni az ezred részeinek 1788 során előírt erejét:

ezredtörzs	44 fő
gránátososztály	232 fő
tulajdonosi zászlóalj	1401 fő
ezredesi zászlóalj	1400 fő
alezredesi zászlóalj	1399 fő
Összesen:	4476 fő

¹⁰⁶ Az ezredekben belüli nemzetiségi viszonyok kutatása roppant nehézségekbe ütközik a hatalmas rendelkezésre álló forrásanyag miatt. A mustralistákban feltüntetik ugyanis a katona születési helyét (helység, törvényhatóság, ország). Nyilvánvaló, hogy ebből a nemzetiséget csak fenntartással lehet megállapítani, ahhoz még mélyebb, anyakönyvi kutatásra lenne szükség.

¹⁰⁷ SEELIGER, 1900, 53.

¹⁰⁸ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. No 1.; ad No. 1. és No. 3.; *Reglement Infanterie*, 1769, 65-86.; *Militär*, 1794c, 1-8

kiképzők	50 fő ¹⁰⁹
tüzérségi kezelők	99 fő
Teljes ezred:	4575 fő

Néhány ezrednél, ahol az alezredesi zászlóalj is a hadszíntérre vonult, felállítottak egy tartalékosztályt. Beosztottak három tisztet (százados, főhadnagy, alhadnagy) a nyugdíjas állományból, a törzsből egy-egy (újonnan kinevezett) alfelcser, furírt és adjutánst, legénységi állományból pedig három őrmestert, 18 káplárt és 54 szabadost, összesen 81 katonát.¹¹⁰ Az előírt létszámmal ellentétben az egyes ezredeknel a tüzérségi kezelők és a kiképzőkeret száma eltérhetett az előírttól.

Ezt az előírt létszámot azonban a legnagyobb erőfeszítéssel sem sikerült elérni. Egyedül a magyar ezredek esetében sikerült a nagyobb létszám kiállítását, de a németalföldi csapatoknál az ottani politikai helyzet miatt még az egységek létszámának szinten tartása is komoly nehézségekbe ütközött.

A török háború során 1788 végén és a következő év elején a hadvezetés a magyar ezredeknel elrendelte egy negyedik zászlóalj felállítását is négy századdal.¹¹¹ Mivel a magyar ezredeknel a harmadik zászlóaljakat mind a hadszíntérre vezényelték, így a tartalékosztályt bővítették négyszázados zászlóaljra, amelyből egy század harmadórnagy törzsszázad lett századoshadnaggal az élén. A századokban az első három zászlóalj századaikhoz képest eggyel kevesebb ács, és négyel kevesebb Fourierschutz szolgált, összlétszáma tehát 188 főt tett ki (a törzsszázad 189-et). Ezzel párhuzamosan a lövészs századok legénységi állományát 160 főre mérsékeltek. Az ezredtörzsből is természetesen elrendelték a szükséges létszámemelést (egy őrnagy, egy zászlóaljsebes, három alfelcser, két furír), de ezt a hét főt a negyedik zászlóaljhoz vezényelték. Az ezred tüzérségi kezelőinek a száma is 99-ről 117-re emelkedett.¹¹²

Az 1789-es, magyar ezredekkel érintő szervezeti változásokkal az ezredlétszámok a következő módon változtak meg:

típus	ezredtörzs	gránátos-század	század	egyéb	ezredlétszám
<i>német</i>	44	116	233	105 ¹¹³	4575
<i>magyar</i>	51	116	193 / 188	124 ¹¹⁴	4633

¹⁰⁹ A kiképzőket a meglévő századok állományából választották ki, és adminisztratíván ott is maradtak, tehát ez a tétel a teljes létszámot nem növelte.

¹¹⁰ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 1.; vö.: MLST Karton Nr. 56. Infanterieregiment Nr. 1. Standestabellen 1787, 1788., ill. Karton Nr. 57. Infanterieregiment Nr. 1. Standestabelle 1789.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1791. január.

¹¹¹ FINKE, 1896a, 287.

¹¹² MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. No 1.; ad No. 1. és No. 3. vö.: AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1791. január.

¹¹³ Ez a 99 tüzérségi kezelőt jelenti, amihez a törzsszázadok létszámtöbbletéből adódó hat fős különbözetet kellett hozzáadni.

¹¹⁴ Ez a 117 tüzérségi kezelőt jelenti, amihez a törzsszázadok létszámtöbbletéből adódó hét fős különbözetet kellett hozzáadni.

A török háborúra elrendelt létszámok megoszlása az egyes birodalomrészek szerint:

birodalomrész	1788		1789-1790	
	létszám	arány	létszám	arány
Alsó-Ausztria	36 600	14,04%	36 600	14,00%
Belső-Ausztria	27 450	10,53%	27 450	10,50%
Tirol	4575	1,75%	4575	1,75%
Elővidék	4575	1,75%	4575	1,75%
Csehország	64 050	24,56%	64 050	24,50%
Morvaország	41 175	15,79%	41 175	15,75%
Magyar Szent Korona országai	50 325	19,30%	50 963	19,50%
Németalföld	22 875	8,77%	22 875	8,75%
Itália	9150	3,51%	9150	3,50%
Összesen	260 775	100,00%	261 413	100,00%

A török háború után tervbe vették ugyan a hadsereg leszerelését, békelábra állítását, de ez nem valósult meg teljesen. A németalföldi és a francia helyzet miatt sok ezredben nem csökkentették a legénységi állományt, néhol még a kilencedik lövésosztályt sem oszlatták fel, a magyar ezredeknél is megmaradt a negyedik zászlóalj. A legénységi állományt a magyar ezredeknél 160, az itáliai ezredeknél 150, 25 cseh, morva, előausztriai, tirolai és vallon ezrednél 137, 14 fennmaradó német ezrednél 120 katonára kellett (volna) századonként csökkenteni.¹¹⁵

Az 1791-es békelétszámok a következő létszámokat jelentették az egyes tartományok szerint:

tartomány	1791	
	létszám	arány
Alsó-Ausztria	20 288	11,95%
Belső-Ausztria	15 216	8,96%
Tirol	2808	1,65%
Elővidék	2808	1,65%
Csehország	39 312	23,15%
Morvaország	25 272	14,88%
Magyar Szent Korona országai	47 025	27,69%
Németalföld	11 075	6,52%
Itália	6032	3,55%
Összesen	169 836	100,00%

A francia forradalmi háború első évében nem mozgósították az egész hadsereget, csak a frontra vonuló csapatokat. A hadkiegészítés nehézségei miatt nem

¹¹⁵ *Kriege*, 1905a, 230-231.

tértek vissza a 200 fős legénységi létszámhoz századonként, hanem a legtöbb ezred számára ennél kisebb, főként 160 fős létszámot írtak elő. Az itáliai és a vallon ezredek esetében még a korábbiaknál is nagyobb nehézségek szinte teljesen lehetetlenné tették a saját területről való utánpótlást.¹¹⁶ Ehelyett a hadvezetés a létszám-kiegyenlítés módszeréhez folyamodott, tehát a kisebb létszámú ezredekhez a átvezényelték a nagyobb létszámú ezredektől bizonyos számú legénységet.¹¹⁷ További nehézséget jelentett, hogy a háború folyamán sok egység fogságba esett. Az első ilyen hullám az 1792-es visszavonulás után elesett németalföldi erődök helyőrségét jelentette, a második az 1794-es visszavonulást követő flandriai és németalföldi helyőrségeket. A fogságba esett csapatok egy része szabad elvonulás feltételével kapitulált, és egy évig nem harcolhatott a franciák ellen. Az ilyen csapatokat a birodalom nyugati tartományába vonták vissza, és az egy év letelte után azonnal küldték a harctérre. A fogságba esett legénység egy részét sikerült a gyakori hadifogolycseré-egyezményeknek köszönhetően kiváltani,¹¹⁸ de még így is jelentős katonatömeg maradt francia hadifogságban.

Az első koalíciós háború utolsó két hadjárat éviében a hadi helyzet úgy kívánta, hogy az itáliai hadszíntéren elszenvedett nagy vereségek és veszteségek miatt addig a hátszágban kiképzőfeladatokat ellátó zászlóaljokat, a német ezredek alezredesi, a magyar gyalogezredek negyedik zászlóaljainak többségét is a frontra kellett vezényelni. Az egyes ezredek létszáma ekkor már jelentősen eltért egymástól.¹¹⁹ A vallon ezredek elvesztett utánpótlási területeik miatt többségében az előírt 160 fős századlétszám harmadát is alig tudták kiállítani,¹²⁰ az egyik itáliai ezredet (48. Schmidtfeld) 1796 elején egyenesen fel kellett oszlatni a nagy veszteségek miatt.¹²¹ A többi német ezrednél megmaradt a 160 fős előírt létszám, amit a többé-kevésbé megfelelően működő hadkiegészítési rendszer követni tudott. A magyar ezredek negyedik zászlóaljaiban 1796-ban századonként 200 főre emelték meg a legénységi létszámot, de már a háború korábbi éveiben néhány magyar ezrednek ilyen magas létszámot írtak elő, míg a többi magyar ezred megmaradt 160 főnél. A negyedik zászlóalj létszáma az előírt emelés ellenére is meglehetősen alacsony maradt,¹²² komolyabb feltöltésre csak a békekötés után kerülhetett sor.

A háború alatt a gyalogezredek állománya olyan mértékben tért el a hivatalosan előírtaktól, illetve a sok fogságba esés, összevonás miatt az állományok olyan vegyes képet mutattak, hogy a fentiekhez hasonlóan az előírt összerő vizsgálata a valóságtól túlságosan messze állna. Amíg 1792 előtt az ezredek hasonló arányban fogadtak be a kiegészítési területen kívülről érkezett katonákat, és így

¹¹⁶ NETOLICZKA-VICQ-SYPNIEWSKY, 1894, 105. A 9. gyalogezred egyik zászlóalja 1790 elején mindössze 300 főből állt.

¹¹⁷ AMON, 1891, 316., 319., 358. és 405.

¹¹⁸ LENKEFI, 2000, 168.

¹¹⁹ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3719. 1796. január ill. Karton Nr. 3720. 1797. január.

¹²⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3719. 1796. január.

¹²¹ WREDE, 1898b, 222-224.

¹²² AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3719. 1796. január ill. Karton Nr. 3720. 1797. január. A századlétszámra a zászlóaljlétszámok visszaosztásából lehet következtetni.

az összehasonlítás szempontjából a pontatlanságok kiegyenlítődték, a háború alatt a sok létszám-kiegyenlítés, hadifoglyok beosztása, toborzás miatt a tartományonkénti bontás, az egyes birodalomrészek terhének vizsgálata rendkívül megtevesztő képet adna.

3.1.1.1.4.2. A második koalíciós háború, 1798-1801

Az első koalíciós háborút követően a hadvezetés legfontosabb feladata a rendkívül összekuszált viszonyok rendezése volt. Az egyes ezredeknel az előírt létszámok különböztek, az 1796-1797-es kapkodásban a legfontosabb az állomány növelése volt a kiegyensúlyozott fejlesztés helyett. Maga a hadvezetés is látta ennek a hátrányait, ezért törekedett a helyzet rendezésére.¹²³ Az ezredek között több létszám-kiegyenlítési műveletet végeztek, és egységesen 160 fős századonkénti legénységi létszámot írtak elő.¹²⁴

Kivételt képezett az öt vallon, valamint a tiroli és az itáliai ezred. Mivel Németalföld elvesztése miatt a vallon ezredek kiegészítése lehetetlenné vált, és az ezredek állománya erősen lecsökkent, az első koalíciós háború alatt mind az öt ezred egyetlen zászlóaljra zsugorodott.¹²⁵ Ezt megtartották, a gránátososztályokat feltöltötték, és 1798-ra mindegyik ezred számára Csehországban, elsősorban galíciai legénységből két új zászlóaljat kezdtek szervezni.¹²⁶ Az ezredek tulajdonosi zászlóaljai a régi legénységből összevont vallon legénységű zászlóaljak lettek, az ezredesi és alezredesi zászlóaljakat állították fel újonnan. A századonkénti legénységi létszámot egységesen 120 főben határozták meg.¹²⁷

A tiroli (46.) és a megmaradt egyetlen itáliai (44.) ezred számára az utánpótlási nehézségek miatt nem látták biztosítottnak a 160 legényt, ezért csak 137-et írtak elő századonként.¹²⁸

A politikai vezetés céljaira kiválóan mutat rá, hogy fel sem merült a hadsereg demobilizálása, békelábra állítása. A csapatok állományát inkább minden erővel feltölteni igyekeztek. Az erőfeszítés azonban felemás eredményt hozott, mert egyrészt sikerült emelni a csapatok létszámát, de a teljes előírt létszámot mégsem sikerült megközelíteni.¹²⁹ A campoformioi (campoformidoi) béke fegyvernyugvást hozott, de valódi békét nem. A császári-királyi hadsereg jelentős ütemben készült az újabb összecsapásra.

¹²³ Az egyik legfontosabb feladat az ezredek szétszórva bevetett részeinek összevonása volt, lásd a 27. gyalogezrednél: PRYBILA, 1858, 73.

¹²⁴ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3721. 1798. január.

¹²⁵ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3719. 1796. január; NETOLICZKA-VICQ-SYPNIEWSKY, 1894, 141-142.

¹²⁶ *Geschichte*, 1892, 119. Egyes vallon ezredek zászlóaljait már korábban elkezdtek megszervezni: NETOLICZKA-VICQ-SYPNIEWSKY, 1894, 141-142.

¹²⁷ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3721. 1798. január.

¹²⁸ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3721. 1798. január.

¹²⁹ A feltöltés eredményének összefoglalására lásd: AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január.

Az 1797-es évben a cseh és morva gyalogezredeknek is elrendelték, hogy a tartalékosztályukat négy százados negyedik zászlóaljja egészítsék ki 160 fős századonkénti legénységi létszámmal. Ezek a zászlóaljak azonban nem vonultak ki a frontra, továbbra is a hátszágban hadkiegészítési egységként működtek. Az ausztriai ezredeknek megmaradtak a tartalékosztályai, a tiroli, itáliai, elővidéki és vallon ezredeknek nem voltak hadkiegészítő egységei.¹³⁰

A magyar gyalogezredek negyedik zászlóaljit a hadvezetés harcoló erőként vette számba. Azonban nem a már túl nagyra nőtt ezredek kereteiben, hanem 1798 folyamán új ezredek hoztak létre belőlük az alábbi módon:¹³¹

új egység	szám	hely	zászlóalj	régi egység (4. zászlóalj)
1. új magyar gyalogezred	48. ¹³²	Verona	tulajdonosi	32. Gyulay-gyalogezred
			ezredesi	39. Nádasdy-gyalogezred
			alezredesi	53. Jellachich-gyalogezred
2. új magyar gyalogezred	60. ¹³³	Theresienstadt	tulajdonosi	2. Ferdinánd-főherceg-gyalogezred
			ezredesi	33. Sztáray-gyalogezred
			alezredesi	52. Antal főherceg-gyalogezred
3. új magyar gyalogezred	61. ¹³⁴	Temesvár	tulajdonosi	31. Benyovszky-gyalogezred
			ezredesi	51. Splényi-gyalogezred
			alezredesi	32., 52. és 53. gyalogezredek tartalékosztályai
4. új magyar gyalogezred	62. ¹³⁵	Krakkó	tulajdonosi	19. Alvinczy-gyalogezred
			ezredesi	34. Eszterházy-gyalogezred ¹³⁶
			alezredesi	37. de Vins-gyalogezred

¹³⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január.

¹³¹ HKR Protocolla G 3663.; HKR Akten Karton Nr. 2455. 1798-16-844.

¹³² HOLD, 1875, 3-5.

¹³³ FIEDLER-PICK, 1898, 1-3.; RUPPRECHT, 1871, 2-3.

¹³⁴ DONNERSBERG, 1892, 5.

¹³⁵ BICHMANN, 1880, 1-2.

¹³⁶ Az ezred alezredesi zászlóalja került az új ezred kötelékébe.

Az ezredek megalakítására az uralkodó 1798. április 25-én adott ki határozatot, amelyet két nap múlva az Udvari Haditanács átíratában is megjelent.¹³⁷

A negyedik zászlóalj négy századához a toborzóközpontban állítottak fel még két századot, hogy teljes legyen a zászlóalj szervezete. Ezzel egy időben a magyar gyalogezredek számára előírták egy kiképzőosztag felállítását.¹³⁸

1798. június 1-étől új számozási rendszert vezettek be a gyalogságnál. A háttérőzredek 1-től 17-ig saját számmal látták el. A gyalogezredek elnevezése „*Linien-Infanterie-Regiment*”-re, magyarul sorgyalogezredre változott. Az ezredek száma nem változott, de kötelezővé tették a szám használatát is a tulajdonos megnevezése mellett.¹³⁹

A négy új magyar gyalogezred az 1796-ban felosztatott Schmidtfeld-gyalogezred üresen álló 48-as számát, valamint folytatólagosan a 60-62-es számokat kapta. Szervezetileg ezek teljesen megegyeztek a többi magyar gyalogezreddel, légénységi létszámként 160 főt írtak elő századonként. Felállították a gyalogezredek gránátosztályát, és a többi magyar gyalogezredhez hasonlóan egy kiképzőosztagot is. A háború kitörésével a magyar gyalogezredeknek a kiképzőosztagukat tartalékosztálya kellett fejleszteni, beleértve a négy új gyalogezredet is.¹⁴⁰

Az uralkodó 1799. szeptember 13-án elrendelte, hogy az öt vallon ezred nagyon alacsony létszámú tulajdonosi zászlóaljainak légénységéből egy új ezredet hozzanak létre.¹⁴¹ Az új ezred a 63. számot kapta. A századonkénti 160 légényt azonban megközelíteni sem tudták, már a felállításakor is csak ennek alig a felét sikerült elérni, a háború végén már a harmadát sem.¹⁴²

Az öt volt vallon ezred számára Csehországban felállított két-két zászlóalj a 63. gyalogezred összevonásával a tulajdonosi és ezredesi zászlóalj lett, de ezzel egy időben megkezdték az alezredesi zászlóalj felállítását is. Ezek a háttérországban maradtak, és utánpótlási egységként működtek.

1798-ban a századok és ezredtörzsek személyi állományában nem eszközöltek változtatásokat. Ez is azt mutatja, hogy a hadsereg viszonyainak legszükségebb javítása, és az állomány feltöltése után újból háborút akartak indítani.

A gyalogezredek számára elrendelt állomány és az összlétszám a következőképpen festett:

tartomány	ezredek	összesen	létszám	arány
	száma	létszáma		
Alsó-Ausztria	8	4518	36 144	13,84%
Belső-Ausztria	6	4518	27 108	10,38%

¹³⁷ DONNERSBERG, 1892, 4-5.

¹³⁸ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január.; FINKE, 1896a, 500.

¹³⁹ HKR Protocolla 1798 G 5238; HKR Akten Karton Nr. 2456. 1798-16-1161.

¹⁴⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3723. 1800. január.

¹⁴¹ *Geschichte*, 1892, 137.

¹⁴² AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3723. 1800. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január.

Tirol	1	3378	3378	1,29%
Elővidék	1	3792	3792	1,45%
Csehország	14	4528	63 392	24,28%
Morvaország	9	4528	40 752	15,61%
Magyar Szent Korona országai	15	4518	67 770	25,96%
(vallon ezredek)	5	3078	15 390	5,89%
Itália	1	3378	3378	1,29%
Összesen	60		261 104	100,00%

Ismételten meg kell jegyezni, hogy a galíciai segédkörzetes kiegészítési rendszer miatt ez a kimutatás nem jelenti a tartományok valódi terheltségi arányát. A tüzérség számára ismételten a gyalogezredek állományából rendeltek ki tüzérségi kezelőket (*Handlager*), ezrendként általában három káplár és 40-100 legény erőben.

A második koalíciós háború során egyes egységek nagy veszteségei miatt több ezred zászlóaljakat volt kénytelen összevonni. A háború folyamán a hadsereg-kiegészítés nem működött megfelelően, ezért több esetben nagyon megcsappant a harcképes katonák száma.¹⁴³

3.1.1.1.4.3. Demobilizáció 1801-ben

A luneville-i béke szükségszerű következményekkel járt a hadsereg-kiegészítés területi szervezete terén. A birodalom számára már Campoformidóval elveszett Németalföld, Breisgau, az észak-itáliai területek többsége. Ezzel szemben új területeként jött szóba Velence és Dalmácia. Ezeket a háború miatt 1797 és 1800 között nem hasznosították, nem emelték be a kiegészítési rendszerbe. Luneville után azonban nyilvánvaló volt, hogy a hadseregnek szüksége lesz legalább néhány évre az újabb összecsapásig. Ez lehetőséget adott az 1798 folyamán elmaradt intézkedések véghezvitelére. Az öt volt vallon ezred (9., 30., 38., 50. és 55.) kiegészítését 1801 és 1804 között Galíciába helyezték át.¹⁴⁴ Az egyetlen megmaradt itáliai ezred (44.) az elveszett Milánó helyett Velencét kapta kiegészítési területként.¹⁴⁵ A Partvidékről kiegészített 13. gyalogezred is kapott Friaulban területet.¹⁴⁶ Ezek mellett a 63. új, eredetileg vallon ezred kiegészítését is Itáliába helyezték.¹⁴⁷ A tiroli, 46. számot viselő gyalogezrednek története folyamán sok gondot okozott a

¹⁴³ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január. A 10. Kheul-gyalogezred az előírt 4250 fő helyett 1783 harcképes katonával rendelkezett, a 14. Klebek-gyalogezred 964, a 24. Preis-gyalogezred 1591, a 32. Gyulai-gyalogezred 1261, a 44. Belgiojoso-gyalogezred 1223, az 57. Joseph Colloredo-gyalogezred 1281 főt tudott csatasorba állítani.

¹⁴⁴ WREDE, 1898a, 173., 330.; WREDE, 1898b, 237., 254. és 260.

¹⁴⁵ WREDE, 1898a, 428. Az ezred létszáma olyannyira lecsökkent a dezertálások miatt, hogy csaknem feloszlatták: BRANKO, 1875, 143.

¹⁴⁶ Érdekes módon erről az ezredtörténet nem emlékezik meg: MANDEL, 1893, 159.

¹⁴⁷ WREDE, 1898a, 502.; Az ezredtörténet szerint a könnyűzászlóaljaktól is kapott legénységet az ezred: BERAN, 1899, 41.; a korábbi ezredtörténet erről csak szűkszavúan szól: NAHLIK, 1863, 24.

létszám fenntartása, ezért többször kapott más ezredtől kiegészítést.¹⁴⁸ Ezért a kiegészítését szintén Itáliába és Dalmáciába helyezték, mivel az újonnan szervezett tiroli vadászvezred kapta meg Tirolt.¹⁴⁹ Az elővidéki (41.) ezred kiegészítési területének nagyobbik részét elvesztette, de nem kapott új területet, megmaradt körzetének az Elővidékből Vorarlberg. Ez azonban nem bizonyult elegendőnek, időről időre más területekről, főként Belső-Ausztriából is osztottak be újoncokat.¹⁵⁰ Galíciában fenntartották a segédkörzeteket, továbbra is 37 örökös tartományi ezred (cseh, morva, ausztriai) kapott újoncokat innen.

A luneville-i békét követő újjászervezés során kialakult kiegészítési rendszer:

Alsó-Ausztria	8 gyalogezred: 3., 4., 14., 23., 24. 49., 50., 59.
Belső-Ausztria	6 gyalogezred: 13., 16., 26., 27., 43., 45.
Elővidék	1 gyalogezred: 41.
Csehország	14 gyalogezred: 10., 11., 15., 17., 18., 21., 25., 28., 35., 36., 42., 47., 54., 57.
Morvaország	9 gyalogezred: 1., 7., 8., 12., 20., 22., 29., 40., 56.
Magyar Szent Korona országai	15 gyalogezred: 2., 19., 31., 32., 33., 34., 37., 39., 48., 51., 52., 53., 60., 61., 62.
Itália	3 gyalogezred: 44., 46., 63.
Galícia	5 gyalogezred: 9., 30., 38., 50., 55.
Összesen	61 gyalogezred

A gyalogezredek a beköszöntő békeidőszak kívánalmainak megfelelően 1801 folyamán 1788 után először teljes mértékben békelábra álltak.¹⁵¹ A háború által teremtett kusza állapotokat követően végre ismét majdnem teljesen egységesedett a szervezet, ezért érdemes azt újólágg áttekinteni. Egyedüli eltérést az öt újjászervezett volt vallon ezred (9., 30., 38., 55., 58.) jelentette, ahol a többtől eltérően egyelőre 160 helyett 120 fős legénységi létszámot írtak elő.¹⁵²

Az ezred ereje:

Ezredtörzs	
tulajdonos	1
ezredes	1
alezredes	1
őrnagy	2
káplán	1
auditor	1
számtartó	1

¹⁴⁸ DIETRICH, 1859, 216.

¹⁴⁹ WREDE, 1898b, 250.

¹⁵⁰ WREDE, 1898a, 408.

¹⁵¹ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3725. 1802. január.

¹⁵² AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3725. 1802. január.

adjutáns	1
ezredorvos	1
zászlóaljorvos	3
alorvos	19
furír	10
dobos	1
profosz	1
Összesen	44

Századok	gránátos	lövész
százados	1	1
főhadnagy	1	1
alhadnagy	1	1
zászlós		1
őrmester	1	1
káplár	4	6
Fourierschütz	1	1
zenész	4	3
szabados		12
ács	2	2
legény	120	160
Összesen	135	189

A gyalogezredek kebelébe visszatértek a gránátoszázadok, de a gránátososztály a gyalogezredben önálló maradt. Az ezred lövészsorozatának száma 18 maradt, a korábbi békeállapottól eltérően nem oszlattak fel egy osztályt. Megmaradt az öt tulajdonosi század, és a három zászlóalj hatszázados, Lacy-szabályzat szerinti beosztása is. A zászlóskadétok rendszerét megszüntették, a hat rendes kadét, és a tíz zászlóvivő megmaradt a századok állományában.

Az ezredek összlétszáma 3732 (az öt fentebb említett ezrednél 3012) főt tett ki.

3.1.1.1.4.4. Az 1801-1802-es egészségügyi reform és a tisztiszolgák rendszere

A hadsereg egészségügyi ellátásának javítása érdekében a második koalíciós háborút követően az orvosi ellátás minőségének növelését célzó intézkedéseket hoztak. A felcserek helyett immáron orvosokat rendszeresítettek. A törzsben megmaradt az ezredorvos, de a zászlóaljorvosokból főorvos, a felcserekből alorvos lett. A századok állományába osztályonként egy fő- és egy alorvost osztottak

be.¹⁵³ Így az ezredben 4 orvos és 19 felcser helyett már 21 orvos szolgált, ami minőségi ugrást jelentett a korábbi állapothoz képest. A valóságban azonban a már korábban gyakran orvosnak nevezett felcsereket vették át orvosi állományba, aminek következtében a minőség nem emelkedett a valóságban, de a tendencia és a szándék ezzel az intézkedéssel egyértelművé vált.

Az 1802-es év elejének másik fontos újítása a tisztiszolgák rendszerének rögzítése. Az ezredtörzsbe a négy törzstiszt számára egy-egy Fourierschützöt rendszeresítettek, a káplán, auditor, számtartó, adjutáns és ezredorvos számára viszont egy-egy legénységi állományú tisztiszolgát. A kadétoakat átvették a törzsbe. Ugyanígy a törzsbe kerültek a zászlóvivők is, de már a korábbi tíz helyett csak kilencen.¹⁵⁴

Az év elejére a német ezredek számára egyformán 140 fős századonkénti legénységi létszámot írtak elő a korábbi 160 helyett, míg a magyar ezredeknel ezt 180-ra növelték. Ezzel jelentős különbség alakult ki a két ezredaltípus között.¹⁵⁵ A századokba a gránátosoknál két, a rendes századoknál három legénységi állományú tisztiszolgát rendszeresítettek. A Fourierschütz a parancsnok rendelkezésére állt, míg a tisztiszolgák a főhadnagy, alhadnagy és a zászlós szükségleteit látták el. A káplárok számát a gránátosoknál is hatra emelték, az ácsok számát viszont egységesen egyre csökkentették. A szabadosok számát a rendes századokban nyolcra csökkentették.¹⁵⁶

Az új előírt létszámok:

Ezredtörzs	
tulajdonos	1
ezredes	1
alezredes	1
őrnagy	2
káplán	1
auditor	1
számtartó	1
adjutáns	1
ezredorvos	1
kadét	6
furír	10
dobos	1
zászlóvivő	9

¹⁵³ Az osztály egyik századában fő-, a másik században alorvos szolgált. MLST Karton Nr. 377. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1802; MLST Karton Nr. 1571. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1802.

¹⁵⁴ MLST Karton Nr. 377. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1802; MLST Karton Nr. 1571. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1802.

¹⁵⁵ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3725. 1802. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3726. 1806. február.

¹⁵⁶ MLST Karton Nr. 377. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1802; MLST Karton Nr. 1571. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1802.

profosz	1
Fourierschütz	4
tisztiszolga	5
Összesen	46

Századok

	gránátos	lövész	
		német	magyar
százados	1	1	1
főhadnagy	1	1	1
alhadnagy	1	1	1
zászlós		1	1
orvos	1	1	1
őrmester	1	1	1
káplár	6	6	6
Fourierschütz	1	1	1
zenész	4	3	3
szabados		8	8
ács	1	1	1
legény	120	140	180
tisztiszolga	2	3	3
Összesen	139	168	208

A német gyalogezredek így egységesen 3348 főre csökkentek, míg a magyar gyalogezredek 4068 főre növekedtek.

Az egyes tartományok szerint ez a következő előírt létszámot jelentette 1802 végén:

tartomány	ezredek		összesen	
	száma	létszáma	létszám	arány
Alsó-Ausztria	8	3348	26 784	12,46%
Belső-Ausztria	6	3348	20 088	9,34%
Elővidék	1	3348	3348	1,56%
Csehország	14	3348	46 872	21,80%
Morvaország	9	3348	30 132	14,01%
Magyar Szent Korona országai	15	4068	61 020	28,38%
Itália	3	3348	10 044	4,67%
Galícia	5	3348	16 740	7,79%
Összesen	61		215 028	100,00%

Ismételten meg kell jegyezni, hogy a táblázat adatai nem mutatják a 37 galíciai segédkörzetből származó katonákat a cseh, morva és ausztriai ezredekben.

Az orvosok beosztását – talán az 1801-2-es rendelkezés kudarcát belátva - 1803 szeptemberében megváltoztatták: a századokból ismét az ezredtörzsbbe kerültek, de már csak három fő- és tíz alorvos. Ezzel az egészségügyi személyzet 14 orvosra csökkent. Ez az ezredlétszám 7 fős csökkenését eredményezte minden ezrednél.¹⁵⁷

3.1.1.2. MACK 1805-ÖS SZERVEZETE

A hétéves háborút követően a császári-királyi hadvezetés a gyalogság létszámának növelését nagyobb zászlóaljlétszámok elrendelésével érte el újabb ezredek alapítása helyett. Ez minden bizonnyal költséghatékony megoldás lehetett, de a gyalogoszászlóaljakat elnehezítette, a tiszti létszámot fajlagosan csökkentette. A hadsereg gyalogságának fejlődése egészen 1805-ig a Lacy tábornok által a hétéves háborút követően kidolgozott rendszer szerint folyt. Mack tábornok, aki 1805-ben Károly főherceget háttérbe szorítva elnyerte az uralkodó támogatását, új gyalogsági szervezetet dolgozott ki. Rendszerének célját a zászlóaljlétszámok csökkentése jelentette. De ezt nem a századlétszámok mérséklésével, hanem a zászlóaljokba beosztott századok számának redukálásával kívánta elérni.

Az 1805-ös esztendő nyarán a 2 gránátos- és 18 lövészs századból álló gyalogezredek jelentős átalakuláson mentek át. Két századot gránátossá alakítottak át, de ezek külsejükben egyelőre nem lettek gránátossá (pl. nem hordtak medvebőr süvegeket), és új gránátosoknak nevezték őket. A régi gránátos századokkal összevonva ezredenként egy gránátos zászlóaljat szerveztek meg. Az ezred többi 16 századát négyesével osztották zászlóaljokba. A törzsszázadokat megszüntették, az ezred 20 századából 15-nek százados, 5-nek századoshadnagy lett a parancsnoka, tehát az utóbbi rang is megmaradt a hadnagy és a százados közötti átmenetként. A zászlóaljak ekkor nyertek számokat, a régi elnevezéseket (tulajdonosi, ezredesi, alezredesi) eltörölték, a zászlók számát zászlóaljanként egyre csökkentették. A századokat is beszámolták, és előírták a számok használatát a század megnevezésében a parancsnok neve mellett.¹⁵⁸

Az 59 fős ezredtörzset ez a szervezeti változás 1805 augusztusában még nem érintette. Az új zászlóaljak parancsnokságát a rangidős századparancsnok vette át. Az ezredlétszám azonban némileg csökkent, hiszen az új gránátos századok állománya kisebb volt, mint a rendes századoké. A századlétszámokat csak annyiban érintette a változás, hogy egységesen, minden ezred-altípus számára 180 fős legénységi létszámot írtak elő, így a századlétszám 207 fő lett.¹⁵⁹

¹⁵⁷ MLST Karton Nr. 380. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1803; MLST Karton Nr. 1572. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1803.

¹⁵⁸ HKR Protocolla 1805 G 2 176; WREDE, 1898a, 46-47.

¹⁵⁹ MLST Karton Nr. 385. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 1574. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1805; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3727. 1805. augusztus.

Az ezred részeinek létszáma, valamint a zászlóalj és századok számozása az előírás szerint:

Ezredtörzs	59
Gránátoszászlóalj: 1., 2. (rég), 3., 4. (új) gránátoszázad	552
1. zászlóalj: 1., 2., 3., 4. század	828
2. zászlóalj: 5., 6., 7., 8. század	828
3. zászlóalj: 9., 10., 11., 12. század	828
4. zászlóalj: 13., 14., 15., 16. század	828
Összesen	3923

A hadsereg mobilizációját 1805 szeptemberében rendelték el.¹⁶⁰ Az ezredtörzs létszáma hat zászlóaljadjutánszal, egy fő- és egy alorvossal, három Fourierschütz-cel és hat tisztiszolgával nőtt. A törzstisztek számát három örnaggyal emelték. A felállításra kerülő tartalékszászlóaljjal együtt az ezredenként hat zászlóaljat immáron kizárólag törzstisztek vezették. A tartalékszászlóalj számára osztályonként egy-egy furirt is rendszeresítettek az ezredtörzsbe, amelynek létszáma elvileg 81 főre nőtt, de az egyes ezredeknél találunk kisebb eltéréseket.¹⁶¹

A századok állománya egységesen egy őrmesterrel, hat káplárral és egy ácsal, a lövészs századoké még négy szabadossal nőtt. A tartalékszászlóaljak négy százada kisebb prima plana-állománnyal került felállításra. Ezeket a századokat kezdetben külön számozták tartalék megkülönböztetéssel, de hamarosan a rendes századok sorába beállva 17-től 20-ig. Az ezredlővegek kezelésére ezredenként 32 legényt jelöltek ki.

A századok állománya részletezve:¹⁶²

	gránátos	lövész	
		1-16. század	17-20. század
százados	1	1	1
főhadnagy	1	1	1
alhadnagy	1	1	1
zászlós		1	1
őrmester	2	2	1
káplár	12	12	6
Fourierschütz	1	1	1
zenész	4	3	2

¹⁶⁰ MLST Karton Nr. 385. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 1574. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1805.; A hadjáratról szóló feldolgozások nem említik a mobilizáció kezdetét, így azt csak az 1805. augusztusi, szeptemberi és októberi állománytáblázatokról következtethetjük.

¹⁶¹ MLST Karton Nr. 385. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 1574. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1805; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3728. 1806. február.

¹⁶² MLST Karton Nr. 385. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 1574. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1805.

szabados		12	12
ács	2	2	1
legény	120	180	180
tisztiszolga	2	3	3
Összesen	146	219	210

Az ezred részei a fentiek alapján:

Ezredtörzs	81
Gránátoszászlóalj	584
1. zászlóalj	876
2. zászlóalj	876
3. zászlóalj	876
4. zászlóalj	876
5. (tartalék) zászlóalj	840
Tüzérségi kezelők	32
Összesen	5041

A harmadik koalíciós háború során a császári-királyi csapatok a dunai hadszíntéren hatalmas veszteségeket szenvedtek, a lehető leggyorsabban szükségük volt tehát minél több csapatra a franciák ellen. Ezért a harcpontra vezényelték a tartalék zászlóaljakat, illetve jelentős létszámnövelést írtak elő. Egyrészt 23 ezrednél tartalékosztály felállítását rendelték el, másrészt a századlétszámokat is 20 fővel emelték.¹⁶³ Ezek az intézkedések azonban nem hozták meg a remélt sikert. A hadsereg adminisztrációja szétesett, de a veszteségek pótlása azok mértéke miatt amúgy is lehetetlen feladat lett volna. A hatalmas előírt létszámok ellenére a valóságban 1806 elején mindössze három ezred érte el a négyezres összlétszámot, de csak hét ezred tudott háromezer fő feletti harcképes katonát kiállítani, miközben négy ezred még az ezer harcképes katonát sem érte el.¹⁶⁴

A háború végével a hadsereg létszámát is lassan csökkenteni kezdték. Még a tél végével megszüntették a tüzérségi kezelőket, illetve a tavasz folyamán, legkésőbb a nyár elején feloszlatták az 5. (tartalék) zászlóaljakat. Kezdetben a tartalékzászlóaljak osztályá alakultak át, de a nyár folyamán ezeket is feloszlatták. Ekkor az 1805 augusztusában elrendelt létszámok álltak vissza.¹⁶⁵

Mack ezredszervezete nem nevezhető egyértelműen kudarcnak. A császári-királyi csapatok a rossz hadvezetésnek, az elavult harcászatnak, valamint a franciák többszintű minőségi fölényének köszönhetően vallottak kudarcot. Mack helyes felismerése a nagy zászlóaljakról mindenképpen értékelendő, de a csökkentés módja nem. A legnagyobb probléma, hogy alig másfél hónappal a háború

¹⁶³ MLST Karton Nr. 385. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 1574. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1805; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3728. 1806. február.

¹⁶⁴ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3728. 1806. február.

¹⁶⁵ MLST Karton Nr. 388, 389. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1806; MLST Karton Nr. 1576. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1806; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3728. 1806. február; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3728. 1807. január.

kitörése előtt vezették be a változtatást, ami a parancsnoklási rendszer, valamint a megszokott, beidegződött gyakorlat, a napi rutinok felborulását eredményezte, így rendkívül negatívan hatott a hadsereg teljesítőképességére.

A 34. gyalogezred mintaegységként való vizsgálata megerősítette az átszervezés negatív hatásait. Az addigi zászlóaljszervezet felborult, sok tisztet új beosztásba vezényeltek, sok előléptetés történt. A Mack-féle átszervezés olyan mértékben forgatta fel az ezred korábbi rendszerét közvetlenül a háború kezdete előtt, hogy alig találhatunk tisztet, aki korábbi beosztásában maradt.¹⁶⁶

3.1.1.3. KÁROLY FŐHERCEG GYALOGEZRED-SZERVEZETE, 1806–1815

3.1.1.3.1. AZ ÚJ EZREDSZERVEZET KIÉPÍTÉSE, 1806–1809

A pozsonyi békét követően Mack gyalogezred-szervezeti intézkedéseit visszavonták, visszaállt a korábbi háromzászlóaljas rendszer, amelyben az első két zászlóalj hat, a harmadik négy századból állt. A zászlóaljak azonban már nem a korábbi neveiket, hanem számokat kaptak. A századokat is számokkal különböztették meg. Az első zászlóaljat az első hat, a második zászlóaljat a 7-12., a harmadik zászlóaljat a 13-16. század alkotta.¹⁶⁷ A gránátosok is a korábbi szervezetüket kapták vissza, tehát ezredenként ismételten egy osztályt alakítottak, természetesen a Mack-féle régi gránátososztály maradt gránátos, az új gránátosok rendszeres századokká minősültek vissza.

Az újjólag elrendelt létszám:

Az ezredtörzs összetétele:

tulajdonos	1
ezredes	1
alezredes	1
őrnagy	2
káplán	1
auditor	1
ezredorvos	1
számtartó	1
ezredadjutáns	1
zászlóaljadjutáns	3
főorvos	3
alorvos	9
kadét	6
furír	9

¹⁶⁶ MLST Karton Nr. 3131. Infanterieregiment Nr. 34. Standestabelle 1805.

¹⁶⁷ MLST Karton Nr. 388, 389. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1806; MLST Karton Nr. 1576. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1806.

ezreddobos	1
zenész	8 ¹⁶⁸
zászlóvivő	8
profosz	1
Fourierschütz	4
tisztiszolga	8
Összesen	70

A rendes századok állománya

	német	magyar
százados (hadnagy) ¹⁶⁹	1	1
főhadnagy	1	1
alhadnagy	1	1
zászlós	1	1
őrmester	1	1
káplár	6	6
Fourierschütz	1	1
dobos	2	2
szabados	8	8
ács	1	1
legény	160	180
tisztiszolga	3	3
Összesen	186	206

A gránátoszázadok állománya:

százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
őrmester	1
káplár	6
Fourierschütz	1
dobos	2
ács	1
legény	120
tisztiszolga	2
Összesen	136

¹⁶⁸ A századok állományából a harmadik zenészeket, a fúvóshangszereket a törzsbe vonták össze, miközben számukat felére csökkentették. Ezek alkották az ezredzenekart.

¹⁶⁹ Az ezred húsz századparancsnokából 15 százados, 5 századoshadnagy volt. A századtulajdonosi jogok eltörlésével a századoshadnagy funkciója megszűnt, ekkor vált véglegesen önálló ranggá. Ezt követően a századosok és századoshadnagyok aránya 3:1 maradt, mindenhol érvényesen, a továbbiakban ezt külön nem jelzem.

Az ezred harcászati egységeinek előírt létszáma:

	német	magyar
ezredtörzs	70	70
1. zászlóalj	1116	1236
2. zászlóalj	1116	1236
3. zászlóalj	744	824
gránátososztály	272	272
Összesen	3318 ¹⁷⁰	3638 ¹⁷¹

Az 1805-ös kudarc után a gyalogság zömét kitevő sorgyalogság szervezetében tehát visszatértek a nagy zászlóaljokhoz. Mack törekvését a kisebb, könnyebben irányítható, rugalmasabb zászlóaljméretre alapvetően helyes célnak ítéltük, az általa közvetlenül a háború előtt bevezetett változtatások azonban negatívan hatottak a gyalogság teljesítményére. A gyalogoszászlóaljok hat századra való visszatérése mindenképpen harcászati előnyösnek mondható, mint a négy százados, mivel a három osztály rugalmasabban manőverezhetett, illetve az oszlopalakításnál is kedvezőbb lehetett. Az 1806-os megoldást azonban bizonyára erősen befolyásolták a birodalom anyagi lehetőségei.¹⁷² A fajlagosan kevesebb tiszt és altiszt olcsóbb fenntartást jelentett.

Az új szervezet épített a régebbi vívmányokra. Megmaradtak a zászlóaljadjutánsok, a teljes gazdasági és egészségügyi rendszer. Mack rendszerének elvetésével együtt a harcászati igényeknek megfelelően változott vissza a zászlóaljszervezet, a századok beosztása. Az új szervezet alapjaiban nem adott újat, így csupán extenzív változásnak tekinthető. Ez a változás azonban mégis rendkívül fontos volt Károly főherceg számára, mert az új harcászati rendszert ennek megfelelően alakította ki. Így lehetett a zászlóaljakra, mint alapegységekre épülő új harcászati eljárásokat a legegyszerűbbé tenni. A hatszázados szervezet három osztályra osztotta a zászlóaljakat, ami a vonalformáció elosztását, az oszlopok és tömegek mélységét és a harctéren való mozgást is egyszerűbbé tette.¹⁷³ Ez a rendszer egészen az 1848-49-es háborúk végéig alapvetően meghatározta a gyalogság szervezeti kereteit.

Az 1805-ös kudarc következtében elveszett területek szükségessé tették a hadkiegészítési kerületek és az egész rendszer felülvizsgálatát is. A legfontosabb következmény Galícia szerepének alapvető változása volt. A három itáliai (44., 46. és 63.)¹⁷⁴, az elővidéki (41.)¹⁷⁵ és három ausztriai (23., 24. és 50.)¹⁷⁶ ezred kiegészítését áthelyezték Galíciába, viszont az addigi 37 segédkörzetet megszüntették.

¹⁷⁰ A német ezredek állományának leírása: FORMANEK, 1887, 5-6.; a galíciai ezredeké: JACUBENZ, 1904, 93.

¹⁷¹ A létszám ellenőrzéséhez: MÜLLER, 1845a, 35-36.

¹⁷² Az 1806-tól kezdődő újabb reformperiódushoz l. HOCHEDLINGER, 2005, 51-56.; A birodalom helyzetére, különös tekintettel a pénzügyekre: WERTHEIMER, 1892, 1-74.

¹⁷³ *Reglement Infanterie*, 1807c

¹⁷⁴ WREDE, 1898a, 248.; WREDE, 1898b, 250.; WREDE, 1898a, 502.

¹⁷⁵ WREDE, 1898a, 408.

¹⁷⁶ WREDE, 1898b, 232.; WREDE, 1898a, 281.; WREDE, 1898b, 254.

Három cseh ezred (10., 15. és 57.)¹⁷⁷ kiegészítését Morvaországba helyezték át, és a 12 morva ezred számára új segédkörzetet jelöltek ki Galíciában, amelyből az ezredek a kiegészítésük felét nyerték.¹⁷⁸ Emellett a 45. gyalogezred¹⁷⁹ kiegészítését Salzburgba tették át, de a korábbi körzete is megmaradt Belső-Ausztriában.

Az 1806-1807 folyamán elrendelt változtatások a következő kiegészítési rendszert eredményezték:

tartomány	ezredek		összesen	
	száma	létszáma	létszám	arány
Alsó-Ausztria	5	3318	16 590	8,01%
Belső-Ausztria	5	3318	16 590	8,01%
Salzburg	1	3318	3318	1,60%
Csehország	11	3318	36 498	17,62%
Morvaország	12 ¹⁸⁰	3318	39 816	19,22%
Magyar Szent Korona országai	15	3638	54 570	26,34%
Galícia	12 ¹⁸¹	3318	39 816	19,22%
Összesen	61		207 198	100,00%

3.1.1.3.2. AZ 1809-ES MOZGÓSÍTÁS

A szükségletekhez képest kevés altiszt és tiszt Károly főherceg előtt is világos volt. Éppen ezért az 1809-es mozgósításkor a feltöltés, illetve a századlétszámok 20 fős emelése¹⁸² mellett jelentősen növelte az altisztek számát: egyről kettőre az őrmesterekét, hatról 12-re, a gránátosoknál 13-ra a káplárokét. A szabadosok száma is nyolcra 12-re nőtt, az ácsoké egyről kettőre. Az ezredtörzsben eggyel nőtt az alorvosok, kettővel a furírok és kettővel a zászlóvivők száma. Minden gyalogezred egy tartalékosztályt állított fel.¹⁸³

A mozgósítás során elrendelt létszámok a következőképpen alakultak:

Az ezredtörzs összetétele:

tulajdonos	1
ezredes	1
alezredes	1

¹⁷⁷ WREDE, 1898a, 181., 217., 515.

¹⁷⁸ A 22. gyalogezrednél: HUBKA, 1902, 194.

¹⁷⁹ WREDE, 1898b, 245.

¹⁸⁰ A morva ezredek csak kiegészítésük felét nyerték Morvaországból, másik felét Galíciából.

¹⁸¹ Ezen felül még a 12 morva ezred körzete is ide számít.

¹⁸² SCHMEDES, 1878, 146.

¹⁸³ AFA Karton Nr. 1470. 1809-13-89 és 89a vö.: MLST Karton Nr. 398, 399. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1809; MLST Karton Nr. 1579. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1809.

őrnagy	2
káplán	1
auditor	1
ezredorvos	1
számtartó	1
ezredadjutáns	1
zászlóaljadjutáns	3
főorvos	3
alorvos	10
kadét	6
furír	11
ezreddobos	1
zenész	8
zászlóvivő	10
profosz	1
Fourierschütz	4
tisztiszolga	8
Összesen	75

A rendes századok állománya

	német	magyar
százados (hadnagy)	1	1
főhadnagy	1	1
alhadnagy	1	1
zászlós	1	1
őrmester	2	2
káplár	12	12
Fourierschütz	1	1
dobos	2	2
szabados	12	12
ács	2	2
legény	180	200
tisztiszolga	3	3
Összesen	218	238

A gránátoszázadok állománya:

százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
őrmester	2
káplár	13
Fourierschütz	1
dobos	2
ács	2
legény	120

tisztiszolga	2
Összesen	145

A tartalékosztályok számára előírt állomány:¹⁸⁴

	német	magyar
százados (hadnagy) ¹⁸⁵	2	2
főhadnagy	2	2
alhadnagy	2	2
zászlós	2	2
főorvos	1	1
alorvos	1	1
őrmester	4	2
furír	1	1
zászlóvivő	2	1
káplár	24	12
Fourierschütz	2	2
dobos	4	4
szabados	24	16
ács	4	2
legény	800	360
tisztiszolga	6	6
Összesen	881	416

Az ezred harcászati egységeinek előírt létszáma:

	német	magyar
ezredtörzs	75	75
1. zászlóalj	1308	1428
2. zászlóalj	1308	1428
3. zászlóalj	1308	1428
gránátososztály	290	290
tartalékosztály	881	416
Összesen	5170	5065

Az egyes ezredek összereje ugrásszerűen megnőtt, csak a Mack-féle szervezet jelentett nagyobb ezredeket. A második koalíciós háború gyakorlatához visszatérve az ezredek gránátososztályait zászlóaljakra vonták össze, így az ezredek harcoló erejét három zászlóalj alkotta. Ez a német ezredeknél 3999, a magyar ezredeknél 4359 főt jelentett. Az óriási méretűre duzzasztott ezredek megnehezítették a törzstisztek dolgát, elnehezítették a dandárokat, hadosztályokat, hadtesteket. A hadsereg hagyományaihoz híven, és a francia gyakorlattal ellentétesen

¹⁸⁴ Az előírás csak az osztály létszámát határozta meg. A századok értelemszerűen ennek felét alkották. Ahol páratlan számú előírt létszám található, ott az első századba került több katona.

¹⁸⁵ A tartalékosztályok esetén az egyik század parancsnoka általában százados, a másiké századoshadnagy volt, de ettől a rendelkezésre álló tisztek miatt eltérhettek.

harcászatiilag továbbra is a dandár maradt az alapegység. A dandár két-három ezredből állt, 8-12 ezer emberrel egyetlen vezérőrnagy parancsnoksága alatt. A nagy századlétszámok tehát közvetlenül negatívan hatottak a magasabbegységek szervezésére is.

Végül érdemes áttekinteni, hogy az egyes tartományok mekkora harcoló erőt mozgósítottak:

tartomány	ezredek		összesen	
	száma	létszáma	létszám	arány
Alsó-Ausztria	5	3999	19 995	8,02%
Belső-Ausztria	5	3999	19 995	8,02%
Salzburg	1	3999	3999	1,60%
Csehország	11	3999	43 989	17,64%
Morvaország ¹⁸⁶	12	3999	47 988	19,25%
Magyar Szent Korona országai	15	4359	65 385	26,22%
Galícia	12	3999	47 988	19,25%
Összesen	61		249 339	100,00%

3.1.1.3.3. BÉKEÉVEK, 1810–1812

A schönbrunni békét követő demobilizálás során újlag az 1806-os békelétszámokat írták elő.¹⁸⁷ Az elvesztett területekről kiegészített gyalogezredeket (13., 23., 38., 43., 45., 46., 50. és 55.)¹⁸⁸ feloszlatták. Ennek következtében a továbbiakban Csehországból 11, Morvaországból 12, Alsó-és Felső-Ausztriából 5, Belső-Ausztriából 3, a Magyar Szent Korona országaiból 15, Galíciából pedig 7 gyalogezredet egésszített ki. Megmaradt a morva ezredek galíciai kiegészítése.

A béke rendelkezése értelmében a hadsereg létszáma nem haladhatta meg a 150 ezer katonát,¹⁸⁹ ami a birodalom katasztrofális anyagi állapotával együtt a hadsereg jelentős csökkentéséhez vezetett. A leszerelés első lépésjeként az ezredek az 1809 elején érvényben volt békeszervezetet vették fel.

Az igazán jelentős létszámcsökkentést 1810 augusztusában rendelték el. Az ezredtörzsekben megszüntették a zászlóaljadjutánsokat a nekik szolgáló tisztiszolgákkal együtt, valamint a zászlóvivőket századokhoz osztották be. A száza-

¹⁸⁶ Ehelyütt is fel kell hívnia a figyelmet a morva ezredek galíciai kiegészítése általi torzításra.

¹⁸⁷ MLST Karton Nr. 402. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1810; MLST Karton Nr. 1581. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1810; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1810. január.

¹⁸⁸ WREDE, 1898b, 225-263.

¹⁸⁹ GHILLANY, 1855, 706.

doknál minden második századból a zászlóst törölték,¹⁹⁰ akinek a helyére érkezett a törzsből a zászlóvivő, így mivel a zászlóvivőknek nem járt, minden második században eggyel kevesebb tisztiszolga szolgált. A gránátoszázadok legénységi létszámát az 1809-es 120-ról 100 főre csökkentették. A megmaradt 53 gyalogezredből 38 német és 15 magyar számára eltérő létszámot határoztak meg. A német ezredeknél a harmadik zászlóalj (13-16. század) legénységét teljes egészében leszerelték, így csak a keret maradt állományban (egy tisztiszolgával csökkentett létszámmal), a többi századnál 100 főt írtak elő. A magyar ezredek megmaradtak egységesen 120 fős századonkénti legénységi létszámmal.¹⁹¹ A magyar ezredeknél minden bizonnyal az ország sajátos közjogi helyzete tette szükségessé nagyobb létszám megtartását, ugyanis míg az örökös tartományból a hadsereg soraiból elbocsátott katonát egyszerűen, rendeleti úton vissza lehetett hívni, addig Magyarországon a toborzáson túli katonaállításhoz az országgyűlés engedélye kellett volna. Célravezetőbb volt tehát megtartani állományban a magyar katonákat, majd tömegesen szabadságolni. A magyar és német századokban is egy időben alig 50 legény teljesített szolgálatot, a többit szabadságolták.¹⁹²

Az ezred állományának részletei a következőképpen festettek:

Az ezredtörzs összetétele:

tulajdonos	1
ezredes	1
alezredes	1
őrnagy	2
káplán	1
auditor	1
ezredorvos	1
számtartó	1
ezredadjutáns	1
főorvos	3
alorvos	9
kadét	6
furír	9
ezreddobos	1
zenész	8
profosz	1
Fourierschütz	4
tisztiszolga	5
Összesen	56

¹⁹⁰ Ennek ellenére a tiszt, köztük különösen a zászlósi létszám ténylegesen inkább nőtt, mivel a felosztott egységek, illetve a *Landwehr* kötelékéből a tiszteket számfeletti állományba helyezték a megmaradt ezredeknél. A tényleges tiszt állomány az előírt két-háromszorosa, zászlósok tekintetében akár négyszerese is lehetett. MLST Karton Nr. 3142. Infanterieregiment Nr. 34. Standestabelle 1811.

¹⁹¹ MLST Karton Nr. 402. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1810; MLST Karton Nr. 1581. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1810; WLASCHÜTZ, 1913, 1-5.

¹⁹² WLASCHÜTZ, 1913, 1-5. vö.: AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1811. január.

A századok állománya:

	gránátos	német		magyar
		1-12. század	13-16.század	
százados (hadnagy)	1	1	1	1
főhadnagy	1	1	1	1
alhadnagy	1	1	1	1
zászlós / zászlóvivő		1	1	1
őrmester	1	1	1	1
káplár	6	6	6	6
Fourierschütz	1	1	1	1
dobos	2	2	2	2
szabados		8	8	8
ács	1	1	1	1
legény	100	100	120	
tisztiszolga	2	2 / 3	1 / 2	2 / 3
Összesen	116	125 / 126	24 / 25	145 / 146

Az ezred harcászati egységeinek előírt létszáma:

	német	magyar
ezredtörzs	56	56
1. zászlóalj	753	873
2. zászlóalj	753	873
3. zászlóalj	98	582
gránátososztály	232	232
Összesen	1892	2616

A területi változásokkal párhuzamosan változott meg a birodalom részeinek hozzájárulása a gyalogság kiegészítéséhez.

tartomány	ezredek		összesen	
	száma	létszáma	létszám	arány
Alsó-Ausztria	5	1892	9460	8,51%
Belső-Ausztria	3	1892	5676	5,11%
Csehország	11	1892	20 812	18,73%
Morvaország	12	1892	22 704	20,43%
Magyar Szent Korona országai	15	2616	39 240	35,31%
Galícia	7	1892	13 244	11,92%
Összesen	53		111 136	100,00%

3.1.1.3.4. AZ OROSZORSZÁGI HADJÁRAT ÉS A HADSEREG ÚJJÁSZERVEZÉSE, 1812–1815

Napóleon oroszországi hadjáratára Ferenc császártól is kért egy jelentős erejű, 24 ezer gyalogosból és hatezer lovasból álló segélyhadtestet.¹⁹³ A hatalma csúcsán álló Napóleon kérését természetesen teljesíteni kellett, így került felállításra Schwarzenberg tábornok parancsnoksága alatt a császári-királyi segélyhadtest, amely számára a Galíciában állomásozó két gránátoszászlóalj mellé hét magyar (2., 19., 32., 33., 34.¹⁹⁴, 39. és 48.)¹⁹⁵ és három galíciai (30., 41. és 58.)¹⁹⁶ gyalogezredet mozgósítottak.¹⁹⁷ Május folyamán a 9. gyalogezred 2. zászlóalját is ki kellett küldeni Oroszországba, amelyet október elején az ezred 1. zászlóalja, valamint még két morva (1. és 12.) ezred is követett.¹⁹⁸

A mozgósított gyalogezredek csupán első két zászlóaljjal, de némi létszám-emeléssel indultak a hadszíntérre. Visszaállították a századonkénti egy zászlóst (tisztszolgával együtt), a zászlóvivőket a törzsbe osztották, és újlag előírtak zászlóaljadjutánsokat is. A századok létszámát egy őrmesterrel, két káplárral és egy áccsal emelték. A magyar századok és az összes gránátoszázad legényeinek számát változatlanul hagyták, de a német ezredeknél ezt 100-ról 140-re emelték. A német ezredek így 2092, a magyarok 1852 fős előírt létszámmal vonultak ki.¹⁹⁹ A harmadik zászlóaljak a hátszországban maradtak, a galíciai határ közelébe vonultak, és a harcoló ezredek tartalékaiként szolgáltak. A toborzókörzetben felállították a tartalékosztályokat is.²⁰⁰

Mivel a birodalom hadiállapotba került Oroszországgal, gondoskodni kellett a határok védelméről is. Ezért még 1812 tavasza folyamán Erdélyben és Galíciában is egy-egy megfigyelőhadtestet állítottak fel. Erdélyben mobilizálták a két erdélyi ezredet (31., 51.) 160 fős századonkénti legénységi létszámmal, valamint öt határőrzászlóaljat.²⁰¹

A sokkal erősebb galíciai hadtestbe mozgósították az 1., 7., 8., 9., 12., 37. és 60. gyalogezredeket, amelyek közül a már említett három ezred (1., 9. és 12.) csatlakozott az oroszországi hadtesthez.²⁰² Galíciába vezényelték még a mozgósított ezredek közül szinte az összes, valamint két morva ezred (22. és 29.) 3. zászlóalja-

¹⁹³ WELDEN, 1870, 2.

¹⁹⁴ KREIPNER, 1900, 443-444.

¹⁹⁵ WLASCHÜTZ, 1913, 6. tévesen kilenc magyar gyalogezredet ír, de a 37. és a 60. gyalogezred nem került a segélyhadtest kötelékébe.

¹⁹⁶ SIKORA, 1847, 101.

¹⁹⁷ A segélyhadtestbe irányították még két határőrezred egy-egy zászlóalját és két teljesen feltöltött vadászászlóaljat is. A hadtest állománya: WELDEN, 1870, 5.; ANGELI, 1884, 12-13.

¹⁹⁸ PIZZIGHELLI, 1881, 380.

¹⁹⁹ WLASCHÜTZ, 1913, 5-7.; MLST Karton Nr. 1584. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1812.; WEISSENBACHER, 1896, 413-414.

²⁰⁰ WEISSENBACHER, 1896, 425.

²⁰¹ WLASCHÜTZ, 1913, 8.

²⁰² A hadtest hadrendje 1812. október végén: WELDEN, 1870, 66.

it. Megerősítették még a hadtestet egy vadászászlóaljjal és két határőraszólóaljjal. Hét magyar 3. zászlóalj ősszel vonult Galíciába.²⁰³

Az 1812-es év tavaszán tehát az 53 gyalogezred közül 19-et mobilizáltak. A nyár folyamán mozgósítottak két morva gyalogezredet (20. és 56.) a megfigyelőhadtest megerősítésére, egyben a 3. zászlóaljak századonkénti 100 legényre való feltöltése is gőzerővel folyt a Galíciában fekvő zászlóaljaknál. Az Oroszországba távozott ezredek helyét két újabb morva gyalogezred (24. és 44.) mozgósításával pótolták a megfigyelőhadtestben.²⁰⁴ Az év végén tovább erősítették a megfigyelőhadtestet: az erdélyi hadtestet, benne a két erdélyi gyalogezred két-két zászlóalját Bukovinába és Galíciába irányították, mivel a visszavonuló Napóleon nyomában az oroszok a Varsói Hercegség területére léptek, így a hadszíntér közvetlenül a birodalom határait fenyegette.²⁰⁵

Az év végére az 53 gyalogezredből tehát már 23-at mozgósítottak. Egyelőre ez nem jelentett totális mozgósítást, hiszen a német ezredeknel századonként 140, a magyar gyalogezredeknel 120, a két erdélyi ezrednel 160 legényt írtak elő, és a csak a segélyhadtesthez tartozó 13 gyalogezred harmadik zászlóalját egészítették ki hat századra, a többi mozgósított 3. zászlóalj négy századdal maradt. Mindenesetre ez a részleges mozgósítás nagyon nagy jelentőséggel bírt a jövőre nézve, hiszen megindult a csapatok feltöltése, az újoncok kiképzése, és fontos tapasztalatokat szereztek a mozgósítás terén. A hadrafogható létszámot a sorgyalogezredek tekintetében az 1812 eleji 62 ezerről 85 ezerre sikerült emelni az év végére²⁰⁶, de a mozgósított számot növelik az Oroszországban elszenvedett veszteségek.

A Habsburg Monarchia legfelsőbb vezetése 1813 januárjában tekintette át a kialakult politikai és katonai helyzetet. Formálisan természetesen Napóleon szövetségese volt a birodalom, amit szoros családi kötelék is megerősített. Ez a szövetség azonban sokkal inkább kényszerített, mintsem kölcsönös akaraton alapuló lett volna, ezért mindenképpen felül kellett vizsgálni a helyzetet.²⁰⁷ A hadsereg fontosságát növelte, hogy alacsony létszáma ellenére a megfogyatkozott európai seregek között a térségben nagy erőt jelentett, így akár a mérleg nyelvének szerepét is eljátszhatta.²⁰⁸ Az egyetlen harcba vetett hadtest parancsnoka, Schwarzenberg tábornagy Oroszországból visszatérően 1813. január 30-án fegyverszünetet kötött az oroszokkal, és tavaszra Karakkóba vonult vissza. Ezzel ugyan formálisan még nem teljesen, de a valóságban a birodalom a fegyveres semlegesség politikáját deklarálta. A fegyveres semlegességhez viszont fegyverek kellettek a lehető legnagyobb számban. Megkezdődött az a folyamat, amelyet Wilhelm Wlaschütz a birodalom katonai újjáéledésének nevezett.²⁰⁹ Még január folyamán

²⁰³ WLASCHÜTZ, 1913, 8-12.

²⁰⁴ WLASCHÜTZ, 1913, 11.

²⁰⁵ WELDEN, 1870, 102-104.; HORSETZKY, 1905, 225-226.

²⁰⁶ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1812. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1813. január.

²⁰⁷ WLASCHÜTZ, 1913, 16.

²⁰⁸ Ez 1813 késő nyaratól meg is valósult, hiszen a császári-királyi hadsereg közbelépése a szövetségesek számára jelentős erőfölényt biztosított és Napóleon legyőztetésének döntő tényezője lett.

²⁰⁹ WLASCHÜTZ, 1913, 16.

döntöttek arról, hogy Csehország keleti részén egy újabb megfigyelőhadtestet állítanak fel. Az ehhez kapcsolódó parancsokat február derekán adták ki. Egyben a mozgósított német ezredek századonkénti légénységi létszámát 160 főre növelték, a magyar ezredek egyelőre a 120-as szinten maradtak.²¹⁰

A csehországi megfigyelőhadtesthez a négy gránátos-, három-három határőr- és vadászzászlóaljon kívül hat gyalogezred (11.²¹¹, 16., 25., 35.²¹², 42. és 54.²¹³) mozgósítását rendelték el. Ebben az esetben is az első két zászlóaljat töltötték fel századonként 160 légényre, miközben a 3. zászlóalj számára századonként 100 főt írtak elő, majd ennek elérésével a 17. és 18. századokat kellett megalakítani, és csak ezután jöhetett a 160 fős légénységi létszámra való feltöltés a 3. zászlóaljnál is. A csehországi megfigyelőhadtest csapatai március-április folyamán gyülekeztek össze. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a többi ezred 3. zászlóaljának feltöltése a szabadságolt katonák behívásával.²¹⁴

A politikai- és hadvezetésben 1813 tavaszán merült fel az igény, hogy az elvesztett területeket vissza kell foglalni. Ennek nyomatékot adandó az Udvari Haditanács elnöke, Bellegarde tábornok javaslatára elhatározták, hogy a csehországi hadtestet hadsereggé fejlesztik, de egy második hadsereget is felállítanak, amelyet Itália és Dél-Németország ellen lehet bevetni, illetve szerveznek egy tartalékhadtestet, amelyet szükség szerint lehetett bármelyik területre vezényelni. A döntéshez kapcsolódóan immár az összes ezred mobilizálását elrendelték. Azonban ez még nem totális mozgósítást jelentett, hanem a korábbi rendszerben az első két zászlóalj feltöltését a német ezredekénél 160, a magyar ezredekénél 120 fős légénységgel századonként.²¹⁵ Megalakították az ezredek tartalékosztályait is.²¹⁶

A hadsereg mobilizálásának világos célja, az elvesztett területek visszaszerzése csak francia vereséget követően volt lehetséges. Éppen ezért a hadsereg növelése, amelynek megakadályozására Napóleonnak már sem politikai, még inkább katonai ereje sem volt, a fegyveres semlegesség 1813 tavaszi megtartása mellett is a franciák ellen irányult. Napóleon győzelme az 1813 tavaszi hadjárat során óvatosságra intette a birodalom vezetését. Bebizonyosodott, hogy a kimerülő orosz, és a gyenge porosz haderő német területen nem tudja legyőzni az újjászervezett francia csapatokat.²¹⁷ Ez egyrészt felértékelte a császári-királyi hadsereget, amely így a mérleg nyelve lehetett, másrészt bizonytalanságot is keltett, mert az események akár egy francia-orosz fegyvernyugváshoz is vezethettek.

²¹⁰ WLASCHÜTZ, 1913, 16-17.; MLST Karton Nr. 410-411. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1813; MLST Karton Nr. 1586. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1813.

²¹¹ *Geschichte*, 1879, 235.

²¹² MAY, 1901, 156.

²¹³ NEUWIRTH, 1885, 208-209.

²¹⁴ WLASCHÜTZ, 1913, 17-18.

²¹⁵ A 3. zászlóaljak kiképzési és feltöltési tevékenységéről az 52. gyalogezred tekintetében: *Geschichte*, 1871, 313.

²¹⁶ WLASCHÜTZ, 1913, 19-22.

²¹⁷ HORSETZKY, 1905, 248-253.

A francia-orosz-porosz fegyverszünet 1813. június 4-én Pläswitzben²¹⁸ a politikai tárgyalásokat helyezte előtérbe. Ezzel párhuzamosan megindult a hadsereg teljes, nyílt mobilizációja is. A birodalmi vezetés immáron nyíltan követelte Nápoletól a visszavonulást az 1789-es, illetve 1792-es határok mögé, és ennek nyomatókat adva gőzerővel folytatódott a hadsereg létszámának növelése, és operatív hadseregek kiállítása is. A magyar gyalogezredek századonkénti legénységi létszámát ekkor emelték 160-ra, majd a lehetőségekhez mérten 180-ra. Az összes egységénél a leggyorsabb ütemben zajlott a szabadságoltak behívása, újoncok kiképzése, a létszám emelése. Ekkor már elrendelték a 3. zászlóalj mobilizálását is, a kiképzőegységnek a tartalékosztályokat meghagyva.²¹⁹ Ez azonban nem ment túl gyorsan, mivel az első két zászlóaljat is hadilétszámon kellett tartani, ezért a legtöbb 3. zászlóalj csak az ősz folyamán csatlakozhatott az ezredhez.²²⁰

Az 1809-ben felemás sikerrel megszervezett és harcba vetett *Landwehr* helyett az uralkodó 1813. július 5-i parancsa értelmében az újból életre hívott *Landwehrt* a gyalogezredek keretei között szervezték meg Ausztriában, Cseh- és Morvaországban. Az általános hadkötelezettségen alapuló területi védelmi szervezetet ezúttal mélyebb tartalommal töltötték meg. A felállítandó csapatokat két kategóriába sorolták: tábori és helyőrségi csapatok. Minden ezred egy tábori (1.) és egy helyőrségi (2.) *Landwehr* zászlóaljat állított fel.²²¹ A tábori csapatok szervezete teljesen megegyezett a sorcsapatokéval, a helyőrségiak viszont némileg kevesebb altiszttel rendelkeztek. A morva ezredek – tekintettel arra, hogy Galíciában is volt segédkörzetük, és a morvaországi kerületeik kisebbek voltak a többi német ezredénél – mindkét kategóriából csak fél-fél zászlóaljat állítottak ki. Ezeket kategóriánként kettesével összevonták, egyik zászlóaljat az egyik, a másikat a másik ezrednek alárendelve. Ezért a morva ezredeknek csak 1-1 *Landwehr* zászlóalja volt.²²²

A felállított *Landwehr* zászlóaljok száma:

birodalomrész	gyalogezred	1. zászlóalj	2. zászlóalj	összesen
Alsó-Ausztria	3	3	3	6
Belső-Ausztria	5	5	5	10
Csehország	11	11	11	22
Morvaország	12	6	6	12
Összesen	31	25	25	50

A császár elrendelte a *Landwehr* csapatok számára, hogy július 6-ára gyülekezzenek össze. Schwarzenberg tanácsára az 1. zászlóaljakat a mobil hadsereghez kívánták csatolni, ezért ezen egységek tisztjei közé nagy számban kerültek az 1810-es leszerelés során nyugdíjazott, vagy számfeletti állományba került tiszttek.

²¹⁸ BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. A) (Poischwitz névalakban); HORSETZKY, 1905, 233. (Poischwitz névalakban); WLASCHÜTZ, 1913, 69.

²¹⁹ A 37. gyalogezrednél: FINKE, 1896b, 756-757.

²²⁰ WLASCHÜTZ, 1913, 53.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1813. augusztus.

²²¹ L. pl. a 4. gyalogezred esetében: AMON, 1879, 448.; az 59. gyalogezrednél: LEILER, 1856, 68.

²²² WLASCHÜTZ, 1913, 83-89.

Az 1. zászlóaljnak augusztus 1-én kellett a harcoló csapatokhoz indulni²²³, a 2. zászlóaljakat nagyrészt helyőrségi szolgálatra vezényelték a birodalom erődjeibe.²²⁴

A hadvezetés számára azonban még ez sem volt elegendő, a totális mozgósítás jegyében július elején elrendelték a morva és galíciai ezredek számára tartalékszászlóaljak felállítását. A galíciai ezredeknek egy teljes létszámú zászlóaljat, a morva ezredeknek a morva és galíciai területükön is egy-egy gyalogososztályt kellett kiállítani, így a galíciai és morva ezredek állománya is egy-egy zászlóaljjal bővült, ami összesen 7 galíciai és 12 morva zászlóaljat jelentett.²²⁵ A morva ezredeknel ezt gyakran 4. zászlóaljnak nevezték. Egyidejűleg az ausztriai és cseh ezredeknek a tartalékosztályokat hatszázados békeerejű (4.) zászlóaljjá kellett bővíteni, mialatt az összes 2. *Landwehr* zászlóaljat teljes háborús létszámra kellett feltölteni (tehát a legénységet kiegészíteni és az altisztek számát megnövelni).²²⁶

A magyar ezredek esetében a hadvezetésnek meg volt kötve a keze. Mivel a Magyar Szent Korona országaiban sem a konskripciót, sem a *Landwehr*t nem vezették be, a hadvezetésnek meg kellett elégednie kisebb számú csapatok kiállításával. 1813 augusztusában elrendelték, hogy az első két zászlóalj legénységi létszámát századonként 180 főre növeljék a 3. zászlóalj állományából, amelyet viszont a tartalékosztályból kellett teljes létszámra kiegészíteni. Az első harcok veszteségeinek pótlására, és a magyar csapatok létszámának növelésére 1813 szeptember végén elrendelték a magyar ezredek 4., teljes hadi erejű zászlóaljainak felállítását is.²²⁷

A hadjárat megindulásakor az ezredek többségének azonban még csak az első két zászlóalja volt a harctéren.²²⁸ A *Landwehr* zászlóaljak és a 3. zászlóaljak többsége szeptember-október folyamán beérkezett, ami jelentősen növelte a létszámot, illetve pótolta a veszteségeket. A magyar ezredek 3. zászlóaljai általában később, az év végén csatlakoztak, a 4. zászlóaljainak felállítása azonban nagyon lassan haladt, így azok már nem is vonultak ki a harctérre,²²⁹ miközben a 2. *Landwehr* zászlóaljak is csak 1814 elején csatlakozhattak az ezredekhez.²³⁰

Az 1813-as hadsereg-szervezési munkálatokat tehát joggal nevezheti Wlaschütz a birodalom katonai újjáéledésének. Az 1813 eleji 85 ezerről a sorgyalogság szolgálatkész létszámát 183 ezerre sikerült emelni egy év alatt,²³¹ miköz-

²²³ WLASCHÜTZ, 1913, 88.

²²⁴ WLASCHÜTZ, 1913, 88-89.

²²⁵ WLASCHÜTZ, 1913, 106-115. Ez kiváló megoldásnak bizonyult, mert így nem kellett a legjobb csapatokból az erődökben, illetve az összeköttetési vonalak védelmében hátrahagyni, mert másodvonalbeli egységek ellátták ezt a feladatot.

²²⁶ WLASCHÜTZ, 1913, 111.

²²⁷ WLASCHÜTZ, 1913, 122-123.

²²⁸ A 49. gyalogezred példáját l.: AUSPITZ, 1889, 33.

²²⁹ Az 1814 tavaszára feltöltött zászlóaljakat elindították ugyan a harctérre, de Napóleon lemondásának hírére visszafordították őket: MAENDL, 1899, 153.

²³⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1813. augusztus; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január.

²³¹ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1813. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január.

ben a hadsereg az addigi legvéresebb háborúját vívta, két nagy csatában vett részt, és számtalan kisebb-nagyobb harcban mérte össze fegyvereit a francia és a velük szövetséges katonákkal, miközben jelentős veszteségeket szenvedett. A hadtörténelemben kiemelik Napóleon 1813-as hadsereg-szervezési munkálatait, amely során az Oroszországban nagyrészt megsemmisült hadsereg helyébe tudott állítani egy létszámban jelentős haderőt. Azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy ekkor még Napóleon hatalma az Atlanti-óceántól az Elbáig terjedt, és totális szabadsággal és egyeduralkodással rendelkezett. A császári-királyi hadseregnek ilyen tekintetben sokkal nehezebb dolga volt, hiszen egy területében jelentősen csökkent birodalomban, Napóleon fürkésző tekintetétől lehetőleg rejtve kellett a hadsereget újjászervezni, és egy ütőképese haderőt kiállítani, amelynek három hadszíntéren kellett helytállni. Ha ebből a szemszögből vizsgáljuk a történéseket, akkor a császári-királyi hadsereg-szervezési eredményeket legalább a napóleoni-val egy szinten kell említenünk.

Erdemes áttekinteni a sorjalogezredek típusai szerint felállított zászlóaljkat:

	ezred	sor-	Landw.-	tartalék-	tartalék-
				zászlóalj	osztály
Alsó-Ausztria	3	4	2		
Belső-Ausztria	5	4	2		
Csehország	11	4	2		
Morvaország	12	3	1	1	(1/2)
Galícia	7	3	1	1	
Magyar Sz. K. országai	15	4	1		

Az ezredrészek számára a következő állományokat írták elő:²³²

Az ezredtörzs összetétele:

	ezred ²³³	további zászlóalj ²³⁴	2. Landwehrzászlóalj
tulajdonos	1		
ezredes	1		
alezredes	1		
őrnagy	2	1 ²³⁵	1 ²³⁶
káplán	1		
auditor	1		
ezredorvos	1		
számtartó	1		
ezredadjutáns	1	1	1

²³² MLST Karton Nr. 410-411. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1813; MLST Karton Nr. 1586. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1813; MLST Karton Nr. 1786. Infanterieregiment Nr. 21. Standestabelle 1813; MLST Karton Nr. 3689. Infanterieregiment Nr. 30. Standestabelle 1813.

²³³ Három zászlóalj esetén.

²³⁴ 1. Landwehrzászlóalj, 4. zászlóalj, tartalékszázlój.

²³⁵ Bármilyen törzstiszt, kivételes esetben százados.

²³⁶ Bármilyen törzstiszt, kivételes esetben százados.

zászlóaljadjutáns	3		
főorvos	3	1	1
alorvos	10	3	3
kadét	6		
furír	11	3	3
ezreddobos	1		
zenész	8		
zászlóvivő	10	3	
profosz	1		
Fourierschütz	4	1	1
tisztiszolga	8	1	1
Összesen	75	14	11

A századok állománya

	gránátos	német	magyar	2. Landwehr ²³⁷
százados (hadnagy)	1	1	1	1
főhadnagy	1	1	1	1
alhadnagy	1	1	1	1
zászlós		1	1	1 ²³⁸
őrmester	2	2	2	1
káplár	12	12	12	6
Fourierschütz	1	1	1	1
dobos	2	2	2	2
szabados		12	12	8
ács	2	2	2	1
legény	120	160	180	160
tisztiszolga	2	3	3	3
Összesen	144	198	218	186

Tartalékszázadok

	német	magyar
százados (hadnagy)	1	1
főhadnagy	1	1
alhadnagy	1	1
zászlós	1	1
orvos	1	1
őrmester	2	2
furír, zászlóvivő ²³⁹	1	1
káplár	12	12

²³⁷ A 2. Landwerhrzászlóalj megalakításakor előírt századlétszám. 1813 októberében a 2. Landwerhrzászlóalj századait, és a hozzájuk kapcsolódó törzset is a rendes német századok és törzs szervezetére egészítették ki.

²³⁸ A zászlóalj hat századában összesen három zászlós és három zászlóvivő szolgált.

²³⁹ A tartalékosztályban összesen egy furír és egy zászlóvivő szolgált.

Fourierschütz	1	1
dobos	2	2
szabados	12	12
ács	2	2
legény	200	400
tisztiszolga	3	3
Összesen	240	440

Az ezred harcászati egységeinek előírt létszáma:

	német	magyar
ezredtörzs	75	75
zászlóalj	1188	1308
tartalékosztály	480	880
gránátosztály	288	288

Az ezrednek összlétszáma változó képet mutat, mivel minden alcsoportban akadnak kivételek. Néhány morva ezrednek egy tartalékszászadot is állítottak fel Galíciában, míg a galíciai ezrednek egy része csak tartalékszászadot állított fel osztály helyett, az ausztriai és cseh ezredekben a *Landwehr* számára is állítottak fel egy tartalékosztályt. Néhány magyar ezred nem szervezett 4. zászlóaljat.²⁴⁰ Ezért az ezredlétszám elvi kiszámítása a temérdek eltérés miatt ez esetben inkább zavaró lenne. Egy szabályosan szervezett (3 táborig, egy tartalék- és 2 *Landwehr* zászlóalj) cseh, vagy ausztriai ezrednek 1813 végén 7491 főt kellett volna számlálni²⁴¹, míg ugyanekkor egy szabályos magyar gyalogezred (négy zászlóalj, tartalékosztály) 6475 főből állt.²⁴²

A háború végén a hadsereg ereje négy gyalogezred megszervezésével tovább nőtt. A megszüntetett Itáliai Királyság átvett hadseregének egységeiből megszervezett ezred az 1809 óta üresen álló számokat (13., 23., 38. és 43.) kapták meg, de ezek semmiféle folytonosságban nem voltak a korábban felosztatott ezredekkel.

Az egyes ezredet az alábbi egységekből alapították meg:

13. gyalogezred: az Itáliai királyságtól átvett csapatok: Királyi Gárda egységei, az 1. *volontarii* ezred és az 1. sorgeyalogezred²⁴³

23. gyalogezred: az Itáliai királyságtól átvett csapatok: a 2. *volontarii* ezred, a 2. és 3. sorgeyalogezred²⁴⁴

²⁴⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január.

²⁴¹ MLST Karton Nr. 410, 411. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1813; MLST Karton Nr. 414, 415. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1814.

²⁴² MLST Karton Nr. 1586. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1813; MLST Karton Nr. 1588. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1814.

²⁴³ WREDE, 1898a, 206.; MANDEL, 1893, 200.

²⁴⁴ WREDE, 1898a, 277.

38. gyalogezred: az Itáliai királyságtól átvett csapatok: a 4. és 5. sorgyalogezred²⁴⁵

43. gyalogezred: az Itáliai királyságtól átvett csapatok: a 6. és 7. sorgyalogezred és a gyarmati gyalogezred²⁴⁶

Az új ezredeket három zászlóaljjal szervezték meg, *Landwehrcsapatokat* nem kaptak.

A vizsgált korszakon túl, 1816-ban alapítottak még egy új gyalogezredet az Itáliai Királyságtól átvett csapatokból szervezett négy könnyűzászlóalj felhasználásával. Ez az ezred a 45. számot kapta.²⁴⁷

Napóleon vereségét követően az első párizsi béke megkötése után megkezdődött a csapatkivonás Franciaországból. Ez azonban csak lassan haladt, mivel a nagy távolság miatt akár két-három hónapot is igénybe vett a hazaút. A hazatérő ezredek néhány héten belül feloszlatták a tartaléksapataikat, és elkezdődött a tábori egységek létszámának feltöltése. Napóleon 1815-ös visszatérése azonban ezt a folyamatot félbeszakította. Az újabb franciaországi hadjáratra kirendelt ezredeket feltöltötték, és újból felállították a tartaléksapataikat, ezek számára a korábbi létszámokat határozták meg.²⁴⁸ Napóleon végső vereségét követően a szövetségesek már nem siettek Franciaország kiürítésével, jelentős csapattestek maradtak a háború végeztével is francia földön. A hadsereg leszerelése, demobilizációja, békelábra állítása, és a hadügy számtalan területének újjászervezése csak 1815 után történt meg, ezért nem képezi jelen vizsgálat tárgyát.

3.1.2. HATÁRŐRGYALOGSÁG

3.1.2.1. A HATÁRŐRSÉG REGULARIZÁLÁSA

A Katonai Határőrvidék a Habsburg Monarchia rendszerében különleges helyet foglalt el, de a 18. század Közép- és Nyugat-Európájában sem volt hozzá fogható. A törökellenes harcok idején jött létre a horvát határterületen egy olyan sáv, amely teljesen militarizált volt: lakói nem fizettek adót, de katonáskodniuk kellett. A nagyrészt horvát és a törökök elől a Balkánról menekült más délszláv népesség kiválóan őrizte a határt a gyakori török rajtaütések ellen.²⁴⁹ Ez a rendszer olyannyira bevált, hogy a karlócai békét követően a határ teljes hosszában Erdé-

²⁴⁵ WREDE, 1898a, 390.; *Geschichte* 1892, 196.

²⁴⁶ WREDE, 1898a, 425.

²⁴⁷ WREDE, 1898a, 435.

²⁴⁸ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1815. január, június; MLST Karton Nr. 417, 418. Infanterieregiment Nr. 4. Standestabelle 1815; MLST Karton Nr. 1590. Infanterieregiment Nr. 19. Standestabelle 1815.

²⁴⁹ WREDE, 1903, 197-204.

lyig – természetesen az akkor még török kézen megmaradt Temesközt kivéve, azt körülölelve – kiépítésre került.²⁵⁰

Az osztrák örökösödési háború kritikus időszakában tömegével vetették be a hadszíntereken a könnyen mozgósítható nagyszámú határőrcsapatokat, amelyek kiválóan szolgáltak és sikeresen harcoltak, viszont folyamatosan fegyelmi problémák merültek fel velük kapcsolatban. Ekkor döntött úgy a katonai vezetés, hogy a határőr katonaságot regularizálja, szabályos ezredekbe szervezi és beépíti a császári-királyi hadsereg rendszerébe.²⁵¹ 1746 és 1750 között tizenegy ezredet hoztak létre horvát és szlavón területen.²⁵² Az erdélyi határőrvidéket 1762-től kezdték el megszervezni, az ezredek 1764-ben állították fel.²⁵³ A Bánátban 1765-1766 folyamán szervezték meg a két ezredet.²⁵⁴ A sajkászászlóalj felállítását az 1763-as elrendelést követően hajtották végre.²⁵⁵

A Katonai Határőrvidék az Udvari Haditanács közvetlen alárendeltségében maradt, és ennek megfelelően fenntartották a generalátusságokat, mint területi beosztást. A határőrvidékeken is szerveztek főhadparancsnokságokat, ezek alá azonban nem határőr területeket is rendeltek.²⁵⁶ Az ezredszámozás 1769-es bevezetésekor az 59 gyalogezredet követően a határőrezredek a 60-tól 76-ig terjedő számokat kapták.²⁵⁷ 1798-ban azonban a határőrezredek nemzeti határőrezredeknek nevezve önállóan, 1-től 17-ig számozták újra.²⁵⁸ Az ezredek és számozásukat a 3. táblázat tartalmazza.

3. táblázat A regularizált határőrezredek

Főhadparancsnokság ²⁵⁹	régi generalátus	ezred	központ	1769-es szám	1798-as szám
károlyvárosi	károlyvárosi	likkai	Gospič	60	1
		otocsáci	Otocsác	61	2
		ogulini	Ogulin	62	3
		szluini	Szluin	63	4
	varasdi	varasd-kőrösi	Belovár	64	5
		varasd-szentgyörgyi	Szentgyörgy	65	6
szlavóniai	szlavóniai	brodi	Vinkovica	66	7
		gradiskai	Gradiska	67	8
		pétervárad	Mitrovica	68	9

²⁵⁰ ZACHAR, 2004, 57-58.

²⁵¹ ZACHAR, 2004, 142-143.

²⁵² WREDE, 1903, 214-219.; SCHMARTA, 1898, 10.

²⁵³ WREDE, 1903, 221-223.; A székely ezredek felállításáról I.: TELEKI, 1877.

²⁵⁴ WREDE, 1903, 224-227.

²⁵⁵ WREDE, 1903, 223-224.

²⁵⁶ Például a pétervárad főhadparancsnokság alá Szlavónia polgári közigazgatású területeit.

²⁵⁷ AS Buch Nr. 56. 45-48.; WREDE, 1898a, 41.

²⁵⁸ HKR Karton Nr. 2456. 1798-16-1161; WREDE, 1898a, 45.

²⁵⁹ A változó főhadparancsnoksági rendszer miatt jelen esetben az 1765-1768, illetve 1790-1809 között fennálló helyzetet vettem figyelembe.

báni	báni	első báni	Glina	69	10
		második báni	Petrinja	70	11
bánáti	bánáti	német-bánáti	Sztarcsova	71	12
		oláh ²⁶⁰ -illír	Karánsebes	72	13
erdélyi	erdélyi	első székely	Csikszereda	73	14
		második székely	Kézdivásárhely	74	15
		első oláh	Orlát	75	16
		második oláh	Naszód	76	17

Az ezredszervezet felállításával a határőr csapatok a reguláris hadsereg részévé váltak. Az ezredek tulajdonosi jogait az Udvari Haditanács gyakorolta. A regularizálás részeként a határőregységek is sorcsapatokká váltak, de bevethették őket könnyűcsapatként is, ami növelte az értéküket. A tisztikarba ettől kezdve egyre több nem határőr-születésű tiszt is bekerült, ami jót tett a fegyelem megszilárdulásának, és jelentősen növelte a csapatok értékét.

3.1.2.2. A HATÁRŐRCSPATOK SZERVEZETE 1765 ÉS 1780 KÖZÖTT

A határőrezredek 1765-ben 16 rendes és két gránátoszázadból álltak, a belső felépítés megegyezett a sorgyalogos-ezredekkel.

Az ezred felépítése a következőképpen alakult:²⁶¹

törzs:	
ezredes	1
alezredes	1
őrnagy	2
számtartó	1
auditor	1
Syndictus ²⁶²	1
ezredadjutáns	1
ezredsebész	1
alfelcser	4
zászlós	16
zászlóvivő	6
ezreddobos	1
profosz	1
Összesen:	36

²⁶⁰ A határőrezredek hivatalos elnevezéseiben az eredeti német *Wallachen* elnevezés magyar megfelelőjeként az oláh, nemzetiség, nép neveként viszont a román kifejezést használom. Anakronisztikusnak tartanám ugyanakkor a román elnevezés használatát, hiszen a két oláh határőrezredet csak 1848-ban nevezték át németül *Romanenre*, a magyar román elnevezést csak ettől kezdve tartom használhatónak a határőrezredek nevei tekintetében. WREDE, 1898a, 438., 465.

²⁶¹ MLST Karton Nr. 5483, 5484. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1765, 1766.

²⁶² A Syndictus az auditor munkatársa, gyakran helyettesítője volt.

századok:	rendes	gránátos
százados	1	1
főhadnagy	1	1
alhadnagy	1	1
őrmester	1	1
furír	1	1
káplár	8	6
zenész	4	4
Fourierschütz	2	2
szabados	8	
szabados ²⁶³	8	
ács	2	1
legény	201	102
Összesen	240	120

ezredlétszám	
törzs	36
16 rendes század	3840
2 gránátos század	240
Összesen	4116

Nem minden ezred kapott önálló parancsnokot, gyakorta a törzstisztek közősek voltak az egy generalátusságba tartozó ezredeknél, ezért a törzs létszáma némileg változást mutathatott.

A határőrezredek számára elrendelt és előírt létszám nem azonos a harcoló létszámmal. Az ezredek nyilvántartásába felvettek minden harcképes határőr családfőt, ezért az ezredek a sorjalogezredekénél sokkal nagyobbakká váltak. Ez azonban nem jelentette, hogy a határőrezredek valóban ekkora harcoló erőt jelentettek volna, mivel nem az egész ezredet küldték ki a harctérre, hanem a mozgósításkor elrendelt, úgynevezett kontingenst, amelyet akár több újabb kivonuló kontingens követett.²⁶⁴

1766-ban az ezredtörzsből a zászlósokat a 16 rendes századhoz, a zászlóvivőket a hat legmagasabb rangú századhoz (tehát a négy törzsszázadhoz és a két legmagasabb rangszámú rendes századhoz) osztották be. Ezzel a törzs létszáma 22 fővel csökkent. A századok legénysége is eszerint csökkent, mivel megmaradt a 240 fős századlétszám. Így az elméleti ezredlétszám 4094-re csökkent.²⁶⁵

²⁶³ Legénységi zsoldot kapó, lényegében tartalék szabados, vicefrájer.

²⁶⁴ VANIČEK, 1875a, 167.

²⁶⁵ MLST Karton Nr. 5484. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1766.

A gránátoszázadokat 1769-ben megszüntették²⁶⁶, legénységüket a 16 rendes századba osztották be, aminek következtében a századlétszám 255 főre nőtt, az ezredlétszám nem változott.

Ugyanezen évben rendelték el az ezredek számára tüzérségi kezelők és mesterlövészek kiállítását. A tervek 12 ezer tüzérről és 4 ezer mesterlövészről szóltak, de végül ennek csak negyedét sikerült kiállítani.²⁶⁷

Az 1769-es változások között találjuk a határőrezredek kivezényelhető létszámának szabályozását is. Eszerint három hullámban egyenként egy gyalogoszázalóaljat (századonként hat 160 fős századdal) 920 fővel, 379 tüzérről és 96 mesterlövészről, összesen 1395 főt lehetett kiindítani, ami 11 határőrezreddel számolva²⁶⁸ hullámonként 15 345, összesen 46 035 főt jelentett.²⁶⁹ A törzset a 11 ezredből összesen 89 fő alkotta.²⁷⁰

Ez a rendszer a bajor örökösödési háborúig érvényben maradt. A háborúban azonban nem a meghatározott számban küldték a harctérre a hullámokat. Az első hullám 180 fős századlétszámmal indult útnak 518 tüzérről és 82 mesterlövész kíséretében mintegy 1700 fővel. A második hullám két században mintegy 650, a harmadik hullám négy században valamivel több, mint ezer főt jelentett. Egy határőrezred a bajor örökösödési háborúban mintegy 3400 főt indított ki a harctérre.²⁷¹

A háború tapasztalatai arra indították a hadvezetést, hogy rendezze a határőrség harcbevételének és a huszárainak rendszerét. A határőr huszárezredek felosztották, svadrononként a gyalogezredekbe osztották be. A gyalogezred törzsbe is osztottak lovassághoz tartozó katonákat, a svadronok legénységét pedig az ezred századaiban osztották el, de nem arányos mértékben. Ezek a változtatások megbontották az addig többnyire egységesnek tekinthető ezredszervezetet, az ezredek száma a beosztott lovasság számától függött. Változó volt az ezredtörzs összetétele is, mivel egyes ezredknél a zászlótartókat a századokba, máshol a törzsbe osztották. A századok legénységi állománya is változó képet mutatott. A legénység 150 és 250 fő között mozgott, századonként mintegy 30 tüzérről és 20 mesterlövész volt beosztva. Az ezredlétszám 4100-4200 fő között alakult.²⁷²

²⁶⁶ WREDE, 1903, 229.; VANIČEK, 1875a, 161.; MLST Karton Nr. 5485. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1769.

²⁶⁷ VANIČEK, 1875a, 166-167.

²⁶⁸ A szervezés alatt lévő erdélyi és bánáti ezredekre ezt a szabályt ekkor még nem vonatkoztatták.

²⁶⁹ VANIČEK, 1875a, 168.

²⁷⁰ VANIČEK, 1875a, 169.

²⁷¹ MLST Karton Nr. 5487, 5788. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1778, 1779.

²⁷² MLST Karton Nr. 5489. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1781.; MLST Karton Nr. 5817. Gradiscaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1783.

3.1.2.3. A HATÁRŐRCSPATOK SZERVEZETE 1780 ÉS 1791 KÖZÖTT

1780-ban eltörölték a három hullámban történő kivonulást, és háború idejére két tábori zászlóalj felállítását rendelték el hat-hat századdal, századonként 200 legénnyel. Ehhez jött még 207 mesterlövész és 263 tüzér, ezredenként összesen 2900 kivonuló katona.²⁷³

A török háború kitörése előtt, 1786-ban II. József a székely huszárok kivételével feloszlatta a maradék határőrlovasságot.²⁷⁴

A határország szerveztében 1787 fontos állomás volt a kantonrendszer kialakítása miatt. Ekkor alakították meg a korábban tervezett két zászlóaljat, valamint háború idejére két határvédelmi osztályt keretét tartották fegyverben. A tábori zászlóaljakban békeidőben 160, háborúban 200 legény szolgált.²⁷⁵

Az elrendelt béke, illetve az 1787-es mozgósításkor meghatározott létszám a következőképpen festett:²⁷⁶

törzs:

	béke	háború
ezredes	1	1
alezredes	1	1
őrnagy	2	1
káplán		2
számtartó	1	1
Syndictus	1	1
ezredadjutáns	1	1
ezredsebész	1	1
kadét	6	
zászlóaljsebész	1	2
alfelcser		12
furír	4	6
ezreddobos	1	1
profosz	1	1
Összesen:	21	31

századok:

	béke	háború
százados	1	1

²⁷³ VANIČEK, 1875a, 274-275.

²⁷⁴ MLST Karton Nr. 5491. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1786.; MLST Karton Nr. 5818. Gradiscaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1786; WREDE, 1903, 231.; VANIČEK, 1875a, 309.

²⁷⁵ WREDE, 1903, 232-233.; VANIČEK, 1875b, 13.

²⁷⁶ VANIČEK, 1875b, 13-15.; MLST Karton Nr. 5491. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1788.; MLST Karton Nr. 5818. Gradiscaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1789.

főhadnagy	1	1
alhadnagy	1	1
zászlós	1	1
őrmester	1	1
káplár	4	6
Fourierschütz	1	4
zenész	3	3
szabados	8	12
ács	1	2
legény	160	200
Összesen	182	232

ezredlétszám:		
	béke	háború
törzs	21	31
2 zászlóalj	2184	2801 ²⁷⁷
mesterlövész	256	256
tüzér	343	343
Összesen	2804	3431

A határvédelmi osztályok állománya:

törzs:	
	háború
őrnagy	1
alfelcser	4
furír	2
Fourierschütz	1
összesen:	8
osztály	
százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
zászlós	1
őrmester	2
zászlóvivő	1
káplár	12
Fourierschütz	4
zenész	6
szabados	24
ács	4

²⁷⁷ Háborúban a századokhoz osztottak be még a törzsből hat kadétot és hat zászlóvivőt, valamint öt Fourierschützöt.

legény	400
Összesen:	457
két osztály a törzssel:	922

Az ezredek erejét mind a 17 ezredben egyöntetűen szabályozták, a határvédelmi osztályokat az erdélyi ezredeknél nem alakították meg.²⁷⁸ Ezek alapján a határőrgyalogság teljes békeállománya 47 668, az 1787-es mozgósítással elrendelt háborús állománya 70 313 főt jelentett. A határőrség ezzel a rendkívül tekintélyes létszámmal vett részt a törökök elleni háborúban.²⁷⁹

A szisztovói békével a határőrséget is leszerelték. A századlétszámok visszaálltak az 1787-es 182 főre, az ezredtörzsből viszont ott találunk egy helyett kettő zászlóaljsebeszt és hat alfelcsert, ami 21-ről 28-ra növelt törzset jelent, valamint a századokhoz beosztott hat zászlóvivőt, ami az 1787-es tüzér és mesterlövész számokkal együtt 2817-es teljes ezredlétszámot jelentett. Az ezred kantonszemélyzetének összetétele:²⁸⁰

másodőrnagy	1
auditor	1
számtartó	1
zászlóaljsebeszt	1
alfelcser	6
furír	8
százados	4 (ebből kettő századoshadnagy)
főhadnagy	4
alhadnagy	4
zászlós	4
őrmester	12
káplár	24
Fourierschütz	2
legény	150
Összesen:	222

²⁷⁸ AFA Karton Nr. 837. Armeekorps in Siebenbürgen 1788-13-9.

²⁷⁹ A határőrcsapatok részvételére, beosztására és létszámára l. AFA Karton Nr. 839. Armeekorps in Kroatien 1788-3-6, 7, 1788-5-2, 3.; AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-4-ad34, 1788-5-1, Karton Nr. 820. Hauptarmee 1788-6-ad2, 1788-7-12, AFA Karton Nr. 837. Armeekorps in Siebenbürgen 1788-13-9, AFA Karton Nr. 837. Armeekorps in Slavonien 1788-3-16.

²⁸⁰ VANIČEK, 1875a, 18-19.

3.1.2.4. AZ ELSŐ KÉT KOALÍCIÓS HÁBORÚ

Az első koalíciós háborúban a határőrgyalogságot nem ezredszervezetben vetették be. A török háború rendkívüli igénybevétele és veszteségei miatt a határőrezredek állománya megcsappant, ezért a hadvezetés úgy döntött, hogy kíméli a határőrséget. Ezért 1792-ben mindössze két, a következő évben nyolc, 1794-ben pedig négy zászlóaljat mozgósítottak. A hadra kelt zászlóaljak 200 fős legénységi létszámmal indultak el az 1787-es háborús szervezetnek megfelelően 1300 és 1340 fő közötti előírt létszámmal. A zászlóaljak néhány fős törzset kaptak egy törzstiszttel az élen. A törzsben egészségügyi és gazdasági személyzetet is találunk (orvosok, felcserek, furírok).²⁸¹

A határőrséget csak az 1796-os nagy itáliai vereség hatására mozgósították nagy létszámban, ekkor nem kevesebb, mint 30 új zászlóaljat szerveztek meg és indítottak a hadszíntérre.²⁸²

Mozgósították az ezredek mesterlövészeit, 1792-ben egy (a károlyvárosi és báni ezredek mesterlövészeiből), 1794-ben még egy (a varasdi és szlavóniai ezredek mesterlövészeiből) zászlóaljat felállítva.²⁸³

Az egyes zászlóaljakat generalátusságok szerint állították össze és nevezték el. Ezen zászlóaljak összeállításáról, megszervezéséről a 4. táblázat tájékoztat.

4. táblázat

Az első koalíciós háborúban bevetett határőrcsapatok

megnevezés	megszervezve	elemek
1. károlyvárosi	1794	2-2 század likkai, otocsáci és ogulini
2. károlyvárosi	1794	2-2 század likkai, otocsáci és ogulini
3. károlyvárosi	1796. május	2-2 század likkai, otocsáci és ogulini
4. károlyvárosi	1796. szeptember	ogulini
5. károlyvárosi	1796. szeptember	otocsáci
6. károlyvárosi	1796. szeptember	4 század likkai és 2 század szluini
7. károlyvárosi	1796. szeptember	2-2 század likkai, otocsáci és ogulini

²⁸¹ VANIČEK, 1875c, 2. 1234 fős létszámot említ, a főtáblázatok ezzel ellentétben némileg változó, közel száz fővel magasabb létszámokat írnak.

²⁸² WREDE, 1903, 310-330.; AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3720. 1797. január; AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3721. 1798. január. Az 1797-es Magyarországon behívott 50 ezres újonckontingensből 9400 fő határőrség számára történő átadását rendelték el. BERKÓ, 1943, 155-156.

²⁸³ WREDE, 1903, 332-333. szerint mindkét zászlóaljat 1792-ben állították fel. Szövege ellentmondásos (mindkét zászlóaljat szerinte 1793-ban a Németalföldön vetették be, alább a 2. zászlóalj nyugat-galíciai elhelyezését említi), feltehetően a szerb szabadcsapat zászlóaljat keverhette össze a mesterlövészekkel, mivel egyes iratokban valóban pontatlanul és ellentmondásosan szerepel egyes az egységek megnevezése. L. pl. AFA Karton Nr. 918. Coburg (Niederland) 1793-9-458. Ezzel ellentétben az 1. zászlóalj jelenléte 1793-tól a Németalföldön bizonyított, míg a 2. zászlóalj csak az 1795. januári főtáblázatban jelenik meg Galíciában.

varasd-károlyvárosi	1796. szeptember	2 század varasd-kőrösi, 1 század likkai és 1 század ogulini
szluini	1794	6 század szluini
1. varasdi	1792	2-2 század varasd-kőrösi és varasd-szentgyörgyi, 1-1 század 1. és 2. báni
2. varasdi	1793	3-3 század varasd-kőrösi és varasd-szentgyörgyi
3. varasdi	1793	3-3 század varasd-kőrösi és varasd-szentgyörgyi
4. varasdi	1796	3 század varasd-kőrösi, 2 század varasd-szentgyörgyi és 1 század szluini
5. varasdi	1796	2 század varasd-kőrösi, 1 század varasd-szentgyörgyi, 1 század szluini és 2 század ogulini
6. varasdi	1796	varasd-szentgyörgyi
7. varasdi	1796	varasd-kőrösi
varasdi, 2. varasd-báni	1796	2-2 század varasd-kőrösi és varasd-szentgyörgyi, 1-1 század 1. és 2. báni
1. szlavóniai	1792. június	2-2 század brodi, gradiskai és péterváradi
2. szlavóniai	1793. március	2-2 század brodi, gradiskai és péterváradi
3. szlavóniai	1793	2-2 század brodi, gradiskai és péterváradi
4. szlavóniai	1793. május	2-2 század brodi, gradiskai és péterváradi
5. szlavóniai	1796	péterváradi
6. szlavóniai	1796 ősze	brodi
7. szlavóniai	1796. szeptember	gradiskai
8. szlavóniai	1796. szeptember	2-2 század brodi, gradiskai és péterváradi
9. szlavóniai	1796	péterváradi
10. szlavóniai	1796	péterváradi
1. báni	1796. március	3-3 század 1. és 2. báni
2. báni	1796. szeptember	2. báni
3. báni	1796. szeptember	1. báni
4. báni	1796	3-3 század 1. és 2. báni
5. báni	1796	2. báni
1. bánáti	1793. március	3-3 század a német-bánáti és oláh-illír
2. bánáti	1796. május	3-3 század a német-bánáti és oláh-illír
3. bánáti	1796. május	3-3 század a német-bánáti és oláh-illír
4. bánáti	1796	3-3 század a német-bánáti és oláh-illír
5. bánáti	1796. szeptember	3-3 század a német-bánáti és oláh-illír
6. bánáti	1796	3-3 század a német-bánáti és oláh-illír
1. székely	1793. május	3-3 század 1. és 2. székely
2. székely	1794	3-3 század 1. és 2. székely
3. székely	1796. szeptember	4 század 1. és 2 század 2. székely
1. oláh	1793. március	2-2 század 1. és 2. oláh
2. oláh	1796	3-3 század 1. és 2. oláh

3. oláh	1796. szeptember	3 század 1. és 1 század 2. oláh
mesterlövész	1792	károlyvárosi és báni ezredek
mesterlövész	1794	varasdi és szlavóniai ezredek

A határőrzászlóaljok száma 1797-ben érte el csúcspontját, ekkor összesen a mesterlövészekkel együtt 46 zászlóalj létezett.²⁸⁴ Az 1796-ban felállított zászlóaljakat azonban nem tudták teljesen feltölteni, és a már létező zászlóaljak létszámát sem sikerült az előírt közelébe emelni. Az 1797 elején rendelkezésre álló adatokból, amelyek a fennálló 46 zászlóaljból 22 zászlóaljra tejednek ki, az látszik, hogy a feltöltöttség a harc képes katonákkal számolva 81%-ra csökkent, ami az 1795 eleji 95%-ot és az 1796 eleji 86%-ot tekintve egyértelmű visszaesés. A zászlóaljak harcértéke minden bizonnyal nem lehetett rossz, mivel az 1797-1798-as átszervezések során összesen tíz zászlóaljat oszlattak fel, de legénységük egy részét a többi zászlóaljba osztották be. 1799 elején a 36 zászlóalj 78%-os feltöltöttségű volt. Bizonyára ez játszott közre a századok előírt legénységi állományának 200-ról 180-ra csökkentésében.

A kombinált határőrzászlóaljakat 1797 és 1798 folyamán feloszlatták, az alkotóelemekből ezredek szerint szervezett zászlóaljakat hoztak létre.²⁸⁵ Ezt a műveletet a német és itáliai területen pihenő csapatoknál hajtották végre, tehát nem a hátszágban a törzsterületen. Az átszervezés csak részben érintette a báni és bánáti zászlóaljakat, mert ezen generalátusságok zászlóaljai közül maradtak meg összevontak is, míg az erdélyi ezredek zászlóaljai kompozitok maradtak. A két mesterlövész szabadcsapat közül a 2. zászlóaljat feloszlatták. A rendes határőrcsapatokat 35 zászlóaljban konszolidálták az 5. táblázat szerint.

5. táblázat

A határőrcsapatok újjászervezése a második koalíciós háborúban

szám	megnevezés	zászlóalj	zászlóaljszámok
1.	likkai	2	1., 2.
2.	otocsáci	2	1., 2.
3.	ogulini	2	1., 2.
4.	szluini	1	3. ²⁸⁶
5.	varasd-kőrösi	2	1., 2. (7.) ²⁸⁷
6.	varasd-szentgyörgyi	2	1., 2.
7.	brodi	3	1., 2., 3.
8.	gradiskai	3	1., 2., 3.

²⁸⁴ WREDE, 1903, 310-330.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3720. 1797. január.

²⁸⁵ WREDE, 1903, 310-330.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3721. 1798. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január.

²⁸⁶ A szluini ezred részeit 1798-ra két zászlóaljba konszolidálták, de az egyiket hagyták csak meg a szolgálatban 3. szám alatt. A későbbiekben már nem találkozunk számmal a szluini zászlóalj mellett.

²⁸⁷ A varasd-kőrösi ezred 2. zászlóalja olykor 7. varasdi zászlóaljként szerepel a forrásokban.

9.	pétervárad	4	1., 2., 3., 4.
	báni	4	1., 1., 3., 4. ²⁸⁸
12.	német-bánati	1	(szám nélkül)
13.	oláh-illír	1	(szám nélkül)
	bánati	4	2., 3., 4., 6.
	székely	1	2.
	oláh	3	1., 2., 3.
	mesterlövész	1	
	Összesen	36	

A kivonult határőrség harcképes állománya a következőképpen alakult:

év	zászlóalj	harcképes
1794	11	11 953
1795	15	16 749
1796	15	15 232
1797	22 (46)	23 803 (?) ²⁸⁹
1798	41	42 332
1799	36	36 604
1800	35	23 607
1801	40	32 687

Az első koalíciós háborúban bevetett, viszonylag kisszámú határőr az 1796-os tömeges mozgósítás következtében 1797 elejére érte el a csúcslétszámot. A szükséghelyzet elmúltával azonban a konszolidáció folyamán a létszám természetesen csökkent, mivel minden bizonnyal a gyengébb katonákat leszerelték. Az

²⁸⁸ Az 1799. januári főtáblázat (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január) két első báni zászlóaljat sorol fel, egy negyediket és a 2. báni ezred 3. zászlóalját, ezen kívül két század bánt külön. Az 1800. januári táblázat (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3723. 1800. január) felsorolja az 1., 2. és 4. báni zászlóaljat, az 1. báni ezred 3. zászlóalját, valamint két századot a 2. báni ezredből. 1801 januárjában (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január) él az 1., 2., 4. és 5. báni zászlóalj, valamint az 1. báni ezred 3. zászlóalja. Az 1799-ben Dalmáciában említett 1. báni zászlóalj az 1800-ban és 1801-ben 1. báni ezred 3. zászlóaljaként ugyanitt említett zászlóaljjal azonosítható. Az 1. és 4. zászlóalj végig folytonos és egyértelmű. Az 1799-ben Dalmáciában báni két századként említett osztály 1800-ban Itáliában a 2. báni ezredként jelent meg, 1801-ben viszont hat századra kiegészítve az 5. számú zászlóaljjal azonosítható, amit alátámaszt, hogy 1798 januárjában Dalmáciában a táblázat 5. báni zászlóalj alatt egy feles feltöltöttségű zászlóaljat ír, amit feltehetőleg egy osztályban szerveztek újjá, és 1800 folyamán ismét teljes zászlóaljjá egészítették ki. Az 1799-ben Itáliában jelzett 2. báni ezred 3. zászlóaljaként leírt csapattest 1800-ban és 1801-ben Itáliában található 2. báni zászlóaljnak felel meg. Wrede azon jelzései (WREDE, 1903, 322-323.), hogy a báni ezredek összevont zászlóaljait 1797-ben és 1798-ban feloszlatták, és csak egyetlen, 1. számot viselő összevont zászlóaljat állítottak fel bizonyosan téves. Az elnevezések változásai azonban bizonytalanságot mutatnak, így a báni zászlóaljak történetének ezen lapjai további pontosításra szorulnak.

²⁸⁹ Zárójelben az összes egység. Az itáliai hadszíntérről nem maradt fent létszámjelentés, így azok létszámát nem tudtam közölni.

1799-es hadjárat azonban jelentős veszteséget okozott, amit a feltöltöttség 55%-ra esésében is láthatunk.²⁹⁰ 1800 folyamán ezért a meglévő zászlóaljok feltöltésével igyekeztek emelni a létszámot. De emellett öt új zászlóaljat is megszerveztek (három székely, egy báni és egy szluini), de ezek közül két székely zászlóalj nem ért ki a hadszíntérre a fegyverszünet megkötése előtt.²⁹¹

Amint azt a sorgyalogságról szóló fejezetben szóba került, illetve a későbbiek folyamán a hadsereg erejéről szóló fejezetben is szó lesz, a határőrgyalogság szervezetében is az 1800-as esztendő az utolsó lehetséges erőfeszítést jelentette. Sikertelenül ugyan a határőr csapatok létszámát kilencezer fővel megemelték, de a létszám további pótlása bizonytalannak tűnt, ami nagyban hozzájárult az uralkodó békekötési szándékának erősítéséhez.

3.1.2.5. DEMOBILIZÁCIÓ 1801-BEN

A luneville-i békét követően a határőr csapatok visszatértek saját kerületeikbe, a hadra kelt csapatokat feloszlatták, a katonákat visszasorolták saját ezredeikbe és helyreállították a békehadrendet, amelyben már nem található meg a kantonok személyzetét, csupán két zászlóaljat, törzset, valamint mesterlövészeket és tüzéreket.²⁹² A kantonrendszert 1800. november 1-től felszámolták.²⁹³ Az ezredhez (az erdélyieket leszámítva) a 12 század főtisztjein felül négy-négy századost, főhadnagyot, alhadnagyot és zászlóst, tehát 16 tisztet, valamint a százados és a századoshadnagy számára 2 Fourierschützöt, összesen 18 főt osztottak be.²⁹⁴

A mesterlövészek és tüzérek száma nem változott. Az ezredek előírt létszáma a következőképpen alakult:²⁹⁵

Ezredtörzs:

	zöm ²⁹⁶	erdélyi
ezredes	1	1
alezredes	1	1

²⁹⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3723. 1800. január.

²⁹¹ WREDE, 1903, 310-330.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január.

²⁹² MLST Karton Nr. 5501. Liccaner Grenzfánterie-Regiment Nr. 1. Standestabellen 1801, 1802; MLST Karton Nr. 5823. Gradiscaner Grenzfánterie-Regiment Nr. 8. Standestabellen 1801, 1802; MLST Karton Nr. 6002. Deutsch-Banater Grenzfánterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1801; MLST Karton Nr. 6081. Erstes Szekler Grenzfánterie-Regiment Nr. 14. Standestabellen 1801, 1802; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3725. 1802. január.

²⁹³ VANIČEK, 1875b, 104.

²⁹⁴ Ez volt az ún. *Öconomie-Abteilung* az ezrednél, amely elsősorban az újoncozással, népességnyilvántartással, gazdasági és adminisztrációs ügyekkel foglalkozott. Az új szervezet részleteit l. VANIČEK, 1875b, 104-105.

²⁹⁵ MLST Karton Nr. 5501. Liccaner Grenzfánterie-Regiment Nr. 1. Standestabellen 1801, 1802; MLST Karton Nr. 5823. Gradiscaner Grenzfánterie-Regiment Nr. 8. Standestabellen 1801, 1802; MLST Karton Nr. 6002. Deutsch-Banater Grenzfánterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1801; MLST Karton Nr. 6081. Erstes Szekler Grenzfánterie-Regiment Nr. 14. Standestabellen 1801, 1802.

²⁹⁶ A károlyvárosi, báni, kőrösi, szlavóniai és bánati ezredek.

őrnagy	2	2
káplán		1
számtartó	2	1
auditor	2	2
Syndictus	1	
ezredadjutáns	1	1
ezredsebész	1	1
kadét	6	
zászlóaljorvos	2	2
alorvos	12	6
főfurír	2	2
furír	12	12
ezreddobos	1	1
profosz	1	1
Összesen:	47	34

A századok állománya:

	zöm	erdélyi
százados	1	1
főhadnagy	1	1
alhadnagy	1	1
zászlós	1	
őrmester	2	1
káplár	8	8
Fourierschütz	1	2
zenész	3	4
szabados	16	16
ács	1	2
legény	160	177
Összesen	195	213

Ezredlétszám:

ezredtörzs	47	34
12 század	2340	2556
századokba beosztottak ²⁹⁷	6	6
gazdasági személyzet	18	
mesterlövészek	256	192
tüzérek	343	240
Összesen	3010	3028

Az erdélyi ezredek annyiban különböztek a többtől, hogy nem voltak kadétszázadjaik, gazdasági részlegük, kevesebb orvost rendszeresítettek, századaikban nem

²⁹⁷ A zászlóvivőket nem számították az ezredtörzshöz, hanem a századok állományába osztották be.

szolgáltak zászlósok, viszont ehelyett két őrmesterük volt, de eltértek a legények, mesterlövészek és tüzerek számában is.

1803 folyamán az ezredek tüzeinek számát egységesen 50-re redukálták, így az ezredlétszám 2717, az erdélyi ezredekénél 2838 főre csökkent.²⁹⁸

3.1.2.6. A HARMADIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ

Mack altábornagy 1805-ös gyalogsági szervezetét a határőrezredekre is adoptálta. Az eddigi két, hatszázados zászlóalj helyett három, négyszázadosat szerveztek. A századok állománya ekkor még nem módosult. A törzsből a őrnagyok száma eggyel nőtt, és beosztottak még a törzstisztek számára négy Fourierschützt, a többiek számára négy tisztiszolgát.

A határőrgyalogságot már 1805 augusztusában mozgósították, illetve meghatározták a mozgósítandó létszámot. Ez egy tartalékszázalaj (négy század) felállítását, illetve hadi létszám felvételét jelentette.

A századok előírt hadi állománya:

	zöm		erdélyi	
	rendes	tartalék	rendes	tartalék
százados	1	1	1	1
főhadnagy	1	1	1	1
alhadnagy	1	1	1	1
zászlós	1	1	1	1
őrmester	3	1	2	1
káplár	16	8	12	8
Fourierschütz	1		1	
zenész	3	2	3	2
szabados	18	12	12	12
ács	2	1	2	1
tisztiszolga	2		4	1
legény	200	változó	200	128
Összesen	249	28+	240	157

A mozgósított zászlóaljok létszáma a nyugati ezredekénél 996, az erdélyi ezredekénél 960 fő lett. Az egyes ezredcsoportoknál, sőt ezredekénél is eltérően határozták meg a tartalékszázadok legénységi állományát. A likkai ezredben például 250²⁹⁹, a német-bánáti ezredben 188 fő³⁰⁰ lett. Az erdélyi ezredekénél a három tábo-

²⁹⁸ MLST Karton Nr. 5502. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1803; MLST Karton Nr. 5824. Gradiscaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1803; MLST Karton Nr. 6005. Deutsch-Banater Grenzinfanterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1803; MLST Karton Nr. 6082. Erstes Szekler Grenzinfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabelle 1803.

²⁹⁹ MLST Karton Nr. 5503. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1805.

³⁰⁰ MLST Karton Nr. 6006. Deutsch-Banater Grenzinfanterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1805.

ri zászlóalj mellé csak egy tartalékszázaljat szerveztek³⁰¹, a bánáti ezredeknél négy tábori és egy tartalék-,³⁰² a többi nyugati ezrednél öt tábori és egy tartalékszázaljat állítottak fel. Az ezredtörzsek létszáma változatos képet mutatott. Mindenhol rendszeresítettek zászlóaljadjutánsokat, valamint Fourierschütöket és tisztiszolgákat, a gazdasági és egészségügyi személyzetet a felállított zászlóaljak számának megfelelően növelték. Az előírások szerint a legnagyobb ezredtörzs ekkoriban 92 főből, a legnagyobb ezred 5568 katonából állt.³⁰³

Ezeket a létszámokat azonban az ezredek messze nem tudták teljesíteni, mivel 1806. február végére már fel is oszlatták ezeket a zászlóaljakat, és négy (három tábori- és egy tartalék-) zászlóalj előírt számához képest is csak 70,20%-os feltöltöttséget találhatunk.³⁰⁴ De még a felállított zászlóaljak harcértékéről sem lehetünk meggyőződve, hiszen ezek egy része el sem hagyta az ezred körzetét, nem vonult a hadszíntérre.

3.1.2.7. MACK SZERVEZETÉNEK FELSZÁMOLÁSA, KÁROLY FŐHERCEG

REFORMJAI

Az 1806-os év tavaszán feloszlatták a 4., 5. és a tartalékszázaljakat. A négyszázados zászlóaljszervezetet is visszaállították hatszázadosra, így az ezredet két, hatszázados tábori zászlóalj alkotta.

A nyugati ezredeknél (károlyvárosi, varasdi, báni, szlavóniai és bánáti) a tavasz végére visszaállt az 1805 elején érvényben lévő békeszervezet 195 fős százlétszáma.³⁰⁵ Az ezredtörzs 55 fős lett, az 1805 eleji állapothoz képest beosztották az akkor a századok állományában lévő hat zászlóvivőt, valamint a törzstisztek szolgálatára négy Fourierschütöt, amit a 18 fős gazdasági részleg (*Öconomie-Abteilung*: 16 tiszt, két Fourierschütz), illetve még 50 tüzér és 256 mesterlövész egészítette ki létszámot, összesen 2715 főt.³⁰⁶

Az erdélyi ezredek új békeereje jelentősen csökkent. A három tiszt (százados, vagy századoshadnagy, fő-, alhadnagy) mellett egy őrmester, hat káplár, nyolc szabados, egy ács, három zenész és 140 legény alkotta a századokat: összesen 162 fő, valamint a nyolc százados Fourierschütz szolgálója. Ez a 41 fős ezredtörzsszel, az 50 tüzérral és 192 mesterlövésszel együtt 2235 fős ezredet eredményezett.³⁰⁷

³⁰¹ MLST Karton Nr. 6083. Erstes Szekler Grenzinfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabelle 1805.

³⁰² MLST Karton Nr. 6006. Deutsch-Banater Grenzinfanterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1805.

³⁰³ MLST Karton Nr. 5503. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1805.

³⁰⁴ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3726. 1806. február.

³⁰⁵ A 12 századból nyolc élén állt százados, számukra egy-egy Fourierschütöt osztottak be, míg a századoshadnagyoknak nem volt ilyen szolgálójuk. Két században nem volt Fourierschütz, így a 12 századot 2338 fő alkotta.

³⁰⁶ MLST Karton Nr. 5504. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1806.; MLST Karton Nr. 5826. Gradiscaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1806; MLST Karton Nr. 6007. Deutsch-Banater Grenzinfanterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1806.

³⁰⁷ MLST Karton Nr. 6084. Erstes Szekler Grenzinfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabelle 1806.

Az év nyarán hozták létre az ezredzenekarokat is a sorgyalogságnál megismert módon, századonként egy-egy zenésszel csökkentve a létszámot, míg az ezredtörzsben nyolc fős zenekart hoztak létre. Ezzel a nyugati ezredék előírt ereje 2711, az erdélyieké 2231 főre változott.³⁰⁸ A határórség létszáma az előírás szerint 44 167 fő lett.

Károly főherceg hadseregreformja a határórségre is hatást gyakorolt. Az első kifejezetten határőr csapatok részére kiadott szabályzattal a létszámot is újraszabályozták 1808 elején. Megszüntették a gazdasági részleget³⁰⁹, a mesterlövészek számát nyugaton 240-re, századonként 20-ra redukálták, Erdélyben maradt 192, századonként 16 fő.

A Károly főherceg által elrendelt békelétszámok:³¹⁰

	nyugati	erdélyi
Ezredtörzs:		
ezredes	1	1
alezredes	1	1
őrnagy	2	2
káplán		1
auditor	1	1
számtartó	1	1
ezredadjutáns	1	1
ezredorvos	1	1
főorvos ³¹¹	1	2
kadét	6	6
alorvos	6	6
furír	3	6
zenekar	8	8
zászlótartó	6	6
ezreddobos	1	1
profosz	1	1
Fourierschütz	4	4

³⁰⁸ MLST Karton Nr. 5504. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1806.; MLST Karton Nr. 5826. Gradiscaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1806; MLST Karton Nr. 6007. Deutsch-Banater Grenzinfanterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1806; MLST Karton Nr. 6084. Erstes Szekler Grenzinfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabelle 1806.

³⁰⁹ A gazdasági részleg helyett létrehoztak egy adminisztratív szervezetet (*Verwaltung*), amely ezredenként 198 főből állt, és nem számított a tábori csapatokhoz. VANIČEK, 1875b, 282-283.

³¹⁰ MLST Karton Nr. 5506. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1808.; MLST Karton Nr. 5827. Gradiscaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1808; MLST Karton Nr. 6008. Deutsch-Banater Grenzinfanterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1808; MLST Karton Nr. 6086. Erstes Szekler Grenzinfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabelle 1808.; VANIČEK, 1875b, 282-286.

³¹¹ MLST Karton Nr. 5507. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1809 vö.: VANIČEK, 1875b, 282. helytelenül kétszer egy profoszt sorol fel kihagyva a főorvost. MLST Karton Nr. 6087. Erstes Szekler Grenzinfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabelle 1809 vö.: VANIČEK, 1875b, 285. kihagyja a két főorvost.

tisztiszolga	4	5
Összesen:	48	54
Századok:		
százados	1	1
főhadnagy	1	1
alhadnagy	1 ³¹²	1
zászlós	1	
őrmester	1	1
káplár	6	6
Fourierschütz	1	1
zenész	2	2
szabados	8	8
ács	1	1
tisztiszolga	3	2
legény	160	140
Összesen	186	164
törzs	48	54
12 század	2232	1968
mesterlövészek	240	192
tüzérek	50	50
Összesen	2570	2264

Az új határőr-gyalogsági szervezet szerint a horvát-szlavón-báni-bánati ezred a két tábori zászlóalj felül még egy tartalék-, illetve egy területvédelmi (*Land-*) zászlóaljat is felállítottak mozgósításkor.³¹³

A békeszervezet szerint a határőr csapatokat 42 466 fő alkotta.

3.1.2.8. AZ 1809-ES HÁBORÚ ÉS A BÉKEPERIÓDUS 1812-IG

Az 1809-es mozgósítás során a károlyi reform szellemében a 13 nyugati ezred két-két tábori-, egy-egy tartalék, valamint egy-egy területvédelmi zászlóaljat állított ki. A szervezést még 1809 februárja során megkezdték. Az erdélyi ezredeknél csupán egy-egy zászlóaljat mozgósítottak, és a tartalék zászlóaljakat is csak júliusban állították fel 4-4 századdal. Az otthonmaradt 2. tábori zászlóaljakat augusztus folyamán hadilétszámmra töltötték fel, de hússzal kevesebb legényt kaptak századonként.

Az ezredtörzset a felállított zászlóaljakkal arányosan gazdasági, adminisztratív, egészségügyi és kiszolgáló-személyzettel a nyugati ezredeknél 78 főre, Er-

³¹² VANIČEK, 1875b, 283. adata a századonkénti két alhadnagyról nem tűnik alátámasztottnak a forrásokban, továbbra is zászlósok szolgáltak a századokban.

³¹³ VANIČEK, 1875b, 288-289.

délyben kezdetben 56, áprilistól 59, majd a tartalékszázlójak felállításakor 69 főre növelték.

A századok állománya:³¹⁴

	tábori	nyugati		tábori	erdélyi	
		tart.	területv.		otthoni	tartalék
százados	1	1	1	1	1	1
főhadnagy	1	1	1	1	1	1
alhadnagy	1	1	1	1	1	1
zászlós	1	1	1	1	1	1
őrmester	2	2	1	2	1	1
káplár	12	12	6	12	6	6
Fourierschütz	1	1	1	1	1	1
zenész	2	2	2	2	2	2
szabados	12	12	8	12	8	8
ács	2	2	1	2	1	
tisztiszolga	3	3	3	3	3	3
legény	180	180	160	160	140	140
mesterlövész	20	20		16	16	16
Összesen	238	237	186	214	182	181
zászlóalj	1428	1422	1116	1284	1092	724

Az ezredlétszám alakulása

	nyugati	erdélyi	április	július	augusztus
	február	március			
törzs	78	56	59	69	69
1. tábori	1428	1284	1284	1284	1284
2. tábori	1428	1092	1092	1098 ³¹⁵	1164
tartalék	1422	724	724		
területvédelmi	1116				
tüzér	149	47	47	94	94
Összesen	5621	2479	2481	3269	3335

A határőr csapatok a háborúról döntő április közepétől július közepéig tartó szakaszban összesen 34 tábori, 13 tartalék és 13 területvédelmi, összesen 60 zászlóaljat, a törzsekkel és tüzérekkel együtt 82 997 főt állítottak csatasorba az előírások szerint. A határőr csapatok a háborúban rendkívül fontos szerepet játszottak, ekkor érték el ebben a tekintetben is a csúcspontot. Károly főherceg elővédcsapatainak

³¹⁴ MLST Karton Nr. 5507. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1809.; MLST Karton Nr. 5828. Gradiscaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1809; MLST Karton Nr. 6009. Deutsch-Banater Grenzinfanterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1809; MLST Karton Nr. 6087. Erstes Szekler Grenzinfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabelle 1809.

³¹⁵ Az ácsok számát 1-ről 2-re növelték.

zömét határőrök adták, és a kisháborús műveletekben remekül teljesítettek, de a csatákban is fontos szerepet játszottak mindhárom hadszíntéren.

A háborút követően az elvesztett területek között hat határőrezred körzetét is át kellett adni a franciáknak. A károlyvárosi és a báni generalátusságok a francia fennhatóságú illír területhez kerültek, így a hat ezredet fel kellett oszlatni. A megmaradt 11 ezred szervezet szempontjából két csoportot képezett. A varasdi, szlavóniai és bánati generalátusságok összesen hét nyugati ezrede alkotta az egyiket, a négy erdélyi a másikat. Az összes ezred az 1809 elején érvényben lévő, Károly főherceg által meghatározott békeszervezetet vette fel, tehát a nyugati ezredek 2570, az erdélyiek 2264 főből álltak.³¹⁶ A teljes határőrállomány előírás szerint 27 046 főből állt.

3.1.2.9. AZ OROSZORSZÁG ELLENI ÉS A FELSZABADÍTÓ HÁBORÚK

IDŐSZAKA

Az oroszországi hadjáratra mozgósított Schwarzenberg-hadtest kötelékébe mindössze két határőrzászlóalj került. A két varasdi ezred 1. zászlóalját mozgósították az 1809-es létszám előírása szerint, de csak 160 legénnyel (és 20 mesterlövészszel), tehát 1308 fővel, ami a 16 fős kivonuló törzzsel együtt 1324 főt jelentett.³¹⁷

1812 áprilisa folyamán két másik hadtestet is felállítottak. Erdélyben a határ védelmére mozgósították az erdélyi ezredek két-két zászlóalját az 1809-es tábori zászlóalj erejével, de meghagyták a 140-es századonkénti legénységi létszámot, így a századlétszám 194, a zászlóaljlétszám 1164 fő lett, ami az 58 főre emelt törzzsel és az 50 tüzérrel együtt 2436 fős ezredet jelentett.³¹⁸ A másik, Galíciában összehívott hadtestbe a 7. brodi és 8. gradiskai ezredek első zászlóaljai mozgósították a varasdival megegyező létszámában.³¹⁹

A háború kitörését követően augusztus folyamán az erdélyi határőrezredek felállították négy százados tartalékszászlóaljaikat. A századok létszáma kis eltéréssel (nem volt zászlós és csak két tisztiszolga) megegyezett az 1809-essel, 179 fős szinten állt. A helyzetet bonyolította, hogy az 1. tartalékszázadban egy zászlóssal, egy őrmesterrel és három káplárral, három szabadossal és egy tisztiszolgával több szolgált, így a zászlóalj 725 főből állt. A törzs is 10 fővel növekedett, az ezred 3171

³¹⁶ MLST Karton Nr. 5509. Liccaner Grenzfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1810.; MLST Karton Nr. 5830. Gradiscaner Grenzfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1810; MLST Karton Nr. 6011. Deutsch-Banater Grenzfanterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1810; MLST Karton Nr. 6088. Erstes Szekler Grenzfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabelle 1810.

³¹⁷ WLASCHÜTZ, 1913, 7.; VANIČEK, 1875c, 139-140.; MLST Karton Nr. 5754. Warasdiner Grenzfanterie-Regiment Nr. 6. Standestabelle 1812.

³¹⁸ MLST Karton Nr. 6089. Erstes Szekler Grenzfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabelle 1812; WLASCHÜTZ, 1913, 8.

³¹⁹ MLST Karton Nr. 5799. Broder Grenzfanterie-Regiment Nr. 7. Standestabelle 1812; WLASCHÜTZ, 1913, 9.

fős előírt létszámon maradt 1813 júniusáig.³²⁰ Ekkor az 1. tartalékszázad többletét megszüntették, ellenben a törzset két fővel növelték, így 3164 fővel maradt az ezred a tartalékszázaljak 1814. szeptemberi feloszlásáig.³²¹

Az 1813-as, döntőnek bizonyuló év elején a három még egyetlen egységet sem mobilizáló határőrezred (9. pétervárad, 12. német-bánati és 13. oláh-illír) első zászlóaljait mozgósították, és Morvaországba, a lassan formálódó megfigyelő-hadsereg kötelékébe vezényelték.³²²

A teljes mobilizálást 1813 júliusában rendelték el.³²³ A tábori zászlóaljakban a legénység létszáma 160, a mesterlövészeké 20 fő maradt. A hét nyugati ezrednél felállítottak egy-egy tartalékszázaljat is hat századdal, amelyek szervezete megegyezett az 1809-essel, de nem volt ács, a legénység viszont 180 főből állt, és ezúttal 20 mesterlövészt is beosztottak. A tartalékszázad 225, a zászlóalj 1350 főből állt.

A nyugati ezredek állománya:

törzs	77
1. tábori	1308
2. tábori	1308
tartalék	1350
tüzér	50
Összesen	4093 ³²⁴

A Schwarzenberg-hadtest visszatérését követően a háború közeledtével 1813 tavaszán három hadsereget szerveztek, amelyek csak 1813. augusztus közepére álltak teljesen össze. Az ekkor már mobilizált és hadszíntéren lévő 20 határőrzászlóalj³²⁵ közül tízet (az 5., 6., 7., 8., 9. és 16. ezredek első, a 12. és 13. ezred első két zászlóalját) a csehországi Főszeregben³²⁶, kettőt (a 14. ezred első két zászlóalját) a Dunai Hadseregben³²⁷, nyolcat (az 5., 6., 7., 8. és 9. ezredek második, a 17. ezred első³²⁸, a 15. ezred első két zászlóalját) a Belső-Ausztriai Hadseregben³²⁹ találunk.

³²⁰ MLST Karton Nr. 6089, 6090. Erstes Szekler Grenzinfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabellen 1812, 1813.

³²¹ MLST Karton Nr. 6090, 6091. Erstes Szekler Grenzinfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabellen 1813, 1814.

³²² WLASCHÜTZ, 1913, 17.

³²³ Az 1813. július 19-én kiadott létszámrendelkezést l.: AMON, 1882d, 215.

³²⁴ MLST Karton Nr. 5755. Warasdiner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 6. Standestabelle 1813, MLST Karton Nr. 5832. Gradiscaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1813; MLST Karton Nr. 6013. Deutsch-Banater Grenzinfanterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1813.

³²⁵ A két oláh határőrezred 2. zászlóaljait feltöltésre visszavonták a toborzókörzetbe. WLASCHÜTZ, 1913, 56.

³²⁶ WLASCHÜTZ, 1913, Anhang XXI. 239b, Anhang XXII. 240

³²⁷ WLASCHÜTZ, 1913, Anhang XXIII. 240-241.

³²⁸ Az oláh határőrezredek 2. zászlóaljai Erdélyben maradtak: AMON, 1882d, 216-217.

³²⁹ WLASCHÜTZ, 1913, Anhang XXIV. 242-243,

Ezen zászlóaljok összereje a törzsek és a tüzérek nélkül 25 296 előirt katonát számlált.

A határórség létszámát 1813 őszén emelték: a hét nyugati ezred tartalékszázlójait teljes mozgósított állományra (180 legénnyel és 20 mesterlövészszel), 238 fős század- (1428 fős zászlóalj-) létszámra töltötték fel³³⁰, és a két oláh ezred 2. zászlóaljával együtt az Itáliai Hadsereghez indították, ahova 1814 elején többségében meg is érkeztek.³³¹ A másik jelentős eredmény az 1809-ben elcsatolt határórterületek visszaszerzése, és ott a hat ezred újbóli megszervezése 1813 szeptemberétől. Ekkor ezredenként két tábori zászlóaljat állítottak fel, amelyek erejét az év végére sikerült századonként 180 legényre emelni, ami a törzszel együtt 2648 katonát jelentett. A 12 új zászlóaljat feltöltésük után Itáliába vezényelték.³³²

Az 1814-es év elején a Katonai Határőrvidék összesen 34 tábori és 11 tartalékszázlójában 57 748 katonát volt köteles kiállítani. A létszámot még egyszer 1814 elején megemelték, de ennek végrehajtása Napóleon lemondásával okafogyottá vált. A határőr csapatokat 1814 nyarán és őszén két lépcsőben, elsőként a tartalékszázlójak feloszlásával, majd a tábori zászlóaljok békelábra állításával békeszervezetre, a 13 nyugati ezrednél 2570, a négy erdélyinél 2264 főre, tehát a károlyi békelétszámra csökkentették.³³³

Napóleon 1815-ös visszatérése történelmileg ugyan csak egy kis epizód maradt, a császári-királyi hadsereget azonban újra mozgósították 1815 tavaszán. A határőrezredek csak egy-egy zászlóaljat indítottak el egységesen 160 fős századonkénti legénységi létszámmal, és ezúttal az erdélyi ezredek mozgósított századai is 20 mesterlövészt kaptak. A 13 nyugati ezrednél hatszázados tartalékszázlóját is felállítottak. A nyugati ezredek 3999, az erdélyiek 2352, a Határőrvidék összesen 61 395 fővel készült Napóleon végső legyőzésére. Az 1815-ös év végéig a határőr csapatokat is hadilétszámon tartották.³³⁴

³³⁰ Az ezredlétszám a törzs háromfős csökkentése miatt 4168 főre nőtt.

³³¹ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január.

³³² AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január.

³³³ MLST Karton Nr. 5510. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1814.; MLST Karton Nr. 5833. Gradiscaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1814.; MLST Karton Nr. 6014. Deutsch-Banater Grenzinfanterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1814.; MLST Karton Nr. 6091. Erstes Szekler Grenzinfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabelle 1814.

³³⁴ MLST Karton Nr. 5512. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1815.; MLST Karton Nr. 5835. Gradiscaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1815.; MLST Karton Nr. 6015. Deutsch-Banater Grenzinfanterie-Regiment Nr. 12. Standestabelle 1815.; MLST Karton Nr. 6092. Erstes Szekler Grenzinfanterie-Regiment Nr. 14. Standestabelle 1815.

3.1.2.10. A SAJKÁS ZÁSZLÓALJ

Az önmagában is különleges Katonai Határőrvidék szervezetén belül a katonai hajózási feladatot ellátó sajkás zászlóalj még különlegesebb volt. A dunai katonai hajózás kezdetei a középkorba nyúlnak vissza, de az állandó katonai jelenlét a folyamatosan törökök elleni 15. századi harcoktól vált szükségessé. A naszádosok központja Nándorfehérvár, majd annak eleste után Buda, végül Komárom lett. A törökök kiűzését követően visszaköltöztek a délvidékre. A Habsburg-adminisztráció többször próbálkozott reguláris egység létrehozásával, de végül csak az 1763. március 3-án kiadott parancs³³⁵ értelmében Mathesen ezredes bizonyult sikeresnek. Magát a titeli sajkás zászlóaljat a titeli háromszög területén szervezett határőr-alakulatként az 1764. május 14-i uralkodói rendelettel hozták létre.³³⁶

A sajkások feladata a délvidék folyóinak, a Dunának, Tiszának és Szávának katonai hajózása és felügyelete volt. Ha a háborúkban más hadszíntéren vetették be őket, akkor az ottani vizeken hajóztak, illetve elsősorban a vízi műszaki munkálatokban dolgoztak, de általános műszaki csapatként is felhasználták őket. A sajkásokat gyakran a műszaki csapatok között sorolták fel.

A sajkás zászlóaljat négy századdal szervezték meg, és egy kis törzs alkotta a parancsnokságot. A századok közül kettő törzsszázad volt.

A zászlóalj számára elrendelt állomány:³³⁷

Zászlóaljtörzs:³³⁸

ezredes vagy alezredes	1
őrnagy	1
káplán	1
auditor	1
számtartó	1
adjudtáns	1
zászlóaljsebész	1
dobos	1
profosz	1
iskolamester	1
erdőfelügyelő	1
Összesen:	11

Századok:

százados ³³⁹	1
-------------------------	---

³³⁵ WREDE, 1903, 223.

³³⁶ WREDE, 1903, 224.; VANIČEK, 1875a, 111-120.

³³⁷ *Militär*, 1794a, Anhang XXXII. 295.

³³⁸ Mem Faszikel VIII Nr. 70. p. 48.

³³⁹ A két törzsszázadnál századoshadnagy.

főhadnagy	1
alhadnagy	1
zászlós	1
őrmester	1
furír	1
káplár	8
Fourierschütz	2
szabados	8
szabados ³⁴⁰	8
ács	2
zenész	4
legény	239
Összesen	277

Zászlóaljlétszám:

törzs	11
4 század	1108
összesen	1119

A francia háborúk kezdetekor még ez a létszám volt érvényben,³⁴¹ de ezt követően a zászlóalj létszáma kisebb-nagyobb változásokon ment át, az 1790-es évek közepén 850 fő körüli állománnyal találkozunk, ami a legénységi létszám csökkentéséből adódott. A luneville-i békét követően 1801-ben felállítottak egy ötödik századot is.³⁴² Az 1805-ös rendelkezések sorában a sajkásoknál is eltörölték a törzsszázadok megkülönböztetését, és a századokat számozták.

Károly főherceg reformjai a sajkás zászlóalj szervezetét is átalakították. A századok számát ismét növelték eggyel, illetve a sajkások mellé tüzérlegénységet is beosztottak. Az 1808 folyamán elrendelt állomány:³⁴³

Zászlóaljtörzs:

ezredes	1
őrnagy	1
adjutáns	1
ezredsebész	1
alorvos	3
kadét	3
furír	3
dobos	1
zenész	4

³⁴⁰ Legénységi zsoldot kapó szabados.

³⁴¹ *Kriege*, 1905a, Anhang XXIV. 563.

³⁴² AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3725. 1802. január.; MLST Karton Nr. 8678. Czaikisten-Bataillon Standestabelle 1802.

³⁴³ VANIČEK, 1875b, 283-284.

zászlóvivő	3
profosz	1
Fourierschutz	2
tisztiszolga	2
Összesen:	26

Századok:	
százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
főhajómester	1
káplár	6
káplár (tüzér)	1
Fourierschutz	1
dobos	2
szabados (sajkás)	12
szabados (tüzér)	2
ács	8
tüzér	20
legény (sajkás)	150
tisztiszolga	3
Összesen	210

Zászlóaljlétszám:	
törzs	26
6 század	1260
őrmester (tüzér)	1
összesen	1287

A schönbrunni békét követő létszámcsökkentés a sajkás zászlóaljat nem érintette,³⁴⁴ ezt követően is megmaradtak az 1300 körüli, gyakran kisebb-nagyobb változtatásokon átesett létszámnál.

³⁴⁴ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1810. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1811. január.

3.1.3. GRÁNÁTOSOK³⁴⁵

3.1.3.1. 1769–1797

A császári-királyi hadsereg gránátosainak története az 1670-es évekre nyúlik vissza. Kezdetben várívásoknál használták a gránátosokat, akik akkor még nagyon kis számban, speciális csapatként szerepeltek a hadsereg kötelékében. Röviddel ezután egyre több ezredben századonként nyolc gránátost fogadtak fel. Ekkor még – nevüknek megfelelően – valóban gránátot használtak főfegyverként. A gyalogság kebelébe kerülve a lövészekhez hasonlóan szerelték fel őket, de a gránát használata megmaradt. A 18. század első éveiben³⁴⁶ az ezred gránátosait önálló századba vonták össze. Egy évtizeddel később³⁴⁷ egy második gránátos századot is rendszeresítettek. A gránátos századok szervezete alapvetően megegyezett a rendes századok összetételével, kisebb-nagyobb létszámbeli eltérés időről időre előfordult. Már kezdetben megfigyelhető volt az a folyamat, ami a gránátosokat megkülönböztette a többi csapattól, ugyanis a gránátosok közé csak kipróbált, hadviselt katonákat vettek fel. A tapasztalat különösen fontos volt, mert a gránátvetés fegyelmet és önuralmat igényelt, amit újoncokra nem mertek bízni. Ez kezdettől fogva elit jellegűt kölcsönzött a csapatnemnek.

Már a gránátos századok megalakításakor kialakult az a gyakorlat, hogy a gránátos századokat az ezredtől elvéve, több századot összevonva önálló zászlóaljban vetették be. Ez a gyakorlat egészen a hétéves háború végéig teljesen spontán módon, mindenféle előírás és szabályozás nélkül ment végbe.

A hétéves háború végével a kézigránátok használatát beszüntették³⁴⁸, mivel egyrészt drágasága miatt nem volt egyszerű az utánpótlást biztosítani, másrészt a gránátok balesetveszélyes fegyvernek bizonyultak, és gyakran több hátránnyal, mint előnnyel jártak. A gránátos csapatnemet ennek ellenére nem szüntették meg, továbbra is megmaradt az ezredek állományában, az ezred elit részét képezve. A gránátosok nem toboroztak, csak a rendes századok állományából egészítették ki megritkult soraikat kipróbált katonákkal. Fegyverzetük és alkalmazásuk ettől kezdve megegyezett a rendes gyalogságéval, így lényegében már nem képeztek külön csapatnemet. Megkülönböztetésük mégis fontos, mert a császári-királyi gyalogság egyetlen elit részét képezték.

Lacy gyalogsági szervezete a hétéves háborút követően megtartotta a gránátosokat az ezredek kötelékében, ráadásul némileg még a századlétszámot is meg-

³⁴⁵ A sorgyalogezredekről szóló fejezetben a gránátos századok állományáról is részletesen esett szó, ezért ehelyütt ezt nem ismétlem meg.

³⁴⁶ WREDE, 1898b, 269. szerint 1700-ban, MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 1 szerint 1702-ben.

³⁴⁷ WREDE, 1898b, 269. szerint 1711-ben, MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 1 szerint 1714-ben.

³⁴⁸ WREDE, 1898b, 270.

növelte.³⁴⁹ Az ezredek gránátoszotályait 1769-ben állandó gránátoszászlóaljakra vonta össze, élükre többnyire a legjobb törzstiszteket, főként alezredekereket állítva. Az osztályok nem szakadtak ki az ezredek kötelékéből, adminisztratíván továbbra is oda tartoztak. A gránátoszászlóaljakra nem rendelkeztek saját törzsszel, még saját parancsnokkal sem, ugyanis a zászlóaljakra élére kinevezett parancsnokok és a törzs tagjai is megmaradtak az ezredük kötelékében, az elvezényelt állományban. Egészen 1790-ig nem volt előírás, hogy a zászlóalj parancsnoka valamelyik zászlóaljat alkotó osztály ezredéből kerüljön ki. A zászlóaljakat parancsnokaikról nevezték el, ezért az egységek azonosítása komoly nehézségekbe ütközik. Az alezredek nem töltötték el sok időt a gránátoszászlóaljakra élén, általában néhány év szolgálatot követően ezredessé léptek elő, és elvezényelték őket.

A gránátoszászlóaljakra 2-3 osztályból álltak. Ennek megfelelően, és a gyalogezredek felépítéséről szóló fejezetben írtak alapján a gránátoszászlóaljakra 1769-től békében 452, illetve 678, háborúban 1790-ig 460, illetve 690, 1792-től 464, illetve 696³⁵⁰ katonából álltak. Ezek a zászlóaljakra tehát sokkal kisebbek voltak, mint a rendes zászlóaljakra, ami pozitívan hatott a teljesítményükre, mert ugyanannyi tiszt és altiszt szolgált a gránátosoknál, mint a rendes századokban. A gránátosoknál nem létezett szabados, mert a gránátosok nem végeztek fizikai munkát.

A császári-királyi hadsereg gyakorlatát ismerve nem meglepő, hogy a gránátoszászlóaljakra összetétele az idők folyamán jelentősen változott. A fő újjászervezési évek: 1775, 1779 és 1785 voltak, de ezeken kívül több esetben is történt kisebb változás. A gránátoszászlóaljakra összetételének változásait az 1769-es megnevezéssel együtt a 3. táblázat foglalja össze.

6. táblázat
A gránátoszászlóaljakra összetétele, 1769-1797

megnevezés	Ezredszámok évek szerint							
	1769	1770	1774	1775	1779	1781	1784	1790
Reisky	3	3	3	3	3	3	3	3
	4	4	4	4	4	4	4	4
	17	17	17	27	27	27	46	46
Pichler	23	23	23	23	23	23	23	23
	24	24	24	24	24	24	24	24
					14	49	49	49
Kaltschmidt	41	41	41	41	41	14	14	14
	50	50	50	50	50	50	50	50
	59	59	59	59	59	59	59	59
Staader	16	16	16	16	16	16	27	27
	27	27	27	26	26	26	26	26
	53	53	53	45	45	45	45	45

³⁴⁹ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 1.

³⁵⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1791. január.

Sterndahl	26	26	26	13	13	13	13	13
	46	46	46	46	46	46	26	26
	43	43	43	43	43	43	43	43
Erbach	10	10	10	10	10	10	10	10
	25	25	25	25	49	41	41	41
	54	54		54	54	54	54	54
Strassoldo	42	42	42	42	42	42	42	42
	35	35	35	35	35	35	35	35
			54	37	25	25	25	25
Thurn	17	17	17	17	17	17	17	17
	36	36	36	36	36	36	36	36
	47	47	47	47	47	47	47	47
Binder	11	11	11	11	11	11	11	11
	18	18	18	18	18	18	18	18
	21	21	21	21	21	21	21	21
Migazzi	15	15	15	15	15	15	15	15
	29	28	28	28	28	28	28	28
	57	57	57	57	57	57	57	57
Mittrowsky	8	8	8	8	8	8	8	8
	22	22	22	22	22	22	22	22
	28	29	29	29	29	29	29	29
Pizza	1	1	1	1	1	1	1	1
	7	7	7	7	12	12	12	12
	20	20	20	20	40	40	40	40
Provera	12	12	12	12	7	7	7	7
	40	40	40	40	20	20	20	20
				52	56	56	56	56
Alvinczy	37	37	37	2	2	2	2	2
	52	52	52	34	34	34	34	34
	19	19	19	19	32	32	32	32
Ghillany	31	31	31	53	53	53	53	53
	32	32	32	32	19	19	19	19
	39	39	39	39	37	37	37	37
Czecherini	2	2	2	2	2	2	2	2
	33	33	33	33	33	33	33	33
	34	34	34	34	34	34	34	34
Ernst	13	13	13	14	39	39	39	39
	51	51	51	33	33	33	33	33
	56	56	56	56			52	52
Birkenfeld	49	49	49	49	52	52		
	45	45	45	31	31	31	31	31
				51	51	51	51	51

Hamm	38	38	38	38	30	30	30	30
	9	9	9	9	9	9	9	9
	58	58	58	58	55	55	55	58
Ruttant ³⁵¹	30	30	30	30	38	38	38	38
	55	55	55	55	58	58	58	55
O'Meady	44	44	44	44	44	44	44	44
	48	48	48	48	48	48	48	48

A bajor örökösödési háborúban a gránátosokat a harc vonalak szárnyain, a gyalogsági centrum szélein alkalmazták.³⁵² A korabeli felfogásnak megfelelően a vonal legveszélyeztetettebb részei a szárnyak voltak, a vonalak megbontását itt lehetett legkönnyebben megkezdeni, ezért a szárnyakon kellett a legjobb alakulatokat bevetni. A porosz ferde harcrend is az ellenséges vonal szárnyainak megbontására irányult. A gránátosok szárnyakon történő bevetése defenzív harcászati felfogást tükröz, ami viszont a minőségi tartaléktól fosztotta meg a hadsereget. Mindenekelőtt a hadsereg legértékesebb részének tekintett gránátosokat veszélyeztetett ponton alkalmazta a harcrend, ami legalább részben helyes alkalmazási mód.

A török háborúban az elit gyalogság bevetésében még a bajor örökösödési háborúhoz képest is visszalépést tapasztalhatunk. A gránátosokat dandárkötelékben a harcrend két harc vonalába tagolták be, semmiféle megkülönböztetést nem téve sorcsapatok és gránátosok között.³⁵³

Az első koalíciós háborúban a gránátoszászlóaljok kiváló teljesítményt nyújtottak. Alkalmazásukat tekintve a háború második részében, Károly főherceg főparancsnoki kinevezésével kezdtek megtalálni a helyes utat. A zászlóaljakat összevontan, nagyobb tömegben, és lehetőleg tartalékban vetették be, így képesek voltak akár egy veszített csatát is megfordítani, győzelmet kivívni.³⁵⁴

A háború azonban annyira megviselte a hadsereg szervezetét, hogy az egyesítés, és a rendezés céljával a háború végével a gránátoszászlóaljakat feloszlatták,³⁵⁵ és minden osztály bevonult az ezredéhez.³⁵⁶ A gránátoszázadokat felöltötték, mivel a háború utolsó éve jelentős veszteségeket okozott.

³⁵¹ Ehhez a zászlóaljhoz osztották be ideiglenesen 1792 és 1794 között a würzburgi gránátosokat is. A zászlóalj 1794-ben le Quesnoy elestekor fogságba esett, a következő évben állították fel újra.

³⁵² AFA Ordres de Batailles Karton Nr. 3837. Nr. 66.; AFA Karton Nr. 777. 1778-5-53a.

³⁵³ AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-4-1a, 34 ad; AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-5-1; AFA Karton Nr. 820. Hauptarmee 1788-6-2 ad 2, 5 1/3; AFA Karton Nr. 820. Hauptarmee 1788-7-12; AFA Karton Nr. 825. Hauptarmee 1788-13-20 ad; AFA Karton Nr. 828. Hauptarmee 1788-13-55x, 60.

³⁵⁴ Lásd a würzburgi csatát 1796. szeptember 3-án.

³⁵⁵ Lacy tiltakozó iratot készített a gránátoszászlóaljok feloszlásáról (Mem Karton Nr. 72. Faszikel VII. Nr. 117), de ekkor már nem volt befolyása a katonai ügyekre.

³⁵⁶ GARTNER-POLLAK, 1892, 61.; *Geschichte*, 1881, 134.; *Geschichte*, 1838, 137.

3.1.3.2. A MÁSODIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ

A második koalíciós háborút megelőző szervezeti változások a gránátosokat nem érintették. Nem sokkal a háború kitörése előtt a két nagy hadsereg, a németországi és itáliai összevonásakor ismét megalakították a gránátoszászlóaljakat a 4. táblázatban található beosztás szerint.

7. táblázat

A gránátoszászlóalj összetétele a 2. koalíciós háborúban

elnevezés	ezredszám
1799-ben megalakítva	
Teschner	35., 3., 50.
Sebottendorf	41., 49., 56.
Lippe	2., 60., 31.
Juch	21., 42., 54.
Tegetthoff	20., 29., 22.
Bojakowsky	1., 12., 7.
Mercandin	24., 45., 28.
Pers	32., 53., 48.
Stentsch	26., 59., 40.
Weber	10., 18., 36.
Ficquemont	13., 14., 43.
Korherr	19., 34., 39.
Neny	8., 46., 44.
Wouvermanns	9., 58., 30.
Soudain	38., 55. ³⁵⁷
Hohenfeld	4., 23., 16.
Görschen	52., 33., 37.
Weissenwolff	11., 47., 15.
1800-ban megalakítva	
Saint-Julien	17., 27., 57.
Rechenberg	25., 51., 37.

Az újonnan összevont gránátoszászlóaljak a némileg megemelt, 137 fős százlétszámmal számolva 822 (kétszázötvenöt fős zászlóaljban 548) főt tettek ki.³⁵⁸

A háború folyamán a gránátosokat már egészen tudatosan alkalmazták csatadöntő szerepben, és előszeretettel osztották rájuk a legnehezebb feladatokat. Ez

³⁵⁷ Ide nyert volna beosztást az újonnan felállított 63. gyalogezred gránátososztálya is, de azt mégsem osztották be, maradt az ezrednél.

³⁵⁸ AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3723. 1800. január, MLST Karton Nr. 71. Infanterieregiment Nr. 1. Standestabelle 1798; MLST Karton Nr. 2758. Infanterieregiment Nr. 31. Standestabelle 1799.

tükröződik a veszteségeikben is. A gránátoszászlóaljakat vezénylő törzstisztek kiemelkedően magas veszteségeket szenvedtek, az sem volt ritka, hogy az alig hároméves periódus alatt három, egy esetben négy parancsnok is váltotta egymást.³⁵⁹ Alig akadt olyan zászlóalj, amely ne vesztette volna el legalább egyszer parancsnokát harci cselekmények közben. A veszteségek a legénységi állományt is megtizedelték, több egység a háború végével az előírt állomány felével sem rendelkezett.³⁶⁰

3.1.3.3. A HARMADIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ

A második koalíciós háborút követően a gránátososztályok ismét visszatértek az ezredkötelékekbe, a gránátoszászlóaljakat ismét feloszlatták.³⁶¹ A gyalogezredek szervezetének 1805-ös átalakítása a gránátosokat is érintette. Az ezredenként felállított gránátoszászlóaljak egyik osztályát a régi gránátosok alkották, a másikat újonnan szervezték az ezred rendes századainak állományából.³⁶² Az előbbieket régi, az utóbbiakat új gránátosoknak nevezték. Az új gránátosok az idő rövidsége miatt nem kaptak medvebőr süveget, így külsejükben nem váltak gránátossá. A századszámozást a gránátosoknál is bevezették a zászlóaljon belül. A régiek az 1. és 4., az újak a 2. és 3. számot kapták. Az új gránátoszászlóaljak mindkét osztályába egy régi és egy új század került.

Az 1805-ös harcokban a gránátosokat nem ezredkötelékben vetették be. Németországban négy zászlóaljból álló dandárokat szerveztek, és a hadsereg hadosztályaiba osztották be.³⁶³ Károly főherceg Itáliában ennél sokkal célszerűbben egyetlen hadtestben fogta össze az összes gránátosát.³⁶⁴ Az elit gyalogság tartalékként való alkalmazása, és csatadöntő bevetése Károly főherceg kipróbált és bevált harcászati manővere volt. A németországi vereségben nagy szerepe volt az összevont gránátostartalék hiányának.³⁶⁵

³⁵⁹ WREDE, 1898b, 321.

³⁶⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január.

³⁶¹ STANKA, 1894, 405.

³⁶² HKR Protocolla 1805 G 2 176; WREDE, 1898b, 272.; MLST Karton Nr. 3131. Infanterieregiment Nr. 34. Standestabelle 1805. Wrede arra utal, hogy a teljes rendes századokat nevezték át gránátossá. A valóságban azonban a két kiválasztott századot feloszlatták és két új gránátos századot állítottak fel.

³⁶³ AFA Karton Nr. 1346 Hauptarmee 1805-9-32, 53, 69. Később azonban az alkalmi összevonásoknál találunk összevont nagyobb gránátostömeget, de ezt nem tartalékviszonyban alkalmazták.

³⁶⁴ AFA Karton Nr. 1363 Italien 1805-9-278, 298.

³⁶⁵ A hadjárat sajátossága, miszerint egyetlen nagyobb csata nélkül sikerült a franciáknak Mack csapatait körbezárni nem ad lehetőséget annak vizsgálatára, hogy Mack csatában döntő szerepben, tartalékként, vagy egyszerű sorcsapatként számított a gránátosokra. Véleményem szerint a hadrendek alapján az utóbbi a legvalószínűbb.

3.1.3.4. AZ 1809-ES HÁBORÚ

A pozsonyi békét követően a gyalogezredeket az 1805 előtti állapotnak megfelelően szervezték újjá. A gránátosok ismét ezredenként egy osztályt képeztek, a korábbi új gránátosok visszaminősültek rendes gyalogsággá. A gránátosok azonban maradtak ezredkötelékben, új gránátoszászlóaljkat csak az új háború kitörése előtt, 1809-ben szerveztek³⁶⁶ a 8. táblázatban foglaltak szerint.

8. táblázat

A gránátoszászlóaljok összetétele 1809-ben

elnevezés	ezredszám
<i>Németországban</i>	
Hohenlohe (Hromada)	1., 29., 38.
Wieniavski (Frisch)	10., 11., 47.
Stark	7., 18., 21.
Brzežiński	24., 41., 30.
Leiningen	25., 35., 54.
Georgy	17., 36., 42.
Beccaduc (Legrand)	9., 55., 56.
Nissel (Berger)	15., 28., 57.
Cappy (Oklopsia)	12., 20., 23.
Mayblümel (Trenck, Locher)	8., 22., 60.
Hauger (Portner)	40., 46., 44.
Bissingen	3., 50., 58.
Putenay (Jamblin)	14., 45., 59.
Scharlach (Purcell)	51., 32., 31.
Kirchenbetter	48., 34., 37.
Hahn (Habinay)	2., 39., 33.
Scovaud	4., 49., 63.
<i>Itáliában</i>	
Sallomon (Welsperg)	27., 26., 16.
Van der Mühlen (Zittar)	62., 53.
Albeck (Chimani)	13., 43.
Janusch (Gersanich)	19., 61., 52.

³⁶⁶ WREDE, 1898b, 330-340.

A németországi hadszíntéren Károly főherceg két tartalékhadtestbe vonta össze gránátosait.³⁶⁷ A hadtestbeosztás Mayer tábornok hadműveleti tervéhez készült. Eszerint a hadsereg főerejének, négy hadtestnek a Duna északi oldalán kellett támadnia a nagyobbik tartalékhadtesttel együtt, mialatt két hadtest a kisebbik tartalékhadtesttel a Dunától délre vonult volna fel. A hadműveleti terv megváltoztatásával viszont megmaradt a két tartalékhadtest, amelyet csak a Morvamezőn történt egyesüléskor olvasztottak egybe.³⁶⁸ Az egyesült gránátostartalékokra kulcsszerep hárult az asperni csatában, a második nap a reggeli nagy francia támadás elhárításában játszott döntő szerepet.³⁶⁹ Károly főherceg elsőként mért vereséget Napóleonra, amit gránátosainak köszönhetett. Wagramnál is a gránátosok kerültek az események középpontjába. A francia balszárny elleni átkaroló manőver alatt a gránátosoknak kellett lekötni a számbeli fölényben lévő francia csapatokat. A feladatot fölényes biztonsággal oldották meg. Napóleonnak nem kis nehézségébe, és hatalmas emberáldozatába került a gránátosok visszaszorítása. A csatát azonban a császári-királyi balszárny elvesztette, de a hadsereg nem tört meg, nem kis részben a gránátosok helytállásának.³⁷⁰ A 8. táblázat mutatja, hogy ismét alig akadt olyan gránátoszászlóalj, amely ne vesztette volna el parancsnokát.

Az itáliai hadszíntéren négy zászlóaljat vetettek be.³⁷¹ Ez túlságosan kis erőt jelentett, de János főherceg is helyesen alkalmazta őket. A hadszíntér összes csatájában fontos szerepet játszottak. Kiemelkedően jól teljesítettek 1809. május 8-án a Piave menti csatában. Grouchy dragonyosai szinte a teljes centrumot legázolták, és végül a tartalékként bevetett gránátosdandár tudta megállítani őket.³⁷² Győrnél is fontos szerep hárult rájuk. A gyenge dandár a csata menetének megfordításához nem volt elegendő, de a francia üldözést megállító utóvédben fontos szerepet játszott.³⁷³

3.1.3.5. A FELSZABADÍTÓ HÁBORÚK

A pozsonyi békével a gránátoszászlóaljakat is feloszlatták. A béke feltételeként végrehajtott állománycsökkentés eredményeként, illetve a béke értelmében elvesztett területekről kiegészített ezredek feloszlásával a gyalogezredek, illetve gránátososztályok száma is nyolccal csökkent. Ennek ellenére még az 1809-es év

³⁶⁷ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 662-663.; AFA Karton Nr. 1448. Deutschland (1. Reservekorps) 1809-3-4; 1809-5-30; AFA Karton Nr. 1450. 1809-1-30, 1809-2-ad30K, 1809-2-33a, b.

³⁶⁸ HOEN-KERCHNAWE, 1910, Anhang XXII. 763-766.; RAUCHENSTEINER, 1994, 30.

³⁶⁹ RAUCHENSTEINER, 1994, 15-16.; a gránátostartalék szerepének szemléletes leírása: KIRCHTHALER, 1895, 307.

³⁷⁰ RAUCHENSTEINER, 1997, 25-33.

³⁷¹ HOEN-VELTZÉ, 1908, 439.; AFA Karton Nr. 1401. Italien 1809-3-24, 74, ad74; AFA Karton Nr. 1402. Italien 1809-4-46.

³⁷² HOEN-VELTZÉ, 1908, 266-308.

³⁷³ WÖBER, 2001, 49.

decemberében újra összevonták a gránátoszászlóaljakat³⁷⁴ a 9. táblázat szerint, amelyek így a török háború előtti időkhöz hasonlóan békében is tartósan megmaradtak.

9. táblázat

A gránátoszászlóaljak összetétele 1809 végétől

elnevezés	ezredszám
Berger	15., 28., 47.
Oklopsia	17., 18., 21.
Leiningen	11., 25., 54.
Georgy	36., 42., 35.
Frisch	1., 12., 57.
Demontant	7., 20., 56.
Scovaud	3., 4., 63.
Putenay	59., 14., 49.
Welsperg	27., 16., 26.
Locher	8., 22.
Portner	9., 24., 44.
Hromada	10., 29., 40.
Brzežiňsky	30., 41., 58.
Purcell	31., 51.
Gersanich	48., 52.
Chimani	53., 61., 62.
Kramer	2., 19., 33.
Kirchenbetter	34., 37., 60.
Habinay	32., 39.

A francia oldalon vívott 1812-es háborúban bevetett hadtest kötelékébe mindössze két gránátoszászlóaljat mozgósítottak, ezeket egy-egy, két ezredből álló dandárhoz rendelték.³⁷⁵ A hadjáratban így nem játszottak önálló szerepet.

Az 1813-as franciaellenes háborúra három hadsereget vont össze a hadvezetés, a gránátosokat is ezen három hadsereg között osztotta szét. A csehországi és a dunai hadseregben is egy-egy két dandárból álló tartalék hadosztályt, a belső-ausztriai hadseregben pedig egy dandárt szerveztek a gránátosokból.³⁷⁶ Ezeket immáron Károly főherceg hagyományait követve tartalékként kezelték. Ilyen széttagolt állapotban azonban egyik hadszíntéren sem jelentettek elegendő csapásmérő erőt. A főhadszíntérnek számító csehországi-szászországi területen mindössze nyolc gránátoszászlóalj került bevetésre, ami feltétlenül rossz erőel-

³⁷⁴ WREDE, 1898b, 341-374.

³⁷⁵ WELDEN, 1870, 5.

³⁷⁶ WLASCHÜTZ, 1913, Anhang XXIII. 240-241., Anhang XXI. 238b, Anhang XXIV. 242-243; WOINOWITSCH, 1912, 78-79.

osztás. Károly főherceg örökségét a gránátosok összevont, egységes alkalmazásáról csak részben sikerült megérteni utódainak.

Az első párizsi békét követően a négy új gyalogezred gránátososztályaiból 1815-ben két zászlóaljzat alkottak (Veyder: 23., 43.; Piret: 13., 38.).³⁷⁷

A négy könnyűzászlóaljból felállított 45. gyalogezred gránátososztályát csak a háborúk lezárása utáni további hadügyi rendezés során küldték gránátoszászlóaljba.³⁷⁸

3.1.3.6. A GRÁNÁTOSOK JELENTŐSÉGE

A gránátos csapatnem – már amennyire csapatnemként önállóan tekinthetjük – a császári-királyi hadsereg egyetlen gyalogsági elit csoportját alkotta. A hadseregnek nem voltak gárdaezredei, vagy más különleges veterán egységei, csupán a gránátosok legénysége került ki válogatott katonákból és tisztekből. Napóleon hadseregéhez viszonyítva a császári-királyi hadseregben az elit csapatok aránya tehát sokkal kisebb volt. Napóleon tudatosan épített a katonák érvényesülési vágyára, ezért többlépcsős kiválasztási rendszerben vont össze válogatott csapatokat. Még a zászlóaljakon belül is 1808-ig a kilenc, illetve nyolc századból kettő válogatott volt, 1808 után viszont már csak hat századból álltak a francia zászlóaljak, amelyből kettő továbbra is elit maradt. Ezen felül léteztek az ezredeknek külön gránátososztályai, amelyeket a császári-királyi rendszerhez hasonlóan zászlóaljakba vontak össze, és amelyekből hadseregszinten 1809-ig egy, 1809-ben két gránátoshadosztályt alkottak. Napóleonnál fel sem merült ezek széttagolt bevetése. A hierarchia csúcán a gárda állt, amely fejlődésének tetőpontján, 1812-ben három lépcsős kiválasztást jelentett. Ezzel a rendszerrel, amely természetesen a zsold mértékében is jelentkezett, Napóleon nagyon sikeresen állította hadserege szolgálatába a katonák tapasztalatára épülő kiválasztást. A francia hadsereg több, mint egy harmada válogatott katonákból állt.

A császári-királyi hadsereg ezzel szemben sokkal kisebb elit rendszert tartott fent. A luneville-i béke előtt békében a gyalogság 10,91 %-a, háborúban 18 század esetén 8,49 %-a, 20 század esetén 7,63 %-a volt elit katonaság, ami mindenképpen kevés. Ez az arány a rendes századok legénységi létszámainak emelésével tovább romlott. Mack tábornok nyilvánvalóan ezen felismeréstől vezérelve duplázta meg a gránátosok számát, de reformja nélkülözötte a kellő körültekintést, és túlságosan közeli volt a háború kitöréséhez, így inkább a káoszt fokozta, mint a hadsereg harckészségét. Károly főherceg a pozsonyi békét követően visszatért a korábbi kis létszámú gránátossághoz, de legalább a meglévő kevés elit katonaságot helyesen alkalmazta. A felszabadító háborúban a szövetséges csapatok jelentős számbeli fölényben kivívott sikerei elfedték a császári-királyi haderő szervezeti és alkalma-

³⁷⁷ WREDE, 1898b, 372-373.

³⁷⁸ WREDE, 1898b, 372.

zási problémáit, így a rendszer az 1848-49-es háborúkat követő átalakításig érvényben maradt.

3.1.4. HELYŐRSÉGI CSAPATOK

A 18. századi metodikus hadviselési mód számára az erődök alapvető fontossággal bírtak. A hadseregek elsősorban egy-egy ellenséges terület elfoglalását és megszállását tűzték ki célul, amit az ellenség erődjeinek elragadásával értek el, és nem hadseregének megsemmisítésére törekedtek. A korlátozott célú háború számára az erődök egy-egy terület birtoklását jelentették, ahol új hadművelleti alapot lehet kiépíteni, és újabb erőd ellen támadni. Vauban tevékenysége egyértelműen rávilágított az erődharcászat tulajdonságaira. A kiváló francia marsall gyakorlati és elméleti munkássága megmutatta, hogy az erődök önmagukban nem képesek ostromnak ellenállni. Vauban odáig ment az erődharcászat tökéletesítésében, hogy pontosan ki tudta számolni, hogy egy erőd helyes ostromintézkedések esetén hány napos ellenállást képes tanúsítani.

Ezzel az ostromok, és az ostromok felmentésére indított hadműveletek matematikai úton tervezhetővé váltak. Ennek egyrészt meghatározó jelentőségű hatása volt a hadászatra, de még a katonapolitikára is, de másik oldalon hadsereg-szervezeti következményt is indikált. Az erődökbe, amelyek a védőőrség teljesítményétől csaknem függetlenül elestek, nem volt célszerű a legjobb minőségű csapatokat helyőrségnek kijelölni. Már Savoyai Jenő is felismerte ezt, és 1711-ben javaslatot tett helyőrségi csapatok létrehozására a gyalogezredek keretein belül.³⁷⁹ Erre azonban saját korában nem került sor. A hétéves háború kitörésekor 1756-ban, lényegében Savoyai Jenő korábbi javaslata alapján a gyalogezredeket úgy szervezték meg, hogy két zászlóalj harctéri szolgálatot teljesített, a harmadik a hátsó ország erődjeiben helyőrségi szolgálatot látott el.³⁸⁰ Értelemszerűen az első két zászlóalj kapta a legjobb katonákat, és a harmadik a szolgálatra kevésbé alkalmasakat. A harmadik zászlóaljat hivatalosan is helyőrségi zászlóaljnak nevezték. A háború sodra azonban ezeket a zászlóaljakat is a hadszíntérre vezette.

A háború során, 1760-ban állítottak fel Alsó- és Felső Ausztria védelmére egy kifejezetten helyőrségi szolgálatra alkalmazott ezredet, amelyet azonban a háború végével 1763-ban feloszlattak.³⁸¹

A gyalogezredek átszervezésekor az ezredek addigi helyőrségi zászlóaljait hivatalosan alezredesi zászlóaljnak nevezték át, de az iratanyagban egészen a zászlóaljak számozásának 1805-ös bevezetéséig találkozhatunk a helyőrségi zászlóalj kifejezéssel.

A gyalogezredek 1764-es átszervezésével párhuzamosan Lacy tábornok gondoskodott helyőrségi csapatok felállításáról. 1766-ban rendelték el egy helyőrségi

³⁷⁹ WREDE, 1898b, 569.

³⁸⁰ WREDE, 1898b, 569. (ill. 1. lábjegyzet)

³⁸¹ WREDE, 1898b, 571.

ezred felállítását, amely a prágai invalidusház félinvalidusaiból kezdetben három századdal áll fel. A többi invalidusház szolgálatra valamiképpen alkalmas lakóiból a következő évben 17 századra növelték az állományt, amely a második helyőrségi ezred 1767. év végi felállításához két századot átadott. A második ezred csak 1775-ben érte el a három zászlóaljnyi feltöltöttséget. A helyőrségi csapatok szervezetét a gyalogezredekkel megegyező szerkezettel alakították ki.³⁸²

Az 1769-es számozásnál – talán a csapatnem presztízsének növelése érdekében – a két helyőrségi ezredet közvetlenül a házi ezredek után 5. és 6. számmal vették a sorba.³⁸³

1772-ben a Németalföldön is felállítottak egy helyőrségi zászlóaljat, amit 1776-tól ezrednek neveztek, de állománya továbbra is megmaradt egy zászlóaljnak. Ezt az egységet hivatalosan nem vették be a számozásba, de mégis gyakran 78-as számmal illették.³⁸⁴

A helyőrségi ezred három zászlóaljat számlált zászlóaljanként hat századdal. Századai 200 főből álltak (1 százados, 1 főhadnagy, 1 alhadnagy, 1 őrmester, 1 zászlóvivő, 1 alfelcser, 1 furír, 1 Fourierschütz, 3 zenész, 8 káplár, 16 szabados, 1 ács, 164 legény), a törzs 9 főből (részletezését a forrás nem adja meg, feltehetően három törzstiszt: 1 ezredes, 1 alezredes, 1 őrnagy, illetve egy-egy káplán, számtartó, auditor ezredsebész, ezredadjutáns és profosz), így az ezred összereje az 1780-as években 3609 főt tett ki.³⁸⁵ A harmadik ezredet, a tulajdonképpeni németalföldi zászlóaljat négy század alkotta, századai 200 főből álltak, törzse hat főből (1 alezredes, 1 számtartó, 1 auditor, 1 ezredsebész, 1 ezredadjutáns, 1 profosz), összesen 806 fő.³⁸⁶

Érdekes módon a helyőrségi csapatok nem egy-egy meghatározott erőd védelmét látták el, hanem időről időre változtatták az elhelyezésüket a birodalom erődjai között. Ennek okát nem ismerjük, de logikát sem találhatunk benne, hiszen nem alakult ki az erődöknek saját helyőrsége, így az alapfeladat, az erődök helyőrséggel történő ellátása elmaradt.

A háborúkban a helyőrségi csapatokat elvileg nem vetették be első vonalban. A bajor örökösödési háborúban ez nem is történt meg, igaz a helyőrségi csapatokat nem is vezényelték át cseh és morva erődökbe. A török háború idején azonban a korábbinál jelentősebb feladat hárult rájuk. A második ezredet törzsgyalogos-ezrednek átnevezve a főszereg alárendeltségébe helyezték, és ott szolgált 1791-es visszahelyezéséig. Az első helyőrségi ezredet a moldvai hadtest kötelékében az első vonalban alkalmazták, ahol a sorcsapatokhoz méltó helytállást tanúsított.

Az első francia háborúból a helyőrségi csapatok alaposan kivették a részüket. A harmadik ezred Németalföld 1794-es elvesztését követően Luxemburg feladásakor fogságba esett. A másik két ezred zömét Itáliában vetették be. A második ezred két zászlóalja Milánó és Mantova védelmében fogságba esett (a harmadik

³⁸² WREDE, 1898b, 571-573.

³⁸³ AS Karton Nr. 7. Nr. 183.; AS Karton Nr. 1. Nr. 34.; AS Buch Nr. 56.

³⁸⁴ WREDE, 1898b, 572-573.; AS Karton Nr. 7. Nr. 183.

³⁸⁵ *Militär*, 1794a, 289-290.

³⁸⁶ *Militär*, 1794a, 290.

Galíciában állomásozott), az első ezred két zászlóalj az Itáliai Hadseregben harcolt (a harmadik Erdélyben volt).³⁸⁷ Mantovában az ostrom idején az ottani invalidusház katonáiból egy háromszázados különítményt is szerveztek az erőd védelmére.

Kisfaludy Sándort 1796-ban helyezték a 2. helyőrségi ezredbe, aki így írja le az ezredet: „Ismerem már a szép regementet, melyben szolgálni fogunk; itt egy kompánia fekszik: csupa ősz, reszkető, vak, sánta, béna vitézek ezek.”³⁸⁸ Közvetlen feletteséről írja: „A kapitány, gróf d’Aunthier, akinek kompániájához osztva vagyunk, egy igen jó, szelíd, becsületes, tiszteletre méltó öregember, ábrázatában szakasztott József császár”.³⁸⁹

A háború alatt a háterszágban mindössze két zászlóalj helyőrségi csapat maradt. A harcoló csapatok a háború második felére szinte teljes létszámban a fronton álltak. A háterszág azonban nem maradt helyőrségek nélkül, mivel a gyalogezredek tartalékosztályai, a magyar gyalogezredek negyedik zászlóaljaival elég-ségesek voltak a háterszág biztosítására, a rendfenntartó feladatok ellátására. Napóleon itáliai sikereinek hatására azonban a negyedik zászlóaljak egy részét is elvezényelték a harctérre, helyüket a szabályzat által biztosított utolsó egység, a kiképzőkeret foglalta el. A háterszág tehát a helyőrségi ezredek távollétében is elegendő katonával rendelkezett.

Az első koalíciós háborút követően a helyőrségi ezredeket kivonták a harcoló csapatok közül. 1798-ban a harmadik ezred fogságból kiszabadult katonáit a második ezredbe olvasztották. A második koalíciós háborúban az első ezred egyik zászlóalját törzscsapatként alkalmazták, a többi egység a háterszágban teljesített szolgálatot.³⁹⁰ A hadvezetés belátta, hogy a helyőrségi csapatok nem frontvonalba való egységek, sokkal hasznosabbak a háterszágban, mert így a sorcsapatok annál nagyobb arányban tudnak kivonulni a hadszíntérre.

Mack 1805-ös gyalogsági szervezetét a két helyőrségi ezred is felvette, de a harmadik koalíciós háború harccselekményeiben nem vettek részt, a háterszágban maradtak.³⁹¹ A kialakult gyakorlat szerint zászlóaljanként állomásoztak egy-egy nagyobb erődben. Talán ez okozhatta, hogy az ezredszervezetet Károly főherceg 1808-ban megszüntette, és a két ezredből két-két hat századból álló zászlóaljat alakított ki, az első ezredből az első két zászlóaljat, a második ezredből a második kettőt.³⁹²

Az 1809-es háborúban a helyőrségi csapatok közül csak a harmadik zászlóalj került tűzbe a dalmáciai, horvátországi és itáliai harcokban³⁹³, a többi zászlóalj a háterszágban maradt. A helyőrségi szolgálatot a birodalom erődjeiben ismét főként a tartalékosztályok látták el.

³⁸⁷ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3719. 1796. január ill. Karton Nr. 3720. 1797. január.

³⁸⁸ KISFALUDY, 1962, 67.

³⁸⁹ KISFALUDY, 1962, 69-70.

³⁹⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3723. 1800. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január.

³⁹¹ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3726. 1806. január.

³⁹² WREDE, 1898b, 574-575.

³⁹³ HOEN-VELTZÉ, 1908, 23.; AFA Karton Nr. 1402. Italien 1809-4-37.

A helyőrségi csapatok az 1812 és 1815 közötti harccselekményekben csupán annyiban vettek részt, hogy az első és a negyedik zászlóaljok törzscsapatokat állítottak fel, de maguk a helyőrségi csapatok végig a hátszágban szolgáltak.³⁹⁴ A franciaellenes felszabadító háborúkban főként a *Landwehr* zászlóaljok láttak el a hátszágban helyőrségi feladatot. 1814-ben a második *Landwehr* zászlóaljok mobilizálásával és harctérre küldésével párhuzamosan a helyőrségi zászlóaljok számát tízre emelték, de már a következő évben ötöt feloszlattak³⁹⁵, így 1815 végére öt folyószámozású helyőrségi zászlóalj maradt a császári-királyi hadsereg állományában.

A helyőrségi egységek nem a leglátványosabb haditetteket végrehajtó csapatok közé tartoztak. Speciális csapatnemként a korszakban hátszági szolgálat jutott többségük osztályrészéül, amivel tehermentesítették az első vonalbeli csapatokat, így azokat nagyobb számban lehetett a hadszíntérré vezényelni. Korlátozott harcértékű csapatnemként feladatukat ennek megfelelően látták el.

3.1.5. TÖRZSGYALOGSÁG

Lacy tábornok a hétéves háború idején, 1758-ban főszállásmesterként elrendelte egy törzsgyalogezred felállítását. A remek szervezővénával megáldott tábornok ezzel egy új csapatnemet alakított meg a császári-királyi hadsereg kötelékében. Az új ezredet a törzs védelmére, szállítmányok fedezésére, valamint a tábornokok testőrségeként alkalmazták. Mivel ez a feladat háborús időhöz kötődött, a hétéves háború végével fel is oszlatták az egységet.³⁹⁶

Lacy azonban nem feledkezett meg új csapatneméről. Az 1769-es *Generalreglement*-ben a törzsnek alárendelt, háború idején felállítandó csapatok között négyes számmal találhatjuk a törzsgyalogezredet. Az ezred legénységét fiatal, vagy alacsony, sorcsapatoknál történő szolgálatra ezáltal nem beosztható katonákból, tisztii állományát pedig harctéri szolgálatra megromlott egészségük miatt kevésbé alkalmas tisztekből kellett kiállítani. Ebből következett, hogy az ezred első sorban nem harci alakulatnak számított. A szabályzat az alkalmazási kört tábornokok, tisztek testőrségeként, a hadsereg szállítmányai és a lőszertartalék védelmében, és a tábornoki kar kiszolgálásában határozta meg.³⁹⁷ Szolgálatuk azért volt fontos, mert így nem kellett a harcvonalból értékes, harckész alakulatot kivonni, és törzsszolgálatra alkalmazni, mert azt ellátta egy kevésbé értékes egység is.

A törzsgyalogság szolgálata tehát nem volt látványos. Végezték az egyre nagyobb létszámú hadsereg egyre nagyobb törzsének kiszolgálását és biztosítását. Szinte sohasem kerültek tűzbe, szinte egyáltalán nem találkozunk velük a hadjá-

³⁹⁴ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január.

³⁹⁵ WREDE, 1898b, 576-577.

³⁹⁶ WREDE, 1898b, 583., 585.

³⁹⁷ *Militär*, 1794a, 20.

ratokról szóló forrásokban. Szolgálatuk mégis hasznos volt, olyan értelemben mindenképpen, hogy nem kellett helyettük elsővonalbeli csapatokat alkalmazni.

A szabályzat rendelkezett az ezred személyi állományáról is:

Ezredtörzs:	
alezredes	1
őrnagy	2
káplán	1
számtartó	1
adjutáns	1
ezredsebész	1
zászlóaljsebész	1
alfelcser	17
furír	9
Összesen	34 fő ³⁹⁸

Az ezred három zászlóaljból állt hat-hat századdal. A századok számára elrendelt állomány:

százados ³⁹⁹	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
őrmester	2
káplár	7
vicekáplár	7
zenész	4
szabados	14
alszabados	14
ács	8
legény	173
Összesen	232 (törzsszázadoknál: 231)

Zászlóaljlétszám: 1391⁴⁰⁰

Ezredlétszám: 4207⁴⁰¹

A szabályzat értelmében a bajor örökösödési háború kitörését követően, 1778 májusában állították fel a törzsgyalogos-ezredet. Az ezredtulajdonosi jogokat a mindenkori főszállásmester, ez esetben Fabris táborszernagy kapta, aki a hétéves háború idején ezredesként még az akkor fennálló törzsgyalogos-ezred parancs-

³⁹⁸ *Militär*, 1794a, 33.

³⁹⁹ Zászlóaljanként egy törzsszázadnak nem volt századosa.

⁴⁰⁰ *Militär*, 1794a, 34.

⁴⁰¹ *Militär*, 1794a, 35.

noka volt. Az ezred a háborúban a szabályzat szerinti kevésbé látványos szolgálót látta el, és a békekötés után rövidesen fel is oszlatták.⁴⁰²

A török háború alkalmával még az előkészítési szakaszban gondoskodtak törzsgyalogságról. Már 1787 októberében elrendelték, hogy a Galíciában állomásozó 2. helyőrségi ezred két zászlóalj törzsgyalogezredként vonuljon a Duna mentén összevonni tervezett hadsereghez.⁴⁰³ A harmadik zászlóalj két osztállyal Galíciában maradt. Wrede szerint a két helyőrségi zászlóaljat három törzszászlóaljja töltötték fel. Ennek nyomára azonban nem akadtam az iratok között. A hadműveleti iratanyagban olykor helyőrségi, olykor törzsgyalogezredként végig két zászlóaljjal szerepel ez az egység a hadrendekben.⁴⁰⁴ Az ezred a főszereg állományába tartozott, a többi hadtestbe nem vezényeltek törzscsapatokat. 1790 márciusában egy újabb törzsgyalogezred felállításához láttak hozzá a Csehországban összevont hadsereg számára, de ezt nem meglévő egységből, hanem a hadsereg félinvalidusaiból és toborzással tették. Az új ezred a második számot kapta, míg a török fronton szolgáló ezred az elsőt.⁴⁰⁵

A török háború végével, 1791 elején az első törzsgyalogos-ezredet visszaművelték 2. helyőrségi ezrednek. A második törzsgyalogos-ezredet még 1790-ben kettéosztották. Négy század Itáliába távozott, ahol névleg toszkániai fenntartásba került, másik négy százada az osztrák Elővidékre ment. Ez a kontingens a háború végéig szolgálta a rajnai hadtestet, majd az abból átalakított Felső-Rajnai Hadseveget, és 1796-ban a két rajnai hadsereg összevonásával beolvastották a törzsgyalogos-ezredbe. Ezen utóbbi egységet 1793-ban szervezték meg a németalföldi főszereg számára három zászlóaljjal.⁴⁰⁶

A campoformidói békét követően a törzscsapatokat is újra kellett rendezni. A Bajorországban maradt hadtestnél két század maradt, a törzsgyalogezred többi részét Csehországban vonták össze. Itáliában az 1. helyőrségi ezred két századát rendelték törzsszolgálatra.⁴⁰⁷

A második koalíciós háborúban Németországban a megmaradt törzsgyalogos-ezredet vetették be, Itáliában nem találtam törzsgyalogság nyomát. 1799 elején Tirolban két századot találhatunk, feltehetően a korábbi 1. helyőrségi ezred

⁴⁰² WREDE, 1898b, 585.

⁴⁰³ WREDE, 1898b, 586.

⁴⁰⁴ AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-4-1a, AFA Karton Nr. 820. Hauptarmee 1788-6-5 1/3, AFA Karton Nr. 820. Hauptarmee 1788-7-12.

⁴⁰⁵ WREDE, 1898b, 586-587.

⁴⁰⁶ WREDE, 1898b, 587. szerint a második törzsgyalogos-ezred két német területen maradt osztályából szervezték. Ezt az adatot nem látom alátámasztottnak, illetve más következtetésre jutottam. *Kriege*, 1905a, 368., illetve AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1792. január alapján egyértelmű, hogy a 2. törzsgyalogos-ezredből német területen maradt négy század az Elővidéken állomásozott. 1793 elejéről származó hadrendek és állományjelentések nem mutatnak törzscsapatokat a Németalföldről kiszorult csapatok között. AFA Karton Nr. 930. Niederlande 1793-7-79 jelez először a törzscsapatokat a főszereg kötelékében. AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1794. január a főszeregben két teljes zászlóalj mellett négy századot ad (a harmadik zászlóalj feltehetően négy századdal szerveződött), a rajnai hadtestnél négy századot. Ezek alapján olyan következtetésre jutottam, hogy a 2. törzsgyalogos-ezred négy százada maradt a Rajnánál, a németalföldi új törzsgyalogesezredet újonnan szervezték meg.

⁴⁰⁷ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3721. 1798. január.

két századát. Az év folyamán Itáliában is felállítottak egy törzsgyalogoszászlóaljat az első helyőrségi ezred egyik zászlóaljából⁴⁰⁸, amit a luneville-i békét követően visszaneveztek helyőrséginek. A német területeken bevetett törzsgyalogos-ezredet 1801 augusztusában Prágában feloszlatták.⁴⁰⁹ Ez utóbbi nem véletlen, hiszen a prágai invalidusházból bizonyosan sokan kerültek korábban az ezredhez.

A második koalíciós háborúval a nagy létszámú törzscsapatok működésének is vége szakadt. A Lacy által előírt népes törzsgyalogosezred alkalmazását Károly főherceg nem tartotta szükségesnek.

A harmadik koalíciós háborúban a németországi és itáliai hadszíntéren működő két hadsereg számára 1805 szeptemberében egy-egy törzsgyalogos-osztályt állítottak fel.⁴¹⁰ A Lacy által előírt feladatoknak így csak egy kisebb részét, nevezetesen a főhadiszállások védelmét, és esetleg futárfeladatokat tudtak ellátni. Ezeket az egységeket 1806 elején feloszlatták.

Az 1809-es háborúban Károly főherceg hadtestszervezete miatt némileg több törzscsapatot is fel kellett állítani. A Németországi Hadsereg főhadiszállása számára egy osztályt,⁴¹¹ a hadsereg tizenegy hadteste számára egy-egy századot állítottak fel⁴¹² a határok őrizetével megbízott kordonszolgalat katonáiból. Ezek a törzscsapatok nagyon kis létszámúak voltak⁴¹³, számottevő szolgálatot sem tudtak teljesíteni. A schönbrunni béke után minden egységet feloszlattak.

Az 1812-ben francia oldalon bevetett Schwarzenberg-hadtest törzse számára 1812 áprilisában az első helyőrségi zászlóalj állományából egy törzsgyalogos-osztályt állítottak fel. Ez az osztály végigszolgált az oroszországi hadjáratot, majd az északi határon felállított megfigyelőhadtest, és az ebből felálló csehországi főszereg állományába került. 1813 folyamán zászlóaljerejére növelték, egyben egyes számot adtak neki. Schwarzenberg főhadiszállását védték a szászországi, majd franciaországi harcokban, 1816 áprilisában Bécsben oszlatták fel.⁴¹⁴

Az 1813-as franciaellenes háborúra készülve a Belső-Ausztriai Hadsereg törzsének szolgálatára a 4. helyőrségi zászlóaljból állítottak fel egy törzsgyalogoszászlóaljat, amely a második számot kapta, és 1816. márciusi feloszlatásáig szolgált.⁴¹⁵

⁴⁰⁸ Az 1802-es létszámjelentés (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3725. 1802. január) szerint az őrnagyi zászlóalj állomásozott Itáliában, a többi Galíciában, tehát feltehetően ez szolgált törzscsapatként.

⁴⁰⁹ WREDE, 1898b, 587.

⁴¹⁰ WREDE, 1898b, 588.

⁴¹¹ A Belső-Ausztriai Hadsereg főhadiszállása számára nem állítottak fel külön törzscsapatot, a szolgálatot a 8. és 9. hadtest törzsszázadai látták el.

⁴¹² MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, Anhang XIII. 655-663.; HOEN-VELTZÉ, Anhang V. 438-441.; AFA Karton Nr. 1424. 7. Korps 1809-3-ad62.

⁴¹³ Előírt létszámuk AFA Karton Nr. 1470. Hauptarmee 1809-13-89g alapján az osztálynál 476, a századoknál 238 főt tett volna ki. Ehhez képest a Belső-Ausztriai Hadsereg 9. hadtestének törzsszázada 1809. június elején mindössze 87 főből állt. AFA Karton Nr. 1404. Italien 1809-6-2.; A Belső-Ausztriai Hadsereg törzsgyalogsága 1809. júniusban 25, illetve 36 fő: NAGY-L., 2009, 204.

⁴¹⁴ WREDE, 1898b, 589.

⁴¹⁵ WREDE, 1898b, 589.

1813 folyamán még egy alsó-ausztriai *Landwehr* törzsosztagot is felállítottak, amely a franciaországi harcok végéig, 1815-ig szolgált.⁴¹⁶

3.1.6. SZABADCSAPATOK

3.1.6.1. A SZABADCSAPATOK, MINT A HADSEREG KÖNNYŰGYALOGSÁGA

A császári hadsereg 17. század derekától megszilárduló szervezete a kezdetektől fogva nem rendelkezett elegendő létszámú könnyűgyalogsággal. A 17. század harcászati és hadászati gyakorlatában ez nem jelentett különösebb problémát, hiszen az állandó hadsereg csapatai sem voltak mai értelemben állandóak, gyakran oszlattak fel ezredek, és alapítottak új egységeket. A lovasságnál a 17. század végétől regularizálódó, és a hadsereg szervezetébe egyre jobban betagozódó huszárság kiválóan ellátta a könnyűlovasság feladatát. Gyalogság tekintetében a pika elhagyásával, és a szuronyos puska elterjedésével a gyalogság a vonalharcászat elveinek megfelelően vívta harcát. Fegyverzet tekintetében a gyalogság egynemű lett.⁴¹⁷ Csapatnemek megkülönböztetésére tehát fegyverzet alapján nem volt lehetőség. A sorcsapatok zárt rendben harcoltak, a csatatéren nem tűnt szükségesnek más harceljárás.

A vonalharcászat egyre sematikusabbá válásával párhuzamosan a birodalom egyes területeiről kiállított, de a reguláris hadseregbe be nem került csapatok (főként a katonai határőrvidékről és Tirolból) gyakran nem tagozódtak be a harc-vonalba, hanem azon kívül harcoltak. Gyors manővereikkel meglepetést tudtak okozni az ellenségnek, ezáltal segíteni tudtak a harcvonálnak. Ezek a csapatok azonban nem voltak elég fegyelmezettek, így nem kerültek nagyobb tömegben alkalmazásra. A hadvezetés ismerte az értéküket, de nem építette be őket az állandó hadseregbe, hanem mindig a háborúk kitörésekor látott neki ilyen egységek szervezésének.⁴¹⁸ A katonai határőrvidék csapatainak ezredbe szervezése azt jelentette, hogy sorcsapatná váltak, alkalmazkodtak a vonalharcászathoz. A másik fontos összetevő a császári hadvezetés idegenkedése a merev formákon kívüli hadviseléstől. A tábornokok jobban bíztak a harc „szabályos” vívásához értő sorgyalogságban, mint a számukra fegyelmezetlennek, fegyelmezhetetlennek és kontrollálhatatlannak tűnő könnyűcsapatokban.

A könnyűgyalogság alkalmazásának két területe alakult ki a 18. század folyamán.⁴¹⁹ Mivel a sorgyalogság katonái nem részesültek jelentős lövészkiképzésben, és nem tudtak egyéni, célzott puskatűzet leadni, ezért a csaták folyamán a

⁴¹⁶ WREDE, 1898b, 589.

⁴¹⁷ Napóleon véleménye a gyalogsági csapatnemekről: *A hadművészet*, 1974, 402-403.

⁴¹⁸ WREDE, 1898b, 401.

⁴¹⁹ A könnyűgyalogság szerepéről a korban lásd a Dietrichstein-hagyaték (a segédlet által Macknak tulajdonított) elemzését a könnyűgyalogságról: Mem Karton Nr. 72. Faszikel VII. Nr. 74.

könnyűgyalogosok bizonyultak erre alkalmasnak. A másik terület a kisháború. A huszárok mellé beosztva gyorsan tudtak mozogni, amivel nem kevés kellemetlenséget okoztak a szemben álló csapatoknak. A portyázás, lesvetés, hírszerzés során kiválóan egészítették ki a huszárságot.

A hétéves háborúban harcoló könnyűgyalogságot a hubertusburgi béke után feloszlatták, így a birodalom hadseregének reguláris, állandó könnyűgyalogsága nem maradt.⁴²⁰ A katonai vezetés természetesen tisztában volt a könnyűcsapatok értékével, de érdekes módon semmit sem tettek, hogy állandó szervezetet alakítsanak ki a hadsereg ezen fontos alkotóelemének.

A józsefi korszak két háborújának könnyűgyalogsága így rögtönzés útján került felállításra. Érdekes megfigyelni, hogy a könnyűcsapatok nagy részét nem a birodalom területén állították fel, hanem azon kívül, főként német vidéken. Ezen csapatok tisztán önkéntesekből álltak, ami a sorcsapatoknál magasabb morált jelentett. Három fő típusa alakult ki a könnyűgyalogságnak. Ezek nem nevezhetőek csapatnemnek, csupán a könnyűgyalogság egyes altípusainak. A szabadcsapatokat tipikusan a Német-római Birodalom területén szervezték meg önkéntes alapon. Állítottak fel vadászcsapatokat Tirolban, amelyek a birodalom legjobb lövészegeinek számítottak. A harmadik típust a Katonai Határörvidéken szervezték, főként a déli határon át menekültekből szervezett szabadcsapatok alkották.

Lacy tábornok 1769-es *Generalreglementje* kissé talán meglepő módon érdekességet rejt a könnyűgyalogság tanulmányozásához. A táborokar (főszállásmesteri törzs *Generalquartiermeisterstaab*)⁴²¹ részeként háború esetére elrendeli egy tíz századból álló vadászcsapat (*Jägercorps*) felállítását. A korszak sajátos logikáját követi ez a rendelkezés. A háborúban felállítandó tulajdonképpeni törzs mellé különféle csapatokat kellett szervezni, ahogyan a szabályzat fogalmaz: „a főszállásmesteri törzs ezen első osztálya (a tulajdonképpeni táborokar – NLI) mellé egy rendelkezésre álló csapatot is fel kell állítani egy hadseregnél felmerülő mellékfeladatok ellátására, hogy az ezredeket a sok elvezényellettal ne gyengítsék, és az ezzel kapcsolatos hátrányos következményeket megakadályozzák”.⁴²² Ezt a vadászcsapatot lehetőleg tiroli mesterlövészekből, vagy a határőrezredek mesterlövészeiből kellett megalapítani. A vadászcsapat az elővédhez tartozott, a tábor fedezésére, az előőrsvonalak megerősítésére lehetett felhasználni. A vadászcsapat azért kerülhetett a táborokari csapatok közé, mert a hadsereg elővédjének kialakítása, felügyelete a táborokari főnök hatáskörébe tartozott, így Lacy számára logikusnak tűnhetett, hogy a vadászcsapatot közvetlenül neki rendelte alá. Éppen ezért a táborokari főnök néhány lovasított vadászt saját testőrének magához vehetett, de az egyes századokat a kikülönített hadtestekhez is be lehetett osztani.⁴²³

⁴²⁰ WREDE, 1898b, 430-431., 505-506.; AS Karton Nr. 1. Nr. 34.

⁴²¹ A korabeli német kifejezés, a *Generalquartiermeisterstaab* magyar fordítására a „főszállásmesteri törzs” kifejezést szoktuk használni. Mivel ez lényegében a hadsereg vezető szerve, a korabeli állapotban magyar szakkifejezéssel táborokarnak nevezett szervezetet takarta, a két kifejezést szinonimaként használom.

⁴²² *Militär*, 1794a, 19.

⁴²³ *Militär*, 1794a, 20.

A szabályzat rendelkezett a vadászcsapat erejéről is:

Törzs:	
őrnagy	1
számtartó	1
adjutáns	1
fősebész	1
furír	5
alfelcser	10
Összesen	19

Század:	
százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
fővadász (örmester)	2
alvadász (káplár)	8
vadász	87
Összesen	100

A vadászcsapat előírt létszáma: 1019 fő⁴²⁴

A csapat 31 tisztje nem kapott Fourierschütz tisztiszolgát, hanem a törzsgyalogosezred állományából vezényeltek át 31 legényt a tisztek kiszolgálására.

Lacy szabályzata a korszaknak megfelelő, tipikusan 18. századi methodista elgondolás, így nem vette teljesen figyelembe a hatékonyság érdekeit. Nem ír elő elegendő könnyűcsapatot, a táborokari főnöknek való alárendelés is szükségtelen vezényleti zavarokhoz vezethetett.

A bajor örökösödési háborúban a fentieknek megfelelően a poroszok ellen összevont hadsereg az első hadjáratí évet szinte teljesen könnyűgyalogság nélkül vészelté át.⁴²⁵ A háború kitörésekor számtalan megbízást adtak ki kisebb-nagyobb szabadcsapat felállítására. Az irreguláris szervezési mód nagyon rányomta a bélyegét a csapatok szervezetére, ugyanis minden egyes szabadcsapatnak egyedileg határozták meg az előírt létszámát.

A háború kitörésekor elrendelték a vadászcsapat felállítását a szabályzatban előírtaknak megfelelően, de ezen kívül még 22 szabadcsapat állt fel.⁴²⁶ Ennél sokkal több kapott toborzási engedélyt, de részben toborzási nehézségek, részben a háború gyors befejezése miatt nem került sor több felállításra. A határőrezredek mesterlövészeit is egy lövészcsoapatba vonták össze, és a hadsereghez vezényel-

⁴²⁴ *Militär*, 1794a, 26-28.

⁴²⁵ 1778. június 20-án (AFA Karton Nr. 778. Hauptarmee 1778-6-31) a mesterlövész alakulatokon kívül szabadcsapat nem volt a hadra kelt seregek kötelékében.

⁴²⁶ WREDE, 1898b, 432-441., 483., 507.

ték.⁴²⁷ Ez utóbbit Wrede nem sorolja a szabadcsapatok közé, mivel sorhadban szolgáló katonákból állították össze, viszont könnyűgyalogos jellege miatt itt is feltétlenül említendő.

A háború folyamán felállított szabadcsapatokat a 10. táblázat tartalmazza.

10. táblázat
Szabadcsapatok a bajor örökösödési háborúban

név	hol	erő ⁴²⁸	szolgálat	feloszlás
Donceel-szabadcsapat	Németalföldön (Lüttich püspökségben)	2 zászlóalj (4-4 század)	Csehországban	1779. május
Baumgartner-önkéntes zászlóalj	Bajorországban és Svábföldön	4 század, 600 fő	Morvaországban	1779. május
Birodalmi önkéntes csapat (Reichs-Volontair-Corps)	Dél-Németországban	8 század, 1200 fő	Csehországban	1779. május
Nesselrode-császárlégió	Frankfurt am Main környékén	8 század, 800 fő gyalogság (200 fő lovasság)	Csehországban	1779. május
Geusau-birodalmi szabadcsapat	Thüringiában	4 század	Csehországban	1779. május
Otto-szabadcsapat	Szászországban	6 lövész-, 2 vadászszázad, 1200 fő (2 svadron lovasság)	Csehországban	1779. május
Winkopp-birodalmi önkéntes zászlóalj (Reichs-Frei Bataillon)	Frankfurt am Mainban	4 század, 600 fő	Morvaországban	1779. május
Woller-önkéntes zászlóalj	Dél-Németországban	4 század, 600 fő	Csehországban	1779. május
Riese-önkéntes zászlóalj	Csehországban, főként porosz dezertőrökből	6 század, kb. 900 fő	Morvaországban	1779. május
Galíciai (La Tour-) önkéntes zászlóalj	Nyugat-Galíciában	6 század, kb. 900 fő (1 svadron lovas)	Morvaországban	1779. május
Potocki-szabadcsapat	Nyugat-Galíciában	6 század, 900 fő (1 svadron ulánus)	Morvaországban	1779. május
Plettenberg-szabadcsapat	Frankfurt am Mainban	4 század, 800 fő	Csehországban	1779. május
Watzdorf-szabadcsapat	Günzburg környékén	4 század, 600 fő	Csehországban	1779. május
O'Donell-szabadcsapat	Nyugat-Galíciában	2 zászlóalj (2 osztály lovasság)	nem vonult ki	1779. május
Maister-szabadcsapat (Falkensteinisches Frei-Corps)	Nyugat-Németországban	4 század, kb. 800 fő	Csehországban	1779. május

⁴²⁷ WREDE, 1903, 331.

⁴²⁸ A teljesség kedvéért a szabadcsapat keretében szervezett lovasságot zárójelben feltüntettem.

Zervansky-szabadcsapat	Frankfurt am Mainban	4 század, kb. 600 fő	nem vonult ki	1779. május
Piskar-szabadcsapat	Bukovinában	1 század, 150 fő (30 huszár) 1779-ben 1 zászlóalj-ra (4 század) kiegészítették	Csehországban	1779. május
báni szabadcsapat	Horvátországban	1 zászlóalj gyalogság (1 huszárosztály)	nem vonult ki	1779. május
Moulin-önkéntes század	Németalföldön	150 fő	Csehországban	1779. május
Rineck-önkéntes század	Günzburgban	250 fő	Csehországban	1779. május
Penisch-önkéntes század	? ⁴²⁹	100 fő	Csehországban	1779. május
bánati szabadcsapat	Bánátban	6 század, 900 fő	Morvaországban	1779. május

Az adatsorból több tanulság vonható le. A szabadcsapatokat többnyire parancsnokukról, ritkábban toborzási helyükről nevezték el. A létszám rendkívül változatos volt. Általánosságban a törzs egy törzstisztből, mint parancsnokból, egy számtartóból, egy fősebézből, a századokkal megegyező számú alfelcserből, és az osztályoknak megfelelő számú (tehát két századonként egy) furírból állt. A századokba egy századost, egy fő- és egy alhadnagyot, egy-két őrmestert, hatnyolc káplárt, és 80-200 legényt osztottak be.⁴³⁰ A szabadcsapatok többsége négyhat századból állt, erejük egy-egy gyenge zászlóaljnak felel meg.⁴³¹ Több szabadcsapat keretébe lovasságot is szerveztek. Feltűnően sok csapatot állítottak fel Frankfurt am Mainban, ami arra utalhat, hogy az önkéntes csapatok szervezésénél a birodalmi toborzóhálózatot is felhasználták, és az újoncokat ennek központjában vonták össze.

A háború után a fennállt szabadcsapatokat, beleértve a vadászcsapatot is, feloszlatták, így a hadsereg újólág könnyűgyalogság nélkül maradt.⁴³² Ez a momentum végigkíséri a korszak könnyűgyalogságának történetét. A háború idejére felállított szabadcsapatok nem számítottak irreguláris alakulatoknak.⁴³³ Az ira-

⁴²⁹ WREDE, 1898b, 441. említi a szabadcsapatot, de részletes adatokat nem ad, és nem is sikerült többet kideríteni róla.

⁴³⁰ MLST Karton Nr. 10 741. Freibataillon Baumgartner Standestabellen 1778, 1779; MLST Karton Nr. 10 746. Galizisches Freikorps Latour Standestabellen 1778, 1779; MLST Karton Nr. 10 750. Freikorps o'Donell Standestabellen 1778, 1779; MLST Karton Nr. 10 753. Freikorps Moulin Standestabellen 1778, 1779.

⁴³¹ Az 1779 januárjában a szolgálatképes állományt tekintve a csehországi hadseregben szolgáló Donceel-szabadcsapat 4 századdal 438 főből, Otto-szabadcsapat 7 századdal 636 főből, a Geusau-szabadcsapat 285 főből, a Riese-szabadcsapat 4 századdal 644 főből állt. AFA Karton Nr. 101. Hauptarmee 1779-1-110.

⁴³² WREDE, 1898b, 432-441., 483., 507.

⁴³³ A reguláris és irreguláris csapatok közötti határ ebben a korszakban már elmosódott. A császári királyi hadsereg részeként felállított, vagy abba átvett más eredetű összes alakulat elvileg regulárisnak számított.

tokban általában a gyalogság és lovasság felsorolása utáni Extra Corps egységei között sorolták fel őket.

A bajor örökösödési háború tapasztalatai nem hagyták következmények nélkül a könnyűcsapatok ügyét sem. A Josef Gallina által feldolgozott 1782-es csehországi összpontosításra vonatkozó mozgósítási terv⁴³⁴ ennek ékes bizonyítéka. II. József a bajor háborúban elégtelennek találta a hadsereg létszámát, ezért a béke megkötésével egy időben jelentős növelést írt elő. Mivel az összes könnyűcsapatot feloszlatták, a növekedést közvetlenül ebben a csapatnemben nem láthatjuk. Az 1782-es mozgósítási terv azonban már megnövelt vadászcsapattal számolt. A vadászcsapatot 20 századdal kellett felállítani tiroli és német lövészekből. A törzs a szabályzatban előírthoz képest egy törzstiszttel, a tíz századnyi növekménynek megfelelően tíz alfelcserrel és öt furírral népesebb. A századok létszámát két trombitással és 13 legénnyel (100-ra) növelték. A mozgósítási terv összesen 2335 fős vadászcsapattal számolt. A csapat katonáit a gyalogezredek jó lövészeiből, kordonistákból, de mindenekelőtt Tirolban toborzottakból kellett kiállítani.⁴³⁵ Érdekes módon a terv nem számított több könnyűcsapatra, ami talán azzal magyarázható, hogy a határőr gyalogezredek a korábbinál jelentősebb mértékben vette volna igénybe.

A II. József uralkodásának derekán, 1784-ben kirobbant Schelde-konfliktus alkalmával a kilátásban lévő katonai összecsapásra tekintettel megindult néhány könnyűegység szervezése. Frankfurt am Mainban egy önkéntes zászlóalj, Tirolban két vadászszázadot, illetve Varasdon egy horvát-szlavón szabadcsapatot kezdtek szervezni. Azonban egyik egység sem állt fel teljesen, mielőtt a politikai vihar elmúltával megérkezett a feloszlátási parancs.⁴³⁶

II. József egyetlen nagy háborúja, amely jelentős katonai eseménnyé sűrűsödött, a törökökkel vívott háború volt. Ennek során a könnyűcsapatok szerepe a korábbiakhoz képes némi módosuláson ment keresztül. A legfontosabb változás, a könnyűcsapatok számának ugrásszerű növelése a törökök harcmódjának ellentételezéséből adódott. A török hadsereg a nagy vereségek hatására a 18. század közepén némi modernizáción esett át, de nyugati értelemben vett regularizációról szó sem volt. A törökök továbbra is nagyszámú könnyűlovast és irreguláris katonát alkalmaztak, és előszeretettel nyomultak mélyen az ellenséges országba. Ezt a császári-királyi hadvezetés mindenképpen szerette volna ellensúlyozni. Ezért tömegével fogadta fel a balkáni menekülteket, és szervezett különféle szabadcsapatokat, amelyek számottevő katonai értéket ugyan nem hordoztak, de a portyázó törökök ellen sikerrel vehették fel a versenyt.⁴³⁷ A másik forrás, a Katonai Határőrvidék katonaparaszti tömegei már jóval értékesebb alakulatokat állítottak fel,

⁴³⁴ *Beiträge*, 1872, 81-118. (BROUCEK-PEBALL, 2000, 358-359. Gallina neve alatt az Österreichische Militärische Zeitschriftben megjelent tanulmányokat említi, de az összefoglaló, önálló kiadást nem); az eredeti terv: Mem Karton Nr. 70. Faszikel VII. Nr. 43.

⁴³⁵ *Beiträge*, 1872, 92-93.

⁴³⁶ WREDE, 1898b, 442., 484., 508.

⁴³⁷ Ezeket a szabadcsapatokat nem is találjuk meg a hadrendekben. Lásd pl. AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-5-1.

amelyeket első vonalban is sikerrel lehetett alkalmazni.⁴³⁸ Német területeken egyetlen szabadcsapatot sem szerveztek.

A másik jelentős változás a korábbiakhoz képest, hogy a vadászcsapat felállításánál a szabályzat előírásaival ellentétben a felfogadott lövészeket nem önálló kötelékekben vetették be, hanem a sorgyalogság zászlóaljai között osztották szét. II. József az 1787. november 1-i paranccsal elrendelte, hogy a német ezredek toborzókörzetében és Tirolban önkéntes alapon 2500-3000 vadászt toborozzanak. Ezeket Pozsonyba kellett küldeni, ahol a szabályzatnak megfelelő vadászcsapatot állították volna fel. Ez azonban elmaradt, mert a hadszíntérre vonuló zászlóaljokhoz 15-15 vadászt osztottak be.⁴³⁹ Ez a momentum azt mutatja, hogy a hadvezetés igyekezett alkalmazkodni a speciális viszonyokhoz, amikor képzett lövészeket adott az alakzatban harcoló sorcsapatok mellé. Ez az újítás minden bizonnyal nem érthette el a célját, mert 1788 folyamán a főszeregnél és a bánáti hadtestnél, 1790-ben pedig Coburg havasalföldi hadtesténél ezeket a vadászokat önálló századokká vonták össze.⁴⁴⁰

A pozsonyi gyülekezőhelyen azon vadászok egy részét, akiket nem a sorgyalogsághoz küldtek, a dunai és a szávai hajókra vezényelték, a maradékot pedig az utászzászlóaljba osztották el.⁴⁴¹ A toborzott vadászok ilyen mérvű szétesztését nem tarthatjuk helyes intézkedésnek. A zászlóaljanként 15 lövész vajmi keveset tudott a zászlóalj teljesítményéhez adni, a sajkások sem kerültek komolyabb harcba, az utászokhoz beosztottak egyenesen pazarlásnak minősültek. A háború folyamán még a lovassághoz, nevezetesen a dragonyos-, svalizsér- és huszárezredkekhez is századonként hat-hat vadászt vezényeltek⁴⁴², ami végképp teljesen felesleges intézkedés volt.

Belgrád bevétele után az uralkodó elrendelte, hogy a főszeregnél lévő vadászokat, beleértve a két vadászszázadot (a bánáti hadtestet korábban már a főszereghez vezényelték) vonják össze, és két (német és tiroli), tíz századból álló önálló vadász lövészcsapatot hozzanak létre. A vadászokat a Dunán felhajózva Pozsonyba küldték, ahol nekiláttak a két egység megszervezésének. Hamar kiderült, hogy a vadászok között csak kevés tiroli volt, ezért Tirolban azonnali toborzást rendeltek el, de ezzel sem sikerült elérni az előírt tíz századot. Ekkor az előírtnál jóval nagyobb létszámú német vadászcsapatból adtak át öt századnyi katonát, így teljessé tudták tenni mindkét egységet.⁴⁴³ Az 1790-es év folyamán a két vadászcsapatot a porosz támadás veszélye miatt Csehországban összevont megfigyelő-

⁴³⁸ A kimutatásokból gyakran lemaradnak a szabadcsapatok. Lásd AFA Karton Nr. 839. Armeekorps in Kroatien 1788-3-6.; CRISTE, 1904, 183.

⁴³⁹ WREDE, 1898b, 509.; A zászlóaljankénti 15 vadász a hadrendekben is megjelent: AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-4-1a.

⁴⁴⁰ WREDE, 1898b, 509-510.

⁴⁴¹ WREDE, 1898b, 509.

⁴⁴² WREDE, 1898b, 509.

⁴⁴³ WREDE, 1898b, 512., 514.

hadtesthez vezényelték⁴⁴⁴, majd az év végén az új háborús gócpont, Németalföld felé vették útjukat.⁴⁴⁵

A törökök elleni hadseregben megmaradt két vadászegységet, a sajkákon szolgálót, és Coburg havasalföldi hadtestében lévő összevont századot 1790 októberre folyamán feloszlatták.⁴⁴⁶

A török háborúban még egy önkéntes lövészcsapatot állítottak fel 1789 tavaszán Boér András főhadnagy vezetésével Arad és Bihar vármegyékben. A csapat 1790-es feloszlataáig a Bánátban harcolt a törökök ellen.⁴⁴⁷

A háború folyamán a határőrvidék katonaságát teljes mértékben a háború szolgálatába állították. Szerepük legfontosabb és leghangsúlyosabb a horvát-szlavón területen volt, mivel a főserég a Duna tengelyében működött, és a horvát és szlavón területeken felállított hadtest csak viszonylag kevés reguláris csapatot kapott.⁴⁴⁸ A felállított alakulatok csak a legkritkább esetben voltak tisztán határőrvidékiek. Két alapesetet különböztethetünk meg. Az egyik szerint határőrvidéki katonaságból állították fel a szabadcsapatot, amelybe felvettek balkáni, főleg szerb, oláh és bosnyák menekülteket, a másik esetben egy menekült csoport vezetőjét bízták meg szabadcsapat alakításával úgy, hogy határőroktól egy keretet kapott a katonák kiképzésére. Az előbbi módon létrejött alakulatokat gyakran vonták az első vonalba, míg a másik csoportba tartozókat főként területvédelemre, kisebb portyázásokra, illetve a hosszú határ egy-egy kiemelten fontos pontjának (pl. bányák) védelmére alkalmazták. Egyáltalán nem csoda, hogy a jelentős számú könnyűcsapatból álló horvát-szlavón hadtest sokkal sikeresebben működött, mint a főserég. A nehéz, hegyes, völgyes terepen, a kisebb-nagyobb várak elleni rajtaütések, körülfárások alkalmával nagy hasznát vették a gyorsan mozgó alakulatoknak.

A károlyvárosi, báni, varasdi és szlavóniai generalátusokban 1788 derekán rendelték el egy 2-400 fős szabadcsapat felállítását. Ezeket a csapatokat szerezsánként⁴⁴⁹ többnyire az ezred kötelékében alkalmazták. Végül a szlavóniai ezredek közül egyedül a brodi ezred állított fel ilyen egységet, de azt is a varasd-kőrösi, a szluini és az ogulini szerezsánokkal együtt már 1788 őszén feloszlatták. A varasd-szentgyörgyieket és az 1. bániakat 1790 jauárjában az 1. báni ezredbe inkorporálták, a likkai és otocsáci egységeket csak 1791-ben oszlatták fel.⁴⁵⁰

A háború folyamán felállított szabadcsapatokat a 11. táblázat mutatja.

⁴⁴⁴ CRISTE, 1903, 37.

⁴⁴⁵ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1791. január.

⁴⁴⁶ WREDE, 1898b, 510.

⁴⁴⁷ WREDE, 1898b, 511.; AFA Karton Nr. 857. Hauptarmee 1789-12-35.

⁴⁴⁸ AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-4-ad34

⁴⁴⁹ A szerezsánok a határ őrizetét végezték, népi jellegű egyenruhát viseltek.

⁴⁵⁰ WREDE, 1898b, 485-486.

11. táblázat
Szabadcsapatok a török háborúban

név	mikor	hol	erő	felosztatás
szlavón határőr szabadcsapat	1788. május 14-i parancscsal	szlavóniai határórség legénységéből	2000 fő	1790. október
zenggi (kombinált) helyőrségi zászlóalj	1788. január 2-i parancscsal	károlyvárosi határórség legénységéből	4 század, 1000 fő	1790 közepén csökkentették a létszámot, véglegesen 1791-ben
kostajnicai szabadcsapat	1788	Kostajnica környékéről	200 fő	1790
bosnyák-horvát hegyi milícia	1788. október 1-i parancs	a varasd-kőrösi és a 2. báni ezredek keretéből a kozaraci és pozaraci hegyek megszállt lakosságából	4 század	1789-ben részben a varasd-kőrösi ezredbe inkorporálva, 1790-ben teljesen felosztatva
szerb szabadcsapat	1788. április	törökországi szerbekből	2 század	1790 szeptember
	1788 ősze		4 század	
	1788. november		2. zászlóalj felállítva	
	1788. november	irreguláris szerb szabadcsapatból három irreguláris sereg		
	1789	lövészoszály		
	1789	huszárszázad		
	1790	4 zászlóalj (6-6 század), 4 irreguláris század, 4 lövészszázad, 1 huszárosztály, 4500 fő		
irreguláris szerb szabadcsapat	1788. március		?	1788 októberétől a szerb szabadcsapat állományában
bánati szabadcsapat	1788. január 18-i parancs	átszökött szerbekből, oláhokból a Bánátban	kezdetben 200 fő, 1788 végéig 5 századra növelve	1789 elején kettévált
szerb-bánati szabadcsapat	1789. február	bánati szabadcsapat 3 századából	3 század és 100 lovas	
bánati oláh szabadcsapat	1789. február	bánati szabadcsapat 2 századából	2 század és 100 lovas	
Branovatzky-szabadcsapat	1789. május 12-i parancs	szerb-bánati szabadcsapat és a bánati oláh szabadcsapat összevonásával	5 század, 1790-től 6 század és egy huszárszázad	1790 végén
Rebber-szabadcsapat	1788 tavaszán	menekültekből	300 fő	1788 októberben a szerb-bánati szabadcsapatba olvasztva
Kocsa irreguláris szabadcsapat	1788	menekültekből	300 fő	1788 júniusban a szerb-bánati szabadcsapatba olvasztva

bosnyák szabadcsapat	1788. május	gradiskai ezred keretéből, menekültekből	3 század	1790-ben a sok dezertőr miatt egy századba összevonva, és a Boér-lövészcsapatba olvasztva
bosnyák-szlavón szabadszázad	1788. május			1788. szeptember
Angelkovich-szabadszázad	1788			?
Stojanich-szabadszázad	1788			?
valjevoi szabadszázad	1788			?
oláh önkéntescsapat	1788	oláh menekültekből	kb. 100 gyalogos és 6 század lovas	1790. november
Vukassovich-horvát szabadcsapat	1788. november	400 horvát határórból és balkáni menekültekből	2 zászlóalj, 1 huszárszázad, 1900 fő	1790. január 6-ától egy zászlóaljra csökkentve, ebből lett a Gyulay-szabadcsapat
Gyulay-szabadcsapat	1790. január 6.	Vukassovich-horvát szabadcsapat maradvékából	1 zászlóalj, 1000 fő	1790. augusztus
Marian-szabadcsapat	1789. augusztus		300 fő	1791 eleje
Bachmann-csapat	1789. április	a bánáti bányák fedezetére	200 fő	1790

A török háború határőrvidéki szabadcsapatai nélkülöztek minden szabályos szervezetet. A hadvezetés a legtöbb egység esetében nem is törekedett a sorcsapatokéhoz hasonló szervezet kialakítására. A háború folyamán felállított összes szabadcsapatot legkésőbb 1791 folyamán feloszlatták. Állományukból természetesen nagyon sokan léptek át a következő hónapokban a franciák ellen szervezett új szabadcsapatokba.

A törökök ellen bevetett nagyszámú szabadcsapat ellenére a könnyűgyalogság helyzete ekkor sem változott meg. A császári-királyi hadvezetés továbbra sem tekintette fontosnak a főserg ellátását jelentősebb könnyűgyalogsággal. A megszervezett szabadcsapatok döntő hányadát mellékhadszíntéren alkalmazták, a fősergbe csak kisebb részét vették be. A főserg fő könnyűgyalogos egységét, a vadászcsapatot szétaprózták, így az hatékonyságát teljesen elvesztette. Maga a hadvezetés is beismerte tévedését, amikor 1790-ben összevonva a vadászokat két erős vadászcsapatot állított fel. Mindezekkel együtt a könnyűcsapatok mellékhadszíntéren elért sikereit a háború általános nehézségei, a politikai szituáció, a császár egyre kilátástalanabb helyzete elhomályosította. Ráadásul a háború lezárását követően sem maradt idő a tanulságok vizsgálatára. A változást a következő háború gyakorlati tapasztalatai indikálták.

A könnyűcsapatok történetében az első koalíciós háború fontos jelentőséggel bír. Ezt az átalakulást a francia harcászati változások okozták. A kiképzetlen, de lelkes francia katonák tömegeit laza rendben, a terep fedettségét kihasználva küldték a császári-királyi csapatok ellen. A franciák elszórt, de célzott, pontos puskatúzzal órákon keresztül fárasztották a császári-királyi csapatok vonalát. Amellett, hogy ez jelentős veszteséget okozhatott, morálisan is megtörte a csapatokat. Védekezni az ilyen csatárharcot vívó ellenséggel szemben a császári-királyi sorcsapatok – saját csatárok híján – képtelennek bizonyultak.⁴⁵¹ A franciák ügyesen alkalmazták ezt a harcmódot. Lovasság elől visszavonultak a négyszögek fedezetébe, tüzérség a szétszórt csatárok ellen hatástalan volt. Csak hasonló, szétszórt alakzatban harcoló csapatokkal lehetett megvédeni a sorgyalogságot. Ezért kerültek előtérbe a szabadcsapatok.

Az 1792-es hadjárat előkészítéseként a korábban már megszokott módon képzett szabadcsapatokkal a császári-királyi hadvezetés. Az év elején a korábbiakhoz képest jelentős könnyűcsapatok állomásoztak a Németalföldön. A fentebb említett két nagy vadászcsapat mellett a Németalföldön már 1789-ben, a felkelések elleni harcra szerveztek egy vadászosztágot, amit a következő évben három századra növeltek.⁴⁵² Ez összesen 23 vadászszázadot jelentett. Ezekon kívül már itt állomásozott a galíciai toborzású O'Donell-szabadcsapat⁴⁵³, a Rajna mentén felállított két zászlóaljából álló Grün Loudon-szabadcsapat⁴⁵⁴, valamint a kis limburgi szabadcsapat (ezt két év múlva megduplázva Károly-főherceg légióként szervezték át)⁴⁵⁵. Ezek együtt a korábbinál jóval nagyobb számú és arányú könnyűgyalogságot jelentettek.⁴⁵⁶

A hadműveletek lefolyása azonban újabb egységeket kívánt. Mivel az 1792-es hadjárat kudarcba fulladt, a hadvezetés a császári-királyi hadsereg újabb jelentős hadbavethető állományát vezényelte a franciák ellen. Ez azt jelentette, hogy a könnyűcsapatok létszámát is jelentősen meg kellett emelni. Még 1792 folyamán a határörvidéken három új könnyűgyalogos-egységet kezdtek szervezni. Elsőként a törökök ellen bevetett legsikeresebb könnyűcsapat, a szerb szabadcsapat mintájára 1792 márciusában a szlavóniai határőrezredek által adott keretekkel egy új szerb (szlavón) szabadcsapat felállítását kezdeményezték két zászlóalj erővel.⁴⁵⁷ Az év novemberében Horvátországban is szerveztek egy két zászlóaljából álló szabadcsapatot.⁴⁵⁸ Erdélyben is terveztek egy egységet, de az erdélyi oláhok közötti toborzás sikertelennek bizonyult, a felfogadottakat a 31. gyalogezredbe osztották be.

⁴⁵¹ Maga Károly főherceg írt erről szemléletesen 1838-ban: *Ausgewählte Schriften*, 1894b, 341-362.

⁴⁵² WREDE, 1898b, 516.; Az 1791. januári főtáblázat négy századot ír: AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1791. január.

⁴⁵³ WREDE, 1898b, 443.

⁴⁵⁴ WREDE, 1898b, 445.

⁴⁵⁵ WREDE, 1898b, 447.

⁴⁵⁶ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1791. január.

⁴⁵⁷ WREDE, 1898b, 497.

⁴⁵⁸ WREDE, 1898b, 499.

Az 1792-es év folyamán a bajor háborúhoz hasonlóan a károlyvárosi és báni határőrezredek mesterlövészeiből felállították a határőr lövészcsapatot is, amit 1794-ben a varasdi és szlavóniai ezredek mesterlövészeiből egy újabb követett. Az 1769-es szabályzat által előírt lövészcsapatból ezzel már egyszerre három szolgált a hadseregben. A németalföldi vadászokat 1793-ban hat századra növelték.

A hadvezetés számára ez sem bizonyult elegendőnek, 1793 elején újabb egységek felállítását rendelte el. Horvátországban és Szlavóniában főként balkáni menekültekből és határőrökből alakult meg a Wurmser-szabadcsapat.⁴⁵⁹ Németalföldön Carneville ezredes felajánlásából saját költségen szervezett egy zászlóaljnyi erejű szabadcsapatot.⁴⁶⁰ A Bánátban is megindult egy szabadcsapat szervezése, ami az erdélyihez hasonlóan kudarcba fulladt, a felfogadott katonákat a horvát szabadcsapatba olvasztották.⁴⁶¹

A könnyűcsapatok ilyen mérvű növelése mögött koncepciót láthatunk. A lövészeket, önkénteseket az elővédbe osztották be, így a kisháborús műveletekből komolyan ki tudták venni a részüket. Gyakorlattá vált, hogy az egyes kikülönített seregrészhez néhány századnyi könnyűgyalogost is rendeltek.⁴⁶² A csatatéren azonban alapvető változás nem állt be. A sorcsapatok továbbra sem tudtak csatárharcot vívni, mert a katonákat erre nem képezték ki, háborús körülmények között erre nem is volt lehetőség. A könnyűcsapatok így a harcvonalnak csak bizonyos részein tudták visszavetni a francia csatárokat. Az elért sikerek ékes bizonyítéka, hogy egyes könnyűalakulatok nagy hírnévre tettek szert.

Az 1796-os évben a császári-királyi haderő első- és másodvonalbeli csapatai szinte teljes egészében a harctérre kerültek.⁴⁶³ Új szabadcsapat felállítására ekkor azonban már nem került sor. Az 1794-es év után azonban némileg gyarapodott a számuk, de ezek más uralkodótól császári-királyi szolgálatba vett alakulatok, illetve emigráns csapatok voltak, és nem a korábbi értelemben vett szabadcsapatok. Próbálkozás történt egy itáliai vadászcsapat felállítására, de a felfogadott légenység Mantovába szorult, így 1797 elején feloszlott.⁴⁶⁴

Az első francia háborúban a nagyszámú, és nagy jelentőségű szabadcsapatok⁴⁶⁵ rögzítése érdekében érdemes az összes csapatot áttekinteni a 12. táblázat segítségével.

⁴⁵⁹ WREDE, 1898b, 501. Az alakulat hivatalos elnevezése „osztrák-stájer, gróf Wurmser-féle szabadcsapat” volt. A szövegben az egyszerűbb Wurmser-szabadcsapatként említem.

⁴⁶⁰ WREDE, 1898b, 448.

⁴⁶¹ WREDE, 1898b, 502.

⁴⁶² Lásd pl.: AFA Karton Nr. 918. Coburg (Niederland) 1793-9-219.; AFA Karton Nr. 935. Oberrhein 1793-5-5.

⁴⁶³ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3719. 1796. január ill. Karton Nr. 3720. 1797. január.

⁴⁶⁴ WREDE, 1898b, 517.

⁴⁶⁵ HOLLINS, 2002, 13-15.

12. táblázat
Szabadcsapatok, zsoldba vett és kölcsönzött alakulatok
az első koalíciós háborúban⁴⁶⁶

A háború során felállított vadászcsapatok:⁴⁶⁷

név	mikor	hol	erő	felosztatás
német vadászcsapat	1790. április	törökök ellen beosztott vadászokból	10 század	1801
tiroli vadászcsapat	1790. április	törökök ellen beosztott vadászokból, német vadászcsapat 5 százados keretéből	10 század	1801
németalföldi vadászcsapat	1789. november	Németalföldön	50 fő	1801
	1790		3 század	
	1791		4 század	
	1793		6 század	
lombard vadászcsapat	1796. szeptember	Mantova	?	1797

A Német-római Birodalom és a Habsburg Monarchia területén felállított szabadcsapatok:⁴⁶⁸

név	mikor	hol	erő	felosztatás
O'Donell-szabadcsapat	1790. január	Galícia	6 század (1. zászlóalj) gyalogos, 200 lovas	1798
	1790. április	Galícia	második zászlóalj ⁴⁶⁹	
Grün Loudon ⁴⁷⁰	1790. január 28.	Alsó-Rajna	2 zászlóalj	1798
limburgi önkéntesek	1792	Németalföld	1 század	1794-ben újjászervezte
Károly főherceg-légió	1794	Németalföld (limburgi önkéntesekből)	2 század	1798
Carneville-szabadcsapat	1793. március	Németalföld	2 század gyalogos, 2 század vadász, 1 osztály huszár	1798
bécsi önkéntes csapat	1796	bécsi polgárokból	6 század	1798

⁴⁶⁶ A szabadcsapatok azonosításához, elnevezésének pontosításához, az egységek követéséhez a főtáblázatokat használtam, Wrede adatait ezek alapján pontosítottam.

⁴⁶⁷ WREDE, 1898b, 512-519.

⁴⁶⁸ WREDE, 1898b, 443-451.

⁴⁶⁹ Elrendelték még egy újabb ulánusosztály felállítását, de a lovasságot leválasztották, és önálló ulánus szabadcsapatba szervezték, amelyet később a 2. ulánusezreddé formáltak.

⁴⁷⁰ Eredetileg két önálló zászlóaljra adtak parancsot, de még a megszervezés előtt ezeket ezredbe vonták össze. A toborzás könnyítésére vették fel Loudon tábornok nevét, a zöld jelzőt egyenruhájukról kapták.

A határőrvidéken felállított szabadcsapatok:⁴⁷¹

név	mikor	hol	erő	felosztás
szerb (szlavón) szabadcsapat	1792. március	Szlavóniában	2 zászlóalj	1798
horvát (Gyulay-) szabadcsapat	1792. november	Horvátországban	2 zászlóalj	1798
	1795	Horvátországban	5 zászlóalj	
Wurmser-szabadcsapat	1793. május	Horvátországban és Szlavóniában	2 zászlóalj, 4 huszárosztály ⁴⁷²	1801
erdélyi oláh szabadcsapat	1792. április	Erdélyben		1792. augusztusában a 31. gyalogezredbe olvasztva
német-bánáti szabadcsapat	1793	Bánát		1793-ban a Gyulay-szabadcsapatba olvasztva

A háború során császári-királyi szolgálatba vett alakulatok:⁴⁷³

név	mikor	honnan	erő	felosztás
Bourbon-légió	1793 ősze	Dumouriez alatti francia szolgálatból	4 zászlóalj, 1 dragonyos- és egy huszárosztály	1798
Condé-légió	1792	francia emigránsokból szervezett, császári védelemben (és részben zsoldban)	mintegy 8-10 ezer fő	1797
lüttichi önkéntesek	1794-ben Lüttich püspöke állította fel, 1797-ben császári-királyi szolgálatba véve		4 század	1798
Rohan légió	1794-ben Louis Rohan herceg szervezte emigránsokból, 1797-ben császári-királyi szolgálatba véve		12 század, 6 huszárszázad	1798
Plettenberg-zászlóalj	1793-ban holland szolgálatból átvéve		1 zászlóalj	1794
Calmette-zászlóalj	1793-ban holland szolgálatból átvéve		1 zászlóalj	1794
Anhalt-Zerbst-szabadcsapat	1790-ben Anhalt-Zerbst hercege állította fel, 1797-ben császári-királyi szolgálatba véve		2 század gránátos, 1 század dragonyos	1798

⁴⁷¹ WREDE, 1898b, 497-502.

⁴⁷² A huszárokat 1795-ben leválasztották, és fokozatosan (1795 tavaszán egy, majd 1796-ban egy újabb svadron felállításával) öt osztályra növelték. Ebből lett 1798-tól a horvát-szlavón határőr huszárezred.

⁴⁷³ WREDE, 1898b, 447-449.

Kölcsönalakulatok és részben császári-királyi zsoldban állt alakulatok:⁴⁷⁴

név	mikor	erő	visszaadás
Würzburg-gyalogezred	1790	2 zászlóalj, 2 gránátoszázad ⁴⁷⁵	1797
Bamberg-zászlóalj	1790	4 század, 1 század lovas, 1 tüzérosztág	1797
Anhalt-Zerbst	1790-ben részlegesen zsoldba fogadva	2 század gránátos, 1 század dragonyos	1797-ben véglegesen zsoldba fogadva

Az 1798-as év a császári-királyi könnyűcsapatok történetében mérföldkő lehetett volna. A három vadászcsapatot és a Wurmser-szabadcsapatot kivéve az összes szabadcsapatot regularizálták, és könnyűzászlóaljakra vonták össze.⁴⁷⁶ Azonban mégsem lett az 1798-as év a reguláris könnyűgyalogság születése, mert a luneville-i békét követően az összes könnyűzászlóaljat és vadászcsapatot feloszlatták.

A második koalíciós háború idején ismét állítottak fel néhány könnyűcsapatot. Szerveztek egy itáliai⁴⁷⁷ és egy második tiroli⁴⁷⁸ vadászcsapatot, Bécs védelmére egy alsó-ausztriai lövészcsoportot⁴⁷⁹, valamint a báni területen egy önkéntes zászlóaljat⁴⁸⁰. A legnagyobb szabású kezdeményezés Károly főherceg nevéhez kapcsolódik. Csehországi főhadparancsnokként⁴⁸¹ Károly főherceg 1800 novemberében egy területi alapon szervezett közel harminc ezres létszámú légiót állított fel, amely egy vadászcsapatból és 22 gyalogoszázaljból állt⁴⁸², és lényegében Csehország védelmét kellett ellátnia. A Károly főherceg-légió saját parancsnoksággal rendelkezett, két hadosztályba és négy dandárba volt beosztva, tüzérséget is kapott. Végül a hadiesemények úgy alakultak, hogy nem került tűzbe, de a légió felállítása a jövőre nézve több fontos tapasztalattal szolgált a *Landwehr* szervezésénél.

A második koalíciós háborút követő feloszlításokkal a hadsereg újra könnyűcsapatok nélkül maradt. Az már a hadvezetés előtt is világossá vált, hogy a könnyűgyalogság fontos összetevője a hadseregnek. Ezért Tirolban egy reguláris vadászrezdet állítottak fel⁴⁸³, az addigi tiroli ezredet (46. Neugebauer-gyalogezred) más körzetbe helyezték.⁴⁸⁴ Az új tiroli vadászrezdet felállításán kívül azonban nem tettek semmit.

A második koalíciós háború szabadcsapatairól a 13. táblázat tájékoztat.

⁴⁷⁴ WREDE, 1898b, 621-622.

⁴⁷⁵ A gránátosok a Rousseau-gránátoszászlóalj kötelékében szolgáltak. A zászlóalj 1794-ben le Quesnoy elestekor fogságba esett. Nincs adatunk arra, hogy a würzburgi gránátososztályt a másik két gránátososztállyal együtt újjászervezték volna.

⁴⁷⁶ HKR Protocolla 1798 G 3663, 5258; HKR Akten Karton Nr. 2456. 1798-16-1161.

⁴⁷⁷ WREDE, 1898b, 518.

⁴⁷⁸ WREDE, 1898b, 517.

⁴⁷⁹ WREDE, 1898b, 519.

⁴⁸⁰ WREDE, 1898b, 502.

⁴⁸¹ ZIVKOVIC, 1976, 51.

⁴⁸² WREDE, 1898b, 452-456.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január.

⁴⁸³ WREDE, 1898b, 397-398.

⁴⁸⁴ Erről azonban az ezredtörténet nem emlékezik meg, csupán az ezredtörzs Innsbruckból Roveredoba helyezését említi: DIETRICH, 1859, 215.

13. táblázat

A második koalíciós háború idején felállított szabadcsapatok

név	mikor	hol	erő	felosztatás
báni zászlóalj	1798. november	Báni Határőrvidék		1801
tiroli önkéntes lövészcsapat	1799 őszen	tiroli tartományi századokból önkéntes alapon	24, majd 15 század	1801
itáliai vadászcsapat	1799	Piemontban	6 század	1801
alsó-ausztriai lövészcsapat	1800. szeptember	Bécs	3 zászlóalj	1801

A harmadik koalíciós háború történetének fontos kiindulópontja a császári-királyi hadsereg adminisztrációjának és irányításának rendkívül gyenge teljesítménye. Ez a probléma a könnyűcsapatok szervezésében hatványozottan jelentkezett. A háborúra való felkészülés idején egyáltalán nem gondoltak a hadsereg lövészcsapatokkal történő ellátására. A sorgyalogság továbbra sem harcolt tömegesen csatárként, bár a körülmények ezt egyre gyakrabban kényszerítették ki. A könnyűcsapatként alkalmazható határőrezredek többsége csak későn ért a németországi hadszíntérre, így a Mack seregében lévő vadászrezd zászlóaljanként a hadtestek között szétosztva vajmi keveset tudott tenni.⁴⁸⁵ Még a néhány felállításra kerülő szabadcsapatot sem vetették be. A dalmáciai és szlavóniai szabadcsapatok nem kerültek első vonalba. A két bevetett szabadcsapat (a belső-ausztriai vadászzászlóalj és a Mária Ludovika-szabadcsapat) is későn került a harcoló sereghöz. A háború végével az összes megszervezett alakulatot felosztatták.⁴⁸⁶

A harmadik koalíciós háború során felállított szabadcsapatokat a 14. táblázat közli.

14. táblázat

A harmadik koalíciós háború során felállított szabadcsapatok

név	mikor	hol	erő	felosztatás
alsó-ausztriai (bécsi) vadászzászlóalj	1805. október 14.	Bécs	2 század	1806
belső-ausztriai vadászzászlóalj	1805. október 14.	Belső-Ausztria	3 század	1806
cseh vadászzászlóaljak	1805. október 14.	Csehország	2 zászlóalj	1806
morva-sziléziai vadászzászlóalj	1805. október 14.	Morvaország	1 zászlóalj	1806
Steingentesch-zászlóalj	1805. november	fogságból kiváltott legénységből	1 zászlóalj	1806

⁴⁸⁵ AFA Karton Nr. 1346. Deutschland 1805-9-68, 69; AFA Karton Nr. 1347. Deutschland 1805-10-37 ½.

⁴⁸⁶ WREDE, 1898b, 457-458., 520-521.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3726. 1806. február.

Mária Ludovika-szabadcsapat	1805. november		4 század, 800 fő	1806
dalmát önkéntes zászlóalj	1805. július 29.	Dalmáciában a 13., 14., 43. és 45. ezredek kereteinek segítségével	2 zászlóalj	1805 vége
szlavóniai könnyű-zászlóalj	1805	Pozsega, Verőce vármegyékben	1 zászlóalj	1805. december
Piombazzi-szabadcsapat	1805. december			nem állt fel teljesen, 1806 januárjában feloszlatta

A pozsonyi béke értelmében bekebelezett salzburgi érsekség gyalogszászlóalját 1806 elején császári-királyi szolgálatba vették, de még az évben a 46. gyalogezredbe olvasztották be.⁴⁸⁷

3.1.6.2. A SZABADCSAPATOK, MINT SEGÉDCSAPATOK

Az 1805-ös csúfos kudarc nagyon sok összetevő együttes következménye. Ezen összetevők között bizony a könnyűgyalogság hiánya kiemelt helyen szerepel. Az itáliai hadseregnek a határőrezredek jelenlétének⁴⁸⁸ köszönhetően sokkal kedvezőbb volt a helyzet, ráadásul Károly főherceg pontosan tisztában volt az értékükkel.

A pozsonyi békét követően Károly főherceg kezébe került a hadsereg modernizálásának ügye. A zseniális szervező és kiváló hadvezér gondoskodott a hadsereg könnyűcsapatairól is. Növelte a vadászok számát, a határőröket is időben felvonultatta a hadszíntérre. Károly főherceg bízott az önkéntes alakulatokban, ezért a megnövelt létszámú reguláris könnyűgyalogság mellé az 1809-es háborúban sok önkéntes alakulatot is szervezett.⁴⁸⁹

Károly főherceg alapvetően alakította át a gyalogság harcászataát. Teljes mértékben adoptálta a francia oszlop-csatár harcászatot.⁴⁹⁰ Gondot fordított a sorcsapatok lövészkiképzésére, és bevezette a vonal harmadik sorának csatárként való bevetését. Ezzel a sorcsapatok csatárigényét egy csapásra megoldotta, és függetlenítette a könnyűcsapatoktól, mert már maguk is tudtak védekezni a francia csatárok ellen. A könnyűgyalogság helyét az elővédben találta meg. Könnyűcsapatként alkalmazta az újonnan szervezett vadászzászlóaljakat, a határőrezredek és a háború idejére szervezett önkéntes csapatokat.⁴⁹¹ Ezzel az intézkedéssel a szabadcsapatok jelentősége csökkent, a könnyűgyalogság a császári-királyi hadseregben minden tekintetben regularizációt nyert.

⁴⁸⁷ WREDE, 1898b, 458.

⁴⁸⁸ AFA Karton Nr. 1363. Italien 1805-9-278, 298.

⁴⁸⁹ WREDE, 1898b, 459-466., 522-527.

⁴⁹⁰ *Ausgewählte Schriften*, 1894b, 346.

⁴⁹¹ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 86-87., Anhang XIII. 655-661.

A pozsonyi békét követően Károly és János főhercegek hadsereg-modernizációs elképzeléseinek ötvözéséből megszületett *Landwehr* felállítása az 1809-es háború kezdetére nem fejeződött be. Károly főherceg ezért elrendelte, hogy Bécsben, Csehországban, Morvaországban és Belső-Ausztriában a *Landwehr* kereteit felhasználva állítsanak fel hatszázados önkéntes zászlóaljakat. Bécsben hat, Csehországban Károly főherceg Légió néven hat (az első prágai vadász néven), Morvaországban két, Belső-Ausztriában négy (a második zászlóalj Salzburgi vadász néven) önkéntes zászlóalj állt fel. Galíciában politikai indokkal nem szerveztek *Landwehrt*, de önkéntescsapatokat igen, így négy-négy századdal egy kelet-galíciai önkéntes, egy nyugat-galíciai Ferdinánd főherceg-önkéntes- és egy Mária Ludovika-császárné-önkénteszászlóalj alakult meg, utóbbiban egy vadászszázadot is találunk a négy rendes század mellett. Ezeken felül Dalmáciában (dalmát szabadcsapat), Sziléziában (Schill-szabadcsapat – 1809 júniusában feloszlatta, és a Mária Ludovika császárné-önkéntes zászlóaljba olvasztva) és Bukovinában (bukovinai önkéntes zászlóalj) is állítottak fel egy-egy önkéntes csapatot.⁴⁹²

Az 1809-es háborúban meglepően sok vadászcsapatot is szerveztek. Az önkéntes zászlóaljak keretében szervezett prágai és salzburgi zászlóaljon kívül összesen hét különböző egységet alapítottak. Csehországban a Lobkowitz-vadászcsapatot, Erdélyben Mária Ludovika Erdélyi Vadászcsapat néven egy magyar és egy szász zászlóaljat szerveztek. Csehország nyugati határán Braunschweig-Oels hercege Frank (másnéven Bayreuthi) Légió néven ezer gyalogos és ezer lovas toborzását vállalta saját költségén. A Légió nagyobbik része a herceg alatt a znaimi fegyverszünet után Vesztfáliába vágta át magát, és a német szabadsághősök sorába lépett. A Csehországban visszamaradottakból három vadászszázadot és három ulánussvadront állítottak fel. Carneville ezredes saját költségén állított fel egy három század vadászból és egy svadron huszárból álló saját magáról elnevezett szabadcsapatot. Schlegenberg gróf Bécsben saját birtokainak vadászaiából egy három századból álló vadászcsapatot (bécsi, alsó-ausztriai, illetve Schlegenberg név alatt említették) szervezett. Triesztben a *Landwehrtől* és helyi milíciákból állították össze a Trieszti Önkéntes Vadászcsapatot, amely két zászlóaljból állt. Utolsóként a magyar nemesi felkelés részeként felállított Aradi Hegyivadász Csapat került megszervezésre.⁴⁹³

Károly főherceg a fentiek alapján sok önkéntes csapatot állított fel. Mivel nem bízott teljesen a *Landwehrben*, a legértékesebb katonákat önkéntescsapatokba válogatta össze, így legalább néhány megbízható egységre szert tett. Ezzel felemás eredményt ért el, mert míg az alsó-ausztriai, csehországi és morvaországi önkéntesek használhatónak bizonyultak, a galíciai és a belső-ausztriai csapatokat részben fel sem sikerült állítani teljesen, részben a dezertálások miatt csonkák maradtak ezek zászlóaljak.⁴⁹⁴

⁴⁹² MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 86-87. vö.: WREDE, 1898b, 459-466.

⁴⁹³ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 86-87. vö.: WREDE, 1898b, 522-527.

⁴⁹⁴ A Magyarországra érkező 1. és 4. belső-ausztriai zászlóalj 1809. június 13-án mindössze 140, illetve 257 főt számlált. R. KISS, 1909, 141-142., vö.: MNFI 1809 6/101 (AFA Ungarische Insurrection 1809-6-98); NAGY-L., 2009, 202-204.

Feltűnő, hogy a Katonai Határőrvidéken egyetlen szabadcsapatot sem állítottak fel. Ez két okkal magyarázható. Egyrészt a határőrezredek nagy létszámmal vetették be az első vonalban, ráadásul a legsűrűbben lakott nyugati ezredkörzetekben tartalék zászlóaljkat is felállítottak, másrészt a Balkánról nem érkeztek tömegesen menekültek, akiket korábban nagy számban vettek fel a szabadcsapatokba.

Az önkéntescsapatokat a schönbrunni békét követően 1809 és 1810 folyamán maradéktalanul feloszlatták, néhány egység katonáit reguláris csapatokba osztották be.

A Napóleon elleni felszabadító háborúk idején a hadvezetés visszatért az 1809 előtti esetleges szabadcsapat-felállítási gyakorlathoz. Ez önmagában nem csoda, hiszen a hadsereg hadilábra állítása és a sorcsapatok létszámának radikális megemlése olyan komoly feladatot rótt a katonai vezetésre, amellyel éppen elég volt megbirkózni. Viszont a hadsereg nem állt jól a könnyűcsapatok terén. A határőrezredek lecsökkent létszámuk miatt nem tudtak a korábbihoz mérhető erőt kiállítani, azok nagyobbik részét is Itáliában vetették be. A kilenc vadászzászlóalj viszont önmagában kevés volt a nagy létszámú új hadsereg számára, ezért szükség lett volna olyan tervezett szabadcsapat-felállításra, amit Károly főherceg hajtott végre 1809-ben.

A Katonai Határőrvidéken mindössze két szabadcsapatot állítottak fel. A háború kitörése idején Varasdon kezdték meg két önkéntes zászlóalj szervezését, de ezeket rövid belső-ausztriai szolgálatot követően feloszlatták.⁴⁹⁵ Sikeresebbnek bizonyult az 1813 októberében felállított szerb szabadcsapat, amely kezdetben két zászlóaljból állt. Harmadik zászlóalját 1814-ben szervezni kezdték, de mivel a párizsi béke után a szabadcsapatot feloszlatták, így az nem került az ellenség elé.⁴⁹⁶

Sokkal nagyobb számú vadász- és birodalmi önkéntes csapatot szerveztek a Napóleon elleni végső harcra. Általánosságban azonban ezek a szabadcsapatok már korántsem olyan nagy jelentőségűek, mint az 1790-es években. Már nem a hadsereg könnyűcsapatainak feladatát látták el, hanem egyszerű segédcsapatok voltak.

A felszabadító háborúk során felállított szabadcsapatok a 15. táblázatban találhatóak.

⁴⁹⁵ WREDE, 1898b, 503.

⁴⁹⁶ WREDE, 1898b, 503.

15. táblázat

A felszabadító háborúk során felállított szabadcsapatok⁴⁹⁷A vadászcsapatok:⁴⁹⁸

név	mikor, hol, miből	erő	felosztatva
Erdélyi Vadász Csapat	1813. szeptember, Erdély	1 magyar és 1 szász zászlóalj	1816. január
isztriai vadászcsapat	1813, 1815, Isztria, Landwehrcsapatból	2 század, később 4 század	1815
Fenner-vadászcsapat	1813. december 7., Tírol	2 zászlóalj	1815 végén
	1815	összevonták a 2 zászlóaljat, és két újabbat állítottak fel	
Walliser-vadászcsapat	1814. január 11.,	4 század, századonként 120 fő	1814. április
savoyai-osztrák hegyi lövész csapat	1814. január 28., Savoya	4 század	1814. július végén
lombardiai vadászcsapat	1814. március 17., Lombardia	2 század	1814. július
salzburgi hegyivadász csapat	1814, Salzburg	2 század	1814

A birodalmi szabadcsapatok:⁴⁹⁹

név	mikor, hol, miből	erő	felosztatva
Osztrák-német Vesztfáliai Légión	1813, Csehország, birodalmiakból, német legénységből	2 (később 3) zászlóalj, 1 vadászzászlóalj, (2 huszárezred)	1814, párizsi béke után
1. német könnyűzászlóalj ⁵⁰⁰	1813. szeptember, francia szolgálatból szökött németekből	1 zászlóalj	1816
2. német könnyűzászlóalj	1813 szeptember, francia szolgálatból szökött németekből és lengyelekből	1 zászlóalj	1816
dalmát könnyűzászlóalj	1814. január	1 zászlóalj	1816-17, a tengerészgyalogozredbe olvasztva
itáliai Scheider-szabadcsapat	Velencében dezertőrökből és önkéntesekből	1 zászlóalj, az angol szolgálatból átvett Itáliai Légión Zászlóaljat is beosztották a szabadcsapatba	1814 októberében fegyelmi problémák miatt

⁴⁹⁷ A szabadcsapatok azonosításához, elnevezésének pontosításához, az egységek követéséhez a főtáblázatokat használtam, Wrede adatait ezek alapján pontosítottam.

⁴⁹⁸ WREDE, 1898b, 528-531.

⁴⁹⁹ WREDE, 1898b, 467-470.

⁵⁰⁰ Érdekesképpen megjegyzendő, hogy ezt a zászlóaljat őrnagyként Julius Haynau szervezte meg, és alezredesként vezette felosztatásig.

bukovinai önkéntes zászlóalj	1814. január	2 zászlóalj (6-6 század)	1816. február
Dragáni (illír) szabadcsapat	1814, Draganics környéke önkénteseiből	1 század	1814, párizsi béke után
Dalmát ezred	1814-ben a francia fennhatóságú egykori Itáliai Királyságtól császári-királyi szolgálatba véve	csak tisztek és altisztek	1814. december, tengerészethez beosztva

A határőr szabadcsapatok:⁵⁰¹

név	mikor, hol, miből	erő	feloszlata
varasdi önkéntes zászlóalj	1813. augusztus	2 zászlóalj	1813
szerb szabadcsapat	1813. október, kiszolgált határőrökből a Bánátban	2, majd 3 zászlóalj	1814, párizsi béke után

A császári-királyi hadsereg szabadcsapatainak történetében a második koalíciós háború végével lezárult az a korszak, amikor fontos szerepet játszottak a háborúk kimenetelében. A hadvezetés felismerte, hogy békeidőben is szükséges könnyűcsapatok fenntartása, ezért a harcedzett szabadcsapatok regularizációjával 1798-ban megpróbálkozott. Az így létrejött könnyűzászlóaljakat, és a még megmaradt szabadcsapatokat 1801-1802-ben maradéktalanul feloszlatták. Az ezzel párhuzamosan létrehozott egyetlen könnyűgyalogos-ezred, a tiroli vadászvezred önmagában nagyon kevésnek bizonyult. A megoldást Károly főherceg találta meg 1809-es rendszerében. Magát a sorgyalogságot is megtanította lövésfeladatok ellátására, csatározásra, míg elővédben reguláris vadászokat és határőröket, valamint egységes szellemben szervezett önkéntes-alakulatokat alkalmazott. Ezzel a strukturális átalakulással a szabadcsapatok jelentősége minimálisra csökkent. Lényegében csupán háterszági megszálló feladatokat bíztak rájuk, néhány egység került csak az ellenség elé. Csak olyan katonákból hoztak létre szabadcsapatot, akiket nem akartak integrálni a sorhadseregbe különféle okoknál (megbízhatatlanság, szökevények stb...) fogva, így az újabb szabadcsapatok csökkent értékű alakulatok lettek.

A szabadcsapatok szerepének átalakulása kiváló indikátora a hadsereg fejlődésének. Lacy rendszerében, a vonalhadereg korában szükséges, de mellékesnek tartott feladatok ellátására szerveztek szabadcsapatokat, amelyek szükségszerűen nem a sorhadsereg kereteibe ágyazódtak bele. A francia háborúval azonban előtérbe került a lövész harc, az egyéni bátorság, rátermettség, vitézség. Az individuális, saját felelősségen alapuló harcmódra a császári-királyi sorcsapatokat ekkor még nem lehetett alkalmazni, mert nem készítették őket fel erre, így a szabadcsapatok előtérbe kerültek. A második koalíciós háború előtt megpróbálták a Lacy szervezeti elvein nyugvó hadseregbe integrálni a szabadcsapatokat, de ez kudar-

⁵⁰¹ WREDE, 1898b, 503.

cot vallott. Az 1801-es békét követő időszakban már egyértelművé vált, hogy Lacy kereteit túl kell lépni a hadseregnek, viszont még nem kristályosodtak ki az új harcászati és hadvezetési elvek, amelyek alapján a hadsereg minden ágára kiterjedő reformokat végre tudták volna hajtani. A könnyűcsapatok kínzó hiánya a harmadik koalíciós háborúban elszenvedett óriási vereség nagyon fontos összetevője volt. Ezt követően Károly főherceg olyan reformokba kezdett, amely fél évszázadra lerakta a császári-királyi hadsereg alapjait. Ebbe a rendszerbe már reguláris alapon jelentős könnyűcsapatok tartoztak, de Károly főherceg még szánt szerepet a szabadcsapatoknak, de erre a körülmények, a *Landwehr* szervezésének problémái is részben kényszerítették. Az 1813-as hadsereg-szervezési nehézségek viszont lehetetlenné tették erős és jól szervezett önkéntes alakulatok felállítását, de ennek kényszere sem jelent meg a hadműveletek során, így a szabadcsapatok fontossága elenyészett.

3.1.7. KÖNNYŰZÁSZLÓALJAK

A császári-királyi hadsereg egyik legrövidebb életű csapatnemét, a második koalíciós háború alatt bevetett könnyűzászlóaljok alkották. Az első koalíciós háború nagyon fontos tanulságát az elővédharcászat és a könnyűcsapatok fontosságának felismerése jelentette. A francia hadsereg nagy tömegben alkalmazta a szétszórt harcrendben harcoló csatárokat. Ezek a forradalmi hevülettől fűtött katonák egyénileg, kettesével-hármasával, alaki kötöttségek nélkül nyomultak előre. Lőtávolságba érve a terep adottságait kihasználva fedezékbe vonultak, és célzott puska-tűzet adtak le az ellenséges vonalakra. Nagyon kellemetlen tudott lenni az órák hosszát, de akár egész nap tartó nem túl élénk, de folyamatos tüzelés, ami főként pszichikailag nagyon kimerítette a katonákat. Ellenük védekezni tulajdonképpen csak hasonló csapatok bevetésével lehetett. A franciák gyakran állítottak csapdát az ellenségnek, mert amikor a csatárokra lovasság csapott volna le, a csatárok mögött elbújtatott tüzérség széles sorokat vágott a lovasságban. Tüzérséggel szintén nem lehetett eredményesen harcolni ellenük, mert a laza harcrendben nem tudtak kárt tenni az ágyúgolyók. A saját vonalak megóvása tehát csak saját csatárok bevetésével volt lehetséges. A császári-királyi hadsereg nem készült fel sorcsapatok csatárként való alkalmazására, ezért kénytelenek voltak nagyszámú saját könnyűgyalogságot alkalmazni. A török háborúban, valamint az első francia háborúban nagyszámú szabadcsapatot állítottak fel, amelyek nagyon értékesnek bizonyultak. A campoformidoi békét követően a hadvezetés úgy döntött, hogy ezen szabadcsapatok egy részét regularizálja, és önálló zászlóaljjá szervezi. Az összesen 14 új zászlóalj számot kapott (1-től 15-ig, a 8-as szám nem lett betöltve), és a parancsnok nevét is viselte.⁵⁰² A vadász szabadcsapatokat nem érintette az átalakítás.

⁵⁰² HKR Protocolla 1798 G 3663, 5258; HKR Akten Karton Nr. 2456. 1798-16-1161.

A könnyűzászlóaljok számára előírt állomány:

Zászlóalj törzs:	
törzstiszt	1 ⁵⁰³
zászlóaljadjutáns	1
zászlóaljorvos	1
fegyvermester	1
főfurír	1
alfurír	3
törzsdobos	1
zenész	6
legény	1 ⁵⁰⁴
profosz	1
Összesen	17

Század:	
százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
zászlós	1
őrmester	2
alfelcser	1
káplár	8
vicekáplár	2
ács	2
zenész	2
Fourierschütz	4
legény	150
Összesen	175

Zászlóalj létszám: 1067 fő⁵⁰⁵

A meglévő szabadcsapatok nagyobbik része maga is zászlóalj-szervezetű volt, de a veszteségek miatt kis létszámú, ezért az előírt létszámot főként itáliai, határőrvidéki, magyarországi és galíciai legénységgel töltötték fel. A regularizálást mutatta, hogy szinte minden zászlóalj egy 47 fős kiképzőkeretet⁵⁰⁶ állított

⁵⁰³ A zászlóalj parancsnoka általában őrnagy, vagy alezredes volt.

⁵⁰⁴ A forrásban megnevezésként *Knecht* szerepel, feladatát nem részletezik.

⁵⁰⁵ MLST Karton Nr. 10 615. Leichte Infanterie-Bataillon Nr. 1. Standestabelle 1799; MLST Karton Nr. 10 626. Leichte Infanterie-Bataillon Nr. 3. Standestabelle 1798; AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3722. 1799. január.

⁵⁰⁶ Egy főhadnagy, egy zászlós, két őrmester, négy káplár, két vicekáplár, egy zenész, 36 legény. Később a legények száma nyolccal nőtt, így a kiképzőkeret 55 fős lett.

fel. Három (1., [8.]⁵⁰⁷, 12.) Morvaországban, egy Magyarországon (6.), három (5., 10., 15.) a Báni Határőrvidéken, három (7., 9., 13.) Szlavóniában működött⁵⁰⁸, a többinek nem találtam nyomát, feltehetően nem alakult meg.

A háború alatt még két könnyűzászlóaljat állítottak fel, egyet Dalmáciában toborzott újoncokból, egyet piemonti szolgálatból átvéve.⁵⁰⁹ Ezek a zászlóaljak a többihez hasonló előírt létszámmal rendelkeztek, de ténylegesen ezt meg sem tudták közelíteni.

A könnyűzászlóaljak megalakulását a 16. táblázat taglalja.

16. táblázat
A könnyűzászlóaljak megszervezése

szám	elnevezés	alakulat
1.	Strozzy	O'Donell szabadcsapat egyik zászlóaljából
2.	Rohan (Karl)	Rohan-ezred egy zászlóaljából, a Bourbon- és a Károly-főherceg légió egy-egy századából
3.	Am Ende	a Grün-Loudon-ezred egyik zászlóaljából
4.	Bach	a Grün-Loudon-ezred másik zászlóaljából
5.	Radivojevich	a szerb szabadcsapat első zászlóaljából
6.	Trauttenberg	a Gyulay-szabadcsapat Rajnánál álló részének egyik feléből
7.	Otto	a Gyulay-szabadcsapat Itáliában lévő részének egyik feléből
(8.)		1798 június 10-i parancs értelmében a Wurmser-szabadcsapat 2 zászlóaljából kellett volna, de a szabadcsapat maradt, így nem állt fel a 8. zászlóalj
9.	Greth	a Gyulay-szabadcsapat Rajnánál álló részének másik feléből
10.	Siegenfeld	a Gyulay-szabadcsapat Itáliában lévő részének másik feléből
11.	Carneville	a Carneville-, a Lüttich- és az Anhalt-Zerbst-szabadcsapat 2-2 század-ából
12.	Rubenitz	az O'Donell-szabadcsapat egy zászlóaljából
13.	Munkátsy	a Gyulay-szabadcsapat Itáliában lévő részéből
14.	Rohan (Louis)	a Rohan-nyolcezred egy zászlóaljából, a Károly főherceg- és a Bourbon-légió egy-egy századából
15.	Míhanovič	a szerb szabadcsapat 2. zászlóaljából

A háborúban a könnyűzászlóaljakat főként az elővédbe osztották be, illetve az Alpok nehéz terepein vonták össze, alkalmazásuk megegyezett a korábbi szabadcsapatokéval, és a korábbiakhoz hasonlóan jó teljesítményt nyújtottak. A háború második évében az összpontosítás odáig ment, hogy Észak-Itáliában, a főerők körén kívül nyolc könnyűzászlóaljat vontak össze, így a valódi feladat, a könnyűcsapatok feladatának ellátása a maradék csapatokra hárult. Komoly gondot jelentett a veszteségek pótlása, a háború végére néhány zászlóalj létszáma az

⁵⁰⁷ A nyolcadik zászlóalj a Wurmser-szabadcsapatból alakult volna, de végül mégsem történt meg a regularizálás.

⁵⁰⁸ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január.

⁵⁰⁹ WREDE, 1898b, 392. szerint a dalmát zászlóalj használta a 16. számot, aminek ellentmond az 1801. januári főtáblázat (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január), ahol a piemonti zászlóaljat említik ezen számon. Az iratokban többnyire a zászlóaljparancsnok neve alapján szerepelnek.

előírt harmadára eset vissza, de az átlag is csak az előírt felét tudta kiállítani.⁵¹⁰ Minden bizonnyal ez is hozzájárulhatott, hogy a luneville-i békét követően az összes könnyűzászlóaljat feloszlatták, így ez a csapatnem megszűnt.⁵¹¹ A legénység többségét nemzetiségtől függően gyalogezredekbe osztották be, a tiroli születésűeket az újonnan szerveződő tiroli vadászrezredbe, a tiszteket más egységekhez vezényelték.

Az első párizsi békét követően a Napóleon által létrehozott Itáliai Királyság csapatainak átvételekor a császári-királyi hadseregben ezekből új egységeket, összesen négy könnyűzászlóaljat hoztak létre az alábbiak szerint:⁵¹²

Itáliai Királyság egysége	Ebből alakított császári-királyi egység
Cacciatori guardia reale (Királyi Gárda Vadász zászlóalja)	1. könnyűgyalogos zászlóalj
1. könnyűgyalogos ezred	2. könnyűgyalogos zászlóalj
2. könnyűgyalogos ezred	3. könnyűgyalogos zászlóalj
3. és 4. könnyűgyalogos ezred	4. könnyűgyalogos zászlóalj

Ezek az itáliai könnyűgyalogos zászlóaljak nem maradtak hosszú életűek, 1816-ban egy rendes gyalogezredet hoztak létre belőlük, amely az 1809 óta üresen álló 45. számot kapta.⁵¹³

3.1.8. VADÁSZOK

A könnyűcsapatok közül a vadász csapatnemet reguláris alakulatként a császári-királyi hadseregben a korszakban utolsóként alapították meg. A szabadcsapatokról szóló fejezetben szó volt a csapatnem eredetéről és előtörténetéről. A hadsereg vezetése a forradalmi háborúkat végleg lezáró luneville-i béke előtt nem gondolt állandó vadászcsapat felállítására. A hadseregnek azonban már korábban is szüksége volt képzett lövészekből álló alakulatokra, így már a török háborúban is a szabályzatban előírtakhoz képest a többszörösére rúgó vadászt alkalmaztak. A török háború tapasztalatai bebizonyították a szétszórt bevetés eredménytelenségét, ami két vadászcsapat összevonásához, és egy újabb felállításához vezetett. Mindhárom egység sikeresen harcolt a franciák ellen. A vadászok általános elismertségét jelzi, hogy egy újabb egység felállítását csak az 1796-os itáliai hadjárat akadályozta meg.

⁵¹⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január.

⁵¹¹ WREDE, 1898b, 378-392.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3725. 1802. január.

⁵¹² WREDE, 1898b, 394-394.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január, AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1815. január; DRAGONI, 1897, 241-242.

⁵¹³ WREDE, 1898a, 435.; DRAGONI, 1897, 243.

A szabadcsapatok könnyűzászlóaljba szervezése a vadászokat nem érintette. A három továbbélő, akkor már híresnek nevezhető egységet csak 1801-ben oszlatták fel⁵¹⁴ – híven az 1769-es szabályzathoz.

A vadász csapatnem állandó megjelenése 1801-hez kötődik, amikor elrendelték a három zászlóaljból, zászlóaljanként hat századból álló tiroli vadászrezred megszervezését.⁵¹⁵ Az új ezred a 64-es számot nyerte el. Felállításánál elsősorban a vadászcsapatok és a könnyűzászlóaljak állományára alapoztak, de csak a született tiroliakat vették át az ezredbe. A seregredek született tiroli katonáit is átvették. Az addig Tirolból kiegészített 46. gyalogezred kiegészítési körzetét Itáliába tették át, így Tirolból csak a tiroli vadászrezred toborzással, tehát önkéntes alapon történő kiegészítését végezték. Ezt tekinthetjük az önálló vadász csapatnem születésének a császári-királyi hadsereg kötelékében.

Az ezred előírt létszáma a következőképpen alakult:⁵¹⁶

ezredtörzs:	
tulajdonos	1
ezredes	1
alezredes	1
őrnagy	2
káplán	1
auditor	1
számtartó	1
adjutáns	1
ezredorvos	1
zászlóaljorvos	2
főfurír	1
alorvos	9
furír	8
törzstrombitás	1
profosz	1
Összesen	32
századok:	
százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	2
fővadász (örmester)	2
alvadász (káplár)	8
Fourierschütz	1
trombitás	2

⁵¹⁴ WREDE, 1898b, 512., 514., 516.

⁵¹⁵ WREDE, 1898b, 397. tévesen az év végére teszi az ezred szervezését, holott az az ezred iratai szerint (MLST Karton Nr. 10 717. Jäger-Regiment Nr. 64. Standestabelle 1801) már 1801 novemberében felállt.

⁵¹⁶ MLST Karton Nr. 10 717. Jäger-Regiment Nr. 64. Standestabelle 1801.

ács	1
vadász	120
Összesen	138

Zászlóaljlétszám: 828 fő

Az ezred összlétszáma: 2516 fő

A vadászrezredben öt törzsszázadot szerveztek (tulajdonosi, ezredesi, alezredesi, két őrnagyi), amelyek élén a gyalogságnál megszokott módon századoshadnagyok álltak.

Az 1802-es egészségügyi reform keretében a vadászrezrednél is a századokba osztottak be egy-egy orvost (osztályonként egy fő- és egy alorvost, összesen tehát ezredszinten 9 fő- és 9 alorvost), az ezredtörzset viszont négy Fourierschutz-cel és öt tisztiszolga legénnyel növelték. A századokba is beosztottak 3-3 tisztiszolgát. Ezzel az ezredtörzs 30 főre csökkent, a század 142-re nőtt, az összlétszám pedig 2586 fő lett.⁵¹⁷

Az egészségügyi reform keretében megnövekedett orvosi létszámot 1805 elején csökkentették. A századokból ismét a törzsbe utalták az orvosokat, de már csak három főorvost a 9 alorvos mellé. Ezzel 12 fővel, 42-re nőtt az ezredtörzs, és egy fővel, 141-re csökkent a századlétszám. Az új összlétszám 2580 fő lett.⁵¹⁸

Az észszerűség azt diktálta volna, hogy ezt a kiváló, képzett ezredet összevontan a főhadszíntéren elővédben vessék be. Károly főherceg hadseregreformja azonban még nem ért el olyan stádiumot, ami a harcászat átalakítását eredményezte volna.⁵¹⁹ Károly főherceg mögül elfogyott az uralkodói támogatás, ami a reform megbicsaklásához vezetett. A harmadik koalíciós háborúban az új könnyűgyalogos csapatnem ellenére a hadsereg sokkal kevésbé volt ellátva könnyűcsapatokkal, mint az 1790-es években. A vadászrezred létszámát sem növelték, az viszonylag alacsonyan maradt a háború idején is. Ilyen körülmények között nem váratlan, hogy a franciák éppen könnyűcsapataik kiváló fedező tevékenységével tudták végrehajtani Napóleon bekerítő mozdulatát Ulm ellen.

Az 1805-ös háború következményeként az Osztrák Császárság elvesztette Tirolt, a vadászrezred is elvesztette a tiroli jelzőt. Az 1806-os év elején a vadászrezred törzsében is rendszeresítettek három zászlóaljadjutánst, amivel az 45 főre nőtt, az ezredlétszám 2583-ra.⁵²⁰

Károly főherceg második reformkorszakában gondosan ügyelt a könnyűgyalogosság növelésére. Ez a vadász csapatnemet is érintette. Az 1808. augusztus 18-i határozattal feloszlatták a vadászrezredet, és az azt alkotó kilenc osztályt önállósították.⁵²¹ A kis osztálytörzsbe egy törzstiszt, mint parancsnok, egy főorvos, egy

⁵¹⁷ MLST Karton Nr. 10 718. Jäger-Regiment Nr. 64. Standestabelle 1802.

⁵¹⁸ MLST Karton Nr. 10 722. Jäger-Regiment Nr. 64. Standestabelle 1805.

⁵¹⁹ Károly főherceg korai reformjaihoz érdekes adalék: *Zur Charakteristik*, 1881.

⁵²⁰ MLST Karton Nr. 10 724. Jäger-Regiment Nr. 64. Standestabelle 1806.

⁵²¹ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 75.; WREDE, 1898a, 631. szerint szeptember 1-én. Az új osztályok, majd abból alkotott zászlóaljak közül az első négy Csehországból, az 5. és 6. Morvaországból, a 7. Alsó-, a 8. Felső- és a 9. Belső-Ausztriából nyerte kiegészítését. WREDE, 1898a, 673-695.

alorvos, két furír és egy Fourierschütz, mint a törzstiszt tisztiszolgája került. A századok állománya megmaradt a vadászrezdben kijelöltnek:

parancsnok ⁵²²	1
főhadnagy	1
alhadnagy	2
fővadász (örmester)	2
alvadász (káplár)	8
Fourierschütz	1
trombitás	2
ács	1
vadász	120
tisztiszolga	3
Összesen	141

A vadászosztályok előírt létszáma: 288 fő⁵²³

Három hónappal később az önálló osztályokat hat századból álló teljes zászlóaljakká egészítették ki. Ezzel az intézkedéssel megháromszorozták a csapatnem létszámát. A zászlóalj törzs 14 főt (egy törzstiszt, mint parancsnok, egy zászlóaljadjutáns, egy főorvos, öt alorvos, négy furír, egy Fourierschütz és egy tisztiszolga), a zászlóalj 860 katonát tett ki.⁵²⁴

Az 1809-es márciusi mozgósítás során a vadászzászlóaljak is hadilábra álltak. A századokban az alvadászok számát 8-ról 12-re, az ácsokét 1-ről 2-re emelték, illetve rendszeresítették 20 órvezetőt (*Patrouilleführer*, szabadosnak megfelelő rang), ezzel a századlétszám 166 főre nőtt. Zászlóaljanként egy tartalékot is szerveztek 73 fővel (egy százados, egy alhadnagy, egy fővadász, hat alvadász, egy Fourierschütz, egy trombitás, egy ács, 60 vadász, egy tisztiszolga). A zászlóalj létszám 1084 fő lett.⁵²⁵

Az 1809-es háborúban a kilenc vadászzászlóaljból négyet-négyet az első két hadtestbe osztottak be⁵²⁶, a kilencediket Tirolban vetették be.⁵²⁷ A vadászcsapatok hatékonyságát korlátozta, hogy két nagy tömbben, két hadtestben kerültek bevetésbe. Károly főherceg magasabbegység-reformjának fontos részét képezte a hadtestenkénti könnyűhadosztály megszervezése. Ennek gyalogságát négy zászlóalj alkotta, a vadászokon kívül határőrezredek és szabadcsapatok. Minden bizonytalanságosabb lett volna kettesével beosztani a vadászokat, így négy hadtestnek lettek volna kiváló vadászcsapatai.

⁵²² Az osztályban egy százados és egy századoshadnagy.

⁵²³ MLST Karton Nr. 5341. Feldjäger-Bataillon Nr. 1. Standestabelle 1808.

⁵²⁴ MLST Karton Nr. 5341. Feldjäger-Bataillon Nr. 1. Standestabelle 1809.

⁵²⁵ AFA Karton Nr. 1470. Hauptarmee 1809-13-89b; MLST Karton Nr. 5341. Feldjäger-Bataillon Nr. 1. Standestabelle 1809.

⁵²⁶ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, Anhang XIII. 656-657.

⁵²⁷ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 21.

A vadászok hiába harcoltak jól a franciák ellen 1809-ben, a háborút követő évben a hadsereg létszámának csökkentése kapcsán a vadászzászlóaljakat ismét osztályokká csökkentették.⁵²⁸ Ezt az intézkedést a gyalogezredek érintő csökkentéssel együtt a hadvezetés ideiglenesnek tekintette, bár kétségtelenül közrejátszhatott az 1769-es szabályzat hatása, amely vadászokat csak a hadjárat idejére tartotta szükségesnek. A századlétszámmal visszaálltak az 1808-as 141 fős szintre, csupán annyi különbséggel, hogy a vadászok számát 120-ról 110-re csökkentették, és megmaradt 10 őrzető. Az osztálytörzs hat fő lett, így az osztálylétszám 288 főre állt vissza.⁵²⁹

A Napóleon szövetségében vívott 1812-es háborúban bevetett Schwarzenberg-hadtest kötelékébe két vadászzászlóaljat, az 5-et és a 7-et mozgósították ismételten teljes zászlóaljra feltöltve.⁵³⁰ A következő év elején a többi zászlóaljat is feltöltötték,⁵³¹ maradvra a 141-es századlétszámmal, és az 1809-es 14 fős törzsnél, így a 860 fős előírt létszámú zászlóaljnál.⁵³² 1813 júniusára a létszámot lassan emelve az őrzetők számát 20-ra, a vadászok számát 120-ra duzzasztva elérték a 166 fős század- és az 1010-es zászlóaljlétszámot. Júliusban felállították a tartalékokat is, zászlóaljanként 214 fővel (egy százados, egy alhadnagy, egy fővadász, hat alvadász, egy alorvos, egy Fourierschütz, egy trombitás, egy ács, 200 vadász, egy tisztiszolga), a zászlóaljlétszámot ezzel 1224 főre emelve.⁵³³

A vadászzászlóaljakat a háború kitörésekor kivétel nélkül a harctérre irányították a könnyűhadosztályok kötelékébe. 1813. augusztus 5-én három új zászlóalj felállítását rendelték el a többi zászlóalj által leadott keretek segítségével.⁵³⁴ Mindhárom zászlóaljat megszervezését követően azonnal a harcoló csapatokhoz vezényelték.

Napóleon 1814-es lemondását, és az 1815-ös felvonulást követően a vadászzászlóaljak hatszázados szervezésben maradtak, így helyük véglegesedett a hadsereg szervezetében, végleges demobilizációjukra azonban – a hadsereg többi csapatához hasonlóan – csak 1815 után került sor.

A korszakban legutolsóként a Fenner-vadászcsapat felhasználásával az 1815. május 1-i paranccsal négy zászlóaljjal létrehozták a császár vadász-ezredet.⁵³⁵

⁵²⁸ KANDELSDORFER, 1899, 79-80.

⁵²⁹ MLST Karton Nr. 5341. Feldjäger-Bataillon Nr. 1. Standestabelle 1809; MLST Karton Nr. 5342. Feldjäger-Bataillon Nr. 1. Standestabelle 1810.

⁵³⁰ WELDEN, 1870, 5.

⁵³¹ SITTING, 1908, 62.

⁵³² MLST Karton Nr. 5344. Feldjäger-Bataillon Nr. 1. Standestabelle 1813; MLST Karton Nr. 5403. Feldjäger-Bataillon Nr. 1. Standestabelle 1813; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1813. január, augusztus.

⁵³³ MLST Karton Nr. 5344. Feldjäger-Bataillon Nr. 1. Standestabelle 1813. (július). A szeptemberi táblázat szerint hét fővel növelték a zászlóaljtörzset, de ezt nem hajtották végre, a főtáblázatba sem került be. Lásd AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1815. január.

⁵³⁴ WREDE, 1898a, 693-704.; *Geschichte*, 1905, 5-7.

⁵³⁵ WREDE, 1898a, 645.

3.2. LOVASSÁG

3.2.1. SORLOVASSÁG, HATÁRŐRLOVASSÁG

A megújuló hadviselés a 15. század végére a lovasságot, lovasságot új kihívás elé állította. A gyalogság fegyverzetének és harcászatának fejlődése a nehézpáncélosra alapozott hadviselést idejét múlttá tette. A harctereken ugyan kisebb sikereket még a 16. század elején is értek el nehézlovakok, de a gyalogság szupremáciájával párhuzamosan, a terciók kifejlesztésével és a tüzfegyverek további fejlődésével mindinkább háttérbe szorultak. Az első lépést itt is Miksa császár tette meg, amikor a lovak helyett 1498-ban a gyalogosokhoz hasonlóan zsoldba fogadott teljes páncélzatú lándzsás lovasokat küraszír néven.⁵³⁶ A 16-17. század folyamán a lovasság csapatnemei több változást mutattak.

A küraszír elnevezés a 16. század nagyobbik részében nem volt használatban, csak a század végén éledt újra, de a nehézlovakok, a század végére lándzsa helyett nehéz pallosokkal felfegyverezve végig megmaradtak a hadseregben. Mellettük a lovas lövészeknek három fajtája létezett. A „fekete lovasok”-nak, majd német lovasoknak nevezett csapatnem a legnehezebb, elsősorban lövész-harcmodot, a caracolt folytató lovasság volt.⁵³⁷ Az archebusierek könnyebb páncélozottsággal harcoltak,⁵³⁸ míg az elsőként 1602-ben felállított dragonyosok lovasított gyalogos lövészek voltak.⁵³⁹

A 17. század első felében ez a négy csapatnem kettőre csökkent a harmincéves háború során az archebusier csapatnem megszűnt, a küraszírok pedig átvették a német lovasok harcmodját, a caracolt, így már nem rohamra, hanem elsősorban tűzharcra használták őket.⁵⁴⁰

A 17. század folyamán és a 18. század első felében a lovassági harcászatban a tűzharc dominált, a klasszikus, nagysebességű, átütőerőt kihasználó roham viszszaszorult. Ez a 17. század végére vegyes, lovasságot és gyalogságot felváltva beosztó harcrend kialakulását eredményezte. A lovasság szerepe a gyalogsághoz viszonyítva csökkent. A 18. század elején a gyalogságnál kizárólagossá váló lövészek a harcrend átalakulását is eredményezték. A gyalogságot teljesen kibontakozva egyre inkább egyetlen összefüggő tömbben vetették be egy nagy, zárt négyszögalakzatban, amelyek az oldalait foglalták el a gyalogsági alakzatok, a lovasság a harcrend szárnyaira szorult. Feladata elsősorban a gyalogság szárnyainak biztosításából állt, valódi csatadöntő funkció híján.

⁵³⁶ WREDE, 1901, 3-7.; BAGI, 2011, 110.

⁵³⁷ A csapatnem fejlődésére további szakirodalmi hivatkozással: BAGI, 2011, 110-111.

⁵³⁸ BAGI, 2011, 111-113.

⁵³⁹ A dragonyos csapatnem kezdőpontjának és besorolásának kérdéséről: BAGI, 2011, 113-115.

⁵⁴⁰ WREDE, 1901, 3-9.

A meglehetősen sematikus vonalharcrendnek II. Frigyes katonai zsenije adott lökést két alkalommal is. Frigyes a lovasságnál a tűzharc helyett újból a rohamot helyezte előtérbe, így lovassága is fölénybe került a statikus osztrák lovassággal szemben. A másik fontos eredmény, a ferde harcrend a lovasság tekintetében a támadó szárny biztosítására és a támadás támogatására koncentrált. A dragonyosok harcászata is változásnak indult. A lovasroham bevezetésével a lovasított lövészeknek idomulnia kellett a harcászati igényekhez, ezért a dragonyosok egyre inkább a nehézlovasság könnyített csapatnemévé váltak, amit nevezhetünk félnehéz lovasságnak, de azzal a megjegyzéssel, hogy a lövész harc fegyverzetük-ből adódóan fontos része maradt alkalmazásuknak. A lovasság a 18. század harmadik harmadára harcászati felértékelődött. A lovasroham csatadöntő tényezővé léphetett elő, a lovasság létszáma azonban inkább csökkent, ami egyrészt drága fenntartásának volt köszönhető, másrészt a lovasrohamot kevesebb, jól képzett lovassal is meg lehetett valósítani.

A könnyűlovasság sajátos fejlődésen ment keresztül a Habsburg Monarchia haderejében. A törökellenes harcban kifejlődött könnyűlovas csapatnem, a huszárság a 16. században a schmalkaldeni háborúban lépett a nyugat-európai harc-terekre. A csapatnem fejlődése ettől kezdve eleinte lassan, majd a 17. századtól egyre gyorsabban haladt előre. A csaták helyett a huszárság főként a kisháború-ban játszott fontos szerepet. Az első reguláris huszáregységeket a 17. század második felében hozták létre,⁵⁴¹ ami a hosszú távú beilleszkedés biztos alapját fektet-te le. A huszárság nagy korszaka a 18. században érkezett el, ekkor nem csupán a Habsburg Monarchia hadseregében, de szinte az összes európai haderőben, de a világ más részein is megjelentek és nagy fontosságra tettek szert a huszárok – kezdetben elsősorban magyar származású tisztek vezetésével.

3.2.1.1. II. JÓZSEF LOVASSÁGA 1765–1798

3.2.1.1.1. A LOVASSÁGI CSAPATNEMEK FEJLŐDÉSE

Az 1765-öt követő korszak császári-királyi lovasságának közvetlen előzményei a harmincéves háborúig nyúlnak vissza. Ekkor szilárdult meg az ezredszervezet, amely a további fejlődés alapjává vált. A császári állandó hadsereg születésekor, 1649-ben a lovasság tekintetében kilenc vértés- és egy dragonyosezred fenntartá-sáról döntött az uralkodó.⁵⁴² Ez a két csapatnem alkotta a lovasság döntő többsé-gét a háborúkban. A 17. század második felében találkozunk még polák (kozák),

⁵⁴¹ Zachar József kutatása bebizonyította, hogy nem a két 1688-ban felállított huszárezred volt az első császári reguláris huszárezred (ZACHAR, 2004, 116-118.), viszont az első tartósan szolgálatban maradt reguláris ezred, a későbbi 9. számú, valóban 1688-ban nyerte alapítását.

⁵⁴² WREDE, 1901, 8.

valamint horvát⁵⁴³ ezredekkel, de ezek a csapatnemek rövid életűnek bizonyultak. Nem ez történt a huszársággal. A csapatnem előzményei a császári hadseregben sokkal korábbra nyúlnak, de az első két hosszú ideig fennmaradt huszárezred csak 1688-ban alakult meg.⁵⁴⁴

A 17-18. század fordulóján a hadsereg három lovassági csapatnemből állt. A vértések alkották a nehézlovasságot, a dragonyosok lovasított gyalogságként tűzharcot folytattak, a huszárság könnyűlovasságként kisháborús műveleteket végzett. A 18. század folyamán a dragonyosok gyalogosjellege egyre inkább szükségtelenné vált, a könnyűlovas feladatokra a huszárok alkalmasabbak voltak, így meg kellett találni a dragonyosok helyét az újjáalakuló lovas fegyvernem keretei között. A dragonyos csapatnem a 18. század derekára félnehéz lovassággá vált, ami annyit jelentett, hogy alapvetően nehézlovasságként alkalmazták, csatákban kapott fontos szerepet, de az elővéd könnyűcsapatának támogatására is lehetett alkalmazni, így a vértések és huszárok közötti egyfajta átmenetet alkotott. Lovassággá válásuk Lacy szabályzatával vált teljessé.⁵⁴⁵ A gyalogsági parancsközlő eszközt, a dobot lovasságira, trombitára cserélték, és kapitányaik elnevezése is a gyalogsági *Hauptmann*-ról a lovassági *Rittmeister*-re változott.

A hétéves háború idején merült fel egy német könnyűlovas csapatnem felállításának igénye. Lényegében könnyű lóra ültetett dragonyosokból hozták létre a „*chevaux legers*”⁵⁴⁶, magyar használatban svalszer csapatnemet. Az első ilyen egységet 1758-ban állították fel. Ezt az előzmény nélküli csapatnemet próbaként egy dragonyosezred kebelében szervezték meg, majd ezen egység önállósulásával, illetve néhány dragonyosezred átszervezésével növelték.⁵⁴⁷

A vértés- és dragonyosezredekben 1715-ben rendelték el egy elit század felállítását, 1716-tól jelentek meg a hadrendben.⁵⁴⁸ A vértesezredek esetében karabélyosnak, a dragonyosoknál gránátosnak nevezett századok 1768-ig éltek, amikor is ezeket összevonva két teljes karabélyosezredet állítottak fel, amely a lovasság elit csapatnemévé vált.⁵⁴⁹

Galícia 1772-es megszerzésével a birodalom katonailag értékes területhez jutott. A kiváló lengyel könnyűlovasok, az ulánusok⁵⁵⁰ 1778-ban jelentek meg a császári-királyi hadsereg kötelékében egyelőre rövid időre, a bajor örökösödési háború idejére felállított lovas szabadcsapatként. Az első maradandó alakulatot 1785-ben állították fel, kezdetben szintén egy szabadcsapat keretei között, de ezt

⁵⁴³ Montecuccoli műveiben a „horvát” csapatnemet huszár értelemben használja. Ezért elképzelhetőnek tűnt az a felfogás, hogy a horvát csapatnemet alakították át huszárrá (WREDE, 1901, 9. az elnevezés megváltozására utal). Ez azonban kizárt, mivel a törökök kiűzéséért vívott háborúban bevetett utolsó horvátezredek nem mutatnak semmiféle kontinuitást az új huszárezredek felé sem a parancsnokokat, sem az alkalmazásukat tekintve.

⁵⁴⁴ ZACHAR, 2004, 116-118.; WREDE, 1901, 9.

⁵⁴⁵ *Militär*, 1796a; *Reglement Cavallerie*, 1769.

⁵⁴⁶ A „*chevaux légers*” franciául könnyűlovast jelent. Ennek németesített írásmódjából keletkezett a korabeli iratokban leggyakrabban előforduló „*chevaux legers*” alak.

⁵⁴⁷ WREDE, 1901, 71.; THEIMER, 1869, 1-3.

⁵⁴⁸ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; WREDE, 1901, 16-17.

⁵⁴⁹ WREDE, 1901, 70.

⁵⁵⁰ Lacy feljegyzése az ulánusokról: Mem Karton Nr. 70. Faszikel VII. Nr. 7, ad7.

svadrononként a svalizsérevezredek között osztották szét, ahol teljes osztályra egészítették ki. Az így kialakított hat osztályt 1792-ben összevonták, és megszervezték az első maradandó reguláris ulánusezredet.⁵⁵¹

A hétéves háború utáni időszak a lovasság tekintetében útkereséssel telt.⁵⁵² II. Frigyes porosz király ugyanis már az osztrák örökösödési háború elején egy újfajta, akkor már szinte elfeledett lovassági harcászati elemet elevenített fel: lovasságát vágatában végrehajtott rohamra küldte a korszakban általános lépésben, legfeljebb könnyű ügetésben indított támadások helyett. A porosz lovasság ezzel a csatatéren fölénybe került. A császári-királyi hadseregnek szokatlan állapot volt ez, mivel a hagyományosan kiváló osztrák lovasság korábban a hadsereg legértékesebb részét alkotta. A porosz katonakirály ezt a kellemes állapotot borította fel egy harcászati reformmal. A császári-királyi hadsereg számára rendkívül kellemetlen helyzet a hétéves háború idején csak részben változott meg. Természetesen idomulni kellett a porosz taktikához, de ez nem ment zökkenőmentesen. Legjobb helyzetben a huszárság volt, mert lételeme, a vágatás, nyargalás nem okozott gondot. A császári-királyi nehézlovasság azonban sokkal nehezebben oldotta meg a problémát. A hétéves háborúban már mutatkoztak komoly eredmények (lásd a kolini csatát), de maga a hadvezetés is érezte, hogy muszáj változtatni a lovasságon, ami egy teljesen új, addigiaktól eltérő szervezet kialakulását eredményezte. A korábbi, kis egységekre, a mindössze 60 fős századokra, illetve 120 fős svadronokra építő harcászat helyett a legkisebb lovas egységek létszáma jelentősen megnőtt. Ezt a létszámot a következő évtizedekben még tovább növelték, ami a lovasság nagyobbik részénél kétszáz főt meghaladó svadronlétszámot eredményezett. Természeteszerűleg nagynak tűnik ez a szám, de ebben hat főtiszt is volt, így a legénység tisztii kontrollja megfelelő maradt.⁵⁵³

Különös színfoltot jelentettek a hadsereg lovasságában a határőr-lovascsapatok. A Katonai Határőrvidéken megszervezett reguláris gyalogezredekkel párhuzamosan lovasezredek felállítására is sor került a vizsgált korszakot megelőzően. Összesen hat határőr lovasezredet szerveztek meg, az 1769-es számolás szerint: a 40. károlyvárosi huszárezredet 1746-ban, a 41. varasdi huszárezredet 1747-ben, a 42. báni huszárezredet 1750-ben, a 43. szlavóniai huszárezredet 1747-ben, a 44. székely huszárezredet 1762-ben, a 45. oláh dragonyosezredet 1763-ban.⁵⁵⁴

A II. József által kialakított szervezet alapjaiban egészen az 1849 után végrehajtott nagy hadseregreformig megmaradt. Ez azt mutatja, hogy a hadvezetés elégedett volt a lovasság szervezetével, és a harctereken mutatott teljesítményével. Ha közelebbről megvizsgáljuk a kérdést, akkor azt kell tapasztalnunk, hogy a

⁵⁵¹ WREDE, 1901, 74.

⁵⁵² A lovasság datálatlan, feltehetően az 1760-as évek derekáról származó, Lacynak tulajdonított (minden bizonnyal az ő hagyatékából a „*Mémoires*” fondba átemelt) első átalakítási tervezetei: Mem Karton Nr. 70. Faszikel VII. Nr. 5, 6, 6a, 6b, 6c, 6d.

⁵⁵³ Érdekes megfigyelni a legénységi állomány fiatalodását, amit David Hollins mutatott ki az Esterházy-huszárezred egyik svadronjának vizsgálatával: HOLLINS, 2003b, 23.

⁵⁵⁴ WREDE, 1901, 292-295.; WREDE, 1903, 334-338.

császári-királyi lovasság nem tudott minden tekintetben megfelelni a kihívásoknak. Ez részben alkalmazásbeli hiányosságoknak volt köszönhető, de súlyosan közrejátszott ebben a lovasság szervezete is.

3.2.1.1.2. AZ EZREDSZERVEZET VÁLTOZÁSAI

A fentiek alapján a hétéves háború végén a császári-királyi lovasságot négy csapatnem alkotta: a vértések, a dragonyosok, a svalizserek és a huszárok. Az első három csapatnemet (az 1768-ban felállított karabélyosokkal együtt) egységesen német lovasságnak is nevezték, a huszárokat magyarnak. A vértések, karabélyosok és dragonyosok alkották a nehézlovasságot, a svalizserek és a huszárok a könnyűlovasságot.

A lovasezredek száma nagy változásokat mutatott a korban. Korszakunk kezdetén, az az évi konverziót⁵⁵⁵ beleszámítva a lovasezredek száma negyvenkilencet tett ki, ebből tizennyolc vértés, tizenkét dragonyos⁵⁵⁶, tizenhét huszár⁵⁵⁷, valamint két svalizsér.

A hétéves háborút követően 1764-ben elrendelt szervezet szerint a német lovasság ezredei 13 századból, magyarosan kompániából (*Compagnie*) álltak. A vértesezredekben 12 vértesszázad kettesével összevonva 6 svadront (*Escadron*, *Schwadron*)⁵⁵⁸ képezett, ezek mellé osztották be az elit karabélyosszázadot, amely önálló maradt. A dragonyos- és svalizserezredeknel az elitszázadot gránátosnak nevezték.

Az 1764-es szervezet⁵⁵⁹ szerint a svadronok egységes szervezetet kaptak csapatnemtől függetlenül a következő beosztás alapján:

rang	rendes	karabélyos, gránátos
kapitány ⁵⁶⁰	1	1
másodkapitány	1	
főhadnagy	2	1
alhadnagy	1	1
őrmester	1	1
zászlóvivő	1	
furír	1	1

⁵⁵⁵ 1765-ben szervezték át svalizsérre a császár-dragonyosezredek. WREDE, 1901, 338.

⁵⁵⁶ Ebből egy határőr.

⁵⁵⁷ Ebből öt határőr.

⁵⁵⁸ A hivatalos német elnevezése *Escadron* volt, de magyar nyelvterületen leginkább a svadron terjedt el. RÉFI, 2008, 39.

⁵⁵⁹ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; MLST Karton Nr. 6874. Dragonerregiment Nr. 3. Standestabellen 1764, 1765; MLST Karton Nr. 6308. Husarenregiment Nr. 1. Standestabellen 1764, 1765.

⁵⁶⁰ A német nyelv a lovassági és a gyalogsági századparancsnokot *Rittmeister* és *Hauptmann* alakkal különbözteti meg. A magyar nyelvbe ez nem tevődött át, a korszakban egységesen kapitánynak nevezték a század elöljáróját, de már megjelent a százados kifejezés is. A német elnevezés különbözőségére utalva a *Hauptmann* helyett a századost, a *Rittmeister* helyett a kapitányt használom.

alfelcser	1	1
trombitás	1	1
szíjgyártó	1	1
kovács	1	1
káplár	6	4
legény	102	87
Összesen	120	100

Egyedül a huszárszvadronokban mutatkozott annyi különbség, hogy nem volt szíjgyártó, és a legénység száma eggyel nagyobb volt. De ezzel együtt a szvadronlétszám 120 fő maradt.

Az ezredtörzs beosztását a következő táblázat szemlélteti:

	vértes	dragonyos	svalizsér	huszár
ezredtulajdonos	1	1	1	1
ezredes	1	1	1	1
alezredes	1	1	1	1
őrnagy	1	1	1	1
ezredkáplán	1	1	1	1
auditor	1	1	1	1
számtartó	1	1	1	1
ezredadjutáns	1	1	1	1
ezredsebész	1	1	1	1
törzstrombitás	2			2
üstdobos	1			1
nyerges				2
profosz	1	1	1	1
Összesen:	13	10	10	15

Ezek alapján az előírt ezredlétszámok:

	törzs	6 szvadron	elitszázad	összesen
vértes	13	720	100	833
dragonyos	10	720	100	830
svalizsér	10	720	100	830
huszár	15	720		735

A szvadronok létszáma 1767-ben némileg módosult. A legénység számát hárommal csökkentették, de egy második őrmesteri helyet rendszeresítettek, így a szvadronok összlétszáma 118-ra csökkent, ami az ezredlétszám 12 fős csökkenését vonta maga után.⁵⁶¹

⁵⁶¹ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.

A következő évben, 1768-ban megkezdődött egy nagy lovassági szervezeti reform, amelyet több lépésben hajtottak végre. Elsőként 1768-ban a vértés- és dragonyosezredek elitzázadait összevonva két karabélyosezredet állítottak fel⁵⁶², amelyek hét svadron erejűek lettek.⁵⁶³ A vértés- és dragonyosezredek erejét is hét svadronra növelték, amit úgy értek el, hogy 3 vértés- (de Ville-, Kleinholdt-, Modena-)⁵⁶⁴ és egy dragonyosezredet (Althann-)⁵⁶⁵ felosztottak, amelyeket svadronként a többi ezredbe osztottak be. A svalizsérezredek maguk egészítették ki a hetedik svadront teljes létszámra.

Az újonnan felállított karabélyosezredek törzsét a vértéséhez hasonlóan szervezték meg, de egy fősebészt is osztottak be, így a karabélyosezredek törzsei 14 főből álltak.⁵⁶⁶

A karabélyossvadronok annyiban különböztek a többitől, hogy két-két főhadnagyot, alhadnagyot, 7 káplárt és 174 legényt osztottak be, ami 195 fős svadronlétszámot és 1379 fős ezredlétszámot adott ki. 1770-ben a karabélyossvadronok legénységét 139 főre csökkentették, de a svadronok számát hétről nyolcra emelték. A törzsben egyúttal egy másodőrnagyi helyet is kreáltak, így az ezredlétszám 1295-re csökkent.⁵⁶⁷

A huszárezredeknel az 1768-as év az ezredtörzs egyik trombitási és üstdobosi helyének megszüntetését hozta, amivel az 13 főre csökkent.⁵⁶⁸ Két ezredet (Esterházy Imre-, Hadik-) felozlattak⁵⁶⁹, és svadronként szétosztottak a többi ezred között, így a huszárezredek is hét svadronból álltak.

A gyalogsághoz hasonlóan a lovasság ezredeinél is állandó számozást vezettek be. A rendelet kiadásnak napján, 1769. augusztus 15-én⁵⁷⁰ érvényes rangsorrend szerint tekintet nélkül az ezredek csapatnémeire, az egész lovasságban egyélesen állapították meg a számokat. Az első helyeket az uralkodóház tulajdonában álló ezredek foglalták el a családtag rangja szerint, majd ezt követte a többi szőrezred a tulajdonos rangja szerint, az azonos rangúaknál rangidősség szerint, majd a sort a határőrezredek zárták.

Lacy tábornok 1769-ben kiadott szabályzata⁵⁷¹ ezt az állapotot rögzítette. Lényegében ez a szabályzat érvényesült az 1767-es átszervezéskor, de nyomtatásban

⁵⁶² WREDE, 1901, 127., 139.

⁵⁶³ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.

⁵⁶⁴ WREDE, 1901, 570-577.

⁵⁶⁵ WREDE, 1901, 674-675.

⁵⁶⁶ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; MLST Karton Nr. 6412. Kürassierregiment Nr. 1. Musterlisten 1768.

⁵⁶⁷ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.

⁵⁶⁸ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; MLST Karton Nr. 7308. Husarenregiment Nr. 1. Standestabelle 1768.

⁵⁶⁹ WREDE, 1901, 719-722.

⁵⁷⁰ AMON, 1886, 174.

⁵⁷¹ A szabályzat nyomtatott megjelenésére 1769-ben került sor (*Reglement Cavallerie*, 1769, címlap). Amon von Treuenfest 1765-öt ír (AMON, 1886, 169.), de nem hivatkozza ezt az adatot. Mindenesetre bizonyos, hogy a szabályzat szervezeti rendelkezései 1767-től érvényre jutottak. Más munkájában (AMON, 1883, 125.) az 1771-es bevezetést helyesen írja, ismét más munkájában (AMON, 1882a, 146-147.) már helyesen írja a történéseket. AMON, 1892a, 156. egyáltalán nem ír erről a szervezeti reformról.

csak 1769-ben jelent meg. A szabályzat szervezeti intézkedései nem maradtak hosszú életűek, de nem is azok adják korszakos jelentőségét, hanem az egész hadseregére vonatkozó egyöntetű szabályozás megszületése és életbe lépése.

A lovasság átszervezésének második lépcsőjét az 1770-ben kiadott, de szervezeti vonatkozásaiban csak 1771 májusától életbe lépett szabályozás jelentette.⁵⁷² Ennek rendelkezése értelmében a századokat (kompániákat) megszüntették, a lovasezredek így hat svadronból álltak. Ettől kezdve ezek a svadronok felettetők meg a lovasszázad fogalmának.⁵⁷³ A svadronok kettésével osztályokat (*Division*) alkottak. A karabélyosezredekben, mivel azok már egy évvel korábban felállítottak egy nyolcadik svadront, szerveztek egy negyedik osztályt is, az azonban nem karabélyos, hanem svalizsér lett.⁵⁷⁴ A karabélyosezredek svalizsérsvadronjait egészen 1779-ig a karabélyossvadronokhoz hasonlóan szervezték, 1779-től viszont egészen az 1798-as leválasztásukig a rendes svalizsérezezeke svadronjai szerint.⁵⁷⁵ A hatsvadronos ezredekben az osztályokat ezredesi, alezredesi és őrnagyi, a nyolcsvadronos ezredekben ezredesi, alezredesi, első- és másodőrnagyi osztálynak nevezték. Az ezredek beosztását a következő ábra mutatja:

<i>karabélyosezred</i>			
ezredesi osztály (karabélyos)	alezredesi osztály (karabélyos)	1. őrnagyi osztály (karabélyos)	2. őrnagyi osztály (svalizsér)
<i>vértesezred</i>			
ezredesi osztály (vértés)	alezredesi osztály (vértés)	őrnagyi osztály (vértés)	
<i>dragonyosezred</i>			
ezredesi osztály (dragonyos)	alezredesi osztály (dragonyos)	őrnagyi osztály (dragonyos)	
<i>svalizsérezezeke</i>			
ezredesi osztály (svalizsér)	alezredesi osztály (svalizsér)	őrnagyi osztály (svalizsér)	
<i>huszázezeke</i>			
ezredesi osztály (huszár)	alezredesi osztály (huszár)	őrnagyi osztály (huszár)	

⁵⁷² DEDEKIND, 1879, 201-202.; TOMASCHEK, 1889, 242. tévesen 1770-re teszi a rendelkezés bevezetését.

⁵⁷³ Fontos azonban, hogy tisztában legyünk a korábbi kompánia és a svadron közötti különbséggel, az elnevezéseket pontosan használjuk.

⁵⁷⁴ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; MLST Karton Nr. 6426. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1771.

⁵⁷⁵ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; MLST Karton Nr. 6427. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1779.

Az új adminisztratív egységek, a svadronok két szárnyból álltak, élükön a két kapitánnyal (amelyből egyik egyben a svadron parancsnoka is volt). A szárnyak két szakaszra oszlottak, amelyeket a fő- és alhadnagyok vezettek.

Az ezredtörzsekben is hozott változást az új, 1771-es szabályozás.⁵⁷⁶ A zenészek számát egyöntetűen egy törzstrombitásban határozták meg. Az ezred zászlóinak számát csökkentették, ezentúl nem svadrononként, hanem csak osztályonként használtak zászlót, a zászlóvivőket az ezredtörzsbe osztották be. Az egyes csapatnemek ezredtörzsei számára elrendelt létszámok a következők szerint alakultak:

	karabélyosok	vértések dragonyosok svalizsérekek	huszárok
ezredtulajdonos	1	1	1
ezredes	1	1	1
alezredes	1	1	1
őrnagy	2	1	1
ezredkáplán	1	1	1
auditor	1	1	1
számtartó	1	1	1
ezredadjutáns	1	1	1
ezredsebész	1	1	1
fősebész	1		
törzstrombitás	1	1	1
zászlóvivő	4	3	3
főkovács	1	1	1
nyerges			2
profosz	1	1	1
Összesen:	18	15	17

A svadronok összetételében komoly változások történtek. Kikerült az állományból a zászlóvivő, az alhadnagyok száma kettőre, a káplároké nyolcra emelkedett. Emellett bevezettek egy új rangot, a vicekáplárt, századonként két fővel. A legénységi állományt a vérteseknél, dragonyosoknál, svalizséreknél és huszároknál 114, a karabélyosoknál (a karabélyosezredekhez beosztott svalizsérsvadronokat is beleértve) 145 főben határozták meg.

A svadronok részletes szervezete a következőképpen alakult:

⁵⁷⁶ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; MLST Karton Nr. 6426. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1771; MLST Karton Nr. 6875. Dragonerregiment Nr. 3. Standestabelle 1771; MLST Karton Nr. 4070. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabelle 1771; MLST Karton Nr. 7638. Husarenregiment Nr. 8. Standestabelle 1772.

	karabélyosok (beosztott svalizserek)	vértések dragonyosok svalizserek	huszárok
kapitány	1	1	1
másodkapitány	1	1	1
főhadnagy	2	2	2
alhadnagy	2	2	2
őrmester	2	2	2
furír	1	1	1
alfelcser	1	1	1
trombitás	1	1	1
szíjgyártó	1	1	
kovács	1	1	1
káplár	8	8	8
vicekáplár	2	2	2
legény	145	114	114
Összesen:	168	137	136

Az előírt ezredlétszámok a következőképpen festettek:

	törzs	6 rendes sv.	2 beosztott sv.	Összesen
karabélyos	18	1008	336	1362
vértes	15	822		837
dragonyos	15	822		837
svalizsér	15	822		837
huszár	17	816		833

Ekkor vezették be a tartaléksvadron intézményét is.⁵⁷⁷ Mivel a lovasezredeknek nem voltak kiképző-alakulataik, mint a gyalogságnál az alezredesi zászlóaljok, a lovasezredek békeidőben saját kereteik között foglalkoztak az újoncok betanításával. Háborús időben a harctéren természetesen ezt nem lehetett megtenni, így mozgósításkor fel kellett állítani egy tartaléksvadront, amely elvégezte a kiképzési feladatokat.

A lovasság átszervezésének alapvető része az 1771-es szervezeti reformmal véget ért. A kialakított ezredszervezet keretei kisebb változtatásokkal egészen 1849-ig megmaradtak. Ez nem jelenti azt, hogy minden elemében változatlan maradt volna az összetétel, de a változások ezt követően inkább mennyiségiek maradtak. Az ezredek belső struktúrája, a svadron-osztály beosztás nem változott. Mennyiségi változásból viszont akadt bőven mind az ezredek, mind a svadronok szintjén. Még 1771-ben feloszlatták a 45. oláh határőr dragonyosezredet.⁵⁷⁸

⁵⁷⁷ WREDE, 1901, 20.

⁵⁷⁸ WREDE, 1901, 676.; WREDE, 1903, 334.

Két évvel később, 1773-ban két újabb dragonyosezredet (13. Modena-, 19. Darmstadt-) szerveztek át svalizsérre.⁵⁷⁹

Két újabb év elteltével, 1775-ben ismét jelentősebb szervezeti változtatások léptek életbe.⁵⁸⁰ A svadronok legénységi létszámát 151 főre emelték, ami a huszároknál 173, a többi ezredben 174 fős svadronlétszámot eredményezett. A 151 legényből hat főt számfelettiként tartottak nyilván, nekik mozgósításkor a tartalék-svadron magját kellett képezni. A létszámváltozások miatt négy vértés- (8. Rotschütz-, 22. Thurn-, 23. Jaquemin-, 25. Podstatzky)-⁵⁸¹ és egy dragonyosezredet (6. Liechtenstein-)⁵⁸² feloszlattak. A feloszlátott ezredek állományából hajtották végre a többi ezred létszámának megemelését olyan módon, hogy a feloszlátott ezredek egy-egy osztályát egy-egy megmaradt ezredbe osztották be, és a legénységet szétosztották a svadronok között. Egy vértesezredet (3. Berlichingen-) dragonyossá⁵⁸³, egy dragonyosezredet (7. Kinsky-) svalizsérre⁵⁸⁴ konvertáltak. A huszárezredek létszámát egy másodórnyagi osztály felállításával növelték meg. A két feloszlátott ezred (24. Wurmser-, 36. Török-)⁵⁸⁵ osztályait itt is szétosztották a megmaradt ezredek között (kivéve a határőrezredek), és ezekből állították fel a másodórnyagi osztályokat.⁵⁸⁶ A huszároknál a svadronok létszámemelését toborzással oldották meg. A huszárezred törzsébe az új osztály miatt egy másodórnyagi és egy negyedik zászlóvivői helyet hoztak létre, de két szabót is beosztottak, így az békeidőben 21 főre nőtt. Ezek az intézkedések az ezredek létszámának jelentős emelkedését eredményezték, a huszárezredekénél majdnem duplájára nőtt az állomány. A lovasság ezredszámának csökkenése tehát nem jelentette a létszám csökkentését, ellenkezőleg, több, mint 10 %-os növekedést mutathatunk ki, amit a 17-19. táblázatok szemléltetnek.

A lovasság szervezete a hétéves háborút követően jelentősen megváltozott. A változásnak azonban nem mutatható ki egységes, megtervezett iránya, sokkal inkább helyi rögtönzések sorozatát tapasztalhatjuk. Alapvetően ugyanaz a trend érvényesült, mint a gyalogságnál. A svadronok létszáma folyamatosan növekedett, de ezzel párhuzamosan a tiszti létszám stagnált. A korszak elején ugyan a tisztek száma nominálisan növekedett, de arányaiban nem. A hetvenes évektől viszont egyértelmű a trend, a létszámnövelést a legénységi állomány duzzasztásával kívánták elérni, a svadronok 23 (huszároknál 22) fős magja mindvégig változatlan maradt. Bizonytalanság mutatkozott az egyes csapatnemeknél is. A dragonyosok végleg lovassággá váltak. Amint azt már említettem, a gyalogsági dobokat lovassági trombita váltotta fel, a kapitány is lovassági megnevezést kapott (*Hauptmann* helyett *Rittmeister*). A dragonyosok helye így egyre inkább a nehéz-

⁵⁷⁹ WREDE, 1901, 676.

⁵⁸⁰ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.

⁵⁸¹ WREDE, 1901, 579-582.

⁵⁸² WREDE, 1901, 677-680.

⁵⁸³ WREDE, 1901, 592.

⁵⁸⁴ WREDE, 1901, 676.

⁵⁸⁵ WREDE, 1901, 723-726.

⁵⁸⁶ AMON, 1892b, 77.; MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; PIZZIGHELLI, 1905, 66. tévesen teszi az időpontot 1774-re, illetve nem szól a kapott osztályról.

lovasság irányába tolódott el. Ezt mutatja a svalizsér csapatnem megalkotása, amely lényegében könnyűdragonyosnak felelt meg. Egyedül a lovassági paletta két széle, a vértések (az elit nehézlovas karabélyosokkal együtt) és huszárok maradtak egyértelműen a helyükön. Az arány azonban megváltozni látszott. Amíg a korszak elején a tizenötezres vértés csapatnem mellett a huszárok nem egészen kilencezer katonából álltak, addig 1775-től a vértések és karabélyosok együtt mindössze 13 410 főt alkottak, a huszárok már 11 240-et. Ez a trend már előrevetítette a lovasság szerepének és alkalmazásának megváltozását.

A korszak első háborújában, a bajor örökösödési háborúban mozgósították a lovasságot is. Ez mindössze annyit jelentett, hogy a svadronok leadták a tartaléksvadronnak a hat számfeletti katonát. A tartaléksvadronok a vérteseknél, dragonyosoknál és svalizséreknél 137, a karabélyosoknál 168, a huszároknál 167 főnyi előírt létszámmal alakultak meg. Ezen felül az ezredtörzsek létszáma emelkedett még egy kováccsal, a karabélyosoknál egy, a többi ezrednél két főorvossal.⁵⁸⁷ A tartaléksvadronok felállítása nagyon nehezen ment, lassan érték el az előírt létszámot. A harcoló állomány tehát némileg csökkent, de az összlétszám a tartaléksvadronok miatt némi emelkedést mutatott. A tartaléksvadronok feladata a harcoló állomány hiányainak feltöltése volt. Állományuk ezért gyakran nem igazodott az előírásokhoz, hanem a szükségleteknek megfelelően alakult. Mivel a lovasság kiképzése a gyalogságénál lényegesen több időt vett igénybe, ezért a lovasság tartalékalakulatai sokkal lassabban növekedtek.⁵⁸⁸ Fontosnak bizonyult a tartaléksvadronok lókiképző szerepe. A lovasságnál ugyanis a lovak kiképzésének fontossága vetekedett a lovas fontosságával, ezért a katonasághoz (vagy a hadsereg saját lótenyésztő intézetéből, vagy vásárlás útján) került lovak idomítása és kiképzése háborúban a tartaléksvadronokra hárult.

A határőrlovasság szervezetéről sajnálatosan kevés adat maradt fent.⁵⁸⁹ Az elszórt adatok arra engednek következtetni, hogy a négy nyugati huszárezred⁵⁹⁰ egységesen 501 előírt katonát számlált 1765 és 1780 között. Az oláh dragonyosezred létszámát forrás hiányában nem sikerült megállapítani. A felosztatás után a gyalogezredekbe beosztott, és 1786-ig fenntartott huszáregységek száma változó volt. A károlyvárosi ezredekbe 124⁵⁹¹, a szlavóniai ezredekbe 172 fős⁵⁹² huszárosztagot osztottak be.

⁵⁸⁷ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.

⁵⁸⁸ MLST Karton Nr. 6427. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabellen 1778, 1779; MLST Karton Nr. 6879., 6880. Dragonerregiment Nr. 3. Standestabellen 1778, 1779; MLST Karton Nr. 7308A. Husarenregiment Nr. 1. Standestabellen 1778, 1779.

⁵⁸⁹ A mustralisták között az 1763 utáni anyagok csak a MLST Karton Nr. 11 707-11 712-ben találhatóak. Ezekben a károlyvárosi és varasdi ezredek 1770-es 501 fős előírt állománya (21 fős törzs, hat században 80-80 fő), valamint a varasdi ezred 1778-as ugyanilyen szervezete egyértelmű. Apróbb elszórt adatok ugyanezen forráshelyen arra engednek következtetni, hogy a négy nyugati határőr huszárezred szervezete 1765 és a felosztatás között ezt az 501 főt jelentette. Az oláh dragonyosezredről nem maradt fenn ilyen iratanyag, így szervezetének részleteit nem ismerjük.

⁵⁹⁰ Ezek a 40. károlyvárosi, 41. varasdi, 42. báni, 43. szlavón határőr-huszárezredek. Megkülönböztetésüket szervezetük alapján szükségesnek találtam a keleti, 44. székely határőr-huszárezredtől.

⁵⁹¹ MLST Karton Nr. 5489. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1781.

⁵⁹² MLST Karton Nr. 5817. Gradiscaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 8. Standestabelle 1784.

A székely határőr huszárezredről már némileg több adatot lehet fellelni. 1765-ben az ezred, élén alezredessel és egy őrnaggyal nyolc századból állt, ebből kettő törzsszázad, hat rendes. A két törzsszázadot és két rendes századot 188, a többi négy rendes századot 187 katona alkotta, a törzs 16 főből állt, az ezred 1516 katonából.⁵⁹³ Az ezred élére 1769-ben neveztek ki ezredest, így egy fővel nőtt a törzs.⁵⁹⁴ Lacy reformjának keretében a székely huszárokat is svadronszervezetre állították át valamikor 1769 és 1772 között. A svadronokon belül meghagyták a századokat, amelyekből 12 lett, egyenként 184 fővel, ami a 43 fős törzsszel együtt 2251 fős ezredet adott. Az adatok ettől kezdve 1786-ig hiányoznak.

A bajor örökösödési háború tapasztalata arra indította a hadvezetést, hogy a lovasság, és elsősorban a könnyűlovasság létszámát emelni kell. Ezért még 1779-ben a 26. Berlichingen-vértesezredet dragonyossá⁵⁹⁵, a 28. Lobkowitz-dragonyos-ezredet svalizsérre⁵⁹⁶ szervezték át. Ismét növelték a svadronlétszámokat is. A dragonyos-, svalizsér- és huszársvadronok legénységi létszámát még 1779 elején 180 főre tervezték növelni, de a hadsereg demobilizálása miatt végül csak 170-re növelték. A növekedést a tartaléksvadronok legénységének beosztásával oldották meg. A karabélyosezredek svalizsérsvadronjait 1779-től kezdődően a svalizsér-ezredek svadronjaihoz hasonlóan szervezték meg.⁵⁹⁷ A demobilizáció miatt az ezredtörzsek is visszaálltak a békeszervezetre.⁵⁹⁸ Ezekkel a változtatásokkal története során a császári-királyi hadseregben a könnyűlovasság létszáma először haladta meg a nehézlovasságét.

Ezek mellett elindították a határőr lovasság csökkentésének már említett folyamatát is. Még 1779-ben a 42. báni határőr huszárezred létszámát egy osztályra csökkentették.⁵⁹⁹ A határőr huszárezredek a következő évben, 1780-ban nagyrészt meg is szűntek. Négy ezredet (40. károlyvárosi, 41. varasdi, 42. báni, 43. szlavón) feloszlattak. Ez azonban még nem jelentette a teljes megszűnést, mert a három nyugati ezred (40. károlyvárosi, 41. varasdi, 42. báni) egy-egy századát a generalátusság gyalogezredeihez osztották be, míg a 43. szlavón határőr huszárezred három osztályát egyesével a három szlavón határőr gyalogezredbe szervezték át.⁶⁰⁰ A négy huszárezred gyalogsághoz rendelt maradványait 1786-ban végleg feloszlatták.⁶⁰¹ A 44. székely határőr huszárezredet ezek a változások nem érintették, az továbbra is három osztállyal maradt meg.

⁵⁹³ MLST Karton Nr. 7778. Husarenregiment Nr. 11. Standestabellen 1765, 1766, 1767; MLST Karton Nr. 7779. Husarenregiment Nr. 11. Standestabelle 1768.

⁵⁹⁴ MLST Karton Nr. 7779. Husarenregiment Nr. 11. Standestabelle 1769.

⁵⁹⁵ WREDE, 1901, 592.

⁵⁹⁶ WREDE, 1901, 680.

⁵⁹⁷ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; MLST Karton Nr. 6427. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1779.

⁵⁹⁸ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.

⁵⁹⁹ WREDE, 1903, 337.

⁶⁰⁰ WREDE, 1903, 335-338.; MLST Karton Nr. 5489. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1781.

⁶⁰¹ WREDE, 1903, 257-298.; MLST Karton Nr. 5491. Liccaner Grenzinfanterie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1786.

Érdekes változtatást vezettek be 1780-ban a lovasezredek számozása terén. A feloszlott ezredek miatt egyre több szám maradt betöltetlenül. Elrendelték tehát, hogy a korábbi számsorrendben, de az üresen hagyott helyeket betöltve újrászámazzák a lovasságot. Ez a rend még az évben megtört, mivel a négy feloszlott határőrezred számát nem töltötték be.

Az 1780-a években a korábbi évtizedhez hasonló strukturális változtatások nem történtek. A fentebb már említett ulánus csapatnem 1786-ban került a reguláris hadseregbe. Egy évvel korábban állítottak fel egy ulánus szabadcsapatot négy, a huszárokhoz hasonlóan szervezett svadronnal és egy 13 fős törzzsel.⁶⁰² Ezt 1786-ban feloszlották, állományából három osztályt szerveztek, amelyeket három svalizserezredbe osztottak be, de még az évben az osztályok egy-egy svadronját a másik három svalizserezredhez vezényelték, és minden svadront osztálylává növeltek.⁶⁰³ Így minden svalizserezred egy ulánusosztállyal bővült. Az ulánussvadronok létszáma megegyezett a huszárokéval, a svalizsér ezredtörzs így egy őrnaggyal, egy fősebésszel, egy zászlóvivővel és egy nyergessel bővült.⁶⁰⁴

Már a török háború előtt, 1787 júliusában sor került a lovasság mozgósításának elrendelésére⁶⁰⁵, amelynek keretében intézkedtek a tartaléksvadronok felállításáról a vérteseknél 137, a karabélyosoknál 168, a dragonyosoknál és svalizséreknél 203, a huszároknál 202 fővel. A huszárezredeknel ezzel egyidejűleg felállították a harmadőrnagyi osztályokat, amivel az előírt hadilétszám 2248 főre emelkedett.⁶⁰⁶ A mozgósítás egyébiránt a korábbi módon történt meg. A vértés- és karabélyossvadronok leadták a hat számfeletti legényt, az ezredtörzsek a korábbiaknak megfelelően növekedtek: a vérteseknél, dragonyosoknál és huszároknál két fősebész és egy alkovács, a karabélyosoknál és svalizséreknél egy fősebész és egy alkovács került az állományba.⁶⁰⁷ A huszároknál a harmadőrnagyi osztály miatt a törzsbe egy újabb őrnagy és egy zászlóvivő is került.

A háború második évében, 1789-ben újabb létszámnövelést írtak elő. A vértés- és karabélyossvadronok létszámát hat legénnyel emelték, de ez a tartaléksvadronok létszámát nem érintette.⁶⁰⁸

A másik 1789-es létszámemelő intézkedés keretében 1789. november 23-án elrendelték, hogy minden dragonyosezred másodőrnagyi osztályként egy svalizsérosztályt állítson fel. A svadronok ereje megegyezett a 203 fős dragonyos-

⁶⁰² MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.

⁶⁰³ PIZZIGHELLI, 1903, 184.

⁶⁰⁴ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; MLST Karton Nr. 7041. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabellen 1786, 1787.

⁶⁰⁵ AMON, 1882a, 159.

⁶⁰⁶ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; MLST Karton Nr. 7309. Husarenregiment Nr. 1. Standestabellen 1787, 1788.

⁶⁰⁷ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; MLST Karton Nr. 6431. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabellen 1787, 1788; MLST Karton Nr. 6725. Kürassierregiment Nr. 8. Standestabellen 1787, 1788; MLST Karton Nr. 6769. Dragonerregiment Nr. 1. Standestabellen 1787, 1788; MLST Karton Nr. 7041. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabellen 1787, 1788; MLST Karton Nr. 7309. Husarenregiment Nr. 1. Standestabellen 1787, 1788.

⁶⁰⁸ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; MLST Karton Nr. 6432. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1789.

és svalizsérsvadronok szervezetével. Természetszerűleg a törzs létszáma egy másodórnnaggyal és egy zászlóvivővel megnőtt.⁶⁰⁹ Ezek az osztályok rövid életűnek bizonyultak, két év múlva a 31. Latour-⁶¹⁰ és a 37. Coburg-dragonyosezredek kivételével mindegyiket feloszlatták⁶¹¹, mivel ez a két ezred nem a törökök ellen, hanem a németalföldi felkelők ellen harcolt, ráadásul a franciák ellen is kilátásba került a háború. Mindkét ezredben 1798-ig megmaradt a második órnnagyi osztály, ezzel kivételt képeztek csapatnemeik ezredei között.

Az 1789-es esztendő a lovasság újraszámozását is hozta. Visszaállították az 1780 előtt érvényes számokat, de - talán a későbbi korok kutatóinak dolgát megnehezítendő - egy kivételt tettek, mert az 1780 előtt 15., 1780-tól 13. számot viselő, Ferenc főherceg, a későbbi császár- király tulajdonában lévő karabélyosezredek a hatos számmal illették.⁶¹² Mivel a hatos számot 1780 előtt az 1775-ben feloszlalt Liechtenstein-dragonyosezred viselte, így az 1789-ben üresen állt, ezzel nem borították fel a további számozást.

1791-ben állították fel itáliai szolgálatra a törzsdragonyosezredek három osztállyal a meglévő törzssvadronokból és -osztályokból. Az ezred előírt összlétszáma 914 főt tett ki.⁶¹³ A törzsdragonyosezred nem kapott számot, mert törzscsapatként nem számított a sorlovasság közé, csak az 1798-as, könnyűdragonyossá történt átszervezésével került sorlovassági állományba.

Még 1791-ben a 31. Latour-dragonyosezredek svalizsérre szervezték át megtartva a négyosztályos szervezetet. Ezzel párhuzamosan a svalizséredezredek ulánusosztályait megszüntették, és állományukból egy önálló ulánusezredek hoztak létre négy osztállyal. Az ulánusezred törzsét a huszárokhoz hasonlóan, attól csak kis eltéréssel (a két szabó nélkül) határozták meg.⁶¹⁴

ezredtulajdonos	1
ezredes	1
alezredes	1
órnnagy	2
ezredkáplán	1
auditor	1
számtartó	1
ezredadjutáns	1
ezredsebész	1
törzstrombitás	1
zászlóvivő	4

⁶⁰⁹ DEDEKIND, 1879, 231-232.

⁶¹⁰ Az ezredek egészében svalizsérre szervezték át még 1791-ben.

⁶¹¹ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1791. január, AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1792. január.

⁶¹² Wrede, 1901, 127. nem közli a számváltozásokat, 1798-ig 15-ös számot tulajdonít az ezrednek. *Almanach*, 1790, 106. már a hatos számot közli.

⁶¹³ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1792. január.

⁶¹⁴ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; MLST Karton Nr. 7042. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabelle 1791.

főkovács	1
nyerges	2
profosz	1
Összesen:	19

A török háború végével a hadvezetés elindította a demobilizáció folyamatát, de ez nem minden tekintetben került végrehajtásra. A vértés- és karabélyosvadászok 168 főre csökkentek, a dragonyos- és svalizsérsvadászok 174-re, a huszárok 192-re, az ulánusok 173-ra. A tartaléksvadászokat már 1790-ben feloszlatták, de a huszárezredek harmadórnagy osztályai megmaradtak. Az ezredek törzsei is visszaálltak a békeszervezetre. Természetesen a dragonyosvadászok feloszlott osztályaihoz kapcsolódó törzsbeli helyeket (második őrnagy, negyedik zászlóvivő) megszüntették.⁶¹⁵

A székely határőr-huszárezred szervezete 1786-tól a korábbihoz képest minimális eltérést mutat. Az ezredtörzs 36 főre csökkent, a századlétszám eggyel, 176-ra nőtt, az ezred 2256 főből állt.⁶¹⁶

A török háborúra mozgósított ezredet öt osztályra és tíz svadronra szervezték át, itt is megszüntették a századokat (kompániákat).

Az előírt ezredlétszám:

Ezredtörzs:	
ezredes	1
alezredes	1
őrnagy	3
ezredkáplán	1
auditor	1
számtartó	1
ezredadjutáns	1
ezredsebész	1
fősebész	1
törzstrombitás	1
zászlóvivő	5
főkovács	1
nyerges	5
profosz	1
<i>Proviantmeister</i>	1 ⁶¹⁷
Svadron:	
százados	2
főhadnagy	2
alhadnagy	2
őrmester	2

⁶¹⁵ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.

⁶¹⁶ MLST Karton Nr. 7780. Husarenregiment Nr. 11. Standestabelle 1786.

⁶¹⁷ Ellátásért felelős altiszt.

furír	1
alfelcser	1
trombitás	1
kovács	1
káplár	8
vicekáplár	2
legény	200
Összesen	222

Előírt ezredlétszám: 2245 fő⁶¹⁸

A török háború után 1791-ben a demobilizáláskor visszaállt a századrendszer az 1772-1773-as századlétszámokkal (184), de 40 fős ezredtörzsszel, 2248 fővel. A francia háborúra 1793-ban elrendelt ismételt mozgósításkor viszont sokkal alacsonyabb létszámot határoztak meg. Az ezredet három osztályba, hat svadronba szervezték svadrononként 222 fővel (ami az 1788-1791-es svadronlétszámmal megegyezik), de csökkentett törzsszel:

ezredes	1
alezredes	1
őrnagy	1
ezredkáplán	1
auditor	1
számtartó	1
ezredadjutáns	1
ezredsebész	1
fősebész	1
törzstrombitás	1
zászlóvivő	3
főkovács	1
nyerges	2
szabó	1
profosz	1
Összesen	18

Az ezredlétszám 1350 főre csökkent.⁶¹⁹ Ezt követően a luneville-i békét követő általános demobilizációig maradt ez a létszám.

Az újabb háború nem váratott magára sokat. 1792 elején elrendelték a hadsereg egy részének újbóli mozgósítását, és ezeket a csapatokat részben Németalföldre, részben a Felső-Rajnához irányították.⁶²⁰ A francia hadüzenetet követően a kudarccal teli 1792-es év végén újra teljes mobilizációt kellett végrehajtani.

⁶¹⁸ MLST Karton Nr. 7780. Husarenregiment Nr. 11. Standestabelle 1788.

⁶¹⁹ MLST Karton Nr. 7782. Husarenregiment Nr. 11. Standestabelle 1793.

⁶²⁰ *Kriege*, 1905b, Anhang XVI. 364-368.

Ezúttal semmiféle különleges rendszabályt nem fogantatosítottak. A svadronok létszámai a török háború első évének megfelelően alakultak: a vérteseknél és karabélyosoknál 168, a dragonyosoknál és svalizséreknél (a karabélyosezredek svalizsérsvadronjait is beleértve) 203, a huszároknál és ulánusoknál 202 fő. A tartaléksvadronokat is megalakították, ezek létszáma megegyezett a rendes svadronokéval, kivéve a vérteseket, ahol a korábbiaknak megfelelően 137 főt írtak elő. Az ezredtörzsekben a korábbiaknak megfelelően újra állományba vették a főorvosokat és alkovácsokat.⁶²¹

Az első koalíciós háború során a lovasság szervezetében nem történt változás, a lovasság előírt létszámai sem változtak.

Láthattuk tehát, hogy a hétéves háborút követő időszakban a lovasság szervezete alapvetően alakult át. Az útkeresés jegyei egyértelműen rányomták bélyegüket a lovasság szervezetére. Érthető ezalatt a legkisebb harcászati egységek átalakulása, az ezredek állományának növekedése, de az egyes lovassági csapatnemek alkalmazásának módosulása is. A korszak elején gyors egymásutánban három különféle szervezetet alakítottak ki, de még a végleges 1771-es rendszer is nagyon gyakran módosult. Tovább nehezíti az eligazodást a számozás változásainak követése, egyes ezredek csapatnemek közötti konverziója. A lovasság szervezettörténete tehát olyan bonyolult, hogy még gondos odafigyelés mellett is csak nagyon nehezen követhetőek a változások. Mindezek mellett megfigyelhető jelenség, hogy a lovasság helyes szervezetét csak ezred-, vagy annál alacsonyabb szinten keresték. Amint arról a magasabbegység-szervezetet tárgyaló fejezetben szó lesz, az ezrednél magasabb szintű szervezet mit sem változott a 35 év alatt.

A császári-királyi lovasság a gyalogsághoz hasonlóan – bár nem olyan látványos – de mégis jelentős létszámemelkedésen ment át. A gyalogsággal párhuzamosan a létszám emelését a lovasság tekintetében sem újabb egységek felállításával, hanem a meglévő egységek létszámának jelentős emelésével oldották meg. A gyalogsággal ellentétben azonban a lovasság számára – már Lacy tábornok reformjai során meglehetősen magas tiszti és altiszti létszámot határoztak meg. A legénységi létszám növelése így a lovasság teljesítményét a tiszti-altiszti kontroll csökkenése tekintetében nem rontotta. Azonban a lovasságnál is túlságosan nagyra nőttek a svadronok, ami harcászati nehézséget feltétlenül okozott. A francia lovasság 400-800 fős ezredekben harcolt, ami mindenképpen nagyobb manőverezési szabadságot és hatékonyabb működést tett lehetővé. A császári-királyi lovasság, főként a könnyűlovasság kevesebb törzstiszttel rendelkezett a franciáknál. Mindenesetre a hadvezetés nem tekintette ezt hátrányosnak, mivel a korszak végéig ragaszkodott a magas svadronlétszámhoz.

A magas svadronlétszám magas ezredlétszámhoz vezetett, ami nehezítette a lovasság magasabb szervezetét. Mivel erről a későbbiekben részletesen lesz szó, ehelyütt csak egy rövid példát említek. Egy teljes feltöltöttségű huszárezred kétezer katonából állt, ami francia oldalon már egy erős lovasdandárt jelentett lega-

⁶²¹ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1794. január.

lább dandártábornok parancsnokkal és három ezredessel az élen, míg egy ekkora huszárezredet császári-királyi oldalon mindössze egy ezredes parancsnokolt.

A 17. táblázat tartalmazza az egyes csapatnemek ezredei számának alakulását 1765 és 1797 között.

17. táblázat

A lovasezredek számának alakulása az első koalíciós háború végéig

Év	Vértés	Karabélyos	Dragonyos	Svalicsér	Huszár	Ulánus	Határőr Dragonyos	Határőr Huszár	Összesen
1765	18		11	2	12		1	5	49
1766	18		11	2	12		1	5	49
1767	18		11	2	12		1	5	49
1768	15	2	10	2	10		1	5	45
1769	15	2	10	2	10		1	5	45
1770	15	2	10	2	10		1	5	45
1771	15	2	10	2	10			5	44
1772	15	2	10	2	10			5	44
1773	15	2	8	4	10			5	44
1774	15	2	8	4	10			5	44
1775	10	2	7	5	8			5	37
1776	10	2	7	5	8			5	37
1777	10	2	7	5	8			5	37
1778	10	2	7	5	8			5	37
1779	9	2	7	6	8			5	37
1780	9	2	7	6	8			1	33
1781	9	2	7	6	8			1	33
1782	9	2	7	6	8			1	33
1783	9	2	7	6	8			1	33
1784	9	2	7	6	8			1	33
1785	9	2	7	6	8	1		1	34
1786	9	2	7	6	8			1	33
1787	9	2	7	6	8			1	33
1788	9	2	7	6	8			1	33
1789	9	2	7	6	8			1	33
1790	9	2	7	6	8			1	33
1791	9	2	6	7	8	1		1	34
1792	9	2	6	7	8	1		1	34
1793	9	2	6	7	8	1		1	34
1794	9	2	6	7	8	1		1	34
1795	9	2	6	7	8	1		1	34
1796	9	2	6	7	8	1		1	34
1797	9	2	6	7	8	1		1	34

Az adatsorból kitűnik az ezredek számának erőteljes csökkenése. A kezdő- és végpontot összehasonlítva összességében csaknem egyharmadával csökkent az ezredek száma. Az egyes csapatnemek azonban némileg változó képet mutatnak. A huszároknál átlagos, a dragonyosoknál és a vérteseknél átlag feletti a feloszlás. Az eltűnt és megjelent csapatnemek mellett feltűnő a svalizserek arányának jelentős növekedése.

Az egyes csapatnemek arányának áttekintéséhez a képet sokkal egyértelműbbé tehetjük, ha végignézzük a csapatnemek ezredei számára előírt létszámok alakulását a 18. táblázat adatai szerint.

18. táblázat

A lovas csapatnemek előírt ezredlétszámai az első koalíciós háború végéig

Vértesezredek

mitől	meddig	állapot	ezred-törzs	század, svadron száma	század, svadron létszáma	karabélyos-század létszáma	tartalék-svadron	össze-sen
1764	1766	békelábon	13	6	120	100		833
1767	1767	békelábon	13	6	118	100		821
1768	1770	békelábon	13	7	118			839
1771	1774	békelábon	15	6	137			837
1775	1777	békelábon	15	6	174			1059
1778	1779	mozgósítva	18	6	168		137	1163
1780	1787	békelábon	15	6	174			1059
1788	1788	mozgósítva	18	6	168		137	1163
1789	1790	mozgósítva	18	6	174		137	1199
1791	1791	békelábon	15	6	168			1023
1792	1794	mozgósítva	18	6	168		137	1163

Karabélyosezredek

mitől	meddig	állapot	ezred-törzs	század, svadron száma	század, svadron létszáma	svalizsér-svadron száma	svalizsér-svadron létszáma	tartalék-svadron	összesen
1768	1769	békelábon	14	7	195				1379
1770	1770	békelábon	15	8	160				1295
1771	1774	békelábon	18	6	168	2	168		1362
1775	1777	békelábon	18	6	174	2	174		1410
1778	1779	mozgósítva	20	6	168	2	168	168	1532
1780	1787	békelábon	18	6	174	2	203		1468
1788	1788	mozgósítva	20	6	168	2	203	168	1602
1789	1790	mozgósítva	20	6	174	2	203	168	1638
1791	1791	békelábon	18	6	168	2	174		1374
1792	1794	mozgósítva	20	6	168	2	203	168	1602

Dragonyosezredek

mitől	meddig	állapot	ezred-törzs	század, svadron száma	század, svadron létszáma	gránátos-század létszáma	tartalék-svadron	összesen
1764	1766	békelábon	10	6	120	100		830
1767	1767	békelábon	10	6	118	100		818
1768	1770	békelábon	10	7	118			836
1771	1774	békelábon	15	6	137			837
1775	1777	békelábon	15	6	174			1059
1778	1778	mozgósítva	18	6	168		137	1163
1779	1779	mozgósítva	18	6	203		203	1439
1780	1784	békelábon ⁶²²	15	6	193			1173
1780	1784	békelábon ⁶²³	15	6	174			1059
1785	1787	békelábon	15	6	193			1173
1788	1788	mozgósítva	18	6	203		203	1439
1789	1790	mozgósítva	20	8 ⁶²⁴	203		203	1847
1791	1791	békelábon	15	6	174			1059
1792	1794	mozgósítva	18	6	203		203	1439

Svalizsérezegek

mitől	meddig	állapot	ezred-törzs	század, svadron száma	század, svadron létszáma	gránátos-század létszáma	tartalék-svadron	összesen
1764	1766	békelábon	10	6	120	100		830
1767	1767	békelábon	10	6	118	100		818
1768	1770	békelábon	10	7	118			836
1771	1774	békelábon	15	6	137			837
1775	1777	békelábon	15	6	174			1059
1778	1778	mozgósítva	18	6	168		137	1163
1779	1779	mozgósítva	18	6	203		203	1439
1780	1785	békelábon	15	6	193			1173
1786	1787	békelábon	19	8 ⁶²⁵	193			1561
1788	1788	mozgósítva	21	8 ⁶²⁶	203		203	1846
1789	1790	mozgósítva	21	8 ⁶²⁷	203		203	1846
1791	1791	békelábon	15	6	174			1059

⁶²² Német ezredek.

⁶²³ Németalföldi (31. Latour) ezred.

⁶²⁴ Ebből két svalizsérsvadron a dragonyosokéval megegyező létszámban.

⁶²⁵ Ebből két ulánussvadron 192 fős svadrononkénti létszámmal.

⁶²⁶ Ebből két ulánussvadron 202 fős svadrononkénti létszámmal.

⁶²⁷ Ebből két ulánussvadron 202 fős svadrononkénti létszámmal.

1792	1794	mozgósítva ⁶²⁸	20	8	203		203	1847
1792	1794	mozgósítva ⁶²⁹	18	6	203		203	1439

Huszárezredek

mitől	meddig	állapot	ezred-törzs	század, svadron száma	század, svadron létszáma	tartalék-svadron	összesen
1764	1766	békelábon	15	6	120		735
1767	1767	békelábon	13	6	118		721
1768	1770	békelábon	13	7	118		839
1771	1774	békelábon	17	6	136		833
1775	1777	békelábon	21	8	173		1405
1778	1778	mozgósítva	24	8	167	167	1527
1779	1779	mozgósítva	26	10	202	202	2248
1780	1787	békelábon	21	8	192		1557
1788	1788	mozgósítva	26	10	202	202	2248
1789	1790	mozgósítva	26	10	202	202	2248
1791	1791	békelábon	24	10	192		1944
1792	1794	mozgósítva	26	10	202	202	2248

Ulánuszredek

mitől	meddig	állapot	ezred-törzs	század, svadron száma	század, svadron létszáma	tartalék-svadron	összesen
1785	1785	békelábon	13	4	192		781
1791	1791	békelábon	19	8	173		1403
1792	1794	mozgósítva	22	8	202	202	1840

Komoly tanulságot hordoz az egyes csapatnemek előírt létszámának alakulása. Az adatsorból kitűnik, hogy az ezredek számának csökkenése az ezredlétszámok ugrásszerű emelkedése miatt végeredményben nem jelentette az összerő csökkenését, ezzel ellenkezőleg a békeláb tekintetében nyolcezer fős, tehát 20%-os növekedést hozott.

Hasonlóan jelentős változás állt be a könnyű- és nehézlovasság arányában is. A könnyűlovasság szerepének felértékelődését több tényező együttes hatása indikálta. A 18. századi háborúkban a könnyűlovasság kiugróan a hadsereg legsikeresebb csapatnemévé fejlődött. A hadvezetés sikeresen regularizálta a korábbi évszázadban még többnyire irreguláris alapon alkalmazott huszárságot, és megkezdődött az integráció a komplex harcászati alkalmazás területén is, tehát a

⁶²⁸ Németalföldi (31. Latour) ezred.

⁶²⁹ Német ezredek.

szokványos könnyűlovassági, kisháborús alkalmazás mellett csatákban is egyre nagyobb szerepet kaphattak könnyűlovas-egységek. Minden bizonnyal ez a tapasztalat is segítette a hadvezetést a dragonyosok könnyítésével született új csapatnem, a svalzsérek fejlesztésében.

A határőrlovasság létszámának csökkentése mögött a rendes huszárezredek utánpótlásának könnyű volta, valamint a sikeressége állhat. A határőr katonaság gyalogságként sokkal sikeresebbnek és használhatóbbnak bizonyult, ráadásul egyes területeken az ezredek személyi állományának szinten tartása is gondot okozott.

A lovasságon belüli arányeltolódás az első koalíciós háború idején már rendkívül nyilvánvaló volt. A könnyűlovasság csaknem másfélszerese lett a nehézlovasságnak. Ehhez kapcsolódóan a könnyűlovasság alkalmazásának később tárgyalandó mélyebb integrációja, az elővédek kifejlődése tovább segítette a könnyűlovasságot renoméjának növelésében. Ezzel ellentétben a nehézlovasság alkalmazásának visszasságai az első koalíciós háborúban, annak is főként az első felében még inkább mélyítette a két típus között megnyílt szakadékot, ami az 1798-as lovassági reform számára az alapot adta.

A lovasság csapatneveinek teljes előírt létszámát évenkénti bontásban a 19. táblázat tartalmazza.

19. táblázat
A lovasság csapatneveinek teljes létszáma⁶³⁰

év	vértes	kara- bélyos	drago- nyos	svali- zsér	huszár	ulánus	határőr huszár	nehéz- lovas	könnyű- lovas	össze- sen
1765	14994		9130	1660	8820			24124	10480	34604
1766	14994		9130	1660	8820			24124	10480	34604
1767	14778		8998	1636	8652			23776	10288	34064
1768	12585	2758	8360	1672	8390			23703	10062	33765
1769	12585	2758	8360	1672	8390			23703	10062	33765
1770	12585	2590	8360	1672	8390			23535	10062	33597
1771	12555	2724	8370	1674	8330			23649	10004	33653
1772	12555	2724	8370	1674	8330			23649	10004	33653
1773	12555	2724	6696	3348	8330			21975	11678	33653
1774	12555	2724	6696	3348	8330			21975	11678	33653
1775	10590	2820	7413	5295	11240			20823	16535	37358
1776	10590	2820	7413	5295	11240			20823	16535	37358
1777	10590	2820	7413	5295	11240			20823	16535	37358
1778	10630	3064	8141	5815	12216			21835	18031	39866

⁶³⁰ A határőrlovasságot nem vettem bele ebbe a táblázatba, csupán a székely határőr huszárezredet a törökök elleni, valamint a franciák elleni háborúban. Ennek oka, hogy a többi határőrezred létszámát tekintve a biztos, konkrét adatok hiányoznak, következtetésekkel viszont nem láttam célszerűnek a táblázat minőségét rontani. A székely határőrök békelétszáma nem reflektál a valódi harci erőre, ezért csak az ismert, háborúban mozgósított hadi létszámokkal kalkulálok.

1779	9567	3064	10073	8634	17984			22704	26618	49322
1780	9531	2936	8097	7038	12456			20564	19494	40058
1781	9531	2936	8097	7038	12456			20564	19494	40058
1782	9531	2936	8097	7038	12456			20564	19494	40058
1783	9531	2936	8097	7038	12456			20564	19494	40058
1784	9531	2936	8097	7038	12456			20564	19494	40058
1785	9531	2936	8211	7038	12456	781		20678	20275	40953
1786	9531	2936	8211	9366	12456			20678	21822	42500
1787	9531	2936	8211	9366	12456			20678	21822	42500
1788	10467	3204	10073	11076	17984		2245	23744	31305	55049
1789	10791	3276	10073	11076	17984		2245	23744	31305	55049
1790	10791	3276	10073	11076	17984		2245	23744	31305	55049
1791	9207	2748	6354	7413	15552	1403		18309	24368	42677
1792	10467	3204	8634	10481	17984	1840		22305	30305	52610
1793	10467	3204	8634	10481	17984	1840	1350	22305	31655	53960
1794	10467	3204	8634	10481	17984	1840	1350	22305	31655	53960
1795	10467	3204	8634	10481	17984	1840	1350	22305	31655	53960
1796	10467	3204	8634	10481	17984	1840	1350	22305	31655	53960
1797	10467	3204	8634	10481	17984	1840	1350	22305	31655	53960

3.2.1.1.3. A LOVASSÁG HADKIEGÉSZÍTÉSE

A gyalogsághoz hasonlóan a lovasezredek 1781-ig, a konskripció bevezetéséig a békehelyőrségben, illetve adott parancs alapján bizonyos területeken, de nem állandó helyen, toborzással biztosították a szükséges létszámot.⁶³¹ A lovasság specifikuma, hogy a huszárok és ulánusok csak egy-egy birodalomrészről, a Magyar Szent Korona országaiból, illetve Galíciából nyerték kiegészítésüket, a német lovasság (karabélyosok, vértések, dragonyosok, svalizserek) az örökös tartományokból, amelyeket másképpen konskribált területeknek neveztek. A lovasezredek 1781-ben nem kaptak önálló kiegészítési területeket, mivel a lovasokkal szemben sokkal szigorúbb fizikai követelményeket állítottak, hanem a főhadparancsnokságok alá rendelték őket.⁶³² Az ezredparancsnok leadta a szükséges újonclétszámot a főhadparancsnokságra, és az intézkedett a gyalogezredekén keresztül alkalmas újoncok kiállításáról. A toborzás továbbra is megmaradt, mivel a lovassághoz általában szívesebben álltak be a legények. A német ezredek beosztása 1781-ben a következő képet mutatta:

⁶³¹ WREDE, 1901, 108.

⁶³² WREDE, 1901, 108-109.

20. táblázat

A lovasság hadkiegészítése az 1781-es rendszer szerint

1769 ⁶³³	1781	csapatnem	birodalomrész
3.	3.	dragonyos	Alsó-Ausztria
9.	7.	dragonyos	Alsó-Ausztria
26.	20.	dragonyos	Stájerország, Karintia
31.	25.	dragonyos	Németalföld
37.	30.	dragonyos	Csehország
38.	31.	dragonyos	Morvaország
39.	32.	dragonyos	Csehország
5.	5.	karabélyos	német körzetek, kivéve Krajna, Görz, Gradiska
15.	13.	karabélyos	német körzetek, kivéve Krajna, Görz, Gradiska
1.	1.	svalizsér	Morvaország
7.	6.	svalizsér	Csehország
13.	11.	svalizsér	Csehország
18.	16.	svalizsér	Morvaország
19.	17.	svalizsér	Alsó-Ausztria
28.	22.	svalizsér	Alsó-Ausztria
4.	4.	vértes	Csehország
10.	8.	vértes	Morvaország
12.	10.	vértes	Alsó-Ausztria
14.	12.	vértes	Stájerország, Karintia
20.	18.	vértes	Csehország
21.	19.	vértes	Morvaország
27.	21.	vértes	Csehország
28.	22.	vértes	Alsó-Ausztria
33.	29.	vértes	Csehország

A lovasság hadkiegészítése ekkor a határőrlovasságot leszámítva az egyes birodalomrészek szerint a következő képet mutatta:

	vértes	karabélyos	dragonyos	svalizsér	huszár	Összesen	
Alsó-Ausztria	2118		2346	2346		6810	17,00%
Belső-Ausztria	1059		1173			2232	5,57%
Csehország	4236		2346	2346		8928	22,29%
Morvaország	2118		1173	2346		5637	14,07%
Magyar Sz. K. országai					12456	12456	31,09%
Németalföld			1059			1059	2,64%
(konszribált területek) ⁶³⁴		2936				2936	7,34%
Összesen	9531	2936	8097	7038	12456	40058	

⁶³³ Mivel 1780-ban a lovasezredek számozását megváltoztatták, az egyszerűbb azonosítás érdekében az 1769-es, majd 1789-ben visszakapott számokat is megadom.

⁶³⁴ A két karabélyos ezred meglévő alakulatoktól kapott kiegészítést, így hadkiegészítő területének tekintendő a teljes konszribált birodalomrész.

A gyalogság hasonló adatsorával összehasonlítva a legszembevetőbb különbség a Magyar Szent Korona országainak kiemelt szerepe. A gyalogság 20%-ot sem elérő arányával ellentétben a lovasságnál közel egyharmad arányban állított ki lovasságot Magyarország. Ehhez még a vizsgálatba be nem volt határolt egységek is hozzászámítandóak. A különbség Németalföld arányaiban kisebb hozzájárulásának eredménye, mivel a többi birodalomrész aránya a karabélyosok beszámításával szinte pontosan a gyalogsági arány tükörképe. Az arányokból kitűnik, hogy Magyarország katonai hozzájárulása a birodalmi hadsereghez a lovasság irányába tolódott el.

3.2.1.2. AZ 1798-AS LOVASSÁGI REFORM

Az első koalíciós háborút követően a lovasság útkeresésének újabb állomásához érkezett.

Az 1791-ben megalakult udvari hadügyi bizottság, amely kezdetben Ferenc főherceg, a későbbi császár, majd Nostitz-Rieneck lovassági tábornok elnöklétével működött, 1795 novemberében egy terjedelmes javaslattal zárta le a hadszervezettel kapcsolatos munkáját.⁶³⁵ A tervezet a császári-királyi hadsereg lovasságának jelentős átalakítását tartalmazta. Elvetette a svalizsér és dragonyos csapatnem szétválasztását, és egy egységes német könnyűlovas csapatnem, a könnyűdragonyosok bevezetését szorgalmazta. Az első koalíciós háborút követően az akkor már az Udvari Haditanács elnöki tisztét betöltő, tábornaggyá előléptetett Nostitz-Rieneck nekilátott a lovassági csapatnemek reformjának.

A reformmunkálatokat az egyszerűsítés céljával indították el, de a végeredmény alig lett egyszerűbb, mint a kiindulási állapot.⁶³⁶ A lovasság folyó sorszámozását megszüntették, csapatnemenként külön számokat írtak elő. A két karabélyosezredet vértessé szervezték át, a svalizsérosztályokat leválasztották, és az újonnan szervezett vértesezredbe olvasztották,⁶³⁷ így a vértesezredek száma 12-re nőtt ezredenként három osztállyal.⁶³⁸ A hat dragonyos és hét svalizsér-ezredet könnyűdragonyossá konvertálták, valamint meglévő kisebb egységekből két új ezredet⁶³⁹ létrehozva tizenöt könnyűdragonyos ezred jött létre egységesen három-három osztállyal.⁶⁴⁰ A nyolc huszárezred harmadik őrnagyi osztályaiból

⁶³⁵ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. Protocoll der Militär-Hof-Kommission [über] die Dissolvirung Dislocirung und den Stand den Armeen nach hergestellten Frieden betr[effend].

⁶³⁶ Az átszervezések parancsai: HKR Protocolla G 3663, 3847.; HKR Akten Karton Nr. 2455. 1798-16-844; HKR Akten Karton Nr. 2456. 1798-16-1161.

⁶³⁷ STRACK, 1856, 1-2.; STROBL, 1902, 96-97.

⁶³⁸ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január; MLST Karton Nr. 6730. Kürassierregiment Nr. 8. Standestabelle 1798.

⁶³⁹ Az itáliai törzsdragonyosezredből a 9., a korábbi 37. Coburg-dragonyosezred és a 31. Latour-svalizsér-ezred másodőrnagyi osztályaiból, valamint az emigráns Bercsényi- és Saxe-huszárokból a 13. könnyűdragonyos-ezredet állították fel. WREDE, 1911, 311., 693.

⁶⁴⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január; MLST Karton Nr. 6776. Dragonerregiment Nr. 1. Standestabelle 1798.

két új ezredet hoztak létre. A székely határőr-huszárezredet és a Wurmser-szabadsapatból 1795. január 1-én önállósított horvát-szlavón határőr huszárcsapatból alakított horvát-szlavón határőr-huszárezredet is beszámítva a huszárezredek száma 12-re nőtt. Az első tíz huszárezred egységesen négy, a székely három, a horvát-szlavón ezred öt osztállyal rendelkezett.⁶⁴¹ A lovasság negyedik csapatneme, az ulánus is bővült. Az 1791 óta létező ezred mellé az 1790-ben felállított ulánus szabadsapatot is reguláris ezreddé alakították.⁶⁴² Mindkét ezred a huszárokéhoz hasonló négyosztályos szervezettel rendelkezett.⁶⁴³ A lovasság ötödik csapatnemeként már meglévő kisebb egységekből felállítottak egy lovasvadász-ezredet a huszárokéhoz hasonló szervezettel.⁶⁴⁴

Az 1798-as lovassági reform során kialakított ezredszervezetről és az átszervezésekről a 21. táblázat tájékoztat.

21. táblázat

Az 1798-as lovassági reform során kialakított ezredszervezet

új szám, elnevezés, csapatnem	régi alakulat
1. Császár-vértesezred	6. császár-karabélyosezred
2. Franz-vértesezred	29. Franz-vértesezred
3. Albert-vértesezred	5. Albert-karabélyosezred
4. Czartorisky-vértesezred	27. Czartorisky-vértesezred
5. Zeschwitz-vértesezred	10. Zeschwitz-vértesezred
6. vértesezred, 1799-től Melas-vértesezred	ezredesi osztály: 6. császár-karabélyosezred svalizsérosztálya alezredesi osztály: Royal Allemand emigráns dragonyosezredből és az Anhalt-Zerbst- kontingensből őrnagyi osztály: 5. Albert-karabélyosezred svalizsérosztálya
7. Lothringen-vértesezred	21. Lothringen-vértesezred
8. Hohenzollern-vértesezred	4. Hohenzollern-vértesezred
9. Nassau-vértesezred	14. Nassau-vértesezred
10. Mack-vértesezred	20. Mack-vértesezred
11. Anspach-vértesezred	33. Anspach-vértesezred
12. Kavanagh-vértesezred	12. Kavanagh-vértesezred
1. császár-könnyűdragonyos-ezred	1. császár-svalizsérezed
2. Ferdinánd-könnyűdragonyos-ezred	3. császár-dragonyosezred
3. János-könnyűdragonyos-ezred	26. János-főherceg-dragonyosezred
4. Karaczay-könnyűdragonyos-ezred	18. Karaczay-svalizsérezed
5. Modena-könnyűdragonyos-ezred	13. Modena-svalizsérezed
6. Coburg-könnyűdragonyos-ezred	37. Coburg-dragonyosezred
7. Waldeck (vac.)-könnyűdragonyos-ezred	39. Waldeck-dragonyosezred
8. Württemberg-könnyűdragonyos-ezred	38. Württemberg-dragonyosezred

⁶⁴¹ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január.

⁶⁴² WREDE, 1901, 324.

⁶⁴³ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január; MLST Karton Nr. 7840. Ulanenregiment Nr. 1. Standestabelle 1798; MLST Karton Nr. 7868. Ulanenregiment Nr. 2. Standestabelle 1798.

⁶⁴⁴ WREDE, 1901, 741.; MLST Karton Nr. 11 724. Jägerregiment zu Pferd Bussy Standestabelle 1798.

9. Liechtenstein-könnyűdragonos-ezred	az itáliai törzsdragonos-ezredből
10. Lobkowitz-könnyűdragonos-ezred	28. Lobkowitz-svalizsérezed
11. Latour-könnyűdragonos-ezred	31. Latour-svalizsérezed
12. Kinsky-könnyűdragonos-ezred	7. Kinsky-svalizsérezed
13. könnyűdragonos-ezred (1801-ig tulajdonos nélkül)	37. Coburg- dragonosezred és 31. Latour-svalizsérezed második őrnagyi osztályaiból, az emigráns Bercsényi- és Saxe-huszárezredekéből
14. Lövenehr-könnyűdragonos-ezred	9. Lövenehr-svalizsérezed
15. Tige-könnyűdragonos-ezred	9. Tige-dragonosezred
1. császár-huszárezred	2. császár-huszárezred
2. József-huszárezred	17. József-huszárezred
3. Ferdinánd-huszárezred	32. Ferdinánd-huszárezred
4. Vécsey-huszárezred	34. Vécsey-huszárezred
5. huszárezred (1801-ig tulajdonos nélkül)	a 2., 11., 17. és 30. huszárezredek harmadőrnagyi osztályaiból
6. Blankenstein-huszárezred	16. Blankenstein-huszárezred
7. huszárezred (1801-ig tulajdonos nélkül)	16., 32., 34. és 35. huszárezredek harmadőrnagyi osztályaiból
8. Wurmser-huszárezred	30. Wurmser-huszárezred
9. Erdődy-huszárezred	11. Erdődy-huszárezred
10. Mészáros-huszárezred	35. Mészáros-huszárezred
11. Székely határőr-huszárezred	36. székely határőr-huszárezred
12. Horvát-szlavón huszárezred	horvát-szlavón határőr-huszár csapatból
1. Merveldt-ulánusezred	Merveldt-ulánusezred
2. ulánusezred	ulánus szabadcsapatból
Bussy-lovasvadász-ezred	a paderborni püspök által felállított, 1797-ben császári-királyi szolgálatba vett lovasvadász szabadcsapatból, a Bourbon-, Rohan- és Carneville-lovas szabadcsapatokból

Az ezredek csapatnévénél változásai az előírt svadron- és ezredtörzslétszámot nem érintették. A vértessé szervezett két karabélyosezred csökkentette a létszámát az új vértesezred egyes egységeihez hasonlóan. A négyosztályos svalizsérezedek a másodőrnagyi osztályaikat leadták, így a csapatnemen belül teljesen egységes lett az ezredlétszám. A nyolc régi, illetve a két újonnan felállított huszárezred, és a két határőr huszárezred egységesen megtartotta a régi svadronlétszámot.⁶⁴⁵

A lovasezredek nem oszlatták fel a tartaléksvadronjaikat, mert a többnyire a toborzási körzeten kívül állomásozó ezredek hiányzó legénységének és lóállományának kiképzésére továbbra is szükségük volt rájuk. Az újonnan szervezett ezredeknek kezdetben nem voltak tartaléksvadronjaik, csak kiképzőkeretük, de 1799-ben mindegyik új ezrednek felállították ezt a részét is.⁶⁴⁶ A két határőr-huszárezrednek a háború folyamán nem hívtak életre tartaléksvadront. A vadászrezdet 1799-ben öt osztályra növelték, de feltölteni nem tudták, így a következő év végére az előírt létszám alig negyedét tudta felmutatni. A horvát-szlavón

⁶⁴⁵ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január.

⁶⁴⁶ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3723. 1800. január.

határőr-huszárezred esetében 1800 folyamán három osztályra csökkentették az állományt, ami már az ezred tervezett feloszlásával függött össze.⁶⁴⁷

Az első koalíciós háború lezárását követően a lovasságot nem csökkentették békelétszámra. Az egyes csapatnemek ezredtörzs- és svadronlétszámait 1799-ben a következőképpen alakultak:⁶⁴⁸

ezred	ezredtörzs létszáma	svadronszám	svadron létszáma	tartaléksvadron létszáma	ezredlétszám
vértes	18	6	168	137	1163
dragonyos	18	6	203	203	1439
huszár	24	8	202	202	1842
székely határőr-huszár	18	6	222	-	1350
horvát-szlavón határőr-huszár	26	10	202	-	2246
ulánus	22	8	202	202	1840
lovasvadász	26	10	202	202	2248

Az egyes csapatnemek teljes létszáma:

vértes	13 956	nehézlovas: 13 956 könnyűlovas: 49 529
könnyűdragonyos	21 585	
huszár	22 016	
ulánus	3680	
lovasvadász	2248	
Összesen	63 485	

Az 1798-as lovassági reform korántsem oldotta meg a lovasság problémáit. A háború okozta kusza állapotok rendezésére, és egy jobb lovassági szervezet kialakítására tett kísérlet felemás eredményeket hozott. Sikerült az ezredek létszámában kialakult különbségeket rendezni, ami az egységesítés felé hatott. A német lovasság immáron csak két csapatnemet alkotott, egy nehézlovast (vértések), és egy könnyűlovast (könnyűdragonyosok). A könnyűdragonyosok azonban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Sem a kisháborúban, sem a csatatéren nem tudtak meggyőző teljesítményt felmutatni. A dragonyosok és svalizserek összevonásából született rövidéletű öszvérmegoldás ékes indikátora a reformok negatív oldalának.

⁶⁴⁷ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január.

⁶⁴⁸ Az 1799-ben felállított tartaléksvadronokat beszámítva.

Előrelépésnek tekinthetjük a huszárság létszámának emelését, és a könnyűlovasság másik fontos csapatneme, az ulánusok növelését is. A második határőrhuszárezred⁶⁴⁹ és a lovasvadászezred⁶⁵⁰ felállítása egyértelmű kudarc volt, ezt be is látták, így ez a két ezred a háború után fel is oszlott.

A lovassági alaptípusok szerint az 1798-as szervezet 13 956 nehézlovast és 49 529 könnyűlovast írt elő. A könnyűlovasság irányba történt arányeltolódás ezzel a szervezeti variánssal érte le a csúcspontját. A könnyűlovasság immáron három és félszerese lett a nehézlovasságnak. Ez az arány azonban már egyértelműen egészségtelen volt a lovasság összeteljesítménye szempontjából, amit a második koalíciós háború eseményei is igazoltak. A francia lovasság továbbra is kis számú és rosszul felszerelt volt, a császári-királyi lovasság mégsem tudott döntő fölényt kiharcolni a harcmezőn.

A svadronok és ezredtörzsek szervezetének változatlanul hagyásával a hadvezetés az mutatta, hogy nem kívánja mélységében átalakítani a lovasságot. A bevezetett reformok így csak a felszínt érintették, az első két koalíciós háború között eltelt rövid idő nem is adott alkalmat mélyebb reformokra. A hadsereg lovassága tehát a második koalíciós háborút is az elsőhöz hasonló szervezetben harcolta végig. Nem változott a lovassági harcászat lényege és az ezrednél magasabb szintű szervezet sem. A hadsereg problémáit ezek alapján elsősorban nem az egységsszervezet – kétségtelenül meglévő – hiányosságaiban kell keresnünk, azok csak kisebb részét képezték a sorozatos kudarcok nagyszámú okának.

A hadkiegészítés területén 1798-ban nem történt jelentős változás. A két volt karabélyosezredet vértessé konvertálva a cseh (1.)⁶⁵¹ és morva (3.)⁶⁵² főhadparancsnokság területére helyezték át. A három új ezred közül a 6. vértess- (1801-től 6. dragonyos-)⁶⁵³ és a 13. dragonyos- (1801-től 6. svalizsér-)⁶⁵⁴ ezredet a cseh főhadparancsnoksághoz rendelték. A 9. dragonyosezred nem kapott kiegészítési területet feloszlásáig.⁶⁵⁵ A Németalföld elvesztése miatt kiegészítési terület nélkül maradt ezredet (1798-tól 11. dragonyosezred, 1802-től 4. svalizsérezered) 1801-ben Alsó-Ausztriába helyezték át.⁶⁵⁶ A második koalíciós háborút övező kusza hadkiegészítési állapotok miatt a birodalom részeire eső hadkiegészítési teher vizsgálata félrevezető képet adhatna.

⁶⁴⁹ WREDE, 1903, 340.

⁶⁵⁰ WREDE, 1901, 741-742.

⁶⁵¹ WREDE, 1901, 128.

⁶⁵² WREDE, 1901, 139.

⁶⁵³ WREDE, 1901, 208.

⁶⁵⁴ WREDE, 1901, 311.

⁶⁵⁵ WREDE, 1901, 693.

⁶⁵⁶ WREDE, 1901, 221.

3.2.1.3. A TARTÓS SZERVEZET KIALAKÍTÁSA ÉS MŰKÖDÉSE, 1802–1815

3.2.1.3.1. AZ 1801-1802-ES SZERVEZET

A vesztes háborút követően a nyilvánvalóan elhibázott lovassági szervezet alapos átalakításra szorult. Az átszervezéseket 1801 és 1802 folyamán hajtották végre. A szervezeti átalakításokat az 1801. december 5-i⁶⁵⁷, az új számozást az 1802. június 25-i⁶⁵⁸ határozattal rendelték el. A szervezeti változások végrehajtására néhány hónapot hagytak, így azt csak 1802. február 1-étől realizálták. Mivel kudarcot jelentett a könnyűdragoonos csapatnem teljesítménye, azt teljesen felszámolták.⁶⁵⁹ A tizenöt ezredből hatot svalizsérnek, ötöt dragoonosnak szerveztek át⁶⁶⁰, négyet feloszlattak.⁶⁶¹ A tizenkét vértesezredből egyet dragoonossá változtattak⁶⁶², nyolcat meghagytak, hármat feloszlattak⁶⁶³. Feloszlásra került a lovasvadászezred⁶⁶⁴ és a horvát-szlavón határőr huszárezred⁶⁶⁵ is. Utóbbi helyett a magyar inszurrekció keretében felállított Nádor-huszárezredet regularizálták, és 12-es hadrendi számmal a reguláris, sorhadi huszárezredek közé sorolták.⁶⁶⁶ Az ezredek közül hatot, három dragoonost és három vértest csak ezredként oszlattak fel, mivel a német lovasság ezredeit is egyöntetűen négy osztályos szervezetre állították át, ezt a hat ezredet osztották szét osztályonként a megmaradt ezredek között. Két megmaradt ezred saját berkében állította ki a negyedik osztályát. A másik három teljesen feloszlattott ezred legénységének, altiszti és tiszt állományának egy részét átvették az újonnan szervezendő harmadik ulánusezredbe.⁶⁶⁷ A lovasság átalakulását és a hadkiegészítési területeket a 22. táblázat szemlélteti.

22. táblázat

A lovasság újjászervezése 1801-1802-ben

új ezred	elnevezés	régi ezred	kapott osztály	hadkiegészítés
1. vértesezred	császár	1. vértesezred	alezredesi, 11. vértesezred	Csehország
2. vértesezred	Modena	2. vértesezred	őrnagyi, 5. vértesezred	Alsó-Ausztria
3. vértesezred	Albert	3. vértesezred	őrnagyi, 11. vértesezred	Morvaország

⁶⁵⁷ DEDEKIND, 1879, 317.; AMON, 1886, 355.

⁶⁵⁸ AMON, 1886, 355.

⁶⁵⁹ A 3. svalizsérrezrednél: *Geschichte*, 1860, 83.

⁶⁶⁰ WREDE, 1901, 695-696.

⁶⁶¹ WREDE, 1901, 681-694.

⁶⁶² WREDE, 1901, 208.

⁶⁶³ WREDE, 1901, 593-603.

⁶⁶⁴ WREDE, 1901, 741-742.

⁶⁶⁵ WREDE, 1903, 340.

⁶⁶⁶ WREDE, 1901, 296.; AMON, 1876, 1-3.

⁶⁶⁷ RIEDL, 1901, 16-18.

4. vértesezred	Kavanagh – Ferdinánd főherceg	12. vértesezred	őrnagyi, 4. vértesezred	Alsó-Ausztria
5. vértesezred	Nassau	9. vértesezred	ezredesi, 11. vértesezred	Belső-Ausztria
6. vértesezred	Mack	10. vértesezred	ezredesi, 5. vértesezred	Csehország
7. vértesezred	Lothringen	7. vértesezred	alezredesi, 5. vértesezred	Morvaország
8. vértesezred	Hohenzollern	8. vértesezred	alezredesi, 4. vértesezred	Csehország
1. dragonyosezred	János főherceg	3. könnyűdrago- nyos-ezred	ezredesi, 2. könnyűdrago- nyos-ezred	Belső-Ausztria
2. dragonyosezred	Hohenlohe	7. könnyűdrago- nyos-ezred	őrnagyi, 5. könnyűdrago- nyos-ezred	Csehország
3. dragonyosezred	Württemberg	8. könnyűdrago- nyos-ezred	180 főt kapott a Savoyen- dragonyosez- redtől	Morvaország
4. dragonyosezred	Levenehr	14. könnyűdrago- nyos-ezred	ezredesi, 5. könnyűdrago- nyos-ezred	Morvaország
5. dragonyosezred	Savoyen	15. könnyűdrago- nyos-ezred	alezredesi, 5. könnyűdrago- nyos-ezred	Alsó-Ausztria
6. dragonyosezred	Melas	6. vértesezred	ezredesi, 4. vértesezred	Csehország
1. svalizsérezed	Császár	1. könnyűdrago- nyos-ezred	alezredesi, 6. könnyűdrago- nyos-ezred	Morvaország
2. svalizsérezed	Hohenzollern	4. könnyűdrago- nyos-ezred	saját erőből állította fel	Morvaország
3. svalizsérezed	Lobkowitz	10. könnyűdrago- nyos-ezred	őrnagyi, 2. könnyűdrago- nyos-ezred	Alsó-Ausztria
4. svalizsérezed	Latour	11. könnyűdrago- nyos-ezred	ezredesi, 5. könnyűdrago- nyos-ezred	Alsó-Ausztria
5. svalizsérezed	Kinsky	12. könnyűdrago- nyos-ezred	őrnagyi, 6. könnyűdrago- nyos-ezred	Csehország
6. svalizsérezed	Rosenberg	13. könnyűdrago- nyos-ezred	ezredesi, 6. könnyűdrago- nyos-ezred	Csehország
1. huszárezred	császár	1. huszárezred		Magyarország
2. huszárezred	József főherceg	2. huszárezred		Erdély
3. huszárezred	Ferdinánd főherceg	3. huszárezred		Magyarország
4. huszárezred	Vécsey	4. huszárezred		Magyarország
5. huszárezred	Ott	5. huszárezred		Magyarország
6. huszárezred	Blankenstein	6. huszárezred		Magyarország
7. huszárezred	Liechtenstein	7. huszárezred		Magyarország

8. huszárezred	Nauendorf - Kienmayer	8. huszárezred		Magyarország
9. huszárezred	Erdődy	9. huszárezred		Magyarország
10. huszárezred	Mészáros - Stipsics	10. huszárezred		Magyarország
11. huszárezred	Székely határőr	11. huszárezred		Katonai Határ- őrvidék
12. huszárezred	Nádor	újjonnan felállítva		Magyarország
1. ulánusezred	Merveldt	1. ulánusezred		Galícia
2. ulánusezred	Schwarzenberg	2. ulánusezred		Galícia
3. ulánusezred	Károly főherceg	újjonnan felállítva		Galícia

Az ezredek rendszerének átalakításával párhuzamosan ezúttal az ezredek belső szervezetét is megváltoztatták. A vérteseket és dragonyosokat egyöntetűen a nehézlovassághoz sorolták. A svalizserek, huszárok és ulánusok alkották a könnyűlovasságot. A nehézlovasság csapatnemei fegyverzetben és felszerelésben tértek el: a vértések mellvértet viseltek, a dragonyosok karabélyt. A könnyűlovasságnál viszont a fegyverzetbeli különbség mellett a fő elválasztó jellemző a nemzetiség volt: a huszárok magyar területekről, az ulánusok Galíciából, a svalizserek a birodalom többi területéről származtak.

Az ezredek belső összetételét a már említett 1801. december 5-i határozat szabályozta. A változtatásokat 1802. február 1-ig kellett végrehajtani.⁶⁶⁸ A legfontosabb rendelkezésnek az ezredek szervezetének négy osztályban történt rögzítését tekinthetjük. Az ezredtörzs két furírral, a törzstisztek tisztiszolgáiként működő négy Fourierschütz-cel, és a káplán, auditor, számtartó, adjutáns és az ezredorvos szolgálatát ellátó öt legénnyel nőtt. Átszervezték az orvosi szolgálatot is. Az eddigi ezredsebész ezredorvos, a fősebész főorvos, az alfelcser alorvos lett. Osztályonként egy fő- és egy alorvost rendszeresítettek, egyiket az 1., másikat a 2. svadron állományába felvéve. A svadronok létszámát is növelték. Az altiszti kar korábbi hiányosságait 12 káplár és 6 vicekáplár beiktatásával, a parancsközlést egy második trombitás rendszeresítésével javították. A svadron parancsnoka részére egy Fourierschützt, a többi öt tiszt részére öt legényt osztottak be tisztiszolgának. A nehézlovasságnál 144 lovas és 6 ló nélküli, a könnyűlovasságnál 156 lovas és 30 ló nélküli legényt írtak elő.⁶⁶⁹

Fontos újítás, hogy a törzs több tagjának, illetve a legénységi állományúak egy része számára nem írtak elő lovat. Ez látszólag takarékosági intézkedés, de a létszámjelentéseket tanulmányozva feltűnő, hogy a szolgálatképtelen lovak száma folyamatosan magasabb, mint a katonáké.⁶⁷⁰ Ennek az lehetett az oka, hogy

⁶⁶⁸ A rendelet szövege: DEDEKIND, 1879, 317-318.

⁶⁶⁹ A szervezeti változások megvalósulása: MLST Karton Nr. 6440. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1802; MLST Karton Nr. 6894. Dragonerregiment Nr. 3. Standestabelle 1802; MLST Karton Nr. 7046. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabelle 1802; MLST Karton Nr. 7315. Husarenregiment Nr. 1. Standestabelle 1802; MLST Karton Nr. 7843. Ulanenregiment Nr. 1. Standestabelle 1802.

⁶⁷⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3726. 1803. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3727. 1804. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3727. 1805. január.

azokat a lovakat, amelyekre nem jutott lovas a szolgálatképtelen kategóriába sorolták át, tehát passzív állományba kerültek, de ellátást továbbra is igényeltek. Az ezredekhez rendszeresített lovak számának csökkentésével ezt a passzív lóállományt kísérelték meg a lehető legkisebbre redukálni. A rendszer bevált, mindig tudták biztosítani a harcoló létszámhoz szükséges lómenyiséget.

Az elrendelt állomány részletesen a következőképpen alakult:

Ezredtörzs:

	vértés dragonyos		svalizsér		huszár		ulánus	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
tulajdonos	1	1	1	1	1	1	1	1
ezredes	1	1	1	1	1	1	1	1
alezredes	1	1	1	1	1	1	1	1
őrnagy	2	2	2	2	2	2	2	2
káplán	1	1	1	1	1	1	1	1
auditor	1	1	1	1	1	1	1	1
számtartó	1	1	1	1	1	1	1	1
adjutáns	1	1	1	1	1	1	1	1
ezredorvos	1	1	1	1	1	1	1	1
furír	2		2		2		2	
törzstrombitás	1	1	1	1	1	1	1	1
zászlóvivő	4	4	4	4	4	4	4	4
főkovács	1		1		1		1	
szíjgyártó			2		2		2	
szabó					2			
profosz	1	1	1	1	1	1	1	1
Fourierschutz	4		4		4		4	
tisztiszolga	5		5		5		5	
Összesen	28	16	30	16	32	16	30	16

Svadronok:

	vértés, dragonyos		könnyűlovasság	
	fő	ló	fő	ló
kapitány	1	1	1	1
másodkapitány	1	1	1	1
főhadnagy	2	2	2	2
alhadnagy	2	2	2	2
őrmester	2	2	2	2
furír	1		1	
főorvos	*1		*1	
alorvos	*1		*1 ⁶⁷¹	

⁶⁷¹ Minden osztály egyik svadronjában főorvos, másik svadronjában alorvos volt.

trombitás	2	2	2	2
nyerges	1			
kovács	1		1	
káplár	12	12	12	12
vicekáplár	6	6	6	6
Fourierschütz	1		1	
lovas legény	144	144	156	156
ló nélküli legény	6		30	
tisztiszolga	5		5	
Összesen	188	172	223	184

Ezredlétszám:

	vértés, dragonyos		svalizsér		huszár		ulánus	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
törzs	28	16	30	16	32	16	30	16
8 svadron	1504	1376	1784	1472	1784	1472	1784	1472
Összesen	1532	1392	1814	1488	1816	1488	1814	1488

Egyedüli kivétel az elrendelt szervezet alól a székely határőr-huszárezred maradt. A határőr katonasághoz tartozó ezred megmaradt a háromosztályos szervezetenél, de hatalmasra növelt előírt svadronlétszámmal. Így fordulhatott elő, hogy a kevesebb osztályból álló ezrednek nagyobb, 2247 fős létszámot írtak elő. A valóságban azonban sem a székely határőrök, sem a hadsereg többi ezrede nem közelítette meg az előírt számot.

Érdekes összevetni az egyes csapatnemek előírt összlétszámát:

vértés	12 256	nehézlovas: 21 448
dragonyos	9192	
svalizsér	10 884	könnyűlovas: 38 549
huszár	22 223	
ulánus	5442	
Összesen	59 997	

Az 1798-as szervezethez viszonyítva a nehézlovasság számának emelkedését, és a könnyűlovasság számának csökkenését tapasztalhatjuk, ami a könnyűdragonyosok felszámolásának és hat dragonyosezred felállításának következménye. Tehát a korábbi, évtizedes trend, amely a könnyűlovasság térnyerését mutatta, megfordult. A háborús tapasztalatok azt mutatták, hogy a nehézlovasság túlzott csökkentése a lovasság harctéri teljesítményét negatívan befolyásolja, ezért szükségszerűnek mutatkozott a nehézlovasság arányának megemelése. Érdekes döntés volt, hogy ezt nem a vértések szaporításával érték el. A hadvezetés számára az bizonyult fontosnak, hogy a dragonyosokat jól lehetett az elővéd támogatására is alkalmazni, így a vértésekkel ellentétben a hadjáratban nem csak passzív szerepet tölthettek be, és nem csak a csatatéren hárulhatott rájuk fontos szerep.

Az 1801-1802-es csapatnemi struktúra egészen az 1848-49-es harcok után végrehajtott reformokig meghatározta a lovasság szervezetét. A későbbi tapasztalatok azt mutatták, hogy ez a rendszer kiegyensúlyozott, működőképes, és kellőképpen rugalmas. A szervezet nem maradt ugyan változatlan, de a kialakított csapatnemi struktúra, az ezredek belső szervezete, felépítése tartósan megmaradt. Az előírt létszám továbbra is túlságosan nagy svadronokkal és ezredekkel számolt, de a valóságban a csekély mértékű, átlagban 50-60%-os feltöltöttség megoldotta a problémát, az ezredek kezelhető méretűre zsugorodtak.⁶⁷²

A lovasság hadkiegészítése a birodalom egyes részeit a következőképpen terhelte:

	vértes	dragonyos	svalizsér	huszár	ulánus	Összesen	
Alsó-Ausztria	3064	1532	3628			8224	13,71%
Belső-Ausztria	1532	1532				3064	5,11%
Csehország	4596	3064	3628			11 288	18,81%
Morvaország	3064	3064	3628			9756	16,26%
Magyar Sz. K. országai				22 223		22 223	37,04%
Galícia					5442	5442	9,07%
Összesen	12 256	9192	10 884	22 223	5442	59 997	

Az 1781-es állapotokhoz képest Alsó-Ausztria és Csehország szerepének csökkenése figyelhető meg, ellenben a Magyar Szent Korona országainak részesedése 6%-kal emelkedett meg. Az új galíciai terület önmagában is jelentős, 9%-os részesedése azt jelentette, hogy a birodalom egy katonailag értékes területtel gyarapodott. Az ulánus csapatnem létszámán túl katonai teljesítménye miatt is fontos része lett a császári-királyi hadseregnek.

3.2.1.3.2. A HARMADIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ

Az 1805-ös év elején a lovasezredeknel is az ezredtörzsbe helyezték át az orvosi személyzetet, számuk megmaradt 4 fő- és 4 alorvos szintjén. Az év augusztusától a svadronok egyik trombitását megszüntették, de a törzsben négy osztálytrombitást rendszeresítettek. A vicekáplári rangot megszüntették, a svadronokban 12 káplár maradt. A svadronok létszáma így két fővel csökkent, a törzsé viszont 12 fővel nőtt.⁶⁷³

⁶⁷² AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3727. 1805. január: a teljes lovasság tekintetében 52,22%-os feltöltöttségű a szolgálatképes létszám, 73,38% a szolgálatképtelenekkel együtt.

⁶⁷³ MLST Karton Nr. 6442. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 6896. Dragonerregiment Nr. 1. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 7049. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 7316. Husarenregiment Nr. 1. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 7844. Ulanenregiment Nr. 1. Standestabelle 1805.

Az orosz, angol és svéd szövetségben indított harmadik koalíciós háborúra az 1805. augusztus 27-i hadseregeparanccsal⁶⁷⁴ rendelték el a lovasság mozgósítását. Mivel az ezredek meg sem közelítették az előírt létszámot, a rövid idő miatt pedig a feltöltésre sem volt mód, alacsonyabb svadrononkénti legénységi létszámot határoztak meg: a nehézlovasságnál 110, a könnyűlovasságnál 130 főt. A tiszti és altiszti kar változatlan maradt. Elrendelték a tartaléksvadronok felállítását is, a mezei svadronok tiszti és altiszti karával megegyező szervezetben, a nehézlovakoknál 140 lovas, és 10 ló nélküli, a könnyűlovakoknál 160 lovas legényrel. Az ezredtörzs egy alorvossal növekedett.⁶⁷⁵ Az egyes csapatnemeknél ez a következő létszámot jelentette:

	vértes dragonyos	svalizsér	huszár	ulánus
ezredtörzs	41	36	38	36
svadron	146	167	167	167
8 svadron	1168	1336	1336	1336
tartaléksvadron	180	197	197	197
Összesen	1389	1569	1571	1569

A székely határőr-huszárezred ez esetben is saját létszámot kapott: a 27 fős törzs⁶⁷⁶ mellett a svadronok 158 katonát⁶⁷⁷ számláltak, az ezredet hat svadron alkotta három osztályban, így az elrendelt összlétszám 975 főt és 933 lovat⁶⁷⁸ tett ki.⁶⁷⁹

A harmadik koalíciós háborúra jellemző szervezetlenség a lovasság tekintetében is megmutatkozott. Még ezt a mérsékelt létszámot sem tudták kiállítani az ezredek. A háború folyamán a császári-királyi lovasságnak már egy jelentősen megerősített francia lovassággal kellett az erejét összemérni. Napóleon újra vértesezredeket szerelt fel, ezeket hadosztályokba szervezte, és egyetlen óriási vasököként alkalmazta a csatában. A francia dragoonosok kiválóan támogatták az elővéd könnyűlovasságát. Napóleon hadtestszervezetébe egy könnyűlovakdandár is tartozott, amely a hadtest élén haladt, és felderítést hajtott végre. Ez a rendszer olyan jól működött, hogy a francia parancsnokoknak mindig pontos értesülései voltak az ellenséges erőkről. A császári-királyi lovasságnak éppen abban a pillanatban kellett összemérnie erejét az ellenséggel, amikor saját maga

⁶⁷⁴ DEDEKIND, 1879, 323.

⁶⁷⁵ DEDEKIND, 1879, 323.; WENGEN, 1879, 585.; MLST Karton Nr. 6442. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 6896. Dragonerregiment Nr. 1. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 7049. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 7316. Husarenregiment Nr. 1. Standestabelle 1805; MLST Karton Nr. 7844. Ulanenregiment Nr. 1. Standestabelle 1805.

⁶⁷⁶ 1 ezredes, 1 alezredes, 1 őrnagy, 1 káplán, 1 adjutáns, 1 ezredorvos, 1 főorvos, 2 alorvos, 3 furír, 1 trombitás, 3 zászlóvivő, 2 nyerges, 1 kovács, 1 szabó, 1 profosz, 3 Fourierschütz és 3 tisztiszolga.

⁶⁷⁷ 2 százados, 2 főhadnagy, 2 alhadnagy, 2 őrmester, 1 trombitás, 1 szabó, 12 káplár, 130 legény, 1 Fourierschütz és 5 tisztiszolga.

⁶⁷⁸ Az ezredben csak a Fourierschütze és a tisztiszolgák nem voltak lovasítva.

⁶⁷⁹ AFA Karton Nr. 1351. Deutschland 1805-13-68.

gyengén szervezett, rosszul vezetett, csökkent létszámú, ellenfele pedig újjászervezett, remekül vezetett, önbizalomtól kicsattanó volt. A háború első szakaszában, az ulmi hadjáratban egyetlen nagyobb csatát sem vívtak, Mack elhibázott döntései viszont katasztrófába vitték a hadsereget.⁶⁸⁰ Jó néhány lovascsapat – és velük együtt sok vitéz tiszt, mint például Meskó József, Hertelendy Gábor, Simonyi József – ki tudott törni Ulm falai közül. Austerlitznél a császári-királyi lovasok – a balszárnyon huszárok és svalizserek, jobbszárnyon vértések – kiválóan karcoltak, a franciák nem is tudták megtörni a ellenállásukat. Ez a momentum jól mutatja, hogy a császári-királyi lovasság kiváló katonákkal, jó tisztekkel rendelkezett, de a rossz hadvezetés következtében vitézségük bizonyítására a háború során nem sok alkalmuk nyílt.

3.2.1.3.3. AZ 1806-OS BÉKESZERVEZET

Az elvesztett harmadik koalíciós háborút követően már 1806. január 2-án elrendelték a tábori hadseregek felosztatását, a csapatok békehelyőrségbe vonultak vissza.⁶⁸¹ Ezzel egyidejűleg előírták a tartaléksvadronok felosztatását is, melyek állományát az ezred feltöltésére használták fel. A nehézlovasezredek (vértések és dragonyosok) svadronjainak állománya rendkívül lecsökkent. Mivel a beköszöntött béke, és az államkassza gyengesége nem engedte meg a feltöltést, ezért 1806. április 30-ával elrendelték, hogy a másodőrnagyi osztályokat oszlassák fel, és ebből töltsék fel a másik három osztályt.⁶⁸² A Csehországban összevont megfigyelőhadtestbe⁶⁸³ beosztott nehézlovasezredeknel ezt a rendelkezést csak a hadtest felosztatása után, a békehelyőrségekbe történt visszatéréskor, többnyire az 1806-os év végén, illetve a következő év elején hajtották végre.⁶⁸⁴

1806 márciusában új létszámokat is meghatároztak. A svalizsér- és ulánusezredek törzsében megszüntették a két szíjgyártó helyét. A legénység létszámát a nehézlovasságnál 110, augusztustól 112 lovas és 6 ló nélküli, a könnyűlovasságnál 130 lovas és 6 ló nélküli katonában szabták meg.⁶⁸⁵ Egyedüli kivételt a székely határőr-huszárezred jelentett, amely továbbra is három osztályból állt, és svadronjaiban hat lovas legénnyel kevesebb katona szolgált.⁶⁸⁶

Az új előírások alapján az előírt létszám a következőképpen alakult:

⁶⁸⁰ HORSETZKY, 1905, 147.

⁶⁸¹ WENGEN, 1879, 598.

⁶⁸² *Geschichte*, 1895, 371.; *Dragoner*, 1893, 55.

⁶⁸³ A porosz határon összevont haderőt semlegességi kordonnak is nevezték: AMON, 1880, 440.

⁶⁸⁴ WENGEN, 1879, 600.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3727. 1807. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3729. 1808. január.

⁶⁸⁵ MLST Karton Nr. 6442. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1806; MLST Karton Nr. 6897. Dragonerregiment Nr. 1. Standestabelle 1806; MLST Karton Nr. 7049. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabelle 1806; MLST Karton Nr. 7317. Husarenregiment Nr. 1. Standestabelle 1806; MLST Karton Nr. 7845. Ulanenregiment Nr. 1. Standestabelle 1806.

⁶⁸⁶ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3727. 1807. január.

Ezredtörzs

	vértés		svalizsér		huszár		ulánus	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
tulajdonos	1	1	1	1	1	1	1	1
ezredes	1	1	1	1	1	1	1	1
alezredes	1	1	1	1	1	1	1	1
őrnagy	1	1	2	2	2	2	2	2
káplán	1	1	1	1	1	1	1	1
auditor	1	1	1	1	1	1	1	1
számtartó	1	1	1	1	1	1	1	1
adjutáns	1	1	1	1	1	1	1	1
ezredorvos	1	1	1	1	1	1	1	1
főorvos	3		4		4		4	
alorvos	3		4		4		4	
furír	2		2		2		2	
törzstrombitás	1	1	1	1	1	1	1	1
osztálytrombitás	3	3	4	4	4	4	4	4
zászlóvivő	3	3	4	4	4	4	4	4
főkovács	1		1		1		1	
szíjgyártó			2		2			
szabó					2		2	
profosz	1	1	1	1	1	1	1	1
Fourierschütz	3		4		4		4	
tisztiszolga	5		5		5		5	
Összesen	34	17	42	20	44	20	44	20

Svadronok:

	nehézlovas		könnyűlovasság	
	fő	ló	fő	ló
kapitány	1	1	1	1
másodkapitány	1	1	1	1
főhadnagy	2	2	2	2
alhadnagy	2	2	2	2
őrmester	2	2	2	2
furír	1		1	
trombitás	1	1	1	1
nyerges	1			
kovács	1		1	
káplár	12	12	12	12
Fourierschütz	1		1	
lovas legény	112	112	128	128
ló nélküli legény	6		8	
tisztiszolga	5		5	
Összesen	148	133	165	149

Ezredlétszám	vértés		svalizsér		huszár		ulánus	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
törzs	34	17	42	20	44	20	44	20
6 svadron	888	798						
8 svadron			1320	1192	1320	1192	1320	1192
Összesen	922	815	1362	1212	1364	1212	1364	1212

A székely határőr-huszárezred törzse a három osztály miatt hat fővel (egy-egy őrnagy, főorvos, alorvos, osztálytrombitás, zászlóvivő, Fourierschütz), a százlétszám szintén hat fővel kevesebb volt, ami 992 fő és 910 ló előírt létszámot adott ki.⁶⁸⁷

Az egyes csapatnemek, és lovassági alaptípusok összlétszáma:

vértés	7376	Nehézlovas: 12 908
dragonyos	5532	
svalizsér	8172	Könnyűlovas: 28 260
huszár	15 996	
ulánus	4092	
Összesen	41 168	

A vesztes háború tehát a lovasság létszámának jelentős, az 1780-as évek első felének szintjéig történő esését hozta magával. Amíg azonban akkor a könnyű- és nehézlovasság száma nagyjából megegyezett, a könnyűlovasság számával, addig a könnyűlovasság arányának erőteljes növekedésének 1798-as csúcspontjáról történt 1802-es elmozdulást követően az 1806-os szervezet tartóssá válásával az egyharmad-kétharmad arány nagyságrendileg rögzült.⁶⁸⁸

Az 1806-os szervezet az 1809-es háborúig egy alkalommal változott. 1807. március 1-vel a századokba beosztott furírokat az ezredtörzsbe helyezték át, és számukat megfelelően osztályonként egy furírt alkalmaztak. Ez a nehézlovasságnál három-, a könnyűlovasságnál négyfős csökkenést jelentett.

A harmadik koalíciós háború után a hadvezetés áttekintette a hadkiegészítési rendszert is, és szükségesnek látta az egyes ezredek kiegészítési körzetét megváltoztatni az alábbi beosztást eredményezve:

⁶⁸⁷ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3727. 1807. január.

⁶⁸⁸ MLST Karton Nr. 6443. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1807; MLST Karton Nr. 6897. Dragonerregiment Nr. 1. Standestabelle 1807; MLST Karton Nr. 7050. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabelle 1807; MLST Karton Nr. 7318. Husarenregiment Nr. 1. Standestabelle 1807; MLST Karton Nr. 7846. Ulanenregiment Nr. 1. Standestabelle 1807.

szám	csapatnem	birodalomrész
1.	vértés	Csehország
2.	vértés	Alsó-Ausztria
3.	vértés	Morvaország
4.	vértés	Alsó-Ausztria
5.	vértés	Belső-Ausztria
6.	vértés	Morvaország
7.	vértés	Morvaország
8.	vértés	Csehország
1.	dragonyos	Belső-Ausztria
2.	dragonyos	Alsó-Ausztria
3.	dragonyos	Morvaország
4.	dragonyos	Morvaország
5.	dragonyos	Alsó-Ausztria
6.	dragonyos	Csehország
1.	svalizsér	Morvaország
2.	svalizsér	Morvaország (1809-től Csehország)
3.	svalizsér	Csehország (1813-tól Galícia)
4.	svalizsér	Alsó-Ausztria
5.	svalizsér	Csehország
6.	svalizsér	Csehország

A némileg módosult hadkiegészítési rendszer és az új ezredlétszámok tükrében a birodalom részei által kiállított lovasság száma:

	vértés	dragonyos	svalizsér	huszár	ulánus	Összesen	
Alsó-Ausztria	1844	1844	1362			5050	12,27%
Belső-Ausztria	922	922				1844	4,48%
Csehország	1844	922	4086			6852	16,64%
Morvaország	2766	1844	2724			7334	17,81%
Magyar Sz. K. országai				15 996		15 996	38,86%
Galícia					4092	4092	9,94%
	7376	5532	8172	15 996	4092	41 168	

Amint a táblázatból látható, a lovasság ezredlétszámainak és hadkiegészítésének változása nem változtatott lényegesen az arányokon. A Magyar Szent Korona országai és Galícia részesedése csak minimálisan nőtt a cseh-német területekkel szemben.

3.2.1.3.4. AZ 1809-ES HÁBORÚ

Az alig három éves békeperiódust követően a nagyhatalmi státusz visszaszerzéséért indított ötödik koalíciós háborúra 1809. március 1-ével rendelték el a mozgósítást.⁶⁸⁹ A lovasezredek mozgósítása annyiból állt, hogy az ezredtörzs létszámát négy furírral és egy alkováccsal növelték. A svadronok leadták a ló nélküli legényeiket, amelyek a felállítandó tartaléksvadron keretét adták.

A lovasezredek részére a következő létszámokat rendelték el.⁶⁹⁰

Ezredtörzs:

	vértés		svalizsér		huszár		ulánus	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
tulajdonos	1	1	1	1	1	1	1	1
ezredes	1	1	1	1	1	1	1	1
alezredes	1	1	1	1	1	1	1	1
őrnagy	1	1	2	2	2	2	2	2
káplán	1	1	1	1	1	1	1	1
auditor	1	1	1	1	1	1	1	1
számtartó	1	1	1	1	1	1	1	1
adjutáns	1	1	1	1	1	1	1	1
ezredorvos	1	1	1	1	1	1	1	1
főorvos	3	3	4	4	4	4	4	4
alorvos	3	3	4	4	4	4	4	4
furír	9	7	10	9	10	9	10	9
törzstrombitás	1	1	1	1	1	1	1	1
osztálytrombitás	3	3	4	4	4	4	4	4
zászlóvivő	3	3	4	4	4	4	4	4
főkovács	1	1	1	1	1	1	1	1
alkovács	1	1	1	1	1	1	1	1
szíjgyártó			1	1	1	1	1	1
nyerges			1	1	1	1	1	1
szabó					2	2	2	2
profosz	1	1	1	1	1	1	1	1
Fourierschütz	3		4		4		4	
tisztiszolga	5		5		5		5	
Összesen	42	32	51	41	53	43	53	43

⁶⁸⁹ DEDEKIND, 1879, 335.

⁶⁹⁰ AFA Karton Nr. 1470. 1809-13-89c, 89d, 89e; vö.: MLST Karton Nr. 6444. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1809; MLST Karton Nr. 6898. Dragonerregiment Nr. 1. Standestabelle 1809; MLST Karton Nr. 7051. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabelle 1809; MLST Karton Nr. 7320. Husarenregiment Nr. 1. Standestabelle 1809; MLST Karton Nr. 7848. Ulanenregiment Nr. 1. Standestabelle 1809.

Svadronok:

	vértés, dragonyos		könnyűlovasság	
	fő	ló	fő	ló
kapitány	1	1	1	1
másodkapitány	1	1	1	1
főhadnagy	2	2	2	2
alhadnagy	2	2	2	2
őrmester	2	2	2	2
trombitás	1	1	1	1
nyerges	1	1		
kovács	1	1	1	1
káplár	12	12	12	12
Fourierschütz	1		1	
lovas legény	112	112	128	128
tisztiszolga	5		5	
Összesen	141	135	156	151

Tartaléksvadronok

	vértés, dragonyos		könnyűlovasság	
	fő	ló	fő	ló
kapitány	1	1	1	1
másodkapitány	1	1	1	1
főhadnagy	2	2	2	2
alhadnagy	2	2	2	2
őrmester	2	2	2	2
alorvos	1		1	
furír	1		1	
trombitás	1	1	1	1
nyerges	1			
kovács	1		1	
káplár	12	12	12	12
Fourierschütz	1		1	
lovas legény	112	112	150	150
tisztiszolga	5		5	
Összesen	143	133	180	171

Ezredlétszám:

	vértés dragonyos		svalizsér		huszár		ulánus	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
törzs	42	32	51	41	53	43	53	43
6 svadron	846	810						
8 svadron			1248	1200	1248	1200	1248	1200
tartaléksvadron	143	133	180	171	180	171	180	171
Összesen	1031	975	1479	1412	1481	1414	1481	1414

Az 1809-es mozgósítás a fentiek alapján csupán technikai jellegű volt. A teljes legénységet, illetve az ezredtörzset kiegészítették, zömét lovasították. A mozgósítás eredményeként létrejött ezredlétszámok a korábbinál kisebb ezredeket hoztak létre. Ez harcászati előnyt jelentett, hiszen az egyes egységek nem voltak túlságosan nagyok, így megfelelően rugalmasak tudtak maradni. Talán éppen ezért sem véletlen, hogy a háború során a császári-királyi lovasság jól szerepelt. Nyilvánvalóan szerepet játszott még az is, hogy Károly főherceg alkalmazhatta a korábbi háborúk során kialakított hadsereg-szervezeti elveit, és a bevezetett hadtestrendszer világosan kijelölte a lovasság helyét a hadsereg rendszerében: a könnyűlovasság az elővédhadosztályokban kisháborút vívott, míg a nehézlovasság a tartalékhadtestekben koncentrálni tartálékban maradt a csata eldöntésének fontos eszközeként.

A háború folyamán az új elővédhadosztályok kiválóan teljesítettek. Egyik legszebb fegyvertényük, a francia 35. gyalogezred elfogása Pordenone mellett 1809. április 15-én éppen a szervezetnek, illetve az azt kiválóan alkalmazó parancsnoknak, Frimont altábornagynak volt köszönhető.⁶⁹¹

A háború során a lovasság fontos szerepet játszott a csatákban is. Károly főherceg, aki már 1796-ban Würzburgnál remekül alkalmazta a nehézlovasság rohamát csatadöntő tényezőként, ugyanezt tervezte 1809-ben is. A helyzet annyiban megváltozott, hogy Napóleon is felismerte a nehézlovasság szerepét, és megerősítette a francia nehézlovasságot. Ezért 1809-ben a franciák léptek föl kezdeményezően, de a császári-királyi lovasság egyenrangú ellenfélnek bizonyult. Sem Aspern, sem Wagram mellett a francia lovasság nem tudta legyőzni a császári-királyi lovasságot, ami nagyban hozzájárult Károly főherceg asperni győzelméhez, és ahhoz, hogy Wagramnál a hadsereg meg tudta őrizni egységét. A császári-királyi nehézlovasság problémáját a megfelelő tábornoki garnitúra hiánya jelentette. Valójában nem volt a francia Nansouty, d'Hautpoul, vagy éppen d'Espagne tábornokokhoz fogható hadosztályparancsnok, Murat-hoz, vagy Bessieres-hez fogható lovassági főparancsnok. Érdekes módon az 1809-ben osztrák oldalon vezérőrnagyi rangban vértés dandárparancsnokként harcoló d'Hurbal tábornok Waterloonnál francia hadosztályparancsnokként szolgált. Ekkorra már a kiváló francia nehézlovassági tisztek elestek, vagy nem álltak Napóleon rendelkezésére.

A lovasságnak 1809-ben nem voltak létszám-, vagy lóállomány-kiegészítési gondjai. A hadkiegészítő rendszer jól működött, a huszároknál még az előírt létszám felett ezredenként 2-3 új svadront is fel tudtak állítani.⁶⁹² A problémát az jelentette inkább, hogy a franciák által elfoglalt Lajtán túli területekről az ottani kiegészítésű ezredek nem kaphattak újoncokat, ezért néhány ezred a háború végére erősen megfogyatkozott.⁶⁹³

⁶⁹¹ HOEN-VELTZÉ, 1908, 70-88.

⁶⁹² MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 76.; AMON, 1898, 248-249.

⁶⁹³ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1810. január.

3.2.1.3.5. BÉKEÉVEK ÉS AZ OROSZORSZÁGI HADJÁRAT, 1810–1812

A pozsonyi békét követő hónapokban a hadsereg lovassága visszatért az 1809 elején érvényben lévő szervezetre.⁶⁹⁴ A székely határőr-huszárezred is felvette ezt a beosztást annyi különbséggel, hogy tulajdonos híján 1359 főből állt az ezred előírt létszáma.⁶⁹⁵

A lovasság tekintetében a háborút követően 1810 nyarán rendelték el a létszámcsökkentést.⁶⁹⁶ A legfontosabb rendelkezés a másodkapitányi rang megszüntetése volt, ami magával vonta a svadronban szolgáló tisztiszolgák számának egyfős csökkentését. A svadrononkénti legénységi létszámot a nehézlovasságnál 100, a könnyűlovasságnál 110 főben határozták meg. A svadronok állományában maradt még 20 lovasítatlan legény, de ezeket az összlétszámba nem számolták bele, feltehetően a békeszerződés 150 ezres korlátjának kijátszása miatt. Az ezredtörzsek változatlanok maradtak.

Az ezredek létszáma:

	törzs	svadron	összesen	lovasítatlan	összesen
vértések	37	147	799	120	919
dragonyosok	37	147	799	120	919
svalizsérék	46	156	1134	160	1294
huszárok	48	156	1136	160	1296
ulánusok	48	156	1136	160	1294

A székely határőr-huszárezrednél szintén végrehajtották a másodkapitányok megszüntetését, illetve a tisztiszolgák csökkentését, de a svadronok legénységi állományát 130 lovas és 8 ló nélküli katonában szabták meg, így az ezredlétszám 1343 főt tett ki 1203 lóval.⁶⁹⁷

Az ulánusezredeknel 1811 során a svadronokba hivatalosan is előírtak 18 ló nélküli legényt, ami a legénység létszámát 1280 főre emelte.⁶⁹⁸

A lovasság létszáma a pozsonyi békét követően nem csökkent le olyan mértékben, mint azt a gyalogságnál láthatjuk. Ez egyrészt jelenthette azt, hogy a jól kiképzett, drága lovasságot nem akarták egyszerűen leszerelni, de tendenciájában

⁶⁹⁴ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1810. január.; MLST Karton Nr. 6444. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1809; MLST Karton Nr. 6898. Dragonerregiment Nr. 1. Standestabelle 1809; MLST Karton Nr. 7051. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabelle 1809; MLST Karton Nr. 7320. Husarenregiment Nr. 1. Standestabelle 1809; MLST Karton Nr. 7848. Ulanenregiment Nr. 1. Standestabelle 1809.

⁶⁹⁵ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1810. január

⁶⁹⁶ MLST Karton Nr. 6445. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1810; MLST Karton Nr. 6899. Dragonerregiment Nr. 1. Standestabelle 1810; MLST Karton Nr. 7052. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabelle 1810; MLST Karton Nr. 7321. Husarenregiment Nr. 1. Standestabelle 1810; MLST Karton Nr. 7849. Ulanenregiment Nr. 1. Standestabelle 1810.

⁶⁹⁷ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1811. január.

⁶⁹⁸ MLST Karton Nr. 7850. Ulanenregiment Nr. 1. Standestabelle 1811.

látnunk kell, hogy egyértelműen a későbbi mozgósítást, és a nagyobb létszám kiállítását készítették elő.

Az oroszországi hadjáratra két dragonyos-, két svalizsér- és öt huszárezredet mozgósítottak.⁶⁹⁹ Az ezredek egy-egy osztálya (dragonyosoknál alezredesi, svalizséreknél és huszároknál másodőrnagyi) a hátszágban maradt vissza.⁷⁰⁰ Ezen osztályok a legjobb legénységet és lovakat az Oroszország ellen vonuló osztályoknak adták át, míg a ló nélküli állományt a hátszágban maradtakba osztották. Visszaállították a másodkapitányi rangot, valamint a hozzá tartozó tisztiszolgát is. A mozgósított ezredek legénységi létszámát svadrononként 150 főben határozták meg.⁷⁰¹

3.2.1.3.6. A FELSZABADÍTÓ HÁBORÚK, 1813-1815

Napóleon oroszországi veresége és az 1813 tavaszán lengyel és német földön vívott hadjárat előtérbe állította az Osztrák Császárság politikai közvetítő szerepét. A fegyveres semlegesség kinyilvánítása és a politikai küzdelmek leple alatt azonban a hadsereg erőteljes fejlesztése már az 1813-as év elején kezdetét vette. A lovasságnál az év tavaszán azokban az ezredekben is egységesen visszaállították a másodkapitányi rangot, valamint a hozzá tartozó tisztiszolgát, ahol ez még nem történt meg, illetve a lehetőséghez mérten megkezdték az ezredek feltöltését. A valódi mozgósítást 1813 júniusában határozták el, a nehézlovasságnál 140-es, a könnyűlovasságnál 150-as svadrononkénti legénységi létszámmal.⁷⁰²

Az ezredeknek a következő létszámot írták elő:

Ezredtörzs:

	vértés dragonyos		svalizsér		huszár		ulánus	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
tulajdonos	1	1	1	1	1	1	1	1
ezredes	1	1	1	1	1	1	1	1
alezredes	1	1	1	1	1	1	1	1
őrnagy	1	1	2	2	2	2	2	2
káplán	1	1	1	1	1	1	1	1
auditor	1	1	1	1	1	1	1	1

⁶⁹⁹ WELDEN, 1870, 5.; WLASCHÜTZ, 1913, 6.

⁷⁰⁰ WLASCHÜTZ, 1913, 6.

⁷⁰¹ MLST Karton Nr. 6950. Dragonerregiment Nr. 3. Standestabelle 1812; MLST Karton Nr. 7125. Chevauxlegersregiment Nr. 3. Standestabelle 1812; MLST Karton Nr. 7473. Husarenregiment Nr. 4. Standestabelle 1812.

⁷⁰² MLST Karton Nr. 6446. Kürassierregiment Nr. 1. Standestabelle 1813; MLST Karton Nr. 6900. Dragonerregiment Nr. 1. Standestabelle 1813; MLST Karton Nr. 7053. Chevauxlegersregiment Nr. 1. Standestabelle 1813; MLST Karton Nr. 7324. Husarenregiment Nr. 1. Standestabelle 1813; MLST Karton Nr. 7851. Ulanenregiment Nr. 1. Standestabelle 1813.

számtartó	1	1	1	1	1	1	1	1
adjudtáns	1	1	1	1	1	1	1	1
ezredorvos	1	1	1	1	1	1	1	1
főorvos	3	3	4	4	4	4	4	4
alorvos	3	3	4	4	4	4	4	4
furír	9	3	10	4	10	9	10	9
törzstrombitás	1	1	1	1	1	1	1	1
osztálytrombitás	3	3	4	4	4	4	4	4
zászlóvivő	3	3	4	4	4	4	4	4
főkovács	1	1	1	1	1	1	1	1
alkovács	1	1	1	1	1	1	1	1
szíjgyártó			1	1	1	1	1	1
nyerges			1	1	1	1	1	1
szabó					2	2	2	2
profosz	1	1	1	1	1	1	1	1
Fourierschütz	3		4		4		4	
tisztiszolga	5		5		5		5	
Összesen	42	28	51	36	53	38	53	38

Svadronok:

	vértés, dragonyos		könnyűlovasság	
	fő	ló	fő	ló
kapitány	1	1	1	1
másodkapitány	1	1	1	1
főhadnagy	2	2	2	2
alhadnagy	2	2	2	2
őrmester	2	2	2	2
trombitás	1	1	1	1
nyerges	1	1		
kovács	1	1	1	1
káplár	12	12	12	12
Fourierschütz	1		1	
lovas legény	140	140	150	150
tisztiszolga	5		5	
Összesen	169	163	178	172

Tartaléksvadronok:

	vértés, dragonyos		könnyűlovasság	
	fő	ló	fő	ló
kapitány	1	1	1	1
másodkapitány	1	1	1	1
főhadnagy	2	2	2	2
alhadnagy	2	2	2	2
őrmester	2	2	2	2
alorvos	1		1	

furír	1		1	
trombitás	1	1	1	1
nyerges	1			
kovács	1		1	
káplár	12	12	12	12
Fourierschütz	1		1	
lovas legény	180	180	240	240
tisztiszolga	5		5	
Összesen	211	201	270	261

Ezredlétszám:

	vértés		svalizsér		huszár		ulánus	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
törzs	42	28	51	36	53	38	53	38
6 svadron	1014	978						
8 svadron			1424	1376	1424	1376	1424	1376
tartaléksvadron	211	201	270	261	270	261	270	261
Összesen	1267	1207	1745	1673	1747	1645	1747	1645

A székely huszárok számára ezúttal 120 legényt írtak elő svadrononként, ami 1479 katona és 1408 ló előírt létszámot jelentett.⁷⁰³

Az 1812-es részleges mozgósításhoz hasonlóan a többi lovasezrednél is a hátsóországban maradt egy-egy osztály (nehézlovasságnál alezredesi, könnyűlovasságnál másodőrnagy) a lovasítatlan legénységgel. Ezek a csapatok a teljes lovasítást és feltöltést követően 1813 őszén vonultak csak ki a hadszíntérre.⁷⁰⁴

Az egyes csapatnemek, és lovassági alaptípusok összlétszáma:

vértés	10 136	nehézlovas: 17 738
dragonyos	7602	
svalizsér	10 470	könnyűlovas: 36 407
huszár	20 696	
ulánus	5241	
Összesen	54 145	

Az arányok a jelentős létszámemelkedés ellenére sem változtak, az állandósult 2/3 - 1/3 arány a könnyűlovasság részére megmaradt.

A Napóleon elleni 1813-as mozgósítás a lovasság kiegészítése tekintetében a birodalomrészek alábbi arányát jelentette:

⁷⁰³ MLST Karton Nr. 7793. Husarenregiment Nr. 11. Standestabelle 1813.

⁷⁰⁴ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1813. augusztus; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január.; HORSTENAU, 1913, 338-351.

	vértés	dragonyos	svalizsér	huszár	ulánus	Összesen	
Alsó-Ausztria	2534	2534	1745			6813	12,58%
Belső-Ausztria	1267	1267				2534	4,68%
Csehország	2534	1267	5235			9036	16,69%
Morvaország	3801	2534	1745			8080	14,92%
Magyar Sz. K. országai				20 696		20 696	38,22%
Galícia			1745		5241	6986	12,90%
	10 136	7602	10 470	20 696	5241	54 145	

A korábbi trend az 1813-as mozgósítással sem tört meg. Egyedüli érzékelhető változás a 3. svalizsérezered kiegészítésének Galíciába helyezése, ami Galícia részesedését közel 13%-ra emelte.

A huszárezredek szervezetében 1813 őszén egy egészen újszerű egységtípust állítottak fel, az ún. velitaosztályokat, valamint az ezekhez kapcsolódó velita tartaléksvadronokat.⁷⁰⁵ Ezeket a magyar arisztokrácia, a vármegyék és a szabad királyi városok önkéntes felajánlásaként kiállított legénységből szervezték meg a huszárezredek keretei között, és a lovasság „legkönnyebb” részét alkották. Az egyes huszárezredekben a következő számú velitaosztályokat szervezték meg:⁷⁰⁶

1. Császár-huszárezred	3
3. Ferdinánd-huszárezred	2
4. Hessen-Homburg-huszárezred	2
5. Radetzky-huszárezred	2
6. Blankenstein-huszárezred	2
7. Liechtenstein-huszárezred	2
8. Kienmayer-huszárezred	2
9. Frimont-huszárezred	2
10. Stipsich-huszárezred	2
12. Nádor-huszárezred	2

A velitaosztályok és -svadronok szervezete teljes egészében megegyezett a rendes huszárcsapatokéval. Az ezredtörzs velitaosztályonként egy törzstiszttel, egy fő- és egy alorvossal, egy furírral, egy trombitással, egy zászlótartóval és egy Fourierschütz-cel bővült.⁷⁰⁷ Ezek a csapatok csak 1813 utolsó hónapjaiban kerül-

⁷⁰⁵ WLASCHÜTZ, 1913, 115-116.; RÉFI, 2008, 40.

⁷⁰⁶ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január. Az erdélyi kiegészítésű ezredeknel nem állítottak fel velitacsapatokat.

⁷⁰⁷ MLST Karton Nr. 7324. Husarenregiment Nr. 1. Standestabelle 1813; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január.

tek a csapatokhoz.⁷⁰⁸ Nagy csatában nem vettek részt, de a kisháborús műveletekben kiválóan használhatóak voltak. A velitaosztályok a lovasság számarányát jelentősen Magyarország irányába tolták, mivel a huszárság létszámát jelentősen, másfélszeresére emelték. Ez azonban csak időleges, a háborúk időtartamára szóló, a magyar arisztokrácia és a törvényhatóságok áldozatvállalására alapozott egyedi emelkedés volt, a lovasság szervezete szempontjából következménye nem volt.

Az 1809-es pozsonyi béke rendelkezései ellenére a császári-királyi hadvezetés a lovasság erejének megtartására törekedett, ez a szervezetre vonatkozó rendelkezések tükrében egyértelműen kijelenthető. Éppen ezért nem meglepő, hogy a birodalomnak a felszabadító háborúba történő belépésekor a lovasság jelentős létszámú és erejű fegyvernemként vonulhatott fel a franciák ellen. Az elrendelt mozgósított szervezet teljes egészében Károly főherceg 1809-es háborús szervezétére épült, attól csak nagyon kis mértékben tért el, miközben a légénységi létszámokat az adott helyzethez tudták igazítani. A lovasezredek szervezete csapatnemenként teljesen egyöntetű maradt, egyetlen kivételként a huszárokon belüli székely határőr-huszárok említendőek.

A lovasezredek száma 1814 során bővült, mivel átvett itáliai egységekből megszervezték a 7. svalizsézrezdetet, valamint újonnan felállítottak egy ulánusezredet, amely 4. hadrendi számmal került a hadsereg kötelékébe.⁷⁰⁹

A hadvezetés a háború kezdetén úgy döntött, hogy inkább kevesebb, de jobban feltöltött egységet vet harcba, ami teljes mértékben jó döntésnek bizonyult. A hátszágban maradt osztályok feltöltése ezért nyugodt körülmények között mehetett végbe, azok hadszíntérre érkezése pótolta a veszteségeket, és még tovább erősítette a lovasságot.⁷¹⁰ A velitaosztályok felállításával a huszárság létszáma jelentősen emelkedett. Az inszurrekció egyfajta pótlékként felállított új csapatnem⁷¹¹ el tudta látni az adódó feladatokat, mindenképpen sikeresnek mondható.

A felszabadító háborúk során a császári-királyi lovasság egyértelműen fölényben volt a francia lovassággal szemben. Az 1805 előtti helyzettel ellentétben ezúttal remekül ki tudták használni a francia lovasság számbeli gyengeségét, mind a kisháborús műveletekben, mind a nagy csatákban sikerrel vették fel a harcot a korábban oly félelmetesnek tartott francia lovasság, különösen a vértések ellen.

⁷⁰⁸ WLASCHÜTZ, 1913, 119-121.; 1814 januárjának végére egyetlen osztály kivételével a velitaosztályokat a harcoló ezredekhez vonták: AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január.

⁷⁰⁹ AMON, 1901, 5-7.

⁷¹⁰ A hátszágban maradt alezredesi osztály feltöltéséről kiváló adatot közöl Amon von Treuenfest: AMON, 1892a, 253-254.; AMON, 1892b, 274.

⁷¹¹ RÉFI, 2008, 40.

3.2.2. LOVAS SZABADCSAPATOK, ZSOLDBA VETT LOVAS- CSAPATOK

A gyalogos szabadcsapatokra a rendszeresített könnyűgyalogság hiánya miatt volt szüksége a hadseregnek. Mivel a lovasság soraiban ott találjuk Európa legjobb könnyűlovasait, a magyar huszárokat, a lovas szabadcsapatok nem hiánypótló szerepet töltöttek be, így a lovas szabadcsapatok, és egyéb zsoldba vett csapatok felállítása a gyalogságnál is sokkal esetlegesebben ment végbe. Legtöbbször gyalogos szabadcsapatok részeként szerveztek kisebb-nagyobb lovas alakulatokat. Ezek szervezetéről összefoglalóan szinte semmit sem lehet kijelenteni. Törekedtek a sorlovasság fő- és altiszti viszonyait kialakítani, de ezt szinte sohasem tudták teljesen elérni. Ennek javítására gyakran a sorlovasságtól kaptak fő- és altiszti keretet.

A bajor örökösödési háborúban a gyalogsághoz viszonyítva elenyésző létszámú lovas szabadcsapatot hoztak létre. Mindössze két önálló lovas csapatot állítottak fel egy-egy svadron erővel Sziléziában (Gajewsky-szabadcsapat)⁷¹² és Galíciában (Gerndorf-szabadsvadron)⁷¹³. Hat szabadcsapatnak állítottak fel kisebb-nagyobb lovas osztagot:⁷¹⁴

név	hol	erő
Nesselrode-császárlégió	Frankfurt am Main környékén	200 fő lovasság
Otto-szabadcsapat	Szászországban	2 svadron lovasság
Potocki-szabadcsapat	Nyugat-Galíciában	1 svadron ulánus
Piskar-szabadcsapat	Bukovinában	30 huszár
báni szabadcsapat	Horvátországban	1 huszárosztály
Galíciai (La Tour-) önkéntes zászlóalj	Nyugat-Galíciában	1 svadron

Különleges egység volt az O'Donnell-szabadcsapat. Az erős gyalogsággal rendelkező szabadcsapat mellé erős lovasságot is szerveztek, amelyet önálló szabadcsapatnak tekintettek. Ez az alakulat lett a császári-királyi hadsereg első nagyobb ulánus köteléke: két nagy osztály, amelyből az egyik 500 nemesből, a másik 500 nemességgel nem rendelkezőkből állt.⁷¹⁵

A harcoló hadseregekhez a lovas szabadcsapatok közül csupán minimális került. A háború lezárásakor Csehországban mindössze 104⁷¹⁶, Morvaországban 310⁷¹⁷ harcképes katona volt beosztva.

⁷¹² WREDE, 1901, 913.

⁷¹³ WREDE, 1901, 914.

⁷¹⁴ WREDE, 1901, 914. vö.: gyalogos szabadcsapatok.

⁷¹⁵ WREDE, 1901, 913.

⁷¹⁶ AFA Karton Nr. 102. Hauptarmee 1779-4-16f.

A tescheni békét követően gyalogsághoz hasonlóan minden lovas szabadcsapatot is feloszlattak.⁷¹⁸

A Schelde-konfliktus idején 1784-ben szervezett Brentano-szabadcsapat állományában egy huszárosztályt kezdtek szervezni, amelyet az elmaradt háború miatt 1785-ben feloszlattak.⁷¹⁹

A hadsereg első reguláris ulánusalakulatának kezdetei 1784-re nyúlnak vissza. A Schelde-konfliktus miatt kezdtek el szervezni az év végén a galíciai ulánus szabadcsapatot a bajor örökösödési háborúban felállított egység mintájára 300 nemes és 300 alattvaló erőben⁷²⁰, de ezt hamarosan négy teljes svadronra egészítették ki.⁷²¹ Az ulánussvadronokat a huszársvadronokkal teljesen megegyezően szervezték meg, a szabadcsapat törzset is kapott:⁷²²

alezredes	1
őrnagy	1
káplán	1
auditor	1
számtartó	1
adjutáns	1
ezredsebész	1
törzstrombitás	1
zászlóvivő	2
főkovács	1
szíjgyártó	1
profosz	1
Összesen	13

svadronok:

kapitány	1
másodkapitány	1
főhadnagy	2
alhadnagy	2
őrmester	2
furír	1
alfelcser	1
trombitás	1
kovács	1
káplár	8
vicekáplár	2

⁷¹⁷ AFA Karton Nr. 102. Hauptarmee 1779-4-16g.

⁷¹⁸ WREDE, 1901, 913-914.

⁷¹⁹ WREDE, 1901, 915.

⁷²⁰ WREDE, 1901, 916. 1. lábjegyzet.

⁷²¹ WREDE, 1901, 916.

⁷²² MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 9. ad No. 2.

legény	170
Összesen	192
törzs	13
6 svadron	768

Az ulánus csapat összlétszáma: 781 fő

A szabadcsapat azonban nem maradt hosszú életű. Már 1785-ben hat svadronra növelték és osztályonként felosztották három svalizserezred között, majd ez a három osztály egy-egy svadronját továbbadta a másik három svalizserezrednek, végül a hat svadron állományát megduplázva másodőrnagyi osztályként tagolódott bele a svalizserezredek szervezésébe.⁷²³ 1791-ben ezekből az ulánusosztályokból hozták létre az első reguláris ulánusezredet.⁷²⁴

A török háborúban önálló lovas szabadcsapatot egyetlen egyet állítottak fel, viszont több szabadcsapatnak voltak lovas egységei. A szerb szabadcsapat keretei között 1789-ben állítottak fel egy huszársvadront, 1790-ben még egyet, amelyeket 1790-ben a szabadcsapattal együtt feloszlattak.⁷²⁵ A bánáti szerb és oláh szabadcsapatokban 1789-ben 100 lovaszt fogadtak fel, amelyek a két csapat Branovaczkyszabadcsapatba történt összevonásakor, 1789 májusában egy huszársvadronná egyesültek.⁷²⁶ A horvát Gyulay-szabadcsapat 1790 februárjában szervezett lovasága horvát szabad huszárok (illetve Knesevich-szabadcsapat) néven önállósult az 1790. decemberi feloszlataig.⁷²⁷ Az oláh önkéntes csapat kebelében 1788-ban kezdtek meg egy lovascsapat felállítását, amelyet 1789 júliusában 5 svadronba osztott 600 katonával újjászerveztek.⁷²⁸ A moldvai oláh arnauta⁷²⁹ csapat szervezését Erdélyben 1788 első felében kezdték meg. Júliusban két ezredet állítottak fel 400-400 fővel.⁷³⁰ Az összes alakulatot 1790 végéig feloszlatták.

A csehországi porosz fenyegetés miatt 1790 januárjában kezdte el O'Donnell ezredes szervezni galíciai szabadcsapatát. Ennek keretében egy ulánusosztályt is felállítottak, majd márciusban még egyet. Ezeket a Császár-, illetve a Modena-svalizserezredhez rendelték, de még 1790 szeptemberében egy harmadik osztály felállításával összevonták a teljes lovasságot, és az anyaegységről leszakadva önálló ulánus szabadcsapatot hoztak létre. A franciák ellen kiválóan harcoló egy-

⁷²³ WREDE, 1901, 916.

⁷²⁴ WREDE, 1901, 319.

⁷²⁵ WREDE, 1901, 917.

⁷²⁶ WREDE, 1901, 918.; 1789 végéig ez volt az egyetlen lovas szabadcsapat, amely a főserg kötelékébe került, lásd AFA Karton Nr. 857. Hauptarmee 1789-7-adó 6.

⁷²⁷ WREDE, 1901, 918.

⁷²⁸ WREDE, 1901, 919.

⁷²⁹ Az arnauta eredetileg az albánok egy magyar nyelvű elnevezése volt, korszakunkban a balkáni szabadcsapatok elnevezésére használták.

⁷³⁰ WREDE, 1901, 920.

séget 1798-ban a második ulánusezreddé szervezték át, amely a sorlovasság része lett.⁷³¹

A németalföldi felkelés miatt 1790-ben a birodalmi uralkodóktól kölcsön vett alakulatok között található egy würzburgi dragonyos osztályt is, amely a császári-királyi zászlók alatt végigharcolta az első koalíciós háborút. Ennek lezárását követően visszaadták az osztályt eredeti tulajdonosainak, a würzburgi és bambergi püspököknek.⁷³²

A másik saját szervezésű egységet a Wurmser-szabadcsapat részeként 1793-ban állították fel kezdetben négy huszárosztállyal. Az egység⁷³³ 1795-ben horvát-szlavón határőr-huszárszabadcsapatként önállósult, majd fokozatosan öt osztályra, egy reguláris huszárezred teljes létszámára töltötték fel. 1798-ban végül reguláris határőr-huszárezreddé szervezték át.⁷³⁴

A francia háború során 1793-ban négy francia emigráns lovas egységet vett a Habsburg uralkodó szolgálatába. A Royal Allemand-dragonyosok⁷³⁵, a Saxe-huszárok⁷³⁶, a Bercsényi-huszárok⁷³⁷ és a Bourbon Légió (huszárok)⁷³⁸ egyaránt egy-egy osztálynyi lovassal rendelkezett. Mivel ezek az egységek nem tudták veszteségeiket pótolni, szükséges volt a császári-királyi hadvezetésnek saját erőből feltölteni őket, ami miatt feleslegessé vált külön fenntartásuk.⁷³⁹ Az 1798-as lovassági rendezéskor az újonnan szervezett lovasezredékbe olvasztották be őket.⁷⁴⁰

Az első koalíciós háború utolsó évében, részben már a béke után három egység lépett császári szolgálatba. Az anhalt-zerbsti fél dragonyosvadron az Anhalt-Zerbst Hercegség birodalmi kontingenseként a császári-királyi hadsereg alárendeltségében harcolt a háborúban.⁷⁴¹ A francia emigránsokból álló Rohan Légió négy svadronból álló huszárezrede 1795-ös felállításától császári-királyi zsoldba kerüléséig braunschweigi birodalmi kontingensként harcolt a franciák ellen.⁷⁴² A Carneville-szabadcsapatot a francia szolgálattól 1793-ban megvált Carneville ezredes saját költségén állította fel, kezdetben egy ulánussvadronnal, majd 1794 végétől még egy huszársvadronnal. Ez volt a legutolsóként, 1797 októberében Habsburg-szolgálatba vett egység.⁷⁴³ Mindhárom csapatot 1798-ban új lovasezredékbe olvasztották.

A gyalogos szabadcsapatok 1805-ös helyzetét látva nem meglepő, hogy a harmadik koalíciós háborúban egyetlen lovas szabadcsapatot sem állítottak fel.

⁷³¹ WREDE, 1901, 324.

⁷³² WREDE, 1901, 964.

⁷³³ AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3717. 1794. január; Réfi

⁷³⁴ WREDE, 1901, 923.; WREDE, 1903, 338.

⁷³⁵ WREDE, 1901, 807.

⁷³⁶ WREDE, 1901, 808.

⁷³⁷ WREDE, 1901, 809.

⁷³⁸ WREDE, 1901, 810.

⁷³⁹ Létszámukra lásd: AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3721. 1798. január.

⁷⁴⁰ A beosztásra lásd a 17. táblázatot.

⁷⁴¹ WREDE, 1901, 921.

⁷⁴² WREDE, 1901, 924.

⁷⁴³ WREDE, 1901, 922.

Az 1809-es háborúban a gyalogsággal ellentétben a lovasságnál nem szerveztek központilag nagy létszámú szabadcsapatokat. Mindössze öt önálló lovas egység felállítását kezdték el. Galíciában egy három svadronból álló kozákezredet szerveztek.⁷⁴⁴ Bukovinában egy lovas felkelő ezredet állítottak fel két arnauta-, egy vadász- és egy nemesi svadronnal.⁷⁴⁵ A birodalmi főváros, Bécs védelmére felállított városi milíciák között találhatunk két svadronnyi, mindössze 150 fős lovasságot is.⁷⁴⁶ Erdélyben 1809 júniusában a gyalogos szabadcsapatok mellett megkezdték a négy svadronban 600 főből álló „Károly főherceg erdélyi huszárcsapat” szervezését, de ez az egység a znaimi fegyverszünet miatt nem került harcba.⁷⁴⁷ Utolsóként Csehországban, 1809 őszén indult meg egy dragonyosezred felállítása. A csehországi főhadparancsnok, Kinsky tábornagy a cseh nemesség soraiból négy osztálynyi dragonyost tervezett kiállítani, de még a szervezés közben feloszlatták az egységet.⁷⁴⁸

A háború során felállított gyalogos szabadcsapatok közül háromnak volt lovassági része is. Az 1809 márciusában felállított Schill-szabadcsapat 240 huszárt is számlált. Ezt a lovascsapatot a májusi feloszlást követően a galíciai kozákezredbe olvasztották.⁷⁴⁹ A Frank Légión keretében Brauschweig-Oels hercege ezer lovast toborzott. Mivel a Légión nagyobbik része a herceg vezetésével elhagyta a császári-királyi hadsereget, a maradékból mindössze három svadron ulánust tudtak felállítani.⁷⁵⁰ Végül megemlítendő még a Carneville-szabadcsapat 66 fős huszárcsapat is.⁷⁵¹ Minden lovas szabadcsapatot legkésőbb 1810 elején feloszlattak.⁷⁵²

A Napóleon ellen vívott felszabadító háborúk idején a könnyűlovasság számának növelését főként a huszárezredekben belül szervezett velita lovassággal oldották meg, és mindössze két szabadcsapat szervezését indították meg. Az Osztrák–német (Vesztfáliai) Légión német területről származó katonákból alakult meg, főként francia szolgálatból szökött, vagy a franciák ellen német földön toborzott katonákból állították fel. A Légión kötelékében két gyenge huszárezredet szerveztek. 1814 elején visszavonták őket a hadszínterről a hátsószögbe⁷⁵³, és már az első párizsi béke után feloszlatták, a legénységet hazájukba engedték vissza, a tisztek jelentős részét pedig átvették a császári-királyi hadseregbe.⁷⁵⁴ A másik egység egy kozákezred lett volna, amely teljes egészében nem állt fel, mindössze két osztályerejű kozák pulkot⁷⁵⁵ szerveztek, amelyeket Itáliában vetettek be.⁷⁵⁶

⁷⁴⁴ WREDE, 1901, 925.

⁷⁴⁵ WREDE, 1901, 926.

⁷⁴⁶ WREDE, 1901, 926.

⁷⁴⁷ WREDE, 1901, 926.

⁷⁴⁸ WREDE, 1901, 927.

⁷⁴⁹ WREDE, 1901, 925.

⁷⁵⁰ WREDE, 1901, 927.

⁷⁵¹ WREDE, 1901, 927.

⁷⁵² AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1810. január.

⁷⁵³ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január.

⁷⁵⁴ WREDE, 1901, 928.

⁷⁵⁵ A pulk (oroszul: ezred) a kozákegységek általánosan használt elnevezése.

⁷⁵⁶ WREDE, 1901, 928.

A lovas szabadcsapatok egyáltalán nem játszottak jelentős szerepet a korszakban. Nem véletlen, hogy míg a gyalogságnál jelentős részüket beolvasztották a reguláris hadseregbe, a lovas csapatok közül a próbajellelleggel szabadcsapatként felállított ulánusokon kívül mindössze egyetlen alakulat, a Wurmser-féle horvát-szlavón huszárcsapat került közvetlenül regularizálásra. Némileg jelentősebbek a francia emigráns lovas egységek, amelyekből két új reguláris ezredet állítottak fel.

3.2.3. TÖRZSLOVASSÁG

A hétéves háború elején Lacy tábornok a törzsgyalogsággal együtt törzslovasságot is létrehozott.⁷⁵⁷ Ennek az új lovas csapatnemnek ugyanazt a feladatot adta, mint gyalogos társainak. Minden törzslovasságot dragonyosként szerveztek. A főszállásmesteri törzs alárendeltségében futárszolgálatot, a tábornoki és az alsóbb parancsnoki kar személyi védelmét, a trén⁷⁵⁸ és az utánpótlásoszlopok kíséretét látták el, tehát minden adódó feladatot a harcon kívül. Lacy 1769-es *Generalreglementjében*⁷⁵⁹ a főszállásmesteri törzs alárendeltségében felállítandó törzsdragonos ezredet írt elő⁷⁶⁰, és a következő létszámot rendelte el:

Ezredtörzs:	
alezredes	1
őrnagy	1
káplán	1
számtartó	1
adjutáns	1
ezredsebész	1
alfelcser	5
furír	5
Összesen	16 ⁷⁶¹

Svadronok:	
kapitány	1
másodkapitány	1
főhadnagy	2
alhadnagy	2
őrmester	2
dobos	1
nyerges	1
kovács	1

⁷⁵⁷ WREDE, 1901, 937-938.

⁷⁵⁸ A trén a hadsereg szállító- (kocsi-) osztagainak elnevezése.

⁷⁵⁹ *Militär*, 1794a.

⁷⁶⁰ *Militär*, 1794a, 19-20.

⁷⁶¹ *Militär*, 1794a, 23.

káplár	12
legény	174 (középső svadron egy legénnyel kevesebb)
Összesen	197 (középső svadron: 196) ⁷⁶²

Az ezred összereje:

törzs:	16 fő
alezredesi svadron:	197 fő
őrnagyi svadron:	197 fő
jobbközép svadron:	197 fő
balközép svadron:	197 fő
középső svadron:	196 fő
Összesen:	1000 fő ⁷⁶³

Az 1771-es szervezeti reform előtti elveknek megfelelően Lacy öt svadronból állította össze a törzsdragonos-ezredet. Mivel ez a szervezet már a szabályzat kiadását követő második évben meghaladottá vált, és a törzsdragonos-ezred felépítésére az 1770-es évekből nem bukkan fel forrás, nem ismerjük a terveket, amellyel a bajor örökösödési háborúban a főserég törzsdragonos-ezredét létrehozták. Ez az ezred az akkori német lovassági szervezetnek megfelelően három osztályból állt, és mindössze a háború idején működött⁷⁶⁴, a tescheni béke után két osztályát feloszlatták, a maradék egy osztályt Milánóba rendelték.⁷⁶⁵ Ez az osztály – a korszakban egyedüliként – békében is tartósan meg tudott maradni. 1786-ban egy svadronra csökkentették (parancsnokáról Brunner-svadronnak nevezték). Ekkor az előírt létszáma a következőképpen alakult:

kapitány	1
másodkapitány	1
főhadnagy	2
alhadnagy	2
őrmester	2
furír	1
alsebész	1
trombitás	1
kovács	1
káplár	8
vicekáplár	2
legény	128
Összesen	150 ⁷⁶⁶

⁷⁶² *Militär*, 1794a, 24.

⁷⁶³ *Militär*, 1794a, 25.

⁷⁶⁴ AFA Karton Nr. 777. Hauptarmee 1778-5-65e; AFA Karton Nr. 801. Hauptarmee 1779-2-73s.

⁷⁶⁵ WREDE, 1901, 939.

⁷⁶⁶ *Militär*, 1794c, 28.

Az ezidőtájt született létszámelőírásban a főszereg részére kétosztályos törzsdragonosezredet írtak elő a következő létszámmal:

Ezredtörzs:	
alezredes	1
őrnagy	1
káplán	1
alhadnagy ⁷⁶⁷	1
számtartó	1
adjutáns	1
ezredsebész	1
törzstrombitás	1
alsebész	2
furír	4
nyerges	2
Összesen	16

Svadron:	
kapitány	1
másodkapitány	1
főhadnagy	2
alhadnagy	2
őrmester	2
kovács	1
káplár	12
vicekáplár	2
legény	200
Összesen	223

Ezredlétszám:	
Ezredtörzs:	16 fő
Alezredesi osztály:	446 fő
Őrnagyi osztály:	446 fő
Számfeletti legény:	350 fő ⁷⁶⁸
Összesen:	1258 fő ⁷⁶⁹

A török háborúban érdekes módon a főszereg számára nem állítottak fel törzsdragonos csapatot, mivel három svalizserezred ulánusosztályait rendelték a törzshöz szolgálatteljesítésre.⁷⁷⁰ Csupán a moldvai hadtest részére szerveztek 1789-ben egy törzsdragonos-svadront az 1. helyőrségi ezred legénységéből, ame-

⁷⁶⁷ ellátásért felelős

⁷⁶⁸ A katonákat lószállítás kíséretének céljából rendszeresítették.

⁷⁶⁹ *Militär*, 1794c, 38.

⁷⁷⁰ AFA Karton Nr. 820. Hauptarmee 1788-6-5 1/3.; WREDE, 1901, 940. 1. lábjegyzet.

lyet 1791-ben megszüntettek, legénységét pedig visszasorolták eredeti ezredükhöz.⁷⁷¹

A porosz fenyegetés miatt a császári-királyi hadvezetés 1790-ben Csehországban kénytelen volt egy erős hadtestet összevonni, amely adott esetben egy poroszellenes háborúban bevetett nagy hadsereg magját képezte volna. A hadtest részére 1790 februárjában újoncokból állítottak fel egy törzsdragonos-ezredet, de a politikai rendezés következtében szükségtelenné vált hadtesttörzset feloszlatták.⁷⁷² A törzsdragonos-ezred is a felosztás sorsára jutott. Egy svadronját Milánóba küldték, hogy az ottani törzsdragonos- (Brunner-) svadront osztálynyi erőre egészítsék ki,⁷⁷³ egy osztályát Breisgauba küldték a francia határra⁷⁷⁴, a többi részét feloszlatták.

Az itáliai törzsdragonos-osztályt 1791 folyamán a Bruck an der Leithában félinvalidusokból újonnan felállított törzsdragonos-osztály besorolásával ezredé szervezték. A harmadik osztályt 1792 márciusában hozták létre az addig Breisgauban állomásozó osztály beolvasztásával. Az új ezred ezredesi osztálya a Bruckban felállított, alezredesi osztálya a Breisgauból érkező, őrnagy osztálya a milánói osztály lett.⁷⁷⁵

Az ezred számára a következő létszámot írták elő:

Ezredtörzs (békében és háborúban egyforma):

1 ezredes	1
1 alezredes	1
1 őrnagy	1
1 káplán	1
1 alhadnagy ⁷⁷⁶	1
1 számtartó	1
1 adjutáns	1
1 ezredsebész	1
1 törzstrombitás	1
2 alsebész	2
2 szíjgyártó	2
Összesen	13 ⁷⁷⁷

Svadron	béke	háború
kapitány	1	1
másodkapitány	1	1
főhadnagy	2	2
alhadnagy	2	2

⁷⁷¹ WREDE, 1901, 940.

⁷⁷² WREDE, 1901, 940.

⁷⁷³ WREDE, 1901, 940. 2. lábjegyzet, 939.

⁷⁷⁴ WREDE, 1901, 940.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1791. január.

⁷⁷⁵ WREDE, 1901, 941.

⁷⁷⁶ Ellátásért felelős.

⁷⁷⁷ *Kriege*, 1905a, 560.

őrmester	2	2
furír	1	1
alfelcser	1	
trombitás	1	1
kovács	1	1
káplár	8	12
vicekáplár	2	2
legény	128	200
Összesen	150	225 ⁷⁷⁸
Ezredlétszám	béke	háború
Ezredtörzs:	13	13
Ezredesi osztály	300	450
Alezredesi osztály:	300	450
Őrnagyi osztály:	300	450
Számfeletti legény:		350 ⁷⁷⁹
Összesen:	913	1713 ⁷⁸⁰

Érdekes módon a törzsdragonos-ezred Itáliában szolgálta végig az első koalíciós háborút, amelynek első éveiben a rajnai és a németalföldi hadszíntér törzslóvasság nélkül maradt. Feltehetően a császári-királyi zsoldba vett, vagy birodalmi kontingensként a hadseregben lévő kisebb lovasegységeket használhatták fel törzsszolgálatra. 1794-ben három törzsdragonos-svadront állítottak fel Németalföldön⁷⁸¹, amelyek a következő években a Rajnánál teljesítettek szolgálatot.

Miután az itáliai törzsdragonos-ezredet 1798-ban rendes könnyűdragonos-ezreddé szervezték át⁷⁸², szükség volt új törzscsapatokra. A Rajnánál szolgált osztályt Tirolba rendelték, majd az Itáliai Hadsereg alárendeltségébe került. 1799 elején ez az egység kettévált. Egy kis, fél svadronnyi része Itáliában maradt, az osztályt ugyanakkor teljes létszámra kiegészítve Károly főherceg Németországi Hadseregének alárendeltségébe helyezték.⁷⁸³ Az Itáliában maradt kis csapatot még 1799 folyamán feloszlatták.⁷⁸⁴ A német területen szolgáló osztályt a háború végével oszlatták fel.⁷⁸⁵

Amint a gyalogsági törzscsapatok történetében, úgy a lovasságéban is fordulópontot jelentett az 1801-es békekötés. A harmadik koalíciós háborúban min-

⁷⁷⁸ *Kriege*, 1905a, 561.

⁷⁷⁹ A katonákat lószállítás segítésének céljából rendszeresítették.

⁷⁸⁰ Vö.: *Kriege*, 1905a, 561. (a háborús ezredlétszámhoz nem számolja hozzá a számfelettiakat).

⁷⁸¹ WREDE, 1901, 941. osztályt ír, de AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3717. 1794. január, AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3718. 1795. január és AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3719. 1796. január is egyöntetűen három svadront ad meg,

⁷⁸² WREDE, 1901, 693., 941

⁷⁸³ WREDE, 1901, 942.; AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3722. 1799. január.

⁷⁸⁴ AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3723. 1800. január.

⁷⁸⁵ AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3724. 1801. január.

dössze két törzsdragonos-osztályt állítottak fel: egyiket Németországban⁷⁸⁶, a másikat Itáliában⁷⁸⁷ alkalmazták, mindkettőt a pozsonyi békét követően feloszlatták.⁷⁸⁸

Hasonlóan rövid epizód az 1809-es háború. Károly főherceg a gyalogsághoz hasonlóan alig alkalmazott törzslovasságot. A háború idejére a főserég törzsébe állított fel egy svadront, a kilenc hadtest törzse számára pedig egy-egy szárny törzsdragonost 146, illetve 75 fős előírt létszámmal⁷⁸⁹, de még ezek a gyenge csapatok sem érték el az előírt létszámot.

Az oroszországi hadjáratban a hadra kelt Schwarzenberg-hadtest nem rendelkezett törzscsapattal. Galíciában állítottak fel egy törzsdragonos-osztályt a tartalékhadtest számára, amely a következő évben már a csehországi főserég törzsében teljesített szolgálatot 1. hadrendi szám alatt.⁷⁹⁰ A 2. törzsdragonos-osztályt 1813 júniusában szervezték meg a Belső-Ausztriai Hadsereg számára.⁷⁹¹ A 3. osztályt 1814 elején állították fel a déli hadseregnek. Mindhárom egységet 1816-ban oszlatták fel.⁷⁹²

A főszállásmesteri törzs szolgálatára állították fel 1813-ban a korszak talán legkülönösebb egységét, a Lovas Küldönc Csapatot. A lovassági altisztekből állt csapat speciális feladata a levelek kézbesítése volt. Az első párizsi béke után oszlatták fel.⁷⁹³

A törzslovasság nem tartozott a harcoló alakulatok közé. Szolgálatuk elsősorban biztosítófeladatokról állt. A hadvezetés az első koalíciós háborút követően belátta, hogy felesleges egész ezredet törzsszolgálatra vezényelni, a szükséges feladatokat osztály-, vagy svadronerejű kötelékek is képesek ellátni.

⁷⁸⁶ WREDE, 1901, 942.

⁷⁸⁷ WREDE, 1901, 942.

⁷⁸⁸ A hadműveleti iratokban, létsámjelentésekben nem találtam nyomát ezen egységeknek, bizonyára nagyon kis létszámmal és meglehetősen későn álltak fel.

⁷⁸⁹ AFA Karton Nr. 1470. Hauptarmee 1809-13-89h. 1809 júniusának közepén a 8. hadtestben mindössze 13 fős törzsdragonosegység szolgált: AFA Karton Nr. 1404. Italien 1809-6-2.

⁷⁹⁰ WREDE, 1901, 943.

⁷⁹¹ WREDE, 1901, 944.

⁷⁹² WREDE, 1901, 944.

⁷⁹³ WREDE, 1901, 944.

3.3. TŰZÉRSÉG

3.3.1. A TŰZÉRSÉGI INTÉZMÉNYEK SZERVEZETTÖRTÉNETE

A 18. század a hadsereg új fegyvernemének, a tüzérségnek a jelentős fejlődését hozta. Egészen a 18. század közepéig a tüzérség nem tekinthető önálló fegyvernemnek. A hadsereg tüzérségét egy céhszerű szervezet alkotta, amely csak háborúban állt fel, békében viszont szinte teljesen megszűnt. A tüzérek inkább mesterembernek számítottak, mint katonának.

A változást Josef Wenzel Liechtenstein (1696–1772) hozta el, aki 1744-ben került tábori tüzérségi igazgatóként (*Feld-Artillerie-Director*) a tüzérség élére,⁷⁹⁴ reformjait 1756-ban indította. Tevékenysége révén reformok egész sora valósult meg, ami jó alapot teremtett Kinsky 1772-es új szervezetéhez. A reformok legnagyobb része a tüzérségi anyagot, a lövegcsöveket, ágyútalpakot, felszerelést és a fogatot érintette⁷⁹⁵, a szervezet tekintetében inkább előkészítő jellege volt.

Liechtenstein a tüzérséget négy részre osztotta: törzs, tábori tüzérség, tábori szerhivatal és lókülönítmény (*Ross-Partei*)⁷⁹⁶.

A törzsbe a törzstisztek (1 ezredes, 1 alezredes, 1-2 őrnagy), tábori lelkész, auditor, főtűzmester, matematika-professzor, felszerelésraktár-igazgató (századosi ranggal), főadjudtáns, titkár, szállásmester, orvosok, élelmezési tiszt, gyógyszerész, hídmester, furírok, írások, dobosok, profoszok és adjutánsok tartoztak. A törzs, a gyalog- és lovasezredhez hasonlóan irányítási és adminisztrációs feladatokat látott el, de a tevékenységi körébe tartozott a tüzérség tudományának művelése is. A törzs összlétszáma megközelítette a százat.⁷⁹⁷

A tábori tüzérség a mezei hadseregek mobil tüzérségét alkotta. A lövegek szakértő kezelése, irányzás, töltés, tüzelés mellett a lövegek mozgatásáért és lőszerutánpótlásáért is felelős volt.

A lövegek kezelésének szakismeret igénylő munkáját a hétéves háború előtt tűzmesterek végezték, akik nem alkottak szervezett egységeket, inkább számítottak mesterembereknek, mint katonának, így a hétéves háború elején a legfontosabb teendő önálló tüzéregységek létrehozása volt. Liechtenstein már 1756-ban a meglévő kétezer tűzmestert századokba („*Büchsenmeister-Companie*”) szervezte, az összesen 24 századból pedig három brigádot alakított ki.⁷⁹⁸ A tűzmester-századok élén százados állt, helyettese a *Stückjuncker*, beosztott tisztként 2-3 *Alt-Feuerwerker* (hadnagyi rangnak megfelelő), altisztként 4 *Jung-Feuerwerker* és 6 káplár szolgált. A legénységi állományt mintegy 75 tűzmester alkotta. A századok

⁷⁹⁴ ZIVKOVIC, 1976, 12.

⁷⁹⁵ HOLLINS, 2003a, 15-18.

⁷⁹⁶ SEMEK-WREDE, 1905, 56. A „lókülönítmény” kifejezést CSIKÁNY, 2000, 6. szövegéből vettem át.

⁷⁹⁷ SEMEK-WREDE, 1905, 57.; DOLLECZEK, 1887, 357-358.

⁷⁹⁸ SEMEK-WREDE, 1905, 57.; DOLLECZEK, 1887, 358-360.

létszáma némileg változott, 1756-ban 90 fő körül volt, néhány évvel később 120-130 főre növekedett. 1763-ra a káplárok száma nyolcra emelkedett. A századok számát Liechtenstein 1763-ban brigádonként tízre növelte. 1772-re a tüzemester-századok összlétszáma 4775 főre emelkedett.⁷⁹⁹

A lövegek kiszolgálásának fizikai munkáját 1756 előtt a gyalogságtól kiküldött katonák végezték. Liechtenstein felismerte, hogy ez a rendszer nem hatékony, ezért 1758 áprilisában megszervezett egy tüzérlövész-ezredet egy törzssel (25 fő) három zászlóaljjal, azokban 8-8 századdal. A századlétszámot 116 főben határozta meg. A hétéves háború végével 1763-ban az ezredet egy hatszázados zászlóaljra csökkentették.⁸⁰⁰ A törzsbe egy alezredes, egy őrnagy, egy káplán, egy szállásmester, egy zászlóaljsebesz, egy adjutáns, három felcser és egy profosz tartozott. A századokat egy százados, egy fő- és egy alhadnagy, egy őrmester, egy furír és nyolc káplár mellett hatvan legény alkotta. A zászlóalj összlétszáma 448 katonát tett ki.⁸⁰¹

A tábori tüzérséghez tartoztak még az aknászok is. Az Aknászkart 1716-ban alapították. A liechtensteini rendszerben érdekes módon a tábori tüzérséghez osztották be őket⁸⁰², holott feladatuk várvédelemhez és -ostromhoz kapcsolódott. Csatákban ők szállították a löszert a lövegekhez, menetben műszaki menetbiztosítást végeztek. Az aknászok létszáma a korábbi egy-kétszázról 1763-ban ugrott meg, amikor négy századra növelt állományukat brigádba szervezték. A törzsbe egy alezredes, egy őrnagy, egy adjutáns, egy fősebesz, három alsebesz és egy dobos tartozott. A századok egy századosból, egy főhadnagyból, két aknászhadnagyból (*Mineur-Lieutenant*), két őrmesterből, egy aknászmasterből (*Mineurmeister*), egy furírból, nyolc *Minenführer*ből (káplárnak megfelelő rang), egy Fourierschützből, egy dobosból, egy síposból, 12 főaknászból (*Ober-Mineur*), 20 öreg, és 68 ifjú aknászból álltak. Az előírt létszám 484 főt tett ki.⁸⁰³ Az aknászok az 1772-es reformmal kikerültek a tüzérség kötelékéből, és önálló csapattá alakultak.⁸⁰⁴

A harmadik részt a Tábori Szerhivatal (*Feld-Zeugamt*) alkotta, amely a tüzérség mobil anyagaiért felelt. Élén az *Ober-Stückhauptmann* állt, a hivatalban erősen változó, 100 és 400 fő között ingadozó számú különféle beosztott teljesített szolgálatot.⁸⁰⁵ A hivatal a mezei tüzérség megjelenésével párhuzamosan megjelenő tüzérségi anyagkezelőkből alakult ki. Ezt az organikus fejlődést a hivatal 1772-es feloszlata, illetve átszervezése követte.

⁷⁹⁹ SEMEK-WREDE, 1905, 57. Vö.: MLST Karton Nr. 11 816. Feldartillerie-Hauptkorps Standestabelle 1765; MLST Karton Nr. 11 817. Feldartillerie-Hauptkorps Standestabelle 1772.

⁸⁰⁰ SEMEK-WREDE, 1905, 57-58.

⁸⁰¹ SEMEK-WREDE, 1905, 57-58. Vö.: MLST Karton Nr. 11 830. Feldartillerie-Füsilierbataillon Standestabellen 1765, 1772.

⁸⁰² SEMEK-WREDE, 1905, 56.; BLASEK-RIEGER, 1898a, 185.

⁸⁰³ SEMEK-WREDE, 1905, 58. BLASEK-RIEGER, 1898a, 187. 1770-re ettől némileg eltérő, 464 fős adatot közöl.

⁸⁰⁴ BLASEK-RIEGER, 1898a, 189.

⁸⁰⁵ SEMEK-WREDE, 1905, 58-59.; CSIKÁNY, 2000, 6.; DOLLECZEK, 1887, 360.

A negyedik részt a lókülönítmény jelentette.⁸⁰⁶ A tüzérség mozgatásáért volt felelős, ők szállították a lövegeket és a lőszeret. Liechtenstein csapatokba szervezte őket, amelyek 100, később 80 lovat fogtak össze. A hétéves háború végével a korábban hatvan csapatnál többről álló, háromezer fő fölötti létszámot elért lókülönítményt alig száz főre csökkentették.⁸⁰⁷

Liechtenstein a házitüzérséget (erődtüzérség) változatlanul hagyta. A birodalom területén fekvő erődök löveganyagát kezelő szerházaknak semmiféle hierarchiája, vagy felsőbb vezető szerve nem épült ki.⁸⁰⁸

Liechtenstein reformjai a Németalföldre nem terjedtek ki. Ott érvényben maradt a korábbi szervezet, amely egy törzsből (19 fő), 12 századból (századonként 76, összesen 912 fő), a szerhivatalból (69 fő), lőszeresekből (13 fő) és a hadihíd-személyzetből (20 fő) állt.⁸⁰⁹

A mezei tüzérség két részből tevődött össze. Az ezredtüzérséget a hadba vonuláskor a zászlóaljok számára kiutalt 1-4 darab, főként 3 fontos löveg jelentette. A lövegek kezelésére tüzéreket, olykor tüzérlovásokat (ezek hiányában a gyalogságtól átvezényelt katonákat), illetve lókülönítményt vezényeltek. Ezek a gyalogsággal együtt, a harcvonalba beépülve, abban egyenletesen elosztva harcoltak.⁸¹⁰ A másik részt a tartaléktüzérség alkotta, ahova 3, 6 és 12 fontos ágyúkat és taracokokat osztottak be rendkívül változó számban. A tartaléktüzérség egy részét az arcvonalba tagolták be egyenletesen elosztva a szárnyak között, másik részük tartalékban maradt, és a harc közbeni veszteségeket pótolta.⁸¹¹ Ez az alkalmazási mód nagyban csökkentette a tüzérség hatékonyságát. Nem lehetett tűzösszpontosítást végezni, manőverezni. Ezt azonban a hadvezérek és a vonalhadsergek nem is igényelték.

Az 1772-es nagy reform előtti tüzérség még erősen középkorias jellegű, céhszerű, rendkívül bonyolult, nehézkes és kis hatékonyságú szervezet volt. Liechtenstein ezt felismerve igyekezett egyszerűsíteni a tüzérség bonyolultságán. Reformjai jó alapot teremtettek a tüzérség valódi fegyvernemmé válásának útján kulcsfontosságú 1772-es reformokhoz.

Franz Ulrich Kinsky tábornagy (1726–1792) 1772 februárjában lett tüzérségi igazgató (*General-Artillerie-Director*). Nagy energiával látott hozzá a tüzérség szervezetének teljes átszervezéséhez, az addigi számtalan koordinálatlan szervezetet egységessé gyúrta, összefogta, irányítását és belső összetételét racionalizálta. Alig akadt területe a tüzérségnek, amelyet ne érintettek volna a reformok.

Kinsky a tüzérséget négy csoportba sorolta: mezei tüzérség, erődtüzérség, szerhivatal és lőporszemélyzet (*Saliter- und Pulver-Personal*).⁸¹² A négy szervezet

⁸⁰⁶ SEMEK-WREDE, 1905, 57.; DOLLECZEK, 1887, 360-361.

⁸⁰⁷ SEMEK-WREDE, 1905, 59-60.

⁸⁰⁸ SEMEK-WREDE, 1905, 349-350.; DOLLECZEK, 1887, 357.

⁸⁰⁹ SEMEK-WREDE, 1905, 60.

⁸¹⁰ SEMEK-WREDE, 1905, 61.; DOLLECZEK, 1887, 433-438.

⁸¹¹ SEMEK-WREDE, 1905, 62.; DOLLECZEK, 1887, 438-439.

⁸¹² SEMEK-WREDE, 1905, 69.; SEMEK, 1904, 54-55.

főle az addigi tüzérgazgatói hivatal átszervezésével egy központi szervet hozott létre Tábori és Házi Tüzér Főszervezet (Feld- und Haus-Artillerie-Haupt-Zeugamt) néven, amelynek élén a tüzérségi igazgató állt.⁸¹³

A reform egyik fontos eleme az erődítészéget érintette. Az addigi központi szervezet nélküli erődöket összefogva a birodalomban tizenkét erődítészkerületet szervezték.⁸¹⁴ Galícia megszerzésével 1775-ben egy 13. kerületet állítottak fel.⁸¹⁵ Az erődítészkerületek száma 1793 és 1801 között a megszerzett és elvesztett területek függvényében gyakran változott.⁸¹⁶ 1793-ban a francia flandriai erődökből állították fel a 14. kerületet Valenciennes-ben⁸¹⁷, amit a következő évben a 11. németalföldi⁸¹⁸ kerülettel együtt feloszlattak. Lombardia és Mantova elvesztésével 1797-ben az itáliai kerületet megszüntették,⁸¹⁹ de 1798-ban Velencében újra létrehozták.⁸²⁰ Lombardia 1799-es visszaszerzésével ismét aktiválták a lombardiai és mantovai kerületet (ekkor két itáliai kerület létezett), de a luneville-i béke után 1801-ben ezt fel kellett oszlatni. Ugyanezen évben hozták létre a dalmát⁸²¹ és krakkói kerületeket, így ezek száma 14-re nőtt. Velence, Dalmácia és Tiro⁸²² 1805-ös elvesztésével, valamint a krakkói kerület feloszlásával, illetve Horvátország 1809-es elvesztésével, a károlyvárosi⁸²³ kerület megszüntetésével az évtized végére kilencre csökkent a kerületek száma. 1813-14 folyamán a visszaszerzett területeken újra megszervezték a károlyvárosi, tiroli és krakkói körzeteket.

A reform harmadik osztályaként a Tábori Szerhivatalt is átszervezték.⁸²⁴ Az addigi állományt kétfelé osztották. Az erődítészégek anyagának kezelésére a helyőrségi szerházakat a tüzérkerületek állományába utalták. A mezei tüzérség részére régi néven egy új szervet hoztak létre, a Tábori Szerhivatalt (Feld-Zeugamt). A hivatal törzsből és hivatali személyzetből állt. Állományuk olyan gyakran változott, amelyek követése túlnyúlik munkám keretein. A Tábori Szerhivatal állományának egy részét folyamatosan a tüzérezredek állományában tartották nyilván. A birodalom területén lévő mezei tüzérségi raktárak, szerházak személyzete a Tábori Szerhivatal állományából került ki. A hivatali személyzetet két századba szervezték. A hivatal állománya háborúban jelentősen megnőtt, a béke idején jellemző 100-250 fő akár 800-ra is ugorhatott.⁸²⁵

⁸¹³ SEMEK-WREDE, 1905, 69.

⁸¹⁴ SEMEK-WREDE, 1905, 351.

⁸¹⁵ SEMEK-WREDE, 1905, 574.

⁸¹⁶ A változásokról összefoglalóan lásd: SEMEK-WREDE, 1905, 353-354.; DOLLECZEK, 1887, 370-372.

⁸¹⁷ SEMEK-WREDE, 1905, 573.

⁸¹⁸ SEMEK-WREDE, 1905, 573.

⁸¹⁹ SEMEK-WREDE, 1905, 574.

⁸²⁰ SEMEK-WREDE, 1905, 572.

⁸²¹ SEMEK-WREDE, 1905, 572.

⁸²² SEMEK-WREDE, 1905, 575.

⁸²³ SEMEK-WREDE, 1905, 576.

⁸²⁴ SEMEK-WREDE, 1905, 245-246.

⁸²⁵ SEMEK-WREDE, 1905, 245-253.; *Militär*, 1794a, Anhang XXII. 290.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1791. január.

Kinsky a negyedik osztályba a lőporszemélyzetet sorolta. A Bécsben székelő igazgató, akit a bécsi erődítész-igazgatóságnak rendeltek alá, gondoskodott az egész birodalom területén a lőszerkészítésről, lőporellátásról.⁸²⁶

Kinsky reformjának legfontosabb, így legalaposabb tárgyalást kívánó részét a mezei tüzérség átszervezése jelentette. A mezei tüzérség a gyalogsághoz és lovasághoz hasonlóan ezredszervezetre tért át.⁸²⁷ A tüzérdandárok, tüzérlövészek és németalföldi tüzérszázadok beolvasztásával három tüzérezredet hoztak létre négy-négy zászlóaljjal, zászlóaljanként négy századdal. Mindhárom tüzérezred tulajdonosi jogai a tüzérigazgatót illették, de emellett az ezredeknek volt saját tulajdonosuk is, akiknek a tüzérigazgató a jogok egy részét átadhatta.

Az ezred előírt állománya a következőképpen alakult:

Ezredtörzs:	
tulajdonos	1
ezredes	1
alezredes	1
őrnagy ⁸²⁸	3
káplán	1
auditor	1
számtartó	1
adjutáns	1
ezredsebész	1
zászlóaljsebész	4
alfelcser	8
ezreddobos	1
zenész	8
profosz	1
Összesen	33 fő

Századok:	
százados ⁸²⁹	1
főhadnagy	1
alhadnagy	2
bombász	3
őrmester	1
furír	1
káplár	5
vicekáplár	2

⁸²⁶ SEMEK-WREDE, 1905, 357.; DOLLECZEK, 1887, 372-373.; DOLLECZEK, 1887, 372.

⁸²⁷ SEMEK-WREDE, 1905, 69.; DOLLECZEK, 1887, 370.

⁸²⁸ Az 1., később a 2. tüzérezred állományába négy őrnagy tartozott. A negyedik őrnagy volt a Tábori Szerhivatal (*Feld-zeugamt*) parancsnoka.

⁸²⁹ A törzsszázadoknál századoshadnagy

Fourierschütz	1
zenész	2
ács	4
tüzér	83
altüzér	16
Összesen	122

Az ezred összlétszáma: 1985 fő⁸³⁰

A tüzérezredek béke- és háborús létszáma megegyezett.⁸³¹

Az ezred hat törzstisztjének saját százada volt, ezeket századoshadnagyok vezették. A négy zászlóalj tulajdonosi, ezredesi, alezredesi és elsőörnagyi zászlóaljnak nevezték. Ennek megfelelően osztották be a négy törzsszázadot, míg a másodörnagyi századot a tulajdonosi, a harmadörnagyi századot az ezredesi zászlóaljba sorolták be. Az 1. tüzérezrednél a negyedörnagyi század az alezredesi zászlóaljba nyert beosztást. A zászlóaljak többi századát rendes századok alkották a századosok rangja szerinti sorrendben. A tüzérezredekbe ekkor még csak privátkadétoakat vehettek fel.

A bajor örökösödési háború idején, 1779-ben a tüzérezredek létszámát is növelték századonként négy káplárral és 39 tüzérral, ami 165 főre növelte a századlétszámot. Ez ezredszinten 688 fős emelést jelentett, amivel 2673 fő lett az ezredlétszám.⁸³² A következő évben a tüzérek számát újabb négy fővel emelték, de a tüzérség két legényi rangja közötti arány 96 fő tüzér és 46 altüzér lett. Emellett ezredenként nyolc kadétot rendszeresítettek, akik a rangban első nyolc századhoz nyertek beosztást. A 169 főre növekedett századlétszám és a nyolc kadét az ezredlétszámot 2745 főre módosította.⁸³³

Nem sok idő telt el az újabb változtatásig. 1783-ban újabb létszámemelést rendeltek el. Ezúttal azonban alaposabb, a tüzérszakma erősítését célzó változtatás történt. A századok három bombászt tüzszerésszé (*Feuerwerker*) minősítették át, illetve két új főtüzszerészt osztottak be. Ezek mind altisztnek számítottak. Részben a Tábori Szerhivatalhoz nyertek beosztást, részben a lőport és a löszereket kezelték, de erődben, illetve tarackok kezelésében is alkalmazták őket. A vicekáplári rangot megszüntetve viselőit káplárrá változtatták. A legjobb tüzérek közül 9 bombászt válogattak ki, akiket tarackokhoz osztottak be. Az új bombászok legénységi állományúnak minősültek. Az ácsok beosztását megszüntették. A tüzérek számát 100-ra, az altüzérekét 50-re emelték. A nyolc kadétot a törzsbe helyezték át. A törzs ezzel 41 főre nőtt.⁸³⁴

⁸³⁰ SEMEK-WREDE, 1905, 70.; DOLLECZEK, 1887, 370. későbbi, soha meg nem valósult állapotot tükröz, adatát feltehetően a *Militär*, 1794a, Anhang XIX. 288-289. adataiból merítette, ami az 1780-as évek elejéről származhat, de az akkori állapotokat sem tükrözi pontosan. Vö.: MLST Karton Nr.7982, 7984, 7985. Feldartillerie-Regiment Nr. 1. Standestabellen 1772-1774, 1778-1780, 1781-1782.

⁸³¹ *Militär*, 1794a, Anhang XIX. 288-289.

⁸³² SEMEK-WREDE, 1905, 71.

⁸³³ SEMEK-WREDE, 1905, 71.

⁸³⁴ SEMEK-WREDE, 1905, 71-72.

Érdemes áttekinteni az új századlétszámot:

százados ⁸³⁵	1
főhadnagy	1
alhadnagy	2
főtűzszerész	2
tűzszerész (<i>Feuerwerker</i>)	3
őrmester	1
furír	1
káplár	11
Fourierschütz	1
zenész	2
bombász	9
tüzér	100
altüzér	50
Összesen	184

Az ezredlétszám 1783-tól 2985 főt tett ki.⁸³⁶ A 2. tüzérezred törzse három fővel magasabb volt, mert ezen ezred állományába tartozott a Tábori Szerhivatal parancsnoka, illetve a tüzérigazgató adjutánsa, mindketten őrnagyi rangban, illetve utóbbi tisztiszolgája, egy Fourierschütz.

A Bombászkar 1786-os felállításával a századoktól a főtűzszerészeket, tűzszerészeket és bombászokat az új szervezetbe helyezték át, ami a tüzérszázadok létszámát 14 fővel csökkentette.⁸³⁷ A Bombászkarhoz helyezték át a kadétoakat is az ezredtörzsekből.⁸³⁸ A 33 fős törzs melletti 170 fős századok 2753 fős ezredet jelentettek.

A Bombászkart Unterberger őrnagy parancsnoksága alatt hozták létre egy törzssel és négy századdal.⁸³⁹ Állománya a következőképpen alakult:

Törzs:

alezredes	1
őrnagy	2
matematikaprofesszor	1
főtűzszerézmester ⁸⁴⁰	2
tűzszerézmester ⁸⁴¹	3
százados (adjutáns)	1
auditor	1

⁸³⁵ A törzsszázadoknál századoshadnagy.

⁸³⁶ *Militär*, 1794c, 45.

⁸³⁷ SEMEK-WREDE, 1905, 73. 15 fős csökkenést ír, de az említett rangú katonák századonként csak 14-en voltak.

⁸³⁸ SEMEK-WREDE, 1905, 189.

⁸³⁹ DOLLECZEK, 1887, 374.; SEMEK-WREDE, 1905, 189.

⁸⁴⁰ Századosnak megfelelő rang.

⁸⁴¹ Alhadnagynak megfelelő rang.

számtartó	1
adjutáns	1
zászlóaljsebesz	1
alsebesz	2
dobos	1
profosz	1
Fourierschütz	7
Összesen	25

Század:	
százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	2
főtűzszerész	24
tűzszerész	36
kadét	6
furír	1
Fourierschütz	1
zenészt	2
bombász	108
Összesen	182

A Bombászkár előírt állománya: 753 fő

A Bombászkár tüzérségi kutatóintézetként és iskolaként is működött. A létszámot 1790-ben századonként 23 bombással növelték, így a kar állománya a laboratóriumi és iskolai személyzettel együtt 932 főre nőtt.⁸⁴² A Bombászkár feladata a legnagyobb szakértelmet kívánó tüzérfeladatok ellátása volt. Főként bombászokat osztottak be tarackokhoz és az ostromtüzérséghez. Nemzetközi összehasonlításban a császári-királyi hadsereg Bombászkara a világ egyik legjobb tüzérintézménye volt, tagjai a legjobb tüzéreknek számítottak Európában.

A török háború idején, 1790-ben minden tüzérezred számára két új századot állítottak fel. Az év végén a törzs létszámát egy alfelcserrel növelték, az ezredlétszám tehát 3094 főre nőtt.⁸⁴³ A két új századot a tulajdonosi zászlóaljba osztották be. A tüzérszázadokat nem zászlóalj kötelékben vetették be, így a zászlóaljak számszáma az évek során változhatott, így előfordult három század is egy zászlóaljban.

Ezzel párhuzamosan elrendelték egy nyolc századból álló tüzérlövész-zászlóalj felállítását is a Csehországban a poroszok ellen gyülekező hadsereg számára.⁸⁴⁴ A zászlóalj előírt állománya:

⁸⁴² DOLLECZEK, 1887, 375.; SEMEK-WREDE, 1905, 190., Anhang V. 602.

⁸⁴³ SEMEK-WREDE, 1905, 94, Anhang IV. 601.; ANGELI, 1889, 5.

⁸⁴⁴ DOLLECZEK, 1887, 375.; SEMEK-WREDE, 1905, 261.

Törzs:	
egy alezredes	1
őrnagy	1
káplán	1
auditor	1
számtartó	1
adjutáns	2
fősebesz	1
zászlóaljsebesz	1
alfelcser	4
zászlóaljdobos	1
profosz	1
Összesen	15

Század:	
százados ⁸⁴⁵	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
őrmester	1
furír	1
káplár	6
zenész	2
Fourierschütz	1
ács	4
legény	100 (háborúban: 197)
Összesen	118 (háborúban: 215)

A zászlóalj békelelétszáma 959, hadilétszáma 1735 katonát tett ki.⁸⁴⁶ A tüzerlövészek a tüzérsegi kezelők munkáját végezték, a szakértelmet nem igénylő feladatokat láttak el. A zászlóalj végigszolgált az első két koalíciós háborút, 1802. január 31-ével oszlatták fel.⁸⁴⁷

Az első két koalíciós háború idején a szükségnek megfelelően tovább emelték a tüzér századok számát. Három alkalommal, 1796-ban, 1797-ben és 1801-ben állítottak fel újabb századokat, melynek eredményeként az 1. tüzerezred állománya négy⁸⁴⁸, a 2. és a 3. tüzerezred két⁸⁴⁹-két⁸⁵⁰ századdal gyarapodott.

A luneville-i békét követő átszervezések a tüzérseget is érintették. Az ezredek ismét visszatértek a 16 százados állományra, az ezen felüli 14 századhoz még

⁸⁴⁵ A két törzsszázad élén századoshadnagy.

⁸⁴⁶ SEMEK-WREDE, 1905, 261. Vö.: MLST Karton Nr. 11 847. Feldartillerie-Füsilierbataillon Nr. 1. u. 2. Standestabelle 1790.

⁸⁴⁷ SEMEK-WREDE, 1905, 567.

⁸⁴⁸ 1796-ban és 1797-ben egy-egy, 1801-ben két század. SEMEK-WREDE, 1905, 463.

⁸⁴⁹ 1796-ban és 1797-ben egy-egy század. SEMEK-WREDE, 1905, 470.

⁸⁵⁰ 1796-ban és 1797-ben egy-egy század. SEMEK-WREDE, 1905, 475.

kettőt felállítottak, beosztották a tüzérlövész-zászlóalj, és megszervezték a 4. tüzérezredet.⁸⁵¹

Az egészségügyi szolgálat átszervezéseként az ezredsebészből ezredorvos, a zászlóaljsebészből főorvos, az alfelcserből alorvos lett. A törzs 14 orvosának számát hárommal emelték. A törzsben megmaradt az ezredorvos, de a fő- és alorvosokat a századok állományába helyezték át, a főorvosokat a rangban legidősebb nyolc, az alorvosokat a maradék nyolc századhoz rendelték. A törzsbe rendszerezítették a törzstisztek számára öt Fourierschützt, a többiek számára öt altüzért tisztiszolgának. A századok állománya a beosztott orvossal, valamint három altüzérral, mint a három hadnagy tisztiszolgája, bővült. A törzs 31 fő lett, a századok pedig 174 katonából álltak. Az ezred összlétszáma 2815 főre változott.⁸⁵²

A következő évben, 1803-ban az orvosokat ismét a törzsbe vonták össze, és számukat egy ezredorvosra, két fő- és hat alorvosra csökkentették. A törzs ezzel 39 főre nőtt, a század 173-ra csökkent. Az ezredlétszám a következő nyolc évre 2807 fő lett.⁸⁵³

Az 1805-ös háborúban a hadsereg tüzérségi kezelő egységek nélkül maradt, így teljesen képzetlen és a tüzérség dolgaiban járatlan gyalogosokat kellett kezelőként alkalmazni. Károly főherceg ezt a helyzetet orvosolandó állította fel 1808. június 16-án a Tüzérségi Kezelő Kart (*Artillerie Handlagercorps*), amely a tüzérgazgató alárendeltségébe került.⁸⁵⁴ Ezzel együtt elrendelte, hogy kizárólag az új szervezet adhat a tüzérség számára kezelőket, tehát a gyalogezredek legénységéről levette ezt a terhet. Az új kar tisztikarát és őrmestereit a tüzérség kebeléből, a többi altisztet és a teljes legénységi állományt német gyalogezredekéből választották ki.

A Tüzérségi Kezelő Kar előírt létszáma:⁸⁵⁵

Törzs:	
törzstiszt ⁸⁵⁶	1
adjutáns	1
számtartó	1
furír	8
főorvos	1
alorvos	1
Fourierschütz	1
tisztiszolga	2
Összesen:	16

⁸⁵¹ SEMEK-WREDE, 1905, 481., 567.

⁸⁵² SEMEK-WREDE, 1905, 73. Vö.: MLST Karton Nr. 8013. Feldartillerie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1802.

⁸⁵³ SEMEK-WREDE, 1905, 74. Vö.: MLST Karton Nr. 8014. Feldartillerie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1803.

⁸⁵⁴ SEMEK-WREDE, 1905, 262.; DOLLECZEK, 1887, 376. érdekes módon név nélkül említi.; MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 77. tévesen 1809-re teszi az alapítását. Vö.: MLST Karton Nr.11 881. Artillerie-Handlagerkorps Standestabelle 1808.

⁸⁵⁵ SEMEK-WREDE, 1905, 262.

⁸⁵⁶ Bármilyen törzstiszti rangot viselhetett.

Század:	
százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
káplár	11
Fourierschütz	1
dobos	2
legény	200
tisztiszolga	2
Összesen	219

A kar összlétszáma: 1768 fő⁸⁵⁷

A törzs állomáshelyének Bécset jelölték ki. A századok kettesével osztályt képeztek. A Kart négy osztállyal szervezték meg, állomáshelyeknek Bécset, Prágát, Olmützt és Grazot jelölve meg. A legénység a tüzérezredek legénységéhez hasonló kiképzést kapott. Ez a létszám korántsem volt elég a hadsereg teljes tüzérségének kiszolgálásához, ezért háború idején a kar létszámát radikálisan emelni kellett. Erre a célra a 40 német ezrednek 110 főt kellett készenlétben tartani, akik négy káplár vezetésével azonnal átléphetek a tüzérségi kezelők közé.⁸⁵⁸

A Tüzérségi Kezelő Kar felállítása a tüzérség harcászataiban bevezetett alapvető változtatáshoz, az ütegszervezet kiépítéséhez kapcsolódott. Háború idején a kar létszáma 6368 főre nőtt, és a tüzérszázadokkal megegyező számú úgynevezett hadi-, vagy ütegszázadot állítottak fel. A hadiszázadok élén egy fő- vagy alhadnagy állt, beosztottak egy őrmestert, nyolc káplárt, 170 legényt és egy tisztiszolgát.⁸⁵⁹ Egy hadiszázad három üteg kiszolgálására volt elegendő. A hadsereg számára előírt ütegek felállítására ez az állomány bőven elegendő volt, mivel több, mint ezer löveg (192 üteg) kiszolgálását tette lehetővé. Az ütegek megalakításával a kezelők is az ütegpáncsnok tüzértiszt alárendeltségébe kerültek. A maradék legénységet úgynevezett *Procento*-századokba szervezték, és a hadsereg tartalékába osztották be, és mindenféle munkára, de főként a tüzértartaléknál alkalmazták őket, miközben a harcoló kezelőlegénység kiegészítését is ebből az állományból oldották meg.⁸⁶⁰ Az 1809-es háború végével a kar visszaállt a békelétszámra.⁸⁶¹

A tüzérezredek létszáma 1811-ben változott ismét. A századoktól három altüzért elvettek, a törzsbe két fő- és két alorvost rendszeresítettek. A 43 fős törzs- és a 170 fős századlétszám 2763 fős ezredet eredményezett.⁸⁶²

⁸⁵⁷ SEMEK-WREDE, 1905, 262. alapján. AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3729. 1809. január 1779 főről számol be.

⁸⁵⁸ SEMEK-WREDE, 1905, 263.

⁸⁵⁹ SEMEK-WREDE, 1905, 263.

⁸⁶⁰ SEMEK-WREDE, 1905, 263.

⁸⁶¹ MLST Karton Nr.11 882. Artillerie-Handlagerkorps Standestabelle 1809.

⁸⁶² SEMEK-WREDE, 1905, 74.

Az 1812-es oroszországi hadjáratra kijelölt hadtest állományába tartozó tüzérséghez a békelétszámon tartott Tüzérségi Kezelő Kartól osztottak be katonákat.⁸⁶³

A következő évben, 1813-ban az újabb nagy franciaellenes háborúra némileg növelték a létszámot. A tüzérszázadokban a káplárok számát négyvel, az altüzérekét hárommal emelték, így a változatlan létszámú törzs mellett az új századlétszám 177, az ezred 2875 fő lett.⁸⁶⁴ A Tüzérségi Kezelő Kar létszámát az év elején a duplájára kívánták növelni nyolc új békeszázad felállításával. Ez csak részben történt meg, mivel a tábori hadseregek számára is ki kellett állítani a tüzérséget, így 1813 májusára csupán négy békeszázad maradt meg, de emellett 21 hadi- és 3 *Procento*-század működött.⁸⁶⁵ Az év végére egy békeszázad mellett 30 hadi- és 5 *Procento*-századra nőtt az állomány.⁸⁶⁶ A háború alatt a kar törzsébe 7 alorvost, 12 furírt rendeltek, valamint ide osztották be a békeszázadok beosztás nélkül maradt századosait a Fourierschützeikkel együtt.

Korszakunk utolsó évében minden tüzérezredet két századdal növeltek meg, így az ezredlétszám 3229 fő lett.⁸⁶⁷ Kitekintésként érdemes annyit hozzátenni, hogy ezt a két századot 1816-ban elvették az ezredektől, és ezekből, illetve a felosztott Tüzérségi Kezelő Karból állították fel az 5. tüzérezredet.⁸⁶⁸

3.3.2. A TÜZÉRSÉG ALKALMAZÁSA, BEVETÉSE

3.3.2.1. KINSKY TÜZÉRSÉGE, 1772–1807

Liechtenstein tüzérszervezete a 17. századi alapokon nyugvó tüzérség fejlődésének csúcspontját jelentette. A céhszerű, mesteremberekből álló tüzérséget kezdetlegesen ugyan, de katonai egységekbe szervezte, gondoskodott a szakmunkát nem igénylő feladatok ellátásáról is. A tüzérség azonban még nem volt fegyvernem, csupán szakcsapat, az alkalmazási elveket tekintve pedig rendkívül korlátozott lehetőségekkel bírt csupán. A hétéves háború során szükségessé vált a tüzérség szervezetének megreformálása, hogy a csatatéren jobban tudja segíteni a hadsereget. Liechtenstein eredményeire és tapasztalataira építve Kinsky reformjai révén vált a hadsereg két régi fegyvernemével, a gyalogsággal és a lovassággal egyenrangúvá a tüzérség is. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a tüzérség har-

⁸⁶³ SEMEK-WREDE, 1905, 263.

⁸⁶⁴ SEMEK-WREDE, 1905, 74. Vö.: MLST Karton Nr. 8026. Feldartillerie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1813.

⁸⁶⁵ SEMEK-WREDE, 1905, 263.; AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3732. 1814. január már összesen 31 századot jelez.

⁸⁶⁶ SEMEK-WREDE, 1905, 263.

⁸⁶⁷ SEMEK-WREDE, 1905, 74. Vö.: MLST Karton Nr. 8029. Feldartillerie-Regiment Nr. 1. Standestabelle 1815.

⁸⁶⁸ SEMEK-WREDE, 1905, 74., 484., 568.; DOLLECZEK, 1887, 376.

cászatában, alkalmazásában jelentős változás állt volna be. A tüzérséget alkotó csapatok, intézmények sokkal jobb központi vezetést kaptak, megoldottá vált a kiképzés és az utánpótlás, a lövegek személyi állományának kiállítása, a tüzérség hatékonysága ennek megfelelően nőtt. Az alkalmazás tekintetében azonban nem változott semmi. A hadra kelt hadsereg tüzérsége két részből tevődött össze. A lövegek egy részét a gyalogság zászlóaljaihoz osztották be, a másik részét tartalékban tartották.

A gyalogos egységekhez beosztott lövegeket ezredtüzérségnek nevezték.⁸⁶⁹ Elvileg a teljes lövegállomány kétharmad részét ezredtüzérség, egyharmad részét a tartaléktüzérség alkotta. Az ezredtüzérség a gyalogos egységek (zászlóaljak, ezredek) szárnyain állt fel, és együtt mozgott a teljes gyalogsági vonallal. Ilyen módon a tüzérséget egyenlően osztották el a teljes arcvonalon. A tartalék a harc-vonalak mögött állt fel csoportokban, és elsősorban az ezredtüzérség hiányainak pótlására alkalmazták. A hadvezér döntése alapján azonban a veszélyeztetett pontok megerősítésére is felhasználhatták.⁸⁷⁰ Ekkoriban a tüzérségi manővert nagyban megnehezítette a kis mobilitás, a teljes tiszti, törzstiszti és tábornoki kontroll hiánya, illetve a hadvezetés azon mentalitása, amely szerint a tüzérség csupán egy kisegítő fegyvernem.

A tábori tüzérségnél az ezredlövegek számát 1772-ben ezredenként (a két tábori zászlóaljat számítva) nyolc lövegben (négy darab 3 fontos, két darab 6 fontos, egy darab 12 fontos ágyú és egy darab 7 fontos tarack) határőrezredeknel öt lövegben (két darab 3 fontos, egy darab 6 fontos, egy darab 12 fontos ágyú és egy darab 7 fontos tarack) szabták meg.⁸⁷¹ Amennyiben a határőr csapatok nem ezredkötelékben, hanem zászlóaljanként kerültek bevetésre, azokhoz csupán két darab 6 fontos ágyút osztottak be.⁸⁷² A helyőrségi ezredek a három zászlóaljukhoz az egy seregzred számára kiutalt nyolc löveget kapták.⁸⁷³

1778-ban rendszeresítették a lovastüzérséget, amelynél a tüzérek a lövegtalpon elhelyezett „hurkán” utaztak.⁸⁷⁴ Ez az újítás nagyon fontos lépést jelentett a

⁸⁶⁹ A Stutterheim-hagyaték iratának (Mem Karton Nr. 70. Faszikel VII. Nr. 19) leírása, kritikája az ezredtüzérségről: „Nicht nur daß durch diese Vertheilung das Geschütz von ihrer Wirkung verliert, indem sich seine einzelne Schüsse im weiten Raum verlieren, so ist auch mit dieser Methode, noch die Unbequemlichkeit verbunden, daß oft in kupurten Land, ein Regiment oder mehrere, durch einen Grund marschiren müssen, wo die Kannonen schlechterdings nicht durchzubringen sind, oder daß ein Regiment irgendwo aufgestellt wird, wo es sich seines Geschützes nicht mit Vortheil bedienen kann, seinen Kanonnen unnütz dastehen, während andere auf andere Posten, alle Hände voll zu thun haben, um sich gegen eine überlegene feindliche Artillerie zu behaupten.” (Ezzel a felosztással a löveg nem csak hogy elveszíti hatását, mivel az egyes lövések a széles térben elvesznek, hanem olyan kellemetlenség is adódik, hogy ha az ezrednek olyan átszegdelt terepen kell áthaladnia, ahol a lövegeket egyáltalán nem lehet keresztülvinni, vagy az ezred olyan helyen lesz felállítva, ahol a lövegeit nem tudja előnyére használni, a lövegek kihasználatlanul állnak, mialatt más helyeken a tüzérség a túlnyomó ellenséges tüzérség ellen kénytelen nehéz harcot vívni.)

⁸⁷⁰ A harcrend kiváló grafikus megjelenítése: AFA Ordres de Bataille Karton Nr. 3837. Nr. 66.

⁸⁷¹ SEMEK-WREDE, 1905, 133.; DOLLECZEK, 1887, 440. szerint már 1768-tól élt ez a beosztás.

⁸⁷² SEMEK-WREDE, 1905, 134.; DOLLECZEK, 1887, 440.

⁸⁷³ SEMEK-WREDE, 1905, 134.

⁸⁷⁴ BOLTEK, 1885, 294. A hurka a lövegcső mögött, a lövegtalpon lévő bőrhuzatú ülés volt, amelyen a tüzérek utaztak.

tüzérség történetében. A lovastüzérség a napóleoni háborúk során nagy fontosságra tett szert. A lovassággal együtt tudott mozogni, és gyorsan tüzelőállást váltani, így nagyban segíthetett a lovasságnak a harcban, különösen a gyalogság négyzetgeinek szétverésénél lehetett nagy jelentősége. A lovastüzérség egyik legismertebb fegyverténye volt a korszakban, hogy Austerlitznél az orosz gárda lovasütege segítségével vert szét egy francia ezredet.⁸⁷⁵ A császári-királyi lovastüzérség is fontos sikereket ért el.

A Kinsky-féle tüzérszervezetnek két nagy hiányossága volt. Egyrészt a képzett tüzérekén kívül a lövegek kezelésének fizikai munkáját a gyalogosokra bízta. Ezért háború idején minden gyalogezred általában 100 főt vezényelt az ezredhez beosztott lövegek mellé. A határőrezredektől is jelentős létszámú katonát vezényeltek tüzérségi kezelői feladatok ellátására, főként a tüzértartalékhoz. 1790-ben ugyan felállították e célból a tüzérlövész-zászlóaljot,⁸⁷⁶ de ez kevésnek bizonyult. A másik hiányosságot az állandó lókülönítmény megszüntetése okozta. Ez olyannyira kínzó hiányt jelentett, hogy 1776-ban egy Katonai Ellátó Szállító Kart,⁸⁷⁷ röviden Szekerészetet (*Militär-Fuhrwesens-Corps*) szerveztek meg. Kinsky rendszere egészen 1808-ig, az ütegszervezet bevezetéséig maradt életben.

A Szekerészet békében nagyon kicsi, mindössze párszáz katonából álló szervezet volt élén egy törzstiszttel. Háborúban viszont többtízezer főre és állatra duzzadhatott a szükségleteknek megfelelően. A kar a legkülönfélébb szállítóeszközökkel rendelkezett, ezeket osztályokba szervezték, amelyek általában száz és kétszáz közötti számú kocsiából álltak. Az ezredek saját kocsijain kívül a hadsereg minden szállító tevékenységét a Szekerészet látta el. A tüzérségi fogatokat, az élelmiszer, lőszer és egyéb hadianyagokat is ők szállították, vezették. Az osztályokat csupán igavonó állatok alapján különböztették meg, mint ökrös és lovas osztályokat.

Az ezredtüzérség számát minden hadjáratban külön megszabták. Az 1772-es számokat már a bajor örökösödési háborúban felülírták, mert ekkor a sorzászlóaljok számára két 6 fontos és egy 12 fontos, a határőrszászlóaljok és a szabadcsapatok számára két 3 fontos ágyút írtak elő.⁸⁷⁸ Az 1782-es mobilizálási tervzetben a török határ mellett sorzászlóaljanként 4 darab 3 fontos és egy darab 6 fontos löveg, határőr-zászlóaljanként 2 darab 3 fontos és egy darab 6 fontos löveg, Csehországban sorzászlóaljanként 2 darab 6 fontos és egy darab 12 fontos, határőrszászlóaljanként 2 darab 3 fontos és egy darab 6 fontos löveg szerepel. A tüzértartalék számára Cseh- és Morvaországban 12 darab 3 fontos, 28 darab 6 fontos, 32 darab 12 fontos, 30 darab 6 fontos lovas ágyút, 10 darab lovassági és 42 darab rendes 7 fontos tarackot írtak elő. A többi hadszíntérre 28 darab 3 fontos, 34 darab

⁸⁷⁵ NAGY, 2001, 67-68.

⁸⁷⁶ ANGELL, 1889, 35.

⁸⁷⁷ BREITWIESER, 1904, 7-8. (ennek elődjeként 1771-ben már felállítottak egy szekerészkart, a *Militärverpflegsfuhrwesent*, de ezt 1775-ben feloszlatták); *Geschichte*, 1902, 209., vö.: *Kriege*, 1905b, 248. 1782-t ír (feltehetően a *Fuhrwesensreglement* megjelenése miatt, lásd: BREITWIESER, 1904, 20-22.)

⁸⁷⁸ SEMEK-WREDE, 1905, 135.

6 fontos, 48 darab 12 fontos, 8 darab 6 fontos lovas ágyút, 4 darab lovassági és 52 darab rendes 7 fontos tarackot rendeltek.⁸⁷⁹

A török háború első évében az 1782-es rendelkezések szerint osztották be a lövegeket.⁸⁸⁰ A következő évben a főseregben két darab 3 fontos és egy darab 6 fontos lövegre csökkentették a zászlóaljankénti lövegszámot. A törökök elleni hadseregben összesen 478 ezredlöveget és 230 tartaléklöveget vetettek be.⁸⁸¹

Az 1790-es cseh- és morvaországi összpontosítás során a sorzászlóaljak három darab 6 fontos, a határőrzászlóaljak és szabadcsapatok két darab 3 fontos ágyút kaptak, a Galíciában összevont zászlóaljak két darab 6 fontost és egy darab 12 fontost. Ebben az évben a hadsereg teljes lövegszáma 719 ezredlöveget és 409 tartalék löveget tett ki.⁸⁸²

A francia háborúra tovább csökkentették a tüzérséget. A németalföldi és rajnai hadszíntéren bevetett zászlóaljak egyöntetűen két darab 6 fontos ágyút kaptak, az Itáliában és Tiroiban harcolók két darab 3 fontost. A tartaléklövegek számát úgy határozták meg, hogy gyalogezredenként három löveget tegyen ki. Ez a szervezet a luneville-i békéig érvényben maradt sőt, az 1803-ban a bajor határon összevont hadseregnél is ezt alkalmazták.⁸⁸³

A harmadik koalíciós háborúra átszervezett gyalogságnál az ezredtüzérség számát ezredenként hat darab lövegben szabták meg. A német területeken főként 6 fontos, a tiroli és itáliai hadszíntereken inkább 3 fontos lövegeket alkalmaztak. A határőrezredek két darab 3 fontos ágyút kaptak.⁸⁸⁴

A negyedik koalíciós háború alatt Csehországban összevont megfigyelőhadtest számára ezredenként négy löveget, vegyesen 3 és 6 fontos ágyúkat utaltak ki.⁸⁸⁵

A lövegek személyzetében a korszakban nem történt változás. Szinte minden hadjáratban más-más utasítást adtak ki, amelynek változásait szinte lehetetlen, és munkám keretein túlmutató lenne követni. Általánosságban a lövegeket 4-6 tüzér és 4-9 tüzérségi kezelő szolgálta ki. Két lövegenként egy káplár felügyelt, gyalogezredenként általában egy tüzértisztet osztottak be. A tüzér törzstisztek a hadrend szárnyaihoz kerültek beosztásra. A tartalék felett is általában egy törzstiszt rendelkezett. A hadsereg törzsébe mindig neveztek ki tüzérfőnököt. A tartalék tüzérségnél, de főként a lovastüzérségnél a török háborúban, de még jellemzőbben a francia háborúk időszakában ideiglenes jelleggel már állítottak fel ütegeket. Általában egy-egy meghatározott cél elérése érdekében rövid időre egy tüzértiszt alá rendeltek néhány löveget, de ezek a korai ütegek nem állandósultak. A tüzér-

⁸⁷⁹ SEMEK-WREDE, 1905, 135. Vö.: Mem Karton Nr. 70. Faszikel VII. Nr. 43.

⁸⁸⁰ SEMEK-WREDE, 1905, 136.

⁸⁸¹ SEMEK-WREDE, 1905, 136. A török háború hadműveleti iratanyagában nem találtam adatokat a hadsereg harcoló tábori lövegszámáról.

⁸⁸² SEMEK-WREDE, 1905, 136.

⁸⁸³ SEMEK-WREDE, 1905, 136.

⁸⁸⁴ SEMEK-WREDE, 1905, 136-137.; HKR Protocolla 1805 G 2 176 (lásd a gyalogezredek harcrendjéről készült rajzokat).

⁸⁸⁵ SEMEK-WREDE, 1905, 137.

ség legismertebb sikerét, Frierenberger Austerlitz melletti tettét egy ilyen ideiglenes, rátermett tiszt által vezetett nehézüteget érte el.⁸⁸⁶

A tüzérség alkalmazását tekintve ekkor még nem vált önálló fegyvernemmé,⁸⁸⁷ mert bevetése főként a gyalogságtól függött. A tüzérség parancsnokai nem hozhattak önálló döntéseket, parancsnokságuk csak adminisztratív jellegű maradt, a tüzérségnek önálló harcászati híján nem volt szüksége operatív vezetésre. Ennek a feltételei sem voltak adottak, mivel a tüzértisztek által felügyelt lövegek többnyire nem egy csoportban, hanem akár egymástól több száz méteres távolságra álltak. A lovastüzérség hozott némi változást ilyen tekintetben. A lovaslövegeket sokkal gyakrabban vonták össze ütegekké, mivel speciális módon voltak képesek harcolni. A tartaléktüzérség csoportokban történő alkalmazása adta az alapot az állandó ütegszervezet megteremtéséhez.

A Kinsky-rendszerű tüzérség II. József hadseregreformjának terméke volt. A másik két fegyvernemhez hasonlóan az addigi legjobb szervezetet jelentette, a korban ismert legmagasabb szintre emelte a tüzérséget, de nem tartalmazott semmiféle további újító szándékot. II. József a tüzérség tekintetében is megelégedett a teljesítmény és a szervezet javításával, de az áttörés itt is elmaradt. A reformok csupán az akkoriban ismert szervezeti elveket adoptálták a császári-királyi hadsereg viszonyaira, de nem mutattak ezen túl. Nem is csoda, hogy a császári-királyi tüzérség számára ez a korszak nem sikerektől hangos. Bár szervezetenként a tüzérség a gyalogsággal és lovassággal egyenlő szintre emelkedett, ugyanez az alkalmazás, bevetés tekintetében nem jelenthető ki. A francia háborúban a francia tüzérséget kiemelték a vonalból, és összevontan, ütegekben kezdték alkalmazni. Ez jelentős sikereket hozott a franciáknak, és szükségessé tette a császári-királyi hadsereg válaszát is. Nem meglepő, hogy a tüzérség alkalmazásában is Károly főherceg rendelte el az alapvető változást, az ütegszervezet bevezetését.

Láthattuk, hogy a tüzérség még mindig rendkívül bonyolult szervezet maradt. A tüzérezredek adták a tűzmestereket, a kezelőszemélyzetet a gyalogezredekől küldték, a vonatot (fogatot) pedig a szekereszettől. Mindehhez a löveganyagot a Szerhivatal adta ki. Ez a szervezet nagyban korlátozta a tüzérség hatékonyságát, mert a lövegek nem begyakorlott, összeszokott személyzettel mentek harcba.

3.3.2.2. AZ ÜTEGSZERVEZET KORA, 1808–1815

Károly főherceg 1808-ban rendelte el a tüzérség alkalmazásának reformját. A lövegkezelő személyzet szervezete lényegében nem változott, mivel a tüzérezredek mellett a tüzérségi kezelőket továbbra is a gyalogezredek adták az újonnan

⁸⁸⁶ NAGY, 2001, 65-66.

⁸⁸⁷ Látszólag ellentmondás lehet ez az állítás, mivel korábban a tüzérséget, mint önálló fegyvernemet említettem. Ez azonban csak a szervezetének fejlettségére vonatkozik, alkalmazását tekintve csak a harcászati megfelelő szintű fejlődését követően, az ütegszervezet bevezetésével vált önállóvá.

szervezett, kiképzést biztosító Tüzérségi Kezelő Karon keresztül. Károly főherceg tüzérségi reformja az ütegszervezet bevezetését jelentette.⁸⁸⁸

Az új tüzérségi szervezet alapja az üteg lett, amely több löveg egyesítését jelentette egy parancsnok alatt. Károly ebben a tekintetben is erősen épített az előzményekre. Az addigi kettős szervezetet (ezredtüzérség, tartalék) változatlanul hagyta. Az addigi ezredlövegeket összefogta, és azokból nyolc lövegből álló dandárütegeket állított fel. A dandárütegek egyforma űrméretű lövegekből álltak, ez alapján 3 és 6 fontos dandárütegeket hoztak létre. Ezek az általában két ezredből álló dandárokhoz kerültek beosztásra, és tartósan meg is maradtak ott. A dandár parancsnoka rendelkezett az üteg bevetéséről, alkalmazásának módjától. Általában egyben, vagy legfeljebb két félütegben vetették be a dandárütegeket. A hadsereg tartaléktüzérségét is ütegekbe fogták össze. A lovaslövegekből is ütegeket hoztak létre olyan módon, hogy egy ütegbe négy darab 6 fontos ágyút, és két darab 7 fontos tarackot osztottak. A lovasütegeket a könnyűhadosztályokhoz osztották be, de általában a hadtesttartalékban is maradt. A tartalék nehéztüzérséget úgynevezett pozícióütegekbe szervezték. Ezekbe négy ágyú és két darab 7 fontos tarack tartozott, természetesen egyforma űrméretű 6 és 12 fontos ágyúk. Ezek alapján 6 és 12 fontos pozícióütegeket hoztak létre. Ezeket a hadtestekhez osztották be.⁸⁸⁹ A hadseregnek saját tüzértartaléka nem volt, a főparancsnok azonban gyakran közvetlenül rendelkezett a hadtestek tüzértartalékaival. Az 1809-es háborút ezzel a tüzérségi szervezettel harcolták végig.

A felszabadító háborúk idejére ezen a szervezeten annyi változás történt, hogy Schwarzenberg tábornagy ösztönzésére a dandárütegekbe nyolc ágyú helyett csak hat ágyút és két darab 7 fontos tarackot soroltak. Egyben törekedtek a 3 fontos ágyúk 6 fontosra cserélésére. A csehországi főseregbe beosztottak két 18 fontos pozícióüteget is, mint a tábori tüzérség legnehezebb egységeit.⁸⁹⁰ A fősereg ekkor jelentős saját tüzértartalékkal rendelkezett. A drezdai vereség után kialakított hadtestek kaptak ugyan saját tartaléktüzérséget, de csak három üteget, így a hadseregszintű tüzértartalék szerepe megmaradt. Ez a változtatás, a többszintű tartalékképzés kiváló példája, nagy rugalmasságot biztosított a tüzérség összpontosítására.

Károly főherceg új tüzérségi szervezete kiváló eredményt hozott. Az újonnan felállított ütegek parancsnokai valódi operatív hatáskört kaptak. Hozhattak önálló döntéseket, végrehajthattak manővereket, így a tüzérség alkalmazását tekintve is végre teljes jogú fegyvernemmé vált. A hadtest- és hadseregparancsnok a rendelkezésére álló tartaléktüzérség segítségével komoly tűzösszpontosítást hozhatott létre, de bármikor át is csoportosíthatta ezt a súlypontot. A pozícióüteg elnevezés kissé megtévesztő lehet, mert szó sem volt arról, hogy egy helyben álltak volna, ellenkezőleg, nagyon is képesek voltak manőverezni a csatatéren. 1809-ben némileg hiányzott a hadseregszintű tartalék, de ezt a hadtestek tartalékainak

⁸⁸⁸ SEMEK-WREDE, 1905, 140.

⁸⁸⁹ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 79.; SEMEK, 1904, 71.; SEMEK-WREDE, 1905, 140-142.; DOLLECZEK, 1887, 449-450.

⁸⁹⁰ SEMEK-WREDE, 1905, 142.; WLASCHÜTZ, 1913, 221-222.

központi irányítása kompenzálta. Jól működött a dandártüzérség is, a harcrend egyetlen része sem maradt tüzérség nélkül. A legsikeresebb csapatnem mégis a lovastüzérség lett. Kiválóan együtt tudtak működni az elővédek könnyűcsapataival, így azok már a harcérintkezés felvételekor összefegyvernemi harcot tudtak vívni. A lovastüzérség tisztjei vakmerő manővereket hajtottak végre, hogy minden alkalommal a lehető legjobb pozícióból támogathassák az elővéd csapatait. Ilyen kiváló összefegyvernemi teljesítménnyel, és természetesen kiváló vezénnyel sikerült a már említett 1809. április 15-i, Pordenone mellett ütközetben egy egész francia gyalogezredet fogságba ejteni.⁸⁹¹ Ez az ütközet az elővédharcok, közte a lovastüzérség használatának iskolapéldájaként is szolgál. Természetesen nem minden manőver sikerült. A győri csatában Fasching őrnagy bátran előrenyomult, hogy a védelmi állás felé közeledő francia oszlopokat hatékonyabban lőhesse, de a francia csatárok és könnyűlovasság lecsapott lövegeire, amelyeknek csöveit lehetett csak megmenteni, és a félüteg kiesett a harcból tüzérségi fedezet nélkül hagyva egy fontos arcvonalszakaszt.⁸⁹²

Maga Napóleon is elismerően szólt 1809-ben a császári-királyi tüzérségről, Aspern mellett a jelentős osztrák tüzérségi fölényrel magyarázta vereségét.⁸⁹³ Károly főherceg megtalálta a tüzérség alkalmazásának optimális módját, sikerrel építette be az általa újjáalakított harcászathoz. Ez a harcászat a parancsnoklási rendszer minden szintjén megkövetelt önállóságra, ötletességre és kezdeményezőkézségre épített. A tüzérség parancsnokai számára is követelményként állította mindezeket a főherceg. A tüzérség minden tekintetben megfelelt ennek a feladatnak, és komoly részt vállalt mind az 1809-es, mind az 1813-14-es nagy sikerű háborúban.

⁸⁹¹ HOEN-VELTZÉ, 1908, 70-88.

⁸⁹² Nagy, 2007, 125.

⁸⁹³ *Correspondance*, 1866, 50.

3.4. MŰSZAKIAK

A császári-királyi hadsereg műszaki csapatainak szervezete a korszakban fontos átalakuláson ment keresztül, szakcsapat-kezdeményekből jól szervezett szakcsapatokká váltak. Az első két állandó műszaki alakulatot, az Aknászkar (*Mineur Corps*) 1716-ban⁸⁹⁴ és a Mérnökkar előzményének számító Mérnökakadémiát 1717-ben⁸⁹⁵ Savoyai Jenő hozta létre, amit 1737-ben a Hidászkar előzményeként a Hajóhivatal (*Schiffamt*), 1747-ben a Mérnökkar (*Ingenieur*, más néven *Genie Corps*) élén egy igazgatóval (*General-Genie-Director*)⁸⁹⁶, 1760-ban az Árkászkar (*Sappeur Corps*)⁸⁹⁷ felállításával, valamint 1767-ben a Hidászkar (*Pontoniers Corps*) átszervezése követett. A vizsgált korszak elején ezek önállóan, illetve az Aknászkar, az előző fejezetben említett módon a tüzérség liechtensteini szervezetébe tagoltan működött.

A korszak kezdetén az Árkászkar mindössze három században szervezett 172, a tüzérségbe osztott Aknászkar a már részletezett 484 főből állt.⁸⁹⁸ A Mérnökkar erősen változó számú műszaki tiszt alkotta.⁸⁹⁹ Kinsky 1772-es reformjával párhuzamosan a műszaki alakulatokat is átszervezték. Az Árkász- és Aknászkar a Mérnökkar alá rendelték⁹⁰⁰, így a mérnökcarból egy műszaki vezetőszerző lett, amely elsősorban az erődépítészetért és erődharcászatért felelt. Élén továbbra is igazgató állt. Az igazgató alárendeltségébe tartozó szervezeteket összefoglalóan Műszakikarnak (*Genie Corps*) nevezték, de a Mérnökkar (*Ingenieur Corps*) és az Aknászkar (*Mineur Corps*) elnevezés is megmaradt.

Az Aknászkar létszáma a korszak folyamán gyakran változott. 1772-től négy században századonként 119 fő, valamint a nyolc fős törzs együttesen 484 főt jelentett. A századok száma 1801-ben ötre nőtt⁹⁰¹, a századok állománya azonban gyakran változott.

Az Árkászkar az 1772-es új szervezet kialakítását követően is négy századból állt, de a századok létszáma a korábbi 55-ről⁹⁰² megemelkedett az alábbiak szerint⁹⁰³:

százados	1
századoshadnagy	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
árkászmester (örmester)	2

⁸⁹⁴ BLASEK-RIEGER, 1898a, 185.

⁸⁹⁵ BLASEK-RIEGER, 1898a, 12.

⁸⁹⁶ BLASEK-RIEGER, 1898a, 21.

⁸⁹⁷ BLASEK-RIEGER, 1898a, 151.

⁸⁹⁸ Lásd: 205-206. oldal.

⁸⁹⁹ BLASEK-RIEGER, 1898a, 41-101.

⁹⁰⁰ BLASEK-RIEGER, 1898a, 189.

⁹⁰¹ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3726. 1803. január.

⁹⁰² *Militär*, 1794a, Anhang XXVI. 291.

⁹⁰³ *Kriege*, 1905a, 562.

árkászvezető (káplár)	4
főárkász (vicekáplár)	6
öregárkász (szabados)	18
Fourierschütz	1
dobos	1
újárkász (legény)	40
Összesen	76

A törzs hét (egy őrnagy, egy számtartó, egy fősebesz, két alsebesz, két furír), az egész Árkászkar 311 főből állt. Háborúban lehetőség volt a létszám emelésére. Az Aknászkar létszáma a korszakban növekvő tendenciát mutat.⁹⁰⁴

A műszaki csapatok másik ágát alkotta a Hidászkar, amely független volt a Mérnökkartól. A Hidászkar élén is igazgató állt, akit a Hajózási Ügyek Igazgatójának tituláltak.⁹⁰⁵ A kar állományába tartozott a törzs, a Hajóhivatal törzse, egy háziszázad és négy pontonos század. A háziszázad Magyarországon állomásozott, állománya 86 főből (egy százados, egy főhadnagy, három hajógondnok, 8 káplár, 5 *Schopper*, 24 öregpontos és 44 újpontos) állt. A négy pontonos század a tábori hadsereg hidászszolgálatát látta el. Századaikat 76 fő alkotta (egy százados, egy főhadnagy, egy alhadnagy, egy főhídmester, 2 alhídmester, 5 káplár, egy zenész, 9 ács, 15 öregpontos és 40 pontonos). A kar törzsét 13, a Hajóhivatalét 5 fő alkotta, ezeken kívül ide tartozott még 5 szakember (asztalos, vitorlamester stb.) és három fegyverszakértő. A Hidászkar állománya 416 főből állt.⁹⁰⁶

Háborúk alkalmával a tábori hadseregek igényei szerint növelték meg a pontonos tábori századok számát. 1797-ben nyolc század teljesített szolgálatot.⁹⁰⁷ A századok száma ezért erősen változó képet mutat a háborús szükségleteknek megfelelően.

Az 1805. június 3-i uralkodói parancs némileg megemelte a pontonos-csapatok létszámát.

A századok elrendelt állománya:⁹⁰⁸

százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
főhídmester	2
alhídmester	2

⁹⁰⁴ 1794-ben 590 fő (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1794. január), 1802-ben (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3725. 1802. január.) 560 fő, 1805-ben 576 fő (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3727. 1805. január), 1809-ben 636 fő (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3729. 1809. január), 1814-ben 882 fő (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január).

⁹⁰⁵ Lásd: *Almanach*, 1794, 85.

⁹⁰⁶ *Militär*, 1794a, Anhang XXVII. 292.

⁹⁰⁷ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3721. 1798. január.

⁹⁰⁸ BRINNER, 1878b, 4-5.

káplár	8
zenész	1
Fourierschütz	1
ács	10
öregpontos	22
pontos	72
Összesen:	121

A századok száma hatra nőtt, és mivel a törzs változatlan maradt, a Hidászkar összlétszáma 596 főt tett ki. A későbbiekben megmaradt ez a szervezet, a létszám is állandósult 770 fő körül.⁹⁰⁹

A határőrség keretében működő sajkás zászlóaljat gyakran alkalmazták műszaki csapatként, de mivel szervezetileg a határőrökhöz tartozott, szervezete ott került bemutatásra.

A hadsereg műszaki szükségleteinek harmadik oszlopát az utászok jelentették. Korszakunk kezdetén állandó utászalakulat nem létezett, azt csak háborúban kellett felállítani. A táborok főnök alárendeltségébe tartoztak, főként sánck munkákra, illetve a menetek és táborok műszaki biztosítására lehetett felhasználni őket.⁹¹⁰ Lacy szabályzata rendelkezett az utászcsapatok erejéről:⁹¹¹

törzs:	
alezredes	1
számtartó	1
adjutáns	1
zászlóaljsebes	1
alfelcser	6
furír	3
Összesen	13

század:	
százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
őrmester	1
káplár	8
zenész	2
ács	15
legény	136
Összesen	165

⁹⁰⁹ 1809-ben 770 fő (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3729. 1809. január); 1814-ben 768 fő (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január).

⁹¹⁰ *Militär*, 1794a, 20.

⁹¹¹ *Militär*, 1794a, 39-32.

Az utászzászlóalj hat századból állt, egyik százada törzsszázadnak számított, amelyben így nem volt százados. A zászlóalj előírt összereje 1002 katonát tett ki.

A szabályzatban előírt zászlóaljat a bajor örökösödési háborúban felállították, kétharmadát Csehországban, egyharmadát Morvaországban vetették be, de a tescheni békét követően feloszlatták.⁹¹²

A török háborúban ismét felállították az utászzászlóaljat, amit azonban kizárólag a főszeregben vetettek be, a horvátországi hadtest számára egy önálló utászs századot szerveztek.⁹¹³ A háborúban a műszaki csapatok különösen fontos szerepet játszottak, mivel a terepviszonyok és rossz utak miatt kiemelten fontossá vált a műszaki biztosítás, ami Belgrád bevételének elengedhetetlenül szükséges alapvető háttérét is biztosította.⁹¹⁴ A galíciai hadtestben is szerveztek egy kis, mindössze 30 fős utászosztagot⁹¹⁵, Erdélyben mindösszesen hat utász szolgált.⁹¹⁶

1791-ben minden utászcsapatot feloszlattak, tehát a törökök elleni hadseregben lévőket, valamint a csehországi csapatösszevonáshoz felállítás alatt lévő utászzászlóaljat is, csupán utóbbi állományából küldtek egy századot a Németalföldre.⁹¹⁷ A francia háború kitörésével a meglévő század mellé egy újabbat állítottak fel, amit az év végén egy teljes zászlóalj felállítása követett, amelybe a meglévő századokat beolvasztották. A kezdetben négy századból álló zászlóaljat folyamatosan növelték, 1794 elején és 1795 elején is négy-négy új századot felállítva, így az 1796-os hadjárat folyamán már 12 század szolgált a Rajna mentén.⁹¹⁸

Itáliában ugyanakkor 1796 előtt nem szerveztek nagyobb utászcsapatokat, mindössze egy néhány tucat katonából álló kis csoportot állítottak fel. Az 1796-os hadjárat előtt elrendelték egy utászzászlóalj felállítását négy századdal, ami később hat századra bővült.

Az első koalíciós háborút követően – a birodalom vezetőinek a háború mihamarabbi újrakezdésére irányuló szándékát jól mutatva – az utászcsapatokat nem oszlatták fel. Itáliában 1799 folyamán előbb két, majd újabb négy század felállításával az ottani utászcsapatok számát 12 századra növelték, ami a háborúban állandó maradt. Németországban 1799-ben hét századra csökkentették az utászok számát.⁹¹⁹ A luneville-i békét követően minden utászcsapatot feloszlattak.⁹²⁰

A harmadik koalíciós háború előestéjén, 1805. augusztus 17-én a hadvezetés úgy határozott, hogy felállítanak egy utázkart, amely békében is megmarad, mivel a háborúk kitörésekor elrendelt csapatfelállítás minden esetben nagy nehézségekbe ütközött. A tervek három zászlóaljra szóltak négy-négy századdal, de

⁹¹² BRINNER, 1878a, 270-273.; MLST Karton Nr. 8566. Pionier-Corps Standestabelle 1779.

⁹¹³ BRINNER, 1878a, 297.

⁹¹⁴ CRISTE, 1904, 210-215.; BRINNER, 1878a, 310-317.

⁹¹⁵ BRINNER, 1878a, 300.

⁹¹⁶ AFA Karton Nr. 837. Armeekorps in Siebenbürgen 1788-13-9.

⁹¹⁷ BRINNER, 1878a, 221.

⁹¹⁸ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3720. 1797. január.

⁹¹⁹ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3723. 1800. január; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január.

⁹²⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3725. 1802. január.

csak két zászlóaljat állítottak fel, egyet a németországi, és egyet az itáliai hadsereg számára.⁹²¹

A zászlóaljak elrendelt állománya a következőképpen alakult:⁹²²

zászlóaljtorzs:	
őrnagy	1
adjutáns	1
zászlóaljorvos	1
alorvos	6
főfurír	1
alfurír	3 (Itáliában 2)
Összesen	13 (12)

század:	
százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
őrmester	2
káplár	12
zenész	3
ács	15
legény	154
Összesen	189

A zászlóaljak négy századdal szervezve 769 (Itáliában 768) főből álltak. A valóságban azonban a kitörő háború miatt az állomány felét sem sikerült összevonni.⁹²³ Viszont kiadásra került egy utászleírás, amelyben pontosan rögzítették az utászok feladatait.

A pozsonyi békét követően az előzetes szándékok ellenére a két utászzászlóaljat az 1806. február 12-i paranccsal feloszlatták.⁹²⁴

Az 1806-os porosz–francia háború során a határ megfigyelésére összevont hadtest számára 1806 őszén szerveztek egy utászosztályt két századdal.⁹²⁵

A századok állománya:

százados	1
főhadnagy	1
alhadnagy	1
őrmester	2
káplár	10
zenész	2

⁹²¹ BRINNER, 1878b, 7.

⁹²² BRINNER, 1878b, 7-8.

⁹²³ BRINNER, 1878b, 8.

⁹²⁴ BRINNER, 1878b, 11.

⁹²⁵ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3728. 1807. január.

ács	15
legény	160
Összesen	192

Az osztályt kis törzs (1 adjutáns, 1 fő-, 2 alorvos, 1 fő- és 2 alfurír) egészítette ki, így az előírt összlétszám 391 főt tett ki.⁹²⁶

Az utászosztályt a háborús feszültség elmúltával ezúttal nemhogy feloszlatták volna, hanem egy egész zászlóaljra bővítették. A századok állományát egy Fourierschütz-cel és két tisztiszolgálóval növelték, a törzsbe egy őrnagyot, négy alorvost, egy furírt, egy Fourierschütz-öt és két tisztiszolgát osztottak be az osztálytörzs tagjai mellé, így a zászlóalj előírt létszáma 1185 fő lett.⁹²⁷

Károly főherceg 1809-es magasabbegység-szervezete kilenc hadtestre osztotta a hadsereget. A főherceg mindegyik hadtesthez egy utászosztályt tervezett kapcsolni, ezért a meglévő utászzászlóalj állományát felhasználva kilenc utászosztályt állítottak fel. A századok létszáma megegyezett az utászzászlóalj századaival, csupán két káplárral volt több. Az osztálytörzsben egy fő- és egy alorvost, egy fő- és egy alfurírt találunk, így az osztálylétszám 398 katonát tett ki.⁹²⁸

Az 1809-es háború alatt egy tizedik utászosztályt is felállítottak. 1809. szeptember 25-én elrendelték a tíz utászosztály összevonását,⁹²⁹ és létrehozták az Utászkar (*Pionier Corps*).⁹³⁰ A schönbrunni béke után a korábban szokásos módszerrel ellentétben az utászcsapatokat nem oszlatták fel, hanem az Utászkar keretében egy hatszázados utászzászlóaljat, mint békeállományt megtartottak.

Az 1809. december 20-i parancs értelmében ennek állománya az alábbiak szerint alakult:⁹³¹

törzs:	
alezredes	1 ⁹³²
őrnagy	1
adjutáns	2
számtartó	1
főorvos	1
alorvos	6
alfurír	3
Fourierschütz	2
tisztiszolga	3
Összesen	20

⁹²⁶ BRINNER, 1878b, 12.

⁹²⁷ BRINNER, 1878b, 13.

⁹²⁸ AFA Karton Nr. 1470. Hauptarmee 1809-13-89f. BRINNER, 1878b, 18. 393 fős létszámot közöl, de az a békelétszámot jelentette. 1809 júniusában a 8. utászosztály mindössze 69, illetve 109 főt számlált: NAGY-L., 2009, 204.

⁹²⁹ BRINNER, 1878b, 19.

⁹³⁰ BRINNER, 1878b, 19-20.

⁹³¹ BRINNER, 1878b, 117.

⁹³² Az alezredes egyben az Utászkar parancsnoki tisztét is betöltötte.

század:	
százados	1 ⁹³³
főhadnagy	1
alhadnagy	1
őrmester	2
káplár	12
Fourierschütz	1
zenész	2
ács	30
legény	165
tisztiszolga	2
Összesen	217

Utászkar összesen: 1322 fő

Az említett határozat rendelkezett a hadi létszámról is, de az a későbbiekben másként alakult. A béke következményeként előállt államcsőd nem adott lehetőséget nagyszámú csapat állandó fenntartására, így a legénység számát csökkentették és szabadságolták a katonák egy részét.⁹³⁴

Az oroszországi hadjáratra három századot a segélyhadtestbe, egy századot a galíciai tartalékhadtestbe vezényeltek. Két újabb század felállításával két zászlóaljat hoztak létre, egyet a négy mozgósított, egy másikat pedig a békelábon maradt négy századból.⁹³⁵ Az 1813-as év elején a mozgósított századokban egy második alhadnagyi helyet is létrehozottak.⁹³⁶

A franciaellenes háború előkészületei során 1813 május és június folyamán a második utászzászlóaljat is mozgósították a második alhadnagyi hely létrehozásával és a létszám feltöltésével, és mindkét zászlóaljat hat századra növelték.⁹³⁷ Az utászcsoportok számának további növelésére 1813. augusztus 19-én az uralkodó elrendelte a harmadik utászzászlóalj felállítását, ezúttal négy századdal.⁹³⁸ Ez a 16 utászzászlóalj egészen 1815 végéig megmaradt.

A korszakban a császári-királyi hadsereg műszaki ellátása három oszlopon nyugodott. Az első oszlopot a főként várharcokhoz és erődítésekhez kapcsolódó, Műszakikarban egyesített árkász és aknászcsapatok, valamint a Mérnökkar alkotta. A második oszlop a folyók leküzdésére, hídverésre és a hajózás vezetésére szakosodott Hidászkarból állt. A harmadik oszlopot a mezei hadsereg műszaki biztosítására hivatott utászok alkották. Ez a hármas szerkezet a korszakban szí-

⁹³³ A hat század egyikének élén századoshadnagy állt.

⁹³⁴ 1810 januárjában 952 (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1810. január), 1811 januárjában 702 (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1811. január), 1812 januárjában 853 (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1812. január) harcképes katona.

⁹³⁵ BRINNER, 1878b, 134.; AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1813. január.

⁹³⁶ BRINNER, 1878b, 135.

⁹³⁷ BRINNER, 1878b, 136-138.

⁹³⁸ BRINNER, 1878b, 139.

lárdukt meg. A napóleoni háborúk jelentősen átalakították a hadviselést, ami a műszaki biztosítás szükségességét is előtérbe helyezte. Nem véletlen, hogy a legnagyobb fejlődést éppen az utászok mutatták fel, akik a legsokoldalúbb műszaki csapatnemet alkották. A korszak elején békében nem is létezett utászalakulat, de a korszak végére már a legnépesebb műszaki csapatnemet jelentette. Az sem véletlen, hogy a mozgékony, összefegyvernemi magasabbegység-szervezetre épülő hadviselési mód meghonosítója, Károly főherceg hozta létre az első, békében is fennálló utászalakulatot, amelyet az Utászkar 1809-es megalapítása követett. A főherceg hadtesteibe osztott be utászokat, hogy az önálló manőverre használt hadtesteknek saját műszaki biztosítóalakulatuk legyen.

Mindezeket mérlegelve sem állíthatjuk, hogy a műszaki csapatok elértek volna a fegyvernemmé válás fokára, hanem fejlett szakcsapatokká váltak. A műszakiaknak továbbra sem volt egységes főparancsnokságuk, létszámuk – bár a korszak folyamán nagyot növekedett – még mindig viszonylag alacsony maradt. Jelentőségük azonban megugrott, amely előrevetítette további fejlődésük lehetőségét.

4. MAGASABBEGYSÉG-SZERVEZET¹

A haderő struktúrájának az előbbieken részletesen ismertetett egységszintű szervezeten túl rendkívül fontos részét képezi a harcoló hadseregek összetétele, beosztása. Míg az ezredek, zászlóaljok és századok felépítése a hadsereg harcászataival áll szoros kölcsönhatásban, addig az ennél magasabb szintű szervezet a hadművelleti művészet és a hadászat együtthatója. A Habsburg Monarchia hadereje ebben a tekintetben ment át a leglátványosabb és legalaposabb változáson. Ez azonban nem a hadsereg belső fejlődéséből, evolúciójából, hanem külső kényszerítő erők hatására történt. A hadsereg idomult az európai hadművészeti változásokhoz, azokat nem elősegítette, hanem követte. Ilyen tekintetben egyértelműen látható a szoros kapcsolat egy állam társadalmi berendezkedése, illetve a hadsereg hatékonysága között. Az európai hadművészet átalakítója a forradalom által keltett társadalmi változásoktól hevített francia hadsereg volt. A katonai változásokat közvetlenül a társadalmi átalakulás váltotta ki, fő mozgatórugóinak a feudális társadalmi korlátok megszűnése, a nemzeti öntudat kitágulása és a gazdasági körülmények tekinthetőek. A többi európai országban ezt a reformot jellemzően felülről, az uralkodó irányából hajtották végre, ami a felszínen érintetlenül hagyta a társadalmat, ezért sokáig nem is tudott igazán hatékony lenni a franciák ellen.

A francia forradalom a hadügy szinte minden ágára jelentős hatást gyakorolt. A francia rendi társadalom átalakulása olyan erőket szabadított fel, amelyek a hadviselés, illetve a szorosabban vett hadművészet alapvető átformálását hozták.² A francia forradalom legkitartóbb ellensége, a Habsburg Monarchia hadereje, az 1745 óta császári–királyinak nevezett hadsereg is jelentős átalakuláson ment át a korszakban. A hétéves háború eredménytelensége arra ösztönözte a birodalom vezetését, főként a hadügyek irányítójává 1765-ben kinevezett II. József császárt, hogy hadseregreformot hajtson végre. Bár jelentős részeredmények vitathatatlanok, összességében mégsem sikerült a hadsereg minőségén érdemben javítani, amit a bajor örökösödési háború eseménytelensége³ és a sokkal gyengébb ellenség ellen vívott 1788–1791-es török háború korlátozott sikerei⁴ bizonyítottak.

Az 1792-ben elkezdődött 23 éves háborús periódus során a császári–királyi hadsereg két területen, a harcászat és a magasabbegység-szervezet terén mutatta a legnagyobb változást. A kettő természetesen szoros kölcsönhatásban áll egymással, illetve a hadászati-hadművelési átalakulással. A tanulmány a császári–királyi hadsereg magasabbegység-szervezetének fejlődését mutatja be a vonalharcászat utolsó időszakától kezdve a francia háborúk végéig. Ehhez elsőként meg

¹ Ezen fejezet a *Hadtörténelmi Közlemények* 2012. 1. számában önállóan megjelent, lásd: NAGY-L., 2012.

² *A hadművészet*, 1974, 67–68.

³ CRISTE, 1904, 75–126.; TÓTH-BARBALICS, 2002, 86–87.

⁴ CRISTE, 1904, 143–225.

kell vizsgálni azokat a külső és részben belső hajtóerőket, amelyek a változásokat indikálták, a korszak jelentős katonai gondolkodóinak véleményét, valamint a többi nagyhatalom hadseregében e téren történeteket.

4.1 A HADMŰVÉSZET ÁTALAKULÁSA

A 18. század során az abszolút monarchiák állandó hadseregére épülő, dinasztikus célokért, bizonyos területek megszerzéséért, vagy megtartásáért indított háborúk korlátozott célúnak tekinthetők.⁵ A 17. században kialakult vonalharcazat, illetve a hosszú, kevés csatát, de annál több manőverezést hozó hadjáratok rányomták bélyegüket a korszak háborúira. Az abszolút uralkodók számára a hadsereg hatalmuk legfőbb támaszát jelentette, de egyben az állami bevételek jelentős részét fel is élte. A hadseregeket az uralkodók személyes és dinasztikus céljaik érdekében használták fel. Ezek a korlátozott háborúk nem hoztak jelentős változást Európa életében. Kisebb-nagyobb területek gyakran cseréltek gazdát, de a társadalmi és gazdasági berendezkedésre vajmi kevés hatást gyakoroltak. A hadseregek hatékonyságának javítására folyamatosan történtek kísérletek, de ezek nem léptek át a társadalmi kereteken, így nem is jelentettek minőségi ugrást.

A francia forradalom alapvetően változtatta meg a háború minőségét, így a hadsereg, valamint a társadalom viszonyát is. A francia harmadik rend immáron nem pusztán elszenvedője lett a háborúnak, hanem valódi alakítója, mozgatórugója. Ez két fő irányban hatott a hadviselésre. Az egyik hatás a hadsereg állományában, a katonák számában, összetételében mutatható ki. A „levée en masse” elvét megfogalmazó rendeletek⁶ hatására hatalmas tömegeket vontak a hadsereg kötelekébe.⁷ Ezek kiképzésére a fronton elszenvedett kudarcok sürgető szüksége következtében nem maradt elegendő idő, de nem is állt rendelkezésre megfelelő mennyiségű és minőségű tiszti és altiszti kar sem. A gyengén kiképzett katonákkal nem lehetett a vonalharcazat merev, sematikus mozdulatait végrehajtatni,⁸ lehetett viszont bízni a harci hevületükben, önállóságukban, kitartásukban. Ez vezetett el az oszlop-csatár harcazati rendszer kialakulásához, illetve a döntést kereső, erőösszpontosításon alapuló hadászati és magasabb harcazat fejlődéséhez.⁹

⁵ CLAUSEWITZ, 1857, 114-137.; CLAUSEWITZ, 1917, 545-560.

⁶ A konvent 1793. február 23-i (szövege 24-i dátummal: DÉPREZ, 1908, 286-290.) és augusztus 23-i (szövege: http://www.1789-1815.com/leg_mil_1793_08_23.htm mentve: 2010. december 29.) rendeleteiről van szó. A „levée en masse” (magyarul: tömeges felkelés) az általános hadkötelezettség elvét jelenti.

⁷ *A hadművészet*, 1974, 70-71.

⁸ ERZHERZOG KARL, 1806, 84-85.; *A hadművészet*, 1974, 497. (a forrásként feltüntetett oldalszám téves, mivel az első, 1806-os kiadás helyes oldalszáma: 83-88., a közölt oldalszámok a válogatott írásai első kötetére vonatkozhatnak, de annak pontos oldalszáma: 47-49.)

⁹ *A hadművészet*, 1974, 76., 80-81.; JOMINI, 1838a, 164., 319.; JOMINI, 1881, 77. 159.; JOMINI, 1862, 72-73., 139., az első hivatkozott szöveg magyarul: *A hadművészet*, 1974, 603-604.

A másik lényeges hatást a háború céljának és jellegének átalakulásában találjuk meg. 1792–1793-ban a francia hadsereg és nemzet élethalálharcot vívott. Nem volt többé korlátozott a háború célja, hiszen a forradalmi vívmányok megőrzése lett a harc tétje. A hadiszerecsse Valmy, Jemappes és Mainz melletti fordulatát követően nagyon gyorsan jutottak el a francia politikai – és nem utolsósorban gazdasági – körök a forradalom „exportjának”, a forradalmi hódításoknak célul tűzéséig. De már nem területekért, hanem a társadalmi változások kikényszerítéséért folyt a harc, a megtámadott felvilágosult abszolutista monarchiák léte lett a tét. Ez hozta magával a katonapolitika megváltozását, ami viszont a hadászat átalakítását indukálta. A hadjáratok sem területek megszállásáért, hanem az ellenséges hadseregek megsemmisítésének céljával folytak.¹⁰

Mindezek a tényezők közvetlen hatással voltak a hadseregek szervezetére. Az új hadászati és harcászati követelmények nagyon gyorsan átalakították a magasabbegység-szervezetet. A vonalhadseregek¹¹ alkalmatlanok voltak megsemmisítő csapás kivitelezésére, de nem csupán a harceljárásuk, hanem szervezetük miatt is.¹² Az újfajta mentalitás gyorsaságot kívánt mind a hadszíntéren, mind a csatamezőn, amit a hadsereg tagolásával lehetett elérni. Az egységes, megszakítás nélküli vonal széttöredezett, a zászlóaljok, lovasezredek önállóan manővereztek, ami jelentősen növelte hatékonyságukat. A parancsnokok önállóságára, vakmerőségére építő harcászat szakított a vonalban történő mozgással, ehelyett a csapatok zászlóaljankénti oszlopokban önállóan vonultak fel, ami sokkal rugalmasabb harcászatot biztosított.¹³ Hadászati és hadműveleti szinten a hadseregeket összefegyvernemi magasabbegységekre, az első francia háborúban főként hadosztályokra osztották. A hadosztályok nagyon változó erőt képviseltek – 3–4 ezertől 12–15 ezer katonáig –, de mindegyikben megtalálható volt mindhárom fegyvernem.¹⁴ A hadosztályok a hadszíntéren külön meneteltek, de a csataterén egyesültek, együtt harcoltak.

A francia hadseregben ez a folyamat 1793 elején zajlott le, de véglegesen az év végére alakult ki. Carnot 1793-as amalgám-rendelete¹⁵ a reguláris és milícia-csapatok összevonásával, vegyítésével egységes gyalogsági szervezetet hozott létre. A francia hadosztályokat általában három dandár alkotta, amelyből kettő gyalogos és tüzér, a harmadik lovas és lovastüzér alakulatokból állt. A hadosztályok önálló harcra voltak képesek, önállóan meneteltek, felderítést végeztek és harcoltak. Az új tagozódás legnagyobb hibája a lovassági és tüzérségi koncentráció hiánya volt.

A francia rendszer a második koalíciós háború során már a hadtest irányába történő módosulás jeleit mutatta, de az igazán nagy újdonság a Napóleon által

¹⁰ *A hadművészet*, 1974, 79–81.; CLAUSEWITZ, 1857, 106–108.; CLAUSEWITZ, 1917, 540–541.

¹¹ VONALHADSEREGnek a vonalharcászatot alkalmazó hadsereget nevezem.

¹² JOMINI, 1838a, 310–323.; JOMINI, 1881, 155–162.; JOMINI, 1862, 135–141.

¹³ GUIBERT, 1772a, 110–168.; JOMINI, 1838b, 218–243.; JOMINI, 1881, 306–318.; JOMINI, 1862, 290–303.

¹⁴ A francia hadrendekhez és a hadosztálylétszámokhoz 1794-ben lásd: DUPUIS, 1907, 5., 266–267.

¹⁵ Az általános rendelkezést 1793. február 21-én (szövege: http://www.1789-1815.com/leg_mil_1793_02_21.htm mentve: 2010. december 29.), részletezését 1793. augusztus 12-én (szövege: DÉPREZ, 1908, 316–325.) adták ki.

1805-ben kialakított hadtestszervezet volt.¹⁶ A császár gyalogoshadosztályaiban könnyű- és sorgyalozezredek, valamint általában 12 löveg kapott helyet, két-három hadosztály alkotott egy hadtestet, amelyhez egy könnyűlovasdandár, vagy -hadosztály tartozott tartalék nehéztüzérséggel. A nehézlovasságot egységes parancsnokság alatt hadosztályokba szervezte. Napóleon a tüzérség egy részéből tartalékot képezett hadseregszinten, amelyben nehézütegek mellett lovasütegek is helyet kaptak a gyors reagálás és a mozgékonyság céljával. Emellett a Császári Gárda a hadsereg legjobb, válogatott részét képezte. Ez a rendszer rendkívüli módon bevált, Napóleon egészen bukásáig nem is változtatott rajta.¹⁷

4.2 A HADTUDOMÁNY ÉS A MAGASABB- EGYSÉGEK

A francia forradalomban kialakult a hadászati-hadműveleti önállósággal rendelkező magasabbegység, amely kezdetben hadosztály-, a hadseregek létszámának emelkedésével hadtestszinten mutatható ki. Ezeket a formációkat a szükség hívta életre, belső szerkezetük elsősorban a harcászati szükségszerűségnek rendeltetett alá. A 18. század második felének katonai szakirodalmában a fő hajtóerőt a harcászati fejlesztésének igénye adta. II. Frigyes,¹⁸ Lloyd¹⁹ és Guibert elsősorban a vonalharcászati keretei között keresték a megoldást a hatékonyság növelésére. II. Frigyes a ferde csatarendet dolgozta ki, és alkalmazta csatáiban, de a második vonalban oszlop alkalmazását nem próbálta ki „élesben”.²⁰ Lloyd a pikások újlagos bevezetését ajánlotta, ami teljesen életképtelen ötlet volt.²¹ Guibert II. Frigyeshez hasonlóan a gyalogsági oszlop bevezetésében látta a megoldást.²² Elméletét a francia hadsereg hadgyakorlaton ki is próbálta, így alkalmazásának némi tapasztalata már felgyülemlett a háború kitörése előtt is. Érdekes módon azonban egyik 18. századi szerző sem tért ki a hadsereg belső szervezetének kérdésére. Nyilván ez abból adódik, hogy nem látták szükségét a hadsereget egynél több állandó hadászati-hadműveleti egységbe szervezni, így a kérdés nem is vetődhetett fel. Lloyd hadműveleti vonalakról írott fejtegetésében felmerül egy

¹⁶ A hadrend pontos rekonstrukcióját lásd: ALOMBERT – COLIN, 1902, 158–168.

¹⁷ A teljesség igénye nélkül néhány példa: 1809-ben: MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, Anhang IX. 642–649.; SASKI, 1900, 377–379.; Borogyinónál: http://www.napoleon-series.org/military/battles/Borodino/Mikaberidze/OrdersofBattle/c_MikaberidzeOOB2.html (készítette: Alexander MIKABERIDZE és Eman VOVSI, mentve: 2011. december 30.); Lipszénél 1813-ban: HOEN, 1913, Anhang III. 725–736.; 1815-ben: PLOTHO, 1818, Beilagen V. 13–18.

¹⁸ *A hadművészet*, 1974, 285–317.

¹⁹ LLOYD, 1781, 20–68., 126–152.

²⁰ *A hadművészet*, 1974, 289–300.

²¹ JOMINI, 1838b, 219.; JOMINI, 1881, 306.; JOMINI, 1862, 291.

²² *A hadművészet*, 1974, 291.; GUIBERT, 1772a, 110–168.

harmincezres hadsereg három részre osztása,²³ Guibert megfogalmazta a később Napóleon által tökélyre fejlesztett „külön menetelni, de együtt harcolni” elvet,²⁴ de az egyes részek szervezetét nem részletezi, nem von le elvi következtetéseket. A külön menetelő részek nem állandó magasabbegységeket, hanem ideiglenes kikülönítéseket jelentettek.

Az 1792 és 1815 közötti időszakban nem született jelentős elméleti munka, csupán Károly főherceg 1806-os, belső használatra szánt könyve²⁵ emelkedik ki, így a tapasztalatok feldolgozása az ezt kövöző idősziakra maradt. Számítalan szerző foglalkozott a hadművészet különféle kérdéseivel, sokuknál került elő a magasabbegységek szervezete, most azonban csak a legfontosabbak, a legnagyobb hatásúak kerülnek bemutatásra. Általános jellemző, hogy a magasabbegységek szükségességét nem is vizsgálják, meglétüket természetesnek veszik.

Elsőként maga Napóleon értekezett a hadsereg összetételéről a Rogniat tábornok egyébként jelentéktelen munkájára²⁶ írt *Tizenhét megjegyzésben*.²⁷ A császár szerint egy 36 ezer gyalogosból álló hadsereg négy hadosztályra oszlik, amelyekhez 360 könnyűlovast, valamint két 6 fontos gyalogüteget kell beosztani. A hadseregben egy-egy könnyűlovas- (2700 fő, egy 6 fontos lovasüteg), dragonyos- (2100 dragonyos, 420 könnyűlovas, egy 6 fontos lovasüteg) és egy vérteshadosztály (2100 vértés, 210 könnyűlovas, két 6 fontos lovasüteg) található, valamint három 12 fontos üteg tartalékban. Az ütegeket hat ágyú és két tarack alkotta. A hadsereg összesen 49 170 főből állt, szervezete megegyezik az 1805-ös modellel. Napóleon szerint a lovasságnak a gyalogság 1/4-ét, vagy 1/5-ét, a tüzérségnek 1/8-át kell alkotni. Természetesen nem feledkezik meg a műszakiakról és a jól szervezett vonatról sem, de ezeket nem számolja a hadsereg harcoló állományához.²⁸

Clausewitz nem foglalkozott részleteiben a kérdéssel, mivel nem gyakorlati, hanem elvont, rendszerező szemszögből vizsgálta a hadsereget. A három fegyvernemet elemezve megállapította, hogy a gyalogság a legfőbb fegyvernem, de nem lehet meg a másik kettő nélkül,²⁹ arányukat tekintve a következő kérdést fogalmazta meg: „hátrány nélkül meddig szaporítható a tüzérség, hátrány nélkül mily kevésre szabhatjuk a lovasság számát?”³⁰

A hadsereg részekre történő osztásának a stratégia által támasztott követelményeknek kellett megfelelnie.³¹ A kérdés tehát nem az, hogy milyen létszámúak legyenek a hadosztályok, hanem hány hadosztályból és hadtestből kell állnia a

²³ LLOYD, 1781, 134–135.; *A hadművészet*, 1974, 323.

²⁴ GUIBERT 1772b, 1–69.

²⁵ ERZHERZOG KARL 1806.

²⁶ ROGNIAT: *Considérations sur l'art de la guerre*. Paris, 1817.

²⁷ NAPÓLEON 1823/a–f.

²⁸ *A hadművészet*, 1974, 418., 422–425., NAPÓLEON, 1823a. 221–222., 229–233.; NAPÓLEON, 1823c, 275–277., 285–289.; NAPÓLEON, 1823e, 175–176., 182–185.

²⁹ CLAUSEWITZ, 1857, 10–12.; CLAUSEWITZ, 1917, 253–254.

³⁰ CLAUSEWITZ, 1857, 22.; CLAUSEWITZ, 1917, 260.

³¹ CLAUSEWITZ, 1857, 22–29.; CLAUSEWITZ, 1917, 261–265.

hadseregnek. Clausewitz szerint a legjobb lenne, ha a hadvezér közvetlenül irányíthatná az egész hadsereget, de mivel ez nem lehetséges, irányítási szinteket kell beiktatni. A hadvezér parancsa minden szinten veszt erejéből, ezért lehetőség szerint a legkevesebb szint kell. De az sem jó, ha egy parancsnok túl sok katonát, vagy egységet irányít, mert ezáltal a vezénylet veszt hatékonyságából. A német hadtudós szerint a négyes-ötös osztás a legjobb kompromisszum, de a cselekvési szabadság megtartása elengedhetetlen.³²

Clausewitz nem vizsgálta a magasabbegységek összetételét részleteiben.³³ Számára ez nem volt fontos, megelégedett azzal, hogy a hadsereg részeinek önálló hadműveletre alkalmasnak kell lenniük, ami nyilvánvalóan összefegyvernemi-seget jelent.³⁴ Egyedül a dandár erejét teszi 2 és 5 ezer közé, amely intervallumban az utóbbi felé kell közelíteni.³⁵

Legrészletesebben Jomini foglalkozott a hadsereg felépítésével, egyben a magasabbegység-szervezetet alakító tényezőket is részletesen taglalja. Éles szemű elemzőként fedezi fel az egyes rendszerek problémáit, legjobbnak ő is Napóleon 1805-ös szervezetét tartja.³⁶ Rámutat azonban arra a tényre, hogy ebben a kérdésben sem lehet kizárólagosan alkalmazható sémát felállítani, mert a szervezet kialakításától kezdve a harcászati egységek méretétől a teljes magasabb struktúráig számtalan olyan tényező jöhet számításba, amely módosíthatja a szervezetet.³⁷ Napóleon rendszerének vizsgálatakor felveti a hadsereg szárnyakra osztásának esetlegességét, ugyanakkor nem gondolja ennek kizárólagos szükségét.³⁸

Általánosságban Jomini a harcászati és hadászati igényeket figyelembe véve 800–1000 fős zászlóaljkat, kéz zászlóaljas ezredeket, kétezredes dandárokat tart a legjobbaknak, hadosztályonként két–három dandárt, hadtestenként két–három hadosztályt, egy könnyűlovas-hadosztályt, valamint összevont lovassági és tüzéri tartálékot.³⁹

Jomini a hadosztályok és hadtestek belső felépítését elsősorban harcászati szükségességek alapján írja le, míg a hadseregek szárnyainak és hadtesteinek alkotóelemeit a hadászati sajátosságoknak rendeli alá. Ez a felismerés egyértelművé teszi a magasabbegység-szervezet elé támasztott követelményeket. Egyrészt a hadvezér számára könnyen áttekinthető, rugalmas, kellően, de nem túlzottan tagolt felépítést kellett létrehozni, amely alkalmas a hadászati kombinációk gyors és eredményes végrehajtására, másrészt a csatatéren is a legnagyobb szabadságot, manőverező-készséget, szilárdságot és átütőerőt biztosítja.⁴⁰

³² CLAUSEWITZ, 1857, 27–29.; CLAUSEWITZ, 1917, 264–265.

³³ Csupán az elővéd szerepéről elmélkedett részletesen főként hadászati összefüggésben: CLAUSEWITZ, 1857, 38–53.; CLAUSEWITZ, 1917, 271–281.

³⁴ CLAUSEWITZ, 1857, 28–29.; CLAUSEWITZ, 1917, 265.

³⁵ CLAUSEWITZ, 1857, 26.; CLAUSEWITZ, 1917, 263.

³⁶ JOMINI, 1838b, 201–202.; JOMINI, 1881, 298–299.; JOMINI, 1862, 279.

³⁷ JOMINI, 1838b, 206.; JOMINI, 1881, 301.; JOMINI, 1862, 281.

³⁸ JOMINI, 1838b, 206–212.; JOMINI, 1881, 301–304.; JOMINI, 1862, 281–287.

³⁹ JOMINI, 1838b, 208–209.; JOMINI, 1881, 302.; JOMINI, 1862, 286.

⁴⁰ JOMINI, 1838b, 286–287.; JOMINI, 1881, 333.; JOMINI, 1862, 319–320.

Jomini szempontrendszere a legalkalmasabb tükör a császári–királyi hadsereg vizsgálatánál is, holott egyértelmű, hogy a svájci születésű hadtudós nem ismerte mélységében a császári–királyi hadsereg felépítését, mivel tapasztalatait francia és orosz szolgálatban szerezte. Ez azonban nem okozhat akadályt, hiszen Jomini részletes fejtegetéseiben általános, nem pedig állam- illetve hadsereg-specifikus tényezőket vizsgált.

A császári–királyi hadsereg szempontjából legfontosabb hadtudós, Károly főherceg⁴¹ nagy munkáiban még érintőlegesen sem foglalkozott közvetlenül a magasabbegység-szervezettel. Ez azért különösen figyelemreméltó tény, mert – amint látni fogjuk – ő adoptálta a francia rendszert a császári–királyi hadseregbe. Korai munkáiban⁴² a francia forradalmi hadviselés újdonságainak bemutatása és elemzése foglalkoztatta. Ezeket a tábournoki, illetve tisztikar számára írta, akiknek nem kellett a csapatok összetételével foglalkozniuk, számukra ezt felesleges lett volna boncolgatni. Egyetlen rövid fejezetben mutatja be a három fegyvernemet és hangsúlyozza, hogy a döntő ponton összevont erőtől remélhető a siker.⁴³ Nála már természetes a manőverező hadászat és harcászat, amely önálló hadseregrészeket követel.⁴⁴

A hadvezér és hadtudós főherceg munkásságának második fele inkább a francia háborúk történetének feldolgozásával telt, általános, elméleti kérdésekkel kevésbé foglalkozott.⁴⁵ Károly főherceg munkáiban a gyakorlati kérdések tárgyalása áll a középpontban, ezek közül is mindazok, amelyek újdonságot jelentettek a korábbi állapothoz képest. A hadsereg belső tagozódásáról alkotott elképzeléseit sokkal inkább az általa vezetett hadseregek tanulmányozásával érthetjük meg.

Összefoglalóan a korszak hadművészeti irodalmából fontos kiemelni, hogy a minden szinten manőverező harc szükségessé tette a hadsereg összefegyvernemi részekre (hadtest, hadosztály) történő felosztását. A szakírók ezt természetesnek veszik, témájuktól, céljuktól függően és érdeklődésükhöz mérten kisebb-nagyobb részletességgel érintik a témát.

⁴¹ II. Lipót császár fia, I. (II.) Ferenc császár öccse, Károly főherceg (1771–1847) a császári–királyi hadsereg legkiválóbb hadvezére volt a korban, illetve hadtudósként is maradandót alkotott. Érdekes, hogy BROUCEK-PEBALL, 2000, nem közli Károly főherceg életrajzát és hadtörténeti, hadtudósi munkásságának bibliográfiáját.

⁴² ERZHERZOG KARL, 1806.; ERZHERZOG KARL 1893a,

⁴³ ERZHERZOG KARL 1806. 3–5.

⁴⁴ Károly főherceg korai munkássága körébe tartozik a számtalan általa szerkesztett szabályzat, ezek azonban inkább hadsereg-szervezési, semmint hadtudományi munkák voltak.

⁴⁵ *Ausgewählte Schriften*, 1893b; *Ausgewählte Schriften*, 1893c.

4.3 A CSÁSZÁRI-KIRÁLYI HADSEREG MAGASABBEGYSÉG-SZERVEZETE

A Habsburg Monarchia hadereje az 1765-öt követő fél évszázadban két jelentős reformperióduson ment keresztül. Az első II. József és Lacy tábornok nevéhez fűződik, legfőbb eredményének a hadsereg egységsszervezetének a teljes egységesítés jegyében történő újjászervezése és az Örökös Tartományokban⁴⁶ az összeírással hadkiegészítő rendszer bevezetése tekinthető.⁴⁷ Az első koalíciós háborút követően induló, egészen 1809-ig tartó, Károly főherceg nevével fémjelzett reform legfontosabb intézkedései között a harcászat alapvető átalakítása és a magasabbegység-szervezet programszerű alkalmazása említhetőek.⁴⁸ A hadsereg az utóbbi tekintetében ment át a leglátványosabb és legalaposabb változáson. Ez azonban nem a hadsereg belső fejlődéséből, evolúciójából, hanem külső kényszerítő erők hatására történt. A hadsereg idomult az európai hadművészeti változásokhoz, azokat nem elősegítette, hanem követte, mivel az európai hadművészet átalakítója a forradalom által keltett társadalmi változásoktól hevített francia hadsereg volt. A katonai változásokat közvetlenül a társadalmi átalakulás váltotta ki, fő mozgatórugóinak a feudális társadalmi korlátok megszűnése, a nemzeti öntudat kitágulása és a gazdasági körülmények tekinthetőek. A többi európai országban ezt a reformot jellemzően felülről, az uralkodó irányából hajtották végre, ami érintetlenül hagyta a társadalmat, ezért sokáig nem is tudott igazán hatékony lenni a franciák ellen.

4.3.1 HÁBORÚS SZERVEZET

A hadszíntéren bevetett hadseregek szervezetét a Jomini által felállított hadművészeti szempontrendszer szerint, a hadművészet ágainak megfelelően több szinten vizsgálhatjuk. A hadászat, harcászat, kisháború, logisztika (ellátás és hadseregvezetés értelemben is) és erődítéstan adják azokat a szempontokat, amelyek alapján vizsgálható a magasabbegység-szervezet. A legfőbb kritériumnak mindezek mellett a sikeresség tekinthető. Ez azonban messze nem kizárólag a szervezet függvénye, olyan sok más tényező is hozzájárult a hadseregek sikereihez, hogy szinte lehetetlen szétválasztani az egyes elemek befolyását a hadjáratok, csaták kimenetelére. A háborúk áttekintéséből ez világosan látszik, hiszen a

⁴⁶ Jelen esetben ez az osztrák területeket (Alsó-, Felső-, Elő-Ausztria, Karintia, Krajna, Stájerország), Csehországot, Morvaországot és Galíciát jelenti. A Németalföldön, az itáliai területeken és a Magyar Szent Korona országaiban nem, Tirolban csupán rövid időre vezették be az összeírást.

⁴⁷ HOCHEDLINGER, 2005, 40–41.

⁴⁸ HOCHEDLINGER, 2005, 43–61.; a hadseregreform eredményeiről lásd: MAYERHOFFER-CRISTE 1907, 69–120.

magasabbegység-szervezet fejlődése nem minden esetben esik egybe a hadi sikerekkel. Ennek leszövezésével együtt nem mehetünk el amellett a megfigyelés mellett sem, hogy a győzelmek gyakran mégis egybeestek a hadseregek magasabb szervezetében bevezetett (olykor csak szerencsésen eltalált) változtatásokkal. A korlátozott katonai sikereket hozó török háborúban viszont az alkalmatlan magasabbegység-szervezet jelentősen befolyásolta a hadműveletek kimenetelét csökkentve a hadsereg hatékonyságát.

4.3.1.1 A VONALHADSEREG KORA, 1765–1792

II. József 1765-ben egy vonalharcászatot alkalmazó hadsereget vett át. A vonalharcászat lényege, hogy az egész hadsereg két-három egymás mögötti harcrendben (vonalban) felállva egyetlen, megszakítás nélküli egységben harcol, centrumban a gyalogsággal, szárnyakon a lovassággal, a tüzérség pedig egyenlően elosztva az egész arcvonalon.⁴⁹ Ez a harcmód a 18. század elején alakult ki, és a hétéves háború végéig kizárólagos használatban maradt az európai csatatereken.⁵⁰ Az egyetlen, megszakítás nélküli harcrend azt jelentette, hogy a hadvezérnek nem volt lehetősége harcászati manővert végrehajtani. Lényegében a súlypontképzés is lehetetlenné vált a harctér bármely pontján. Clausewitz a következőt írja a vonalharcrendről: „Amikor a 17. és 18. században a tüzfegyverek fejlettsége a gyalogságot olyan magas szintre emelte és olyan hosszú, vékony vonalban egymás mellé zárkóztatta, a ezáltal harcrend egyszerűbb, de a kivitelezésben nehezebb és művibb lett, és így a lovassággal semmi továbbit nem lehetett tenni, mint a szárnyakra szétosztani, ahol nem lőhették őket, és ahol volt tér a lovagláshoz, így a harcrend a hadseregből minden alkalommal egy zárt és osztatlan egészet hozott létre.”⁵¹

Az egyedüli eszköz, amely a hadvezér rendelkezésére állt, az ún. „ferde harcrend”, amely segítségével úgy támadott a hadsereg az ellenséges vonal egyik szárnya ellen, hogy nem az ellenséggel párhuzamosan, hanem azzal szöveget bezárva vonult fel és indított támadást.⁵² A harcot általában a szembenálló seregek minősége és fegyelme döntötte el.

A vonalharcászat kialakította a maga számára szükséges magasabbegység-szervezetet a császári–királyi hadseregben is.⁵³ Ez a szervezet azonban merőben sematikus, rugalmatlan, és a harcrend által meghatározott volt. Az állandóság

⁴⁹ A vonalharcrend korabeli kritikáját a Stutterheim-hagyaték irata (Mem Karton Nr. 70. Faszikel VII. Nr. 19.) szemléletesen írja le.

⁵⁰ ZACHAR, 1990, 20–24.

⁵¹ CLAUSEWITZ, 1857, 22–23.; CLAUSEWITZ, 1917, 260–261. A szerző saját fordítása. Az idézetnél nem Hazai Samu fordítását használtam, mert az véleményem szerint jelen esetben túlságosan tömör, a mai olvasó számára nem adja vissza a részlet lényegét a maga teljességében.

⁵² A ferde harcrend kiváló elemzését adja: GUIBERT, 1772b, 87–102.; magyar fordítása (ábrák nélkül): *A hadművészet*, 334–341.

⁵³ Ennek szemléletes grafikus megjelenítését lásd a bajor örökösödési háború főszeregeinek had- illetve harcrendjén: AFA Ordres de Batailles Karton Nr. 3837. Nr. 66.

jeleit szinte alig lehet észrevenni benne. Tulajdonképpen nem jelentett mást, mint a vonal egyes kisebb-nagyobb részeinek többszintű alárendelését a tábornokoknak. A gyalogság tekintetében az alapegységet a vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló dandár (brigád) alkotta, amely rendszerint kettő-hat zászlóaljból állt. A hadosztály (divízió) két-három dandárból állt egy altábornagy vezetésével. Egy harcvonalt általában a hadsereg nagyságától függően egy-négy hadosztályból állt. A hadosztály feletti szervezeti egység vegyes képet mutat. Olykor egyszerűen több, egy harcvonaltban, egymás mellett álló hadosztály felett parancsnokolt egy tábornagy, de esetenként két egymás mögötti hadosztályt rendeltek felsőbb parancsnok alá. Gyakori eset volt, amikor a tábornagyok kijelölt egységek nélkül, a fővezér helyetteseként működtek.

A lovasság a harcvonaltak szárnyain állt. Egy-négy lovasezredet dandárként vezetett egy vezérőrnagy, egy-két dandárt hadosztályként egy altábornagy. A lovasszárnyak felett gyakran parancsnokolt egy lovassági tábornok, de esetenként nem kaptak saját felsőbb parancsnokot. Változó, hogy a harcrendek önállóan kaptak-e parancsnokot, vagy az egész lovasszárny vezetése egy kézben volt.

A tüzérség a gyalogság és a lovasság harcrendjének térközeiben állt fel ütegszervezet nélkül. A nehéztüzérséget a hadosztályok érintkezésénél, a kisebb kaliberű lövegeket pedig a dandárok szárnyain állították fel. Tüzérségi tartalék nem létezett, illetve a veszteségek statikus pótlására használták, mivel a tüzérséget nem manőverező harcra szánták, hanem a harcrenddel együtt egy vonaltban történő mozgásra, így a tüzérségi tartalék bevetésére egyszerűen nem lett volna hely. Ez a felfogás nagyban csökkentette a tüzérség harcban betöltött szerepét, mivel lehetetlen volt tűzősszpontositást végezni, vagy súlypontot képezni.

A vonalharcrend által kialakított magasabbegység-szervezet semmiféle állandóságot nem viselt magán. A hadsereget többnyire szétszórtan állomásoztatták, és csak a hadművelet idejére vonták össze, akkor viszont egyetlen hadászati tömbbe, és az egész hadsereggel hajtottak végre manővereket. Viszonylag ritkán állították fel egy másik, hadászati manőverre képes hadtestet, amelynél nem voltak tekintettel a hadsereg beosztására, szinte véletlenszerűen jelölték ki a beosztandó csapatokat, de adott esetben ez a hadtest is csak ideiglenes módon működött, csata idején az egész hadsereget újra egyetlen harcászati egységgé alakították vissza. A magasabbegység-szervezet ilyen módon sem harcászati, sem hadászati manőver célját nem szolgálta. Az egyes dandárok, hadosztályok, harcrendek szervezete gyakran változott az éppen rendelkezésre álló tábornokok számától függően. Egyedül a dandárszervezet mutatott némi állandóságot, de ez is csak rendkívül halványan. A hadművelet végével a hadsereget apró csapatokra osztva nagy területen helyezték el. Ekkor is megmaradt az elméleti szervezet, de a gyakorlatban szinte követhetetlenül gyorsan változtatták a csapatok beosztását.⁵⁴

⁵⁴ Példának az 1792-es hadjárat végével kiadott téli szállás hadrendje: AFA Karton Nr. 897. Deutschland und Niederlande 1792-13-35; az 1793-as hadjárat elején életbe lépett hadrend: AFA Karton Nr. 909. Coburg (Niederland) 1793-3-ad141a; AFA Karton Nr. 910. Coburg (Niederland) 1793-4-1, 2 és 200. A kettő között szinte nem lehet találni azonosságot a szervezet egyik szintjén sem.

Ha a vonalhadereg alapegységét keressük, akkor azt feltétlenül a dandárokban találjuk meg, mert a dandárt alkotó egységek a harcrendben mindig egymás mellett álltak, és sohasem egymás mögött. A hadsereg a harchoz általában dandárok, de még inkább szárnyak szerinti oszlopokban vonult fel. Ritkábban, de alkalmazták a hadosztályok szerinti felvonulást is, erre a hadosztályok állományának eltérései miatt általában nem volt lehetőség. Ez a két tényező jelent egyedül némi állandóságot a vonalharcrend által kialakított vonalhadrendben,⁵⁵ ennél magasabb szinten már semmiféle általános megállapítást nem tudunk tenni.

Ha az egymás után kiadott hadrendeket összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy a dandárok viszonylagos változatlansága mellett az ennél magasabb szervezet rövid időszakon belül is változatos képet mutat. Az altábornagyok és tábornagyok alá rendelt dandárok a harcrendben állhattak egymás mellett, mögött, tisztán, vagy vegyesen az egyes fegyvernemek tekintetében. A konkrét példák jobban rávilágítanak ezen szervezetre egyszerre nagyon egyszerű, de ugyanakkor nagyon változatos voltára. A változatosság azonban merőben lényegtelen, hiszen a harcrend a különféle szervezeti felépítés ellenére is mindig ugyanaz a szemantikus vonalharcrend maradt.⁵⁶

A vonalhadrendben tehát a dandárparancsnokok feletti parancsnoklási szinteken folyamatos rögtönzést találunk. Mivel a hadsereg egyetlen hadászati manőverező egységként működött, a hadsereg parancsnokánál alacsonyabb szintű tábornokok szerepe a hadrend szempontjából csupán adminisztratív maradt. Mivel önálló vezényleti hatáskörrel nem rendelkeztek, csak a haditanácsban tudtak véleményüknek hangot adni. Ez negatívan hatott a tábornoki kar fejlődésére, hiszen egy parancsnok úgy tudott tapasztalatot szerezni, ha először kisebb, azután egyre nagyobb erő felett gyakorolta a parancsnoklást és a döntéshozatalt. Ez a tényező ezért negatívan befolyásolta a 18. század folyamán a Habsburg-haderő legfelsőbb tábornoki karának teljesítményét. Talán szerepe volt abban is, hogy Savoyai Jenő után egészen Károly főhercegig nem akadt a hadseregnek egy igazán tehetséges vezetője, és maga a hadsereg sem tudta „kitermelni” a tehetséges főparancsnokokat. Bizonyára egy másik tényezőnek, a politikai döntésekkel történő kinevezéseknek ez még inkább köszönhető, de éppen Savoyai Jenő példája mutatja, hogy a tehetség felül tudta írni a politikát.

A vonalharcrend és vonalhadrend II. József életében végig kizárólagosan érvényben maradt. A bajor örökösödési háború során összevont csehországi hadsereg hadrendje⁵⁷ kristálytisza példája ennek a hadszervezetnek. A hadsereg két szárnyra oszlott két tábornagy (Loudon és Lacy) vezetésével, hozzájuk egy-egy tábornagyot osztottak be. Sem a harcfrontok nem kaptak saját parancsnokot, sem a lovassági szárnyak. A centrumban egymás mellett kettesével-hármasával

⁵⁵ A vonalhadrend kifejezést a vonalharcászatot alkalmazó hadsereg hadrendje értelemben használom. Ezt, az eddigi terminológiában ismeretlen fogalmat a körülírás egyszerűsítésének érdekében láttam célszerűnek bevezetni.

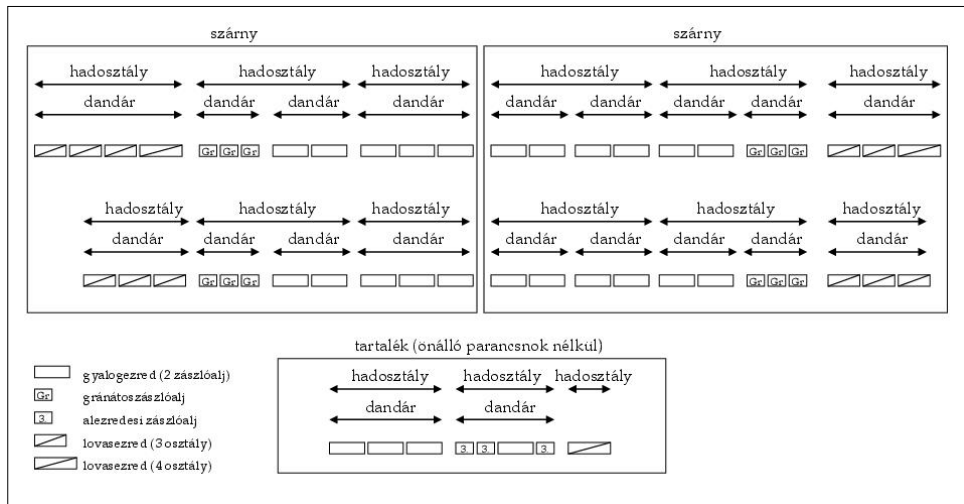
⁵⁶ A bajor örökösödési háború elejéről fennmaradt hadrendek mutatják a változásokat: AFA Karton Nr. 777. Hauptarmee 1778-4-105, 106, 107, 108, 109; AFA Karton Nr. 777. Hauptarmee 1778-5-30, 53, 53a, 63a; AFA Karton Nr. 778. Hauptarmee 1778-6-17c, 31.

⁵⁷ AFA Ordres de Batailles Karton Nr. 3837. Nr. 66.

dandárba osztva gyalogezredek álltak. A gyalogsági harcvonalak szárnyait három-három gránátoszászlóalj önálló dandárként zárta le. Mindkét harcvonalt mindkét szárnyának gyalogságát két-két hadosztályba osztották be, ezek ereje így viszonylag kiegyenlített, 6-7 zászlóaljnyi lett. A szárnyak lovasságát harcvonalként egy-egy dandárba sorolták be, így a hadosztályokat egy-egy dandár alkotta. A tartalék sem kapott saját parancsnokot, és feltűnően gyenge erőkből állt, a gyalogságnak mindössze 16,41 %-a, a lovasságnak 9,09 %-a (kizárólag huszárok) nyert ide beosztást.

1. ábra

A csehországi főserég hadrendje 1778-ban

Ez a hadrend a vonalszervezet minden tipikus betegségét megmutatja: az egész hadsereg szervezete szétfolylt, egységes akarat nem érvényesült, a hadvezér egyedüli lehetősége a gyenge tartalék bevetési helyének és idejének meghatározása volt. Mindezek pedig teljes mértékben az ellenségnek szolgáltatták ki a kezdeményezést. II. Frigyes ezt felismerve találta ki a ferde harcrendet,⁵⁸ amire a császári–királyi hadvezetés képtelen volt megfelelő választ adni. II. József helyesen érzékelte, hogy a porosz hadsereg fegyelme és csapatainak harcértéke felülmúlja a császári–királyiét, de sem ő, sem hadvezérei, elsősorban Lacy és Loudon tábornagyok nem ismerték fel a manőver fontosságát. Pedig a hadsereg magában hordozta ezt a lehetőséget. A magyar huszárság, a határőrgyalogság és a szabadcsapatok Európa legjobb könnyűcsapatait jelentették. Ezekre építve, ezeket magként használva a császári–királyi hadsereg manőverezőképességét lehetett volna javítani, és ezt mind hadászati, mind harcászati szinten fel lehetett volna használni. A hétéves háború bőven szolgáltatott példát a könnyűcsapatok hatalmas érté-

⁵⁸ ZACHAR, 1990, 24–25.

kére.⁵⁹ A háború folyamán spontán módon kialakultak ezek használatának kere-
tei,⁶⁰ de a császári–királyi hadseregben nem akadt olyan alkotó elme, aki ezt a
tanulást képes lett volna tartósan a hadsereg szintjére emelve rendszeresíteni és
rutinszerűen alkalmazni. A francia forradalmi háborúkban végbement ugyanez a
folyamat, de akkor már Károly főherceg személyében a hadsereg élén olyan kato-
na állt, aki alkotó módon integrálta ezt a tapasztalatot a hadseregbe.

Az első olyan javaslat, amely általánosan szervezett összefegyvernemi
magasabbegységeket hozott volna létre 1760-ból, Lacy tábornok tollából száрма-
zott. Szerinte egy vezérőrnagy legfeljebb két ezredet, egy altábornagy két dan-
dárt, egy táborszernagy, vagy lovassági tábornok összesen 9–10 gyalogezredet,
három vértesezredet, két-három dragonyosezredet és két huszárezredet vezethe-
tett volna. Az utóbbit hadtestnek nevezi. Ezt a hadtestet szerinte békében is egy-
ben kellett volna tartani.⁶¹ Ez a javaslat akkor nem nyert elfogadást.

A török háború a magasabbegység-szervezet tekintetében nem hozott válto-
zást. A különféle szervezési módok a rendelkezésre álló tábornokok számának
alakulása szerint váltották egymást. Általánosságban ugyanazokat a hiányosság-
okat találjuk, amelyeket a korábbi időkben is. A lovasságnak nem volt altábor-
nagnál magasabb szintű vezetése, önkényesen változott a beosztás.

A II. József parancsnoksága alatt felállított főszereg 1788. április elején kiadott
hadrendje szerint⁶² nem oszlott szárnyakra tábornagyok alatt, hanem a táborszern-
agyok és lovassági tábornokok alá osztották be a 4–8 zászlóaljából álló gyalogos,
és 6–12 osztályból álló lovas hadosztályokat. Az egyetlen pozitívnek tekinthető
változás a kissé megnövekedett tartalék (26,78 % gyalogos, 30,23 % lovas) önálló
parancsnok alá rendelése volt.

A két hónappal későbbi hadrend⁶³ dandárbeosztása némi hasonlóságot mu-
tat, és néhány hadosztályparancsnok is ugyanaz, de nagyon sok eltérés mutatko-
zik a magasabbegység-szervezet minden területén. Strukturális változások is
történtek. Két hadosztály immáron két harcvonalba is tartalmazott csapatokat,
és a parancsnokok legtöbbször új beosztásban van feltüntetve. Érdekes, hogy a bal-
szárny lovassága harcvonalként önálló hadosztályban szervezett volt, a jobb-
szárnyon mindkét vonal lovassága egyetlen hadosztályt alkotott. A tartalék
megmaradt egy kézben, a beosztott tábornokok személye is csak egyetlen bővü-
lést mutat, az alárendelt csapatok között is több változást fedezhetünk fel.

A török háború további hadrendjei⁶⁴ hasonló eltéréseket mutatnak, és széles
spektrumát tárják elénk a szervezeti változásoknak, de a vonalszervezetre vonat-

⁵⁹ Elegendő Hadik berlini portyájára gondolni. BÁNLAKY, 2001, 19. 4. c.) f.)

⁶⁰ Clausewitz II. Frigyes gyakorlatát elemezve kijelenti, hogy akkoriban nem volt szükség nagyobb
elővéd-seregekre (CLAUSEWITZ, 1857, 39–40.; CLAUSEWITZ, 1917, 272–273.). Ezzel szemben a hét-
éves háborúban a császári–királyi csapatok gyakran alkalmaztak nagyobb elővéd-sereget, pl. a kolini
hadjáratban is: ZACHAR, 1990, 194.

⁶¹ DUFFY, 2003, 427–428. Az adatért köszönet illeti Lázár Balázst.

⁶² AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-4-1a.

⁶³ AFA Karton Nr. 820. Hauptarmee 1788-6-2.

⁶⁴ Csak 1788-ból a következő hadrendek maradtak fent: KA AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-4-
34ad; KA AFA Karton Nr. 820. Hauptarmee 1788-6-ad2, 1788-6-5 1/3, 1788-7-12; KA AFA Karton Nr.

kozó általános megállapítások végig igazak maradtak. Meddő lenne a változások követése, mert ezek a lényegét nem érintették, a többtucatnyi hadrend vizsgálatával kialakított általános megállapításokon ez nem változtatna. Mivel a háború folyamán a főeregek nem vívtak csatát, így nem tudhatjuk, hogy a vonalharci rend mennyiben módosult a megelőző 25 évben. A török háborúra kiadott előírásból⁶⁵ jelentős változás nem bontakozik ki, csupán a török könnyűcsapatok elleni magasabb szintű biztosítást írtak elő.

4.3.1.2 AZ ÖSSZFEGYVERNEMI MAGASABBEGYSÉGEK SPONTÁN KIALAKULÁSA, 1792–1805

A török háborút követő időszak nem hagyta változatlanul a Habsburg-haderő frontokon bevetett hadseregeinek szerkezetét. Az 1792-es franciaországi hadjárat már mutat némi eltérést. A főcsapást porosz csapatoknak kellett mérni, de a poroszok két szárnyán egy-egy császári–királyi hadtest vonult fel.⁶⁶ Ennek a két hadtestnek már hadászati feladatot szántak. Részben fedezni kellett két oldalról a főszereg hadműveleteit, körülzárni és megostromolni a felvonulási irányukba eső erődöket, de hadászati manővert is végrehajtottak. Ez a felosztás nem volt újszerű, hiszen a több száz kilométeres kiterjedésű francia határkörzetben nem lehetett egyetlen tömbben menetelő hadsereggel operálni, így főként a spanyol és osztrák örökösödési háborúban vetettek be több hadászati célú magasabbegységet.

A francia hadviselési mód is indikálta a széles hadászati arcvonal alkalmazását, ugyanis a francia hadvezetés csapatait nem egyetlen tömbbe, hanem három-négy hadműveleti egységbe formálta.⁶⁷ Ezek a tömbök maguk is összefegyvernemi összetételűek voltak, tehát amolyan kis hadseregekként működtek. Ennek is létezett komoly hagyománya a franciáknál a század korábbi háborúiból. A korábbiakhoz hasonlóan Valmy alatt ezeket az egységeket összevonták, és egy tömbben harcoltak,⁶⁸ de a hadjárat későbbi részében, a németalföldi hadjáratban ez már nem minden esetben történt meg.⁶⁹

Az 1793-as hadjárat évi kezdetén a franciák a Németalföldön két nagy hadsereget alakítottak. Ez a korábbiaknál bonyolultabb hadászati kombinációt tett lehetővé. Erre a Coburg tábornagy parancsnoksága alatt a Németalföld visszafoglalására szervezett császári–királyi hadseregnek feltétlenül meg kellett adni a választ.

822. Hauptarmee 1788-11-1ad; KA AFA Karton Nr. 825. Hauptarmee 1788-13-20ad; KA AFA Karton Nr. 828. Hauptarmee 1788-13-55u, 60 és 75; KA AFA Karton Nr. 839. Kroazien 1788-5-2 és 3; KA AFA Karton Nr. 842. Banat 1788-4-11 és 1788-9-1. Ezekon felül még számtalan diszlokációs jegyzék és egyéb irattípus is alkalmas a hadrend vizsgálatára.

⁶⁵ KA AFA Karton Nr. 814. Hauptarmee 1787-13-13c.; közli: CRISTE, 1904, Anhang VII. 283–296.

⁶⁶ *Kriege*, 1905b, 105–106.

⁶⁷ *Kriege*, 1905a, Anhang VI. 319–328., Anhang XXIII. 381–382.

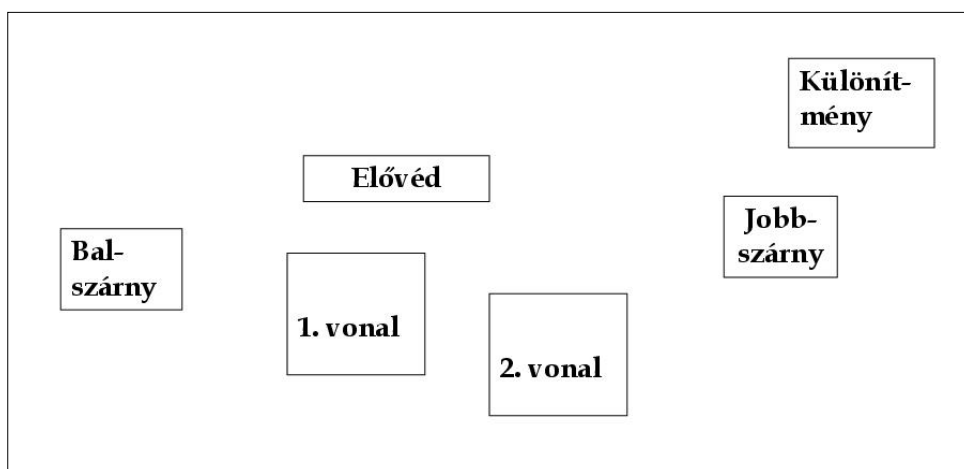
⁶⁸ *Kriege* 1905b, 164–170.

⁶⁹ Lásd pl. az 1792-es őszi francia támadást a Németalföld ellen: *Kriege*, 1905b, 225–258.

A hadsereget a korábbiakhoz képest újszerű módon szervezték meg.⁷⁰ A Coburg közvetlen parancsnoksága alatt maradó sereg egy beosztott tábornaggal továbbra is két vonalra oszlott, de már egy könnyű- és elitcsapatokból szervezett jelentős erejű elővédet is alkottak Károly főherceg vezetésével. Egy huszárezred mellett egy ulánusosztály alkotta a lovasságot, négy szabadcsapat, három gránátos- és két sorzászlóalj a gyalogságot. Bár a források nem szólnak róla, de biztosan osztottak be lovastüzérséget is. A hadrend hiányosságaként emelhető ki, hogy nem szerveztek tartalékot. Emellett három hadosztályméretű önálló, összefegyvernemi csapattestet is képeztek különböző hadászati feladatok megoldására. Ez utóbbi – amint láttuk nem újdonság – és ugyanakkor nem is volt hosszú életű, mert a hadművelet folyamán a hadsereget többször átszervezték. Ebben a felosztásban a leglényegesebb elem mindenképpen az elővéd ilyen erős megjelenése. Bizonyára szerepet játszott ebben a parancsnok, Károly főherceg személye is, hiszen egy táborba szálló főhercegnek jelentős szerepet kellett szánni.

2. ábra

Az 1793-as németalföldi főszereg beosztásának vázlata

A neerwindeni hadművelet lefolyása⁷¹ megmutatta az elővéd hasznát. A sikerhez nagyban hozzájárult a parancsnok személye is. Károly főherceg tehetséges, tevékeny parancsnoknak bizonyult, de óvatossága megőrizte az elhamarkodott cselekedetektől. Okos manőverei és jól szervezett felderítése komoly segítséget nyújtott a győzelem kivívásában. Ez a tapasztalat a későbbiekben Károly főherceg számára meghatározó jellegűvé vált. Egyrészt az általa vezetett hadsere-

⁷⁰ AFA Karton Nr. 909. Coburg (Niederland) 1793-3-ad141a; AFA Karton Nr. 910. Coburg (Niederland) 1793-4-1, 2 és 200.

⁷¹ HORSETZKY, 1905, 66–67.; BÄNLAKY, 2001, 20. B) 3. a); PORTH, 1877, 329–382.; JOMINI, 1819, 89–120.

gekben mindig szervezett elővédet, másrészt az alvezéreit gyakran az elővédek kipróbált parancsnokai közül választotta ki.⁷²

Ez a hadszervezet még komoly hiányossággal küzdött. Nem alakítottak ki ugyanis tartalékot, de elmaradt a lovasság nagyobb csoportokba történő összevonása is. Ez jelentős harcászati lehetőségektől fosztotta meg a hadvezetést. Ez azonban a gyakorlat folyamán nem jelentett hátrányt, mert a francia lovasság a császári-királyihoz képest kisszámú és gyenge volt.⁷³ A forradalmi hadvezetés idegenkedett az arisztokratikus fegyvernemnek tekintett lovasságtól, ezért szinte teljesen felszámolta a nehézlovasságot, ami komoly nehézséget okozott. A francia könnyűlovasság lóhiánnyal küszködött, ami nagyban csökkentette a harcértéket és eredményességet. A rosszul kiképzett francia gyalogság ellen a nagytömegű nehézlovasság komoly eredményeket érhetett volna el, de ezt az esélyt a császári-királyi hadvezetés elszalasztotta.

Az 1793-as hadjárat németalföldi hadműveletei után a szövetséges hadsereg csapatai nekiláttak a francia flandriai határvédelmi erődrendszer áttörésének. Ez tulajdonképpen hadműveleti szünetet jelentett, mivel az egyes erődök ostrom- vagy blokádhadteste mellett az őket fedező csapatok hadosztályméretű egységekben állomásoztak,⁷⁴ és csak kisebb-nagyobb fedező manővereket végeztek. A francia ellentámadási kísérletek elhárítására időről időre összevontak egy-egy hadsereget, amelyek felépítése nem különbözött a korábbiaktól.

Coburg hadseregének szervezete bizonyosan nem a véletlen műve volt. A Rajna mentén összevont hadseregerejű császári-királyi hadtest felépítésében⁷⁵ is megjelent az elővéd szerepét betöltő, könnyűgyalogságból és könnyűlovasságból álló hadosztály Hotze altábornagy⁷⁶ parancsnoksága alatt. A későbbiekben ezen a hadszíntéren szinte végig megmaradt ez a szervezet, illetve a hadtestet több alkalommal altábornagyok vagy vezérőrnagyok parancsnoksága alatt álló, dandárhadosztály méretű összefegyvernemi csoportokba tagolták.⁷⁷ Azonban előfordult még a teljesen régimódi, vonalharcra tagolás is.⁷⁸

Az első francia háború első felének újítása tehát a vonalhadrend lassú felbomlásának első kézzelfogható jeleit mutatja. A régi formák között már kezdett kibontakozni egy újfajta hadászati-hadműveleti felfogás, amely a sikert több hadműveleti egység együttes manőverével kívánta elérni. A régies formákat az

⁷² Például Kray, Hotze, Nauendorf, Sztáray, Gyulay. Pályaképekhez lásd: HOLLINS, 2004, (vonatkozó részek).

⁷³ A francia lovasság 1791. április 1-jén mindössze 30 040 főt számlált (DESBRIÈRE – SAUTAI, 1907, 9.), miközben 1791. január 31-én a császári-királyi lovasság 47 384 katonával rendelkezett (AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1791. január).

⁷⁴ AFA Karton Nr. 905. Coburg (Niederland) 1793-1-9 (jelzete megtévesztő lehet, mivel a keltezés nélküli irat 1793. augusztusi helyzetet tükröz); AFA Karton Nr. 918. Coburg (Niederland) 1793-9-219; 458.; AFA Karton Nr. 930. Niederland 1793-7-79.

⁷⁵ AFA Karton Nr. 935. Oberrhein 1793-5-5.

⁷⁶ Hotze volt az egyik olyan parancsnok, akit Károly főherceg az elővédet vezénylő tábornokok közül emelt ki. Pályaképét lásd: HOLLINS, 2004, 18-19.

⁷⁷ Lásd pl. AFA Karton Nr. 940. Oberrhein 1793-14-5; AFA Karton Nr. 938. Oberrhein 1793-11-6 (első és második tartalékként), AFA Karton Nr. 937. Oberrhein 1793-10-17.

⁷⁸ AFA Karton Nr. 937. Oberrhein 1793-9-15.

elnevezések jelentik. A nagyobb hadseregek esetében még mindig jelen volt a „Treffen” (vonalt, harcvonal), mint beosztási egység, de az elővéd kifejlődése, és kisebb, összefegyvernemi, tehát önálló manőverezőképeségű magasabbegységek megjelenése egyértelműen a vonalharcrend és az ehhez kapcsolódó vonalszervezet⁷⁹ kereteinek szétfeszülését mutatja. Ez a változás nem a hadsereg vezetőinek újításaként, hanem a körülmények kényszerítő erejére adott válaszként alakult ki. A hadseregben adottak voltak a kiváló könnyűcsapatok, ezek helyét meg kellett találni a hadsereg szervezetében. A francia hadviselési mód megváltozása mutatta meg a helyes utat. Az egyéni kezdeményezőképeségre építő francia hadsereg és harcmód jelentősen megnövelte a menetbiztosítás, felderítés, hírszerzés, portyázások, egyszóval a kisháború szerepét. Emellett a franciák új módon állították fel hadseregeiket. Az összefegyvernemiséget a hadseregek alatti szervezeti szintre, a hadosztályok szintjére adoptálták,⁸⁰ ami azt eredményezte, hogy a francia hadseregek 5–10 ezer fős kis „hadseregecskékből”, immáron modernebb értelemben vett hadosztályokból épültek fel. A francia hadosztályok már nem csak a harcvonal egyes részei voltak, hanem a hadműveleti, olykor hadászati manőver eszközei is. Ez azt jelentette, hogy megnőtt a franciák mozgékonyasága, a korábbinál nagyobb területre terjedhettek ki a hadműveletek. Ezt a császári–királyi hadvezetés hamar felismerte, és hasonló hadműveleti egységeket alakított ki. Messze állt még ez a francia hadosztályszervezettől, hiszen a császári–királyi újfajta hadosztályok csak átmeneti képződmények voltak, az állandóság jeleit alig mutatták, de mindenképpen fel kell figyelni arra a folyamatra, amely elindította a császári–királyi hadseregben a hadműveleti céloknak megfelelően kialakított magasabbegység-szervezet kialakulását. A kezdemények az 1793–95-ös hadjáratokban keresendőek. A háborús körülmények mintegy spontán reakcióként kialakították egy újfajta hadszervezet első jeleit.⁸¹ Az alap tehát adott volt a hadseregszervezet újjászervezésére, és ezúttal az alkotó elme sem hiányzott a továbblépéshez. I. Ferenc 1796 februárjában öccsét, Károly főherceget nevezte ki az Alsó-Rajnai Hadsereg élére.⁸² Ez a döntés meghatározó jelentőségre tett szert a császári–királyi hadsereg jövőjét illetően.

Károly főherceg kiváló stratégának és taktikusnak bizonyult, de még kiválóbb hadseregszervezőnek. Nagyon helyesen ismerte fel a háború korábbi hadműveleteinek tanulságait⁸³, és képes volt ezeket érvényesíteni hadseregszervezőként. Nem hanyagolhatóak el Clerfayt tábornagy érdemei sem, hiszen 1795-

⁷⁹ Vonalszervezetnek a vonalharcászati által kialakított magasabbegység-szervezetet nevezem.

⁸⁰ Lásd a francia hadsereg hadrendjét 1793. március 1-jén: DESBRIÈRE – SAUTAI, 1907, 350–361.

⁸¹ Fleurusnál 1794. június 26-án a szövetséges sereget öt hadoszlopba szervezték ezek azonban már nem a vonalharcrend részei, hanem önálló hadműveleti és harcászati céllal kialakított, hadosztályméretű kezdetleges magasabbegységek voltak. JOMINI, 1820. 139–140.; ERZHERZOG KARL: La bataille de Fleurus (26 juin 1794). In: *Ausgewählte Schriften*, 1894a, 61–66.; SCHELS, 1820, 44.

⁸² AMON, 1890, 136.; ANGELI, 1896a, 14.

⁸³ Károly főherceg főbb munkái erre vonatkozóan: ERZHERZOG KARL 1806; *Ausgewählte Schriften*, 1893a; *Ausgewählte Schriften*, 1893b; *Ausgewählte Schriften*, 1893c; különösen: Geschichte des Feldzuges von 1799 in Deutschland und in der Schweiz. In: *Ausgewählte Schriften*, 1893b.

ben ő is hasonlóképpen helyes szervezetet alkalmazott,⁸⁴ de leköszönt a parancsnokságról és visszavonult mindenféle katonai tevékenységtől.

Károly főherceg az 1796-os németországi hadjárat során a hadszervezetben összegezte mindazt a tapasztalatot, amely az első koalíciós háborúban a császári–királyi hadsereg számára leszűrhető volt. Hadseregét hadművelési önállósággal rendelkező hadtestekbe szervezte.⁸⁵ Ezek még nem a későbbi, egységes séma alapján kialakított hadtestek voltak, de mindenképpen azok előzményeinek tekinthetők. A hadtestek rendelkeztek elővéddel, legtöbbször egy-két dandárral, amelybe könnyűlovasságot, szabadcsapatokat és határőröket osztottak be. Mivel Károly nem rendelkezett elegendő számú táborszernaggal, vagy lovassági tábornokkal, a hadtestek élén altábornagyok álltak, és csak dandárokra oszlottak. Ebből a szervezetből a hadosztály kimaradt, ami feltétlenül hiányosság, de semmiképpen sem áthidalhatatlan gond. Károly korai hadtestei szinte teljes mértékben megegyeztek a francia hadosztályszervezettel. Amiben Károly feltétlenül továbbment, mint a franciák, az a tartalékképzés. Nagyon helyesen ismerte fel a tartalékok harcászati szerepét, ezért hadseregének legjobb, legütőképesebb csapatait, a gránátosokat és a nehézlovasságot tartalékként osztotta be a hadszervezetbe. Bár a tartalék élére is önálló parancsnokot állított, annak gyalogsága és lovassága is egy-egy tábornok kezében összpontosult, ami feltétlenül helyes intézkedésként értékelendő.⁸⁶

Az első koalíciós háború végére a császári–királyi hadsereg megtalálta a korszaknak megfelelő hadszervezetet, ezzel a hadseregszervezet tekintetében megfelelő választ adott az újfajta francia hadviselésre. Károly főherceg helyesen ismerte fel az elővéd szerepét, ezzel súlyuknak és lehetőségeiknek megfelelően integrálta a birodalom kiváló könnyűcsapatait a hadra kelt hadseregek állományába. Szmélye garanciát jelentett a hadszervezet tartós adoptálására. A magasabbegység-szervezet végre át tudta lépni azt a határt, amelyet a 18. század háborúiban, különösen a hétéves háborúban már megközelített, de megfelelő felső vezetés híján állandósítani nem tudott. Károly főherceg saját újítása a tartalékok létrehozásában és alkalmazásában rejlett. Még Napóleon előtt felismerte az egy tömbben bevetett nehézlovasság elsöprő erejű rohamában rejlő harcászati lehetőséget.⁸⁷

Károly főherceg rendszere egészen a harmadik koalíciós háború végéig használatban maradt. 1799-ben mindkét hadszíntéren hasonló elvek szerint szervezték meg a bevetett hadseregeket. A Németországi Hadsereg 1799. márciusi hadrendje⁸⁸ látszólag visszalépést jelent a korábbi elvekhez képest. A hadsereg-

⁸⁴ AFA Karton Nr. 1057. Niederrhein 1795-7-88, 1795-9-5 és 82; AFA Karton Nr. 1058. Niederrhein 1795-10-2.

⁸⁵ AFA Karton Nr. 1074. Niederrhein 1796-7-9 ¼, 18, 57, 119. vö.: ANGELI, 1896a, Beilage 7. 486–493., Beilage 10. 502–505., Beilage 11. 506–508.

⁸⁶ Az 1796. szeptember 3-i würzburgi csata lefolyása mutatta meg az elképzelés helyességét: *Ausgewählte Schriften*, 1893c, 264–285. (az elit gyalogságból és nehézlovasságból álló Wartensleben-hadtest hadrendjét lásd a 267. oldalon)

⁸⁷ Ismételen a würzburgi csatára utalhatunk (lásd az előző jegyzet).

⁸⁸ AFA Karton Nr. 1223. Deutschland 1799-3-41, 92.; AFA Karton Nr. 1224. Deutschland 1799-3-104, 123, 124.

hez beosztott, jelentős erejű elővéd mellett a főerőt két harcvonalra (Treffen) osztották, azokban vegyesen sorgyalogságot és főként nehézlovasságot találunk. Azonban ha alaposan megvizsgáljuk ezt a rendszert, akkor láthatjuk, hogy ez valójában csak formai visszalépésnek nevezhető; ugyanis a sorgyalogság és a nehézlovasság a főerő részeként lényegében két hadtestet alkot, mindegyikben egy-egy jelentős gyalogos és nehézlovas osztaggal. Mivel az egyes harcvonalak önmagukban elég erősek voltak, ténylegesen azokat inkább hadtesteknek, tehát önálló hadászati manőverezőképeségű tömböknek tekinthetjük. Ezek ugyan nem rendelkeztek könnyűcsapatokkal, ami mindenképpen helytelen, de hadsereg szinten egy nagy elővéd ellátta mindkét harcvonal könnyűcsapat-szükségletét. A hadsereget egy viszonylag gyenge, főként gránátosokból és könnyűlovasságból álló tartalék egészítette ki. Ez a szervezet még látványosan kiforrotlan elemeket tartalmaz, hiszen sokkal helyesebb lett volna a harcvonalakhoz könnyűlovasságot beosztani, és a nehézlovasságot tartalékba helyezni. Ebből is látszik, hogy ez a korszak még az útkeresés jegyében telt el. Károly főherceg az 1796-ban alkalmazott szervezetet adoptálta az 1799-es katonapolitikai viszonyokra, tehát nem az előrelépést, hanem a sikeres alkalmazást kereste. A főserég valójában az egész hadsereg egyik magasabbegységét alkotta, rajta kívül több hadtest önálló hadműveleti egységként került bevetésre. A hadjárat eredménye fényesen bizonyította, hogy ez a szervezet alkalmas volt a franciák legyőzésére.

Az 1799-es itáliai hadsereg⁸⁹ még ennél is egyértelműbben mutatja a fentebb megállapított jegyeket. A hadsereget öt csoportba, hadosztályba osztották be, minden csoport magját egy erős sorgyalagos különítmény jelentette egy-két dandárba szervezve. A hadosztályok rendelkeztek könnyűcsapatokkal is, amelyek általában egy dandárt alkottak: vegyesen a gyalogság és a lovasság. Ez a szervezet immáron egy francia rendszerű, összefegyvernemi hadosztályokból álló, manőverezésre képes hadsereget jelentett. Kray ezt a tulajdonságot remekül használta ki a hadjárat első felében, és manőverező harccal ért el sikert.⁹⁰ Az egyetlen hiányosság az egységes lovassági tartalék mellőzése annak köszönhető, hogy a birodalom tizenkét vértesezrede közül mindössze egyet vezényeltek Itáliába.⁹¹ Az egyes hadosztályok lovasságát összevonva azonban ilyen módon is kialakítható volt lovastömeg.

A második koalíciós háború második hadjárat éviében a németországi hadszíntéren is az önálló hadtestszerkezet felé történt elmozdulás.⁹² A nehézlovasságot összevonták, könnyűdandárokat és -hadosztályokat osztottak be a gyalogos-tömegek mellé. A gránátosok együttesen kerültek tartalékba. A hadjárat folyamán azonban nem ragaszkodtak a beosztás állandóságához, de még annak elveihez

⁸⁹ AFA Karton Nr. 1197. Italien 1799-3-ad 12.

⁹⁰ A hadjárat rövid összefoglalását lásd: LÁZÁR, 2006, 421–422.

⁹¹ AFA Karton Nr. 1197. Italien 1799-3-19. Melas Kraynak írott levelében megjegyzi, hogy a nehézlovasság Itáliában használhatatlan. (Az adatért köszönettel tartozom Lázár Balázsnak.)

⁹² AFA Karton Nr. 1286. Deutschland 1800-3-100.; AFA Karton Nr. 1287. Deutschland 1800-4-243. (Utóbbiért köszönetemet fejezem ki Lázár Balázsnak.)

sem. A fegyverszünet utáni őszi-téli hadjáratban harcoló hadsereg beosztása⁹³ vegyes képet mutat. Alapvetően négy hadtest (jobbszárny, centrum, balszárny, tartalék) alkotta, de ezek szervezetében gyakran ellentmondásokat találunk. Két hadtest nem rendelkezett könnyűgyalogsággal, a nehézlovasság egy részét pedig a könnyűlovasokhoz osztották be. A tartalék szervezete viszont egyértelműen előrelépés: összevont gránátoscsapatok mellett egy hadosztályban négy vétesezredet találunk, igaz ezek mellé még egy huszárezredet is vezényeltek.

Az itáliai hadszíntéren az előző évihez képest nem találunk jelentős változást. A hadsereget továbbra is hadosztályokba osztották, amelyek hadműveleti önállósággal rendelkeztek. A hadszíntéren továbbra is a nehézlovasság hiányával küzdött a főparancsnokság, így jelentős lovaskoncentrációt sem tudtak létrehozni. A marengói csatában egy könnyűlovasdandár még így is figyelemreméltó sikert ért el, ami további tapasztalatot szolgáltatott a lovasság nagytömegű bevetésének harcászati értékét tekintve. Ugyanezen csatában a győztesnek bizonyuló francia nehézlovassági támadást egy könnyűdragonyos-ezred nem tudta felfogni, ami a csapatnem kudarcát mutatja.

A harmadik koalíciós háborúban a korábbiakban kialakult elvek szerint szervezték meg a német és itáliai hadszíntereken bevetett hadseregeket. A németországi hadseregnél előbb négy (Werneck, Riesch, Kienmayer, Schwarzenberg), majd öt (az előbbieket mellé még Jellachich) hadtestet szerveztek.⁹⁴ Komoly hiányosság a könnyűgyalogság szinte teljes hiánya. Mivel ebben a háborúban a korábbiaktól eltérően nem alapítottak nagyszámú gyalogos szabadcsapatot, a könnyűgyalogság szerepe a határőrökre és a kisszámú vadászra hárult. A német hadszíntéren beosztott szlavóniai, bánati és erdélyi határőregységek azonban nem értek időben a hadsereghez, ezért ez a fontos alkotóelem kimaradt a hadrendből. Némileg visszalépést jelent, hogy nem hoztak létre tartalékhadtestet,⁹⁵ és nem összpontosították az elit gyalogos és lovasegységeket egyetlen tömbbe, hanem azokat dandáronként szétosztva az egyes hadtestek részévé tették. A könnyűlovasságot is széttagolták a hadtestek között, de gyakran nem külön könnyűdandárba, ami feltétlenül csökkentette a hatékonyságot.

A németországi hadsereg kudarcának, és az ulmi katasztrófának fontos alkotóeleme a hadsereg szervezetében mutatkozó hiányosság. Könnyűgyalogság, és a könnyűlovassággal vegyesen szervezett elővédcsapatok nélkül a hadsereg felderítési képessége a korábbiaknál gyengébb képet mutatott. Napóleon hadseregének centruma és balszárnya úgy érte el a Dunát, hogy Mack tábornoknak nem volt erről tudomása.⁹⁶ Ez komoly hadvezéri hiányosságra utal, hiszen elmulasztotta a felderítés megszervezését, de a hadszervezeti problémát is élesen kidomborítja.

⁹³ AFA Karton Nr. 1294. Deutschland 1800-11-1, 2, 3, 6 ½, 119, 120; AFA Karton Nr. 1295. Deutschland 1800-12-54 ½; 95; AFA Karton Nr. 1296. Deutschland 1800-12-103.

⁹⁴ AFA Karton Nr. 1346. Deutschland 1805-9-69; AFA Karton Nr. 1347. Deutschland 1805-10-65.

⁹⁵ A hadjárat elején Werneck hadtestében vonták össze a gránátosokat, de a hadműveletek során ez a beosztás felborult.

⁹⁶ BÁNLAKY, 2001, 20. D) I) 3.

Az itáliai hadszíntéren jobb képet mutatott a hadsereg szervezete.⁹⁷ Ez korántsem véletlen, Károly főherceg a korábbi tapasztalatokra alapozva alakította ki hadseregének magasabbegységeit. Számára a problémát a nehézlovasság hiánya jelentette. Az Itáliai Hadseregbe beosztott károlyvárosi, báni és szlavóniai határőr csapatok csatlakozni tudtak a főerőhöz. Károly főherceg hadseregszinten szervezett elővédet, de három hadtestébe is osztott könnyűcsapatokat, és ott is alakított elővéddandárokat. Hadseregének sorgyalogsága elkülönült a könnyűcsapatoktól, ami elősegítette a felderítést, menetszervezést, a hadsereg biztonságos mozgását, hírszerzését. Gránátosait szokásához híven egy önálló tartalékhadtestbe vonta össze. Lovasösszpontosítást nem tudott alkotni, mert hadseregébe mindössze két dragonyosezredet kapott nehézlovasságként, így a tartalékhadtesthez mindössze egy dragonyos- és egy huszárezredből álló lovasdandár csatlakozott.

A Tirolban összpontosított hadsereget három összefegyvernemi hadosztályba szervezték.⁹⁸

A hadseregek beosztásában tehát a fentiek szerint azonos, tapasztalati úton kimunkált elvek domináltak. A konkrét szervezetben azonban eltéréseket tapasztalhatunk a főparancsnok és a hadszíntér adottságai szerint. Az első három koalíciós háborúból álló átmeneti korszakban a császári–királyi hadsereg megkezdte az újfajta francia hadviselés által kialakított újfajta hadszervezet adoptálását. Fontos ismét leszögezni, hogy ez a változás lassú, zsákutcáktól sem mentes, tapasztalatalapú, az ellenséges hadviselés által kikényszerített folyamat volt. A korszak elején a hadsereg számára nem állt rendelkezésre olyan hadszervező zseni, mint a francia oldalon Carnot, aki saját elképzelései alapján tudott létrehozni egy új szervezetet. Ezért a császári–királyi hadseregnek keserves tapasztalatok (pl. Németalföld 1792-es elvesztése) árán kellett kialakítania választ. A hadsereg szerencséjére Károly főherceg személyében hamar felbukkant egy kiváló hadszervező egyéniség, aki képes volt a tapasztalatokat összegezni, elvonatkoztatni, és ezek alapján minőségileg újat alkotni.

4.3.1.3 AZ ÖNÁLLÓ MAGASABBEGYSÉGEK KORA, 1809–1815

Az ötödik koalíciós háborút a császári–királyi hadsereg a korábbiakhoz képest jelentősen megújított hadszervezettel kezdte. A pozsonyi béke óta eltelt bő három év alatt Károly főherceg rendkívül sokrétű reformsorozatot hajtott végre.⁹⁹ Ez a reformmunka a hadsereg szinte minden elemében mélyreható változásokat eredményezett. A hadkiegészítés átszervezése, a harcászat teljes reformja, az egyenruházat korszerűsítése és a határőrség végső regularizálása mellett Károly főherceg utolsó munkálatai egyikeként állandó és egységes elvek szerint felépített hadtestszervezetet vezetett be a hadra kelt seregben.

⁹⁷ AFA Karton Nr. 1363. Italien 1805-9-238, 278, 298; AFA Karton Nr. 1364. Italien 1805-10-17, 49, 91 ½, 100c, 107, 160.

⁹⁸ AFA Karton Nr. 1358. Nord- und Westtirol 1805-10-78.

⁹⁹ Lásd a 47. jegyzetet!

A hadseregnek feltétlenül szüksége volt az új hadszervezet kialakítására, mivel Károly főherceg az addig használt, de már réges-régen elavult, egyébként már a császári–királyi hadsereg által is módosított formában alkalmazott vonalharcászatot a francia mintájú oszlop–csatár harcmódra cserélte fel. A vonalharcászat a maga sematikus elveivel és gépies mozdulataival nem követelt különösebben jelentős egységparancsnoki önállóságot, kezdeményezést. A tisztek feladata a legénység felügyelete, a személyes példamutatás és a hősiesség volt. A francia hadsereg által általánosan alkalmazott oszlopharcászat alapegységként tekintett a zászlóaljra, a harcászati mozdulatokat a vonalharcászattal szemben a zászlóaljak önállóan hajtották végre. Ez egyéni döntéshozatalt jelentett a parancsnokok számára. Felértékelődött a parancsnoki láncolat szerepe, hiszen a szervezet minden szintjén felelős döntéseket kellett meghozni. A harc sikere már nem attól függött, hogy melyik hadsereg állja jobban a puskatüzet, hanem attól, hogy melyik hadsereg tud kezdeményezően fellépni, és melyik tud meglepetést okozni – harcászati és hadászati értelemben is – az ellenségnek.¹⁰⁰ Ez a harcászati eljárás világos, egyértelmű parancsnoklási és függelmi viszonyokat, valamint nagy tiszti fegyelmet igényelt. Ezek alapján egy újfajta magasabbegység-szervezet kialakítása a császári–királyi hadseregben elkerülhetetlenné vált.

A Károly főherceg által kidolgozott új szervezet a hadsereget kilenc hadtestre és két tartalékhadtestre osztotta.¹⁰¹ Minden hadtest alapját a két-három ezredenként dandárba szervezett sorgyalogság adta. Egy-két dandárból sorhadosztályokat szerveztek, minden hadtestet két hadosztály alkotott, amely három-öt gyalogezredből állt. A hadtestekhez egy elővédhadosztályt csatoltak, melyben könnyűlovas és könnyűgyalogos (határőr és vadász) alakulatok vegyesen két dandárt képeztek. A hadsereg tüzéségét is átszervezték: megszüntették az ezredtüzéséget, az újonnan szervezett dandárütegeket a gyalogsdandárokhoz osztották be, az elővédhadosztályok lovastüzéséget kaptak, de minden hadtesthez került egy több ütegből álló tüzértartalék is. A két tartalékhadtestbe gránátosokat és nehézlovasságot soroltak.¹⁰²

A hadtestek beosztása a fentiek alapján tehát nem előzmény nélküli. Károly főherceg szándéka az volt, hogy hozzávetőleg egyforma nagyságú hadtesteket hoz létre, amelyek önállóan képesek harcra, önállóan menetelhetnek, mozgékonyak, képesek felderítésre és elegendő erejűek egy ellenséges hadtest elleni harcban. Az új hadtestszervezet beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A hadsereg sokkal mozgékonyabb lett, a világos vezérleti struktúra megkönnyítette a kommunikációt és a hadsereg hatékonyságának növekedését eredményezte. A tartalékhadtestek kiváló szolgálatot tettek a harcok során, lényegében az asperni győzelmet Károly a tartalékhadtest többszöri helyes bevetésének köszönhette.¹⁰³

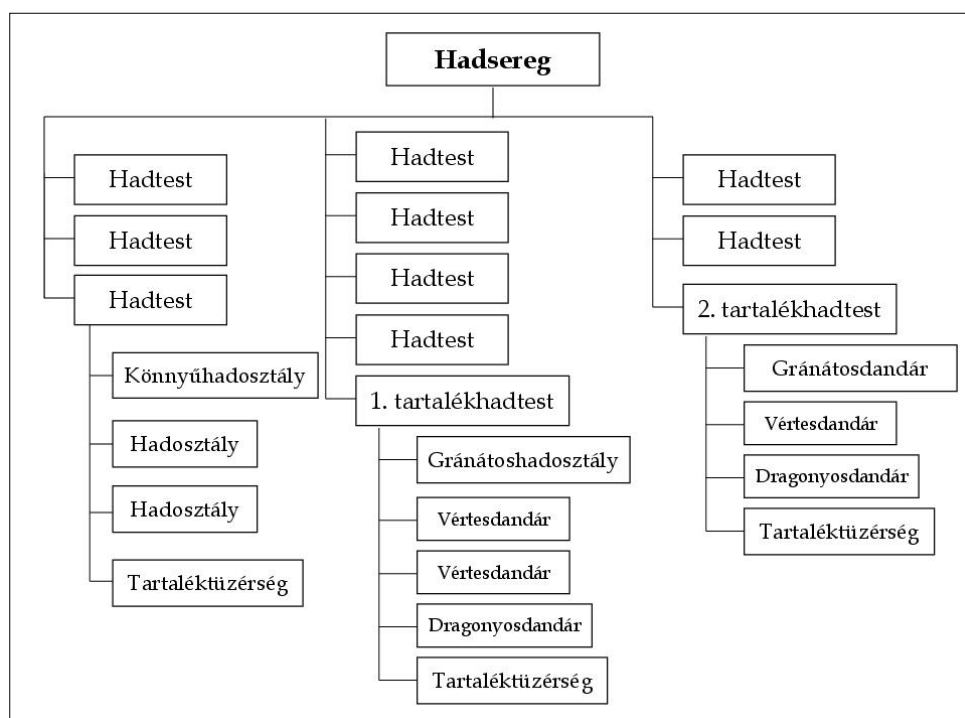
¹⁰⁰ Ezt a felismerést Károly főherceg már 1806-ban írásba foglalta: ERZHERZOG KARL, 1806, 7–8., 83–88.

¹⁰¹ AFA Karton Nr. 1450. Deutschland (Hauptarmee) 1809-1-30, 31.; AFA Karton Nr. 1450. Deutschland (Hauptarmee) 1809-2-ad30a, ad30K.

¹⁰² A fősereg hadrendjének pontos rekonstrukcióját lásd: MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, Anhang XIII. 655–663.

¹⁰³ HOEN – KERCHNAWE, 1910, 462–470., 480–489., 532–560., 589–608.

3. ábra
Az 1809-es hadtestszervezet

Az új szervezetnek azonban voltak negatív tulajdonságai is. A császári-királyi hadseregben a bajor örökösödési háború óta létező trend szerint a csapatok létszámának növelése nem járt együtt a tisztek és altisztek számának arányos növekedésével. Ez 1809-re azt eredményezte, hogy a zászlóaljak túlságosan nagyok lettek. Egy gyalogezred kivonuló létszáma megközelíthette akár a négyezres számot. Két-három gyalogezred felett parancsnokolt egy vezérőrnagy, ami a francia szervezettel összehasonlítva hatalmas létszámot jelentett. Amíg 1809-ben a franciák 6–12 ezres hadosztályai felett két-három dandárparancsnok és egy hadosztályparancsnok rendelkezett¹⁰⁴, addig a császári-királyi hadsereg 10–14 ezer fős hadosztályai esetében egy-két dandárparancsnok és egy hadosztályparancsnok állt rendelkezésre, ami feltétlenül gyengébb tábornoki jelenlétet eredményezett. A francia gyakorlat szerint legfeljebb három-négyezres dandárok alakítottak ki, a császári-királyi csapatoknál ennek a duplája is lehetett egy dandár állománya.¹⁰⁵ A harci- és menetveszteségek azonban gyorsan apasztották a császári-királyi hadsereg állományát, így a háború második felére egészségesebbé vált az arány. A probléma gyökere az ezredenkénti három zászlóalj kiállításában, illetve

¹⁰⁴ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, Anhang IX. 642–649.

¹⁰⁵ Jomini, és Clausewitz véleményéhez lásd a 34. és 38. jegyzeteket!

a nagy százlétszámokban található, mivel az amúgy is nagy zászlóaljok túl nagy ezredeket eredményeztek. Ez bizonyára költséghatékony megoldást jelentett, hiszen a létszám emelése nem járt együtt újabb törzsek, hadkiegészítési körzetek, tehát az adminisztráció növelésével, viszont a hadsereg hatékony vezényletét nehezítette.

Károly főherceg szervezetének másik komoly hiányosságát a beosztás gyakori változása jelentette. A francia hadosztály- és hadtestszervezet egyik fontos tényezője és sikereinek lényeges összetevője az állandóságban keresendő. A csapatokat vezénylő törzstisztek, tábornokok megismerték egymást, kialakult a munka-, olykor baráti kapcsolat. Ez jelentősen növelte a parancsnoki szervezet hatékonyságát, a vezetők ismerték beosztottaikat, és azok tulajdonságai szerint adhatták ki a parancsokat. Voltak olyan francia hadosztályok, amelyek az 1804-es megszervezéstől egészen az oroszországi hadjáratig ugyanazon ezredekéből álltak.¹⁰⁶ Ilyen a császári-királyi hadseregben nem létezett. Még egy-egy hadműveleten belül is változtak a beosztási viszonyok. Ez természetesen korábban is okozott problémákat, és az állandó hadtestszervezet bevezetése sem tudott ezen változtatni. A probléma gyökerét abban találjuk meg, hogy a császári-királyi hadseregben az ezred helyett a zászlóaljat tartották az alapegységnek. A második koalíciós háborúban már törekedtek az ezredszintű bevetésre, ami 1809-re általános lett. A franciák oldalán a hadosztály irányába történt elmozdulást a császári-királyi hadseregben nem tapasztaljuk, ami bizonyára a túl nagy ezredlétszámoknak volt köszönhető. Az európai hadseregek felépítése majd csak a XIX. század második felében érkezik el a hadosztályt alapegységnek tekintő szervezetig, de Napóleon hadserege ennek előzményét a század elején már megmutatta. Még 1809-ben is nagyon nehéz az egyes osztrák hadosztályok, hadtestek szervezetének változásait követni,¹⁰⁷ ami természetesen hátrányt jelentett a franciákkal szemben.

Mindezek ellenére Károly főherceg 1809-es hadtestszervezete nagyon fontos állomása a császári-királyi hadsereg történetének. Ez az első világos, egyszerű, letisztult, és hiányosságai ellenére is a korábbiaknál jóval hatékonyabb magasabbegység-szervezet azonban túlságosan hamar került bevetésre. Nem véletlen, hogy Károly főherceg szerint 1809 tavaszára a hadsereg még nem készült fel az újabb franciaellenes háborúra. Nem tartottak hadgyakorlatot az új szervezet szerinti parancsnoklási rendszerben, és egy próba nélküli új rendszert hadba küldeni kockázatos vállalkozásnak tűnt. A hadseregnek így a hadjárat közben kellett a rendszer hiányosságait kiküszöbölni, ami nem ment minden nehézség nélkül.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Az 1805-ben bevetett 3. hadtest 3. hadosztálya (ALOMBERT – COLIN 1902. 160.) teljesen megegyezik az 1809-es 3. hadtest 2. hadosztályával (MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, Anhang IX. 643.), a másik két hadosztálynál és a lovasságnál (1809-ben Jacquinet-dandár) csupán egy-egy ezred az eltérés.

¹⁰⁷ NAGY-L., 2006, 265–283.

¹⁰⁸ A problémát fokozta a tábornoki főnök kérdése. Anton Mayer von Heldensfeld báró vezérőrnagyot (1765–1842, pályaképét lásd: HOLLINS, 2004, 48–49.), Károly főherceg egyik legközelebbi munkatársát, aki a főszállásmesteri törzs élén állt, és aki a hadjárat hadműveleti tervét készítette, 1809 februárja során leváltották (ennek oka leginkább a tábornok életvitelében és társasági viselkedésében keresendő, de nem zárható ki a Károly főherceg hatalma elleni támadás sem), helyére Johann Freiherr von

A politikai döntés főhadszíntérnek a Duna völgyét jelölte ki, Károly főherceg ezért itt vetette be a hadserege zömét jelentő első hat és két tartalék hadtestet. Itáliában a 8. és 9., Galíciában a 7. hadtest harcolt.

Károly főherceg hadrendje nem teljes mértékben valósult meg. A sorcsapatok ezúttal időre beérkeztek, de az újonnan felállított önkéntes csapatok csak a visszavonulás során. Ez azonban nem okozott gondot, mivel az önkéntes csapatokon kívül a határőr- és vadászcsapatok rendelkezésre álltak. Az eredeti hadműveleti terv szerint a főereg főerejét a Duna bal partján kellett volna bevetni. Itt Károly főherceg (illetve a hadműveleti tervet kidolgozó Mayer tábornok) az első négy, és az első tartalék hadtestet, a Dunától délre pedig az 5., 6. és 2. tartalék hadtestet kívánta összevonni.¹⁰⁹ A déli szárny fedezésére a 6. hadtest Jellachich-hadosztályát rendelték ki. Az eredetileg sorhadosztálynak szervezett csapatot átalakították, leadta egyik sordandárát, és egy könnyűdandárt kapott helyette, hogy hadműveleti önállósága legyen.¹¹⁰ Ebből a mozzanatból egyértelműen kiderül, hogy a könnyűcsapatok milyen fontos részét képezték a hadseregnek. Csak úgy lehetett bármilyen haderőt hadműveleti szinten bevetni, hogy egységbe forrtak a sor- és könnyűcsapatok.

Károly főherceg fontosnak tekintette az elit tartalék szerepét is. Ezért választotta le a tartalék hadtest egy részét, és alkotta meg a 2. tartalék hadtestet, hogy a hadműveleti terv szerint önállóan működő Hiller-csoport (5. és 6. hadtest) tartalékaul szolgáljon. A hadműveleti terv azonban megváltozott, és a főcsapást a Dunától délre kellett mérni, ami a 3., 4. és 1. tartalék hadtest átvezénylését jelentette, de a két tartalék hadtestet még nem vonták össze. Az 1. és 2. hadtestből egy könnyűdandárt is átvezényeltek, amelyet önállóan vetettek be. A regensburgi hadjárat kudarcát követően a Morvamezőn újraegyesülő főereg hadrendjében változásokat kellett végrehajtani. Az immáron szükségtelemmé vált 2. tartalék hadtestet Károly beolvasztotta az 1. tartalék hadtestbe, és néhány biztosítókülönítmény (3. és 5. hadtest) kiküldése miatt a megmaradt hadtestek szervezetét pontosítani kellett. Az asperni csatában bevetett hadsereg sikerét nagyban Károly főherceg reformjainak köszönhette. Az oszlopharcászat alkalmazásával olyan sikeres helység-harcot tudtak vívni a csapatok, amire még nem volt példa. Gyors mozdulatokkal Károly ügyesen ki tudta védeni a francia nehézlövasság támadásait, és a tartalék hadtest bevetésével mindenfajta francia kitörési kísérletnek elejét tudta venni.¹¹¹ A tüzérség új szervezete is sikeresnek bizonyult, a támadó dandárok kiváló támogatást kaptak tüzérségüktől, a hadtestparancsnokoknak pedig remek lehetőségük volt a tüzértartalék kihasználására a döntés kicsikarásában.

Prochaska (1760–1823) került, aki képtelen volt összefogni a hadsereg támadását, és komoly hibákat vétett a regensburgi hadjárat első felében. Károly főherceg a Teugn és Hausen melletti ütközet után menesztette Prochaskát, helyébe Maximilian von Wimpffen báró (1770–1854, pályaképét lásd: HOLLINS, 2004, 53–55.) vezérőrnagy került, aki kiválóan vezényelte le a visszavonulást. Ő szerkesztette az asperni és a wagrami csaták haditervét, utóbbi kivitelezésében azonban nem volt elég körültekintő.

¹⁰⁹ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 174–175., 184.

¹¹⁰ NAGY-L, 2006, 273–274.

¹¹¹ HOEN – KERCHNAWE, 1910, 462–470., 480–489., 532–560., 589–608.

Nem véletlenül panaszkodott Napóleon a császári-királyi tüzérségre.¹¹² Még a nyilvánvaló hadvezetési hibák (pl. az Essling elleni koordinálatlan támadás, lanyha ellentámadás) ellenére is Aspern megmutatta Károly új hadszervezetének hatékonyságát, hiszen a korszerű harcformák szinte minden elemét sikerrel tudták alkalmazni a franciák ellen.

Aspern után Károlynak újabb változtatásokat kellett végrehajtani. Ez elsősorban az egymás után beérkező *Landwehregységeknek* volt köszönhető. Integrálni kellett a gyengén kiképzett, rosszul felszerelt *Landwehrek*et egy jól működő szervezetbe. Károly főherceg ezt a feladatot sikeresen megoldotta, ami rendszerének rugalmasságát bizonyítja. Az újabb francia átkelési kísérlet megfigyelésére létrehozott egy erős elővédet, ami nem a klasszikus elővédszervezetet vette fel, mert Károly főherceg seregeket is beosztott.¹¹³ Ez az elővéd feladatának lokális módosulásával magyarázható. Az új formáció feladata a felderítésen túl a francia támadás lendületének megtörése volt. Az átkelést közvetlenül nem lehetett megakadályozni, mivel Napóleon jelentős nehéztüzérséget állított fel az átkelés fedezésére. Az elővédnek fel kellett fognia a francia élcsapatok csapását, és feltartani a támadást mindaddig, amíg a főerő hadteste meg nem érkezik. Ez tehát nem az elővéd szerepének megváltozását, hanem csak az adott hadműveleti feladatnak való megfelelést, tehát a rendszer rugalmasságát is jelentette.

A wagrami csatában Napóleon nem tudott olyan jelentős győzelmet aratni, mint azt korábban megszokhatta. Legyőzte ugyan a császári-királyi csapatokat, de nem tudta megtörni az ellenséget. A csata eseményei jelzik a már alapjaiban megváltozott helyzetet. Károly főherceg kezében az új szervezetű osztrák hadsereg rugalmasan tudott reagálni Napóleon harcászati manővereire, de még komoly meglepetést is tudott okozni a katonacsászárnak. Hiller 6. hadtestének átkaroló mozdulata olyan manőver volt, amit csak az új szervezetnek köszönhetően tudtak végrehajtani a császári-királyi csapatok.¹¹⁴ Ez a manőver azonban rámutatott Károly főherceg aggályainak jogosságára is. A nem kellően kidolgozott és begyakorolt tábornoki munka miatt Hiller csak későn kaphatta meg a parancsot, ráadásul lassan is hajtotta végre.¹¹⁵ Ezért elkésett a mozdulattal, amit Napóleon így ki tudott védeni, pedig könnyen csatadöntő támadást lehetett volna belőle. Ha lett volna idő begyakorolni az új rendszert, akkor valószínűleg sokkal kisebb eséllyel fordult volna elő ilyen eset.

A mellékhadszíntereken hamarabb bomlott meg az előírt szervezet. Itáliából Dalmáciába és Tirolba is kellett küldeni csapatokat, ami eleve meggyengítette a hadsereget. A hadrend alapjává a dandárok váltak, a hadosztályok szerepe a kevés altábornagy miatt kisebb volt. A hadsereg elővédjét Frimont altábornagy vezette, aki kiváló munkát végzett. Pordenone mellett egy egész francia gyalogezredet ejtett fogságba,¹¹⁶ és pontos felderítési eredményekkel segítette a hadszínté-

¹¹² *Correspondance*, 1866, 50.

¹¹³ RAUCHENSTEINER, 1997, 62.

¹¹⁴ RAUCHENSTEINER, 1997, 24–25.

¹¹⁵ RAUCHENSTEINER, 1997, 28.

¹¹⁶ HOEN – VELTZÉ, 1907, 80–89.

ren bevetett Belső-Ausztriai Hadsereg parancsnokát, János főherceget. Az első nagy csatát a császári-királyi hadsereg fölényesen nyerte meg Sacile mellett,¹¹⁷ szintén olyan dandárszintű átkaroló manővernek köszönhetően, amit csak az új szervezetben lehetett végrehajtani. A regensburgi vereség miatt szükséges visszavonulás során azonban a hadsereg komoly veszteségeket szenvedett, több napon keresztül a hadvezetés szinte teljesen elveszítette a kontrollt a csapatok felett.¹¹⁸ Ebben a hadvezérei hibák mellett szintén a gyakorlatlanság játszott komoly szerepet. A táborokban még erősen éltek a régi hagyományok, ezért sokkal gyakrabban változott a csapatok beosztása, mint a Duna mentén.¹¹⁹ Mindazonáltal a hadsereg sokkal nagyobb rugalmasságot és mozgékonyt mutatott, mint korábban.

A galíciai hadszíntéren bevetett 7. hadtest esetében a felvonultatott relatív kis erők miatt sokkal gyakrabban változott a beosztás, és kevésbé lehetett betartani a hadszervezetet kialakító elveket, mivel gyakran kellett sorcsapatot könnyűfeladatra alkalmazni, így ez a hadrendekben erősen tükröződik.¹²⁰

Az 1809-es háború kapcsán több fontos tanulságot is le lehet vonni. Az újfajta harcászati eljárás a gyalogos és lovas egységek szervezeti szintjén nem jelentett változást, a zászlóaljkat, ezredeket ugyanúgy állították össze, mint korábban. A magasabbegység-szervezet viszont alapjaiban alakult át. Károly főherceg érvényesíteni tudta elképzeléseit, ami a hadsereg eredményességének javára vált. A tapasztalatok tovább alakították a hadrendet, finomították, javították a rendszert. A harcászati manőver alapjává a dandár vált. Nem meglepő ez két okból sem: egyrészt ezt sugallták az előzmények is, másrészt a hadosztályok túl nagyok voltak (vagy egyetlen dandárból álltak), így a hadosztályparancsnoknak túlságosan sok egységet kellett volna vezetni. Sikeresnek bizonyult a tüzérség új szervezete, Károly főherceg megtalálta az immáron véglegesen önálló fegyvernemmé vált tüzérség helyét a hadrendben.

Nagyon fontos változás a korábbiakhoz képest, hogy míg a vonalhadereg esetében a harcrend alapján állították össze a hadrendet, a csapatok beosztását, addig az új harceljárás szerint a hadrend és a harcrend egymással kölcsönhatásban álltak. Ez lehetőséget adott súlypontképzésre, átcsoportosításra, és rugalmassá tette a hadsereget. A hadvezetés és a táborok szerepe szükségszerűen jelentősen megnövekedett. Folyamatosan gondoskodni kellett a fegyvernemek közötti együttműködésről, ami a vonalharcokban adott volt. Az új harcrend képes volt alkalmazkodni a terephez, ami nagyban növelte a mozgékonyt. Részben azért, mert az oszlopban mozgó csapatok gyorsabb mozgásra voltak képesek, mint a vonalak, másrészt a korábban alkalmatlan terepek egy részét is igénybe

¹¹⁷ HOEN - VELTZÉ, 1907, 89-139.

¹¹⁸ HOEN - VELTZÉ, 1907, 308-345.; NAGY-L., 2006, 271-272.

¹¹⁹ A változásokhoz lásd: NAGY-L., 2006, 265-283.

¹²⁰ AFA Karton Nr. 1425. 7. Korps (Erzherzog Ferdinand in Galizien) 1809-4-26b; AFA Karton Nr. 1426. 7. Korps (Erzherzog Ferdinand in Galizien) 1809-5-205; AFA Karton Nr. 1427. 7. Korps (Erzherzog Ferdinand in Galizien) 1809-5-332; AFA Karton Nr. 1428. 7. Korps (Erzherzog Ferdinand in Galizien) 1809-6-216.

tudták venni.¹²¹ A parancsnok számára adott volt a lehetőség az egyes fegyvernemek sokkal célszerűbb, saját tulajdonságuknak jobban megfelelő alkalmazására.¹²² A lovasság kereshette a széles, nyílt terepet, a tüzérség tűzősszpontosítást tudott végezni, a gyalogososzlopok gyors, váratlan mozdulatokat hajthattak végre. A hadvezér kezébe sokkal több lehetőség került a harc sikeres megvívására. Ez természetesen sokkal nagyobb súlyt helyezett a fővezérre és a tábornoki karra, de beláthatatlanul nagyobb esélyt kínált a győzelemre.

A császári–királyi hadvezetés csak lassan reagált a megváltozott körülményekre. Még a harmadik koalíciós háborúban is Napóleon visszaszorítására törekedtek, és ennek megfelelően jelölték ki az egyes hadjáratok célját.¹²³ Az első, ellenséges hadsereg megsemmisítését célul tűző hadjáratot – az előzmények ismeretében nem meglepően – 1809-ben vívta a császári–királyi hadsereg a regensburgi hadjárat során. Károly főherceg, illetve az első hadművelési tervet megalkotó Mayer tábornok Davout erős hadtestének megverését tűzte ki célul.¹²⁴ Hasonló célt fogalmazott meg Károly főherceg az asperni csata előtt is.¹²⁵ A hadművelési célok gyökeres átalakulásának csak Károly főherceg új hadtestszervezetének segítségével lehetett megfelelni.

Nem nehéz felismerni azt a kölcsönhatást, amely a megváltozott hadművelési rendszer és a hadsereg hadtestszervezete között fennállt. A császári–királyi hadseregnek is alkalmazkodnia kellett Napóleon hadművelési rendszeréhez, a francia csapatok gyorsaságához, önállóságához. Hasonló szervezettel kellett létrehozni a saját hadseregben is, ami sokkal rugalmasabb manőverezést tett lehetővé és jelentősen növelte a hadsereg hatékonyságát. Károly főherceg ezt egybekapcsolta a már régóta szükségessé vált harcászati reformmal, az oszlop–csatár harcászat bevezetésével, ami azon a szinten is biztosította a hatékonyság növekedését. Ez a négy hadművészeti tényező (hadászati és magasabb harcászati rugalmasság, hadtestszervezet, oszlop–csatár harcászat) egymással szoros kölcsönhatásban együttesen növelte a császári–királyi hadsereg hatékonyságát, amit a hadművészetén kívüli tényezők (pl. a hadkiegészítés újjászervezése, *Landwehr* felállítás, létszámnövelés) is elősegítették.

Láthatjuk tehát, hogy nagyon sok tényező hatott Károly főherceg reformjainak irányába. De jogosan merülhet fel a kérdés, hogy miért csak az 1805-ös harmadik koalíciós háború után lehetett ilyen mélységű reformokat végrehajtani. Lacy 1760-ban már javasolta békében is fennálló hadtestek kialakítását. A birodalom katonai vezetői már a török háborút követően világosan látták, hogy II. József hadügyi tevékenységét követően a hadseregnek további reformokra lenne szüksége. 1791 végén II. Lipót egy udvari bizottságot hozott létre Ferenc főherceg, a

¹²¹ A hadművészet, 1974, 608–610.; JOMINI, 1838a, 169–175.; JOMINI, 1881, 79–82.; JOMINI, 1862, 74–77.

¹²² Az ezredtüzérség hártányáról lásd: Mem Karton Nr. 70. Faszikel VII. Nr. 19

¹²³ BÁNLAKY, 2001, 20. D) 1., 2., Megjegyzések. Elmékedések; CASTLE, 2003, 8–9.

¹²⁴ Károly főherceg 1809. február 2-i parancsa értelmében Mayer feladata lett egy hadművelési terv kidolgozása, amely Davout hadtestének megverését célozza a Duna bal partján. MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 171. A végső hadművelési terv hasonló céllal készült, de a Duna jobbpartjára vonatkozott. MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 208.

¹²⁵ RAUCHENSTEINER, 1994, 5–9.

későbbi császár vezetésével a hadsereg ütőképességének növelésére. A bizottság vezetését 1792 márciusától Nostitz-Rieneck gróf lovassági tábornok (1796-tól az Udvari Haditanács elnöke) vette át. A bizottság feladata a birodalom hadügyének áttekintése és reformjavaslatok tétele volt, azonban munkáját a kitörő első koalíciós háború sokáig lehetetlenné tette. A megfogalmazott javaslatok nem tartalmaztak érdemi változásokat a magasabbegység-szervezet tekintetében, a problémát látszólag nem is érzékelték.

A második próbálkozás már jóval sikeresebbnek bizonyult. II. Ferenc császár 1798 márciusában Alvinczy tábornagyot bízta meg egy bizottság vezetésével, amelyre az előzőhöz hasonlóan a teljes hadügy áttekintését, és a katonai vereséget hozó első koalíciós háború tapasztalatainak levonásával a hadsereg újjászervezését bízta az uralkodó.¹²⁶ A bizottság gyorsan munkához látott, és az 1798-as szervezeti változások a két bizottság munkájának együttes eredményét jelentették, de Bellegarde tábornok ötletét 15 légió, lényegében hadosztály felállításáról elvetették.¹²⁷ Alvinczy számára sem adatott azonban elegendő idő. Az 1799-es év elejét már a konkrét hadi készülődés kötötte le, ezért a bizottság kénytelen volt félbehagyni a megkezdett munkát, így a magasabbegység-szervezet átalakítására már nem jutott ideje.

A sors úgy hozta, hogy a Habsburg-seregek az ígéretes kezdet ellenére ismét kudarcot vallottak, bár ez a kudarc kétségtelenül kisebb méretű volt a korábnál. Az uralkodó előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy a hadsereg kétszer megkezdett, de félbeszakadt reformmunkálatait folytatni kell. Ezúttal Károly főherceg kapta a feladatot, akit II. Ferenc már 1801. január 9-én az Udvari Haditanács elnökévé¹²⁸, szeptember 12-én pedig hadi és tengerészeti miniszterré¹²⁹ nevezett ki, megbízott a reformok kidolgozásával, széles jogkört adva a végrehajtásra. Az 1805-ben kirobbant háború előtt azonban Károly főherceg uralkodói támogatása megintgott.¹³⁰ Annak azonban semmi jele nem volt, hogy Károly főherceg már ekkor át akart volna térni a valódi hadtestszervezetre.

Fontos tapasztalatot jelentett a harmadik koalíciós háború. Napóleon a már korábbi években is használt francia hadtestrendszert teljesen letisztítva alkalmazta. Napóleon hadtestei hadászati és harcászati is rugalmas, jól szervezett és rendkívül hatékony magasabbegységek voltak. Károly főherceg számára ez szolgáltatta mintát. Ha összehasonlítjuk Napóleon 1805-ös és Károly főherceg 1809-es szervezetét, meglepő hasonlóságot találunk. Károly annyival még tovább is ment, hogy a hadtestek könnyűlovasságához¹³¹ könnyűgyalogságot is osztott be, ami a francia szervezetből hiányzott.¹³² Károly a francia mintát adoptálta, de átgondoltan, építő módon.

¹²⁶ A bizottság eredményeinek összefoglalását lásd: Mem Karton Nr. 72. Faszikel VII. Nr. 114.

¹²⁷ HOLLINS, 2000, 16.

¹²⁸ ANGELL, 1897b, 92.; ZIVKOVIC, 1976, 4.

¹²⁹ ANGELL, 1897b, 107.; ZIVKOVIC, 1976, 4.

¹³⁰ GRAMM, 2005, 109.

¹³¹ CHANDLER, 1966, 146-147. kiemeli a könnyűlovasság hadászati fedező szerepét, de nem szól a könnyűlovasság támaszaként használt könnyűgyalogságról.

¹³² A franciák a kirendelt elővédekhez gyakran rendeltek gyalogságot ideiglenes jelleggel.

A császári–királyi hadseregben a hadtestszervezet 1809-től fogva a háborús hadszervezet alapjává vált. Bár Károly főherceg visszavonult a hadseregnél betöltött minden pozíciójából, reformja mégis a hadsereg szervezete minden ágának meghatározójává vált mintegy negyven éven keresztül.

A francia szövetségben vívott 1812-es oroszországi hadjáratra mozgósított Schwarzenberg-hadtest négy hadosztályból állt.¹³³ A beosztás többször változott a hadjárat alatt, de általános elveiben végig megfelelt Károly főherceg fentebb elemzett elveinek. A hadtestnek mindig volt elővédje, kezdetben két dandár két különböző hadosztály kereteiben, és a lovasság zömét egy hadosztályban tartalékban tartották. A gyalogsági zöm ezredei kettesével alkottak dandárt, ezekből két–három alkotott egy hadosztályt. A könnyűgyalogosság egyik része az elővédhez volt beosztva, a többi a gyalogosdandárokhoz.

A Napóleon elleni végső háborúra mobilizált hadseregnek három hadszíntéren kellett felvonulnia. A fősereget Csehországban vonták össze, ezen kívül a Duna mentén Bajorországgal szemben vonult fel a Dunai Hadsereg, az 1809-ben elcsatolt területekkel és Itáliával szemben a Belső-Ausztriai Hadsereg.¹³⁴ Méreteit tekintve a fősereg szervezete a legalkalmasabb a tanulságok levonására.

A fősereg szervezetének kialakításánál továbbfejlesztették Károly főherceg 1809-es rendszerét. A drezdai csatában bevetett hadsereg hadrendjében¹³⁵ figyelhetjük meg ezeket a változásokat. A Csehországi Hadsereget a tulajdonképpeni fősereg, valamint a Klenau-hadtest alkotta. A fősereget maga a főparancsnok, Schwarzenberg vezette, közvetlen alárendeltségébe két könnyűhadosztályt vezényeltek. Ezek két dandárból, dandáronként egy–három könnyűgyalogoszászlóaljából (vadász vagy határőr), egy–három könnyűlovasezredből és egy lovasütegből álltak. A hadsereg gyalogsági főerejét a négy sorhadosztály, valamint a 2. tartalékhadosztály jelentette, ezeket három–három dandárból állították össze. A dandárt két gyalogezred alkotta általában két-két zászlóaljjal, illetve egy dandárüteg, a hadosztály így hat gyalogezredből és három ütegből állt, ereje mintegy 12 ezer főt tett ki 24 löveggel. Az 1. tartalékhadosztályt hét gránátoszászlóaljából szervezték meg, a 3. tartalékhadosztály lényegében könnyűhadosztálynak felelt meg a beosztott öt határőrszászlóaljjal és két könnyűlovasezreddel. A fősereghez tartozott egy lovashadtest, amelynek 1. hadosztályát 4 vértés-, 2. hadosztályát egy vértés- és három dragonyos-, 3. hadosztályát két svalizsér- és két huszárezred alkotta, teljes ereje közel 8 ezer lovaszt tett ki tüzérség nélkül. A fősereg tüzértartalékát 18 üteg alkotta.

A fősereget hadműveletileg két szárnyra osztották. A jobbszárnyba tartozott egy könnyű-, két sor-, valamint az 1. és 2. tartalékhadosztály, a balszárnyba a 3. tartalék- és két sorhadosztály. Láthatjuk, hogy a 3. tartalékhadosztály nemcsak szervezete, hanem alkalmazása tekintetében is könnyűhadosztály funkcióját látta el. A fősereghez tartozó 2. könnyűhadosztály önállóan működött, megtévesztő manővert hajtott végre.

¹³³ WELDEN, 1870, 5., 24–25., 66., 116.

¹³⁴ WLASCHÜTZ, 1913, 102–103.

¹³⁵ HORSTENAU, 1913, 338–351.

A Klenau-hadtest kicsiben ugyanezen szervezet leképezése volt. Egy teljes könnyűhadosztályt, egy sorhadosztályt, egy két sordandárból álló tartalékhadosztályt, egy kétezredes vértessordandárból álló lovastartalékot, valamint hat tartaléküteget találunk állományában.

Ez a szervezet Károly főherceg 1809-es beosztásán alapult. A rendelkezésre álló kisebb erők nem engedték meg hat sorhadtest megszervezését, ehelyett lényegében három hadtest került kialakításra, melyek ereje 46, 32 és 30 ezer katona volt, ezt egészítette ki a lovassági, tüzérségi és műszaki tartalékok 15 ezer katonája, valamint az önállóan működő könnyűhadosztály.

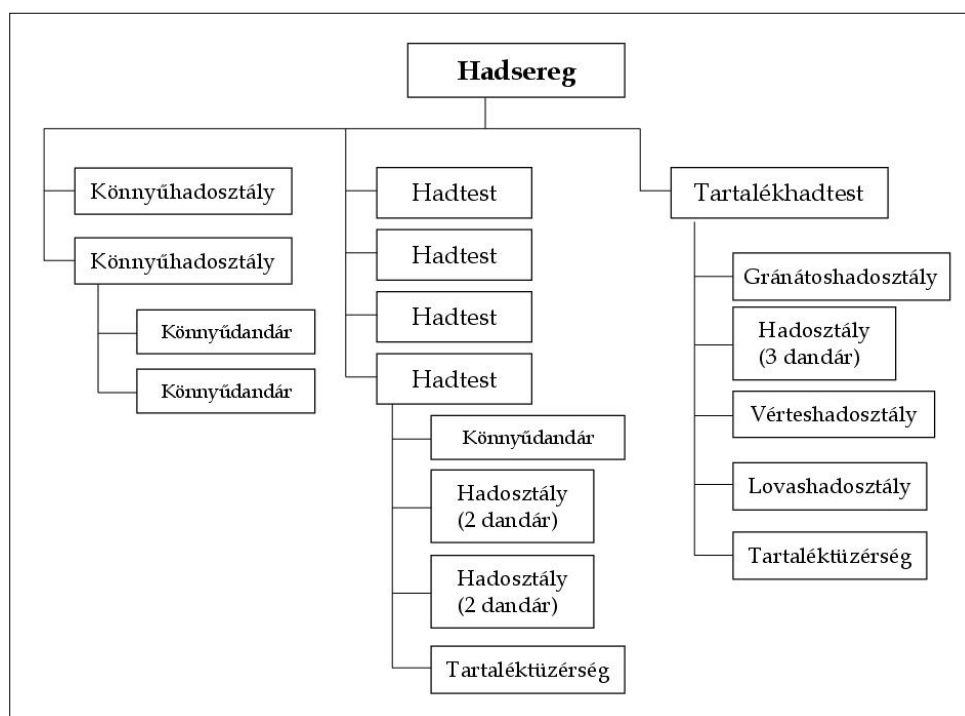
A hadrend a drezdai hadműveletet követően módosult.¹³⁶ A főszereg megerősítésére rendelt 3. zászlóalj, *Landwehrcsapatok*, valamint a feltöltött lovasosztályok megnövelték az ezredlétszámokat, ezért a sorhadosztályokat átszervezték két dandárosra, így a hadtestek számát is növelni lehetett. A hadseregben két könnyűhadosztály közvetlenül a főparancsnoknak volt alárendelve. Ezek egyike két, másika három dandárból állt, a dandárok egy-két könnyűzászlóaljból (határőrök, vadászok) és egy-két lovasezredből és egy lovasütegből szerveződtek. A négy hadtest mindegyikének volt egy saját könnyűdandára önálló hadosztályként. A hadtestek zömét két sorhadosztály alkotta, amelyek két-két dandárból, a dandárok két gyalogezredből (két-három zászlóalj) és egy dandárütegből álltak. Egyedül a 2. hadtest képezett kivételt, amelyben a könnyűdandár egy sordandárral képezett hadosztályt, míg a hadtest másik hadosztálya rendes sorhadosztály volt. A hadtestparancsnok rendelkezésére állt a tüzértartalék egy 12 fontos és egy-két 6 fontos pozícióütege. A hadsereg tartalékhadtestét a gránátoshadosztály, a négy dandárba szervezett nyolc vértesezred, illetve egy háromdandáros sorhadosztály alkotta. A hadsereg tüzértartaléka rendkívül erős volt, 18 ütegből állt.

Az események jelesül bizonyították a változtatások helyességét. Schwarzenberg hadserege könnyedén tudott manővereket végrehajtani, hadműveletileg és harcászatiilag is megfelelő rugalmasságot tanúsított. A főparancsnok személye is kiváló választásnak bizonyult, mivel az alapvetően katona Schwarzenberg¹³⁷ korábban több diplomáciai küldetést is teljesített, így volt gyakorlata a szövetségekkel való kapcsolattartásban.

¹³⁶ HOEN, 1913, Anhang II. 673–714.

¹³⁷ Carl zu Schwarzenberg herceg (1771–1820) tábornagy, pályaképét lásd: HOLLINS, 2004, 13–15.

A csehországi főszereg hadtestrendszere 1813 októberében

Az általa kiépített irányítási struktúra Károly főherceg 1809-es rendszerének továbbfejlesztéseként jött létre, és kiválóan vizsgázott. A hadművelési iroda csak a hadművelési tervezéssel, és kivitelezéssel foglalkozott, így ennek közvetlen irányítási terhét levette a főparancsnok válláról, aki tudta tartani a kapcsolatot az uralkodóval, a többi, szövetséges hadsereg parancsnokságaival, a szövetséges uralkodókkal, így tevékenysége inkább a katonapolitika irányába mozdult el. Ennek a rendszernek, no meg a rugalmas szervezetnek köszönhető, hogy a vesztes drezdai csata¹³⁸ után közvetlenül egy remek hadművelettel bekerítették és szétverték Vandamme tábornok erős hadtestét Kulm¹³⁹ mellett, így gyorsan kompenzálták az elvesztett csata hátrányos következményeit.

A Lipcse melletti manőver és a csata¹⁴⁰ is ennek a struktúrának eredményeként alakulhatott sikeresen. Napóleont azelőtt sohasem sikerült bekeríteni, pedig nem egy alkalommal harcolt már hasonlóan – számára – hátrányos körülmények között, és mindig sikert tudott elérni. Schwarzenberg hadserege azonban Wachau

¹³⁸ HORSETZKY, 1905, 239–240.; HORSTENAU, 1913, 139–302.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. B) 4.

¹³⁹ HORSETZKY, 1905, 240–241.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. B) 5.

¹⁴⁰ HOEN, 1913, 441–639.; HORSETZKY, 1905, 247–250.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. B) 6.

mellett lekötötte Napóleon seregét, miközben a szövetségesek Schwarzenberg hívására Napóleon hátába tudtak nyomulni, és eldöntötték a csatát.¹⁴¹

A császári–királyi hadsereg magasabbegység-szervezete nagyon komoly, alapvető átalakuláson ment át a korszakban. A 18. századi vonalszervezettől eljutott a modern hadtestszervezetig. A Károly főherceg által kialakított, majd Schwarzenberg által továbbfejlesztett struktúra alapján fejlődött tovább a későbbi korokban a hadsereg magasabbegység-szervezete.

4.3.2 BÉKESZERVEZET

A hadsereg békében nem alkotott magasabbegységeket. A hadsereg csapatnemeire jellemző egységek szervezete felett csupán adminisztrációs és felügyeleti szervek álltak. A legfelsőbb hadügyi irányító intézmény, az Udvari Haditanács¹⁴² alárendeltségébe tartoztak a birodalom részei szerint szervezett főhadparancsnokságok, amelyek korszakunkra már teljes mértékben kifejlődtek.¹⁴³ Területi alapon szerveződtek, és csaknem minden, a területüket érintő katonai kérdés a hatáskörükbe tartozott.

A hadsereg csapatai nem közvetlenül voltak alárendelve a főhadparancsnokságoknak, hanem egy hierarchián keresztül. Az egységeket dandárokba és hadosztályokba szervezték. Ez a hierarchia azonban adminisztratív, nem pedig operatív jellegű volt. A dandárok és hadosztályok kialakításánál semmiféle figyelmet nem fordítottak a csapatnemekre, sokkal inkább a területi elhelyezkedést vették figyelembe. Ez azonban mégsem jelentette állandó területű hadosztályok és dandárok kialakulását, hanem azok sorozatos improvizációk eredményeként jöttek létre. Hadra keléskor sosem vették alapul a békeidőben fennálló hierarchiát, hanem mindig teljesen újonnan építették fel a létrejövő hadsereg beosztását. Az 1809-es reform ebben a tekintetben is változást hozott. Károly főherceg már figyelt a békebeli beosztásra igyekezett egynemű dandárokat és hadosztályokat létrehozni. Új hadrendje dandárszinten támaszkodott a békediszlokációra, de magasabb szinten már nem tudott, bár a hadosztályparancsnokok között is találhatunk néhány azonosságot.¹⁴⁴ Az 1812–1814-es háborúban azonban már rögtönzések sorát látjuk, ami inkább a birodalom gyenge katonai helyzetének és a szükséges újrafelfegyverzésnek köszönhető.¹⁴⁵

A korszak folyamán ez a békeszervezet mindvégig változatlan maradt, csupán mennyiségi változáson esett át a hadsereg jelentősen emelkedő létszáma mi-

¹⁴¹ Ehhez kapcsolódott Széchenyi István híres lipcsei futárútja. Küldetéséről részletesen lásd a legújabb feldolgozást: ÁCS, é. n., 78–92.

¹⁴² Elnökeit a korszakban lásd: ZIVKOVIC, 1976, 3–4.

¹⁴³ A főhadparancsnokságok alapításának idejére, parancsnokaikra és az átszervezésekre lásd: ZIVKOVIC, 1976, 49–71.

¹⁴⁴ Érdemes összehasonlítani az 1809 elején fennállt békediszlokációt (MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, Anhang II. 616–626.) a fősereg hadrendjével (MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, Anhang XIII. 655–663.).

¹⁴⁵ A témáról lásd: WLASCHÜTZ, 1913,

att. Békeidőben nem minden tábornok teljesített szolgálatot, hosszú szabadságokat adtak ki. Főként a magas arisztokráciára volt jellemző, hogy békében nem viselt beosztást.¹⁴⁶ A békebeli hierarchia ezért meglehetősen gyakran változott.

Háború idején sem maradt a hátország tábornokok híján. A főhadparancsnok gyakran maga is a hadszíntérre ment, ilyenkor helyettesítőt neveztek ki, rendszerint egy alacsonyabb rangú, vagy egy idősebb, harctéri szolgálatra alkalmatlan, esetleg azt nem vállaló tábornokot. A hátországban maradt csapatok ugyanúgy dandárokba és hadosztályokba osztva maradtak.¹⁴⁷ A dandár- és hadosztályparancsnokok többsége rendszerint a hadszíntérre távozott, ami miatt gyakran nyugalmazott tábornokokat alkalmaztak a hátországban.

A békeidőben végrehajtott táborozások, összevonások, vagy hadgyakorlatok alkalmával sem maradt meg a békehadrend, hanem operatív hadrendet szerveztek.

Az 1765 és 1815 közötti korszakban a hadsereg békeszervezete érdemben nem fejlődött. A 18. század első felében kialakult rendszer nagyon sokáig nem változott. Ez a változás majd csak a 19. század második felében következett el, amikor az ezredek utánpótlási körzeteinek megfelelően területalapú dandárok, hadosztályok és hadtesteket szerveztek, így a béke- és háborús hadrend már megfelelt egymásnak. Erről azonban a 18. és 19. század fordulóján még szó sem volt. Az ezredek kiegészítési körzetei csakúgy, mint maguk az ezredek önállóak maradtak, csupán adminisztratív és felügyeleti szempontból tartoztak a főhadparancsnokságok alá.

4.3.3 KITEKINTÉS A TÖBBI EURÓPAI NAGYHATALOM HADSERE-GEIRE

A porosz, orosz és angol hadseregekben a császári–királyihoz hasonló folyamatként ment végbe a vonalharcászat felbomlása, illetve az azzal járó szervezeti átalakulás. Leggyorsabban az orosz hadsereg reagált. A második koalícióban résztvevő orosz hadsereg még a vonalharcászat szerint működött, szervezetileg egyetlen egységet képezett.¹⁴⁸ 1805-ben azonban már a sokkal nagyobb létszámú haderő hadseregekben, lényegében hadtesterejű tömbökben került bevetésre, ami a császári–királyi szervezethez hasonlóan, az átmenetiség minden jegyét magán viselve Austerlitz mellett elővédbe és oszlopokba szervezve harcolt.¹⁴⁹ A hatáskö-

¹⁴⁶ 1808-ban a birodalom hét tábornagyából egy, 31 tábornagyból és lovassági tábornokból 12, a 123 altábornagyból 69 teljesített katonai szolgálatot. *Schematismus*, 1808, 25–34., 49–53.

¹⁴⁷ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, Anhang XIX. 670–677.

¹⁴⁸ Az 1799-ben Itáliában bevetett hadseregről lásd: AFA Karton Nr. 1200. *Italien 1799-5-277.*; AFA Karton Nr. 1202. *Italien 1799-6-550 ¼.*; ACERBI, Enrico: *The 1799 Campaign in Italy: General Suworov's Arrival in Italy (April 14, 1799).* (http://www.napoleon-series.org/military/battles/1799/c_1799l.html) mentve: 2011. január 5.)

¹⁴⁹ NAGY, 2001, 74–76.

rök összemosódása és a rendezetlen főparancsnoki viszonyok együtt komoly szerepet játszottak a vereségben.

Az orosz hadvezetés gyorsan levonta a tanulságot, és 1806-ban már hadosztályokba szervezte csapatait.¹⁵⁰ A gyalogezredek három zászlóaljból álltak, kettősével dandárt alkottak tekintet nélkül a három gyalogsági csapatnemre (muskétások, gránátosok, vadászok), három dandár alkotott egy hadosztályt, amelyhez egy könnyű- és nehézlovasságból álló lovasdandár, valamint egy erős vegyes tüzérdandár került beosztásra. Ezt a rendszert leginkább az 1793–1797-es francia szervezethez lehet hasonlítani. A hadseregnek nem volt tartalék nehézlovassága és tüzérsége, az egyes hadosztályok viszont komplett összefegyvernemiséget mutattak.

Az oroszok honvédó háborújukra továbbfejlesztették szervezetüket. A kétezredes dandárokat meghagyva a korábbi hadosztályokat átszervezték, két muskétásdandár mellé egy vadászdandárt osztottak be, a tüzérdandár állományát jelentősen csökkentették. A gránátosokból külön hadosztályokat szerveztek. Két-három gyalogoshadosztály alkotott egy hadtestet. A lovasságot két vérteshadosztályba, valamint lovashadtestekbe (vegyesen huszárok, dragonyosok és ulánusok) vonták össze lovastüzérséggel együtt. A franciák ellen két hadsereget szerveztek, amelyekhez erős tartaléktüzérség tartozott.¹⁵¹ Ez az orosz szervezet már megfelelt Napóleon 1805-ös rendszerének, és kellő rugalmasságot és tagoltságot biztosított a hadvezetés számára.

A porosz hadsereg reagált leglassabban a változásokra. Az első koalíciós háborúban természetesen még a korábbi módszereket követték.¹⁵² Olyannyira bíztak a II. Frigyes által felépített hadseregben, hogy 1806-ban teljesen elavult módon, a vonalharcászat elveinek megfelelően szervezték meg harcoló seregüket.¹⁵³ A teljes anakronizmust a jénai csatában a Rűchel-hadosztály által végrehajtott ferde harcrendű támadás mutatta.¹⁵⁴

A poroszok a teljes hadseregreform jegyében 1806 után a magasabbegység-szervezetet is átalakították. A három zászlóaljból álló gyalogezredek hármasával dandárokból vonták össze egy üteggel. Négy dandár alkotott egy hadtestet, amelyhez egy vegyes lovasdandár (minden lovassági csapatnem lovastüzérséggel) kapcsolódott egy erős tüzértartalékkal együtt. A porosz szervezet leginkább az 1807-es orosz rendszerhez hasonlatos, hiányzik az egységes lovastartalék csapatnemek szerint szétbontva, illetve a hadseregszintű tüzértarta-

¹⁵⁰ Az 1806 és 1810 között élő orosz szervezetről lásd Robert Goetz kiváló tanulmányát: GOETZ, Robert: *Between Inspections and Corps: The Russian Divisional Structure, 1806–1810*. (2002) (http://www.napoleon-series.org/military/organization/c_rusorg10.html mentve: 2010. január 5.); orosz hadrendet az eylaui csatában lásd: http://www.napoleon-series.org/military/battles/eylau1/c_eylauoob.html (készítette: Stephen MILLAR, mentve: 2011. január 5.)

¹⁵¹ Az orosz hadrendet a borogyinói csatában lásd: http://www.napoleon-series.org/military/battles/Borodino/Mikaberidze/OrdersofBattle/c_MikaberidzeOOB1.html (készítette: Alexander MIKABERIDZE, mentve: 2011. január 5.)

¹⁵² *Kriege*, 1905a, 263–273.; *Kriege*, 1905b, Anhang XVII. 369–370.

¹⁵³ CHANDLER, 1993, 38–46.; HÖPFNER, 1850, 45–91.

¹⁵⁴ CHANDLER, 1993, 61–65., HÖPFNER, 1850, 406–419.

lék. Ennél tovább a poroszok nem mentek, de ez a jelentős létszámelőnyben vívott 1813¹⁵⁵ és 1815¹⁵⁶ közötti háborúban nem okozott hátrányt.

Az angol hadsereg önmagában sohasem jelentett akkora tömeget, amely az európai szárazföldi hatalmak hadseregéhez lett volna mérhető. Wellington Spanyolországban hadseregét dandárokba és hadosztályokba szervezte, a gyenge lovasságot egyetlen tömbbe vonta össze, tüzérségéből képezett tartalékot.¹⁵⁷ Elvei még világosabban látszanak az 1815-ös németalföldi hadseregnél.¹⁵⁸ Gyalogoshadoszályait két hadtestben fogta össze, elkülönítette a nehéz- és könnyűlovasságot, erős tüzértartalékot képezett. Wellington teljes mértékben megértette a hadművészet változásait és hadserege tulajdonságaira kiválóan tudta ezeket adoptálni.

Párhuzamba állítva a császári–királyi hadsereg fejlődését a franciák ellenségeit alkotó orosz, porosz és angol hadseregekkel, látszik, hogy a császári–királyi hadsereg fejlődése ezekkel időben nagyságrendileg együtt, a francia elvek adoptálásával történt. A folyamatot azonban itt lehet a legalaposabban szemügyre venni, mivel a Habsburg Monarchia állt a legtöbb ideig hadban a franciákkal. Érdekes azonban megfigyelni, hogy a legnagyobb kényszerítő erő is itt hatott a modernizálásra, mégis egy olyan hatalom, Oroszország hadserege reagált a leggyorsabban, amely a legkevesebb időt töltötte hadban a franciákkal a négy legnagyobb hadsereggel rendelkező nagyhatalom közül.

¹⁵⁵ A Lipcsénél harcoló porosz hadsereget lásd: HOEN, 1913, Anhang II. 673–714.

¹⁵⁶ PLOTTHO, 1818, Beilagen XI. 36–55.

¹⁵⁷ Wellington hadseregének hadrendjét 1809. április 27-én lásd: http://www.napoleon-series.org/military/battles/c_britarmy5.html (készítette: Ron MCGUIGAN, mentve: 2011. január 5.)

¹⁵⁸ PLOTTHO, 1818, Beilagen X. 28–36.

5. A HADSEREG LÉTSZÁMA BÉKÉBEN ÉS A HÁBORÚKBAN - ERŐELOSZTÁS A HADSZÍNTEREKEN ÉS A HÁTORSZÁG- BAN¹

5.1. BEVEZETÉS

A hadsereg harcoló állományának szervezetét több szinten kell vizsgálni. A legalsó szintet a 18-19. századból 50 évet felölelő 1765 és 1815 közötti időszakban is az egységek, az ezredek (esetenként zászlóaljok, csapatok) jelentik. A hadsereg hadászati és harcászati feladatainak ellátása elsősorban a magasabbegység-szervezet, a dandárok, hadosztályok, hadtestek és hadseregek összetételének függvénye volt. A legmagasabb szintet a hadművészet katonapolitikai alkotóelemével lehet párhuzamba állítani, ez a hadsereg erőelosztásának kérdése. A politikai célok kijelölték azokat a katonai célokat, amelyek segítségével a politikai célokat akarták elérni. Ennek függvényeként vizsgálhatjuk meg, hogy a korszak háborúiban milyen arányban vetették be a rendelkezésre álló csapatokat az egyes hadszíntereken. Önmagában nem elegendő annak vizsgálata, hogy milyen erők álltak harcban a ellenséggel, mert ezek könnyen hamis következtetést indikálhatnak. Mindig meg kell vizsgálni a magasabb összefüggéseket, a katonai helyzetet, politikai szándékot, irányvonalakat, trendeket.

Nagyon nehéz objektív képes festeni a hadsereg erőelosztásáról. Hiába sikerült felkutatni a pontos létszámjelentéseket, amelyek nagy pontossággal megadják a katonák számát, mivel ezek tanulmányozása során olyan váratlan következtetéseket lehetett levonni, amelyek megingatják az abszolút létszámadatra alapozott erőelosztást. Háború idején ugyanis a hátszágban visszamaradt (és adott esetben más politikai célra tartalékol) csapatok létszáma nem mutat állandóságot, szezonális jelleggel változott. Ennek nagyon egyszerű oka, hogy a hátszági kiképző-alakulatok légénysége rendkívül nagy ingadozásokra volt képes. Ráadásul ezek az alakulatok gyakori meglehetősen nagy létszáma ellenére harcértékben korántsem vetekedhetett a frontcsapatokkal. A veszteségek pótlására elrendelt hadkiegészítés eredményeként az újoncokat a kiképző-alakulatok (tartalékosz-

¹ Amennyiben külön nem tüntetem fel, a fejezetben közölt létszámok a szolgálatképes katonák számát jelentik.

tály, kiképzőtartalék, negyedik zászlóalj stb.) kapták meg, és hetek, hónapok alatt faragtak katonákat az újoncokból.

A létszám, mint indikátor másik nagy hibája, hogy statisztikai összegzés eredményeként jött létre. Bármennyire is megbízunk a korabeli jelentésekben, nem mehetünk el a feltételezés mellett, hogy nem minden esetben fedték a beszolgáltatott adatok a valóságot. Rendkívül részletes jelentést kellett benyújtani a felsőbb hatóságoknak nem kizárólag az aktuális helyzetről, hanem az elmúlt időszak változásairól is. A legegyszerűbb adat a szolgálatképes katonák száma. Ez jelentette az egység harci erejét, viszont ez a szám kétes értékű. Meg kellett adni a szolgálatképtelen katonák számát, a veszteségeket, szökevényeket, egységüktől elvezényelték, távol lévők számát is. Ha végigtekintünk a számsorokon, akkor láthatjuk, hogy a csapatok elméleti létszáma (*Effectivstand*), és a szolgálati helyen tartózkodók száma (*Verbleiben in Loco*) között olykor nagyon jelentős különbségek tapasztalhatóak. Bár a jelentésekben mindent komolyan részletezni kellett, az távol lévők (*Absent*) oszlopa mindig nagy számot mutat. Kétséges tehát, hogy az adott pillanatban felvett adatsor mennyire reflektál a valós adatokra. A távol lévők megszöktek, elestek, elvezényelték őket?

Ez a két körülmény azt sugallja, hogy más alapvető indikátor után is kell nézni. A legkézenfekvőbb, és a valóságot talán legjobban megközelítő adat az egységek számára vonatkozik. A harcászati alapegységnek a gyalogságnál a zászlóalj, lovasságnál a svadron számított. Ezek száma lehetséges alapadat lehet. A legkomolyabb problémát itt az jelenti, hogy eltérések tapasztalhatóak az egyes egységek ereje között. Ez valóban igen komoly, szinte áthidalhatatlan aggály. A hadvezetés azonban igyekezett az egységeket megfelelő, és lehetőleg egyforma létszámon tartani, így akár hadjáratok közben is a létszám-kiegyenlítés gyakorlatát követte. Több alkalommal vontak össze csökkent létszámú egységeket, vagy nagyobb létszámúból kisebb létszámúba vezényelték katonákat.

Az egységek számának megállapításakor azonban sok mindenre ügyelni kell. A különböző típusú zászlóaljakat el kell különíteni, nem szabad egyszerűen összeadni a számukat, mert már minőségükből kifolyólag is más-más értéket képviseltek. Az egyes időszakoknak megfelelően fel kell mérni azokat a csapatnemeket, amelyek egységeit külön-külön kell jelezni. A szabadcsapatok eltérő szervezetük miatt nem képezhetik tárgyát ilyen felmérésnek. Számukra a szövegben utalok, de az adatsorba nem emelem be őket.

Az adatsorokban csak a reguláris alakulatok közé emeltekkel számolok, ezekre a lábjegyzetekben utalok. Ezeket is a részletesebb megkülönböztetés mellett alapvetően két összegző kategóriába, harcoló- és utánpótlási egységek sorába csoportosítom. Fontos megjegyezni, hogy a kapott számok relatív értékűek, csupán az összehasonlítást szolgálják. Mindezek mellett az abszolút számot is fontosnak tartom közölni, hiszen mégis ez az, ami alapján fogalmunk lehet a hadseregek nagyságrendjéről, erejéről. A rendelkezésre álló adattípusok közül a harc-képes létszámot adom meg, mert ez tűnik a legmegbízhatóbb, és legnagyobb információértékű adatnak. Abban az esetben, ha a többi adattípus tartalmaz érdemi adatot, természetesen ezt is közlöm.

5.2. II. JÓZSEF HADSEREG-FEJLESZTÉSI EREDMÉNYEI

5.2.1. BÉKEIDŐSZAK A BAJOR ÖRÖKÖSÖDÉSI HÁBORÚIG, 1765–1778

A hétéves háborút követően beköszöntő békeidőszak a császári-királyi hadsereg szempontjából is nyugalmasan telt. A hadsereg békehelyőrségekbe vonult vissza, létszámát csökkentették. Sajnálatos módon az 1790-ig terjedő időszakról meglehetősen kevés adat maradt fent, ami az Udvari Haditanács iratainak nagymérvű selejtezéséből ered, ezért elszírt adatokra vagyunk utalva. Ez azonban nem jelent nagy problémát, mivel a békében a hadsereg elhelyezkedésének súlypontja nem változott jelentős mértékben.

Az első teljes adatsor 1772-ből áll rendelkezésünkre, még a galíciai területek megszállása előtti időből.² A diszlokációs összegzés nem tartalmaz létszámadatokat, csupán a gyalog-, lovas- és tüzérezredek törzseinek és századainak főhadparancsnokságok és városok szerinti elhelyezkedését. A határőr csapatok közül csak a varasdi és báni generalátusok csapatait tartalmazza a kimutatás. Mivel a határőr csapatok béke- és mozgósítási létszáma jelentősen eltért, a kimutatásból kivettem, csakúgy, mint a tüzéretet is, hiszen itt is a funkcionális létszám jelentősen eltért a békelétszámtól.

A kimutatás gyalogosszázadok és svadronok szerinti adatai a következők:³

	gyalogosszázad		svadron	
Alsó-Ausztria	86	8,38%	6	2,56%
Belső-Ausztria	68	6,63%		
Csehország	226	22,03%	20	8,55%
Morvaország	164	15,98%	10	4,27%
Magyarország	208	20,27%	138	58,97%
Szlavónia	16	1,56%	6	2,56%
Bánát	16	1,56%	18	7,69%
Erdély	100	9,75%	24	10,26%
Itália	36	3,51%	6	2,56%

² AS Karton Nr. 5. 89b.

³ A kimutatásból a 23., 24., 33. és 41. gyalogezredek alezredesi zászlóaljai kimaradtak. Mivel a kimutatás többhelyütt tartalmaz egyértelmű elírást, és a 41. gyalogezred története szerint (FORMANEK, 1886, 543.) az alezredesi zászlóalj is az ezredtörzsszel együtt állomásozott, ezeket elírásnak értékeltem, és az ezredtörzs helyéhez számítottam.

Németalföld	90	8,77%	6	2,56%
Tirol	16	1,56%		
	1026	100,00%	234	100,00%

Az adatok szerint a hadsereg csapatai az egyes tartományok nagyságának, népességének megfelelően arányosan oszlottak el, egyetlen tartomány sem kényszerült jelentősen magasabb létszámú katonaság eltartására, mint ami elvárható volt. Kiugróan magas a magyar területeken elhelyezett lovasság száma, ami az olcsó gabonával és a legeltetési lehetőséggel magyarázható. Általánosságban a katonaság számára a magyarországi tartózkodásra kevesebb pénzt irányoztak elő, hiszen Magyarország a katonaság, és főként a lovasság számára fontos gabona és takarmány tekintetében többet termelt, mint ami saját szükséglete volt, így a felesleg egy részét a katonaság olcsón megkaphatta. Ugyanilyen nyilvánvaló, hogy Belső-Ausztria hegyes vidékein nem tartottak lovasságot.

A csapatok elhelyezését nem lehetett a politikai helyzettől függetleníteni. A kimutatás még Galícia megszállása előtt készült, de az egységeket a határ közelében már kezdték összevonni. Ez indokolja a meglehetősen magas magyarországi és erdélyi arányt. A következő évben készült kimutatás⁴ – az előzővel azonos módszertanú feldolgozás mellett – azonban már a hátszág magasabb részese-
dését mutatja:

	gyalogoszászad		svadron	
Alsó-Ausztria	130	12,67%		
Belső-Ausztria	84	8,19%		
Csehország	262	25,54%	14	5,98%
Morvaország	136	13,26%	10	4,27%
Magyarország	64	6,24%	108	46,15%
Szlavónia	16	1,56%	6	2,56%
Bánát	0	0,00%	6	2,56%
Erdély	60	5,85%	18	7,69%
Itália	72	7,02%	6	2,56%
Németalföld	106	10,33%	6	2,56%
Tirol	16	1,56%		
Galícia	80	7,80%	60	25,64%
	1026	100,00%	234	100,00%

A gyalogságot a magyarországi és erdélyi csapatösszevonásból ismét a hátszágba vonták vissza, az új tartományba kivétel nélkül alezredesi zászlóaljok kerültek. A lovasság eltartása szempontjából különösen fontos Galíciába Magyarországról, a Bánátból, Erdélyből és Csehországból vezényeltek lovasságot.

⁴ AS Karton Nr. 5. 92a.

Ez a két adatsor természetesen csak egységekkel számol. Mivel az egyes egységek feltöltöttsége eltérhetett, adatait csak ezzel a fenntartással kezelhetjük. A korszakból az 1775-ös évből maradt fent olyan összefoglaló jelentés⁵, amely – a határőr csapatok nélkül – a hadsereg egészének elosztását mutatja.

A hadsereg állománya a következő képet mutatja 1775. január végén:

	helyben		beteg		szolgálatképes		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Morvaország	15 509	719	1165	163	14 344	556	17 415	837
Alsó-Ausztria	10 399	713	834		9565	713	11 125	820
Csehország	31 616	2319	2158	284	29 458	2035	35 163	2507
Belső-Ausztria	9147		810		8337		11 506	
Galícia	20 372	6858	3029	1848	17 343	5010	9183	9183
Magyarország	20 765	12 227	3033	1739	17 732	10 488	24 335	14 455
Szlavónia	4054	611	726	91	3328	520	4276	837
Bánát	5736	762	1194	186	4542	576	5037	837
Erdély	11 199	1804	1630	348	9569	1456	12 411	2507
Itália	5378	489	1153	132	4225	357	5896	833
Németalföld	9591	675	836	219	8755	456	12 000	837
	143 766	27 177	16 568	5010	127 198	22 167	148 347	33 653

A szolgálatképes állomány megoszlása fegyvernemenként:

	gyalogos		lovas		összesen	
	abszolút	százalék	abszolút	százalék	abszolút	százalék
Alsó-Ausztria	8852	8,43%	713	3,22%	9565	7,52%
Belső-Ausztria	8337	7,94%	0	0,00%	8337	6,55%
Csehország	27 423	26,11%	2035	9,18%	29458	23,16%
Morvaország	13 788	13,13%	556	2,51%	14344	11,28%
Galícia	12 333	11,74%	5010	22,60%	17 343	13,63%
Magyarország	7244	6,90%	10 488	47,31%	17 732	13,94%
Szlavónia	2808	2,67%	520	2,35%	3328	2,62%
Bánát	3966	3,78%	576	2,60%	4542	3,57%
Erdély	8113	7,72%	1456	6,57%	9569	7,52%
Itália	3868	3,68%	357	1,61%	4225	3,32%

⁵ MilKom Nostitz-Rieneck Karton Nr. 10. 174a. Ez sem az eredeti kimutatás, hanem a bizottság által készített másolat, kivonat.

Németalföld	8299	7,90%	456	2,06%	8755	6,88%
	105 031	100,00%	22 167	100,00%	127 198	100,00%

Ez a kimutatás az előző kettőtől abban tér el, hogy nem csupán a gyalogezredek, gránátosok és lovasezredek állományát mutatja, hanem a helyőrségi csapatok, a tüzérség és a műszakiak is felvételre kerültek. A létszám elsősorban a tüzérség tekintetében jelentős, mivel mindhárom ezred, összesen több, mint háromezer fő Csehországban állomásozott. Ugyanilyen kiugró, hogy a közel háromezres létszámú helyőrségi ezredet a Bánátban helyezték el.

Az adatok alapján megállapítható, hogy a gyalogságot főként a birodalom nyugati részeiben, kiemelkedően Csehországban, a lovasságot viszont a keleti részekben, főként Magyarországon állomásoztatták. A hadsereg elhelyezésében kiugróan magas rész jutott Cseh- és Morvaországnak, közel annyi katonát tartottak itt, mint Magyarországon és az osztrák tartományokban együttesen. Ekkoriban még a hadsereg elosztásának belpolitikai indokait, az 1815 utáni időszaktól eltérően az adatok nem igazolják.

5.2.2. A BAJOR ÖRÖKÖSÖDÉSI HÁBORÚ, 1778–1779

A bajor örökséget eldöntő háborúra a hadsereget II. József parancsa szerint 1778. február 2-án mozgósították.⁶ Az előírásoknak megfelelően a századokat hadilétszámra töltötték fel, de ekkor még nem állították fel az alezredesi zászlóaljok harmadik osztályait. Emellett nagyszámú szabadcsapat alakítására adtak megbízást. A hadra kelő csapatokat a tervek szerint három hadseregbe szervezték. A csehországi hadsereg élére maga a császár állt, hozzá beosztva a korszak két legjobb császári-királyi hadvezére Moritz Lacy (1725–1801) és Ernst Gideon Loudon tábornagyok (1717–1790). A tervek szerint a hadsereg 87 gyalogoszászlóaljból, 110 svadronból és 336 lövegből állt 102 700 fővel. A morvaországi hadsereget a császár sógora, Albert szász-tescheni herceg tábornagy (1738–1822) vezette. Ezt a csoportosítást 41 gyalogoszászlóalj, 64 svadron és 165 löveg alkotta, ami 50 400 katonát jelentett. Magyarországon Esterházy tábornagy alatt 25 gyalogoszászlóaljat, 38 svadront és 100 löveget vontak össze 30 000 főnyi erőben. Tehát a poroszokkal szemben 153 gyalogoszászlóaljat, 212 svadront és 601 löveget vonultatott fel a császári-királyi hadvezetés.⁷ Ez a 183 100 fő az addigi legnagyobb Habsburg-haderő volt, amelyet valaha kiállítottak. A harctérre vezényelt csapatokon túl a hátsó részben ötvennyolc gyalogoszászlóalj maradt vissza, többnyire a gyalogezredek harmadik zászlóaljai, illetve határőregységek. A császár jelentős mértékben mozgósította tehát hadseregét a poroszok elleni összecsapásra. Ellenben meg kell jegyeznünk, hogy a poroszok szász szövetségeseikkel együtt még így is némi

⁶ CRISTE, 1904, 61.

⁷ CRISTE, 1904, 61–64.

számbeli fölénybe kerültek a császári-királyi hadsereggel szemben. Ez a tapasztalat indította II. Józsefet a hadsereg létszámának emelésére.

A hadsereg összevonását 1778 tavaszán indították meg. A tervekkel ellentétben azonban csak Csehországban és Morvaországban állítottak fel egy-egy hadsereget, az előbbi fő-, vagy nagy, az utóbbit előbb Morvaországi, később kis hadseregnek nevezték.⁸ A hadüzenet idejére (1778. július 2.) a következő erőkből álltak össze a hadseregek:⁹

	zászlóalj	svadron	század	szolgálatképes ember	szolgálatképes ló	hiányzó, beteg ember	hiányzó, beteg ló	összesen ember	összesen ló
fősereg	84	129	81	93 738	31 318	21 870	5849	115 608	37 167
kis sereg	53	93	35	56 447	18 796	14 831	3655	71 278	22 451
összesen	137	222	116	150 185	50 114	36 701	9504	186 886	59 618

A haderőből a háború hadműveleteinek folytatására összevont hadsereg állománya, tehát a hadsereg bevetett ereje 150 ezer szolgálatképes katonát jelentett. Criste hivatkozás nélküli diszlokációs hadrendjében¹⁰, amelynek beosztását az iratok nem támasztják alá, 175 ezer főben állapítja meg a haderő létszámát.¹¹ A mobil hadseregekhez nem vont, főként helyőrségi feladatokat ellátó csapatokkal együtt összesen 250 000 fő, 60 000 ló, valamint 768 löveg alkotta szerinte a teljes haderőt. Mivel adatát nem hivatkozva, ezért ezt az adatot nem tarthatjuk többnek, mint becslésnek, de mivel nem sikerült a hadsereg teljes egészét egy időpontban leíró forrást fellelni, ezért szükségképpen el kell fogadnunk. Arra azonban mindenképpen rá kell mutatni, hogy az általa a két hadseregről közölt adat magasabb, mint a forrásokban található¹², feltételezhetően a valós összerő némileg alacsonyabb lehetett a Criste által írtnál.

A háború kitörésekor a porosz hadsereg offenzív hadműveletet kezdett. II. Frigyes személyes parancsnoksága alatt a porosz fősereg Sziléziából Csehország keleti részébe, valamint Heinrich porosz királyi herceg alatt egy kisebb sereg Szászországon keresztül Csehország északi részébe vonult be. A császári-királyi fősereget II. József visszavonta, mivel túl erősnek ítélte a poroszokat. A szembenálló felek hosszasan manőverezésbe kezdtek, miközben számottevő harcra nem került sor. A porosz hadsereget a hadműveletek megviselték, a betegek és dezertálók

⁸ Jellemző a hadsereg elnevezésének hiányára, hogy Albert szász-tescheni herceg csak a „Parancsnokságom alatt lévő Hadsereg”-nek nevezi: AFA Karton Nr. 778. Hauptarmee 1778-6-33.

⁹ AFA Karton Nr. 778. Hauptarmee 1788-6-46

¹⁰ CRISTE, 1904, 263-266.

¹¹ NOSINICH, 1883, 1. szerint 129 zászlóaljat, 196 svadront és 678 löveget mozgósítottak 160 ezer fővel.

¹² A hadsereg létszámjelentései június második feléből: AFA Karton Nr. 778. Hauptarmee 1778-6-17d, 33, 33a, 33b, 33e, 46.

jelentősen apasztották a létszámot. II. Frigyes ezért 1778. augusztus végén úgy döntött, hogy visszavonja csapatait az ellenséges területről. A porosz főszereg Sziléziába húzódott vissza, Heinrich herceg csapatai pedig Szászországba vonultak. A császári-királyi csapatok meg sem próbálták erőteljesen üldözni a rossz állapotban lévő porosz csapatokat, így az október közepén beköszöntő hadműveleti szünetig csak jelentéktelen összecsapásokra került sor. A háború hátralévő részében a szembenálló seregek a határ két oldalán felsorakozva néztek egymással farkasszemet.¹³

23. táblázat

A bajor örökösödési háború során bevetett hadsereg megoszlása és ereje¹⁴

		egység			teljes létszám		hiány		szolgálatkész	
		szd.	zlj.	oszt.	fő	ló	fő	ló	fő	ló
1778. április közepe										
Főszereg Csehországban	gyalogság		70		52751		8434		44317	
	lovasság			31,5	11022	10683	1779	1440	9243	9243
	tüzérség				4027		1481		2546	
	tüzérségi kezelő				2039		35		2004	
	összesen		70	31,5	69839	10683	11729	1440	58110	9243
1778. április vége										
Főszereg Csehországban	gyalogság		84		67739		11359		56380	
	lovasság			49	17183	16930	3694	3441	13489	13489
	tüzérség				4091		1571		2520	
	tüzérségi kezelő									
	összesen		84	49	89013	16930	16624	3441	72389	13489
1778. május vége										
Főszereg Csehországban	gyalogság		87		69462		10039		59423	
	lovasság			58	20689	20458	4570	4339	16119	16119
	tüzérség				5426	783	2273	273	3153	510
	tüzérségi kezelő				3916		1391		2525	
	határőrtüzérség				4104		173		3931	
	összesen		87	58	103597	21241	18446	4612	85151	16629
Hadtest Morvaországban	gyalogság		46		38210		7247		30963	
	lovasság			34	12527	12183	2890	2546	9637	9637
	tüzérség				324	120			324	120
	tüzérségi kezelő				2041		142		1899	
	határőrtüzérség				2516		485		2031	

¹³ CRISTE, 1904, 75-126.; TÓTH-BARBALICS, 2002, 86-87.

¹⁴ AFA Karton Nr. 802. Hauptarmee 1779-13-5.

	összesen		46	34	55618	12303	10764	2546	44854	9757
	Mindösszesen		133	92	159215	33544	29210	7158	130005	26386
1778. június vége										
Főserg Csehországban	gyalogság		85		72224		12605		59619	
	lovasság			62,5	22879	21864	5367	4352	17512	17512
	törzscsapatok				4394	978	1460	423	2934	555
	tábori és határórtüzérség				8680		1657		7023	
	összesen		85	62,5	108177	22842	21089	4775	87088	18067
Második Hadserg Csehországban	gyalogság		42		36166		5735		30431	
	lovasság			35,5	12943	12649	2641	2347	10302	10302
	törzscsapatok				1519	251	316	95	1203	156
	tábori és határórtüzérség				4354		2373		1981	
	összesen		42	35,5	54982	12900	11065	2442	43917	10458
Hadtest Morvaországban	gyalogság		11		8648		2329		6319	
	lovasság			10	3702	3570	1156	1024	2546	2546
	összesen		11	10	12350	3570	3485	1024	8865	2546
	Mindösszesen		138	108	175509	39312	35639	8241	139870	31071
1778. július vége										
Főserg Csehországban	gyalogság		73		61033		10338		50695	
	lovasság			55,5	19118	18585	3821	3288	15297	15297
	tábori és határórtüzérség				8636		1955		6681	
	összesen		73	55,5	88787	18585	16114	3288	72673	15297
Loudon tábornagy hadserege	gyalogság		54		47556		7553		40003	
	lovasság			42,5	14738	14152	3891	3305	10847	10847
	tábori és határórtüzérség				4437		205		4232	
	összesen		54	42,5	66731	14152	11649	3305	55082	10847
Hadtest Morvaországban	gyalogság		11		9904		2793		7111	
	lovasság			10	3816	3439	957	580	2859	2859
	összesen		11	10	13720	3439	3750	580	9970	2859
	Mindösszesen		138	108	169238	36176	31513	7173	137725	29003
1778. augusztus vége										
Főserg Csehországban	gyalogság		75		64433		12039		52394	
	lovasság			55,5	18655	18165	3791	3301	14864	14864
	tábori és határórtüzérség				8784		1387		7397	
	összesen		75	55,5	91872	18165	17217	3301	74655	14864
Loudon tábornagy hadserege	gyalogság		60		52812		8053		44759	
	lovasság			45,5	15295	14750	3468	2923	11827	11827
	tábori és határórtüzérség				4589		793		3796	
	összesen		60	45,5	72696	14750	12314	2923	60382	11827

Hadtest Morvaországban	gyalogság		13 2/3		12141		2905		9236	
	lovasság			10	3501	3103	1233	835	2268	2268
	összesen		13 2/3	10	15642	3103	4138	835	11504	2268
	Mindösszesen		148 2/3	111	180210	36018	33669	7059	146541	28959
1778. szeptember vége										
Főszereg Csehországban	gyalogság		74 1/3		63989		12108		51881	
	lovasság			54	17620	17316	3969	3665	13651	13651
	vadász- és szabadcsapat	7			917		164		753	
	tábori és határórttűzérőség				8831		1378		7453	
	összesen	7	74 1/3	54	91357	17316	17619	3665	73738	13651
Loudon tábornagy hadserege	gyalogság		61		54226		9982		44244	
	lovasság			47,5	15475	14942	3796	3263	11679	11679
	vadász- és szabadcsapat	22			3328		586		2742	
	tábori és határórttűzérőség				4602		783		3819	
	összesen	22	61	47,5	77631	14942	15147	3263	62484	11679
Hadtest Morvaországban	gyalogság		23		17989		4008		13981	
	lovasság			13	4929	4644	1457	1172	3472	3472
	összesen		23	13	22918	4644	5465	1172	17453	3472
	Mindösszesen	29	158 1/3	114,5	191906	36902	38231	8100	153675	28802
1778. október vége										
Csehországban telelő hadsereg	gyalogság		113 1/3		99099		17194		81905	
	lovasság			82	27466	27123	6206	5863	21260	21260
	vadász- és szabadcsapat	38			6214	129	1314	9	4900	120
	törzscsapatok				6994	1423	4995	1057	1999	366
	tábori és határórttűzérőség				13816		3394		10422	
	összesen	38	113 1/3	82	153589	28675	33103	6929	120486	21746
Hadtest Morvaországban	gyalogság	7	39 1/3		38474		8706		29768	
	lovasság			31,5	10584	10308	2169	1893	8415	8415
	vadász- és egyéb csapat	5	1		2207		274		1933	
	összesen	12	40 1/3	31,5	51265	10308	11149	1893	40116	8415
	Mindösszesen	50	153 2/3	113,5	204854	38983	44252	8822	160602	30161
1778. november vége										
Csehországban	gyalogság		109		99507		21322		78185	

telelő hadsereg			1/3							
	lovasság			70 3/4	23737	22932	5477	4672	18260	18260
	vadász- és szabadcsapat	37			5285	70	1141	2	4144	68
	törzscsapatok				7115	1388	3685	635	3430	753
	tábori és határórtü- zérség				11779		2265		9514	
	összesen	37	109 1/3	70 3/4	147423	24390	33890	5309	113533	19081
Hadtest Morva- országban	gyalogság	7	43		42932		10078		32854	
	lovasság			43	14600	14690	2865	2955	11735	11735
	vadász- és egyéb csapat	12			1662		172		1490	
	tábori tüzérség				2078		1407		671	
	összesen	19	43	43	61272	14690	14522	2955	46750	11735
	Mindösszesen	56	152 1/3	113 3/4	208695	39080	48412	8264	160283	30816
1778. december vége										
Hadsereg Cse- országban	gyalogság	2	109		102988		25717		77271	
	lovasság			68,5	23582	22418	5758	4594	17824	17824
	vadász- és szabadcsapat	33			4838	77	1107	2	3731	75
	törzscsapatok				7465	1382	3553	574	3912	808
	tábori és határórtü- zérség				6625		2884		3741	
	összesen	35	109	68,5	145498	23877	39019	5170	106479	18707
Hadtest Morva- országban	gyalogság		44 1/3		43995		10998		32997	
	lovasság			45	15728	15220	3046	2538	12682	12682
	vadász- és egyéb csapat	22			3022		473		2549	
	tábori tüzérség				2087		1207		880	
	összesen	22	44 1/3	45	64832	15220	15724	2538	49108	12682
	Mindösszesen	57	153 1/3	113,5	210330	39097	54743	7708	155587	31389
1779. január vége										
Hadsereg Cse- országban	gyalogság	2	102 1/3		102753		28882		73871	
	lovasság			69,5	25308	22303	6551	3546	18757	18757
	vadász- és szabadcsapat	34			4861	83	1089	1	3772	82
	törzscsapatok				7615	1405	4077	331	3538	1074
	tábori és határórtü- zérség				7478		3462		4016	
	összesen	36	102 1/3	69 1/2	148015	23791	44061	3878	103954	19913
Hadtest Morva- országban	gyalogság	2	55		47154		9544		37610	
	lovasság			45	16958	15795	3559	2396	13399	13399

	vadász- és egyéb csapat	36			4762		872		3890	
	tábori tüzérség				2099		1093		1006	
	összesen	38	55	45	70973	15795	15068	2396	55905	13399
	Mindösszesen	74	$\frac{157}{1/3}$	114,5	218988	39586	59129	6274	159859	33312
1779. február vége										
Hadsereg Csehországban	gyalogság		101		107431		31585		75846	
	lovasság			68,5	26275	23568	6294	3587	19981	19981
	vadász- és szabadcsapat	40			5654	99	1204	2	4450	97
	törzscsapatok				7518	1290	4221	455	3297	835
	tábori és határőrtüzérség				7767		2914		4853	
	összesen	40	101	$\frac{68}{1/2}$	154645	24957	46218	4044	108427	20913
Hadtest Morvaországban	gyalogság	2	55		53806		16369		37437	
	lovasság			45,5	17422	16622	3147	2347	14275	14275
	vadász- és egyéb csapat	34			5034	224	1063	27	3971	197
	tábori tüzérség				2136		1114		1022	
	összesen	36	55	45,5	78398	16846	21693	2374	56705	14472
	Mindösszesen	76	156	114	233043	41803	67911	6418	165132	35385
1779. március vége										
Hadsereg Csehországban	gyalogság		101		112100		40312		71788	
	lovasság			$\frac{68}{3/4}$	27125	24794	5748	3417	21377	21377
	vadász- és szabadcsapat	44			6382	104	1430		4952	104
	törzscsapatok				7328	1415	4061	364	3267	1051
	tábori és határőrtüzérség				8074		3451		4623	
	összesen	44	101	$\frac{68}{3/4}$	161009	26313	55002	3781	106007	22532
Hadtest Morvaországban	gyalogság		53		58901		15736		43165	
	lovasság			45	17908	16702	3547	2341	14361	14361
	vadász- és egyéb csapat	36		0,5	5914	222	2063	100	3851	122
	tábori tüzérség				2136		1114		1022	
	összesen	36	53	45,5	84859	16924	22460	2441	62399	14483
	Mindösszesen	80	154	$\frac{114}{1/4}$	245868	43237	77462	6222	168406	37015

A bajor örökösödési háború második évében a hadseregszervezet szempontjából mindössze annyi történt, hogy felállították az alezredesi zászlóaljok harma-

dik osztályát,¹⁵ valamint elkezdődött az új állománytáblázat szerinti teljes feltöltöttség elérése céljából a birodalom egészére kivetett 97 000 újonc bevonultatása, kiképzése és a harcoló csapatokhoz indítása.¹⁶ A háború azonban nagyon hamar véget ért, mert a háborúzó felek 1779. május 13-án Teschenben békét kötöttek.¹⁷ Ezt követően a hadsereg ismét békelábra állt.

5.2.3. A BAJOR ÖRÖKÖSÖDÉSI HÁBORÚTÓL A TÖRÖK HÁBORÚIG, 1779–1787

A hosszú 23. táblázatból kitűnik, hogy a bevetett csapatok száma folyamatosan változott. Ezek a változások azonban nem jelentettek lényegi eltéréseket.¹⁸ A hadsereg 1778 májusának végére érte el a bevethető szintet. A Csehországra törő porosz csapatok ereje¹⁹ miatt II. József igyekezett növelni a bevetett haderő létszámát, de ennek eredménye csak az ősz folyamán mutatkozott meg, ekkor sikerült 150 ezer fölé vinni a bevethető katonák számát. A növekedés tendenciája világos, de mindenképpen rámutat a lassú feltöltés problematikájára. A hadműveletek aktív szakaszában volt a bevethető katonák száma a legalacsonyabb.

A bevethető létszám növelése a zászlók alól hiányzók számának ugrásszerű növekedését is hozta. Amíg a háború kitörésekor ezek aránya 20,30% volt, a háború végére az arány már 31,5%-ra emelkedett. Ez azt mutatja, hogy a harcképes állomány növelése háborús körülmények között különösen nehéz volt, mivel a dezertálások és a sebesülések következtében az inaktív és a hiányzó állomány nagy ütemben növekedett. Pedig a bajor örökösödési háborúban csak kisebb összecsapások voltak, és a harci veszteség rendkívül kicsi maradt. Viszont a szökések és a hadsereg-összevonások során elkerülhetetlenül megjelenő járványok mindenképpen megnehezítették a létszámnövelést háborús körülmények között.

Ezek a tapasztalatok indították az uralkodót arra, hogy tartósan növelje a csapatok létszámát, hogy már a háború kitörésének kezdetére megfelelő létszám álljon rendelkezésre. A háborút követő jelentős létszámemelésekben ezt a törekvést egyértelműen ki lehet mutatni.

A bajor örökösödési háborút követő közel egy évtizedes békeidőszakból alig maradt fent olyan koherens adatállományt tartalmazó irat, amely alkalmas lenne

¹⁵ Az alezredesi zászlóalj feltöltéséről az 51. gyalogezrednél: MAENDL, 1897, 336.

¹⁶ CRISTE, 1904, 116.

¹⁷ TREUENFEST, 1882, 236.; GHILLANY, 1865, 328.

¹⁸ A továbbiakban éppen amiatt, hogy nem ad jelentős többletinformációt, mellőzöm ilyen jellegű, havi rendszerességű létszámjelentések közzétételét még abban az esetben is, ha rendelkezésre állnak ilyen egyenmű adatsorok. Az első alkalommal viszont szükségesnek tartottam egy ilyen adatsor közzétételét, hogy megfelelően alátámasszam ezen állásponatomat. A továbbiakban a létszámok vizsgálatát a háború menetében fontos időpontokra alapozom.

¹⁹ NOSINICH, 1883, 3. a porosz-szövetséges haderőt 160 ezer főre teszi, miközben II. József serege szerinte 175 ezer főre nőtt.

összehasonlításra. A hadsereg teljes állományát tartalmazó főtáblázatokat sajnálatos módon nem gyűjtötték egybe, így darabonként kiselejtezték.²⁰

Az 1782-es mobilizációs terv²¹ tartalmazza az az évi diszlokációt a kimozdítandó csapatok tekintetében. Ez alapján megállapítható, hogy a bajor háború előtti beosztási rend nem változott.

	gyalogezered	gránátoszászlóalj	lovasezered
Alsó-Ausztria	9	3	2
Belső-Ausztria	6	2	
Csehország	14	5	6
Morvaország	9	3	4
Galícia			7
Magyarország	8	3	12
Szlavónia	1		1
Erdély	2	1	2
Itália	2	1	
Németalföld	5	2	1
Tirol	1		
	57	20	35

Ez az adatsor nem tartalmazza az alezredesi zászlóaljakat, amelyek igen nagy részben Galíciában állomásoztak. Ezek hozzászámításával a fentebbi megállapításokat ez az adatsor is alátámasztja.

Érdekes összevetni az adatokat a hadvezetés által ismert népességszámmal. A II. József-féle népszámlálások és becslések adataiból felállított adatsor a következőképpen fest:²²

Alsó-Ausztria	1 963 096	8,02%
Belső-Ausztria	1 694 057	6,92%
Csehország	2 896 497	11,83%
Morvaország	1 600 367	6,54%
Galícia	3 440 075	14,05%
Magyarország	7 116 789	29,07%
Erdély	1 403 401	5,73%
Itália	1 340 000	5,47%
Németalföld	2 000 000	8,17%
Tirol	680 204	2,78%

²⁰ A főtáblázatokat csak 1791-től gyűjtötték egybe. A korábbiak megtalálására az iratok keletkezési helye, az Udvari Haditanács iratanyagában próbálkoztam. Például az 1784-es főtáblázatot megtaláltam (HKR Buch Nr. 1811. Index S) a D ügyosztály iratai között (HKR Buch Nr. 1832. Dep. D. Protokoll p. 110.), azonban az eredeti iratot kiselejtezték.

²¹ Mem Karton Nr. 70. Faszikel VII. Nr. 43. p. 4-5.

²² *Kriege*, 1905a, Anhang XII. 535.

Határőrvidék	350 000	1,43%
Összesen	24 484 486	100,00%

A hadsereg egység- és létszámadatai néhány százalékos eltéréssel szépen követik a népességarányokat három tartomány kivételével. Magyarország létszámarányához képest közel 15%-kal kevesebb katonát tartott el, ellenben Cseh- és Morvaország együttesen szinte pontosan ugyanennyivel többet. A különbség azonban csak látszólagos, mivel a magyar területeken lévő lovasság fenntartása fajlagosan többbe került. Lacy szabályzata alapján számolva²³ egy vértesezred fenntartása 44%-kal került többbe, mint egy gyalogsezredé, ami súlyozza az eltar-tási adatokat. Ez a súlyozás azonban még mindig nem kompenzálja a magyar területek relatív alacsony, és a cseh-morva területek relatív magas terheltségét.

5.3. A TÖRÖK HÁBORÚ, A NÉMETALFÖLDI FELKELÉS ÉS A POROSZ FENYEGETÉS

II. József külpolitikájának egyik legfontosabb elemét az orosz szövetség jelentette. A korszakos jelentőségű orosz uralkodót, II. Katalint érdekei szintén közelítették a Habsburg Monarchiához. Az Orosz Birodalom régi törekvése, a meleg tengerekre való kijutás céljával a 18. század folyamán több alkalommal viselt háborút a térség felügyeletének jogáért. A század második felére az oroszok déli törekvéseinek legfőbb ellenfele a már jócskán hanyatlófélben lévő Török Birodalom lett. A déli expanzió jegyében 1768 és 1774 között vívott háború Oroszország számára jelentős eredményeket hozott (és egyben a Habsburg Monarchia a háború következményeként kebelezhette be Bukovinát 1775-ben)²⁴, amit II. Katalin tovább kívánt fejleszteni. Már 1782-ben megkereste a Török Birodalom felosztására irányuló tervével II. Józsefet, aki akkor még elutasította ezt a tervezetet²⁵, de 1787-ben, II. Frigyes porosz király halált követően már úgy érezte, hogy a nagy ellenfél fenyegetése megszűnt, és nagyobb lett a politikai mozgástér.

A háborút végül a törökök üzenték meg 1787. augusztus 24-én az oroszoknak.²⁶ II. József már az év elején megkezdte a hadsereg lassú mozgósítását és összehúzását a déli határok mentén, a végleges mozgósító és összehúzó parancsot 1787. szeptember 10-én adták ki.²⁷ A külpolitikai helyzet azonban nem tette lehetővé a hadsereg egészének bevetését a törökök ellen. Németalföldön a II. József rendelkezései ellen már szerveződött az összefogás, és a helyzet robbanásig fe-

²³ *Reglement Infanterie*, 1769, 68; *Reglement Cavallerie*, 1769, 75.

²⁴ GHILLANY, 1865, 320-321.; BÁNLAKY, 2001, 19. II. József kora B) 1.; CRISTE, 1904, 45.

²⁵ BÁNLAKY, 2001, 19. II. József kora B) 1.; CRISTE, 1904, 138-139.

²⁶ GHILLANY, 1865, 348.

²⁷ CRISTE, 1904, 155.

szült, ami nem tette lehetővé csapatok elvezénylését. Emellett Csehországban is jelentős erőt kellett visszatartani a poroszok fenyegető magatartása miatt.²⁸

A török határ mentén hat csoportban vonták össze a mozgósított haderőt. Galíciában és Bukovinában Coburg lovassági tábornok, Erdélyben Fabris altábornagy, a Bánátban Wartensleben altábornagy, Szlavóniában Mittrowsky altábornagy, a Duna mentén a főszereg II. József, Horvátországban De Vins altábornagy, 1788. áprilisától Liechtenstein lovassági tábornok parancsnoksága alatt készült fel az összecsapásra. Még 1787. december elején, tehát hadüzenet nélkül a hadvezetés megkísérelte Belgrád lerohanását, de az Alvinczy vezérőrnagy által vezetett vállalkozás kudarcba fulladt.

A hadsereg a hosszú határ mentén az 1787. szeptember 10-i parancs értelmében hat sereget alkotva vonult fel:²⁹

seregetest	parancsnok	zászlóalj svadron	
1. főszereg a Duna mentén	II. József	38	76
2. horvátországi hadsereg	de Vins	17	4
3. Szlavóniában	Mittrowsky	15	
4. Bánátban	Wartensleben	7	12
5. Erdélyben	Fabris	16	30
6. Galíciában	Coburg	15	12
összesen		98	134

Ez a felvonulási terv azonban csak részben valósult meg, mert az egyes seregetestek további csapatokkal bővültek. Ezek számát pontosan meghatározni az adatok sokfélesége és a folytonos átszervezések miatt nehéz feladat. Így az eredetileg csak a hadsereg alig több, mint felére vonatkozó mozgósítás a hadsereg háromnegyedére terjedt ki. A hadszíntereken a szakirodalom adatai szerint a következő erők szálltak harcba:³⁰

seregetest	BÁNLAKY		CRISTE, 1904	
	zászlóalj	svadron	zászlóalj	svadron
1. főszereg a Duna mentén	57 (76)	88 (100)	59	80 ³¹
2. horvátországi hadsereg	17	4	17	4

²⁸ Lásd pl. az 57. gyalogezred: MACIAGA, 1898, 160.

²⁹ CRISTE, 1904, 155., a határőregységek nagyobbik részét nem tartalmazza a beosztás, mert azokat saját területük védelmében vetették be, valamint a határmenti erődök őrségét is megerősítették. Az iratokban a főszereget és a horvátországi sereget hadseregnek (*Armee*), a többi hadtestnek (*Corps*, vagy *Armeecorps in Slavonien*), vagy egyszerűen csapatoknak (*Truppen in Slavonien*) nevezték. A későbbi magasabbegység-szervezeti foglamakat (hadtest, hadosztály) csak annak tudatában használhatjuk, hogy ezek a csapatok még nem a későbbi tudatosan, programszerűen szervezett magasabbegységek voltak.

³⁰ A csapatok erősségére vonatkozó adatok részleteiben eltérőek, azok időben is változtak a hadsereg szervezetének változásai miatt. A táblázat BÁNLAKY 19.; II. József kora; B); 2. és CRISTE, 1904, 155. adatait tartalmazza.

³¹ CRISTE, 1904, 159.

3. Szlavóniában	13		15	
4. Bánátban	7	12	15	28 ³²
5. Erdélyben	12	22	16	30 ³³
6. Galíciában	7	12	7	18 ³⁴
összesen	113 (132)	138 (150)	129	160
	272 422 fő, 1140 löveg			

A szakirodalom adatait a forrásokkal összevetve sokkal homályosabb képet kapunk. A források esetlegessége miatt nem lehet ilyen pontos pillanatképet nyújtani a hadtestek létszámáról, mivel egységes állománytáblázat nem maradt fent, ezért elszórt részadatokra vagyunk utalva.

A horvátországi hadtestben február végén 16 határőr- és 4 sorzászlóaljban 27 499 gyalogos, három osztályban 855 lovas, 1571 helyőrségi (határőr), tüzér és műszaki katona, valamint hat határőrezred határvédelmi osztályában 5414 fő, összesen 35 339 katona teljesített szolgálatot.³⁵ Május közepéig a lovasság négy további osztállyal növekedett.³⁶

A szlavóniai hadtest a március 31-i létszákimutatás alapján hat határőr- és három sorzászlóaljban 11 725 gyalogost és három osztályban 808 lovaszt számlált.³⁷

A főszereg április végén 56 zászlóaljban (ebből tíz gránátos) 55 562 gyalogost, 39 osztályban 9893 lovaszt és két szabadcsapatban 900 gyalogost számlált.³⁸ Az április 1-i hadrendből kiderül, hogy ehhez még a törzshöz beosztott törzsgyalogezred (2. helyőrségi ezred), három ulánusosztály és egy utászzászlóalj csatlakozott,³⁹ illetve egy gyalogezred két zászlóalja helyőrségként volt alárendelve a főszeregnek.⁴⁰

A Bánátban működő hadtestben nyolc sor- és négy határőr-zászlóaljában 13 407 gyalogos, hat osztályában 1150 lovas teljesített szolgálatot.⁴¹

Az erdélyi és a galíciai hadtestről nem áll rendelkezésünkre ebből az időszakból pontos létszámadat. Erdélyben a két erdélyi sor- (3-3) és három határőrezred (2-2) összesen 12 zászlóalja mellett három lovasezred 11 osztálya állomásozott. Galíciában az év egyetlen jelentős eredményt hozó hadszínterén érdekes módon a leggyengébb hadtest került bevetésre. A tíz sorzászlóaljból és 17 lovasosztályból álló hadtesthez az 1. helyőrségi ezred két zászlóalja is csatlakozott.⁴²

³² CRISTE, 1904, 162.

³³ CRISTE, 1904, 169.

³⁴ CRISTE, 1904, 172.

³⁵ AFA Karton Nr. 839. Armeekorps in Kroazien 1788-3-6.

³⁶ AFA Karton Nr. 839. Armeekorps in Kroazien 1788-5-3.

³⁷ AFA Karton Nr. 841. Slavonien 1788-3-16.

³⁸ AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-4-1.

³⁹ AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-4-1a.

⁴⁰ AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-4-ad34.

⁴¹ AFA Karton Nr. 819. Banat 1788-4-2.

⁴² AFA Karton Nr. 819. Hauptarmee 1788-5-1. Az egész hadrakelt hadsereg beosztását tartalmazó irat szerint 1788. május elején összesen 130 zászlóaljat és 168 svadront mozgósítottak a törökök ellen.

A hátszágban jelentős erők maradtak vissza. Németalföldön az ottani kiegészítésű csapatok közül a felkelés miatt nem lehetett elvezényelni egyetlen egységet sem, így 19 zászlóalj és három osztály maradt ott.⁴³ Emellett Csehországban 38 zászlóalj és 16 osztály, Morvaországban 16 zászlóalj és 10 osztály, Ausztriában 5 zászlóalj és két osztály, Galíciában mindössze egy zászlóalj és két osztály, Itáliában két zászlóalj (valamint egy helyőrségi zászlóalj és egy törzsdragonyos-szvadron), Magyarországon két zászlóalj, Tirolban egy zászlóalj, Erfurtban egy zászlóalj, Eszéken három zászlóalj, az Adriai-tenger vidékén öt zászlóalj maradt vissza.⁴⁴

Július közepére a főszeregben mindössze 43 zászlóalj maradt (ebből tíz gránátos) 28 osztállyal, miközben a galíciai hadtest ereje egy osztállyal, a szlavóniai hadtest nyolc zászlóaljjal és hat osztállyal nőtt.⁴⁵ Az erők gyors váltakozása, a számtalan kiküldetés, helyőrségek visszahagyása és elvezénylések miatt az egyes hadtestek, hadsereg állományának változásait lehetetlen követni.

Két adatot viszont érdemes feljegyezni. Az erdélyi hadtest állománytáblázatai 1788 szeptemberétől maradtak fent. Ez alapján 1788. szeptember végén a hadtest hat határőr- és tíz sorzászlóaljban 17 878 gyalogost, 15 osztályban 4701 lovas, két szabadcsapattal együtt a műszaki, tűzér, szekeres és műszaki egységek pedig 2512 katonát számláltak. Ekkor a hadtest ereje 25 091 főt tett ki.⁴⁶

A horvátországi és az ennek alárendelt szlavóniai hadtest együttes ereje beszámítva a területvédelmi és helyőrségi csapatokat is 1788 novemberének végén 18 sorzászlóaljban, 18 határőrszászlóaljban, három szabadcsapatban és egy helyőrségi határőrszászlóaljban, tíz osztályban és két lovas szabadcsapatban, valamint a kilenc határőrszereg területvédelmi osztályaiban az igen tekintélyes, 58 747 főt (ebből 3390 lovas) érte el.⁴⁷

A háborút 1788. február 9-én üzentte meg II. József.⁴⁸ A hadműveletek azonban lassan bontakoztak ki. A csapatok vontatottan érkeztek be a gyülekezési helyekre, és a hadvezetés sem volt elég erélyes. Az első sikereket Coburg hadteste érte el, amely az összes közül a leggyengébb csapatokból állt. Az erdélyi hadtest támogatásával Moldvában sikeresen nyomult előre, és kisebb orosz segítséggel jelentős területet szállt meg.⁴⁹ Erdélyben a császári-királyi csapatok védelemre rendezkedtek be.⁵⁰

A harcok a Duna és a Dráva mentén nem alakultak ilyen sikeresen. II. József hadvezéri tehetsége nem bizonyult elegendőnek a főszereg hadműveleteinek veze-

Oskar Criste a galíciai hadtest létszámát a háború kezdetekor - saját korábbi adatával ellentétben - 10 zászlóaljban és 36 szvadronban 12 900 gyalogosban és 5600 lovasban adja meg. CRISTE, 1904, 171.

⁴³ WIENER, 1885, 88.

⁴⁴ AFA Karton Nr. 820. Hauptarmee 1788-6-ad2.

⁴⁵ AFA Karton Nr. 820. Hauptarmee 1788-7-12.

⁴⁶ AFA Karton Nr. 837. Armeekorps in Siebenbürgen 1788-13-9.

⁴⁷ AFA Karton Nr. 822. Hauptarmee 1788-11-3.

⁴⁸ GHILLANY, 1865, 349.; CRISTE, 1904, 159.; BÁNLAJKY, 2001, 19. II. József kora B) 2.

⁴⁹ CRISTE, 1904, 171-177.; BÁNLAJKY, 2001, 19. II. József kora B) 2.

⁵⁰ CRISTE, 1904, 169-171.; BÁNLAJKY, 2001, 19. II. József kora B) 2.

tésére. Hiába vette maga mellé Lacy tábornokot, képtelenek voltak Belgrád körülrészesítésére, ami a hadjárat egyetlen jelentős célja lehetett volna. A főszereg hónapokon keresztül vesztegelt különféle indokokkal, mialatt a katonákat járványok tizedelték. 1788 augusztusában a törökök magukhoz ragadva a kezdeményezést a nagyvezéri főszereggel a Bánátba törtek be, és elvonták a császári-királyi csapatokat Belgrád még mindig napirenden lévő ostromáról. A Bánátban nem találkozott a két főszereg, kölcsönös manővereket követően a törökök elhagyták ugyan a területet, de szeptember 20-21-én éjjel a császári-királyi csapatok körében egy török támadásról szóló téves hír miatt kitört pánik óriási káoszt okozott, és egy elvesztett csatával ért fel. Ez az esemény teljesen demoralizálta a sereget és a hadvezetést is, így további komoly hadműveletekbe bele sem kezdtek.⁵¹

A harcokat Horvátországban is csak korlátozott siker koronázta. Erre is augusztus közepéig kellett várni, ugyanis ekkor vette át Loudon tábornagy a parancsnokságot, aki azonnal támadásba lendült, de néhány határmenti török erőd bevétele mellett többet nem tudott elérni.⁵²

1788 novemberének végén a császár ideiglenesen Kinsky lovassági tábornokot állította a főszereg élére, és a fegyverek a következő év tavaszáig nyugodtak.⁵³

A háború következő évében is lassan indultak el a hadműveletek. A hadsereg beosztása némileg megváltozott, ezúttal négy csoportot alakítottak ki: a moldvai hadtestet Coburg lovassági tábornok, az erdélyi hadtestet Hohenlohe altábornagy, a Duna-menti főszereget Hadik tábornagy, a horvát és szlavón hadtestet Loudon tábornagy alatt.

Az év elején az egyes seregtestek ereje a következőképpen festett:⁵⁴

	zászlóalj	svadron
Főszereg	48	96
Horvátországi és Szlavóniai Hadtest	43	30
Galíciai Hadtest	19	26
Erdélyi Hadtest	8	14
Összesen	118	166

A seregtestek ereje folyamatosan változott, a főszereg például április 27-én már 52 zászlóaljból, 96 svadronból és 21 századnyi szabadcsapatból,⁵⁵ július elején 63 zászlóaljból, 90 svadronból és 20 századnyi szabadcsapatból állt.⁵⁶ Belgrád ostromára a Horvátországi Hadtestből kapott jelentős erősítésekkel együtt 88 zászlóaljat és 114 svadront vontak össze, amelyből elképesztő módon 13 zászlóaljat és 10 svadront vetettek be az erőd ellen, a fennmaradó erő csak biztosítófeladatokat látott el.⁵⁷ Az ostromsereg október elejére 28 zászlóaljra és 22 svadronra

⁵¹ CRISTE, 1904, 159-166.; BÁNLAKY, 2001, 19. II. József kora B) 2.

⁵² CRISTE, 1904, 166-168.; BÁNLAKY, 2001, 19. II. József kora B) 2.

⁵³ CRISTE, 1904, 166.

⁵⁴ AFA Karton Nr. 856. Hauptarmee 1789-2-1.

⁵⁵ AFA Karton Nr. 856. Hauptarmee 1789-4-27.

⁵⁶ AFA Karton Nr. 857. Hauptarmee 1789-7-ad6.

⁵⁷ AFA Karton Nr. 857. Hauptarmee 1789-9-12.

növekedett.⁵⁸ A téli szállásra vonuló főszereg 93 zászlóaljból, 114 svadronból és 20 századnyi szabadcsapatból állt.⁵⁹

A hadműveletek ismételten a moldvai és havasalföldi hadszíntéren indultak meg elsőként. Az orosz és a császári-királyi csapatok Moldva elfoglalása után Havasalföld ellen vonultak, amelyet hullámszó harcokat követően végül a szeptember 22-én a Martiniesti mellett vívott csatával sikeresen hatalmukba kerítették. A hadműveletekbe az erdélyi hadtest katonái is aktívan bekapcsolódtak.⁶⁰

A horvátországi hadszíntéren a Loudon tábornagy vezetése alatti hadtest sikeresen támadta a törökök határmenti erődjait, de a főszereg tétlensége, később pedig Belgrád ostroma miatt jelentős eredményt nem tudott elérni.⁶¹ A főszereget vezető Hadik András tábornagy manőverezésén kívül nem indított támadó hadműveleteket. Helyét augusztus 17-én Loudon tábornagy vette át, aki Belgrád elfoglalását tűzte ki célul. Alig egy hónap leforgása alatt, szeptember 12-én érkezett a hadsereg Belgrád alá, az ostrom végre megkezdődhetett. Mindössze négy hét kellett Belgrád bevételéhez, a törökök október 9-én kapituláltak,⁶² ezzel az 1789-es hadjárat rövidesen véget is ért.

Eközben a Németalföldön a súlyos politikai konfliktus heves és véres felkelésbe torkollt. A császári-királyi hadsereg csapatai nem tudták a felkelést leverni, ezért kénytelenek voltak a tartomány nagyobbik részét feladni,⁶³ végül a felkelők 1790. január 4-én kikiáltották függetlenségüket.⁶⁴

A következő évben mindkét fél részéről kisebb erőket vetettek be a török háborúban. A porosz támadási veszély miatt a törökök ellen bevetett hadseregből csapatokat vezényeltek Csehországba, ami nagyban korlátozta a hadműveleteket.⁶⁵

A császári-királyi hadsereget az év elején az alábbiak szerint osztották el:⁶⁶

	zászlóalj	svadron
Törökök elleni hadsereg		
Oláhországi Hadtest	29	56
Magyarországi Hadtest	34	34
Horvátországi Hadtest	21	20
Összesen	84	110

⁵⁸ AFA Karton Nr. 857. Hauptarmee 1789-10-1.

⁵⁹ AFA Karton Nr. 857. Hauptarmee 1789-12-35.

⁶⁰ CRISTE, 1904, 187-198., 202-210. 215-225.; BÄNLAKY, 2001, 19. II. József kora B) 4.

⁶¹ CRISTE, 1904, 181-187., 215-225.; BÄNLAKY, 2001, 19. II. József kora B) 4.

⁶² CRISTE, 1904, 181-187., 198-202., 210-225.; BÄNLAKY, 2001, 19. II. József kora B) 4.

⁶³ CRISTE, 1904, 226-242.

⁶⁴ GHILLANY, 1865, 358.

⁶⁵ A hátszágban maradt csapatokat, amelyeket nem küldtek a törökök ellen csak ekkor mozgósították, lásd: MACIAGA, 1898, 163.

⁶⁶ CRISTE, 1903, 29-30.; CRISTE, 1904, 248-249. Criste a magyar gyalogezredek negyedik zászlóaljai mellett hat szabadcsapatot is bevett a kimutatásába.

Poroszország elleni hadsereg		
Csehországi Hadtest	40	40
Morvaországi Hadsereg	61	82
Galíciai Hadtest	12	24
Összesen	113	146
Helyőrségek		
Németalföld	20	8
Magyarország	12	
Tengermellék	4	
Tirol	1	
Erdély	2	
Előausztria	1	
Birodalom ⁶⁷	1	
Bécs	1	
Itália	3	
Összesen	45	8
Törökök ellen	84 (34,71%)	110 (41,67%)
Poroszok ellen	113 (46,69%)	146 (55,30%)
Helyőrségben	45 (18,60%)	8 (3,03%)
Összesen	242	264

A hadsereg főerejét, a teljes haderő mintegy felét a poroszok ellen vonták össze. A törökök ellen az 1790. szeptember 23-i gyurgyevói fegyverszünetig⁶⁸ ezért csak korlátozott hadműveletek folytak, amelyek többnyire a császári-királyi fegyverek sikereit hozták. Az 1791. augusztus 4-i szisztovói béke⁶⁹ megkötéséig bár a fegyverek nyugodtak, a hadsereg jelentős kötelékei állomásoztak a török határon.

A porosz konfliktus politikai rendezése (1790. július 27-i reichenbachi konvenció)⁷⁰ lehetővé tette a németalföldi erő növelését. A katonai erő és II. Lipót politikai tehetsége pacifikálta a területet.⁷¹

Az 1791-es év elején a császári-királyi hadsereg sorcsapatai a következő módon oszlottak meg a birodalom területén:⁷²

⁶⁷ Helyőrség Erfurban és Höxterben.

⁶⁸ BÁNLAKY, 2001, 19. II. József kora B) 4.

⁶⁹ GHILLANY, 1865, 363.; *Kriege*, 1905a, 7-8.; BÁNLAKY, 2001, 19. II. József kora B) 4. tévesen 21-ére teszi a szisztovói békét.

⁷⁰ CRISTE, 1903, 102.; *Kriege*, 1905a, 7-8.; GHILLANY, 1865, 359.

⁷¹ A hadsereg állapotának leírását ebből az időszakból lásd: Mem Karton Nr. 72. Faszikel VII. Nr. 75.

⁷² AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1791. január.

	tábori zászlóalj	alezredesi zászlóalj	negyedik zászlóalj	gránátoszászlóalj	határzászlóalj	tábori zászlóaljak	karabélyosvadász	karabélyos szvalizérsvadász	vértessvadász	dragonyosvadász	szvalizérsvadász tartalék	huszársvadász	tábori svadász
Alsó-Ausztria	11	4		3		18					6 -		6
Belső-Ausztria	6	6		2		14							0
Csehország	20	14		5		39	12	4	6	6		8	36
Morvaország	18	2		3		23					8 -	8	16
Galícia	4	4				8				16	32 2	10	58
Magyarország	14		1			14			36	8			44
Károlyváros					4	4							0
Erdély		8	2			8				6			6
Lombardia	2	2		1		5							0
Németalföld	23	6		6		35				10		14	24
Törökök elleni főszereg	16	6	8		18	40			12	10		50	72
Horvátországi hadtest		5			12	17					2 -		2
Összesen	114	57	11	20	34	225	12	4	54	56	48 2	90	264

Az összes egység létszáma:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatképes		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Alsó-Ausztria	19 610	1216	2756	173	16 854	1043	25 903	1345
Belső-Ausztria	8002		1268		6734		15 005	
Csehország	36 749	6832	3182	1124	33 567	5708	60 464	6770
Morvaország	17 302	3276	1729	486	15 573	2790	29 204	3120
Galícia	21 331	11 679	2044	1831	19 287	9848	25 062	11 982
Magyarország	19 395	7386	2206	886	17 189	6500	25 224	7915
Károlyváros	5611		91		5520		6914	
Erdély	10 071	1212	1136	308	8935	904	12 696	1581
Lombardia	3623	259	811	39	2812	220	4706	301
Németalföld	40 670	5921	3803	756	36 867	5165	59 232	6808
Török elleni főszereg	61 351	13 272	4723	1638	56 628	11 634	82 270	14 542
Horvátországi hadtest	20 561	366	1066	20	19 495	346	30 787	382
Összesen	264 276	51 419	24 815	7261	239 461	44 158	377 467	54 746

A szolgálatképes állomány megoszlása:

birodalomrész	gyalogos		lovas		összesen	
	abszolút	százalék	abszolút	százalék	abszolút	százalék
Alsó-Ausztria	15 811	8,10%	1043	2,36%	16 854	7,04%
Belső-Ausztria	6734	3,45%			6734	2,81%
Csehország	27 859	14,26%	5708	12,93%	33 567	14,02%
Morvaország	12 783	6,55%	2790	6,32%	15 573	6,50%
Galícia	9439	4,83%	9848	22,30%	19 287	8,05%
Magyarország	10 689	5,47%	6500	14,72%	17 189	7,18%
Károlyváros	5520	2,83%			5520	2,31%
Erdély	8031	4,11%	904	2,05%	8935	3,73%
Lombardia	2592	1,33%	220	0,50%	2812	1,17%
Németalföld	31 702	16,23%	5165	11,70%	36 867	15,40%
Török elleni főszereg	44 994	23,04%	11 634	26,35%	56 628	23,65%
Horvátországi hadtest	19 149	9,80%	346	0,78%	19 495	8,14%
Összesen	195 303	100,00%	44 158	100,00%	239 461	100,00%
hátszág	99 458	50,92%	27 013	61,17%	126 471	52,81%
Németalföld	31 702	16,23%	5165	11,70%	36 867	15,40%
Törökök ellen	64 143	32,84%	11 980	27,13%	76 123	31,79%
	195 303	100,00%	44 158	100,00%	239 461	100,00%

Habár a békekötés csak az év második felében történt meg, a császári-királyi csapatok kivonását a törökök elleni háború térségéből már 1790 folyamán megkezdtek. Ennek ellenére még mindig tekintélyes, az egész haderő közel egyharmadát kitevő katonatömeg állomásozott a délvidéken. A porosz veszély elmúltával a demobilizálást ugyan elrendelték, de csak nagyon lassan hajtották végre. Az 1791 elején bevethető 240 ezres katonatömeg nagyon komoly erőnek számított, ami az ingatag politikai helyzet és a (politikailag) sikertelen török háború ellenére biztosította a Habsburg Monarchia számára a nagyhatalmi státuszt.

A Németalföldön elért eredmények ellenére tovább növelték az ottani haderőt, de ez már túlmutatott II. József korán, és a francia forradalmi háborúk kezdetének a császári-királyi hadsereg számára első katonai momentuma volt.

5.4. AZ ELSŐ KÉT KOALÍCIÓS HÁBORÚ

5.4.1. AZ ELSŐ KOALÍCIÓS HÁBORÚ, 1792–1797

A francia forradalom eseményeit kezdetben csak szemlélték az európai hatalmak. II. József utóda, II. Lipót a birodalom gyenge belső és külső helyzetét látva kiegyezett a poroszokkal (1790. július 27-i reichenbachi konvenció),⁷³ és békét kötött a törökökkel (1791. augusztus 4-i szisztovói béke)⁷⁴.

A török háború lezárultát követően némileg nyugalmas fél év köszöntött a császári-királyi hadseregre. A török háború véget ért, a németalföldi felkelést elfojtották, a porosz fenyegetés megszűnt. A nyugalom azonban csak a látszat volt, a háttérben egy hatalmas, merőben új háború készülődött. A francia forradalom – az európai uralkodók szemszögéből tekintett – radikalizálódását látva az európai uralkodók ellenlépésre, katonai intervencióra készültek. 1792 elején Németalföldön 29 sor-, 6 gránátos zászlóalj és 30 svadron állomásozott, ezen felül öt gyalogos és egy lovas szabadcsapat, valamint három egyéb zászlóalj egészítette ki Albert szász-tescheni herceg haderejét. Emellett az osztrák Elővidéken is állt három sorzászlóalj, hat svadron, valamint négy század törzsgyalogos.

A hadsereg sorcsapatainak beosztása 1792 elején:⁷⁵

	tábori zászlóalj	alezredesi zászlóalj	negyedik zászlóalj	gránátoszászlóalj	határőrszászlóalj	tábori zászlóaljak összesen	karabélyossvadron	karabélyos svalizérsvadron	vértessvadron	dragonyossvadron	svalizérsvadron	huszársvadron	ulánus	tábori svadron
Alsó-Ausztria	16	8		3		27			6					6
Belső-Ausztria	12	7		2		21								
Csehország	20	17		5		42			6			8		14
Morvaország	18	10		3		31					12	8		20
Galícia		5	1			6					24	30		54

⁷³ CRISTE, 1903, 102.; *Kriege*, 1905a, 7-8.; GHILLANY, 1865, 359.

⁷⁴ GHILLANY, 1865, 363.; BÁNLAKY, 2001, 19. II. József kora B) 4. tévesen 21-ére teszi a szisztovói békét.

⁷⁵ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1792. január.

Magyarország	12		6		12	12	4	36	24			8	84
Károlyváros			1		12	12							
Báni					4	4							
Szlavónia	2		2		6	8					10		10
Bánát					4	4							
Erdély	4	2	1		8	14			6		16		22
Lombardia	4	2		1		7							
Németalföld ⁷⁶	26	6		6		38		6	16		14		36
Összesen	114	57	11	20	34	225	12	4	54	46	36	8	246

Az összes egység létszáma a birodalom főhadparancsnokságai szerinti bontásban a következőképpen festett:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatképes		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Alsó-Ausztria	20 702	953	2449	130	18 253	823	25 975	1023
Belső-Ausztria	10 857		1146		9711		15 860	
Csehország	26 576	2556	1954	192	24 622	2364	40 800	2784
Morvaország	19 471	3354	1737	480	17 734	2874	32 637	3678
Galícia	13 033	8621	1374	1046	11 659	7575	17 682	10 068
Magyarország	23 995	14 060	3059	2672	20 936	11 388	32 553	14 525
Károlyváros	14 254		696		13 558		17 635	
Báni	4886		418		4468		5634	
Szlavónia	12 659	1898	814	363	11 845	1535	15 522	1944
Bánát	4344		115		4229		6186	
Erdély	22 154	4642	3588	745	18 566	3897	24 939	5063
Lombardia	8437	748	1042	111	7395	637	10 556	914
Németalföld	51 524	8081	3586	416	47 938	7665	64 636	8949
Összesen	232 892	44 913	21 978	6155	210 914	38 758	310 615	48 948

Ugyanez a szolgálatképes állomány megoszlása fegyvernemek szerinti bontásban:

birodalomrész	gyalogos		lovas		összesen	
Ausztria	17 430	10,12%	823	2,12%	18 253	8,65%
Belső-Ausztria	9711	5,64%			9711	4,60%
Csehország	22 258	12,93%	2364	6,10%	24 622	11,67%
Morvaország	14 860	8,63%	2874	7,42%	17 734	8,41%
Galícia	4084	2,37%	7575	19,54%	11 659	5,53%
Magyarország	9548	5,55%	11 388	29,38%	20 936	9,93%
Károlyváros	13 558	7,88%			13 558	6,43%

⁷⁶ Az osztrák Elővidéken lévő csapatokkal együtt.

Báni Határőrvidék	4468	2,60%			4468	2,12%
Szlavónia	10 310	5,99%	1535	3,96%	11 845	5,62%
Bánát	4229	2,46%			4229	2,01%
Erdély	14 669	8,52%	3897	10,05%	18 566	8,80%
Lombardia	6758	3,93%	637	1,64%	7395	3,51%
Németalföld	40 273	23,38%	7665	19,79%	47 938	22,73%
Összesen	172 156	100,00%	38 758	100,00%	210 914	100,00%

A francia belpolitikai feszültség kulminálódása, a pillniti nyilatkozat (1791. augusztus 27.)⁷⁷ és osztrák–porosz franciaellenes védelmi szövetség (1792. február 7.)⁷⁸ következményeként Franciaország 1792. április 20-án hadat üzent II. Lipót utódának, II. Ferencnek.⁷⁹ A császári–királyi hadvezetés a francia hadüzenet előtt még intézkedett az Elővidék védelméről négy sorászlóalj és hat svadront irányítva a veszélyeztetett tartományba.⁸⁰ A hadüzenettel egy időben rendelték el 24 sorászlóalj, 34 svadron és két határőrszázlój számára, hogy induljon a Rajna középső folyása felé.⁸¹ Ezzel a franciák ellen az 1792-ben a hadszíntéren bevethető sorhadi erők 68 zászlóaljra és 76 svadronra nőttek. Ez a gyalogság 28,81%-át és a lovasság 30,89%-át jelentette. A francia forradalom ellen tehát a császári–királyi hadsereg mintegy 30%-át vetették be, ami meglepően alacsonynak értékelhető. Hasonlóan kis haderőt mozgósított a porosz szövetséges is. Franciaország hadserege önmagában hatalmas erőt jelentett. Kétségtelen, hogy ez a haderő a teljes szétesés állapotába került a forradalom eredményeként, de naivitás volt azt hinni, hogy ilyen kis erők elegendőek lesznek Európa egyik katonai nagyhatalmának legyőzéséhez.

A háború Németalföld elleni gyenge francia támadásokkal kezdődött, amit az ottani főparancsnok, Albert, szász-tescheni herceg könnyedén visszavert.⁸² A július végén meginduló szövetséges támadás főerejét porosz csapatok adták, de Hohenlohe és Clerfayt tábornokok alatt egy-egy osztrák hadtest is francia földre lépett.⁸³ Több határmenti erőd elfoglalását követően a Párizs ellen vonuló braunschweigi herceg szeptember 20-án Valmy mellett vereséget szenvedett⁸⁴, és a poroszok nevében fegyverszünetet kötött, amit francia ellentámadás követett. A franciák Németalföld ellen vonultak, és november 6-án a Jemappes melletti csatában megverték Albert csapatait⁸⁵, így a császári–királyi csapatok elvesztették Né-

⁷⁷ *Kriege*, 1905a, 31-37.; GHILLANY, 1865, 364.

⁷⁸ BÁNLAKY, 2001, 20. A) b); *Kriege*, 1905a, 50-52.; GHILLANY, 1865, 370.

⁷⁹ BÁNLAKY, 2001, 20. B) a) 1.; HORSETZKY, 1905, 59.; *Kriege*, 1905a, 57.; JOMINI, 1819a, 349-351.

⁸⁰ *Kriege*, 1905b, 91., Anhang XVI. 1. lábjegyzet, 365.

⁸¹ *Kriege*, 1905b, 91., Anhang XVI. 1. lábjegyzet, 365.

⁸² BÁNLAKY, 2001, 20. B) a) 2.; HORSETZKY, 1905, 60.; *Kriege*, 1905b, 22-63.

⁸³ BÁNLAKY, 2001, 20. B) a) 3.; HORSETZKY, 1905, 60.; *Kriege*, 1905b, 97.

⁸⁴ BÁNLAKY, 2001, 20. B) a) 3.; HORSETZKY, 1905, 62-63.; *Kriege*, 1905b, 164-170.; JOMINI, 1819b, 128-132.

⁸⁵ BÁNLAKY, 2001, 20. B) a) 5.; HORSETZKY, 1905, 63.; *Kriege*, 1905b, 240-249.

metalföldet. A Rajna mentén a franciák Mainz erődjét foglalták el⁸⁶, valamint délen Savoyát és Nizzát, amit a szárd-piemonti sereg nem tudott megakadályozni.⁸⁷

A képet tovább árnyalja, ha a hadműveletekben résztvevő csapatok erejét tekintjük. A braunschweigi herceg által vezetett Párizs elleni hadműveletben a porosz csapatokhoz vezényelt Clerfayt- és Hohenlohe-hadtestek összereje 23 zászlóalj és 32 svadront tett ki.⁸⁸ Ez a hadjárat második felére három zászlóaljjal nőtt, de még így is csak a rendelkezésre álló gyalogság 38,23%-a, a lovasság 42,10%-a volt, ami az egész hadsereg tekintetében a gyalogság 11,01%-a, a lovasság 13,00%-a. A francia forradalom leverésére indított hadjáratban a császári-királyi hadsereg alig több, mint 10%-át vetették be. Ez az adat megdöbbentően alacsony, nem egyszerűen katonai hozzá nem értést, hanem az ellenség lebecsülését sugallja. Ezen még az a tény sem változtat, hogy a párizsi hadjárat alatt Albert herceg Lille elfoglalására tett kísérlettel megpróbálta a franciákat – egyébként vajmi kevés sikerrel – erejük megosztására kényszeríteni, de eredmény nélkül kellett visszatérnie a Németalföldre.⁸⁹

A hadjárat évi második felének döntő összecsapását Jemappes mellett vívták. Ez a csata döntött Németalföld sorsáról, tehát a tét a Habsburg Monarchia egyik legértékesebb tartománya volt. Ebben a csatában Albert mindössze 11 zászlóalj és 14 svadront volt képes bevetni.⁹⁰ Ezek mellett még öt gyalogos szabadcsapat vett részt a csatában. Ekkoriban a Rajna mentén 16 zászlóalj és 18 svadron állomásozott, Albertnek tehát a rendelkezésére álló 52 zászlóalj 21,15%-át, az 58 svadron 24,13%-át sikerült a döntő csatára összpontosítani. Ez az egyetlen adat önmagában lesújtó hadvezéri képességeket mutat. Nem csoda, hogy a többszörös túlerőben lévő franciák Jemappes mellett sikert arattak, így az egész Németalföld az ölükbe hullott. A fontos tartomány sorsáról döntő csatában szász-tescheni Albert még a Németalföldről kiegészített csapatokat (17 zászlóalj, 16 svadron) sem volt képes bevetni. Albert herceg döntését pedig még szövetségi kérések és kötelezettségek sem zavarták, mint az a következő két hadjárat évi előfordult Coburg herceggel.

További problémát jelentett a nehézlovasság hiánya. A párizsi hadjárat 32 svadronjából 18 huszár, 6 svalizsér és mindössze 8 dragonyos volt. Egy teljes vértesezredet a Felső-Rajna mellett hagytak határőrizetben olyan szolgálatban, amely tipikusan könnyűlovasságot kívánt, és amelyre a vértések teljességgel alkalmatlanok voltak, de itt található még egy teljes dragonyosezredet is.⁹¹

A Jemappes-nál bevetett 14 svadronból hat dragonyos, négy svalizsér⁹² és négy huszár volt, ami önmagában jó arány lenne, de nagyon kevés erő. A nehézlovasság, főként a vértés csapatnem különösen hatékony tudott lenni a kevéssé

⁸⁶ BÁNLAKY, 2001, 20. B) a) 4.; HORSETZKY, 1905, 64.; *Kriege*, 1905b, 211-218.

⁸⁷ BÁNLAKY, 2001, 20. B) a) 5.; HORSETZKY, 1905, 64.; JOMINI, 1819b, 177-206.

⁸⁸ *Kriege*, 1905b, Anhang XVI. 364-368.

⁸⁹ BÁNLAKY, 2001, 20. B) a) 3.; *Kriege*, 1905b, 76-87.

⁹⁰ *Kriege*, 1905b, Anhang XXIX. 392.

⁹¹ *Kriege*, 1905b, 91., Anhang XVI. 368.; AFA Karton Nr. 934. Oberrhein 1793-2-11 ½.

⁹² A Coburg-dragonyosezred másodórnygi osztálya a lovasságról szóló fejezet értelmében svalizsér volt.

kiképzett gyalogság ellen. Ez olyan lehetőséget adott volna a császári-királyi hadvezetés kezébe, amely megragadására minden adott lett volna.

Albert két erődben, Namur és Antwerpen citadelláiban kifejtett ellenállással akarta a francia üldözést lelassítani. A cél alapvetően sikerült, mert a Roer-folyó vonalán megállt a francia támadás, de az erődök helyőrsége, összesen négy zászlóalj hadifogságba esett.⁹³ Emellett egy zászlóalj a veszteségek és az utánpótlás nehézségei miatt századméretűre zsugorodott, és hamarosan megszűnt. Speyer védelmében egy másik zászlóalj fogságba esett.⁹⁴ Az egyik zászlóalj katonáit még a tél végén kiváltották, és a zászlóaljat újjászervezték.

Itáliában a franciák 1792 őszi hadüzenet nélküli támadására válaszként II. Ferenc szövetséget kötött a szárd királlyal, amelynek értelmében egy császári-királyi segédhadtestet indítottak Itáliába, amely hét zászlóaljból állt. A csapatok 1792 végére értek Itáliába, és csatlakoztak a császári-királyi hadsereg hét itáliai zászlóaljához, illetve a már ott állomásozó törzdragonyosokhoz.⁹⁵

Az 1793-as hadjárat évi előkészítéseként újabb csapatokat vezényeltek nyugatra.⁹⁶ A párizsi hadművelet kudarcra világossá tette, hogy a francia forradalom ellen kirobbant háború nem egyetlen Párizs elleni könnyű menetből fog állni. Még 1792 folyamán 12 zászlóaljat vezényeltek Németalföldre, amit az év elején hét további követett. A Rajnához az év első négy hónapjában 16 további zászlóalj érkezett. A lovasság számát is jelentősen megemelték. A márciusi németalföldi hadműveletekre 24 új svadron érkezett, a Rajnához további 36.⁹⁷

Hadseregszervezeti szempontból az 1793-as év meglehetősen bonyolultan fest. A császári-királyi haderőt két részre osztották. A török háborúban a moldvai hadtestet kiválóan vezénylő Coburg tábornok Albert herceget váltotta a németalföldi erők élén, a Rajna melletti haderő élére Wurmser lovassági tábornokot neveztek ki. A két nagy csoport között több egységet ide-oda vezényeltek a hadműveletek hullámzásának megfelelően. Mivel az 1792-es év végét a kapkodás jellemezte, nem figyeltek eléggé oda, hogy egyes ezredek részeit egy hadseregbe osszák be, ezért ezredegyesítő áthelyezések is történtek. Az év folyamán további jelentős erők csoportosultak át a franciák ellen harcoló hadseregekbe.

Az 1793-as hadjárat évi szövetségesek kerültek fölénybe. Belépett a koalícióba Anglia, Spanyolország és Hollandia mellett több kisebb állam is. A császári-királyi hadvezetés is komolyabb erők bevetését, illetve koncentráltabb alkalmazását rendelte el.

Az év mégis francia támadással indult Hollandia ellen, de Dumouriez offenzívája kudarcba fulladt. Március elején Németalföldön megindult a szövetséges

⁹³ *Kriege*, 1905b, 91., Anhang XXXIII. 411.

⁹⁴ SEELIGER, 1900, 77.

⁹⁵ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1792. január; WEISSENBACHER, 1896, 188.; BAUMGARTEN-LANGER, 1863, 25.; *Geschichte*, 1881, 103.; MAYER, 1875, 152-153.; *Geschichte*, 1854, 10.

⁹⁶ Az 1793 januári főtáblázat sajnos nem maradt fent, így annak adatait nem tudjuk felhasználni.

⁹⁷ *Kriege*, 1905b, 286-288., Anhang XXXIII. 402-411.; AFA Karton Nr. 909. Coburg (Niederland) 1793-3-ad141a; AFA Karton Nr. 910. Coburg (Niederland) 1793-4-1, 2, 200.; AFA Karton Nr. 935. Oberrhein 1793-5-5.; AFA Karton Nr. 934. Oberrhein 1793-2-3.

ellentámadás Coburg vezetésével. A Neerwinden melletti március 18-i csatában⁹⁸ a francia hadsereg összeomlott, és az egész Németalföld kiürítésére kényszerült. Coburg ekkor a párizsi utat védő flandriai erődrendszer elfoglalásához kezdett, és 1793. júliusának végére a francia ellentámadások ellenére sikerült olyan rést ütni a francia erődfalba, ami lehetővé tette volna a Párizs elleni támadást, de az angol szövetségesek Dünkirchen (Dunkerque) bevételét szorgalmazták.⁹⁹ Ehhez Coburnak osztrák erősítést kellett küldeni a gyenge angol csapatoknak, ami lehetlenné tette a további előrenyomulást. A francia ellentámadás miatt az ostromot félbe kellett hagyni, és az október 15-16-i wattignies-i csatában magát Coburgot is sikerült megverni, és a szövetséges csapatokat a francia-németalföldi határra visszaszorítani.¹⁰⁰

A Rajna melletti hadszíntéren a porosz főparancsnokság mellett Wurmser erős osztrák hadteste is sikeresen harcolt. A közös erőfeszítésnek köszönhetően július 22-én sikerült visszafoglalni Mainz erődjét, majd Wurmser, támadását folytatva 1793. október 13-án bevette a weissenburgi vonalakat.¹⁰¹ A francia ellentámadás ezen a hadszíntéren csak késő ősszel nyert tért, és a Rajna jobb partjára szorította vissza a császári-királyi és porosz csapatokat.¹⁰²

Az itáliai hadszíntéren az évben jelentős esemény nem történt, mivel a francia erőket Lyon és Toulon ostroma kötötte le, a szövetségek csapatok pedig túl gyengék voltak a támadáshoz.¹⁰³ A császári-királyi hadsereg csoportosítását mindössze egy zászlóaljjal, valamint az ulánuszred nyolc svadronjával növelték, ami nemhogy támadásra, de még egy határozott francia támadás elleni hathatós védekezésre is kevés lett volna.¹⁰⁴

Az év kiemelkedően jelentős csatáját Neerwinden mellett vívták. A Jemappes-hoz hasonlóan Németalföld sorsáról döntő összecsapásban 31 zászlóalj és 42 svadron vett részt.¹⁰⁵ Ez a hadsereg összeréjéhez képest 13,13% gyalogost és 17,88% lovast jelentett. A hadszíntéren jelen lévő, és a hadjáratba elvileg bevethető erő, a neerwindeni csatáig beérkezőkkel együtt 65 zászlóaljat és 88 svadront tett ki (a teljes haderő gyalogságának 27,54%-a és lovasságának 35,77%-a), ebből tehát 47,69% gyalogost és 47,72% lovast tudott Coburg a csatában bevetni. Ezek az arányok már jóval kedvezőbbek a korábbi év adataihoz képest, de egyúttal még mindig elég alacsonyak. 1793 márciusának elején Coburg herceg azért indított támadást, hogy visszaszerezze Németalföldet a franciáktól. Vele szemben egy létszámában jelentős ellenséges hadsereg állt. Coburg a támadás megindításának pillanatában rendelkezésére álló erőnek csaknem felét vetette be. Ezt tudatos döntésnek kell ítélnünk, mivel semmiféle kényszer sem ösztökölte nagyobb erő hát-

⁹⁸ PORTH, 1877, 329-382.; BÁNLAKY, 2001, 20. B) b) 3. a); HORSETZKY, 1905, 66-67.; JOMINI, 1819c, 104-117.; *Ausgewählte Schriften*, 1894a, 158-159.

⁹⁹ BÁNLAKY, 2001, 20. B) b) 3. b); HORSETZKY, 1905, 67-69.

¹⁰⁰ BÁNLAKY, 2001, 20. B) b) 3. c); HORSETZKY, 1905, 69.

¹⁰¹ BÁNLAKY, 2001, 20. B) b) 4. a); HORSETZKY, 1905, 69-70.

¹⁰² BÁNLAKY, 2001, 20. B) b) 4. b); HORSETZKY, 1905, 71-72.

¹⁰³ JOMINI, 1819c, 255-296.; JOMINI, 1819d, 181-236.

¹⁰⁴ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1794. január.

¹⁰⁵ AFA Karton Nr. 910. Coburg (Niederland) 1793-4-200.; PORTH, 1877, 329-382.

rahagyására. A francia támadás Hollandia felé irányult, a rajnai és a németalföldi hadszíntér között nem volt számottevő francia erő, így csupán a hadműveleti alap erődjeiben, illetve Luxemburgban kellett helyőrséget tartani. Coburg erőelosztása mégsem törekedett a lehető legnagyobb erő összpontosítására a döntő támadás érdekében.

Az 1794-es év elején a hadsereg sorcsapatainak erőelosztása a következőképpen alakult:¹⁰⁶

	tábori zászlóalj	alezredesi zászlóalj	negyedik zászlóalj	tartalékosztály	gránátoszászlóalj	határőrzászlóalj	tábori zászlóaljak összesen	karabélyosvadron	karabélyos svalizérsvadron	tartalék	vértessvadron	tartalék	dragonyosvadron	tartalék	svalizérsvadron	tartalék	huszársvadron	tartalék	ulánus	tartalék	tábori svadron
Alsó-Ausztria		6		2			6			4 -											4
Belső-Ausztria	3	7					10														0
Csehország		9		5			9			2 3		- 1					- 2				2
Morvaország		5		4			5							4 3			- 1				4
Galícia	5		1				5							12 2			4 1				16
Magyarország	1	1	7				2	-- 2	6 6	6 3							- 2		- 1		12
Károlyváros			1			9	9														0
Báni						4	4														0
Szlavónia	2		2			2	4										- 1				
Bánát						3	3														0
Erdély	3	1				6	10					6 -					- 1				6
Lombardia	8	2					10												8 -		8
Németalföld		4					4														0
Fősereg	70	11			11	4	96	6 4 -	24 -	14 -	28 1	50 -									126
Rajnai hadtest	29				8	6	43	6 - -	18 -	12 -							30 ¹⁰⁷ -				66
Piemont	4				1		5														0
Összesen	125	46	11	11	20	34	225	12 4 2	54 9	38 4	44 6	84 ¹⁰⁸ -8	8 1								244

¹⁰⁶ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1794. január.

¹⁰⁷ A Vécsey-huszárezred hat svadronja még csak felvonulóban volt a hadtesthez.

¹⁰⁸ Az Erdődy-huszárezred két svadronja hiányzik.

Az összes egység létszáma a birodalom főhadparancsnokságai és aktív hadseregei szerinti bontásba a következőképpen alakult:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatképes		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Alsó-Ausztria	9865	601	2807	39	7058	562	10 945	688
Belső-Ausztria	11 625		1562		10 063		11 440	
Csehország	19 325	1132	2543	433	16 782	699	22 679	1356
Morvaország	11 201	1432	1224	157	9977	1275	10 263	1641
Galícia	8355	3413	878	781	7477	2632	11 462	3888
Magyarország	7755	4854	2213	2330	5542	2524	12 193	4606
Károlyváros	10 146		740		9406		14128	
Báni	3889		276		3613		5200	
Szlavónia	6478	281	630	89	5848	192	8026	202
Bánát	2794		147		2647		4312	
Erdély	13 441	1369	946	160	12 495	1209	16 919	1438
Lombardia	14 283	1438	1560	39	12 723	1399	16 483	1877
Németalföld	5409	404	1051	98	4358	306	8606	638
Fősereg	122 752	24 107	9490	1583	113 262	22 524	159 258	28 740
Rajnai hadtest	51 638	12 221	4541	1568	47 097	10 653	70 208	13 661
Piemont	6487	595	485	34	6002	561	9245	614
Összesen	305 443	51 847	31 093	7311	274 350	44 536	39 1367	59 349

A szolgálatképes állomány megoszlása az egyes részek között:

birodalomrész	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	6496	2,83%	562	1,26%	7058	2,57%
Belső-Ausztria	10 063	4,38%			10 063	3,67%
Csehország	16 083	7,00%	699	1,57%	16 782	6,12%
Morvaország	8702	3,79%	1275	2,86%	9977	3,64%
Galícia	4845	2,11%	2632	5,91%	7477	2,73%
Magyarország	3018	1,31%	2524	5,67%	5542	2,02%
Károlyváros	9406	4,09%			9406	3,43%
Báni	3613	1,57%			3613	1,32%
Szlavónia	5656	2,46%	192	0,43%	5848	2,13%
Bánát	2647	1,15%			2647	0,96%
Erdély	11 286	4,91%	1209	2,71%	12 495	4,55%
Lombardia	11 324	4,93%	1399	3,14%	12 723	4,64%
Németalföld	4052	1,76%	306	0,69%	4358	1,59%
Fősereg	90 738	39,48%	22 524	50,57%	113 262	41,28%
Rajnai hadtest	36 444	15,86%	10 653	23,92%	47 097	17,17%
Piemont	5441	2,37%	561	1,26%	6002	2,19%
Összesen	229 814	100,00%	44536	100,00%	274 350	100,00%

Látható, hogy az első két háborús évben a hadvezetés jelentősen, mintegy 64 ezer fővel emelte a hadsereg létszámát. Ha beszámítjuk a két év veszteségeit, akkor ez legalább 100 ezer fő mozgósítását jelentette. Emellett sokat javult a hadsereg erőkiefejtése is, mivel 1793 végére a hadsereg 60%-a bevetésre került az ellenség ellen a hadszíntereken. Ez a gyalogezredek tábori zászlóaljainak tekintetében közel 90%-ot jelentett. A fennmaradó katonaság főként politikai okokból maradt távol a franciák elleni hadszínterről. Egyrészt a határőrvidéki katonaság mozgósítása a török háborúban megmutatott erőhöz viszonyítva jóval kisebb volt. Ez leginkább a törökök elrettentését célozhatta, illetve az emberanyag kimerülését jelentette, más racionális indokot nem lehet találni. Másrészt a lengyel probléma 1794-ben eszkalálódott. A Habsburg Monarchia nem akart 1792-höz hasonlóan kimaradni a lengyel területek küszöbön álló végső feldarabolásából, de ezen kívánságnak nyomatékot kellett adni legalább egy hadtestnyi bevethető katonasággal. Oroszország 1794-ben katonai akciót indított a lengyel felkelés leverésére, ami a lengyel kérdés gyors lezárását vetítette előre, és ami miatt szükség volt a császári-királyi hadsereg gyors reagálására is.¹⁰⁹

A hátszági állomány azonban nem tekinthető teljes értékű katonaságnak. A kiképző-alakulatok többnyire csak egy kerettel rendelkeztek. A kiképzőkeret gyakran nyugalmazott tisztekből és szolgálatképtelen, olykor invalidus altisztekből állt, a legénység pedig kiképzetlen újoncokból. A hadszíntéren lévő hadseregek általában a téli hónapok alatt kaptak a hátszágából kiegészítést, mivel ekkor volt lehetőség az egységek zökkenőmentes feltöltésére.

Az 1794-es hadműveleteket a francia főlény jellemezte. A tömeghadsereg megszervezése jelentős erőfőlény birtokába juttatta a francia hadvezetést, amely kibontakozását a szövetségesek minőségi főlénye csak rövid ideig tudta korlátozni. A németalföldi hadszíntéren 1794 tavaszán Coburg elért ugyan kisebb sikert, de a francia támadás feltartóztatása egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. A helyzetet a szövetséges katonai vezetés közötti nem kellő összhang tovább fokozta. A franciák végül az 1794. június 26-án vívott Fleurus melletti csatában¹¹⁰ legyőzték Coburg főseregét, és a szövetségeseknek ismét vissza kellett vonulniuk részben Hollandiába, részben a Rajnán túlra. Az év hátralévő részében a franciák sorban visszaszerezték a korábban elvesztett erődjeiket, majd hatalmukba kerítették az egész Németalföldet. A vereség hatására a fővezérségtől megvált Coburg tábornagy helyét a korábbi háborúk kiváló alvezére, Clerfayt vette át.¹¹¹

A Rajna mentén a császári-királyi csapatok felett szász-tescheni Albert vette át a parancsnokságot. A kezdeti kisebb sikerek ellenére itt is francia főlény érvényesült, de korántsem olyan elsőpró mértékben, mint az északi hadszíntéren. A franciáknak mindössze annyit sikerült elérni, hogy a Rajna bal partjára szorították

¹⁰⁹ GHILLANY, 1865, 385-386.; HORSETZKY, 1905, 79.

¹¹⁰ BÁNLAKY, 2001, 20. B) c) 3.; HORSETZKY, 1905, 76.; JOMINI, 1820, 136-152.

¹¹¹ HORSETZKY, 1905, 76-77.; AMON, 1878b, 252.

vissza a szövetségeseket, és az év végén hozzáláttak Mainz ostromához, de az erődöt a Rajna jobb partján nem tudták körbezárni, így az kitartott.¹¹²

Az itáliai hadszíntéren továbbra sem folytattak jelentős hadműveleteket. De miután a franciáknak sikerült a belső problémáikon Lyon és Toulon bevételével úrrá lenni, egyre aktívabbak lettek az itáliai hadszíntéren, ami egyrészt Piemont fenyegetését jelentette, másrészt egyre több alkalommal hajtottak végre kisebb-nagyobb támadásokat a határ mentén. Egyelőre azonban a francia hadműveleteket a főparancsnokság viszonyai hátráltatták.¹¹³

Az 1794-es év kiemelkedően fontos csatáját Fleurus mellett vívták 1794. június 26-án. A hadjárat negyedik francia ellentámadása sikerrel járt. A csatában harcolt szövetséges hadsereg császári-királyi és holland egységekből állt. Az összerő mintegy 60 gyalogoszázlólalra és 84 svadronra rúgott, 32 ezer gyalogost és 14 ezer lovaszt számlált. Ebből a császári-királyi hadsereg 50 zászlóaljjal és 84 svadronnal vette ki a részét, tehát mintegy 40 ezer császári-királyi katona harcolt a Németalföld sorsát immáron két év alatt másodszer, de ezúttal véglegesen eldöntő csatában.¹¹⁴ Ez a létszám az év eleji 113 ezres szolgálatkész létszámhoz képest még akkor is kevés, ha a hadjárat korábbi szakaszában a hadsereg szenvedett is el veszteségeket. Coburg herceg mutatója még mindig jobb, mint Albert herceg Jemappes mellett bevetett csapatainak aránya, de még így is rendkívül felelőtlenül alacsony. A csatában bevetett csapatok aránya, a teljes haderő hetede, illetve a rendelkezésre álló csapatok harmada, ismételten ékes bizonyítékát adja, hogy a császári-királyi hadvezetés képtelen volt kellő mértékű csapatösszpontosítást végezni a döntő csata előtt. Ez csak részben magyarázható a főparancsnok korlátozott tehetségével, e mögött valami mást kell keresnünk. A legfontosabb tényező a hadászati felfogás, amely még mindig a 18. századi methodista, a kordonrendszert előnyben részesítő, erőket szétaprózó gyakorlatot követte. Nem szabad azonban a szövetségesek káros hatásait sem feledni. A franciák ellen a rajnai és a németalföldi-flandriai hadszíntereken a császári-királyi csapatokon kívül számos szövetséges állam csapatai harcoltak: angolok, poroszok, hannoveriek, hollandok mellett számtalan kisebb-nagyobb német fejedelem katonái. Coburgnak már az 1793-as hadjárat évben a szövetségesek kérésére mellékes feladatok megoldására jelentős segítséget kellett adni, de nem volt ez másként 1794-ben sem. A koalíciós hadviselés nagyon komoly hátrányai érvényesültek a Fleurus előtti harcokban is, ami csak fokozta a 18. századi katonai gondolkodás önmagában is erős irracionálisitását.

Németalföld elvesztése osztrák részről együtt járt az erődökben elhelyezett csapatok elvesztésével is. Coburg 1793 és 1794 folyamán sok francia erődöt elfoglalt, amelyek helyőrségei a főserg visszavonulásával reménytelen helyzetbe kerültek. A francia és németalföldi erődökben: Ypernbén, Charleroiban, Valenciennes-ben, Landreciers-ben, Maastrichban, le Quesnoyban és Condéban

¹¹² BÁNLAKY, 2001, 20. B) c) 4.; HORSETZKY, 1905, 77-78.

¹¹³ JOMINI, 1820, 190-215.; JOMINI, 1838a, 76-94.

¹¹⁴ JOMINI, 1820, 135.

összesen 26 sor-, egy gránátos- és egy határőrszászlóalj kapitulált. Ebből a Valenciennes, Condé és Maastricht¹¹⁵ védelmében harcolt 15 sorzászlóalj szabad elvonulás feltételével adta fel az erődöt. Esetükben kikötötték, hogy egy évig nem szolgálhatnak a franciák ellen, kivéve azt az esetet, ha a császári-királyi hadvezetés hasonló számú fogoly elengedésével kiváltja őket. Ezek a zászlóaljak a háterszágba, toborzóközrükbe távoztak. Az 1795-ös évet valóban a harctértől távol töltötték, de az 1796-os hadjáratra már ismét a franciák ellen felvonuló hadsereg kötelékében találjuk őket. A fennmaradó 11 zászlóaljat megsemmisültnek nyilvánították, de egyet még 1794 végén újjászerveztek kiváltott katonákból és újoncokból. Emellett három vallon ezred esetében kénytelenek voltak egy-egy zászlóaljat megszüntetni, és beolvasztani a másik két zászlóaljba. A helyzetet tovább rontotta Luxemburg bekerítése, ahol összesen 11 zászlóalj és négy svadron képezte a helyőrséget. Az év végére az örökös tartományi ezredek állományából nyolc, a vallon ezredekéből öt, a gránátosok közül egy zászlóalj hiányzott.

A császári-királyi hadvezetés még 1794 végén nekilátott a harcoló hadseregek újjászervezésének. Coburg herceg Fleurus után távozott a főszereg éléről, helyét a háború során legsikeresebb hadvezér, Clerfayt tábornagy vette át. A főszereg elnevezése Alsó-rajnai Hadsereg lett, míg a Rajnánál harcoló hadtest, amelyet már 1794-ben egyre gyakrabban hadseregnek neveztek a Felső-rajnai Hadsereg névre változtatták.¹¹⁶ Parancsnoka Albert herceg távozását követően ismét Wurmser tábornagy lett.

Az 1795-ös év elején a császári-királyi haderő sorcsapatai az alábbi módon oszlottak el a hadseregek és a háterszág főhadparancsnokságai között:¹¹⁷

	tábori zászlóalj	alezredesi zászlóalj	negyedik zászlóalj	tartalékosztály	gránátoszászlóalj	határőrszászlóalj	tábori zászlóaljak összesen	karabélyossvadron karabélyos svalizsersvadron tartalék	vértessvadron tartalék	dragonyossvadron tartalék	svalizsersvadron tartalék	huszársvadron tartalék	ulánus tartalék	tábori svadron
Alsó-Ausztria	4	4		5			8		4					4
Belső-Ausztria		5		3			5							0
Csehország	4	1		12			5		23	-1	2-	-2		4
Morvaország	5			8			5				-4	-1		0

¹¹⁵ *Geschichte*, 1888, 146-147.

¹¹⁶ A Rajna mentén főként Elzászban és Lotaringiában harcoló seregetest nevét a forrásokban 1793-94-ben több írásmódban találjuk, nevezték rajnainak és felső-rajnainak, hadtestnek és hadseregnek is.

¹¹⁷ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3718. 1795. január.

Galícia	6	15	1			1	22			4 -	12 2	4 1		20
Magyarország		1	7				1	-- 2	6 6	6 3		- 2	- 1	12
Károlyváros			1			6	6							0
Báni						4	4							0
Szlavónia	2		2			6	8					- 1		0
Bánát						3	3							0
Erdély	1					5	6			- 1		- 1		0
Lombardia		3					3							0
Németalföld	6	5					11			2 -		2 -		4
Felső-rajnai Hadsereg	25	2			8	5	40	6 - -	18 -	12 -		26 -		62
Alsó-rajnai Hadsereg	48	3			10	4	65	6 4 -	24 -	14 -	30 -	51 -		129
Piemonti hadtest	4				1		5						8 -	8
Itáliai hadtest	11	3				2	16							0
Összesen	116	42	11	28	19	36	213	12 4 2	54 9	38 5	44 6	83 8	8 1	243

A hadsereg összes egységének létszáma a birodalom főhadparancsnokságai és aktív hadseregei szerinti felosztásban az alábbiak szerint alakult:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatképes		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Alsó-Ausztria	13 052	666	1678	39	11 374	627	14 601	688
Belső-Ausztria	6358		705		5653		7714	
Csehország	16 142	1616	1783	476	14 359	1140	19 925	1764
Morvaország	10 098	1539	1413	633	8685	906	12 278	1014
Galícia	26 918	3868	3071	357	23 847	3511	33 339	5327
Magyarország	8540	5726	2177	2001	6363	3725	11 051	4606
Károlyváros	6311		586		5725		10 795	
Báni	3731		290		3441		5200	
Szlavónia	4983	334	676	191	4307	143	8216	202
Bánát	2693		138		2555		4312	
Erdély	7825	692	550	192	7275	500	11 640	813
Lombardia	4059	48	934	15	3125	33	5703	301
Felső-rajnai Hadsereg	55 912	12 227	3501	727	52 411	11 500	68 381	13 999
Alsó-rajnai Hadsereg	98 736	25 714	7608	2119	91 128	23 595	132 206	30 032
Piemonti hadtest	6708	594	792	38	5916	556	9672	616
Itáliai hadtest	19 997	1398	1920	39	18 077	1359	22 316	1576
Összesen	292 063	54 422	27 822	6827	26 4241	47 595	377 349	60 938

A szolgálatképes állomány alakulása:

birodalomrész	gyalogos		lovas		összesen	
	száma	százalék	száma	százalék	száma	százalék
Alsó-Ausztria	10 747	4,96%	627	1,32%	11 374	4,30%
Belső-Ausztria	5653	2,61%			5653	2,14%
Csehország	13 219	6,10%	1140	2,40%	14 359	5,43%
Morvaország	7779	3,59%	906	1,90%	8685	3,29%
Galícia	20 336	9,39%	3511	7,38%	23 847	9,02%
Magyarország	2638	1,22%	3725	7,83%	6363	2,41%
Károlyváros	5725	2,64%			5725	2,17%
Báni	3441	1,59%			3441	1,30%
Szlavónia	4164	1,92%	143	0,30%	4307	1,63%
Bánát	2555	1,18%			2555	0,97%
Erdély	6775	3,13%	500	1,05%	7275	2,75%
Lombardia	3092	1,43%	33	0,07%	3125	1,18%
Felső-rajnai Hadsereg	40 911	18,88%	11 500	24,16%	52 411	19,83%
Alsó-rajnai Hadsereg	67 533	31,17%	23 595	49,57%	91 128	34,49%
Piemonti hadtest	5360	2,47%	556	1,17%	5916	2,24%
Itáliai hadtest	16 718	7,72%	1359	2,86%	18 077	6,84%
Összesen	216 646	100,00%	47 595	100,00%	264 241	100,00%

A poroszok az 1795. április 5-én megkötött bázeli béke¹¹⁸ értelmében elhagyták a hadszínteret, így a császári-királyi csapatok nem gondolhattak jelentős támadó hadműveletekre. Németalföld végérvényesen elveszett. Az 1795-ös év azonban döntő összecsapás nélkül telt el. A franciák az év elején Hollandiában koncentrálták erejüket, és sikeresen meghódították az országot, amelyet Batáviai Köztársaság néven bábállammá alakítottak.¹¹⁹ Hozzáálltak Luxemburg ostromához, amelyet 1795. június 7-én sikeresen be is fejeztek.¹²⁰ A helyőrség francia hadifogságba esett, de Valenciennes, Condé és a Maastricht helyőrségeihez hasonlóan visszatérhetett a hátszágba, de addig nem szolgálhatott a franciák ellen, amíg el nem engednek ugyanannyi francia foglyot. A Rajna menti hadszíntéren, a császári-királyi és birodalmi haderő ellen támadva a franciák erőtleneke voltak offenzívájukat a Rajnán túl folytatni, a szövetséges, ekkor már főként császári-királyi sereg viszont nem bizonyult elég erősnek az elveszett területek visszaszerzésére, és még az is jelentős eredménynek számított, hogy 1795. október 29-én sikerült felmenteni Mainzot a francia ostrom alól.¹²¹ Az év utolsó napján határozatlan időre fegyverszünetet kötöttek a felek.

¹¹⁸ BÁNLAKY, 2001, 20. B) d) 1. HORSETZKY, 1905, 80.; GHILLANY, 1865, 387.

¹¹⁹ GHILLANY, 1865, 386-387.

¹²⁰ NETOLICZKA-VICQ-SYPNIEWSKY, 1894, 137.

¹²¹ BÁNLAKY, 2001, 20. B) d) 3. HORSETZKY, 1905, 82.

Itáliában ez évben már jelentősebb hadműveletek zajlottak, ami a francia aktivitás növekedésével magyarázható. Az 1795. november 23-24-i loanói francia győzelem jó alapot teremtett a franciáknak a következő évi hadműveletre.¹²²

A bevethető zászlóaljok számában újabb változások álltak be, mivel az év elején nagyobb fogolycsere történt, így az 1795-ös év első felében további két zászlóaljat sikerült újra felállítani. A luxemburgi harcok során erősen lecsökkent egyik vallon gyalogezred két zászlóalját egy tartalékosztállyá minősítették, egy másik ezrednél a meglévő lecsökkent létszámú két zászlóaljat egyetlen zászlóaljjá vonták össze. Mindezek azt jelentették, hogy a teljes 171 zászlóaljat kitevő sorgyalogságból hat örökös tartományi és nyolc vallon zászlóalj hiányzott. A gránátosok állományát a fogságba esett zászlóalj újjászervezésével kipótolták.

Az 1794-es veszteségek egyenes arányban hatottak az ellenséggel szemben a hadszíntereken szolgáló hadsereg létszámára is. A teljes bevethető létszám összességében 10 ezer fővel csökkent, ami az összlétszám alapján kevesebb, mint 5%-os eltérés, tehát nem jelentős. Az év elején a franciák ellen bevethető 183 ezer fő azonban 170 ezerre csökkent, ami már mindenképpen figyelemreméltó. Minde mellett csökkent a háterszágban állomásozó csapatok száma is, mivel Galícia megszállására szinte az összes bevethető csapatot összeszedték, hogy legalább egy gyenge hadtestnyi erőt fel tudjanak vonultatni az új tartomány megszállására. Az ausztriai, cseh és morva területeken az erődökből kapituláció szerint háterszágba visszavont egységek állomásoztak. Figyelemreméltó, hogy a magyar és erdélyi főhadparancsnokságban jelentősen lecsökkent a tábori csapatok száma, és többnyire kiképzőegységek maradtak csak a birodalom keleti részében. Ez már csak azért is érdekes, mivel Magyarországon az 1794-1795 folyamán felgöngyöltett jakobinusnak nevezett mozgalom bizonyára nem tűnt veszélyesnek az udvar számára, mert nem állomásoztattak jelentősebb erőt az ország területén, amelyet egy esetleges felkelés ellen be lehetett volna vetni. Ez egy olyan adalék a magyar jakobinus mozgalom történetéhez, ami rávilágít a súlyos megtorlás politikai, és nem katonai indítékára.

A franciák ellen bevetett hadseregen belüli arányeltolódás is megfigyelhető. Amíg 1794-ben Itáliában csak 19 ezer katona szolgált, addig a Rajna mentén és Németalföldön 164 ezer. Az 1794-es jelentős veszteségek miatt az év végére már csak 143 ezer katona maradt a Rajnánál, ezalatt az itáliai csapatok létszámát 27 ezerre sikerült emelni. Ez a változás még csak jelzésértékű, mivel a fronton lévő katonaságnak még így is csak alig 15%-át alkalmazták Itáliában, de a trendre már ez alapján is rá lehet mutatni.

Az itáliai francia előkészületek miatt az addig nyugodt, és a császári-királyi csapatoknak kedvező állapot megváltozni látszott. A császári-királyi oldalon bizonyára egyetlen vezető sem gondolt arra, hogy az 1796-os itáliai események nem csupán az éppen folyó háborúra lesznek döntő hatással, de Európa, így benne a Habsburg Monarchia is alapos átalakuláson esik át az 1796 tavaszán kezdő-

¹²² BÁNLAKY, 2001, 20. B) d) 3. HORSETZKY, 1905, 83.; JOMINI, 1838b, 57-83., 230-268.

dő események révén. Ilyen ember még talán a francia oldalon sem volt található, kivéve azt az egyet, akinek nevét néhány hónapon belül megtanulta rettegni az ellenség: Napoleone Bounapartét.¹²³

A francia Itáliai Hadsereg élére kinevezett új főparancsnok hetek alatt meghódította Piemontot és Lombardiát, és olyan káoszt okozott a császári-királyi hadsereg soraiban, amit még sohasem tapasztaltak. De előbb lássuk a hadsereg alapadatait az 1796-os esztendő elején!

Az 1796-os év elején a hadsereg sorcsapatainak elosztása a hadseregek és a hátországi főhadparancsnokságok között a következőképpen alakult:¹²⁴

	tábori zászlóalj	alezredesi zászlóalj	negyedik zászlóalj	tartalékosztály	gránátoszászlóalj	határőrszászlóalj	tábori zászlóaljak összesen	karabélyosvadron karabélyos svalizsersvadron tartalék	vértessvadron tartalék	dragonyossvadron tartalék	svalizsersvadron tartalék	huszársvadron tartalék	ulánus tartalék	tábori svadron
Alsó-Ausztria	3	1		7			4		6 -					6
Belső-Ausztria	4	1		6			5							0
Csehország	6	6		11			12		- 3	2 1	2 -	- 2		4
Morvaország	3			9			3				- 4	2 1		2
Galícia	6	15	1			1	22			4 1	12 2	4 1		20
Magyarország		1	5				1	-- 2	6 6	- 3		- 3	- 1	6
Károlyváros			1			6	6							0
Báni						3	3							0
Szlavónia	2		2			2	4							0
Bánát						1	1							0
Erdély	1		2			5	6			8 1		- 1		8
Lombardia		2					2							0
Felső-rajnai Hadsereg	36	3			11	4	54	- 4 -	36 -	12 -	18 -	48 -		118
Alsó-rajnai Hadsereg	32	4			8	5	49	12 - -	6 -	12 -	12 -	30 -		72
Segélyhadtest Lombardiában	4				1		5					2 -	8 -	10

¹²³ A későbbi császár ekkortájt kezdte az olaszos hangzású nevét (amiből a nemesi származásra utaló *di* tagot már korábban elhagyta) „franciásítani”, írásban Napoléon Bonaparte, kiejtésben pedig a <Buonaparte> helyett a franciásabb <Bonapart> alakban használni.

¹²⁴ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3719. 1796. január.

Lombardiai Hadsereg	14	13				3	30								0
Összesen	111	46	11	33	20	30	207	12 42	54 9	38 6	44 6	86 8	8 1	246	

A hadsereg összes egységének létszáma az előbbi bontásban:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatképes		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Alsó-Ausztria	8259	1022	762	96	7497	926	11 993	1026
Belső-Ausztria	6330		514		5816		9838	
Csehország	23 112	2141	1840	666	21 272	1475	36 253	1834
Morvaország	9923	1670	1000	432	8923	1238	11 601	1420
Galícia	28 306	4022	2210	429	26 096	3593	33 393	5327
Magyarország	6734	3901	1601	1355	5133	2546	9541	3572
Károlyváros	5570		638		4932		10954	
Báni	5268		731		4537		8014	
Szlavónia	9555	1246	1115	139	8440	1107	14719	2050
Bánát	3092		224		2868		5200	
Erdély	2523		131		2392		4312	
Lombardia	3010	115	735	9	2275	106	4501	301
Felső-rajnai Hadsereg	81 983	23 143	5554	1258	76 429	21 885	101 510	25 516
Alsó-rajnai Hadsereg	65 999	14 320	5525	1172	60 474	13 148	92 359	18 134
Lombardiai Hadsereg	29 320	1774	7876	42	21 444	1732	38 026	1990
Segélyhadtest Lombardiában	6662	499	407	56	6255	443	12 281	616
Összesen	295 646	53 853	30863	5654	264 783	48 199	404 495	61 786

A szolgálatképes állomány megoszlása:

birodalomrész	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	6571	3,03%	926	1,92%	7497	2,83%
Belső-Ausztria	5816	2,69%			5816	2,20%
Csehország	19 797	9,14%	1475	3,06%	21 272	8,03%
Morvaország	7685	3,55%	1238	2,57%	8923	3,37%
Galícia	22 503	10,39%	3593	7,45%	26 096	9,86%
Magyarország	2587	1,19%	2546	5,28%	5133	1,94%
Károlyváros	4932	2,28%			4932	1,86%
Báni	2868	1,32%			2868	1,08%
Szlavónia	4537	2,09%			4537	1,71%
Bánát	2392	1,10%			2392	0,90%
Erdély	7333	3,39%	1107	2,30%	8440	3,19%
Lombardia	2169	1,00%	106	0,22%	2275	0,86%
Felső-rajnai Hadsereg	54 544	25,18%	21 885	45,41%	76 429	28,86%

Alsó-rajnai Hadsereg	47 326	21,85%	13 148	27,28%	60 474	22,84%
Lombardiai Hadsereg	19 712	9,10%	1732	3,59%	21 444	8,10%
Segélyhadtest Lombardiában	5812	2,68%	443	0,92%	6255	2,36%
Összesen	216 584	100,00%	48 199	100,00%	264 783	100,00%

A korábbi trend, amely az itáliai hadszíntér szerepének lassú növekedését mutatta, az 1796-os év elején is folytatódott. Az Itália területén bevetett erők létszáma 30 ezerre nőtt, míg a Rajna mentén 137 ezerre csökkent az állomány. Ez még csak lassú változást jelent, de az irány továbbra is szignifikáns maradt.

Az év elején intézkedtek a hat hiányzó örökös tartományi zászlóalj újra felállításáról. A vallon csapatoknál a hiányzó nyolc zászlóalj pótlására azonban nem volt lehetőség, csupán az előző évben tartalékosztálynak átminősített ezred tudott egy gyenge zászlóaljat felállítani. Ezekkel a sorzászlóaljak száma az 1796-os év végére elméletileg 164-re nőtt volna, ha az itáliai harcok nem okoztak volna hatalmas veszteségeket.

Az 1796-os hadjárat évi legjelentősebb eseményei – a császári-királyi, de talán a francia hadvezetés számára is némileg meglepő módon – Itáliában történtek. Az új francia főparancsnok, Buonaparte tábornok (aki ekkoriban tért át a kevésbé olaszos Bonaparte névváltozatra) április elején megindított támadásával elsöpörte a szembenálló piemonti és osztrák seregeket.¹²⁵ Az éve elején kinevezett osztrák parancsnok, Beaulieu tábornok, aki korábban sikeresen harcolt a németalföldi és rajnai hadszíntereken kénytelen volt Lombardiába visszavonulni, mialatt a piemontiak április 28-án fegyverszünetet kötöttek, és lényegében kapituláltak.¹²⁶ A franciák május közepén elfoglalták Milánót, és hozzáláttak Mantova ostromához. A június eleji körülmények miatt az ostromműveletek július 19-én kezdődtek.¹²⁷

Az áprilisi francia sikerek hatására a császári-királyi hadvezetés elrendelte az itáliai csapatok megerősítését a Felső-rajnai Hadsereg állományából. Öt zászlóalj, öt vadászszázad és egy vértesezred indult útnak Bajalich tábornok alatt Itáliába.¹²⁸ A május 10-i lodi csata,¹²⁹ Milánó és Lombardia elvesztése és az utolsó jelentős itáliai erőd, Mantova körülmények miatt azonnali intézkedést követelt a hadvezetés-től. A császári parancs értelmében a Felső-Rajnai Hadsereg állományából 19 (három gránátos- és 16 sor-) zászlóaljat, öt század vadászt, két század utászt és 12 svadront indítottak útnak Itáliába Wurmser tábornagy vezetésével. Az eredetileg Bajalich tábornokkal útnak indított vértesezred a Rajnánál maradt.¹³⁰

A császári-királyi csapatok fő erő kifejtése Itáliában ezután a körülmények és ostromlott Mantova felmentésére irányult. Elsőként az Felső-Rajnai Hadseregtől érkezett erősítés próbálkozott élni Wurmser tábornaggal. A franciák felhagytak

¹²⁵ BÁNLAKY, 2001, 20. C) I. 3. és 4.; HORSETZKY, 1905, 84-88.; JOMINI, 1821a, 54-107.

¹²⁶ GHILLANY, 1865, 397.

¹²⁷ HORSETZKY, 1905, 89. Lázár Balázs július 7-ét adja meg az ostrom kezdeteként, lásd: LÁZÁR, 2006, 416.

¹²⁸ ANGELI, 1896a, 55.

¹²⁹ BÁNLAKY, 2001, 20. C) I. 4.; HORSETZKY, 1905, 88.

¹³⁰ ANGELI, 1896a, 63-65.; VICTORIN, 1879, 213.

ugyan az ostrommal, de augusztus 5-én Castiglione mellett megverték Wurmsert, aki a szeptember 8-i Bassano melletti csata után Mantovába szorult be seregével.¹³¹ Az újabb Németországból érkező erősítések és a hátországból előrevont csapatokból szervezett hadsereg élén Alvinczy tábornagy november 15-17-én Arcole mellett szenvedett vereséget¹³², majd a negyedik felmentési kísérlet 1797. január 13-15-i Rivoli melletti kudarca¹³³ után Mantova végül 1797. február 2-án kapitulált.¹³⁴ Itália a franciák kezére került.

Németországban 1796-ban váltakozó sikerű harcokat vívtak. Az Alsó-Rajnai Hadsereg vezetését Károly főherceg vette át¹³⁵, a Felső-Rajnai Hadsereg parancsnokságát Wurmsert távozása után Latour tábornagyra ruházta az uralkodó.¹³⁶ Az Itáliába küldött jelentős csapatok hiánya kizárta, hogy a császári-királyi sereg indítson támadást, így a hadászati kezdeményezés a franciák kezébe csúszott át. A június 1-ével felmondott fegyverszünetet követően a franciák meg is indították támadásukat: átkelve a Rajnán Latour ellen vonultak, de Károly főherceg visszavonulásra kényszerítette Jourdan. Moreau újabb átkelésével visszanyomta a császári-királyi csapatokat a Dunához, de Károly főherceg ellentámadása során az 1796. szeptember 3-i würzburgi csatában¹³⁷ megverte Jourdan, majd Moreau-t kényszerítette a Rajna balpartjára. Ezt követően Károly főherceg csapatai januárban Kehl és Hüningen erődjeit foglalták el,¹³⁸ amikor hadműveleti szünet állt be.¹³⁹

A hadvezetés az 1796-os év során különleges rendszabályhoz nyúlt az ellenséggel szembenálló hadseregek létszámának fenntartása érdekében, félretéve a korábbi politikai megfontolásokat a hátországot szinte teljesen kiürítette, és szinte minden bevethető egységet a hadszínterekre vezényelt. Az év elején Galíciában állomásozó jelentős erejű megszállóerőt kivonta a tartományból. Az eredeti elképzelés szerint ezekből kellett volna pótolni az Itáliába távozó csapatokat. Mivel azonban Itáliában tovább romlott a helyzet, kénytelenek voltak ezek egy részét a katasztrófa szélén álló, eddig mellékesnek tekintett hadszíntérre vezényelni. A másik fontos intézkedés 1796 tavaszán és őszén a határőrcsapatok mozgósítása volt. Eddig mindössze 13 zászlóaljat vonultattak fel, ebből egy Galíciába ment, egy fogságba esett. A mozgósítással 35 új zászlóaljat állítottak fel, amelyeket kivétel nélkül azonnal a franciák ellen vezényeltek. A Rajna mentén harcoló hadsereg állományát az egy év lejártával ismét a hadszíntereken bevethető, korábban erő-

¹³¹ BÁNLAKY, 2001, 20. C) I. 5. c); HORSETZKY, 1905, 90-92.

¹³² BÁNLAKY, 2001, 20. C) I. 5. c); HORSETZKY, 1905, 92-94.

¹³³ BÁNLAKY, 2001, 20. C) I. 5. c); HORSETZKY, 1905, 94-96.

¹³⁴ BÁNLAKY, 2001, 20. C) I. 5. c); HORSETZKY, 1905, 96.

¹³⁵ Rudolf von Hödl a következő patetikus szavakkal emlékezett meg Károly főherceg és Napóleon feltűnéséről: „Az 1796-os év a hadviselés és a hadi események teljes átalakulását hozta. Két hadvezér bukkant fel, akiknek zsenije és tetteje minden addigi ismeretet és gyakorlatot halomba döntött. Ez volt Károly főherceg, a császári-királyi hadsereg reformátora, és – Napoleon Bonaparte!“. HÖDL, 1906, 192. (a szerző fordítása)

¹³⁶ JANOTA, 1889, 132.

¹³⁷ JOMINI, 1821b, 30-37.

¹³⁸ ANGELI, 1896b, 102-105., 109-111.

¹³⁹ BÁNLAKY, 2001, 20. C) II.; HORSETZKY, 1905, 97-103.

dőkben kapitulált csapatok kiküldésével is növelni tudták. Mindez azonban az összlétszám növelésére nem, csupán a szinten tartására volt elég.

Az intézkedések következményeként a hátországból szinte minden tábori csapatot kivontak, a néhány maradék zászlóalj többsége is erősen megfogyatkozott, és a hátországba feltöltésre visszavont egység volt. Összességében a hátországból szinte kizárólag kiképzőegységek maradtak hátra: a német gyalogezredek tartalékosztályai, a magyar gyalogezredek negyedik zászlóaljai, és a lovasezredek tartaléksvadrónjai. Ezek alapján egyáltalán nem túlzás azt állítani, hogy a császári-királyi hadsereg a totális mozgósítás állapotába került, a franciák ellen harcoló csapatok létszámát nem lehetett újabb egységek hátországból történő előrevonásával növelni, csupán újoncokkal pótolni, de amint az 1797 eleji helyzet mutatta, ez a lehetőség is csak korlátozott eredményeket adhatott.

A katasztrofális itáliai vereségek egyre újabb és újabb egységek Itáliába indítását kívánták meg. Az 1796-os év végéig Itáliában összesen 76 sorzászlóaljat, 4 gránátoszászlóaljat, 6 határőrszászlóaljat, illetve egyik magyar gyalogezred negyedik zászlóalját vetették be. A lovasság meglepően gyenge maradt. Az év folyamán mindössze 32 svadronnal növelték az Itáliában harcoló lovasság számát, így az összesen csupán 42 svadron maradt. Összevetve a Rajna mentén harcoló 184 svadronnal óriási különbséget látunk. Ebben az adatban láthatjuk a francia sikerek – ha nem is egyetlen, de mindenképpen fontos – kulcsát. A francia Itáliai Hadsereg gyenge lovassága ezt a 42 svadront még nehézségek nélkül semlegesíteni tudta, miközben a Rajna mellett Károly főherceg nagy erejű lovasságának helyes alkalmazásával Würzburg mellett győzni tudott, Itáliában a lovassági főlény francia oldalon maradt. Ez azt jelentette, hogy Bonaparte tábornok seregének pontos felderítési információi voltak, és a csatatéren sem kellett különösképpen félni a császári-királyi lovasoktól. Meggyőződésem, hogy a császári-királyi hadvezetés hatalmas hibát követett el, amikor nem vezényelt nagyobb lovastömegeket Itáliába, mert ez lehetett volna az egyetlen hathatós eszköz a franciák lendületének megtörésére. A császári-királyi lovasság megmutatta erejét a Rajnánál, a franciák kisszámú itáliai lovassága ellen a lovassági főlény birtokában a császári-királyi csapatok jelentősen sikeresebbek lehettek volna Itáliában is, de a legfelsőbb hadvezetés ezt a lehetőséget nem használta ki, ami óriási hibának bizonyult, következményeként hatalmas vereségeket és jelentős, rövid idő alatt pótolhatatlan veszteségeket hozott, és részben elvezetett a háború elvesztéséhez.

A császári-királyi hadvezetésben, illetve az itáliai csapatok vezetésében uralkodó káosz miatt az 1797 eleji forrás nem tartalmazza az itáliai csapatok állományát. Az egységek számát azonban más forrásokból ki lehetett pótolni, de a létszámról nem készült kimutatás, így azt nélkülöznünk kell a megszokott táblázatokból.

A sorcsapatok egységeinek száma 1797 elején a következőképpen alakult:¹⁴⁰

¹⁴⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3720. 1797. január.

	tábori zászlóalj	alezredesi zászlóalj	negyedik zászlóalj	tartalékosztály	gránátoszászlóalj	határőrzászlóalj	tábori zászlóaljak összesen	karabélyosvadászkarabélyos sivalizsérsvadron tartalék	vértessvadász tartalék	dragonyosvadász tartalék	sivalizsérsvadász tartalék	huszársvadász tartalék	ulánus tartalék	tábori svadász
Alsó-Ausztria	4	2		7			6		- 2	- 1	- 2			
Belső-Ausztria		1		6		1	2							
Csehország		4		14			4		- 3	- 1		- 2		
Morvaország				9			0			- 1	- 2			
Galícia		1	1			1	2			4 -		4 1		8
Magyarország			6				0	-- 2	- 4	- 1	- 2	4 - 3	- 1	4
Károlyváros						4	4							
Báni						2	2							
Szlavónia	1		2			3	4					- 1		
Bánát						2	2							
Erdély	1		1			8	9			2 2		6 1		8
Fősereg a Rajnánál	74				16	20	110	12 4 -	48 -	24 -	44 -	52 -		184
Itáliában ¹⁴¹	76		1		4	6	86		6 -	8 -	--	20 -	8 -	42
Összesen	80	8	10	36	16	41	145	12 4 2	48 9	30 6	44- 6	66 9	- 1	204

A hadsereg összes egységének létszáma az Itáliában lévő csapatokat leszámítva:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatképes		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Alsó-Ausztria	9503	832	2156	170	7347	662	14 854	883

¹⁴¹ Mivel az 1797-es januári táblázat nem adja meg az itáliai csapatokat, az egységek aktuális létszámát nem tudhatjuk pontosan. Sok egység esett fogságba, másokat a lecsökkent létszám miatt oszlattak fel, illetve vontak össze. Táblázatomban az összes 1796-ban Itáliában bevetett egység számát adom meg, tehát ennyinek kellett volna lenni, ha egyetlen sem semmisült volna meg. A valóságban azonban sohasem állt ekkora erőből az itáliai haderő, mert a csapatokat szétagoltan vetették be, illetve a folyamatos veszteségek miatt több egység megszűnt, végül Mantovában egy egész hadsereg esett fogságba.

Belső-Ausztria	6295		1954		4341		6884	
Csehország	13 370	887	2614	184	10 756	703	21 662	703
Morvaország	8290	881	1519	149	6771	732	7293	609
Galícia	5352	1651	998	284	4354	1367	5898	1834
Magyarország	5802	3207	1841	984	3961	2223	8296	3086
Károlyváros	3514		157		3357		4294	
Báni	311		49		262		3201	
Szlavónia	4874	222	1027	24	3847	198	6245	202
Bánát	1607		29		1578		2008	
Erdély	5854	1209	738	318	5116	891	9636	2253
Főserég a Rajnánál	151 761	37 519	13 319	3841	138 442	33 678	204 802	2741
Összesen	216 533	46 408	26 401	5954	190 132	40 454	295 073	12311

A szolgálatképes állomány megoszlása:¹⁴²

birodalomrész	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	6685	4,47%	662	1,64%	7347	3,86%
Belső-Ausztria	4341	2,90%			4341	2,28%
Csehország	10053	6,72%	703	1,74%	10756	5,66%
Morvaország	6039	4,03%	732	1,81%	6771	3,56%
Galícia	2987	2,00%	1367	3,38%	4354	2,29%
Magyarország	1738	1,16%	2223	5,50%	3961	2,08%
Károlyváros	3357	2,24%			3357	1,77%
Báni	262	0,18%			262	0,14%
Szlavónia	3649	2,44%	198	0,49%	3847	2,02%
Bánát	1578	1,05%			1578	0,83%
Erdély	4225	2,82%	891	2,20%	5116	2,69%
Főserég a Rajnánál	104764	69,99%	33678	83,25%	138442	72,81%
Összesen	149678		40454		190132	

Az 1797-es év elején az Itáliában álló erők feletti parancsnokságot Károly főherceg vette át,¹⁴³ de ő sem tudta megállítani a francia támadást, seregével immáron Bécs előterébe szorult vissza.¹⁴⁴ A Rajna mentén sem az ottmaradt osztrák erők élére állított Latour, sem a Bonaparténak erősítéseket küldő franciák nem kezdeményeztek jelentős hadműveletet.¹⁴⁵ A császári-királyi rajnai hadseregből is újabb erősítések indultak útnak Itália felé, de egyre inkább Bécs védelmére kellett gondolni. Az Itáliába tartó csapatok közül többeket sikerült a franciáknak meglepni, és bekeríteni. A császári-királyi hadvezetés kapkodott, és nem gondosko-

¹⁴² Mivel az itáliai csapatok létszámára nincsen adatunk, így nem lenne értelme százalékokat megadni.

¹⁴³ *Geschichte*, 1882, 434.

¹⁴⁴ BÁNLAKY, 2001, 20. C) III.; HORSETZKY, 1905, 104-109.

¹⁴⁵ BÁNLAKY, 2001, 20. C) II. 2. c.) és 20. C) III. 3. 1.); HORSETZKY, 1905, 103., 109.; JOMINI, 1822a, 70-106.

dott megfelelő menetbiztosításról, valamint elegendő lovasságról, ami újabb jelentős veszteségekhez vezetett.

A Belső-Ausztriában előrenyomuló franciákkal Károly főherceg 1797. március 31-én Klagenfurtban fegyverszünetet kötött, amit az április 18-i leobeni előzetes, és az október 18-i végleges, Campoformidoban megkötött béke követett.¹⁴⁶

Az 1797-es év elejére a császári-királyi hadsereg, illetve hátországa elérte akkori teljesítőképessége csúcsát. Egészen a katasztrofális itáliai vereségekig képesek voltak az egyébként tetemes veszteségek pótlására. A flandriai és németalföldi erődökben fogságba esett csapatokat is újra fel tudták állítani. A 260 ezret némileg meghaladó szolgálatképes katonalétszám folyamatos biztosítása rendkívül komoly teljesítmény volt az adott körülmények között, ami lehetetlen lett volna II. József hadsereg-kiegészítési reformjai nélkül. Ráadásul a birodalom közben egyik legértékesebb tartományát, Németalföldet elvesztette. Habár 1797 elején még mindig tekintélyes erőt képviselt a hadsereg, az itáliai veszteségek pótlása lehetetlennek bizonyult, a birodalom kimerült. A következő két év azt mutatja, hogy voltak még tartalékok, de ezeket a Bécs biztos elvesztéséig hátralévő két-három hónapban már nem lehetett mozgósítani. Károly főherceg és az egész hadvezetés tudatában volt ennek, így kénytelenek voltak tárgyalóasztalhoz ülni, és megegyezni a francia forradalom új képviselőjével, Bonaparte tábornokkal. A béke eredményeként elveszett ugyan Németalföld és Észak-Itália, de a veszteségekért kárpótlásként kapott Velence bekebelezése gazdag tartománnyal bővítette a birodalmat.¹⁴⁷ A politikai vezetés azonban revansra készült.

Az első koalíciós háborúról szóló fejezet végén érdemes megvizsgálni a császári-királyi hadsereg erőkieftését, illetve az egyes hadszínterek közötti erőelosztást a hadsereg tábori csapatai, és harcképes állománya tekintetében. Az összehasonlításhoz két típusú adatsort tartok szükségesnek használni. Az elsőben a sorcsapatok elosztását tüntetem fel, a másodikban a harcképes létszámot. Ehelyütt is fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy egyik adatsor sem ad önmagában teljesen pontos képet, együtt viszont már teljesen alkalmasak a kérdés megvilágítására.

A hadvezetés elsősorban egységekben gondolkodott. Mivel a császári-királyi hadsereg sorzászlóaljai számára előírt létszám egyforma volt, a lovasságnál viszont csapatnemek szerint voltak eltérések, ez a gondolkodásmód határozta meg a hadsereg elhelyezkedését és bevetését. A seregységek (zászlóalj, svadron) szerinti megoszlás a következőképpen alakult az adott év elején:

		Németalföld		Rajna		Itália		hadszíntéren		háterszáiban		Összesen
1792	gyal.	38	16,89%			7	3,11%	45	20,00%	180	80,00%	225
	lov.	36	14,63%					36	14,63%	210	85,37%	246
1794	gyal.	100	44,44%	43	19,11%	15	6,67%	158	70,22%	67	29,78%	225
	lov.	126	52,94%	60	25,21%	8	3,36%	194	81,51%	44	18,49%	238

¹⁴⁶ GHILLANY, 1865, 402-405.

¹⁴⁷ GHILLANY, 1865, 405-409.

1795	gyal.	11	5,16%	105	49,30%	24	11,27%	140	65,73%	73	34,27%	213
	lov.	4	1,65%	191	78,60%	8	3,29%	203	83,54%	40	16,46%	243
1796	gyal.			103	49,76%	37	17,87%	140	67,63%	67	32,37%	207
	lov.			190	77,24%	10	4,07%	200	81,30%	46	18,70%	246
1797	gyal.			110	47,62%	86	37,23%	196	84,85%	35	15,15%	231
	lov.			184	74,80%	42	17,07%	226	91,87%	20	8,13%	246

A hadsereg harc képes katonáinak száma szerinti táblázat némi eltérést mutat a százalékokban:

		Németalföld		Rajna		Itália		hadszíntéren		hátszágban		Össz.
1792	gyal.	40 273	23,39%			6758	3,93%	47 031	27,32%	125 125	72,68%	172 156
	lov.	7665	19,78%			637	1,64%	8302	21,42%	30 456	78,58%	38 758
	össz.	47 938	22,73%			7395	3,51%	55 333	26,23%	155 581	73,77%	210 914
1794	gyal.	94 790	41,25%	36 444	15,86%	16 765	7,30%	147 999	64,40%	81 815	35,60%	229 814
	lov.	22 830	51,26%	10 653	23,92%	1960	4,40%	35443	79,58%	9093	20,42%	44 536
	össz.	117 620	42,87%	47 097	17,17%	18 725	6,83%	183 442	66,86%	90 908	33,14%	274 350
1795	gyal.			108 444	50,06%	25 170	11,62%	133 614	61,67%	83 032	38,33%	21 6646
	lov.			35 095	73,74%	1948	4,09%	37 043	77,83%	10 552	22,17%	47 595
	össz.			143 539	54,32%	27 118	10,26%	170 657	64,58%	93 584	35,42%	264 241
1796	gyal.			101 870	47,03%	27 693	12,79%	129 563	59,82%	87 021	40,18%	216 584
	lov.			35 033	72,68%	2281	4,73%	37 314	77,42%	10 885	22,58%	48 199
	össz.			136 903	51,70%	29 974	11,32%	166 877	63,02%	97 906	36,98%	264 783
1797	gyal.			104 764		?	?			44 914		149 678
	lov.			33 678		?	?			6776		40 454
	össz.			138 442		?	?			51 690		190 132

A két adatsor százalécai közötti eltérés több összetevő következménye. Egyrészt az egységek létszáma – az előírásokkal ellentétben – megközelítőleg sem mutat egységes képet. Másrészt a harc képes katonák között megtalálhatóak a tüzérek, műszakiak, szabadcsapatok, bérelt és zsoldba vett csapatok, és néhány esetben a közvetlenül császári zászlók alatt szolgáló német-római birodalmi kontingensek is. Ezen utóbbiak azonban akkor tűntek fel csak a létszákimutatásokban, ha részben császári-királyi zsoldban álltak, vagy segédcapatként szolgáltak, tehát nincs ok létszámuk kivételére az összesítésből.

A háború elején a Németalföldre küldött csapatok többsége nem vett részt a török háborúban így magasabb feltöltöttségű volt, mint az 1792-ben a hátszágban maradt egységek, így a katonák számaránya magasabb, mint az egységeké. Az arány 1794-re már megfordult, 1796-ra pedig komoly úr tángott az arányok között, a hadszíntereken szolgáló egységek feltöltöttsége komolyan visszaesett. Ez az adat is komolyan mutatja a birodalom katonai teljesítőképességének kimerülését. Sajnos az 1797-es adatok nem állnak rendelkezésre, de a nagy itáliai veszteségek miatt minden bizonnyal tovább romlana az arány.

A két adatsorból kitűnik, hogy a hadszíntéren bevetett katonák száma és aránya is 1794-ben érte el a csúcst. Pedig ebben az időben a galíciai helyzet megkívánta, hogy a határ közelében jelentős csapatokat tartsanak. Az 1794-es nagy veszteségeket újonccal nem sikerült pótolni, a létszámot csak a Galíciából elvezényelt alakulatokkal tudták fenntartani. Ez magával hozta, hogy a hadsereg elveszítette támadóképességét, és erejéből csak az 1795 elején elért helyzet fenntartására futotta. Szerencsére azonban a francia hadsereg ereje is csökkent, és nem tudták tartósan megvetni a lábukat a Rajna jobbpartján.

A hátszágban lévő csapatok számát 1795-ben a galíciai események mellett az is növelte, hogy az erődökben fogságba esett, de a franciák által elengedett csapatok egy évig nem harcolhattak a franciák ellen. Ezek átvették a hátszágban a biztosítófeladatokat, a még ott lévő sorcsapatok pedig indultak a hadszíntérre.

A másik megfigyelhető tendencia a hadszínterek közötti egyensúlyra vonatkozik. Kezdetben a Németalföldön találjuk a hadsereg legnagyobb erőit, de a Rajna mellett is jelentős csapatok állomásoztak. Az itáliai hadszíntér 1794 végéig szinte teljesen jelentéktelen maradt. A főhadszíntér 1795-re Németalföldről, annak elvesztése miatt a Rajna mentére tevődött át, de Itália jelentősége lassan növekedni kezdett. Ez elsősorban a franciák támadó szándék felderítésének köszönhető. Az itáliai hadszíntér az események szempontjából 1796-ban főhadszíntérré vált, de még így is csak a hadsereg harmadát vetették itt be. Önkéntelenül merül fel a kérdés: vajon miért nem vezényletek Itáliába még több csapatot? Miért kellett a Rajnánál támadó hadműveletbe kezdeni, amikor Itáliában a helyzet tarthatatlanná vált?

Ezekre a kérdésekre csak összetett válasz adható. A legfontosabb tényező, hogy az itáliai francia sikerek olyan gyorsak és olyan jelentősek voltak, amilyeneket a hadvezetés még elképzelni sem tudott. A császári-királyi hadsereg Alvinczy ellentámadása idején létszámbeli fölényben volt Bonaparte franciáival szemben. A háború korábbi szakaszaiban mindig francia erőfölény ellen kellett harcolniuk a császári-királyi katonáknak, és mindig helyt tudtak állni. Itáliában azonban fordult a helyzet. A francia főparancsnok keze alatt az addig szerény értékű francia alakulatok fényes győzelmek egész sorát vívták ki, ami az önbizalom gyors növekedésével járt együtt. A császári-királyi hadvezetés csak nagyon lassan ismerte fel, hogy győzelemre még erőfölény birtokában is csak minimális esélye lehet, mivel az ellenséges fővezér nem Jourdan, Pichegru, Scherer, vagy Moreau, hanem Bonaparte tábornok, kora legmeghatározóbb hadvezére.

Fontos összetevő lehetett a döntésben, hogy a Rajna mentén két év kudarcait követően kezdtek jobban alakulni a dolgok. Károly főherceg visszaverte a francia támadások egész sorát, és Kehl elfoglalásával megteremtette a Rajnán túli támadás lehetőségét. Mindezek együttesen hatottak abba az irányba, hogy csak akkor adták fel a támadást a Rajnánál, amikor Bécs elvesztésének lehetősége felmerült.

5.4.2. A MÁSODIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ

Az első koalíciós háborút lezáró békét a vesztesek nem a helyzet rendezésének, hanem csak fegyverszünetnek tekintették, hogy legyen idejük rendezni soraikat. Már 1798-ban szerveződött a második koalíció, és 1799 elejére egyértelművé vált a háború folytatása. A császári-királyi hadsereg adatai kiválóan mutatják a politikai vezetés szándékait. A legsürgetőbb tennivaló a hadsereg összekuszált állapotának rendezése volt. Az ezredek szétszórt zászlóaljait egy helyre gyűjtötték össze, megindult a vallon ezredek két-két zászlóaljának felállítása galíciai újoncokból, a szabadcsapatok egy részéből felállították a könnyűzászlóaljakat, lovassági reformot hajtottak végre. Mindezt olyan, korábban nem tapasztalt gyorsasággal tették, ami egyértelműen háborús szándékot jelzett.

A háborús készülődés másik szembeötlő jelét a hadsereg elhelyezésének vizsgálatakor fedezzük fel. A csapatok nagyobbik részét ugyanis nem békehelyőrségekben állomásoztatták, hanem tábori hadseregekben, a főhadparancsnokságoknak csak kevés csapatot rendeltek alá.

Az első koalíciós háború ismertetésénél használt bontások ebben az esetben is megfelelőek a hadsereg erőelosztásának szemléltetésére. Egyedüli változtatást a gránátososztályok számbavétele jelent. Mivel ezeket csak 1799 elején vonták össze zászlóaljakba, és akkor sem az összeset, célszerűnek tűnt az osztályokat felvenni a listába, így az összes tábori zászlóaljak közül kikerültek a gránátosok. A főhadparancsnokságok száma az elvesztett területek miatt csökkent, de Galícia kettéosztásával egy új területi igazgatási szerv is létrejött. A sorcsapatok elosztása a következő képet mutatta 1798 elején:¹⁴⁸

	tábori zászlóalj	negyedik zászlóalj	tartalékosztály, kiképzőkeret	gránátososztály	határzászlóalj	tábori zászlóaljak összesen	karabélyosvadrón karabélyos svalizsérsvadrón tartalék	vértessvadrón tartalék	dragonyosvadrón tartalék	svalizsérsvadrón tartalék	huszársvadrón tartalék	ulánus tartalék	tábori svadrón
Alsó-Ausztria	11		8			11		6					6
Belső-Ausztria	5		6	2		5							
Csehország	1	14				1		- 4	- 1		- 1		
Morvaország		8				0			- 1	- 4			
Kelet-Galícia	1					1			2 -		- 1		2

¹⁴⁸ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3721. 1798. január.

Nyugat-Galícia	1	1			1	2					2 -		2
Magyarország	1		6		1	-- 2	45	-3	-2	-4	-1		4
Károlyváros					8	8							
Báni					1	1							
Szlavónia			3		2	2					-1		
Bánát					4	4							
Erdély	1				4	5			2 1		-1		2
Itáliai Hadsereg	38			12	4	42				18 -	10 -		28
Belső-Ausztriai Hadtest	44			8	13	57		8 -	10 -	6 -		8 -	32
Dalmáciai Hadtest	5				3	8							
Kontingens a Lechnél	19			8	4	23		6 -	6 -	14 -	16 -		42
Csehországi Hadsereg	40	3		12	14	54	12 4 -	30 -	18 -	6 -	32 -		10 2
Összesen	167	26	23	42	58	225	12 4 2	54 9	38 6	44 6	60 8	8 1	22 0

A hadsereg összes egységének létszáma az egyes hadseregek, hadtestek és főhadparancsnokságok között:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatkész		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Alsó-Ausztria	13 405	1436	2374	148	11 031	1288	21 909	1643
Belső-Ausztria	5174		832		4342		12 725	
Csehország	10 193	594	962	140	9231	454	15 073	679
Morvaország	8781	1180	1432	328	7349	852	7230	1015
Kelet-Galícia	1771	782	202	140	1569	642	3262	710
Nyugat-Galícia	2836	477	257	61	2579	416	3285	607
Magyarország	6607	3915	1429	1345	5178	2570	7588	3707
Károlyváros	9793		485		9308		15517	
Báni	1365		147		1218		1576	
Szlavónia	6387	462	422	43	5965	419	6065	202
Bánát	3731		113		3618		5475	
Erdély	5370	967	525	385	4845	582	7635	814
Itáliai Hadsereg	45 191	5128	2745	329	42 446	4799	67 563	6172
Belső-Ausztriai Hadtest	133 192	20 902	8810	1976	124 382	18 926	187 831	23 340
Dalmáciai Hadtest	5926		484		5442		10 300	
Kontingens a Lechnél	41 606	12 642	4247	1314	37 359	11 328	53 636	14 975
Csehországi Hadsereg	86 241	18 860	4609	1269	81 632	17 591	113 144	21 598
Összesen	387 569	67 345	30 075	7478	357 494	59 867	539 814	75 462

A szolgálatképes állomány megoszlása:

birodalomrész	gyalogos		lovak		összesen	
	szám	százalék	szám	százalék	szám	százalék
Alsó-Ausztria	9743	3,27%	1288	2,15%	11 031	3,09%
Belső-Ausztria	4342	1,46%			4342	1,21%
Csehország	8777	2,95%	454	0,76%	9231	2,58%
Morvaország	6497	2,18%	852	1,42%	7349	2,06%
Kelet-Galícia	927	0,31%	642	1,07%	1569	0,44%
Nyugat-Galícia	2163	0,73%	416	0,69%	2579	0,72%
Magyarország	2608	0,88%	2570	4,29%	5178	1,45%
Károlyváros	9308	3,13%			9308	2,60%
Báni	1218	0,41%			1218	0,34%
Szlavónia	5546	1,86%	419	0,70%	5965	1,67%
Bánát	3618	1,22%			3618	1,01%
Erdély	4263	1,43%	582	0,97%	4845	1,36%
Itáliai Hadsereg	37 647	12,65%	4799	8,02%	42 446	11,87%
Belső-Ausztriai Hadtest	105 456	35,43%	18 926	31,61%	124 382	34,79%
Dalmáciai Hadtest	5442	1,83%			5442	1,52%
Kontingens a Lechnél	26 031	8,75%	11 328	18,92%	37 359	10,45%
Csehországi Hadsereg	64 041	21,52%	17 591	29,38%	81 632	22,83%
Összesen	297 627	100,00%	59 867	100,00%	357 494	100,00%

Az adatsor elemzése rendkívül figyelemreméltó megállapításokra ad lehetőséget. Az első szembeötlő adat, a szolgálatképes állomány ugrásszerű emelkedése. Az utolsó szignifikáns adattal, az 1796 elejével összehasonlítva 93 ezer fővel nőtt a bevethető katonák száma. Ez az adat több tényező együttes hatásának következménye. Az 1796-os kudarcok miatt nagy számban mozgósították a határőr-csapatokat, és az új zászlóaljokat a háború végével sem oszlatták fel. Francia hadifogságból is tértek vissza katonák, valamint nagyon sok újoncot is állítottak. Mindezek mellett ez az emelkedés a hadkiegészítés és a hadszervezés jelentős eredményének tekinthető.

A hadseregekben összevont csapatok elhelyezése megmutatja a politikai célokat is. Közvetlenül a határ mellett, illetve bajor területen lévő kisebb hadseregek mögött a hátszágban már igen jelentős csoportosításokat találunk. A Belső-Ausztriában összpontosított hadsereg az itáliai és a tiroli, a csehországi csoportosítás pedig a németországi hadszíntér számára jelentett tartalékot. A létszámokból kitűnik, hogy az itáliai hadszíntér már némileg nagyobb hangsúlyt kapott, tehát az első koalíciós háború idején kialakult tendencia folytatásának lehetünk tanúi.

A hadsereg szempontjából az 1798-as év aktív felkészüléssel telt, a hadsereg-szervezeti változtatások végrehajtásának nagyobbik része erre az évre maradt. Ennek legjelentősebb és leglátványosabb része, a lovasság új rendszerének kiala-

kítása az év végére le is zárult. Az 1799-es év elején a sorcsapatok elosztása az alábbiak szerint alakult:¹⁴⁹

	tábori zászlóalj	negyedik zászlóalj	tartalékosztály, kiképzőkeret	gránátososztály	könnyűzászlóalj	határőrszászlóalj	tábori zászlóaljok összesen	vértessvadrón tartalék	dragonyossvadrón tartalék	lovasvadászsvadrón tartalék	huszársvadrón tartalék	ulánus tartalék	tábori svadrón
Alsó-Ausztria	11		8	4			11	6 -	6 -				12
Belső-Ausztria	3		6	1			3						
Csehország	1	14					1	- 2	- 1		- 1		
Morvaország		8						- 1	- 5				
Kelet-Galícia	1						1		2 -		- 1		2
Nyugat-Galícia	2	1		1		1	3				2 -		2
Magyarország	3			1			3	6 8	- 5	8 -	- 4	- 1	14
Károlyváros						4	4						
Báni													
Szlavónia						3	3		4 1		- 1		4
Bánát						4	4						
Erdély	1					8	9				- 1		
Itáliai Hadsereg	57			19	2	7	66		18 -		24 -		42
Tiroli Hadtest	22			10	9	6	37		6 -		8 -		14
Belső-Ausztriai Hadtest	3					4	7	6 -	12 -		8 -		26
Dalmáciai Hadtest	6			2		2	8						
Kontingens a Lechnél	35			21	3	11	49	6 -	24 -		38 -	16 -	84
Csehországi Hadtest	18					2	20	24 -	12 -				36
Morvaországi Hadtest								18 -					18
Felső-Ausztriai Hadtest	17			1			17	6 -	6 -		16 -		28
Összesen	180	23	14	60	14	52	246	72 11	90 12	8 -	96 8	16 1	282

¹⁴⁹ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január.

A hadsereg összes egységének létszáma az egyes hadseregek, hadtestek és főhadparancsnokságok alárendeltségében:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatkész		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Alsó-Ausztria	16 800	2003	2260	335	14 540	1668	24 257	2596
Belső-Ausztria	3715		337		3378		8243	
Csehország	8926	727	948	273	7978	454	12 708	679
Morvaország	6300	1155	1328	356	4972	799	7840	1459
Kelet-Galícia	1464	649	160	113	1304	536	2753	611
Nyugat-Galícia	4329	431	476	69	3853	362	5121	606
Magyarország	11 999	5413	2034	1424	9965	3989	15 134	5888
Károlyváros	5065		378		4687		6371	
Báni	959		105		854		1060	
Szlavónia	7056	227	525	18	6531	209	6299	202
Bánát	3960		133		3827		5467	
Erdély	8510	973	502	128	8008	845	10 653	1232
Itáliai Hadsereg	83 670	8989	7148	649	76 522	8340	94 537	9034
Tiroli Hadtest	42 417	2884	2973	181	39 444	2703	50 492	2875
Belső-Ausztriai Hadtest	9781	5139	850	681	8931	4458	5348	5348
Dalmáciai Hadtest	8801		577		8224		10 672	
Kontingens a Lechnél	81 514	16 678	4816	1515	76 698	15 163	86 469	14 515
Csehországi Hadtest	28 340	6479	2660	327	25 680	6152	35 915	6576
Morvaországi Hadtest	3063	3072	211	220	2852	2852	3075	3075
Felső-Ausztriai Hadtest	24 093	5605	1211		22 882	5605	29 249	5542
Összesen	360 762	60 424	29 632	6289	331 130	54 135	421 663	60 238

A szolgálatképes állomány alakulása:

birodalomrész	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	12 872	4,65%	1668	3,08%	14 540	4,39%
Belső-Ausztria	3378	1,22%			3378	1,02%
Csehország	7524	2,72%	454	0,84%	7978	2,41%
Morvaország	4173	1,51%	799	1,48%	4972	1,50%
Kelet-Galícia	768	0,28%	536	0,99%	1304	0,39%
Nyugat-Galícia	3491	1,26%	362	0,67%	3853	1,16%
Magyarország	5976	2,16%	3989	7,37%	9965	3,01%
Károlyváros	4687	1,69%			4687	1,42%
Báni	854	0,31%			854	0,26%
Szlavónia	6322	2,28%	209	0,39%	6531	1,97%
Bánát	3827	1,38%			3827	1,16%
Erdély	7163	2,59%	845	1,56%	8008	2,42%
Itáliai Hadsereg	68 182	24,61%	8340	15,41%	76 522	23,11%

Tiroli Hadtest	36 741	13,26%	2703	4,99%	39 444	11,91%
Belső-Ausztriai Hadtest	4473	1,61%	4458	8,23%	8931	2,70%
Dalmáciai Hadtest	8224	2,97%			8224	2,48%
Kontingens a Lechnél	61 535	22,22%	15 163	28,01%	76 698	23,16%
Csehországi Hadtest	19 528	7,05%	6152	11,36%	25 680	7,76%
Morvaországi Hadtest			2852	5,27%	2852	0,86%
Felső-Ausztriai Hadtest	17 277	6,24%	5605	10,35%	22 882	6,91%
Összesen	276 995	100,00%	54 135	100,00%	331 130	100,00%

A háborúra készül, és a hadszínterekre már felvonult hadsereg létszámában az előző évihez viszonyítva némi csökkenés tapasztalható. Ez azzal magyarázható, hogy az ezredek személyi állományát nem csak feltöltötték, hanem a harcképteleneket leszerelték. Az első koalíciós háború hosszú éveiben számtalan katona szerzett kisebb-nagyobb sebesülést, de a zászlók alatt maradt, a hadsereg teljesítményének javítása érdekében 1798 folyamán ezek közül sokat hazaküldtek.

A hadsereg erőelosztásában is történt változás. Az Udvari Haditanács tervének értelmében az itáliai és németországi hadszíntéren közel egyenlő erők vonultak fel, közöttük a kapcsolatot Tirolban egy erős hadtest tartotta. Mindkét nagyobb hadsereg mögött a hátszágban erős tartalékok álltak. A hadműveletek kezdetekor Németországban 63 sor-, 14 határőr-, 3 könnyű- és 6 gránátos- összesen 86 zászlóalj, 26 szabadcsapatszázad 79 399 gyalogossal, 166 svadron 26 732 lovassal, valamint a tüzérség, műszakiak, törzscsapatok 3274 gyalogossal és 247 lovassal állomásozott. A hadsereghez tartozott még a 8198 gyalogosból és 535 lovasból álló birodalmi kontingens, amely négy erőd (Philippsburg, Ingolstadt, Ulm és Würzburg) helyőrségét látta el. A hadseregben a császári-királyi haderő 79 399 gyalogosa és 26 732 lovasa, összesen 106 131 katonája harcolt. Ebből a két fő fegyvernem 102 610 főt tett ki.¹⁵⁰

Az itáliai hadszíntéren 60 sor-, 11 határőr-, 2 könnyű- és 7 gránátos-zászlóaljban, valamint 10 szabadcsapatszázadban 70 851 gyalogos, továbbá 68 svadronban 11 996 lovas harcolt. A jelentés itt nem szól a tüzérségről és a szakcsapatokról. Az Itáliai Hadsereg tehát 82 847 főből állt.¹⁵¹

Tirolban 28 sor-, 6 határőr-, 9 könnyű- és 5 gránátoszászlóaljat és 6 szabadcsapatszázadot 42 347 gyalogossal és 14 svadront 2464 lovassal, valamint 1024 főnyi szakcsapatot vetettek be, a hadtest létszáma 45 853 volt, a két fő fegyvernem 44 811 főt tett ki.¹⁵²

1799 tavaszára a hadvezetés a német hadszíntérre immáron több katonát csoportosított, mint Itáliába. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a hadjáratban is több katona vett volna részt, mivel Itáliában Krays nagyobb arányban vetette be a rendelkezésre álló csapatokat, míg Károly főherceg a hadjárat kezdetére nem összpontosított minden erőt.

¹⁵⁰ AFA Karton Nr. 1223. Deutschland 1799-3-10 ¼.

¹⁵¹ AFA Karton Nr. 1197. Italien 1799-3-ad12.

¹⁵² AFA Karton Nr. 1252. Tirol 1799-3-134.

A hadüzenetet ezúttal is a franciák nyújtották át 1799. március 12-én.¹⁵³ Terük szerint megpróbálták meglepni a Károly főherceg által vezetett németországi osztrák és birodalmi csapatokat, de március 25-én Stockach mellett Károly legyőzte Jourdan csapatait.¹⁵⁴ Ezután Svájcba vonult, ahol Masséna szorongatta Hotze hadtestét. Június 4-én Károly az első zürichi csatában¹⁵⁵ viaszorította Massénát, de nem üldözte a franciákat.

A stockachi hadjáratban Károly főherceg közvetlen parancsnoksága alatt mindössze 33 sor- 4 határőr-, 2 könnyű- és 6 gránátoszászlóalj, 8 szabadcsapat-szászad és 136 svadron vett részt.¹⁵⁶ Ez az erő az egész Németországi Hadsereghez viszonyítva 52,32% gyalogságot és 81,92% lovasságot, a teljes haderő tábori csapatainak viszonylatában 18,29% gyalogságot és 48,22% lovasságot jelentett. Utóbbi adat különösen sokatmondó, hiszen a teljes hadra fogható lovasság közel fele harcolt a stockachi hadjáratban. A teljes hadsereghez viszonyítva a gyalogság aránya nem érte el a 20 %-ot, de a hadi eseményekben sokkal nagyobb arányban részt vett lovasság jelentősen növelte a hadsereg erejét. A nehézlovasságot szinte teljes egészében Németországban vetették be, mivel Itália terepviszonyait a nehézlovasság számára alkalmatlannak tekintették.

Itáliában Scherer tábornok alatt a franciák márciusban szintén támadásra indultak, de Kray tábornagy megállította, és április 5-én Magnano mellett megverte őket.¹⁵⁷ Az orosz segélycsapatokkal beérkező Szuvorov átvéve a parancsnokságot erőteljes támadást indított nyugati irányba, elfoglalta Milánót, és közben június 17-19-én a Trebbia melletti csatában¹⁵⁸ kivédte a Nápolyból érkező Macdonald francia seregének támadását, Kray ostrom alá vette Mantovát.¹⁵⁹ Miután a legfontosabb itáliai erődök, Tortona, Alessandria és Mantova július második felében kapituláltak, a franciák újabb ellentámadást készítettek elő Joubert parancsnoksága alatt. Szuvorov az augusztus 15-i Novi mellett vívott csatában a koncentrált francia támadást visszaverte.¹⁶⁰

Itáliában sem vetették be a teljes rendelkezésre álló haderőt. A hadjárat kezdetén a mobil hadsereg 43 sor- 6 határőr-, 2 könnyű- és 7 gránátoszászlóalj, 7 szabadcsapat-szászad és 68 lovassvadron erővel vonult fel.¹⁶¹ Ez a rendelkezésre álló erők arányában 72,5% gyalogságot és 100% lovasságot, a hadsereg teljes tábori állományának viszonylatában 22,48% gyalogságot és 24,11% lovasságot jelentett. A hadsereg az év folyamán jelentősen növekedett a Tirolból érkezett erősítéseknek és az orosz segédhadtestnek köszönhetően.

¹⁵³ GHILLANY, 1865, 415.; BÁNLAKY, 2001, 20. C) IV. 4. b) március 17-et ír.

¹⁵⁴ BÁNLAKY, 2001, 20. C) IV. 4. c); HORSETZKY, 1905, 112.; JOMINI, 1822b, 87-144.; ANGELL, 1896c, 78-91.

¹⁵⁵ BÁNLAKY, 2001, 20. C) IV. 7. b); HORSETZKY, 1905, 115.; WIENER, 1884, 261.

¹⁵⁶ AFA Karton Nr. 1223. Deutschland 1799-3-215.

¹⁵⁷ LÁZÁR, 2006, 422.; BÁNLAKY, 2001, 20. C) IV. 6. b); HORSETZKY, 1905, 116.; JOMINI, 1822b, 154-202.

¹⁵⁸ LÁZÁR, 2006, 428-430.; BÁNLAKY, 2001, 20. C) IV. 6. d); HORSETZKY, 1905, 118.

¹⁵⁹ LÁZÁR, 2006, 430-443.

¹⁶⁰ LÁZÁR, 2006, 447-450.; BÁNLAKY, 2001, 20. C) IV. 6. e); HORSETZKY, 1905, 118-119. JOMINI, 1822c, 95-138.

¹⁶¹ AFA Karton Nr. 1197. Italien 1799-3-ad12 Vö.: AFA Karton Nr. 1197. Italien 1799-3-12, 121.

A háború első hadjárataiban tehát a teljes haderő gyalogságának 40,77%-a, lovasságának 72,33%-a vette fel a harcot a franciákkal. A tiroli hadtest ekkor nem gyakorolt befolyást az eseményekre. A hadseregnek kevesebb, mint a fele vívta ki az 1799-es év sikereit. Ez a meglepően alacsony arány azzal magyarázható, hogy a francia hadigépezet sem működött magas fokon. A francia csapatok létszáma meg sem közelítette az 1794-es évben kiállított hadseregek létszámát. A megnyúlt utánpótlási vonalak felügyelete is több francia katonát kötött le. A császári-királyi hadvezetés által mozgósított haderő elegendőnek bizonyult az 1799-es év harcaiban.

A viharos tavaszi és kora nyári eseményeket követően beállt hadműveleti szünet oka a szövetségesek, elsősorban a császári-királyiak és az oroszok közötti feszültség növekedése volt. Az ellentéteket úgy simították el, hogy Szuvorov az oroszokkal Svájcba vonult, átvette az ottani erők parancsnokságát, míg Itáliában Melas lovassági tábornok lett a császári-királyi hadak parancsnoka. Mialatt Szuvorov Svájc felé menetelt, Melas tovább támadta a franciákat, és a Riviérára üzött vissza minden itáliai francia csapatot. Ezalatt Svájcban Masséna is támadásba lendült, még Szuvorov megérkezése előtt 1799. szeptember 25-én a második zürichi csatában¹⁶² hatalmas vereséget mért Korszakov orosz és Hotze osztrák csapataira. Szuvorov beérkezése a svájci helyzeten már nem változtatható, mivel a szövetséges vezetésben véglegesen elmérgesedett ellentétek október közepén az orosz csapatok kivonulásával, és a koalícióból való kilépéssel végződtek.¹⁶³ Időközben Károly főherceg a Svájcban kivont haderejével a Rajnánál támadta a franciákat, és szeptemberben elfoglalta Mannheimet, majd Philippsburgot is.¹⁶⁴

Az év végén Franciaországban jelentős változások történtek. Az Egyiptomból visszatérő Bonaparte tábornok államcsínnyel megbuktatta a direktóriumot, majd a végrehajtó hatalmat három konzulra ruházta – lényegében első konzulként saját hatalmát biztosítva.¹⁶⁵ Az első konzul békeajánlatát a hadviselő felek elutasították, így a döntést a fegyverekre bízta.

A császári-királyi hadsereg az 1799-es harcokban érzékeny veszteségeket szenvedett, és ezek pótlására már nem volt képes a hadkiegészítési rendszer.

A hadsereg sorcsapatai az alábbiak szerint oszlottak meg 1800 januárjának végén.¹⁶⁶

¹⁶² BÁNLAKY, 2001, 20. C) IV. 7. c); HORSETZKY, 1905, 121.

¹⁶³ BÁNLAKY, 2001, 20. C) IV. 7. d); HORSETZKY, 1905, 123.

¹⁶⁴ BÁNLAKY, 2001, 20. C) IV. 8.; HORSETZKY, 1905, 124.

¹⁶⁵ GHILLANY, 1865, 419-420.

¹⁶⁶ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3723. 1800. január.

	tábori zászlóalj	negyedik zászlóalj	tartalékosztály, kiképzőkeret	gránátososztály	könnyűzászlóalj	határőrszászlóalj	tábori zászlóaljak összesen	vértessvadrón tartalék	dragonyossvadrón tartalék	lovasvadászsvadrón tartalék	huszársvadrón tartalék	ulánus tartalék	tábori svadrón
Alsó-Ausztria	10		8	4			10	6 -	- 1				6
Belső-Ausztria			6				0						0
Csehország	1	14					1	- 2	- 1		- 1		0
Morvaország		8					0	- 1	- 7				0
Kelet-Galícia	1						1		2 -		- 1		2
Nyugat-Galícia	2	1		1		1	3				2 -		2
Magyarország	1		13			2	3	6 9	- 5		- 6	- 2	6
Károlyváros						5	5						0
Báni						1	1						0
Szlavónia						2	2				- 1		0
Bánát						1	1						0
Erdély			2			5	5		4 1		- 1		4
Itáliai Hadsereg	96	0	0	37	12	20	128	6 -	42 -	10 1	40 -		98
Dalmáciai Hadtest	2					2	4						0
Németországi Hadsereg	64	0	0	19	3	11	78	54 -	42 -		54 -	16 -	166
Összesen	177	23	29	61	15	50	242	72 12	90 15	10 1	96 10	16 2	284

A hadsereg összes csapatának létszámviszonyai:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatkész		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Alsó-Ausztria	13 359	1119	3059	259	10 300	860	21 768	1228
Belső-Ausztria	4511		1288		3223		6592	
Csehország	7847	419	1318	194	6529	225	12581	679
Morvaország	6335	2088	1807	1176	4528	912	7751	1558
Kelet-Galícia	1796	459	219	41	1577	418	2743	611
Nyugat-Galícia	4096	314	775	58	3321	256	4927	409
Magyarország	13 204	7014	4025	3392	9179	3622	18 734	4890
Károlyváros	6467	194	453		6014	194	7985	240

Báni	2368		137		2231		3030	
Szlavónia	3700	407	521	319	3179	88	5621	202
Bánát	1108		84		1024		2138	
Erdély	7613	891	1193	119	6420	772	9813	1232
Itáliai Hadsereg	114 474	16 735	12 071	2365	102 403	14 370	195 340	20 178
Dalmáciai Hadtest	4304		254		4050		4835	
Németországi Hadsereg	111 063	27 686	6897	1667	104 166	26 019	149 670	32 947
Összesen	302 245	57 326	34 101	9590	268 144	47 736	453 528	64 174

A szolgálatképes állomány megoszlása:

birodalomrész	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	9440	4,28%	860	1,80%	10 300	3,84%
Belső-Ausztria	3223	1,46%			3223	1,20%
Csehország	6304	2,86%	225	0,47%	6529	2,43%
Morvaország	3616	1,64%	912	1,91%	4528	1,69%
Kelet-Galícia	1159	0,53%	418	0,88%	1577	0,59%
Nyugat-Galícia	3065	1,39%	256	0,54%	3321	1,24%
Magyarország	5557	2,52%	3622	7,59%	9179	3,42%
Károlyváros	5820	2,64%	194	0,41%	6014	2,24%
Báni	2231	1,01%			2231	0,83%
Szlavónia	3091	1,40%	88	0,18%	3179	1,19%
Bánát	1024	0,46%			1024	0,38%
Erdély	5648	2,56%	772	1,62%	6420	2,39%
Itáliai Hadsereg	88 033	39,94%	14 370	30,10%	102 403	38,19%
Dalmáciai Hadtest	4050	1,84%			4050	1,51%
Németországi Hadsereg	78 147	35,46%	26 019	54,51%	104 166	38,85%
Összesen	220 408	100,00%	47 736	100,00%	268 144	100,00%

A hadsereg bevethető állományának 43 ezer fős csökkenése azt eredményezte, hogy az összlétszám az első koalíciós háború derekán tapasztalt szintre esett vissza. Ez azt mutatja, hogy a birodalom emberanyag-tartalékai kimerülő félben voltak – legalábbis az érvényben lévő hadkiegészítési rendszer szerint.

A tiroli hadtestet az év folyamán feloszlatták, és főként az Itáliai Hadsereg állományának duzzasztására használták fel, így a haderő két nagy tömbben várta a döntő összecsapást a franciákkal. Mivel a szolgálatkész csapatok negyötöde a fronton állomásozott, nyugodtan kijelenthetjük, hogy a hadsereg hadra fogható ereje szinte teljes egészében bevetésre került. A Németországi Hadsereg tartalékként Alsó- és Felső-Ausztriában állomásozó csapatokon kívül alig-alig maradt sorcsapat a hátszágban, csupán az utánpótlást biztosító kiképzőcsapatok. Ez is arra utal, hogy a hadsereg teljesítőképességét a hadvezetés csúcsra járatta. A hadszíntereken lévő hadseregek állománya azonban még mindig magasnak tekinthető, elvileg ez nem lehetett akadálya a sikernek. Komoly problémát okozott viszont

a francia hadsereg megerősödése. Bonaparte konzul hadseregszervező munkálatai eredményeképpen a francia csapatok létszáma megnövekedett, és a főparancsnokok (Moreau, Masséna, Bonaparte) is jobb hadvezérek voltak, mint 1799-ben. Az orosz szövetség felbomlása viszont tovább gyengítette a szövetséges hadi potenciált. Mindezek a tényezők az 1800-as évre francia fölényt vetítettek előre.

Az új háborús év Itáliában osztrák offenzívával indult. Zach Antal tervei alapján Melas Mihály már március elején megtámadta az olasz Rivierán védekező, Masséna által vezetett francia csapatokat. A kiválóan végrehajtott bonyolult támadás kettévágta a franciákat, kisebb részük a Var folyó mögé húzódott vissza, nagyobb részük Genovába szorult be.¹⁶⁷ Bonaparte tábornok személyesen állt a Dijon mellett összegyűjtött francia tartalékhadereg élére, és május derekán indította meg támadását Itália ellen. Vele szemben csak kisebb osztrák erők helyezkedtek el, így az ellenállást leküzdve hadserege élén kiért az itáliai síkságra, és június 2-án elfoglalta Milánót, de másnap Genovában Masséna szabad elvonulás mellett átadta a kikötővárost.¹⁶⁸ Melas nem tudta erejét megfelelően összpontosítani, így a parancsnoksága alatti hadseregnek a fele sem tudta felvenni a harcot Bonaparte seregével. Június 14-én Marengo mellett heves harcban, a kezdeti osztrák sikereket követően mégis a franciák tudtak győzni.¹⁶⁹ A csata után megkötött fegyverszünet értelmében Melas csapatainak a Mincio mögé kellett visszavonulni.

Marengonál a császári-királyi hadsereg 48 zászlóalja (ebből 31 sor-, 11 gránátos-, 4 határőr- és 2 könnyűzászlóalj), 4 vadászszázada és 50 svadrona (ebből 30 dragonyos, 18 huszár és 2 lovasvadász), valamint 120 lövege harcolt 33 001 fővel.¹⁷⁰ A gyalogság 25 101, a lovasság 7653 és a műszaki katonaság 247 főt számlált, a tüzérek száma ismeretlen. Melas az év elején rendelkezésére álló hadsereg gyalogságának 37,50%-át, lovasságának 51,02%-át volt képes összpontosítani a döntő csatára. Ebben közrejátszott Bonaparte tábornok villámgyors támadása, de Melas hadvezetési hibája is. A császári-királyi hadsereg már a korszak legjelentősebb hadvezérével állt szemben, éppen ezért szükség lett volna a nagyobb összpontosításra. A marengói csatát Melas azért veszítette el, mert nem maradt tartaléka, amellyel felfoghatta volna a francia ellentámadást, tehát az elégtelen erőösszpontosítás közvetlen hátrányt okozott, és csatavesztést eredményezett.

A németországi hadszíntéren is a francia fegyvereket koronázta siker. A Károly főherceg helyét átvevő Kray tábornagy nem folytatott támadó hadműveleteket, ezért Moreau tábornok április végén átkelt a Rajnán, és néhány ütközetben megverte Kray csapatait, aki Ulmba vonult vissza, és egészen június 22-éig tartotta az erődöt. A marengói csata hírére azonban Regensburgba folytatta a visszavonulást, majd július 15-én fegyverszünetet kötöttek a felek.¹⁷¹

¹⁶⁷ HOLLINS, 2000, 21-28.; BÁNLAKY, 2001, 20. C) V. 3. c); HORSETZKY, 1905, 126.; JOMINI, 1824a, 170-308.

¹⁶⁸ HOLLINS, 2000, 34-35.; BÁNLAKY, 2001, 20. C) V. 3. d) és e); HORSETZKY, 1905, 126-129.

¹⁶⁹ HOLLINS, 2000, 54-95.; BÁNLAKY, 2001, 20. C) V. 3. e); HORSETZKY, 1905, 131.

¹⁷⁰ HOLLINS, 2000, 62-63.

¹⁷¹ BÁNLAKY, 2001, 20. C) V. 4. c); HORSETZKY, 1905, 132.; JOMINI, 1824a, 107-169, 309-370.

A hadműveletek mindkét hadszíntéren csak november végén újultak ki. Itáliában a két új főparancsnok, Bellegarde és Brune összecsapásából utóbbi került ki győztesen, a császári-királyiaknak decemberben a Mincio vonaláról is vissza kellett vonulni, miután karácsony két napján vereséget szenvedtek.¹⁷²

Németországban Kray helyét a 18 éves János főherceg vette át, és december 3-án nagy vereséget szenvedett a sokkal tapasztaltabb Moreau-tól Hohenlinden mellett.¹⁷³ A csatában a császári-királyi hadsereg részéről 56 zászlóalj (46 sor, 8 gránátos, 2 határőr) 42 971 gyalogossal és 102 svadron (48 vértess, 36 dragonyos, 18 huszár) 14 001 loval, összesen 56 972 fő vett részt.¹⁷⁴ A rendelkezésre álló gyalogság 70,00%-át és a lovasság 62,20%-át sikerült összpontosítani a csatára, ami mindenképpen jobb arány a korábbiakhoz képest. Érdekes, hogy éppen a lovasság bevetése mutatja a kisebb arányt, ami elsősorban a könnyűlovasság távolmaradását jelentette, különösen a két ulánusezred lehetett volna hasznos. Összességében a haderő összpontosításában Hohenlinden előrelépést jelent, hiszen a korábbiaknál magasabb arányban tudták összpontosítani a hadsereget. Ez azonban nem bizonyult elegendőnek, mert az összpontosításon még mindig lehetett volna javítani, a hadvezéri kvalitásokat pedig nem lehetett ilyen módon pótolni.

A háborút 1801. február 9-én a luneville-i béke zárta le.¹⁷⁵

A háború utolsó napjaiban, 1801 januárjában a hadsereg sorcsapatái az alábbiak szerint helyezkedtek el:¹⁷⁶

	tábori zászlóalj	negyedik zászlóalj	tartalékosztály, kiképzőkeret	gránátososztály	könnyűzászlóalj	határőrszászlóalj	tábori zászlóaljak összesen	vértessvadron tartalék	dragonyosvadron tartalék	lovasvadászsvadron tartalék	huszársvadron tartalék	ulánus tartalék	tábori svadron
Alsó-Ausztria	6		8	3			6						
Belső-Ausztria	1		6				1			- 1			
Csehország	9	17					9	- 2	- 1		- 1		
Morvaország		8					0	- 1	- 8				
Kelet-Galícia	1						1		2 -		- 1		2
Nyugat-Galícia	2	1		1		1	3				2 -		2

¹⁷² BÁNLAKY, 2001, 20. C) V. 4. d); HORSETZKY, 1905, 136-138.

¹⁷³ HOLLINS, 2000, 96.; BÁNLAKY, 2001, 20. C) V. 4. d); HORSETZKY, 1905, 133-136.; JOMINI, 1824b, 61-139.

¹⁷⁴ AFA Karton Nr. 1295. Deutschland 1800-12-54 1/2.

¹⁷⁵ GHILLANY, 1865, 424-425.; JOMINI, 1839, 70-75.

¹⁷⁶ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január.

Magyarország			4			2	2	49	25		-6	-2	6
Károlyváros						4	4						
Báni						2	2						
Szlavónia						2	2				-1		
Bánát						1	1						
Erdély			2			4	4		21		-1		2
Itáliai Hadsereg	100			33	10	20	130	12 -	42 -	10 -	40 -		10 4
Dalmáciai Hadtest	2					2	4						
Isztria, Littorale			1		2	1	3						
Németországi Hadsereg	56			25	3	13	72	56 -	42 -		50 -	16 -	16 4
Összesen	177	26	21	62	15	52	244	72 12	90 15	10 1	92 10	16	28 0

Az összes egység létszámának alakulása:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatkész		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Alsó-Ausztria	13 555	0	2825	0	10 730		18 951	
Belső-Ausztria	4248	474	1132	401	3116	73	7628	202
Csehország	14 105	647	1828	277	12 277	370	29 288	679
Morvaország	7548	2893	2348	920	5200	1973	8021	1827
Kelet-Galícia	1846	406	224	26	1622	380	2744	611
Nyugat-Galícia	4124	177	637	29	3487	148	4927	409
Magyarország	7597	5935	2110	2415	5487	3520	10 181	4551
Károlyváros	5090	192	299		4791	192	6370	240
Báni	1907		96		1811		2305	
Szlavónia	3474	198	309	12	3165	186	5621	202
Bánát	1281		71		1210		2116	
Erdély	6867	691	1034	79	5833	612	7457	824
Itáliai Hadsereg ¹⁷⁷	98 498	13 118	8304	1079	90 194	12 039	198 091	20 994
Dalmáciai Hadtest	4556		252		4304		4838	
Németországi Hadsereg	93 905	22 857	5533	1875	88 372	20 982	140 648	32 796
Károly Főherceg Légió	26 066		1423		24643		29 898	
	294 667	47 588	28 425	7113	266 242	40 475	479 084	63 335

¹⁷⁷ Beleszámítva az Isztriában lévő csapatokat is.

A szolgálatképes állomány megoszlása:

birodalomrész	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	10 730	4,75%			10 730	4,03%
Belső-Ausztria	3043	1,35%	73	0,18%	3116	1,17%
Csehország	11 907	5,27%	370	0,91%	12 277	4,61%
Morvaország	3227	1,43%	1973	4,87%	5200	1,95%
Kelet-Galícia	1242	0,55%	380	0,94%	1622	0,61%
Nyugat-Galícia	3339	1,48%	148	0,37%	3487	1,31%
Magyarország	1967	0,87%	3520	8,70%	5487	2,06%
Károlyváros	4599	2,04%	192	0,47%	4791	1,80%
Báni	1811	0,80%			1811	0,68%
Szlavónia	2979	1,32%	186	0,46%	3165	1,19%
Bánát	1210	0,54%			1210	0,45%
Erdély	5221	2,31%	612	1,51%	5833	2,19%
Itáliai Hadsereg	78 155	34,62%	12 039	29,74%	90 194	33,88%
Dalmáciai Hadtest	4304	1,91%			4304	1,62%
Németországi Hadsereg	67 390	29,85%	20 982	51,84%	88 372	33,19%
Károly Főherceg Légió	24643	10,92%			24643	9,26%
Összesen	225 767	100,00%	40 475	100,00%	266 242	100,00%

Az adatsor szerint a hadsereg bevethető létszáma csak minimális csökkenést mutatott. Ez a kép viszont csalóka, mivel a bevetett reguláris hadseregek létszámának hiányait csak a Károly főherceg által Csehországban felállított légió tudta pótolni. A két nagy hadsereg összesen 28 ezer fővel kevesebb katonából állt, mint az 1800-as év elején, ami egyértelműen mutatja a tartalékok kimerülését. Politikai okokból a csehországi légiót nem akarták bevetni, ami viszont a haderőt tovább gyengítette. A politikai és katonai vezetés számára tehát jól jött a béketárgyalás, illetve a vesztesre álló háborút lezáró, 1797-es alapokon nyugvó béke.

A háború egészének vizsgálatával néhány érdekes megfigyelést tehetünk. Először a háború elején bevetett, korábbinál nagyobb számú katonatömeg érdemel ismételt kiemelés. A hadsereget nagyobb arányban mozgósították a háborúra – küldték ki a hadszíntérre, mint korábban. Ez nyilván köszönhető annak, hogy politikai okokból a birodalom többi határán nem kellett nagyobb katonatömeget tartani, de a hadvezetés is nagyobb koncentrátságot mutatott. Az első koalíciós háború tapasztalata – a franciák nagyszámú hadsereg kiállítására képesek – alapján a császári-királyi hadsereget is a lehető legnagyobb mértékben mozgósítani kellett. Ez azonban a háború elhúzódásával a mozgósítható tartalékok kimerüléséhez vezetett, és a veszteségek pótlása lehetetlenné vált. Ezt csak a háború elhatalasztásával – újabb korosztályok felnövekedésével lehetett volna pótolni.

Másik fontos tanulság lehetett volna, hogy a hadszíntereket súlyozni kell. A két fő helyszínen, német és itáliai területeken közel azonos erőt vetettek be, így egyik részen sem tudtak döntő fölényt kiharcolni. Az 1799-ben kivívott sikerek sokkal inkább a gyenge francia hadvezéreknek, gyenge francia hadseregeknek és a császári-királyi főparancsnokok szerencsés kiválasztásának köszönhetőek. Amint Franciaor-

számban egy keménykezű vezér átvette a hatalmat, a francia seregek teljesítménye is feljavult, ami ellen a meggyengült osztrák csapatoknak sokkal kisebb esélye maradt.

Komoly tapasztalatszerzést jelenthetett volna a lovasság bevetése is. Német területeken túlságosan sok, Itáliában túlságosan kevés lovaszt vetettek be. 1799-ben Itáliában a francia csapatokat azért nem sikerült még jobban tönkre verni, mert nem volt elegendő lovas az erőteljes üldözésre. Német területeken viszont a nagyszámú lovasságot nem tudták megfelelően kihasználni, mivel a harcok jelentős részét erdős-hegyes terepen vívták. A döntő évben Itáliában ismételten kínzóvá vált a harc terepen az elégséges lovasság hiánya. Marengónál a franciák gyenge lovassága tudta megfordítani a csata menetét, mert egy könnyűdragonyos-ezred nem tudta felfogni a francia lovasok rohamát. Német területeken ismételten nem tudták a lovassági fölényt harcászatiilag kiaknázni – ám ezúttal inkább hadvezetési hibákból.

5.5. KONSZOLIDÁCIÓ ÉS EGY ELHIBÁZOTT HÁBORÚ

A második koalíciós háborúval a francia forradalmi háborúk véget értek. A közel egy évtizedes erőfeszítés eredményeként sem sikerült megtörni a francia hadsereget. A császári-királyi haderő többnyire jó teljesítményt nyújtott a háború folyamán. Az új francia harceljárás, az oszlop-csatár harcászat, valamint a francia hadsereg létszámának erőteljes növekedése szükségessé tette a császári-királyi hadsereg fejlesztését is. A felhatalmazást Károly főherceg kapta meg. Befolyását azonban lassan elvesztette, így az harmadik koalíciós háború császári-királyi hadserege nem az ő szervezeti elvei és hadászati elképzelései szerint épült fel.

5.5.1. BÉKEIDŐSZAK, 1801–1805

A második koalíciós háborúnak véget vető luneville-i békével a császári-királyi hadsereget 1787 után először teljesen békelábra állították. A gyalogságnál a szabadcsapatokat és a könnyűzászlóaljakat feloszlatták, viszont a gyalogezredek megmaradtak a 20 százados szervezetenél, az alezredesi zászlóaljak harmadik osztályait nem oszlatták fel. A feloszlott egységek legénységének egy részét átvették a sorgyalogsághoz. A lovasság tekintetében a létszámban 1801-ben jelentős változás nem állt be.

Az 1801-es évben rendkívül érdekes módon ezek miatt a hadsereg összlétszáma alig csökkent. Ez a csökkenés is elsősorban a feloszlott könnyűcsapatoknak és egyéb segédcsapatoknak (pl. törzsgyalogság, szabadcsapatok) köszönhető. Olyannyira igaz ez, hogy a gyalogságon belül a sorgyalogezredek állománya az év folyamán 27 ezer fővel nőtt. A határőrgyalogság létszáma szinte teljesen változatlanul maradt, és 42-43 ezer fő körül mozgott. A lovasság egyenesen hatezer

fővel nőtt. Az 1802-es év elején a hadsereg létszámviszonyai a következőképpen alakultak:¹⁷⁸

	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	20 701	10,14%	825	1,78%	21 526	8,59%
Belső-Ausztria	15 319	7,50%		0,00%	15 319	6,12%
Csehország	33 768	16,54%	5881	12,71%	39 649	15,83%
Morvaország	24 416	11,96%	5108	11,04%	29 524	11,79%
Kelet-Galícia	11 227	5,50%	9097	19,66%	20 324	8,11%
Nyugat-Galícia	8076	3,96%	2221	4,80%	10 297	4,11%
Magyarország	15 205	7,45%	15570	33,64%	30 775	12,29%
Erdély	16 638	8,15%	3781	8,17%	20 419	8,15%
Szlavónia	10 543	5,16%	1155	2,50%	11 698	4,67%
Károlyváros	15 458	7,57%			15 458	6,17%
Báni	4306	2,11%			4306	1,72%
Bánát	4791	2,35%			4791	1,91%
Itália	20 343	9,96%	2641	5,71%	22 984	9,18%
Dalmácia	3406	1,67%			3406	1,36%
Összesen	204 197	100,00%	46279	100,00%	250 476	100,00%
Örökös Tartományok	94 204	46,13%	11 814	25,53%	106 018	42,33%
Galícia	19 303	9,45%	11 318	24,46%	30 621	12,23%
Magyar Szent Korona	66 941	32,78%	20506	44,31%	87 447	34,91%
Itália, Dalmácia	23749	11,63%	2641	5,71%	26 390	10,54%
Összesen	204197	100,00%	46 279	100,00%	250 476	100,00%

Az 1801-es év folyamán a hadsereg létszáma nem csökkent jelentős mértékben. Ebből is látható, hogy a török és a francia háborúk közötti szűk egy évben nem lehetett teljes mértékben békelábra állítani a hadsereget, mert ehhez egy év kevés volt. A létszám jelentősebb csökkenését 1802 hozta el. Az újabb lovassági reform eredményeként a lovasság létszáma több mint az állomány negyedével csökkent. A gyalogságnál a csökkenés immáron a hadsereg főerejét adó sorgyalogság sorait (27 ezer fő) érintette.

Látható, hogy az 1801-es év a hadsereg sorainak rendezésével telt el, míg az érdemi létszámcsökkentés, a valódi békelétszám felvétele csak 1802-ben következett be. Ezt támasztja alá az 1803 eleji adatsor:¹⁷⁹

	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	18 999	10,84%	966	2,85%	19 965	9,55%
Belső-Ausztria	12 210	6,97%			12 210	5,84%

¹⁷⁸ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3725. 1802. január.

¹⁷⁹ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3726. 1803. január.

Csehország	27 668	15,79%	3968	11,72%	31 636	15,13%
Morvaország	17 360	9,91%	3338	9,86%	20 698	9,90%
Kelet-Galícia	10 257	5,85%	6252	18,46%	16 509	7,90%
Nyugat-Galícia	7032	4,01%	2742	8,10%	9774	4,68%
Magyarország	14 984	8,55%	11 748	34,69%	26 732	12,79%
Erdély	14 197	8,10%	3109	9,18%	17 306	8,28%
Szlavónia	7969	4,55%			7969	3,81%
Károlyváros	16 278	9,29%			16 278	7,79%
Báni	3854	2,20%			3854	1,84%
Bánát	4736	2,70%			4736	2,27%
Itália	15 811	9,02%	1740	5,14%	17 551	8,39%
Dalmácia	3850	2,20%			3850	1,84%
Összesen	17 5205	100,00%	33 863	100,00%	209 068	100,00%
Örökös Tartományok	76 237	43,51%	8272	24,43%	84 509	40,42%
Galícia	17 289	9,87%	8994	26,56%	26 283	12,57%
Magyar Szent Korona	62 018	35,40%	14 857	43,87%	76 875	36,77%
Itália, Dalmácia	19 661	11,22%	1740	5,14%	21 401	10,24%
Összesen	175 205	100,00%	33 863	100,00%	209 068	100,00%

A luneville-i béke, amely a korszak leghosszabb, valós összecsapások nélküli időszakát hozta, a császári-királyi hadsereget tartósan békeállapotban tartotta. Az 1803-as esztendőben a létszámok tovább csökkentek. A gyalogság újabb tízezer katonával gyengült, de még az utóbbi évtizedek kiemelkedően alacsony létszámú lovassága is folyamatosan tovább apadt, így 1804 elején a következő erőt mutatta a hadsereg:¹⁸⁰

	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	16 535	9,98%	912	2,79%	17 447	8,79%
Belső-Ausztria	16 312	9,84%			16 312	8,22%
Csehország	29 774	17,97%	4039	12,36%	33 813	17,04%
Morvaország	17 391	10,49%	3026	9,26%	20 417	10,29%
Kelet-Galícia	10 008	6,04%	5528	16,91%	15 536	7,83%
Nyugat-Galícia	7401	4,47%	2861	8,75%	10 262	5,17%
Magyarország	14 890	8,98%	11 243	34,40%	26 133	13,17%
Erdély	13 996	8,45%	3136	9,59%	17 132	8,63%
Szlavónia	5511	3,33%			5511	2,78%
Károlyváros	9953	6,01%			9953	5,02%
Báni	3455	2,08%			3455	1,74%
Bánát	3622	2,19%			3622	1,83%

¹⁸⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3727. 1804. január.

Itália	14 134	8,53%	1939	5,93%	16 073	8,10%
Dalmácia	2745	1,66%			2745	1,38%
Összesen	165 727	100,00%	32684	100,00%	198 411	100,00%
Örökös Tartományok	80012	48,28%	7977	24,41%	87 989	44,35%
Galícia	17409	10,50%	8389	25,67%	25 798	13,00%
Magyar Szent Korona	51427	31,03%	14 379	43,99%	65 806	33,17%
Itália, Dalmácia	16879	10,18%	1939	5,93%	18 818	9,48%
Összesen	165727	100,00%	32 684	100,00%	198 411	100,00%

Az 1804-es évbe a hadsereg már olyan mértékben lecsökkent létszámmal érkezett, amelyet érdemben már nem lehetett jelentősen tovább apasztani. Már csak azért sem, mert a politika horizontján egyre sűrűsödtek a viharfelhők. Az amiens-i béke közel sem bizonyult olyan tartósnak, mint a luneville-i, és Franciaország ismételen hadban állt Angliával.¹⁸¹ Ez azonban még nem jelentett hadműveleteket, hiszen a kontinensen béke honolt, a kontinentális hatalmak még nem csatlokoztak Franciaország legkitartóbb ellenségéhez. Ez azonban már csak idő kérdése volt. Angliának elemi érdeke volt Franciaország hatalmának visszaszorítása. Ezt számottevő saját szárazföldi haderő híján Anglia egyedül nem tudta végrehajtani, ezért szövetségeseket keresett. A császári-királyi udvar sokáig ellenállt a kísértésnek. Ezt mutatja a hadsereg létszámának tartósan alacsony szinten tartása. A helyzetre tekintettel 1804-ben már nem csökkent tovább a létszám számottevő mértékben, amit az 1805 eleji számok bizonyítanak:¹⁸²

	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	17 244	10,81%	884	2,82%	18 128	9,50%
Belső-Ausztria	22 689	14,22%	614	1,96%	23 303	12,21%
Csehország	22 617	14,18%	4164	13,29%	26 781	14,03%
Morvaország	17 824	11,17%	2763	8,82%	20 587	10,79%
Kelet-Galícia	7736	4,85%	5229	16,69%	12 965	6,79%
Nyugat-Galícia	4536	2,84%	2290	7,31%	6826	3,58%
Magyarország	13 208	8,28%	10 380	33,13%	23 588	12,36%
Erdély	14 191	8,90%	3121	9,96%	17 312	9,07%
Szlavónia	5422	3,40%			5422	2,84%
Károlyváros	10 108	6,34%			10 108	5,30%
Báni	2653	1,66%			2653	1,39%
Bánát	3578	2,24%			3578	1,87%
Itália	13 758	8,62%	1887	6,02%	15 645	8,20%
Dalmácia	3973	2,49%			3973	2,08%
Összesen	159 537	100,00%	31 332	100,00%	190 869	100,00%

¹⁸¹ HORSETZKY, 1905, 139.

¹⁸² AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3727. 1805. január.

Örökös Tartományok	80 374	50,38%	8425	26,89%	88 799	46,52%
Galícia	12 272	7,69%	7519	24,00%	19 791	10,37%
Magyar Szent Korona	49 160	30,81%	13 501	43,09%	62 661	32,83%
Itália, Dalmácia	17 731	11,11%	1887	6,02%	19 618	10,28%
Összesen	159 537	100,00%	31 332	100,00%	190 869	100,00%

A hadsereg problémája azonban nem ebből fakadt. A 190 ezres létszám nem mondható ugyan alacsonynak, de önmagában a franciák ellen mindenképpen kevés volt. A hadvezetés nem törődött megfelelőképpen a mozgósítás rendszerének kidolgozásával. Ez ahhoz vezetett, hogy az 1805-ös háborúban a hadsereg nem tudott teljesen háborús létszámot felvenni, a bevetett katonák száma nem érte el az első koalíciós háborúban bevetett állományt. Ez egyértelműen a békeidő nagy mulasztásának tekinthető. Károly főherceg, aki ugyan névleg a hadsereg élén állt, nem kapott akkora uralkodói bizalmat, amely elegendő lett volna a birodalom hadi potenciájának kiaknázásához. A következő békeidőszakban Károly megmutatta, hogy teljes bizalommal a háta mögött soha nem látott létszámú és erejű haderőt képes kiállítani. 1805-ben éppen akkor apadt el az uralkodói bizalom, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá. A hadsereg ügyeinek irányítása éppen akkor került át a megbízott, de erősen korlátozott tehetségű Mack kezébe¹⁸³, amikor a hadsereg mozgósítási és felvonulási rendszerét kellett volna kidolgozni. A felelőség ezért nagyban terheli az uralkodót, de azokat a hangadó politikai köröket is, akik Mackot előretolva gyengíteni kívánták Károly főherceg befolyását. Az 1805-ös háborút követő időszakban Mayer tábornok került előtérbe, mint Károly főherceg legfontosabb munkatársa. Az eredmény, illetve a kontraszt a két tábornok között az 1809-ben bevetett hadsereg nagyságából jól érzékelhető.

Az udvaron belüli pártharcok eredményeként a hadsereget nem készítették fel kellőképpen a háborúra, amelyben a korszak legerősebb francia hadseregével kellett szembenéznie.

5.5.2. A HARMADIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ

A francia forradalmi háborúkat lezáró luneville-i (1801. február 9.)¹⁸⁴ és Amiens-i (1802. március 27.)¹⁸⁵ kettős békemű nem jelentette a konfliktusok megoldását, csupán a fegyverek nyugvását biztosította rövid időre. 1803. május 18-án Anglia és Franciaország ismét hadban állt.¹⁸⁶ Az immáron Franciaország teljhatalmú uraként nyíltan hatalmi politikát folytató Napóleon a francia forradalmi hadsereget újjászervezve Anglia invázióját tervezte. Anglia gyenge szárazföldi hadserege

¹⁸³ HORSETZKY, 1905, 139-140.; MAYERHOFFER, 1905, 4.

¹⁸⁴ GHILLANY, 1865, 425.

¹⁸⁵ GHILLANY, 1865, 432.

¹⁸⁶ GHILLANY, 1865, 438.

képtelen lett volna ellenállni a harcedzett francia csapatoknak, ezért az angol politikai vezetés egy új szárazföldi koalíció létrehozásba kezdett. 1804 és 1805 folyamán sikerült megnyerni Svédországot és Oroszországot, majd 1805. augusztus 9-én az Osztrák Császárság is csatlakozott.¹⁸⁷

A császári-királyi hadsereg erejének és ütőképességének növelésével megbízott Károly főherceg még nem tartotta a hadsereget alkalmasnak a döntő összecsapásra, de befolyását ekkor már jelentősen csökkentette Mack altábornagy térnyerése, aki a háború pártján állt, és az uralkodó újabb franciaellenes háború megindításáról döntött.

A koalíció vezetői nagyszabású tervet alkottak a francia befolyás és katonai erő visszaszorítására: a Nápolytól Hollandiáig tartó vonal egész szélességében támadást akartak indítani. A császári-királyi hadseregnek két hadszíntéren kellett harcolnia: Itáliában és Németországban.¹⁸⁸ A hadvezetés úgy vélte, hogy Napóleon ismét az itáliai hadszíntéren száll harcba, ezért a hadsereg legerősebb csoportosítását ott hozták létre. A Duna mentén összevont Németországi Hadsereghez összesen 90 ezer oroszra kellett csatlakoznia. A koalíció tervében fontos szerepet kapott a kisebb német államok franciaellenes felkelése, és számítottak ezek csatlakozására.

Az 1805-ös háborúban harcoló osztrák csapatok létszámának meghatározása különösen nagy nehézségekbe ütközik, ugyanis csak nagyon kevés iratanyag maradt fent. A központilag készített főtáblázatok 1805 szeptembere és 1806 januárja között hiányoznak, és a hadműveleti iratanyagban is csak néhány létszámjelentés található. Ezek önmagában is hiányosak, és összevetésük a hadrendekkel sok pontatlanságot mutat. A nehézséget fokozza a háború megindulása körüli bizonytalanság is, mivel a bajor területek megszállása már szeptember elején elkezdődött, a francia hadüzenet azonban három hét múlva, szeptember 23-án érkezett meg, a valódi hadműveletek viszont csak október elején indultak.¹⁸⁹ A mozgósítás lassúsága miatt a csapatok csak lassanként érkeztek be. A fennmaradt akták alapján a hadsereg ezredeit a hadműveletek kezdete előtt, szeptember végén a következőképpen osztották meg a hadszínterek között:¹⁹⁰

hadszíntér	gyalog-ezred	határőrezred	vértes-ezred	dragonyos-ezred	svalizsér-ezred	huszár-ezred	ulánus-ezred
Németország ¹⁹¹	28 ¹⁹²	2	7	2	4	5	2
Itália ¹⁹³	33	9		4	2	6	1
hátsország	1 ¹⁹⁴	6 ¹⁹⁵	1 ¹⁹⁶			1 ¹⁹⁷	

¹⁸⁷ GHILLANY, 1865, 442.

¹⁸⁸ BÁNLAKY, 2001, 20. D) I) 2.; HORSETZKY, 1905, 140-141.

¹⁸⁹ BÁNLAKY, 2001, 20. D) I) 3. c); HORSETZKY, 1905, 142.; GHILLANY, 1865, 443.

¹⁹⁰ A Tirolban bevetett erőket az Itáliai hadszíntérhez számítottam

¹⁹¹ AFA Karton Nr. 1346. Deutschland 1805-9-32, 40, 42, 53, 55, 68, 69.

¹⁹² Beleszámítva a 64. tiroli vadászrezdet is.

¹⁹³ AFA Karton Nr. 1363. Italien 1805-9-33ad, 38, 93ad, 134, 146, ad 164, 238, a65a, 265c, 278, 298, 301.

¹⁹⁴ A 43. Thurn-gyalogezred Dalmácia helyőrségeként maradt hátra. WREDE, 1898b, 244.; AFA Stand- und Diensttabellen Karton Nr. 3726. 1806. február.

¹⁹⁵ A bánáti és erdélyi határőrezredek felvonulóban voltak a németországi hadszíntérre. Az ulmi hadjáratban nem vehettek részt, de Merveldt hadtestéhez csatlakozva Mariazell mellett már harcoltak.

Összesen	62	17	8	6	6	12	3
----------	----	----	---	---	---	----	---

A bevetett katonák létszámának meghatározása még nagyobb nehézségekbe ütközik. Nagyon sok ezred nem teljes állományával vonult ki a hadszíntérre, hanem egy-egy zászlóalj a hátszágban visszahagyott, amelyek egy része később mégis csatlakozott az ezredhez. A szervezés alatt álló tartalékszázlójuk erősen változó ereje és bevetetősége, valamint az iratanyag hiányossága megállapíthatatlanná teszi a hátszágban visszamaradt csapatok létszámát. A hadszíntereken az ellenséggel szemben bevetett hadsereg létszámáról is nagyon kevés adat maradt fent. Mind az itáliai, mind a németországi hadszíntér iratai között mindössze egy-egy létszámjelentés akad. Az Itáliai Hadsereg szeptember végén 172 zászlóaljban 90 163 gyalogost, 102 svadronban 9441 lovast és 3212 tüzért és műszakit, összesen 102 816 bevethető katonát számlált.¹⁹⁸ Ehhez képest a betegekkel és a zászlók alól más okból hiányzókkal együtt a hadsereg létszáma 148 908 főt tett volna ki, tehát 46 092 fő, 30,95% hiányzott a zászlók alól.

A Németországi Hadsereg rendkívül rossz állapotban fennmaradt szeptemberi állománytáblázata¹⁹⁹ alapján, amelyből hiányzik a hadsereg Kienmayer-hadtestének, valamint a felvonulóban lévő csapatok állománya, és több összeadási hibát is tartalmaz, 117 zászlóaljban 60 315 gyalogos, 102 svadronban 10 724 lovas, összesen 70 939 katonából állt, amelyhez ismeretlen számú tüzér és műszaki katona jött még. Ez a létszám azonban a hiányok miatt legalább 10-15 ezerrel kisebb, mint a valós adat.

A töredékes adatokból azonban egyértelműen megállapítható, hogy a háborúban a császári-királyi hadsereg fő erőkiejtését Itáliába helyezte. Az adatok kiválóan rávilágítanak a hadseregben uralkodó káoszra. Míg a korszak többi háborújából nagyon sok létszámadat, állományjelentés, állománytáblázat maradt fent, addig ezúttal a hadsereg akadozó adminisztrációjára mutat rá a hiányzó iratanyag.

A császári-királyi csapatok szeptember 2-án indultak meg a Duna mentén, és megpróbálták csatlakozásra bírni Bajorországot, de az a franciák oldalára állt, így a csapatok megszállták az országot. A vezetésben Mack és Ferdinánd főherceg között kialakult ellentétben az uralkodó Mack javára döntött, így a csapatok szeptember végére Ulmot is megszállták, és a Lech-folyó mentén foglaltak állást, a Duna vonalát és a visszavonulási utakat mindössze Kienmayer tábornok hadteste védte. A hadi helyzetnek megfelelően, felismerve, hogy Napóleon főerejét Itália helyett a Duna mentén összpontosítja, szeptember 27-én elrendelték öt gyalogez-

székely határőrezredek egy brodi zászlóaljjal együtt Morvaországba meneteltek, és harcoltak Austerlitz mellett.

¹⁹⁶ Az 1. császár-vértesezred Bécs helyőrségében maradt hátra, és csak a visszavonulásnál csatlakozott a Morvaországban lévő erőkhöz.

¹⁹⁷ A székely határőr-huszárezred felvonulóban volt a németországi hadszíntérre, az ulmi hadjáratban nem vett részt, de Austerlitznél harcolt. AMON, 1878a, 207-239.

¹⁹⁸ AFA Karton Nr. 1363. Italien 1805-9-301.

¹⁹⁹ AFA Karton Nr. 1346. Deutschland 1805-9-68.

red Itáliából, illetve Tirolból Németországba történő vezénylését,²⁰⁰ a valóságban azonban csak négyet indítottak útnak.²⁰¹

Napóleon az Anglia inváziójára a csatorna partján fekvő táborokban összpontosított hadseregét augusztus 27-én indította el a Rajna felé²⁰², és alig egy hónapos menettel a Grande Armée hadteste már a folyó mentén összpontosultak, szeptember 23-án pedig Napóleon megüzente a háborút²⁰³ a szövetségese, Bajorság elleni támadás miatt. Mack megtévesztésére Napóleon nagy gondot fordított, így sikeresen megkerülhette az Ulm alatt tétlenkedő osztrák tábornok seregét, és október 7-e és 9-e között átkelt a Dunán Donauwörth és Ingolstadt között. Mivel a Julián- és a Gergely-naptár közötti különbséget a koalíciós partnerek elképesztő módon nem kalkulálták bele számításaikba, így az első orosz hadsereg Kutuzov gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt még olyan messze volt a hadszíntértől, hogy nem tudott segítséget nyújtani Macknak.

A francia csapatok elvágták Mack összeköttetését a hátországgal, valamint Tirollal, és egyre szorosabbra fonták a gyűrűt Ulm körül. Mack határozatlan és koncepciótlan vezetésének köszönhetően a kitörési kísérleteket a franciák rendre visszaverték, így az Ulmban rekedt csapatok október 17-én²⁰⁴ 23 ezer katonával kapituláltak, Werneck tábornok Trochtelfingennél másnap 12 ezer emberrel²⁰⁵ tette le a fegyvert. A korábbi ütközetek veszteségeivel együtt²⁰⁶ a Németországi Hadsereg tulajdonképpen megsemmisült, öt hadtestéből három fogságba esett.

Az ulmi hadjáratot követően a franciák nem pihentek meg. Augereau Tirolt támadta meg, ahol Jellachich altábornagy, akinek hadteste zömét az Itáliából érkező csapatok alkották, november 14-én Hohenembs mellett kénytelen volt kapitulálni.²⁰⁷ Hasonló módon kerítették be a franciák Rohan tábornok dandárát is, amely november 24-én Castelfranco mellett tette le a fegyvert.²⁰⁸

Napóleon Bécs ellen nyomult előre, menet közben több ütközetben győzelmet aratott (a legjelentősebbet november 8-án a hátországból érkezett csapatokkal kiegészített császári-királyi Merveldt-hadtest, a korábbi Kienmayer-hadtest nagyobbik része ellen Mariazell mellett²⁰⁹), miközben a Duna bal partján előrenyomuló Mortier-hadtest november 11-én Dürnstein mellett vereséget szenvedett az egyesült osztrák-orosz csapatoktól.²¹⁰ Ez azonban nem akadályozta meg Napóle-

²⁰⁰ HORSETZKY, 1905, 151.

²⁰¹ AFA Karton Nr. 1363. Italien 1805-9-278, 298.

²⁰² BÁNLAKY, 2001, 20. D) I) 3. a); HORSETZKY, 1905, 141.

²⁰³ GHILLANY, 1865, 443.

²⁰⁴ BÁNLAKY, 2001, 20. D) I) 3. c); HORSETZKY, 1905, 146.; GHILLANY, 1865, 444.

²⁰⁵ BÁNLAKY, 2001, 20. D) I) 3. c); HORSETZKY, 1905, 146.

²⁰⁶ A két nagy fegyverletétel mellett a csapatok a harcokban is jelentős veszteségeket szenvedtek el. A 42. gyalogezred a harcok során 1389 főt veszített, míg Ulmban csak 190 katonája esett fogságba. FONTAINE, 1893, 68-69.

²⁰⁷ BÁNLAKY, 2001, 20. D) I) 7.; HORSETZKY, 1905, 154.

²⁰⁸ BÁNLAKY, 2001, 20. D) I) 7.; HORSETZKY, 1905, 153-154.

²⁰⁹ BÁNLAKY, 2001, 20. D) I) 4. b); HORSETZKY, 1905, 147.

²¹⁰ BÁNLAKY, 2001, 20. D) I) 4. b); HORSETZKY, 1905, 148.

ont abban, hogy november 13-án elfoglalja Bécset, majd a Tabor-hidat birtokba véve főerejével átkeljen az északi partra.²¹¹

A szövetséges csapatok a november 16-i Schöngrabern mellett vívott utóvéd-harcot²¹² követően 22-én Olmütz mellett sikerrel egyesültek az oda megérkező második orosz hadsereggel. Az egyesült hadsereg az időközben Brünnbe vonuló Napóleon ellen indított támadása december 2-án az austerlitz csatába torkollott, amely Napóleon egyik legfényesebb győzelmével ért véget.²¹³ Ferenc császár erre békét kért, amelyet december 26-án kötöttek meg Pozsonyban.²¹⁴ Az orosz csapatok visszavonultak hazájukba.

A döntő austerlitz csatában a császár-királyi hadsereg 20 gyalogzászlóalja (15 sor és 5 határőr) és 44 svadronja (20 vértés, 2 dragonyos, 8 svalizsér, 14 huszár) vett részt.²¹⁵ Ez a hadsereg elméletileg létező (a valóságban a kapitulációk miatt jelentősen kevesebb) 420 zászlóaljából (366 sor, 51 határőr, 3 vadász) mindössze 4,76%, a 278 svadronból 15,83%. A legjobb helyzet a nehézlovasság tekintetében volt: 19,64%. A csatában tehát a hadsereg egészéhez képest szinte jelentéktelennek minősíthető erő vett részt, ezekből is hat gyalogzászlóalj tartalék volt, és gyenge emberanyagból állt.

Az itáliai hadszíntéren bevetett nagy osztrák hadsereg ereje ellenére nem történtek a háború menetét befolyásoló események. Károly főherceg hadseregének egy jelentős hadtestét Tirolba különítette ki János főherceg vezetésével, és mivel onnan csapatokat kellett küldenie Németországba, további egységeket volt kénytelen a stratégiailag túlbecsült fontosságú tartományba küldeni. Így az erőviszonyok kiegyenlítődték a szembenálló Masséna francia csapattal. Az ellenséges erők október 30-án Caldiero mellett mérték össze fegyvereiket, azonban a csata nem hozott döntést.²¹⁶ A németországi kudarcok miatt Károly főherceg kiűrtette Itáliát, és Magyarországon keresztül északi irányba menetelt. János főherceg csak nagy nehézségek árán tudott visszavonulni Tirolból, de végül újra csatlakozott Károly főherceghez.

A császári-királyi hadsereg a háború kezdetekor főerőit Itáliában vetette be. A szeptember 27-i döntéssel, amellyel csapatokat irányítottak Németországba, valamint a hátszárba felvonulóban lévő csapatok október végi beérkezéssel összességében a németországi hadszíntérré mégis nagyobb erő került. Az ulmi katasztrófa, a trochtelfingeni, hohenembsi és castelfrancói fegyverletétel és Memmingen kapitulációja összességében a császári-királyi hadsereg jelentős erőinek megsemmisülését hozták. Kézenfekvő lenne azt hinni, hogy Károly és János főhercegek egyesült ereje képes lehetett volna felvenni a harcot Napóleon főerejével Austerlitz után is, de az egyesült sereg a birodalom utolsó valamennyire ütőképese csapatait jelentette, amelynek veresége a birodalom hadseregének végét

²¹¹ BÁNLAKY, 2001, 20. D) I) 4. b.); HORSETZKY, 1905, 148.

²¹² EGGER, 1999, 15-18.

²¹³ NAGY, 2001, 50-79.; CASTLE, 2003, 45-86.

²¹⁴ GHILLANY, 1865, 445-446.

²¹⁵ NAGY, 2001, 74-75.; CASTLE, 2003, 44.

²¹⁶ BÁNLAKY, 2001, 20. D) I) 6. d.); HORSETZKY, 1905, 151.; ANGELI, 1897a, 103-136.

jelentette volna. Ezt az uralkodó nem tehette kockára. Bármennyire kimerült Napóleon hadserege a nehéz harcokban, a francia császár csapatai összefonásával könnyen fölénybe kerülhetett volna Károly főherceg ellen.

A harmadik koalíciós háború során a császári-királyi politikai és hadvezetés minden súlyosabb kérdésben hibázott. Felkészületlenül vágtak bele a háborúba, alig egy hónappal annak kitörése előtt alapvető harcászati változtatásokat eszközöltek, rosszul mérték fel Napóleon szándékát, ezért rosszul osztották el az erőt a hadszíntereken, rossz döntést hoztak a főparancsok személyét illetően. Ezek mellett a számtalan rossz hadvezéri döntés és balszerencse-sorozat együttesen eredményezte a katonai katasztrófát, amely az összeomlás szélére sodorta a hadsereget. Ismételten Károly főherceg volt az egyedüli személy, aki – ugyan nem menthető fel a háború előtt és során elkövetett hibák alól, de – képes volt valamennyit megőrizni a hadsereg erejéből, és legalább a hitet megtartotta a katonákban. Őrá várt a hadsereg újjászervezésének gigászi feladata.

5.6. KÁROLY FŐHERCEG MÁSODIK REFORMKORSZAKA

Károly főherceg már a luneville-i békét követően a birodalom hadügyi szervezétének élére került. Ekkor azonban még nem élvezett teljes uralkodói támogatást, a háború előtti fél évben pedig alig volt komoly befolyása az ügyekre. Ez a vesztes háborút követően megváltozott. Érdekes módon a háborúhoz közeledve Károly befolyása ismét csökkent, amit a *Landwehr* felállításának módja jelzett. A reguláris hadsereget Károly azonban mindvégig közvetlen befolyása alatt tudta tartani, így az 1809-es háborúban bevetett haderő viselte leginkább magán Károly főherceg hatását.

5.6.1. KÁROLY FŐHERCEG A HADSEREG ÉLÉN, 1806–1809

A pozsonyi béke aláírásakor a császári-királyi hadseregnek még több, mint 200 ezer katonája állt fegyverben. A tábori hadseregeket meglepő gyorsasággal, még 1806 januárjában megszüntették, a szabadcsapatokat feloszlatták, a megmaradt egységeket békehelyőrségbe vezényelték. 1806. február végén a már békehelyőrségben lévő, de a békeállományt még fel nem vett hadsereg beosztása a következőképpen festett:²¹⁷

²¹⁷ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3726. 1806. február.

	gyalogos		lovasság		összesen	
Alsó-Ausztria	29 073	16,05%	2124	8,03%	31 197	15,03%
Belső-Ausztria	17 117	9,45%	632	2,39%	17 749	8,55%
Csehország	37 978	20,96%	4990	18,88%	42 968	20,70%
Morvaország	16 885	9,32%	2033	7,69%	18 918	9,11%
Galícia	9676	5,34%	3882	14,69%	13 558	6,53%
Magyarország	23 867	13,17%	11 488	43,46%	35 355	17,03%
Erdély	15116	8,34%	1286	4,86%	16 402	7,90%
Szlavónia	7136	3,94%			7136	3,44%
Károlyváros	13 747	7,59%			13 747	6,62%
Báni	4295	2,37%			4295	2,07%
Bánát	6289	3,47%			6289	3,03%
Összesen	181 179	100,00%	26 435	100,00%	207 614	100,00%
Örökös Tartományok	101 053	55,78%	9779	36,99%	110 832	53,38%
Galícia	9676	5,34%	3882	14,69%	13 558	6,53%
Magyar Szent Korona	70 450	38,88%	12 774	48,32%	83224	40,09%
Összesen	181 179	100,00%	26 435	100,00%	207 614	100,00%

A békeszerződés szerint elvesztett tartományok miatt a főhadparancsnokságok területe is némileg korrekcióra szorult. Természetesen az elvesztett területeken lévő főhadparancsnokságok (Itália, Dalmácia) megszűntek,²¹⁸ a birodalomhoz csatolt Salzburgot ugyanakkor a bécsi (alsó-ausztriai) főhadparancsnokság alá rendelték. A csapatok elhelyezkedésére két dolog volt ekkor komoly hatással. Egyrészt a legkeményebb télen nem tűnt célszerűnek a csapatok hosszú menekéssel történő megterhelése a békehelyőrség elérésére, másrészt a háború sodrában néhány terület szinte teljesen kiürült. Ezeknek a hatásoknak köszönhetően viszonylag magas Magyarország, és alacsony Galícia terheltsége.

A háború az amúgy is erőteljesen lecsökkentett lovasság létszámát tovább apasztotta, ami a hadvezetés előtt is nyilvánvaló hiányosság volt. Az 1806 októberében kitört francia-porosz háború²¹⁹ alapvetően határozta meg az 1806-os év mozgását. A nagyhatalmi státusz fenntartásának immáron egyedüli eszköze, a hadsereg létszámának fenntartása, növelése lehetetlenné tette az alacsonyabb békelétszámok meghatározását. Az év folyamán a hadra fogható katonaság létszámának jelentős, 42 ezres emelkedését tapasztalhatjuk. Ezen, az első látásra meglepő, béke idején kétségtelenül furcsa adat mögött egyrészt a francia hadifogságból visszatért katonák újbóli besorolását, másrészt politikai szándékot kell látnunk. Az év folyamán a porosz határon összevont megfigyelőhadtest is sokkal inkább politikai, mint katonai célt szolgált: miközben Napóleon megsemmisítette

²¹⁸ ZIVKOVIC, 1976, 60., 70.

²¹⁹ HORSETZKY, 1905, 155-158.

a porosz hadsereget²²⁰, és felvette a harcot az oroszokkal²²¹, a birodalomnak meg kellett mutatnia megmaradt katonai erejét.

Az 1807-es év elején a hadsereg ereje a következő képet mutatta:²²²

	gyalogos		lovak		összesen	
Alsó-Ausztria	32 696	15,08%	2819	8,73%	35 515	14,25%
Belső-Ausztria	16 494	7,60%	1145	3,55%	17 639	7,08%
Csehország	45 841	21,14%	6770	20,97%	52 611	21,11%
Morvaország	32 668	15,06%	3832	11,87%	36 500	14,65%
Galícia	14 534	6,70%	4066	12,59%	18 600	7,46%
Magyarország	38 620	17,81%	12 389	38,37%	51 009	20,47%
Erdély	7450	3,43%	1270	3,93%	8720	3,50%
Szlavónia	6735	3,11%			6735	2,70%
Károlyváros	13 464	6,21%			13 464	5,40%
Báni	4286	1,98%			4286	1,72%
Bánát	4098	1,89%			4098	1,64%
Összesen	216 886	100,00%	32 291	100,00%	249 177	100,00%
Örökös Tartományok	127 699	58,88%	14 566	45,11%	142 265	57,09%
Galícia	14 534	6,70%	4066	12,59%	18 600	7,46%
Magyar Szent Korona	74 653	34,42%	13 659	42,30%	88 312	35,44%
Összesen	216 886	100,00%	32 291	100,00%	249 177	100,00%

A táblázatból kitűnik a Cseh- és Morvaországban állomásozó katonaság kiugró növekedése. Ezt elsősorban nem újabb alakulatok odavezénylésével, hanem az ott állomásozó ezredek létszámának emelésével érték el. A Magyar Szent Korona országaiban a létszámot a sajátos hadkiegészítési rendszer, a kellő számú újonc országgyűlésen történő megajánlásának elmaradása miatt nem tudták a megfelelő arányban növelni. A másik tényezőt abban találhatjuk meg, hogy a magyar ezredek többsége az itáliai hadszíntéren került bevetésre 1805-ben, így sokkal kevesebb katona esett francia fogságba. Míg a magyar gyalogezredek átlagléttségét mintegy 300 katonával sikerült emelni, addig a cseh ezredekét 500-zal, a morva csapatokét egyenesen 1300-zal! Ez a hatalmas különbség a visszatérő hadifoglyokra vezethető vissza.

Erre az időszakra az a jellemző, hogy a gyalogság nagyobb részben saját hadkiegészítési körzetében tartózkodott. A 15 magyar gyalogezredből mindössze három került idegen földre. A lovasságról ez már sokkal kevésbé mondható el, de ez inkább földrajzi determinációval magyarázható, hiszen magyar területen állo-

²²⁰ HORSETZKY, 1905, 160-163.

²²¹ HORSETZKY, 1905, 165-172.

²²² AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3728. 1807. január.

mászott a lovasság 42,30%-a. Ez az arány meg is maradt a következő háborúig. Kiemelkedő a lovasság létszámának közel hatezer fős emelése.

A hadsereg létszáma és ereje mögötti politikai ambíciókat és revansvágyat mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy 1807-ben a létszámot további 17 ezer katonával, ezen belül a lovasságét 1800 fővel sikerült emelni.

A hadsereg elosztása 1808. január végén:²²³

	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	31 748	13,67%	3025	8,89%	34 773	13,06%
Belső-Ausztria	18 578	8,00%	853	2,51%	19 431	7,30%
Csehország	47 090	20,28%	5542	16,29%	52 632	19,77%
Morvaország	32 534	14,01%	3443	10,12%	35 977	13,51%
Galícia	24 235	10,44%	6450	18,96%	30 685	11,53%
Magyarország	34 032	14,66%	12 183	35,81%	46 215	17,36%
Erdély	13 235	5,70%	2527	7,43%	15 762	5,92%
Szlavónia	8474	3,65%			8474	3,18%
Károlyváros	13 157	5,67%			13 157	4,94%
Báni	4252	1,83%			4252	1,60%
Bánát	4875	2,10%			4875	1,83%
Összesen	232 210	100,00%	34 023	100,00%	266 233	100,00%
Örökös Tartományok	129 950	55,96%	12 863	37,81%	142 813	53,64%
Galícia	24 235	10,44%	6450	18,96%	30 685	11,53%
Magyar Szent Korona	78 025	33,60%	14 710	43,24%	92 735	34,83%
Összesen	232 210	100,00%	34 023	100,00%	266 233	100,00%

Az arányok nem mutatnak jelentős átrendeződést. A magyar területek terheltsége a hadsereg harmadrészének szintjén maradt, az Örökös Tartományok a hadsereg felénél valamivel többet, Galícia pedig kicsivel több, mint 10%-ot tartott el. A lovasság tekintetében Magyarország fontossága vitathatatlan, viszont figyelemreméltó, hogy immáron Galícia szerepe is megnövekedett, a lovasság csaknem ötödét itt tartották.

Az 1808-as évben meghatározó jelentőségű reformokat vezetett be Károly főherceg. A gyalogsági harcászat alapvető modernizálása és a *Landwehr* felállítása²²⁴ azonban a hadsereg létszámában nem hozott lényeges változást. A politikai vezetés ekkor már egyértelműen a háború megindításának kedvező pillanatára várt. Annál is inkább meglepő, hogy a hadsereg létszáma 1808 folyamán tízezer fővel csökkent, így 1809 elején a következő képet mutatja:²²⁵

²²³ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3729. 1808. január.

²²⁴ A *Landwehr*t az ausztriai, belső-ausztriai, csehországi és morvaországi főhadparancsnokságok területén a közigazgatás középső szintjének megfelelő körzetek (*Kreis*) szerint, a népesség arányában állították fel, intézményi kapcsolata a császári-királyi hadsereggel nem volt.

²²⁵ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3729. 1809. január.

	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	35 207	15,76%	2751	8,50%	37 958	14,84%
Belső-Ausztria	19 371	8,67%	969	2,99%	20 340	7,95%
Csehország	42 834	19,18%	6309	19,49%	49 143	19,22%
Morvaország	32 749	14,66%	3133	9,68%	35 882	14,03%
Galícia	24 908	11,15%	5663	17,49%	30 571	11,95%
Magyarország	31 995	14,32%	12 195	37,67%	44 190	17,28%
Erdély	6149	2,75%	1354	4,18%	7503	2,93%
Szlavónia	8610	3,85%			8610	3,37%
Károlyváros	12 540	5,61%			12 540	4,90%
Báni	4196	1,88%			4196	1,64%
Bánát	4803	2,15%			4803	1,88%
	223 362	100,00%	32 374	100,00%	255 736	100,00%
Örökös Tartományok	130 161	58,27%	13 162	40,66%	143 323	56,04%
Galícia	24 908	11,15%	5663	17,49%	30 571	11,95%
Magyar Szent Korona	68 293	30,58%	13 549	41,85%	81 842	32,00%
Összesen	223 362	100,00%	32 374	100,00%	255 736	100,00%

A 255 ezer fős békelétszám 45 ezerrel több, mint az 1792-es hasonló adat, pedig a francia háború előestéjén a birodalom nagyobb területtel, és több lakossal rendelkezett, mint 1809-ben. Mindezt három véres háború, összesen hét háborús év veszteségei ellenére volt képes elérni a hadkiegészítési rendszer.

Az 1806 és 1809 közötti időszak tanulságos képet mutat. Békében sikerült a hadsereg létszámát közel 50 ezer fővel, csaknem egy negyedével emelni a harmadik koalíciós háború végével kimutatható hadi létszámhoz képest. Ezt az eredményt semmiképpen sem szabad lebecsülni, éppen ellenkezőleg, komoly sikerként kell értékelni. Károly főherceg rendkívül nehéz anyagi helyzetben hajtott végre egy jelentős, több fegyvernemre kiterjedő reformot, felállított egy honvédelmi haderőt, és emellett még a reguláris hadsereg létszámának jelentős emelésére is futotta erejéből. Ez az adat egyértelmű bizonyítéka a főherceg kimagasló szervezőképességének. Az 1809-es háborúban a hadsereg addigi kiemelkedően legjobb teljesítményét mutatta. Ez a szervezeti és harcászati változtatások sikeresége mellett a létszám növelésével is magyarázható.

Ha az 1801-től 1809-ig terjedő békeidőszakot megvizsgáljuk az egyes birodalomrészekben állomásozó katonaság létszámát, akkor meglehetősen statikus eredményt kapunk. Az örökös tartományokban mintegy 40%, magyar területeken egyharmad, itáliai és galíciai vidéken 10-10% körüli arányt találunk. Csupán az utolsó évben vonható le tendenciózus konklúzió: a haderő súlypontja némileg nyugati irányba, egészen pontosan az örökös tartományok irányába tolódott, ami azért halványan reflektál a nagypolitikai helyzetképre.

5.6.2. AZ 1809-ES HÁBORÚ

Napóleon 1807-es portugáliai és 1808-as spanyolországi hadjáratai, azok kudarcai új politikai helyzetet teremtettek a kontinensen. A francia császár úgy gondolta, hogy másodvonalbeli csapatok elegendőek lesznek az Ibériai-félsziget megszállására. Ez a vélekedése csak részben állta meg a helyét. A reguláris erők ellen sikereket értek el, de a beavatkozó angol csapatokkal, valamint az 1808. május 2-án kirobbant, és az egész országban futótűzként elterjedt felkeléssel nem bírtak.²²⁶ Napóleon kénytelen volt az 1805-1807-es Grande Armée nagyobbik részét a félszigetre vezényelni. Ez azt a hamis látszatot keltette, hogy a francia hatalom fegyveres ereje német területen meggyengült. A valóságban a német földön maradt francia csapatok a hátszági erősítésekkel és az itáliai csapatokkal fenn tudták tartani a paritást a császári-királyi haderővel²²⁷, ami Napóleon zsenijével²²⁸ és a francia tábornoki kar fölényével együtt a mérleg nyelvét a francia oldalra billentette.

Károly főherceg óva intette a politikai vezetést egy idő előtti háborútól.²²⁹ Azonban a háborús párt befolyása alá került uralkodó 1809 februárjának elején döntött a hadüzenetről. Károly főherceg óriási munkát végzett, hogy növelje a hadsereg erejét mind létszámban, mind minőségben, ez azonban még csak részben érett be, nem véletlenül várt volna még a háborúval az előrelátó főherceg.

A haderőt három hadszíntéren vetették be: a Duna mentén, Itáliában és Galíciában. Károly főherceg új magasabbegység-szervezete szerint 11 hadtest állt össze, amelyek közül a főhadszíntérnek tekintett Duna mentén az első hat, valamint a két tartalékhadtest, Itáliában, Dalmáciában és Tiroiban a 8. és 9. hadtest, Galíciában a 7. hadtest került bevetésre. A haderő az alábbiak szerint oszlott meg a hadszíntereken:²³⁰

	gyalogezred	gránátoszászlóalj	határőrezred	vadászsászlóalj	szabadcsapat zászlóalj	helyőrségi zászlóalj	vértésrezred	dragonyosezred	svalízésrezred	huszárezred	ulánusezred	3 fontos dandárúteg	6 fontos dandárúteg	6 fontos pozícióúteg	12 fontos pozícióúteg	lovastűeg	gyalogzászlóalj	lovassvadron	löveg
1. hadtest	7			4	2					1	1	1	3	2	2	1	27	16	62
2. hadtest	7			4	2			1		1	1	3	2	2	2	2	27	16	68

²²⁶ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 52-54.

²²⁷ HORSETZKY, 1905, 177-178.

²²⁸ Egy érdekes rövid elemzés Napóleonról, mint hadvezérről: *Armee*, 1881, 400-408.

²²⁹ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 66.

²³⁰ AFA Karton Nr. 1450. Deutschland (Hauptarmee) 1809-1-30, 31.; AFA Karton Nr. 1450. Deutschland (Hauptarmee) 1809-2-ad30a, ad30K; MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, Anhang XIII. 655-663.; AFA Karton Nr. 1424. 7. Korps (Erzherzog Ferdinand in Galizien) 1809-2-1a; AFA Karton Nr. 1424. 7. Korps (Erzherzog Ferdinand in Galizien) 1809-3-ad3, 29; HOEN-VELTZÉ, 1907, Anhang V. 438-440.

3. hadtest	8		1		2				2		2	4	3	3	2	28	16	96	
4. hadtest	7		2		2			1	1		1	3	2	2	2	27	16	68	
5. hadtest	7		2		3				1	1	1	3	2	2	2	28	16	68	
6. hadtest	8		2		3			2	1		2	4	3	3	2	31	24	96	
7. hadtest	7		4			2		1	3		2	3	2	2	2	25	44	76	
8. hadtest	6		2	1				1	1		4		2	1	2	23	16	62	
9. hadtest	4	4	4			2		2		2		6	1	2	1	2	30	28	86
1. tartalék-hadtest		12				4	2					2			3	12	36	34	
2. tartalék-hadtest		5				2	2					1			2	5	24	20	
Összesen	61	21	17	9	14	2	8	6	6	12	3	20	27	20	18	22	263	252	736
Németország	44	17	7	8	14	0	6	4	4	6	3	8	23	14	14	16	185	164	512
Itália	10	4	6	1	0	2	0	2	1	3	0	10	1	4	2	4	53	44	148
Galícia	7	0	4	0	0	0	2	0	1	3	0	2	3	2	2	2	25	44	76
Összesen	61	21	17	9	14	2	8	6	6	12	3	20	27	20	18	22	263	252	736

A tervezett hadrendek azonban nem minden elemükben valósultak meg. Az eredeti, Mayer tábornok által összeállított hadműveleti tervhez kidolgozott beosztáshoz képest a főcsapás Duna jobbpartjára kerülése kisebb módosításokat tett szükségessé. Több egység nem tudott csatlakozni a hadtestéhez, de korántsem olyan tömeges mértékben, mint 1805-ben, és érdemben nem gyengítették a hadsereg erejét.

Az ellenségeskedések megkezdésekor a hadtestek, illetve a hadszínterek az aktuális hadrend szerinti létszámai a következő képet mutatták:

	zászlóalj	lovassvadron	gyalogos	lovas	összesen
Fősereg (április 9.) ²³¹					
1. hadtest	24	14	23 600	2100	25 700
2. hadtest	19	20	21 090	2610	23 700
3. hadtest	25	8	22 555	1048	23 603
4. hadtest	19	23	18 029	3162	21 191

²³¹ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 666.; AFA Karton Nr. 1451 Deutschland 1809-3-6, 7, 8, 9, 27, ad32, 54, 163; AFA Karton Nr. 1452 Deutschland 1809-4-1.; AFA Karton Nr. 1407 1. Korps 1809-3-12 ½; AFA Karton Nr. 1409 2. Korps 1809-4-1 ¼; AFA Karton Nr. 1412 3. Korps 1809-13-380; AFA Karton Nr. 1413 4. Korps 1809-4-24; AFA Karton Nr. 1415 5. Korps 1809-3-9 ½, 18, ad18; AFA Karton Nr. 1448 1. Reservekorps 1809-3-4.

5. hadtest	23	16	21 938	2253	24 191
6. hadtest	28	24	28 543	3249	31 792
1. tartalékhadtest	12	24	11 619	2750	14 369
2. tartalékhadtest	5	24	3870	2820	6690
Összesen	155	153	151 244	19 992	171 236
Belső-Ausztriai Hadsereg (március 25.) ²³²					
8. hadtest	17	9	17 606	1019	18 625
9. hadtest	21	18	20 272	1999	22 271
Összesen	38	27	37 878	3018	40 896
Galícia (április 1.) ²³³					
7. hadtest	21	36	20 381	5110	25 491

A hadsereg hadba vethető állománya a háború kezdetekor 237 ezer katonából állt, ami önmagában Károly főherceg reformjainak kiváló eredményét mutatja.

A háború kitörésekor a mozgósításkor elrendelt beosztás nem valósult meg teljes egészében. A főhadszíntéren ez harminc zászlóalj távolmaradását jelentette, ami kezdetben érzékeny erőkiemés volt, de a távolról jövő csapatok folyamatosan érkeztek be, és a hadjárat döntő szakaszára jelentősen javult a helyzet.²³⁴ A legtöbb hiányosság a távoli helyőrségekből érkező, főként harmadik zászlóaljakat érintette, de az önkéntes zászlóaljak sem álltak rendelkezésre, mivel szervezésük még nem fejeződött be. Néhány zászlóalj az utánpótlási vonalakat védte. Itáliában a dalmáciai kiküldetés,²³⁵ Galíciában az erdélyi zászlóaljak késedelmes bevonulása jelentett akadályt.

A császári-királyi hadsereg azonban mindezen hiányosságok ellenére a korábbiaknál sokkal nagyobb haderőt vont össze a főhadszíntéren. Ez Károly főherceg közvetlen hatásának köszönhető, de ekkor sem hiányoztak az erők szétaprózására irányuló törekvések. A regensburgi hadjárat kudarca²³⁶ végül mégsem az erők elégtelenségének, hanem hadvezéri hibák sorozatának tudható be.

A főserg rendelkezésére állt még az alsó-ausztriai-salzburgi és cseh-morva területeken 55 gyalogoszászlóalj (zömében *Landwehr*), 26 gyalogos tartalékszázad és 6 lovassvadron. Ez ismételten Károly főherceg munkájának eredménye²³⁷, hiszen Napóleon hadművészeti elveit ismerve a háború gyors lefolyására lehetett számítani, ami lehetségessé tette, hogy már akár a háború első heteiben az állomány jelentős kiegészítését kell végrehajtani. A birodalom tartalékai a háború

²³² AFA Karton Nr. 1401. Italien 1809-3-24. A két hadtest állományából hiányzik a Dalmácia ellen küldött Stoichevich-dandár, viszont benne foglaltatik a 8. hadtestből Tirolba kiküldött hadtest.

²³³ AFA Karton Nr. 1425. 7. Korps (Erzherzog Ferdinand in Galizien) 1809-3-77.

²³⁴ Jó példa a 15. gyalogezred esete, amelynek 3. zászlóalja néhány nappal a hadműveletek megindulása előtt érkezett be az ezredhez: LATTERER, 1874, 273.; RONA, 1901, 407-408.

²³⁵ Lásd János főherceg csapatainak erejét: HORMAYR, 1817, 62-63.

²³⁶ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 301-601.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) II) 4. b); HORSETZKY, 1905, 180-185.

²³⁷ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 171.

kezdeten megdöbbszentően magas számot mutatnak: 188 525 fő²³⁸ állt rendelkezésre. Ennek nagyobbik része *Landwehr*, a többi pedig a sorcsapatok tartalékalakulatai és szerveződő önkéntesalakulatok. Ezen kívül a szerveződő magyar inszurrekció további közel 40 ezer embert jelentett.

Az április 9-i hadüzenetet²³⁹ követően mindhárom hadszíntéren megindult a császári-királyi támadás. A háború szempontjából döntő összecsapás a Duna mentén zajlott. Károly főherceg seregének közel harmadát a Duna bal partján vonultatta fel, illetve balszárnyán is egy erős hadosztályt különített ki, így Napóleonnal szemben egy meggyengült haderő szállt szembe. Károly főherceg április 16-án Landshut mellett egy bajor hadosztály ellenében kierőszakolta az átkelést az Isaron, majd támadást indított Regensburg ellen, ahol Davout hadtestét izolálni és megsemmisíteni akarta. Április 19-én Thann és Hausen mellett Davout határozottan visszaverte Károly támadását. Elérkezett az idő Napoleon ellentámadására. Az időközben felvonult francia és német tartalékokkal a francia császár nem késlekedett. Már a következő nap Abensberg mellett megverte Hiller tábornok három hadtestét, majd 21-én Landshutnál az Isaron túlra nyomta Hillert. Károly főherceg csapatait április 22-én Eckmühl mellett érte támadás, amely francia sikerrel zárult, és ennek hatására Károly elrendelte a visszavonulást Regensburgba, amelyet még 20-án foglalt el. Habár csatlakozott hozzá a Duna bal partjáról a 2. hadtest, mégsem vállalta a döntő csatát Napoleon seregével, hanem április 23-án átkelve a Dunán Csehország felé vonult vissza.²⁴⁰

Napoleon 23-án rohammal bevette Regensburgot, majd gyors menetben Bécs felé indult, és Hiller visszavonuló csapatait üldözte. Útközben május 3-án Ebelsberg mellett Hiller csapatai ismételt vereséget szenvedtek, de a maradékuk mégis át tudott kelni a Duna bal partjára, és csatlakozott Károly főherceg csapataihoz. Bécs helyőrsége ellenállt a franciáknak, és csak háromnapos bombázást követően kapitulált május 13-án, de a védősereg zöme szintén át tudott kelni a Dunán, és tovább erősítette Károly csapatait.

Napoleon május 21-én kelt át seregének egy részével a Dunán. Mivel a császári-királyi utászoknak sikerült a francia hidakat több alkalommal is lerombolni, a francia csapatok tekintélyes része nem vehetett részt a harcban. Károly főherceg azonnal támadást indított, és véres, kétnapos csatában, május 21-22-én Aspern és Essling mellett kicsikarta a győzelmet. Azonban a francia csapatok maradéka bántatlanul visszatérhetett Lobau szigetére.²⁴¹

Aspern mellett Károly főherceg jelentős erőt tudott összevonni. Az 1., 2., 4. és 6. hadtest mellett az egyesített tartalékhadtest ereje együttesen 107 2/3 zászlóaljban 84 014 gyalogost, 137 svadronban 14 253 lovast, valamint 292 löveget szám-

²³⁸ MÜLLER, 1845b, 290-291.

²³⁹ MAYERHOFFER, 1904, 16.

²⁴⁰ MAYERHOFFER-CRISTE, 1907, 301-601.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) II) 4. b); HORSETZKY, 1905, 180-185.

²⁴¹ RAUCHENSTEINER, 1994, 7-19.; HOEN-KERCHNAWE, 1910, 397-665.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) II) 5. b); HORSETZKY, 1905, 189-190.; MAYERHOFFER, 1904, 72-90.

lált.²⁴² Emellett a csatátér közvetlen szomszédságában biztosító 5. hadtest 16 997 gyalogosát és 1421 lovasát is be lehetett volna vetni szükség esetén.²⁴³

Itáliában is osztrák sikerrel indult a hadjárat. Április 15-én Pordenone, 16-án Sacile mellett²⁴⁴ János főherceg serege legyőzte Eugéne Beauharnais francia Itáliai Hadseregét, és az Alpone folyó vonaláig nyomult előre. Károly főherceg vereségének hírére azonban János elrendelte a visszavonulást, amely azonban csaknem katasztrófába torkollt. Május 8-án a Piave menti csatában²⁴⁵ fölényes francia győzelem született, amely káoszba taszította a császári-királyi hadvezetést. A franciák diadalmasan, jelentős osztrák veszteséget okozva nyomultak előre. János főherceg ezt követően Magyarországra hátrált, ahol június 14-én Győr mellett²⁴⁶ újabb jelentős vereséget szenvedett. A Dunán Komáromnál átkelve menetelt a Morvamezőn álló fősereg felé, de a döntő csatát lekéste.

Galíciában a háború szintén osztrák támadással és sikerekkel indult. Április 19-én Raszyn mellett²⁴⁷ Ferdinánd főherceg győzelmet aratott Józef Poniatowski lengyel csapatain, majd elfoglalta Varsót. A lengyel ellentámadás Sandomierz körül hamarosan Varsó feladásához és a császári-királyi csapatok visszavonulásához vezetett. Ferdinánd főherceg csapatait Csehországba vezette vissza, végül a znaimi fegyverszünet véget vetett a harcoknak.

A háború a Duna mellett dőlt el. Napóleon minden lehetséges erőt összegyűjtve kelt át a Dunán, majd július 6-7-én Wagram mellett döntő vereséget mért Károly főhercegre.²⁴⁸ A csatát 11-én Znaimnál egy újabb francia győzelem²⁴⁹, majd 12-én a znaimi fegyverszünet²⁵⁰ követte. Károly főherceg lemondott mindennemű katonai pozíciójáról, és visszavonult.²⁵¹ A háborút október 14-én a schönbrunni béke zárta le.²⁵²

A birodalom további sorsáról döntő wagrami csatában a császári-királyi hadsereg főerői vettek részt. Károly főherceg serege elővédben, hat hadtestben és a tartalékban ekkor 137 542 főt számlált, ebből azonban az 5. hadtest 9074 katonáját a főherceg nem vetette be a csatában. A bevetett csapatok 113 834 gyalogost, 14 634 lovasat, összesen 128 468 katonát számláltak.²⁵³ Sajnos nem áll rendelkezésre ekkoriból releváns adat a hadsereg egészére vonatkozóan, de a további operatív erők (János főherceg, Gyulay Ignác, Chasteler, Ferdinánd főherceg csapatai) együttesen legfeljebb hatvanezer katonát jelentettek. Ebből az látszik, hogy a

²⁴² HOEN-KERCHNAWE, 1910, 763-766.

²⁴³ HOEN-KERCHNAWE, 1910, 778.

²⁴⁴ HOEN-VELTZÉ, 1907, 70-139.

²⁴⁵ HOEN-VELTZÉ, 1907, 266-308.

²⁴⁶ NAGY, 2007, 124-131.

²⁴⁷ MAYERHOFFER, 1904, 192.; BÄNLAKY, 2001, 20. D) II) 9.; HORSETZKY, 1905, 207.

²⁴⁸ RAUCHENSTEINER, 1997, 17-37.; MAYERHOFFER, 1904, 142-159.; BÄNLAKY, 2001, 20. D) II) 7. d); HORSETZKY, 1905, 197-199.

²⁴⁹ MAYERHOFFER, 1904, 164-165.

²⁵⁰ GHILLANY, 1865, 474-475.

²⁵¹ ANGELI, 1897b, 553-564.

²⁵² GHILLANY, 1865, 476-479.; A béke titkos záradékában esett szó a császári-királyi hadsereg létszámának 150 ezer főben való maximálásáról: GHILLANY, 1855, 706.

²⁵³ WELDEN, 1872, 157.

Wagram mellett bevetett császári-királyi hadsereg nem csupán az addig valaha egy csatatéren harcoló legnagyobb Habsburg-hadsereg, hanem a teljes haderőhöz viszonyított arányában is a legnagyobb volt, legalábbis az 1765-től kezdődő korszakban mindenképpen.

5.7. A KORLÁTOZOTT HADSEREGTŐL NAPÓ- LEON BUKÁSÁIG, 1809–1815

5.7.1. FRANCIA FELÜGYELET ALATT, 1809–1813

Napóleon 1809-es győzelme, és az ennek árnyékában megkötött schönbrunni béke a császári-királyi hadsereg számára tragikus következményekkel járt, ugyanis a területi veszteségek apasztották a hadsereg emberanyag-tartalékait, ami miatt több, az előző fejezetekben említett egységet fel kellett oszlatni, másrészt a béke a teljes haderő létszámát 150 ezer főben maximálta.²⁵⁴ A birodalom pénzügyi helyzete is katasztrofálisan alakult, ami nem is tette volna lehetővé jelentősebb számú hadsereg fenntartását.

Az elhúzódo béketárgyalások következtében a hadsereg csak 1809 végén látott hozzá a demobilizációhoz, illetve a létszám csökkentéséhez, de ez a folyamat még hosszú hónapokig nem ért véget, 1810 elején a következő képet mutatta:²⁵⁵

	gyalogos		lovas		összesen	
	abszolút	relatív	abszolút	relatív	abszolút	relatív
Alsó-Ausztria	21 364	11,25%	2423	7,11%	23 787	10,62%
Belső-Ausztria	8241	4,34%	1147	3,36%	9388	4,19%
Csehország	40 245	21,20%	4590	13,46%	44 835	20,02%
Morvaország	29 539	15,56%	3748	10,99%	33 287	14,86%
Galícia	18 554	9,77%	8307	24,36%	26 861	11,99%
Magyarország	28 948	15,25%	10 930	32,06%	39 878	17,80%
Erdély	12 453	6,56%	2950	8,65%	15 403	6,88%
Horvátország	4690	2,47%			4690	2,09%
Szlavónia	16 600	8,74%			16 600	7,41%
Bánát	9244	4,87%			9244	4,13%
Összesen	189 878	100,00%	34 095	100,00%	223 973	100,00%
Örökös Tartományok	99 389	52,34%	11 908	34,93%	111 297	49,69%

²⁵⁴ HORSTENAU, 1913, 4. A schönbrunni béke kivonatát közlő Ghillany ezt a rendelkezést nem közli. GHILLANY, 1865, 477-479. Korábbi munkájában utal a titkos záradékra: GHILLANY, 1855, 706.

²⁵⁵ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1810. január.

Galícia	18 554	9,77%	8307	24,36%	26 861	11,99%
Magyar Szent Korona	71 935	37,88%	13 880	40,71%	85 815	38,31%
Összesen	189 878	100,00%	34 095	100,00%	223 973	100,00%

Mivel a béke következtében előállt területi változások közel egyforma mértékben érintették a birodalom részeit, ezért a hadsereg elosztásában csak kisebb mértékű változást figyelhetünk meg. Ez elsősorban Magyarország szerepének kis mértékű növekedését jelenti.

A beköszöntő béke a hadsereg fekete éveit hozta el. Az 1810-es évben hatalmas méreteket öltött a hadsereg leszerelése, amiről az előző fejezetekben már részletesen volt szó. A radikális létszámcsökkentés az 1810-es évben a hadsereg harcképes létszámát a schönbrunni békében előírt szint közelébe apasztotta 1811 elejére:²⁵⁶

	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	18 872	13,56%	1688	5,75%	20 560	12,20%
Belső-Ausztria	6700	4,82%	690	2,35%	7390	4,39%
Csehország	21 394	15,38%	3255	11,09%	24 649	14,63%
Morvaország	17 053	12,26%	2002	6,82%	19 055	11,31%
Galícia	19 874	14,28%	4391	14,96%	24 265	14,40%
Magyarország	16 309	11,72%	11 192	38,14%	27 501	16,32%
Erdély	11 753	8,45%	4120	14,04%	15 873	9,42%
Horvátország	7243	5,21%	227	0,77%	7470	4,43%
Szlavónia	13 059	9,39%	814	2,77%	13 873	8,23%
Bánát	6869	4,94%	967	3,30%	7836	4,65%
Összesen	139 126	100,00%	29 346	100,00%	168 472	100,00%
Örökös Tartományok	64 019	46,02%	7635	26,02%	71 654	42,53%
Galícia	19 874	14,28%	4391	14,96%	24 265	14,40%
Magyar Szent Korona	55 233	39,70%	17 320	59,02%	72 553	43,07%
Összesen	139 126	100,00%	29 346	100,00%	168 472	100,00%

A birodalom tovább romló anyagi helyzete következtében a legnagyobb kiadást jelentő hadsereg költségvetésének csökkentése további jelentős létszámcsökkentést eredményezett 1811-ben. Napóleon hatalma csúcsán állt, legyőzésére ekkor semmiféle esély sem mutatkozhatott. A császári-királyi hadvezetés azonban a létszámcsökkentést a tisztii állomány megtartásával, és hosszú szabadságokkal, tehát a hadsereg lelkét jelentő tisztek lehető legnagyobb arányú megtartásával érte el. A legénységnek csak egy nagyon kis része szolgált állandóan, a fennmaradók pedig részben tartós, részben forgórendszerben rövidebb szabadságra mentek. Ez a számok által mutatottnál nagyobb hadsereget jelentett. Míg

²⁵⁶ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1811. január.

1809 elején az állományban lévő, de az egységtől távol lévő katonák száma 46 ezret tett ki, ugyanez 1811 elején közel 96 ezerre nőtt.²⁵⁷ Ez a hatalmas katonatömeg jelentette a birodalom katonai tartalékát, ez volt az a létszám, amelyet mintegy elrejtettek a franciák elől. Ezekre lehetett alapozni az 1812-es részleges mozgósítást, majd biztosítani a hadsereg újjászervezésének tömeges katonaalapját.

Az erőelosztásban Magyarország szerepe megmaradt a korábbi magasabb szinten, még némi emelkedést is mutat, de még feltűnőbb a területileg lecsökkent Galícia szerepének növekedése, amiben nyilvánvalóan a hadsereg fenntartásának viszonylagos olcsósága játszott fontos szerepet.

1812 elején az adatok a következő képet mutatják:²⁵⁸

	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	14 813	12,14%	1444	5,29%	16 257	10,88%
Belső-Ausztria	6009	4,92%			6009	4,02%
Csehország	19 247	15,77%	1865	6,83%	21 112	14,14%
Morvaország	12 433	10,19%	1956	7,17%	14 389	9,63%
Galícia	26 047	21,34%	5283	19,36%	31 330	20,98%
Magyarország	6680	5,47%	10 898	39,94%	17 578	11,77%
Erdély	6648	5,45%	205	0,75%	6853	4,59%
Horvátország	12 839	10,52%	769	2,82%	13 608	9,11%
Szlavónia	6620	5,42%	792	2,90%	7412	4,96%
Bánát	10 731	8,79%	4075	14,93%	14 806	9,91%
Összesen	122 067	100,00%	27 287	100,00%	149 354	100,00%
Örökös Tartományok	52 502	43,01%	5265	19,29%	57 767	38,68%
Galícia	26 047	21,34%	5283	19,36%	31 330	20,98%
Magyar Szent Korona	43 518	35,65%	16 739	61,34%	60 257	40,35%
Összesen	122 067	100,00%	27 287	100,00%	149 354	100,00%

A hadsereg harcképes ereje ekkor csökkent először a schönbrunni békében meghatározott szint alá. Galícia szerepének felértékelődését az orosz–francia kapcsolatok romlásával nagyon fontos tendenciának tekinthetjük. Mivel Ferenc császárnak az oroszországi hadjáratra ki kellett állítani egy harmincezres sereget²⁵⁹, amelynek Galíciából kellett indulnia, ehhez az ott állomásozó, illetve a magyar területen lévő csapatokat használták fel. Az 1812-es részleges, a hadsereg közel felét érintő mozgósítás egyben azt is jelentette, hogy a hadsereg nagyobb arányban csoportosult át a birodalom keleti határainak közelébe. Az orosz határ biztosítására a részlegesen feltöltött csapatokat Galíciába vezényelték, ahol felállították

²⁵⁷ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1811. január.

²⁵⁸ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1812. január.

²⁵⁹ WELDEN, 1870, 2.

a megfigyelőhadtestet. Az 1813 elejére kialakult helyzet ezért már csak részlegesen tekinthető békelétszámnak:²⁶⁰

	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	15 651	10,36%	1574	5,84%	17 225	9,68%
Belső-Ausztria	5549	3,67%			5549	3,12%
Csehország	16 317	10,81%	538	2,00%	16 855	9,47%
Morvaország	10 537	6,98%	764	2,84%	11 301	6,35%
Galícia	40 508	26,82%	6313	23,43%	46 821	26,31%
Magyarország	7344	4,86%	8823	32,74%	16 167	9,08%
Varasdi Határőrvidék	4350	2,88%	183	0,68%	4533	2,55%
Szlavónia	11 289	7,48%	901	3,34%	12 190	6,85%
Bánát	6818	4,51%	929	3,45%	7747	4,35%
Bukovina és Erdély	8591	5,69%	1468	5,45%	10 059	5,65%
Segélyhadtest Oroszországban	24 057	15,93%	5452	20,23%	29 509	16,58%
Összesen	151 011	100,00%	26 945	100,00%	177 956	100,00%
Örökös Tartományok	48 054	31,82%	2876	10,67%	50 930	28,62%
Galícia	40 508	26,82%	6313	23,43%	46 821	26,31%
Magyar Szent Korona	38 392	25,42%	12 304	45,66%	50 696	28,49%
Oroszország ellen	24 057	15,93%	5452	20,23%	29 509	16,58%
Összesen	151 011	100,00%	26 945	100,00%	177 956	100,00%

Az oroszországi hadjárat veszteségei ellenére a háborúra való felkészülést mutatja a hadsereg erejének 28 ezer fővel való növekedése. A határvédelem ürügyén a hadvezetés egyre több egységet mozgósított, és indított a keleti határszélre. Ez okozza, hogy a nyugati birodalomrészekben állomásozó csapatok száma lassú csökkenést mutat. Elsősorban a magyar területekről kivont csapatokból állították ki az oroszországi segélyhadtestet, így a magyarországi létszám is csökkent.

5.7.2. A FELSZABADÍTÓ HÁBORÚK, 1813–1815

Napóleon oroszországi kudarcát követően az orosz hadsereg sikereinek nyomán Poroszország lerázta magáról a francia függőséget, és az 1813. február 17-i szerződéssel Oroszországgal lépett katonai szövetségre. Ennek következményeként a francia császárnak immáron német földön kellett szembeszállnia az orosz és porosz hadakkal. A tavaszi hadjárat során azonban az újjászervezett francia csapatok a lützeni (1813. május 2.)²⁶¹ és bautzeni (1813. május 20-21.)²⁶² csatákban győ-

²⁶⁰ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1813. január.

²⁶¹ HORSETZKY, 1905, 231-232.; BÀN LAKY, 2001, 20. D) IV. A).

zelmet arattak, és az erők paritásba kerültek. A június 4-i pläswitzi fegyverszünet²⁶³ időt adott a hadseregek újjászervezésére és a politikai manőverekre. Metternich közvetítési ajánlatát Napóleon – az általa túlzottnak vélt követelések miatt – visszautasította, így a Habsburg Monarchia a franciaellenes koalíció tagja lett, és augusztus 12-én megüzente a háborút.²⁶⁴

A császári-királyi hadvezetés már 1812 telétől kezdődően tudatosan készült az újabb háborúra. Az első eredményeket mutatta, hogy az év végéig sikerült növelni a hadsereg létszámát, de az igazán jelentős növekedés 1813 tavaszától kezdődött. Az egységtörténeti fejezetekben részletesen taglalt módon elérték, hogy a hadsereg állománya döbbenetes növekedésen ment keresztül. 1813 júliusának végére a csehországi Főserég és a hozzá kapcsolódó Klenau-hadtest 100 622 főt (ebből 12 811 lovas), a Dunai Hadsereg 55 808 főt (ebből 6220 lovas) és a Belső-Ausztriai Hadsereg 32 176 főt (ebből 5428 lovas) számlált. A hátszországban 83 139 katona (ebből 4372 lovas) szolgált részben helyőrségben, részben kiképzés alatt.²⁶⁵ A tábori csapatok tehát a gyalogos állomány 67,58%-át, a lovas állomány 84,84%-át, összesen a teljes haderő 69,41%-át tették ki, ami megfelel az első koalíciós háború idején kimutatott hasonló adatnak, annál csak árnyalatnyival magasabb.

A svédekkel kiegészült koalíciós seregek négy csoportban helyezkedtek el: Csehországban Schwarzenberg alatt 230 ezer, Sziléziában Blücher alatt 110 ezer, az északi hadseregben Bernadotte alatt 110 ezer, az alsó-elbai csoportnál Wallmoden alatt 27 ezer katona állt, illetve egy 60 ezres orosz sereg gyülekezett még lengyel területen. Ez a szövetséges 537 ezer katona Napóleon 420-430 ezer katonájával nézett szembe.²⁶⁶ A császári-királyi csapatok a csehországi csapatok mellett a Duna mentén Bajorországgal szemben, illetve a francia illír területekkel szemben is összevontak egy-egy sereget.

Az augusztus 15-én kezdődő hadműveletek azonban még nem hoztak sikert. Schwarzenberg parancsnoksága alatt Drezda irányába indult támadásra a főserég, de a várost védő francia csapatok kitartottak, és az augusztus 26-27-i drezdai csatában Napóleon ellentámadása váratlanul érte a szövetségeseket, akik véres veszteségekkel, csatavesztést követően vonultak vissza Csehországba.²⁶⁷ A drezdai csatában 253 242 szövetséges katona vett részt, amelyből 128 156 a császári-királyi zászlók alatt harcolt.²⁶⁸ Schwarzenberg hadseregéből mindösszesen egyetlen könnyűhadosztály nem vett részt a csatában mintegy 5500 fővel, ami a főhadszíntéri osztrák jelentéset 133 600 főre növeli. Látható, hogy még a július vége óta eltelt három hét alatt is jelentős számú katonával, 33 ezer fővel sikerült növelni a főserég létszámát. A világtörténelem addigi legnagyobb csatájából a szövetséges oldalon harcoló csapatok felét császári-királyi egységek adták.

²⁶² HORSETZKY, 1905, 232-233.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. A).

²⁶³ HORSETZKY, 1905, 233.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. A); GHILLANY, 1865, 500.; WLASCHÜTZ, 1913, 69.

²⁶⁴ HORSETZKY, 1905, 233. (tévesen 11-ét ír); BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. A); GHILLANY, 1865, 501.

²⁶⁵ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1813. július.

²⁶⁶ HORSETZKY, 1905, 234. (némileg eltérő létszámokkal); BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. B 1.

²⁶⁷ HORSETZKY, 1905, 238-240.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. B 4.

²⁶⁸ HORSTENAU, 1913, Anhang IV. 327-336.

A drezdai csatavesztést a hadszíntér más eseményei kompenzálták. A franciák augusztus 23-án Gross-Beeren²⁶⁹ mellett, szeptember 6-án Dennewitz²⁷⁰ mellett az északi hadsereg Bülow porosz tábornok által vezetett csapataitól, augusztus 26-án Katzbach mellett²⁷¹ Blüchertől szenvedtek vereséget. Napóleon számára azonban sokkal fájóbb lehetett, hogy augusztus 30-án Vandamme hadteste Kulm mellett megadásra kényszerült, miután Schwarzenberg egy ügyes manőverrel bekerítette.²⁷²

A döntést a lipcsei csata hozta 1813. október 16-19-én²⁷³, amelyben szinte az összes szövetséges erő harcolt. Az újabb orosz és porosz csapatoknak, a svédeknek, valamint a császári-királyi tartalékoknak köszönhetően a szövetségesek a lipcsei csatamezőn 361 102 katonát tudtak bevetni, amelyből 121 599 fő, tehát az erő egyharmada tartozott a császári-királyi zászlók alá.²⁷⁴ A számból látható, hogy a drezdai és a hadjáratban elszenvedett veszteséget nem sikerült teljesen pótolni.

A dunai hadszíntéren nem történtek jelentősebb események és összecsapások a háború első másfél hónapjában. A fordulatot az 1813. október 8-i riedi szerződés²⁷⁵ hozta meg, amivel Bajorország a francia szövetséget felmondva átállt a franciaellenes oldalra. A bajor hadsereg egyesült a császári-királyi Dunai Hadsereg egy részével, és együttesen Hanau irányába vonultak, hogy elvágják Napóleon összeköttetését a hátországgal. A bajor Wrede tábornok parancsnoksága alá helyezett hadsereg azonban október 30-án súlyos vereséget szenvedett a visszavonuló Napóleon csapataitól Hanau mellett,²⁷⁶ a francia császár átkelhetett a Rajnán, így biztonságba került, mivel a szövetséges csapatok a nagy folyó vonalán megállították az üldözést.

A belső-ausztriai, illír és itáliai hadszíntéren is lassan alakultak az események, ami a szembenálló felek relatív kis erejéből adódott. A császári-királyi csapatok gyorsan megszállták az 1809-ben elvesztett horvát területeket, és gőzerővel hozzáálltak a határőrezredek újjászervezésének. A jelentős hadműveletek szeptemberben indultak, és a császári-királyi csapatoknak Hiller altábornagy parancsnoksága alatt sikerült Eugéne de Beauharnais alkirály csapatait Veronáig visszaszorítani, mialatt Dalmáciát is sikeresen megszállták. A kétirányú hadműveletre az adott lehetőséget, hogy a bajor átpártolás folytán szükségtelemmé vált Dunai Hadsereg csapatai nagyobbik részét Itáliába irányították.²⁷⁷

Az év végére a hadseregnek két nagy csoportosítása alakult ki, az egyik Itáliában, a másik francia területen. Ezek számára egy-egy tartalékhadtest a háország és a hadszíntér határán állomásozott.

²⁶⁹ HORSETZKY, 1905, 238.

²⁷⁰ HORSETZKY, 1905, 241.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. B 5.

²⁷¹ HORSETZKY, 1905, 237.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. B 3.

²⁷² HORSETZKY, 1905, 240-241.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. B 5.; EHNL, 1913,

²⁷³ HOEN, 1913, 441-639.; HORSETZKY, 1905, 247-250.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. B 6.

²⁷⁴ HOEN, 1913, Anhang II. 673-714.

²⁷⁵ HORSETZKY, 1905, 251.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. B) 8.; GHILLANY, 1865, 504.

²⁷⁶ HORSETZKY, 1905, 251.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. B) 7.

²⁷⁷ HORSETZKY, 1905, 252-256.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) IV. B) 8.

A hadsereg egységeinek megoszlása a sorcsapatok tekintetében:²⁷⁸

	tábori zászlóalj ²⁷⁹	<i>Lanítóehr</i> zászlóalj	tartalékszázlój ²⁸⁰	gránátoszászlóalj	határőrszászlóalj	vadászsászlóalj	zászlóalj összesen	vértesszvadron	tartalék	dragonyossvadron	tartalék	svalizérszvadron	tartalék	huszárszvadron	tartalék ²⁸¹	ulánuszvadron	tartalék	tábori szvadron
Alsó-Ausztria			5				5		1		1				1		1	0
Belső-Ausztria			3				3											0
Csehország	1	12	11				24		1				1					0
Morvaország		6					6		2		3							0
Galícia			7				7						1		3			0
Magyarország			9				9		4		2		4		15		2	0
Horvátország			1		5		6											0
Szlavónia	2		2		1		5								1			0
Bánát	1				2		3											0
Erdély					6		6								1			0
Főszereg Franciaországban	95	16	7	14	12	7	151	48		24		40		100		8		220
Itáliai Hadsereg	54	15	4	5	18	5	97			12		8		36		12		68
1. tartalékhadtest Ausztriában	4	2	2				6							2				2
2. tartalékhadtest Belső-Ausztriában	1						1									4		4
Összesen	158	51	51	19	44	12	329	48	8	36	6	48	6	138	21	24	3	294

A hadsereg összes egységének létszáma a birodalom főhadparancsnokságai és aktív hadseregei szerinti felosztásban az alábbiak szerint alakult:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatképes		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Alsó-Ausztria	8827	394	2230	96	6597	298	12 695	924
Belső-Ausztria	4933		1624		3309		6563	
Csehország	25 131	842	4917	184	20 214	658	33 491	1084
Morvaország	14 218	877	2987	287	11 231	590	17 208	1005

²⁷⁸ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január.

²⁷⁹ A tábori zászlóaljok közé csak a gyalogezredek első három zászlóaljait számítottam.

²⁸⁰ A tartalékszázlójak közé számítottam a galíciai, örökös tartományokbeli tartalékszázlójakat, valamint a magyar gyalogezredek negyedik zászlóaljait, de a morva ezredek tartalékszázlójait csak akkor, ha az összevonva állomásozott.

²⁸¹ A huszárezredek közül kilenc a velitaosztályok számára is állított fel tartalékszvadron.

Galícia	23 048	601	3879	240	19 169	361	27 335	954
Magyarország	9942	9235	4057	6277	5885	2958	28 170	6687
Horvátország	5527		597		4930		9029	
Szlavónia	7324	719	1501	495	5823	224	10 796	261
Bánát	3181	609	800	555	2381	54	5413	261
Erdély	4474	297	904	116	3570	181	7902	261
Főserég Franciaországban	148 279	28 425	9906	3298	138 373	25 127	255 841	38 862
Itáliai Hadsereg	102 046	10 478	4879	650	97 167	9828	153 075	13 064
1. tartalékhadtest Ausztriában	7271	249	1398	191	5873	58	11 232	351
2. tartalékhadtest Belső-Ausztriában	1072	682	123	72	949	610	2053	702
Összesen	365 273	53 408	39 802	12461	325 471	40947	580 803	64 416

A szolgálatképes állomány alakulása:

birodalomrész	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	6299	2,21%	298	0,73%	6597	2,03%
Belső-Ausztria	3309	1,16%			3309	1,02%
Csehország	19 556	6,87%	658	1,61%	20 214	6,21%
Morvaország	10 641	3,74%	590	1,44%	11 231	3,45%
Galícia	18 808	6,61%	361	0,88%	19 169	5,89%
Magyarország	2927	1,03%	2958	7,22%	5885	1,81%
Horvátország	4930	1,73%			4930	1,51%
Szlavónia	5599	1,97%	224	0,55%	5823	1,79%
Bánát	2327	0,82%	54	0,13%	2381	0,73%
Erdély	3389	1,19%	181	0,44%	3570	1,10%
Főserég Franciaországban	113 246	39,80%	25 127	61,36%	138 373	42,51%
Itáliai Hadsereg	87 339	30,70%	9828	24,00%	97 167	29,85%
1. tartalékhadtest Ausztriában	5815	2,04%	58	0,14%	5873	1,80%
2. tartalékhadtest Belső-Ausztriában	339	0,12%	610	1,49%	949	0,29%
Összesen	284 524	100,00%	40 947	100,00%	325 471	100,00%
Franciaország	113 246	39,80%	25 127	61,36%	138 373	42,51%
Itália	87 339	30,70%	9828	24,00%	97167	29,85%
hátország	83 939	29,50%	5992	14,63%	89 931	27,63%
Összesen	284 524	100,00%	40 947	100,00%	325 471	100,00%

A hadsereg ellenséggel szembenálló, hadszíntéren lévő csapatainak létszámában az 1813. július végén mérthez képest a következő növekedés mutatható ki:

	gyalogos	lovas	összesen
1813. július vége	164 187	24 459	188 646
1814. január vége	200 585	34 955	235 540
növekmény	36 398	10 496	46 894

A birodalom hadvezetésének a harcoló csapatok létszámát úgy sikerült jelentősen (a gyalogságnál 22,17%, a lovasságnál 42,91%, összesen 24,86%) növelni, hogy közben a hadsereg főereje a világtörténelem addigi két legnagyobb csatájában harcolt, ezekben hatalmas veszteségeket szenvedett. Ismételten nyomatékosítani kell ezen teljesítmény ez idáig nem kellő mértékben méltányolt eredményét.

A rövid téli hadműveleti szünetet követően mindkét hadszíntéren 1814 februárjában megindultak a hadműveletek. Franciaországban Napóleon ismételten megmutatta katonai géniuszát. A kellő összehangoltság nélkül előrenyomuló szövetséges seregeket külön-külön tudta csatára kényszeríteni, így február és március folyamán sikeresen védekezett és ismételten jelentős veszteségeket okozott az orosz–porosz–osztrák szövetséges seregeknek.²⁸² A hadjáratnak Marmont marsall vetett véget, mivel 1814. március 30-án Párizs védelmében kapitulált²⁸³, így a szövetségesek elfoglalták a fővárost. Napóleon kénytelen volt lemondani április 4-én a fia javára, 11-én feltétel nélkül.²⁸⁴

Itáliában a hadműveletek 1814 elejére az ország nyugati részére tevődtek át, de komoly összecsapásra Napóleon és Eugéne lemondásáig már nem került sor.²⁸⁵

A francia trónra visszatérő Bourbonok és a szövetségesek között 1814. május 30-án írták alá a párizsi békét, amely teljes fegyvernunyugvást hozott Európára.²⁸⁶ Az Osztrák Császárság a horvát és dalmát vidék mellett jelentős Itáliai területeket (Velence és Lombardia) kapott vissza, de Bajorországtól is sikerült kisebb körzeteket visszaszerezni.

A császári-királyi hadsereget 1814 nyarán kivonták a francia területekről, az összevont hadseregeket feloszlatták, de az egységeket csak részben állították békelábra.

A sorcsapatok egységei az alábbi módon kerültek elhelyezésre a birodalom tartományaiban 1815 januárjának végén:²⁸⁷

²⁸² HORSETZKY, 1905, 260-268.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) V. 4. a) - g).

²⁸³ HORSETZKY, 1905, 268.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) V. 4. h); GHILLANY, 1865, 514-515.

²⁸⁴ HORSETZKY, 1905, 269.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) V. 4. h); GHILLANY, 1865, 515-516.

²⁸⁵ HORSETZKY, 1905, 269-270.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) V. 4. i).

²⁸⁶ GHILLANY, 1865, 518-522.

²⁸⁷ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1815. január.

	tábori zászlóalj ²⁸⁸	Lanútowehrzászlóalj	tartalékzászlóalj	gránátoszászlóalj	határórzászlóalj	vadászzászlóalj	zászlóalj összesen	vértessvadrón	tartalék	dragonyosvadrón	tartalék	svalízérsvadrón	tartalék	huszársvadrón	tartalék	ulánussvadrón	tartalék	tábori svadrón
Alsó-Ausztria	19	8	1	11			39	6	1			8				16	1	30
Belső-Ausztria, Tirol	14	6					20				2							0
Csehország	32	22				3	57	18	3			8	1			8	1	34
Morvaország	31	13	4	3		3	54	12	2					12	1			24
Galícia	17		3	1			21			6	1	16	2	50	4			72
Magyarország	12		3	2			17	12	2	12	3	16	2	16	2	8	2	64
Horvátország és Dalmácia	4				16		20											0
Szlavónia	2				6		8							8	1			8
Bánát	1				4		5							4	2			4
Erdély	3		1		8		12					8	1	10	1			18
Itáliai Hadsereg ²⁸⁹	47			4		5	56			12				32				44
Mainzi Hadsereg ²⁹⁰	8	2				1	11			6				6				12
Összesen	190	51	12	21	34	12	320	48	8	36	6	56	6	138	11	32	4	310

Az összes csapat létszáma:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatképes		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Alsó-Ausztria	42 311	5520	3813	255	38 498	5265	60 813	6858
Belső-Ausztria, Tirol	14 074	448	1286	249	12 788	199	29 649	402
Csehország	65 314	5800	5544	616	59 770	5184	88 469	6969
Morvaország	58 395	4235	5251	203	53 144	4032	77 382	4789
Galícia	48 047	13 545	6627	1103	41 420	12 442	53 306	14 403
Magyarország	35 819	11 420	6157	904	29 662	10 516	48 096	13 647
Horvátország és Dalmácia	18 906		2776		16 130		29 297	
Szlavónia	16 507	1685	2782	135	13 725	1550	18 230	1661

²⁸⁸ Ezúttal a negyedik zászlóaljakat a tábori zászlóaljak közé számítottam, mivel azok valóban harcoló egység szintjére lettek feltöltve és a hadszíntéren be is vetették őket. Pl. a 31. gyalogezred 4. zászlóalját 1814. május 31-én indították a hadszínterre, bár később mégis békehelyőrségbe vezényelték: BLAŽEKOVIĆ, 1867, 393.; 1815-ben ugyanezen ezred négy zászlóaljjal vonult fel: BLAŽEKOVIĆ, 1867, 395.

²⁸⁹ Itáliában a főhadparancsnokság teljes körű megszervezéséig az Itáliai Hadsereg főparancsnoksága maradt az illetékes.

²⁹⁰ Mainz várának helyőrsége.

Bánát	9031	981	1979	68	7052	913	10 144	1222
Erdély	18 430	3663	3153	475	15 277	3188	20 687	3520
Itáliai Hadsereg	76 561	7073	5264	520	71 297	6553	92 977	8017
Mainzi Hadtest	11 889	1682	795	54	11 094	1628	17 092	2071
Összesen	415 284	56 052	45 427	4582	369 857	51 470	546 142	63 559

A szolgálatképes állomány bontása:

birodalomrész	gyalogos		lovas		összesen	
Alsó-Ausztria	33233	10,44%	5265	10,23%	38498	10,41%
Belső-Ausztria, Tirol	12589	3,95%	199	0,39%	12788	3,46%
Csehország	54586	17,14%	5184	10,07%	59770	16,16%
Morvaország	49112	15,43%	4032	7,83%	53144	14,37%
Galícia	28978	9,10%	12442	24,17%	41420	11,20%
Magyarország	19146	6,01%	10516	20,43%	29662	8,02%
Horvátország és Dalmácia	16130	5,07%			16130	4,36%
Szlavónia	12175	3,82%	1550	3,01%	13725	3,71%
Bánát	6139	1,93%	913	1,77%	7052	1,91%
Erdély	12089	3,80%	3188	6,19%	15277	4,13%
Itáliai Hadsereg	64744	20,34%	6553	12,73%	71297	19,28%
Mainzi Hadtest	9466	2,97%	1628	3,16%	11094	3,00%
Összesen	318387	100,00%	51470	100,00%	369857	100,00%

Érdekes módon a hadsereg létszáma a háború lezárása ellenére nőtt, pedig a határőrezredek két tábori zászlóaljra csökkentették. Ez nagyrészt annak tudható be, hogy az egységeket tovább töltötték az előírt állomány elérése érdekében. Ezért fordulhatott elő, hogy az előírt létszám 34 ezer fős csökkenése mellett a valós, szolgálatkész létszám közel 45 ezer fővel növekedett. A hadvezetés ezen döntésének háttere ugyan feltehetően a politikai tárgyalások elősegítése céljából történt erődemonstráció volt, az 1815-ös események fordulata azonban olyan szerencsés helyzetben találta a császári-királyi hadsereget, hogy jelentősebb mértékű mozgósítás nélkül megkezdhette a felvonulást.

Napoleon 1815. március 1-én szállt partra Franciaországban²⁹¹, és rövidesen diadalmenetben vonult be Párizsba. Az örömmámor azonban nem fedhette el a valós helyzetet, hiszen a szövetségesek azonnal, már március 13-án kiadott nyolchatalmi nyilatkozattal döntöttek a támadásról.²⁹² Napoleon természetesen rendkívül gyors ütemben újjászervezte a hadseregét, amely létszámát tekintve alatta maradt a szövetséges haderőnek, de koncentrálttsága miatt könnyedén lecsaphatott az egyik szövetséges csoportosításra.

²⁹¹ GHILLANY, 1865, 528.; HORSETZKY, 1905, 295.

²⁹² GHILLANY, 1865, 528-529.

A császári-királyi hadsereget gyorsan útnak lehetett indítani, viszont a földrajzi távolság lehetetlenné tette a gyors közbeavatkozást. A hadsereg addigi legnagyobb létszámával vonult fel a franciák elleni végső harcra.²⁹³ Az összes egység megoszlása:

	tábori zászlóalj	<i>Lantweh</i> zászlóalj	tartalékzászlóalj	gránátoszászlóalj	határőrszászlóalj	vadászászlóalj	zászlóalj összesen	vértessvadrón	tartalék	dragonyossvadrón	tartalék	svalizsérsvadrón	tartalék	huszársvadrón	tartalék	ulánussvadrón	tartalék	tábori svadrón	
Főszereg Németországban	60	3	6	15	5	7	96 ²⁹⁴	48		6		24		88		24		190	
Itáliai Hadsereg	96	13	5	4	9	5	132 ²⁹⁵			24				48				72	
Alsó-Ausztria	9	12	1	2			24		1	6	1	16						1	22
Belső-Ausztria, Tirol	3	3			1		7				2								
Csehország	6	12					18		3				1			8		8	
Morvaország		7					7 ²⁹⁶		2			8			1			8	
Galícia	3						3 ²⁹⁷				1	8	2		4			8	
Magyarország	3		1				4 ²⁹⁸		2		2		2		2		2		
Horvátország					13		13												
Dalmácia	4				2		6 ²⁹⁹												
Szlavónia	1				5		6 ³⁰⁰								1				
Bánát	1				4		5 ³⁰¹								2				
Erdély					4		4							2	3			2	
Összesen	186	50	13	21	43	12	325	48	8	36	6	56	5	138	13	32	3	310	

A teljes létszám:

birodalomrész	helyben		beteg		szolgálatképes		előírt	
	fő	ló	fő	ló	fő	ló	fő	ló
Főszereg Németországban	145 671	31 729	7897	1278	137 774	30 451	173 851	33 502
Itáliai Hadsereg	160 677	10 899	7537	495	153 140	10 404	201 191	12 829

²⁹³ AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1815. április.

²⁹⁴ Ehhez jött még a két erdélyi vadászzászlóalj és két német könnyűzászlóalj.

²⁹⁵ Ehhez jött még a Fenner-vadászcsapat két zászlóalja.

²⁹⁶ Ehhez jött még egy itáliai könnyűzászlóalj.

²⁹⁷ Ehhez jött még öt helyőrségi zászlóalj.

²⁹⁸ Ehhez jött még két helyőrségi zászlóalj, egy itáliai könnyűzászlóalj és egy bukovinai önkéntes zászlóalj.

²⁹⁹ Ehhez jött még egy dalmát könnyűzászlóalj.

³⁰⁰ Ehhez jött még négy helyőrségi zászlóalj.

³⁰¹ Ehhez jött még egy bukovinai önkéntes zászlóalj.

Alsó-Ausztria	26 241	3697	3171	521	23 070	3176	42 887	5071
Belső-Ausztria, Tirol	3986	142	463	57	3523	85	11 960	402
Csehország	20 273	1536	3101	293	17 172	1243	30 594	2278
Morvaország	11 550	1524	2675	102	8875	1422	17 803	2075
Galícia	15 475	2093	3111	205	12 364	1888	17 319	3179
Magyarország	12 870	481	3543	131	9327	350	19 894	2370
Horvátország	14 268		1088		13 180		18 811	
Dalmácia	7894		1205		6689		9649	
Szlavónia	12 352	58	1574	15	10 778	43	15 707	261
Bánát	8284	158	1642	18	6642	140	9582	522
Erdély	4826	857	1713	161	3113	696	8079	1000
	444 367	53 174	38 720	3276	405 647	49 898	577 327	63 489

A szolgálatképes létszám:

	gyalogos		lovas		összesen	
Főserég Németországban	107 323	30,17%	30 451	61,03%	137 774	33,96%
Itáliai Hadsereg	142 736	40,12%	10 404	20,85%	153 140	37,75%
Alsó-Ausztria	19 894	5,59%	3176	6,36%	23 070	5,69%
Belső-Ausztria, Tirol	3438	0,97%	85	0,17%	3523	0,87%
Csehország	15 929	4,48%	1243	2,49%	17 172	4,23%
Morvaország	7453	2,10%	1422	2,85%	8875	2,19%
Galícia	10 476	2,94%	1888	3,78%	12 364	3,05%
Magyarország	8977	2,52%	350	0,70%	9327	2,30%
Horvátország	13 180	3,70%			13180	3,25%
Dalmácia	6689	1,88%			6689	1,65%
Szlavónia	10 735	3,02%	43	0,09%	10 778	2,66%
Bánát	6502	1,83%	140	0,28%	6642	1,64%
Erdély	2417	0,68%	696	1,39%	3113	0,77%
Összesen	355 749	100,00%	49898	100,00%	405 647	100,00%
Németország	107 323	30,17%	30 451	61,03%	137 774	33,96%
Itália	142 736	40,12%	10 404	20,85%	153 140	37,75%
Hátország	105 690	29,71%	9043	18,12%	114 733	28,28%
Összesen	355 749	100,00%	49 898	100,00%	405 647	100,00%
Fronton	250 059	70,29%	40 855	81,88%	290 914	71,72%
Hátországban	105 690	29,71%	9043	18,12%	114 733	28,28%
Összesen	355 749	100,00%	49 898	100,00%	405 647	100,00%

A korszak utolsó mozgósítása rendkívül tanulságos, és kiválóan mutatja az ötvenéves fejlődés végső eredményét. A birodalom teljes hadereje meghaladta a 400 ezer főt, amelyből 290 ezer közvetlenül a hadszíntereken kerülhetett bevetés-

re. Ez a létszám hallatlan fejlődést jelent, amelynek legfontosabb alkotóeleme az összeírásos hadkiegészítési és mozgósítási rendszer, de fontos szerepet játszott a mozgósítási technika és az adminisztráció fejlődése mellett a jól átgondolt egységszerkezeti struktúra kialakítása is. Ez utóbbiban különlegesen fontos a *Landwehr* integrálása a sorhadserg kötelékébe, amely Károly főherceg eredeti elképzeléséhez sokkal közelebb állt, mint az 1809-ben megvalósult, a gyakorlatban korlátozott használhatóságúnak bizonyult rendszer. A magyar birodalomrészben nem vezették be az összeírásos rendszert, viszont a középszintű törvényhatóságok bevonásával felépített utánpótlási szervezet a korábbinál nagyobb tömegek mozgósítására volt képes, habár a másik birodalomrész hatékonyságát nem közelítette meg. Ennek kiküszöbölésére a hagyományos arisztokrácia általi felajánlások szokása megmaradt, sőt, kiteljesedett a velitaosztályok felállításában, ami azért legalább részben pótolta a magyar birodalomrész politikai alapú különállását. Ezt a különállást az összeírásos, katonai hatóságok által végzett hadkiegészítés bevezetésének elmaradásában mutathatjuk ki. A birodalom vezetése az erős magyar rendi pozíciók miatt nem vezette be a korszerű, a konskribált tartományokban bevált, nagy hatékonyságú hadkiegészítési formát. Így a magyar területeken a korábbi, nehezen átlátható kiegészítés maradt meg.³⁰²

Az 1815-ös háború azonban a németalföldi hadszíntéren porosz, holland, angol, hannoveri, dán és nassauai fegyverek által dőlt el³⁰³, a császári-királyi hadseregnek a döntésben nem jutott szerep. Schwarzenberg hadserege a Felső-Rajná át vonult be Franciaország keleti részébe.³⁰⁴ Délen viszont osztrák fegyverek harcoltak a Napóleon oldalára állt Nápolyi Királyság ellen, amely uralkodója, Napóleon volt marsallja, Murat vezetésével 1815 márciusának végén megtámadta az itáliai osztrák területeket. Az Itáliai Hadseregből Bianchi altábornagy vezetésével egy erős hadtest indult délre, és 1815. május 2-án és 3-án Tolentino mellett győzelmet aratott a nápolyiak fölött. Murat a verség hatására elhagyta Nápolyt, amely május 20-ával visszakapta Bourbon uralkodóját, IV. Ferdinándot.³⁰⁵ Frimont Itáliai Hadseregének nagyobbik része Franciaország déli részét szállta meg.³⁰⁶

Napóleon ismételt, június 22-i lemondását³⁰⁷ követően a császári-királyi és a szövetséges hadseregek katonái Franciaországban maradtak, hogy jelenlétükkel megakadályozzák bármiféle császárpárti megmozdulást. A hadsereg jelentős része így a birodalmon kívül állomásozott, és csak a megszállás befejezését követően, 1818-ban vonult haza.

A birodalom hadserege 1815-ben még nem állt békelábra. A franciaországi megszállást fenn kellett tartani, az újonnan meg- és visszaszerzett területeket pedig katonai szempontból berendezni, kiterjeszteni a hadkiegészítést, megszer-

³⁰² BALOGH, 1983, xx.

³⁰³ HORSETZKY, 1905, 297-305.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) VI. 3. a).

³⁰⁴ HORSETZKY, 1905, 306.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) VI. 3. e).

³⁰⁵ HORSETZKY, 1905, 305-306.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) VI. 3. c).

³⁰⁶ HORSETZKY, 1905, 306-307.; BÁNLAKY, 2001, 20. D) VI. 3. d).

³⁰⁷ GHILLANY, 1865, 538.

vezni az ellátást. Politikai szempontból 1815 elhozta a végső fegyvernyugvást, de a császári-királyi hadsereg teljes demobilizációjára – a korábbi háborúk tapasztalataival megegyező módon – néhány évet még várni kellett.

6. ÖSSZEGZÉS

A császári-királyi hadsereg a hétéves háborút követő időszakban jelentős átalakuláson ment át mind szervezetét, mind létszámát tekintve. A vizsgált korszak kiindulópontját a szervezettörténet alapján egyetlen évben megjelölni nem lehet. A különböző fegyvernemek átalakítása, átszervezése, egységesítése más-más időpontokban valósult meg. A gyalogságnál a későbbiekben meghatározó belső struktúrát 1757-ben alakították ki, amit 1763-ban átszerveztek, majd 1764-ben ismét felvettek az ezredek. A lovasságnál az 1770-1771-es években rendelték el az átszervezést, ami aztán közel 90 évig működött. Fordulópontként értelmezhetjük az ezredszámozás és az új egyenruházati rendszer 1768-as bevezetését, de talán legerősebben, a teljesen egységes, minden ezredre alkalmazandó szabályzatok 1769-es kiadását. Utóbbinak élét az csökkentti, hogy az abban található rendelkezések többségét a korábbi években az Udvari Haditanács rendeleteiben kiadták, a szabályzatok önmagában ennek összefoglalásaként születtek meg.

A könyv alcímébe azonban az időhatárok rögzítése céljából választani kellett egy évet, hiszen a „Hétéves háborút követő reformkorszaktól 1815-ig” alcím túlságosan körülményes, nem is szólva arról, hogy ebben olyan esemény – a hétéves háború – kerülne megemlítésre, amely nem is tárgya a könyvnek. Az 1765-ös év II. József német-római császári uralkodásának kezdőéve, amely a téma szempontjából sokkal fontosabb, a Habsburg Monarchia társuralkodójává fogadásának éve. Ez egyben a birodalom hadügyeinek felügyeletét is jelentette. II. József legközelebbi munkatársával, Lacy tábornokkal közösen tudatosan látott hozzá a hadsereg szervezetének átalakításához az ütőképesség növelése érdekében. Habár az 1765-ös évben semmi olyan jelentős szervezeti változás nem történt, ami az egész hadseregére nézve jelentőséggel bírt volna – amint láthattuk, ilyen évet nem is lehet találni –, szimbolikus jelentősége tagadhatatlan. Éppen ezért az egyes fegyvernemek részletes vizsgálatának kiindulópontjául nem az 1765-ös évet, hanem II. József és Lacy reformjainak adott fegyver- és csapatnemre alkalmazott kezdetét vettem.

Az alcímben rögzített végpont a kiindulóponttal szemben kapcsolódik a politikatörténeti korszakhatárhoz, holott ez szervezettörténeti szempontból – amint láthattuk – nem jelent határt. Az 1815-ös év szimbolikus jelentősége azonban a hadsereg szempontjából is tagadhatatlan. Az 1765 és 1815 közötti időszak két reformsorozata a hadsereget a külhatalmakkal szemben fejlesztette, II. József elsősorban a porosz hadsereget, Károly főherceg a francia hadsereget tekintve fő ellenségnek. Az 1815-ös nemzetközi rendszer azonban a nagyhatalmak konfliktusait tartósan, évtizedekre meghatározottan rendezte. Olyan jól sikerült kiegyezés jött létre, amely minden nagyhatalom számára kielégítőnek bizonyult, és csak az olasz és német egység kialakításának elemi erővel feltörő igénye tudta megtörni negyven évvel később. A végpont tehát egy hosszú, katonai stagnálást hozó korszak kezdőpontja is egyben. A hadsereg ebben az időszakban kevésbé volt a nagyhatalmi politika eszköze, legalábbis a nagyhatalmak egymás közötti konflik-

tusainak tekintetében. Így a hadsereg alkalmazásának célja is megváltozott, ami erőteljesen hatott a szervezetre és a létszámviszonyokra is, hosszú, lényegi változások nélküli, depressziótól sem mentes időszakot hozva a császári-királyi hadseregbe.

A császári-királyi hadsereg legnagyobb létszámú fegyvernemét a gyalogság alkotta. Ez már nem a 18. század első felének homogén alkalmazású, lényegében csapatnemek nélküli gyalogsága volt, hanem az alkalmazást tekintve könnyű- és sorgyalogságra oszlott, miközben a fegyverzet homogén maradt. A 18. század során a könnyűcsapatok szerepe rohamosan növekedett. A csatákban még csak ritkán jutottak fontos szerephez, de a hadseregek táborozása, menete biztosításában, a kisháborús műveletekben nélkülözhetetlen volt a könnyűlovasság mellett a könnyűgyalogság bevetése is. Ezt a szerepet a császári-királyi hadseregben a határőrgyalogság mellett a szabadcsapatok látták el. A vizsgált korszak első felében a határőrgyalogságot csak korlátozott számban tudták bevetni a harctereken. Lacy szabályzatában ezért mesterlövész-alakulatok kiállítását írta elő háború idejére, amelyeket a tábornoki főnök alárendeltségébe helyeztek, mivel az ő feladatai közé tartozott az elővéd felügyelete. A törökök elleni háborúban a könnyűcsapatok jelentősége az ellenséges hadsereg tulajdonságai miatt került előtérbe. A határvidék katonaságának nagymérvű mozgósításával, valamint balkáni menekültekből nagyszámú könnyűgyalogságot állítottak ki. A török háború lezárását gyorsan követő francia háborúban a határőrséget kis létszámban tudták bevetni, ami szükségessé tette több vadászalakat és szabadcsapat felállítását. Ezekből a sikeres alakulatokból a második koalíciós háború előtt regularizált könnyűzászlóaljkat hoztak létre, de a háború lezárultával ezeket feloszlatták, mindössze egy vadászrezd maradt a hadsereg kötelékében. A harmadik koalíciós háborúban a vadászrezd mellett a határőrgyalogságra maradt a könnyűcsapatok szerepe. A németországi hadszíntéren bekövetkező kudarc fontos eleme volt a határőrcsapatok késedelmes felvonulása, így a könnyűgyalogság elégtelensége.

Károly főherceg reformjainak fontos eleme volt a gyalogezredek csatárharcának kötelező bevezetése, így a sorcsapatok saját maguk csatárvédelmét el tudták látni. A könnyűcsapatok szerepe az elő- és utóvédfeladatok ellátására koncentráldhatott, ami fontos sikerek letéteményese volt. A határőrgyalogság mellett a kilenc vadászzászlóalj lehetővé tette a hadtestenként négy zászlóaljnyi könnyűgyalogság beosztását. A szabadcsapatok a könnyűgyalogsági szerepkörből fokozatosan szorultak ki, jelentőségük csökkent, segédcsapattá váltak.

A gyalogság legnagyobb tömegét a gyalogezredek adták. A gyalogezredek szervezete az 1757-es struktúrát alapul véve 1764-ben nyert rögzítést, Lacy 1769-es szabályzata ezt a szervezetet tartalmazta. Az ezredek száma a korszakban viszonylag állandó volt, elsősorban nem a hadsereg elérendő létszámának függvénye, hanem a birodalom területi változásai határozták meg. Ez alól egyetlen kivétel négy új magyar gyalogezred 1798-as, meglévő egységekből történő összevonása, ami a magyar gyalogság létszámának növelésére irányult.

A császári-királyi hadseregben ekkor honosodott meg a modern mozgósítási rendszer. A gyalogezredek létszámát háború idejére emelték meg új ezredek alapítása helyett, a háború végével pedig az ezredek létszámát csökkentették az ad-

dig szokásos redukció helyett. II. József és Lacy úgy döntött, hogy a hadsereg létszámának emelését a legénységi állományúak számának egyszerű növelésével érik el. A századlétszámok emelése a tiszti állomány növekedése nélkül emelte a hadsereg létszámát.

A gyalogezredek mozgósítása az új rendszer szerint több lépcsőben történt. Elsőként a békeállományú századok legénységi létszámának növelése történt meg. Ezt követte az alezredesi zászlóaljok harmadik osztályának felállítása, tehát az ezred erejének három teljes tábori zászlóaljjal történő feltöltése. Ez esetben egy hátországból maradó tartalékosztályt is felállítottak. Ezt a török háború idején a magyar gyalogezredeknel négyszázados negyedik zászlóaljjá fejlesztették, amelyeket közül a háború utolsó szakaszában a hadszíntérre is vezényeltek, a hátországból egy kiképzőkeretet felállítva. A német ezredek többségénél a negyedik zászlóaljakat a második koalíciós háború előtt állították fel, miközben a magyar gyalogezredek negyedik zászlóaljaiból új ezredek szerveztek. Ezt a mozgósítási rendszert 1805-ben Mack tábornok átszervezte, négyszázados zászlóaljakat állítva fel. Mack szervezetét 1806-ban megszüntették, visszaállítva a korábbi szervezeti és mozgósítási rendet, ami a bemutatott módon működött 1806 és 1815 között.

A súlyos vereséggel végződő harmadik koalíciós háborút követően a hadsereg veszteségei gyors pótlásának igénye, de még inkább a létszám emelésének célja fogalmazódott meg. A német ezredek számára ezért két tartalékosztályt állítottak fel, amely kiképzett katonákból állt, akiket csak háborúban hívtak be szolgálni. A másik intézkedés a *Landwehr* 1808-as felállítása nem bizonyult sikeresnek. A reguláris gyalogságtól elkülönülten, népfelkelés jelleggel felállított, képzetlen tisztek tömegeit alkalmazó első *Landwehr* nem tudott sikereket elérni a franciák ellen, a háborút követően gyorsan feloszlásra is került. 1813-ban új alapokon, a gyalogezredek keretében két zászlóaljat felállítva – lényegében Károly főherceg igényeinek megfelelően – újjászervezték a *Landwehrt* Galícia kivételével a teljes konszkribált területen. Az első zászlóaljakat az ezredek kötelékében a harctéren vetették be, a második, illetve a galíciai területeken szervezett tartalék zászlóaljakat a hátországból erődök helyőrségeként, illetve az összeköttetési vonalak védelmében alkalmazták.

A gyalogezredek esetében a legnagyobb problémát a túlságosan nagyra nőtt egységek jelentették. Egy gyalogezred a harctéren négyezer embernél többet, tehát egy erős francia dandár erejét vonultatta fel. A magasabbegységek esetében a tábornoki kontroll a nagy ezredek miatt nem lehetett olyan hatékony, mint a franciáknál.

A hadsereg gyalogságának elit részét a gránátosok alkották. Az ezredenként két század gránátost önálló zászlóaljakba vonták össze. Ez azonban egy 20 századdal mozgósított gyalogezred esetében – a gránátos századok létszáma a rendes századoknál kisebb lévén – még a 10%-os arányt sem érte el. Ez túlságosan kis válogatott katonaságot eredményezett. A korszakban alakult ki, hogy a gránátosokat csatadöntő szerepben, tartalékban, illetve a legveszélyeztetettebb pontokon vetették be. Károly főherceg sikereinek fontos összetevője volt az általa legkövetkezetesebben alkalmazott összevont elit tartalék. Mack rövidéletű gyalogsági

szervezete megduplázta ugyan a gránátosok számát, de a gyakorlatban nem tudták komolyan kipróbálni ezt a megoldást.

Az 1765-öt követő fél évszázadban a császári-királyi hadsereg gyalogságának a külsőleg alig változó szervezete komoly belső átalakuláson ment át. Fő vonulata a könnyűgyalogság szerepének kettéválása. Egyrészt az elővédekben a korábban csak háborúk idejére felállított szabadcsapatok, mesterlövész- és vadászegységek helyét egyértelműen a határőrgyalogság és a reguláris vadászok vették át. Másrészt a francia forradalmi hadviselés által kialakított oszlop-csatár harcászat adoptálása során Károly főherceg a gyalogezredeket alkalmassá tette csatárharc vívására, így a csata során képesek lettek saját oszlopaik védelmére, a hadsereg tömegeit alkotó sorcsapatok nem igényeltek külön könnyűgyalogsági támogatást. Ennek szervezettörténeti lecsapódása a gyalogezredek struktúrájában nem mutatható ki, viszont a gyalogság csapatnemeinek összetételében, arányaiban jelentős belső átrendeződés tapasztalható.

A korszak lovassága egészen az 1801-1802-es szervezeti reformig az útkeresés időszakát élte. A 18. század első felének három csapatneme, a vértések, dragonyosok és huszárok mellé az elit karabélyosok, a „német” könnyűlovasság (svalizsére), valamint Galícia révén a tradicionális lengyel könnyűlovasság, az ulánusok kerültek be a hadsereg kötelékébe. A dragonyosok szerepe a század eleji lovasított gyalogság, lövész lovasság állapotból a vizsgált korszakra már a félnehéz, multifunkcionális lovassággá alakult át. Jelentős átalakulás figyelhető meg a nehéz- és könnyűlovasság arányában. A kezdetben jelentős létszámelőnyben lévő nehézlovasság aránya erősen visszaszorult, végül a könnyűlovasság számának felében állandósult.

A lovasezredek újjászervezése a gyalogságot követően 1770-1771 folyamán történt meg. A korábbi hétszadronos szervezet helyett a hat szadront kettesével osztályokká egyesítették, ezzel a gyalogsághoz hasonlóan a lovasság is a nagy létszámú egységek felé tett elmozdulást. Feltűnő jelenség, hogy – talán a 16. századi vegyes lovasság mintájára – próbálkoztak ezredeken belül több csapatnem összevonásával. Így kerültek a karabélyos- és dragonyosezredekbe svalizsére, a svalizserezredekbe ulánusok.

A lovasság a századfordulón két nagy átszervezést is megélt. 1798-ban a dragonyosokból és svalizsérekből egyöntetűen könnyűdragonyos-ezredek alakítottak ki, a karabélyosokat vértessé szervezték át, illetve egy lovasvadász-ezredet alapítottak. A második koalíciós háborút követően 1801-1802-ben visszaállították a dragonyos- és svalizserezredek, a lovasvadászokat feloszlatták, így öt lovas csapatnem (vértések, dragonyosok, svalizsére, huszárok, ulánusok) maradt a hadseregben.

A lovasság szerepe is fontos átalakuláson ment át. Még inkább felértékelődött a könnyűlovasság kisháborús tevékenysége, de a csaták során is fontos szerepet játszottak. A nehézlovasságot az első két koalíciós háborúban leginkább elaprózva vetették be, összevont alkalmazásukat következetesen Károly főherceg szorgalmazta, ami nagyban növelte a csatákban betöltött szerepüket.

A tüzérség fejlődése volt a leglátványosabb a korszakban. Liechtenstein és Kinsky reformjai szervezetenként a fegyvernem szintjére emelték a tüzérséget, amit

alkalmazás tekintetében Károly főherceg 1808-as reformja, az ütegszervezet bevezetése egészített ki. A császári-királyi tüzérség a korszak első háborúiban nem tudott jelentős szerepet játszani, mert a vonalharcászat a tüzérség elaprózását, dekoncentrált bevetését is jelentette. A vonalharcászat lassú átalakulása már az 1790-es években teret engedett a tüzérségi súlyképzésnek, de ezt az ezredtüzérség nagy, és a tartaléktüzérség kis száma miatt csak korlátozottan tudták fejleszteni. Az 1808-as tüzérségi reform ezen is változtatott. A dandárokhoz rendszeresített ütegek mellett a tartalékban nagyszámú nehéztüzérség és mozgékony lovastüzérség kapott helyet, ami egy csapásra jelentősen növelte a tüzérség mobilitását és koncentrált tűzerejét, így a tüzérségnek komoly szerep jutott a hadsereg korszak végi sikereiben.

A műszaki csapatok szerepének növekedése a korszak háborúiban szembeötlő. A vonalharcászat korában a hadseregek legtöbbször egyetlen utat használva, egy tömbben vonultak fel, így a műszaki biztosításhoz kis létszámú alakulatok is elegendőek voltak. A folyók leküzdésére évszázados fejlődéstörténetű hidászok álltak rendelkezésre, a várvívást vezető műszaki tisztek és a szintén várvívásnál használt árkász- és aknászcsapatok száma csak kis mértékben emelkedett. A legnagyobb fejlődést az utász szakcsapat mutatta fel. A korszak elején csak háborúban állították fel utászcsapatot, de Károly főherceg állandósította ezt a szakcsapatot. Az utászok szerepe a menetek műszaki biztosításának igényével együtt rohamosan növekedett. A napóleoni hadászati elvek az erők külön meneteltetésén, és csak a csataterén történő összevonáson alapultak, így egyetlen menetvonal helyett ennek sokszorosát kellett biztosítani, ami az utász szakcsapat létszámának – főként háborúk idején megfigyelhető – jelentős növekedését hozta.

A hadsereg szervezetének másik nagy ága az egységek feletti szint, a magasabbegységek szervezete. A vonalharcászat időszakában szorosan vett magasabbegységekről nem beszélhetünk. A hadrendet a harcrend határozta meg, mivel az egész hadsereg egyetlen, összefüggő harcrendben állt fel, annak tagolása csupán adminisztratív jellegű volt, a vonalhadseregek korának hadosztályai nem önálló magasabbegységek voltak, hanem csupán a harcrend szakaszai. Egy hadszíntéren legtöbb esetben egyetlen hadsereg működött, abban az esetben, ha két hadsereg együtt vette fel a harcot az ellenséggel csatában, csapataikat összeolvasztották egyetlen egésszé. Ebben az időszakban, amely az 1792-es hadjárat évig tartott, a csapatok beosztása gyakran változott, a hadrendben lényegi állandóság nem mutatható ki.

Az 1793-as hadjáratától kezdve a helyzet lassan változni kezdett, átmeneti időszakot képezve egészen az 1809-es háborúig. A francia hadviselés alapvetően alakult át, mivel a hadsereget kis „hadseregecskékből”, összefegyvernemi hadosztályokból állították össze, ezek önállóan voltak képesek manőverezni. Erre a császári-királyi hadsereg gyorsan reagált, maga is kialakította ennek tükörképét, erre rákényszerítette az ellenség. A császári-királyi hadsereg sajátos jelensége a könnyűcsapatokból álló elővéd fejlődése a leginkább alkalmas a változás bemutatására. Ennek komoly előzményei voltak a 18. század dinasztikus háborúiban, de az akkori szervezet nem tudott tartósan gyökeret verni, mert a könnyűcsapatok jelentős részét a háborúk végével feloszlatták. A francia háborúk alatt az elővéd

önálló, nagyon fontos részévé vált a hadseregnek, parancsnokaik közül kiugróan sokan futottak be magas karriert.

A szervezet változása lassú, zsákutcáktól sem mentes volt. Végül itt is Károly főherceg találta meg az ideális szervezetet. A gyalogezredeket dandártüzérséggel hadosztályokba szervezte, két hadosztályt egy könnyűhadosztállyal együtt hadtestté szervezett, jelentős tartaléktüzérséget osztva be. A könnyűhadosztályt könnyűlovas és könnyűgyalogos egységek alkották lovastüzérséggel kiegészítve. Az elit gyalogságot és a nehézlovasságot tartalékhadtestekben egyesítették nagyszámú tüzérséggel együtt. Károly főherceg hadtestrendszere az 1809-es háborúban sikeres volt. Az egységes elvek alapján szervezett hadtestek önálló harcra képesek voltak, megfelelő mobilitással és átütőerővel rendelkeztek, ami a hadműveletek végrehajtását nagyban segítette. Nem követte viszont ezt a fejlődést a táborkari munka javulása, ami a lehetséges hatékonyságot korlátozta.

Károly főherceg rendszerét az 1813-tól kezdődő felszabadító háborúk során némileg módosították. Az egyes hadtestek kevesebb saját tüzérséget kaptak, viszont létrejött egy központi tartaléktüzérség, ami a hadvezér közvetlen rendelkezésére állt. A nagyobb hadtestek kialakítása lehetővé tette, hogy a könnyűhadosztályok közül kettő közvetlenül a főparancsnok rendelkezésére álljon, ami a hadsereg hadműveleti tárházát növelte, hiszen ezek a könnyűhadosztályok mobilitásuk révén kiválóan alkalmasak voltak diverziók végrehajtására.

A császári-királyi hadsereg a magasabbegység-szervezet terén ment át a leglátványosabb fejlődésen. Ezt nem saját kezdeményezéséből, hanem az ellenség által kikényszerítve tette. A kialakított hadosztály- és hadtestszervezet azonban korántsem a francia rendszer másolata, hanem annak a saját hadsereg tulajdonságait figyelembe vevő alkotó adaptációja volt.

Utolsó nagy témaként a hadsereg valós létszáma került vizsgálat alá. Az első, nagy részletességgel ismert adat 1775-ben a békelábon lévő hadsereg erejét közel 144 ezer főben adja meg. A bajor örökösödési háború kitörésekor, 1778 július elején a hadszíntérre 187 ezer katona vonult ki. Ez a 43 ezer fős növekedés csupán a tábori egységek létszámának feltöltéséből adódott. A hadvezetés a porosz csapatok erejét látva hatalmas erőfeszítéseket tett minél több katona felvonultatására, ami a háború befejezésére a hadsereg erejét 246 ezer főre emelte. A szolgálatképes állomány ugyanakkor 150 ezerről csupán 168 ezerre növekedett, tehát az elvezényelték és betegek aránya a hadsereg létszámának növekedésénél sokkal nagyobb ütemben növekedett.

A törökök elleni háború kezdetére a hadvezetés mintegy 172 ezres sereget mozgósított. A külpolitikai helyzetre tekintettel Németalföldön és Csehországban is számottevő erőt kellett visszahagyni, így a hadsereget a határőr csapatok eddig sohasem látott mozgósításával és nagyszámú szabadcsapat felállításával növelték. A porosz veszély kulminálódása és a németalföldi felkelés II. József halálának idejére átrendezte a hadsereg erőkiegészítési irányát. Az 1791-től rendelkezésre álló részletes adatsorok szerint az év elején a törökök ellen már csak 82 ezer katona harcolt, a Németalföldön 41 ezer, míg a hátorszámban, 141 ezer. A szolgálatképtelen katonák aránya 10% alatt maradt, mivel a teljes szolgálatképes állomány –

II. József hadseregfejlesztő tevékenységének komoly sikereként 239 ezer katonára növekedett.

A török háború végével megkezdődött a hadsereg békelábra állítása, ami a létszám csökkenésében kimutatható, de a folyamat a francia háború kitörése miatt megszakadt. Az 1792-es hadjáratban – francia hadsereg erejét alaposan alábecsülve a császári-királyi hadseregnek csak 30%-át vetették be, ami a bekövetkezett kudarc fő okának tekinthető. A következő évben viszont már a teljes hadsereget mozgósították a franciák ellen. Ez a teljes létszám 2/3-ának hadszíntéren való bevetését jelentette (198 ezer fő, ebből 183 ezer szolgálatképes), mivel a többi csapat a hátszágban helyőrségi és kiképzési feladatokat hajtott végre, ami lehetővé tette a veszteségek pótlását. A kifáradás első jelei már az 1796-os hadjárat év elején megmutakoztak, aminek egyenes következménye volt a magyar országgyűlés határozata 50 ezer újonc kiállításáról és a határőrség totális mozgósítása, ami a birodalom katonai teljesítőképességének határát jelentette. Megfigyelhető a szolgálatképtelen állomány lassú, de folyamatos emelkedése, ami ugyanilyen irányba mutat. Az 1796-1797-es évek itáliai vereségei és veszteségei a hadsereg erejét jelentősen csökkentették, így a békekötés a teljes katasztrófa elkerülése érdekében szükségessé vált.

A második koalíciós háborút megelőző másfél év során a hadsereg létszáma ugrásszerűen megnőtt, köszönhető ez a francia fogságból visszatérő katonák tömegeinek és a birodalom emberanyaga utolsó, teljes kiaknázásának. A háborút a hadsereg korábban nem látott tömegű katonával indította meg a franciák ellen 281 ezer fővel, ami a teljes hadsereg hadszíntéren való bevetésének legmagasabb mért aránya, 78%. Ugyanakkor a szolgálatképtelenek számát ismét sikerült leszorítani, ami 261 ezer szolgálatképes katonát jelentett. Két év múlva a Károly főherceg-légiót leszámítva már csak 197 ezer katonát (a teljes hadsereg 67%-a), ebből 182 ezer szolgálatképest sikerült a franciák ellen felvonultatni, ami jól mutatja, hogy a tartalékok kimerültek.

A békekötést követően a hadsereget ismét békelábra állították, létszáma folyamatosan csökkent, a legalacsonyabb 1805 elején volt 160 ezer katonával. A harmadik koalíciós háborúban a mozgósítás nagyon gyenge színvonalon valósult meg, amit jól mutat, hogy az itáliai hadsereg katonáinak közel harmada nem tartózkodott a zászlók alatt. Mindössze mintegy 180 ezer katonát tudtak kiállítani a háború kezdetére, ami a rossz szövetségesi koordinációval és hadvezetési baklövésekkel súlyosbítva az ulmi katasztrófába, majd az austerlitz-i vereségbe torkollott.

Károly főherceg hadseregreformjának egyik fontos eleme volt, hogy a hadsereg létszámát nem engedte túlságosan lecsökkenteni, így a gyors politikai döntések ellenére 1809-ben a hadsereg mozgósítása zökkenőmentesen mehetett végbe, és már a háború elején 237 ezer katonát sikerült bevetni. A *Landwehr* felállítása a hadsereg veszteségeinek gyors pótlása és a segédfeladatok ellátásának céljával történt meg, ami papíron jelentősen megnövelte a hadsereg hátszágai emberanyag-tartalékát. A valóságban azonban a *Landwehralakulatok* jelentős része feloszlott, vagy létszáma erősen megcsappant, mielőtt a franciák ellen bevethették volna. A reguláris hadsereg utánpótlása – bár zökkenőmentesen, hatékonyan működött –, nem tudta a veszteségeket pótolni. A háború kezdetén 171 ezer fős

főszereg a wagrami csata idejére 138 ezerre csökkent. A regensburgi hadjárat és az asperni csata veszteségeit csak kisebb értékű *Landwehr* zászlóaljok segítségével sikerült csak pótolni, ami a franciák létszámbeli és részben minőségi fölényét eredményezte.

A schönbrunni béke előírásainak értelmében a császári-királyi hadsereg létszámát 150 ezer fő alá kellett csökkenteni, ami egybevágott a birodalom pénzügyi helyzetével. Az 1812-es oroszországi hadjáratban bevetett 30 ezer fős hadtest utánpótlása és a birodalom határainak védelme miatt a hadvezetés 1812 folyamán megkezdte a hadsereg mozgósítását. A nehéz körülmények ellenére az 1813. augusztusi hadüzenetre már 188 ezer katona állt készen a franciák elleni harcra. Az 1814-es év elejére a hadsereg ereje 365 ezer katonára növekedett, amelyből 250 ezer (235 ezer szolgálatképes) fő francia területen állomásozott. Eddig kellően nem méltányolt adata ez a császári-királyi hadsereg történetének.

A Napóleon ellen 1815-ben indított háború kezdetén, 1815 áprilisában a hadsereg összereje az elképesztően magas 444 ezret (405 ezer szolgálatképes) is meghaladta. Ebből egyenesen 306 ezer katonát (291 ezer szolgálatképes) indítottak Napóleon ellen. Ezek az adatok csak Napóleon hadsereg-szervezési eredményeivel vethetők egybe, és a Habsburg Monarchia történetének kiemelkedően nagy teljesítményeként értékelhetők.

7. MELLÉKLETEK

A császári-királyi hadsereg szervezetének elvi áttekintését és a hadsereg összeréjének vizsgálatát követően a hadsereg döntő többségét kitevő gyalogezredek, lovasezredek és határőregységek erejének alakulásának adattárszerűen, egységek és évek szerint rendezve adom közre a főtáblázatok adatai alapján. Terjedelmi okokból minden évből az első adatfelvétel idején - ez általában január vége, 1806-ban február vége - érvényes aktuális létszámot tüntetem fel. Ugyanezért tekintek el a lovasezredek esetében a lovak számának közlésétől is.

A gyalogezredek közül a vizsgált korszakban nyolcat oszlattak fel, viszont kilencet ezredet újolag állítottak fel. Öt esetben az új ezred a korábban feloszlott számát kapta meg, ezeket zárójelbe tett számokkal jelzem.

A határőregységeknél csak az ezredszervezet teljes helyreállításától, 1802-től közlöm az adatokat. Az 1792 és 1801 közötti időszakban bevetett összevont zászlóaljak összeréjét a maga helyén közöltem, ezek részletezése itt nem szükséges. A hat feloszlott, majd újra megszervezett határőrezred esetében a gyalogezredek-től eltérően a kontinuitás hangsúlyozásának céljával nem külön táblázatban közlöm az újjászervezett ezred adatait.

A lovasság ezredeinek adatait a sok azonos hadrendi számra tekintettel az 1815-ben aktuális állapot szerint rendezve közlöm. Ezt követi a vizsgált korszak során feloszlott ezredek a feloszláskor érvényes hadrendi számok szerint rendezve.

Az ezredek fejlécében az ezred száma (a határőröknél az 1798-ig érvényes szám zárójelben) és csapatneme található. Ezt követi az ezred alapításának, szükség szerint a feloszlás, újjáalapítás éve. Gyalogezredeknel a könnyebb szervezeti visszakeresés érdekében közlöm az ezred szervezeti típusát és altípusát, a határőrezredeknel az ezred elnevetéseit. Lovasezredeknel fontos kiemelni a csapatnemet, azok változásait, illetve az ezred számozását követni.

Ezt követik a létszámadatok táblázatos formában. Az egyes adatsorok jelentései:

Zászlóalj, század, osztály, svadron: ezen szervezeti egységek aktuális száma, amely az 1797-es adatfelvételt leszámítva minden esetben teljes, az 1797-es adatokból az Itáliában harcoló csapatok adatai hiányoznak, mert nem maradtak fent.

Teljes: Az egység teljes, elméleti létszáma, amely az összes olyan katonát tartalmazza, amely bekerült az ezred állományába és még nem került ki onnan.

Hiányzik: Azon katonák létszáma, akik az ezred állományába tartoznak, de nincsenek az ezred szolgálati helyén, tehát az ismeretlen helyen tartózkodók, szabadságoltak, felvonulóban lévők és az elvezényeltek.

Helyben: Az ezred teljes, szolgálai helyen tartózkodó létszáma. Technikailag a „Teljes” és a „Hiányzik” adatok különbsége.

Szolgálatképes: Egészséges, harckész katonák száma. Technikailag a „Helyben” és a „Beteg” adatok különbsége. A táblázatban ezt az adatot kiemelem, mivel ez mutatja az ezred valós harci létszámát, harci értékét.

Beteg: Szolgálatképtelen, beteg katonák száma.

Előírt: Az egység központilag előírt létszáma. Ez az elvi szervezettől minimális mértékben eltérhet.

A gyalogos- és lovasezredek azonosításában fontos adat az ezredtulajdonosok sora, illetve ezek alapján az ezredek elnevezései. Ebben a kérdéskörben Alphons von Wrede grandiózus munkájához irányítom az Olvasót, hiszen ebben a tekintetben nem lehetett újat alkotni, mert Wrede alaposan feltárta az ezredtulajdonosokat, az ő adatainak újraközlése céltalan lenne.¹

Az adatsor forrásai:

- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1791. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1792. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3717. 1794. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3718. 1795. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3719. 1796. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3720. 1797. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3721. 1798. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3722. 1799. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3723. 1800. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3724. 1801. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3725. 1802. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3726. 1803. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3727. 1804. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3727. 1805. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3726. 1806. február
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3728. 1807. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3729. 1808. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3729. 1809. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1810. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3730. 1811. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1812. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3731. 1813. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1814. január
- AFA Stand- und Dienstabellen Karton Nr. 3732. 1815. január

¹ A mellékletben közölt adatok Wrede egységtörténeti részei kiegészítéseként szolgálnak. Nem tartalmazzák ugyanakkor az egység szervezetére, valamint történetére vonatkozó hibák, hiányosságok javításait, pótlásait.

7.1. A GYALOGEZREDEK LÉTSZÁMADATAI, 1791-1815

1. GYALOGEZRED

alapítva: 1715, császári szolgálatba véve: 1716

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: morva

létszám adatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2876	1460	1416	1292	124	2808
1794 01	3	18	4142	1003	3139	2808	331	3490
1795 01	3	20	4359	679	3680	3360	320	4241
1796 01	3	20	4332	763	3569	3286	283	4241
1797 01	3	20	4147	993	3154	2910	244	4241
1798 01	4	24	4755	1208	3547	3330	217	4480
1799 01	4	22	3810	417	3393	3220	173	4249
1800 01	4	22	3912	816	3096	2965	131	4250
1801 01	4	22	4626	1354	3272	3047	225	4250
1802 01	3	20	4687	1620	3067	2984	83	3732
1803 01	3	20	3460	1452	2008	1841	167	3348
1804 01	3	20	3387	1459	1928	1765	163	3341
1805 01	3	20	3378	1354	2024	1866	158	3341
1806 02	6	26	2857	1421	1436	1321	115	6114
1807 01	3	20	3584	466	3118	3051	67	3318
1808 01	3	20	3633	616	3017	2819	198	3318
1809 01	3	18	3497	306	3191	2986	205	3318
1810 01	3	18	3411	964	2447	2313	134	3046
1811 01	2	12	3753	2537	1216	1078	138	1658
1812 01	2	12	3234	2122	1112	978	134	1655
1813 01	3	20	4438	978	3460	3289	171	4119
1814 01	4 2/3	28	6220	2157	4063	3762	301	6082
1815 01	4	24	6247	1847	4400	4169	231	5321

2. GYALOGEZRED

alapítva: 1741

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	4	22	3314	1878	1436	1226	210	4049
1794 01	4	22	4206	1142	3064	2766	298	4317
1795 01	4	22	4162	575	3587	3335	252	4341
1796 01	4	22	4249	480	3769	3591	178	4501
1797 01	4	22	4338	1829	2509	2183	326	4501
1798 01	4	24	5004	1159	3845	3629	216	4933
1799 01	3	18	3781	496	3285	3168	117	3646
1800 01	3	20	3751	580	3171	2910	261	4245
1801 01	3	20	3296	896	2400	2269	131	4245
1802 01	3	20	4117	1448	2669	2441	228	3732
1803 01	3	20	4181	1805	2376	2133	243	4068
1804 01	3	20	4173	1841	2332	2133	199	4061
1805 01	3	20	4185	1995	2190	2011	179	4061
1806 02	6	24	3868	1618	2250	2152	98	5549
1807 01	3	20	3306	187	3119	2854	265	3638
1808 01	3	20	3163	200	2963	2698	265	3638
1809 01	3	18	3506	278	3228	2987	241	3638
1810 01	3	18	5617	2232	3385	2943	442	3366
1811 01	3	16	3059	851	2208	1901	307	2382
1812 01	3	16	2780	724	2056	1989	67	2379
1813 01	3	20	3736	728	3008	2878	130	4879
1814 01	4 1/3	26	4586	1941	2645	2407	238	6478
1815 01	4 1/3	26	5884	941	4943	4473	470	6561

3. GYALOGEZRED

alapítva: 1715, császári szolgálatba véve: 1716

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: alsó-ausztriai

létszám adatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	2660	671	1989	1688	301	2310
1794 01	3	18	4169	1302	2867	2546	321	4351
1795 01	3	20	4195	1015	3180	2973	207	4270
1796 01	3	20	4404	1204	3200	3065	135	4241
1797 01	3	20	4693	1883	2810	2595	215	4241
1798 01	3	20	4800	1450	3350	2999	351	4241
1799 01	3	20	4088	522	3566	3230	336	4242
1800 01	3	20	4361	810	3551	2913	638	4240
1801 01	2	14	3181	762	2419	1964	455	3075
1802 01	3	20	4359	1442	2917	2702	215	3732
1803 01	3	20	3679	1456	2223	1991	232	3348
1804 01	3	20	3436	1391	2045	1844	201	3341
1805 01	3	20	3361	1222	2139	1945	194	3341
1806 02	6	26	3470	2051	1419	1256	163	6114
1807 01	3	20	3798	441	3357	3133	224	3318
1808 01	3	20	3916	492	3424	3279	145	3318
1809 01	3	18	3582	569	3013	2877	136	3318
1810 01	3	18	4402	2136	2266	2070	196	3046
1811 01	2	12	3053	1899	1154	996	158	1660
1812 01	2	12	2378	1357	1021	895	126	1655
1813 01	2	12	2305	773	1532	1359	173	1660
1814 01	6 1/3	38	7237	1923	5314	4862	452	7576
1815 01	5	30	6471	3069	3402	3180	222	6085

4. GYALOGEZRED

alapítva: 1695, császári szolgálatba véve: 1696

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: alsó-ausztriai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	2524	686	1838	1578	260	2310
1794 01	3	18	4199	780	3419	2731	688	3527
1795 01	2	12	3043	645	2398	2101	297	2323
1796 01	2	12	2849	497	2352	2199	153	2316
1797 01		2	724	173	551	354	197	720
1798 01	3	22	3947	1314	2633	2369	264	4541
1799 01	3	22	3990	820	3170	2853	317	4514
1800 01	3	20	3631	2077	1554	1377	177	4245
1801 01	3	20	2862	1473	1389	1193	196	4245
1802 01	3	20	2724	628	2096	1890	206	3732
1803 01	3	20	2757	790	1967	1751	216	3348
1804 01	3	20	3086	1198	1888	1629	259	3341
1805 01	3	20	3316	1335	1981	1686	295	3341
1806 02	6	26	3176	1492	1684	1630	54	6114
1807 01	3	20	2999	574	2425	2151	274	3318
1808 01	3	20	3494	718	2776	2480	296	3318
1809 01	3	18	3666	840	2826	2515	311	3318
1810 01	3	18	3220	820	2400	2030	370	3046
1811 01	2	12	3219	1866	1353	1100	253	1660
1812 01	2	12	2589	1326	1263	1045	218	1660
1813 01	2	12	2726	1147	1579	1366	213	1660
1814 01	6 1/3	38	6947	1110	5837	5347	490	7576
1815 01	6	36	6192	2986	3206	2955	251	6846

7. GYALOGEZRED

alapítva: 1691

szervezeti típus: német
szevezeti altípus: morva

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3018	1446	1572	1386	186	2809
1794 01	3	18	4576	970	3606	3461	145	4162
1795 01	2	12	3908	966	2942	2823	119	2308
1796 01	3	16	3429	1558	1871	1737	134	3086
1797 01	3	20	3793	1121	2672	2376	296	4234
1798 01	4	22	4244	811	3433	3190	243	4249
1799 01	4	22	3965	351	3614	3342	272	4253
1800 01	4	22	3995	693	3302	3143	159	4250
1801 01	5	26	4747	1389	3358	3211	147	4980
1802 01	3	20	5038	1457	3581	3439	142	3732
1803 01	3	20	3432	1293	2139	1928	211	3348
1804 01	3	20	3367	1371	1996	1807	189	3341
1805 01	3	20	3537	1496	2041	1873	168	3341
1806 02	6	26	5538	2639	2899	2507	392	6114
1807 01	3	20	3878	439	3439	3187	252	3318
1808 01	3	20	3894	342	3552	3246	306	3318
1809 01	3	18	3570	447	3123	2902	221	3318
1810 01	3	18	4464	1608	2856	2334	522	3046
1811 01	2	12	2837	1601	1236	1104	132	1658
1812 01	2	12	2501	1414	1087	960	127	1655
1813 01	2	12	2742	1086	1656	1486	170	2190
1814 01	4 2/3	28	5878	2873	3005	2758	247	6082
1815 01	4	24	5604	1306	4298	4101	197	5321

8. GYALOGEZRED

alapítva: 1642

szervezeti típus: német
szevezeti altípus: morva

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2890	1357	1533	1412	121	2808
1794 01	3	18	4116	1113	3003	2674	329	3488
1795 01	3	20	1684	387	1297	1224	73	4274
1796 01	3	20	3988	637	3351	3205	146	4134
1797 01		2	986	95	891	725	166	720
1798 01	4	22	4769	1591	3178	2979	199	4280
1799 01	4	24	4290	381	3909	3545	364	4624
1800 01	4	22	4423	2068	2355	2125	230	4262
1801 01	5	26	4200	1697	2503	1904	599	4984
1802 01	3	20	3175	1409	1766	1662	104	3732
1803 01	3	20	3427	1536	1891	1729	162	3348
1804 01	3	20	3350	1504	1846	1669	177	3341
1805 01	3	20	3404	1411	1993	1853	140	3341
1806 02	6	26	2633	1390	1243	1085	158	6114
1807 01	3	20	3714	137	3577	3395	182	3318
1808 01	3	20	4229	698	3531	3333	198	3318
1809 01	3	18	3462	637	2825	2644	181	3318
1810 01	3	18	5234	2719	2515	2183	332	3046
1811 01	2	12	3385	2105	1280	1116	164	1660
1812 01	2	12	3019	1875	1144	994	150	1660
1813 01	3	18	2806	831	1975	1862	113	2596
1814 01	4 2/3	28	5725	2007	3718	3546	172	6082
1815 01	4	24	6163	2407	3756	3516	240	5321

9. GYALOGEZRED

alapítva: 1725

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: vallon, 1802-től galíciai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	2533	180	2353	2084	269	3136
1794 01	3	18	1889	373	1516	1276	240	3294
1795 01	2	12	1097	256	841	749	92	3293
1796 01	2	12	1097	366	731	653	78	3089
1797 01	2	10	860	224	636	522	114	3088
1798 01	1	8	785	143	642	560	82	1414
1799 01	3	20	2723	329	2394	1858	536	3076
1800 01	2	12	1614	121	1493	1321	172	1869
1801 01	3	18	2491	843	1648	1576	72	3202
1802 01	3	20	2639	484	2155	2020	135	3012
1803 01	3	20	2625	415	2210	1999	211	3348
1804 01	3	20	2715	527	2188	1900	288	3341
1805 01	3	20	3315	1553	1762	1623	139	3341
1806 02	6	26	4406	2435	1971	1794	177	6114
1807 01	3	20	4170	862	3308	3129	179	3318
1808 01	3	20	4099	636	3463	3230	233	3318
1809 01	3	18	3825	397	3428	3139	289	3318
1810 01	2	12	3528	1509	2019	1909	110	2302
1811 01	2	12	3658	864	2794	2391	403	1660
1812 01	2	12	3344	2155	1189	1021	168	1660
1813 01	3	20	3537	591	2946	2840	106	4119
1814 01	5 1/6	31	6050	1436	4614	4182	432	6306
1815 01	4	24	5757	1129	4628	4288	340	5321

10. GYALOGEZRED

alapítva: 1715

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh, 1807-től: morva

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2816	1024	1792	1668	124	2808
1794 01	3	18	4168	520	3648	3311	337	4258
1795 01	3	20	4139	781	3358	3141	217	4247
1796 01	3	20	4290	493	3797	3667	130	5706
1797 01		2	696	184	512	346	166	725
1798 01	4	24	5215	2103	3112	2892	220	4484
1799 01	4	24	4217	174	4043	3590	453	4524
1800 01	4	22	4221	1745	2476	2254	222	4250
1801 01	4	22	3049	1083	1966	1783	183	4250
1802 01	3	20	2641	201	2440	2187	253	3732
1803 01	3	20	3335	1398	1937	1726	211	3348
1804 01	3	20	3427	1341	2086	1889	197	3341
1805 01	3	20	3315	1553	1762	1623	139	3341
1806 02	6	26	5158	1104	4054	3366	688	6114
1807 01	3	20	3654	1166	2488	2331	157	3318
1808 01	3	20	3763	543	3220	3093	127	3318
1809 01	3	18	3475	365	3110	2912	198	3318
1810 01	3	18	4489	3189	1300	1234	66	3046
1811 01	2	12	2628	1361	1267	1116	151	1660
1812 01	2	12	2235	1116	1119	930	189	1660
1813 01	2	12	1765	685	1080	881	199	1660
1814 01	6 1/6	37	7136	2031	5105	4548	557	7800
1815 01	5	30	6831	2460	4371	3770	601	6085

11. GYALOGEZRED

alapítva: 1629

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2835	1324	1511	1397	114	2809
1794 01	3	18	4114	707	3407	3003	404	4256
1795 01	3	18	4227	525	3702	3386	316	4718
1796 01	3	18	4457	340	4117	3782	335	5718
1797 01	1	8	1720	304	1416	1189	227	1904
1798 01	5	28	4323	1044	3279	3016	263	4484
1799 01	4	24	4789	345	4444	4199	245	4524
1800 01	4	22	4339	1209	3130	2796	334	4251
1801 01	2	22	3676	1278	2398	2266	132	4251
1802 01	3	20	3823	1308	2515	2338	177	3732
1803 01	3	20	3379	1243	2136	1941	195	3348
1804 01	3	20	3456	1271	2185	2014	171	3341
1805 01	3	20	3317	1596	1721	1553	168	3341
1806 02	6	26	3340	818	2522	1390	1132	6114
1807 01	3	20	4134	963	3171	2884	287	3318
1808 01	3	20	3677	478	3199	2961	238	3318
1809 01	3	18	3430	301	3129	2907	222	3318
1810 01	3	18	5410	2400	3010	2403	607	3046
1811 01	2	12	3482	2317	1165	956	209	1660
1812 01	2	12	2931	1878	1053	871	182	1660
1813 01	2	12	2990	1938	1052	899	153	1660
1814 01	6 1/3	38	6376	1745	4631	4491	140	7576
1815 01	5	30	7592	2024	5568	5006	562	6085

12. GYALOGEZRED

alapítva: 1702

szervezeti típus: német
szevezeti altípus: morva

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2976	1398	1578	1417	161	2808
1794 01	3	18	4155	1025	3130	2873	257	4161
1795 01	3	20	4364	1437	2927	2692	235	4243
1796 01	3	20	3930	913	3017	2822	195	4243
1797 01	3	20	4304	1169	3135	2936	199	4236
1798 01	4	24	4416	773	3643	3410	233	4475
1799 01	4	22	4217	531	3686	3435	251	4247
1800 01	4	22	4117	622	3495	3330	165	4250
1801 01	4	22	4065	1036	3029	2675	354	4250
1802 01	3	20	4390	1461	2929	2827	102	3732
1803 01	3	20	3431	1449	1982	1814	168	3348
1804 01	3	20	3379	1395	1984	1803	181	3341
1805 01	3	20	3422	1478	1944	1747	197	3341
1806 02	6	26	3171	1535	1636	1332	304	6114
1807 01	3	20	3767	358	3409	3117	292	3318
1808 01	3	20	3764	526	3238	3017	221	3318
1809 01	3	18	3441	294	3147	2930	217	3318
1810 01	3	18	4884	2281	2603	2474	129	3046
1811 01	2	12	3469	2227	1242	1096	146	1660
1812 01	2	12	2974	1815	1159	1012	147	1660
1813 01	3	20	3428	551	2877	2693	184	4119
1814 01	4 2/3	28	6027	1208	4819	4505	314	6082
1815 01	5	30	5966	1458	4508	4366	142	6082

13. GYALOGEZRED (1)

alapítva: 1642
feloszlata: 1809

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: belső-ausztriai

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2711	496	2215	2050	165	2536
1794 01	3	18	4072	323	3749	3374	375	3524
1795 01	3	18	3997	433	3564	3087	477	3520
1796 01	3	20	3352	593	2759	1650	1109	4245
1797 01		2	1114	142	972	511	461	725
1798 01	3	22	3477	1347	2130	1828	302	4478
1799 01	3	22	3345	184	3161	2831	330	4519
1800 01	3	20	3462	1543	1919	1622	297	4249
1801 01	3	20	610	190	420	413	7	725
1802 01	3	20	3084	362	2722	2470	252	3798
1803 01	3	20	3099	933	2166	1927	239	3348
1804 01	3	20	3133	1198	1935	1741	194	3341
1805 01	3	20	3268	1203	2065	1861	204	3341
1806 02	6	24	3262	1300	1962	1700	262	5539
1807 01	3	20	2521	1585	936	813	123	3318
1808 01	3	20	3185	520	2665	2393	272	3318
1809 01	3	18	2844	584	2260	2037	223	3318

13. GYALOGEZRED (2)

alapítva:1814

1815 01	3	18	1098	437	661	584	77	3999
---------	---	----	------	-----	-----	------------	----	------

14. GYALOGEZRED

alapítva: 1733

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: alsó-ausztriai

létszám adatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	2437	669	1768	1557	211	2311
1794 01	3	18	3760	1060	2700	2274	426	4250
1795 01	3	20	3153	692	2461	2208	253	4248
1796 01	3	20	3853	1122	2731	2550	181	4177
1797 01	1	8	1766	579	1187	979	208	1826
1798 01	3	22	3635	1535	2100	1849	251	4481
1799 01	3	22	3649	673	2976	2711	265	4519
1800 01	3	20	4547	2949	1598	1102	496	4249
1801 01	3	20	3295	2249	1046	964	82	4249
1802 01	3	20	2943	734	2209	1991	218	3732
1803 01	3	20	3158	1246	1912	1699	213	3348
1804 01	3	20	3073	1410	1663	1487	176	3341
1805 01	3	20	3246	1477	1769	1595	174	3341
1806 02	6	24	3868	1784	2084	1866	218	5539
1807 01	3	20	2917	253	2664	2441	223	3318
1808 01	3	20	3622	290	3332	3226	106	3318
1809 01	3	18	3541	939	2602	2426	176	3318
1810 01	3	18	2218	1158	1060	882	178	3046
1811 01	2	12	1754	679	1075	903	172	1658
1812 01	2	12	1681	674	1007	840	167	1655
1813 01	2	12	1903	935	968	817	151	1660
1814 01	6 1/3	38	6314	2244	4070	3709	361	7576
1815 01	5	30	6839	4056	2783	2516	267	6085

15. GYALOGEZRED

alapítva: 1701, császári szolgálatba véve: 1716

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh, 1807-től: morva

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3186	784	2402	2268	134	3257
1794 01	3	18	4401	680	3721	3588	133	4246
1795 01	2	14	3570	1067	2503	2406	97	3077
1796 01	2	14	3351	753	2598	2502	96	3086
1797 01	3	20	4287	1466	2821	2632	189	4251
1798 01	4	22	4465	1106	3359	3244	115	4254
1799 01	4	22	4179	608	3571	3412	159	4250
1800 01	4	22	3494	1454	2040	1923	117	4250
1801 01	4	22	2976	876	2100	1971	129	4254
1802 01	3	20	3339	1123	2216	2109	107	3732
1803 01	3	20	3338	1309	2029	1811	218	3348
1804 01	3	20	3468	1375	2093	1886	207	3341
1805 01	3	20	3360	1317	2043	1855	188	3341
1806 02	6	26	2452	238	2214	1355	859	6114
1807 01	3	20	4327	478	3849	3609	240	3318
1808 01	3	20	4060	508	3552	3322	230	3318
1809 01	3	18	3387	322	3065	2889	176	3318
1810 01	3	18	4272	1813	2459	2215	244	3046
1811 01	2	12	3356	2016	1340	1169	171	1660
1812 01	2	12	3060	2036	1024	859	165	1660
1813 01	2	12	1846	917	929	810	119	1660
1814 01	6 1/6	37	7379	2088	5291	4534	757	7800
1815 01	5	30	7232	2759	4473	4145	328	6085

16. GYALOGEZRED

alapítva: 1703

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: belső-ausztriai

létszám adatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3027	1347	1680	1552	128	2536
1794 01	3	18	4339	1141	3198	2981	217	3524
1795 01	3	18	4133	668	3465	3307	158	3524
1796 01	3	20	3492	350	3142	2154	988	4245
1797 01		2	1528	260	1268	948	320	725
1798 01	3	22	4240	1700	2540	2235	305	4489
1799 01	3	22	3430	1104	2326	2098	228	4618
1800 01	3	20	3827	1761	2066	1686	380	4251
1801 01	3	20	3086	1994	1092	820	272	4250
1802 01	3	20	2649	711	1938	1737	201	3737
1803 01	3	20	2760	820	1940	1749	191	3352
1804 01	3	20	3056	904	2152	1908	244	3341
1805 01	3	20	3433	1247	2186	1958	228	3341
1806 02	6	24	4764	2512	2252	1896	356	5539
1807 01	3	20	2658	300	2358	2175	183	3318
1808 01	3	20	3575	533	3042	2792	250	3318
1809 01	3	18	3304	584	2720	2459	261	3318
1810 01	2	12	3248	1585	1663	1490	173	2302
1811 01	2	12	3018	1741	1277	1123	154	1658
1812 01	2	12	2745	1585	1160	992	168	1655
1813 01	2	12	2485	1392	1093	938	155	1660
1814 01	6 1/3	38	6886	2797	4089	3559	530	7576
1815 01	6	36	5197	1960	3237	3002	235	6846

17. GYALOGEZRED

alapítva: 1674

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3173	546	2627	2449	178	3256
1794 01	3	18	4526	995	3531	3238	293	4258
1795 01	3	20	4423	926	3497	3296	201	4246
1796 01	3	20	4335	987	3348	3076	272	4246
1797 01	3	20	4111	1159	2952	2745	207	4251
1798 01	4	24	4439	1116	3323	3149	174	4475
1799 01	4	24	4035	371	3664	3387	277	4524
1800 01	4	24	4259	481	3778	3581	197	4524
1801 01	4	22	3416	1004	2412	2133	279	4249
1802 01	3	20	2683	771	1912	1804	108	3732
1803 01	3	20	3259	1523	1736	1553	183	3348
1804 01	3	20	3291	1434	1857	1673	184	3341
1805 01	3	20	3259	1431	1828	1651	177	3341
1806 02	6	26	4731	845	3886	2796	1090	6114
1807 01	3	20	3547	476	3071	2827	244	3318
1808 01	3	20	3935	460	3475	3231	244	3318
1809 01	3	18	3396	401	2995	2762	233	3318
1810 01	3	18	5140	2728	2412	2030	382	3046
1811 01	2	12	2763	1644	1119	956	163	1660
1812 01	2	12	2171	1157	1014	871	143	1660
1813 01	2	12	2098	1108	990	864	126	1660
1814 01	6 1/3	38	6729	3024	3705	3435	270	7576
1815 01	5	30	7041	2830	4211	3934	277	6085

18. GYALOGEZRED

alapítva: 1682

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3128	847	2281	2117	164	3257
1794 01	3	18	4488	1047	3441	3311	130	4249
1795 01	1	8	2099	433	1666	1607	59	1894
1796 01	1	4	2264	431	1833	1756	77	1894
1797 01	3	20	4404	1077	3327	3103	224	4249
1798 01	4	24	4621	790	3831	3677	154	4487
1799 01	4	24	4236	236	4000	3564	436	4524
1800 01	4	22	3959	1407	2552	2325	227	4250
1801 01	4	22	3327	1545	1782	1647	135	4250
1802 01	3	20	2920	-66	2986	2869	117	3732
1803 01	3	20	3200	1301	1899	1741	158	3348
1804 01	3	20	3295	1388	1907	1740	167	3341
1805 01	3	20	3404	1404	2000	1848	152	3341
1806 02	6	26	4045	528	3517	2605	912	6114
1807 01	3	20	3634	487	3147	2985	162	3318
1808 01	3	20	3845	463	3382	3221	161	3318
1809 01	3	18	3469	245	3224	3042	182	3318
1810 01	3	18	5024	2369	2655	2456	199	3046
1811 01	2	12	3038	1822	1216	1085	131	1660
1812 01	2	12	2327	1237	1090	967	123	1660
1813 01	2	12	2317	1239	1078	966	112	1660
1814 01	6 1/3	38	6625	2455	4170	3820	350	7576
1815 01	5	30	6951	2913	4038	3785	253	6085

19. GYALOGEZRED

alapítva: 1734

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	4	22	3440	1017	2423	2121	302	4049
1794 01	4	22	3923	872	3051	2772	279	4253
1795 01	4	22	4310	748	3562	3078	484	4278
1796 01	4	22	4115	557	3558	2925	633	4438
1797 01	1	4	1127	774	353	92	261	918
1798 01	3	22	5294	2028	3266	3065	201	4252
1799 01	3	20	3842	682	3160	2897	263	3972
1800 01	3	20	4248	1854	2394	2044	350	4250
1801 01	3	18	3865	2479	1386	1290	96	3521
1802 01	3	20	3176	1547	1629	1431	198	3732
1803 01	3	20	3779	1902	1877	1655	222	4068
1804 01	3	20	4179	2029	2150	1969	181	4061
1805 01	3	20	4001	2255	1746	1519	227	4061
1806 02	6	24	4834	1394	3440	3058	382	5549
1807 01	3	20	3620	88	3532	3318	214	3638
1808 01	3	20	3474	110	3364	3068	296	3638
1809 01	3	18	3752	278	3474	3184	290	3638
1810 01	3	18	4586	2016	2570	2432	138	3366
1811 01	3	16	2672	289	2383	2112	271	2384
1812 01	3	16	2575	433	2142	2064	78	2384
1813 01	5	18	3317	843	2533	2268	1060	3999
1814 01	4 1/3	26	3750	1359	2391	2279	112	6478
1815 01	4 1/3	26	7033	1386	5647	5537	110	6561

20. GYALOGEZRED

alapítva: 1681

szervezeti típus: német
szevezeti altípus: morva

létszám adatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2921	1404	1517	1387	130	2808
1794 01	3	18	4017	855	3162	2980	182	4168
1795 01	3	20	4138	998	3140	2915	225	4242
1796 01	3	20	4173	910	3263	2982	281	4241
1797 01	3	20	4304	996	3308	2852	456	4242
1798 01	4	22	3807	151	3656	3537	119	3647
1799 01	4	22	4542	504	4038	3642	396	4255
1800 01	4	22	3646	875	2771	2506	265	4250
1801 01	4	22	3335	876	2459	2188	271	4250
1802 01	3	20	4114	1735	2379	2275	104	3732
1803 01	3	20	3308	1474	1834	1669	165	3348
1804 01	3	20	3260	1542	1718	1556	162	3341
1805 01	3	20	3341	1599	1742	1596	146	3341
1806 02	6	26	3743	1365	2378	2045	333	6114
1807 01	3	20	3795	362	3433	3201	232	3318
1808 01	3	20	3624	306	3318	3145	173	3318
1809 01	3	18	3513	313	3200	2982	218	3318
1810 01	3	18	4094	2043	2051	1939	112	3046
1811 01	2	12	2759	1497	1262	1116	146	1660
1812 01	2	12	2216	1071	1145	1010	135	1660
1813 01	2	12	2217	305	1912	1811	101	2190
1814 01	4 2/3	28	5148	1489	3659	3388	271	6082
1815 01	4	24	5951	1463	4488	4240	248	5321

21. GYALOGEZRED

alapítva: 1733

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3203	1139	2064	1922	142	3256
1794 01	3	18	4264	427	3837	3598	239	4261
1795 01	2	14	3060	558	2502	2330	172	3067
1796 01	2	15	3169	564	2605	2371	234	3268
1797 01	2	14	3486	814	2672	2507	165	3063
1798 01	4	22	3825	1329	2496	2332	164	4251
1799 01	4	22	3924	394	3530	3308	222	4250
1800 01	4	22	3444	888	2556	2396	160	4250
1801 01	4	22	3463	1222	2241	2160	81	4250
1802 01	3	20	4306	1624	2682	2549	133	3732
1803 01	3	20	3379	1466	1913	1768	145	3348
1804 01	3	20	3430	1458	1972	1817	155	3341
1805 01	3	20	3480	1332	2148	1944	204	3341
1806 02	6	26	5759	1456	4303	3476	827	6114
1807 01	3	20	3653	516	3137	2976	161	3318
1808 01	3	20	3920	683	3237	3071	166	3318
1809 01	3	18	3459	334	3125	2964	161	3318
1810 01	3	18	5514	2173	3341	2955	386	3046
1811 01	2	12	2984	1791	1193	1074	119	1658
1812 01	2	12	2130	1059	1071	962	109	1655
1813 01	2	12	2238	1250	988	884	104	1660
1814 01	6 1/3	38	6627	3104	3523	3207	316	7576
1815 01	5	30	6621	2815	3806	3463	343	6085

22. GYALOGEZRED

alapítva: 1709

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: morva

létszám adatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2871	1178	1693	1561	132	2809
1794 01	3	18	4279	1059	3220	2925	295	3493
1795 01	3	20	4145	726	3419	3082	337	4277
1796 01	3	20	4015	707	3308	3118	190	4277
1797 01	2	14	2924	667	2257	2017	240	3076
1798 01	4	22	4277	1002	3275	2961	314	4254
1799 01	4	22	4215	395	3820	3613	207	4254
1800 01	4	22	4193	580	3613	3440	173	4250
1801 01	5	26	4321	1669	2652	2484	168	4980
1802 01	3	20	4482	1657	2825	2713	112	3732
1803 01	3	20	3252	1472	1780	1614	166	3348
1804 01	3	20	3444	1494	1950	1768	182	3341
1805 01	3	20	3363	1388	1975	1825	150	3341
1806 02	6	26	4298	1816	2482	2308	174	6114
1807 01	3	20	3582	99	3483	3243	240	3318
1808 01	3	20	3642	583	3059	2859	200	3318
1809 01	3	18	3653	323	3330	3127	203	3318
1810 01	3	18	4517	1674	2843	2538	305	3046
1811 01	2	12	2533	1291	1242	1095	147	1658
1812 01	2	12	2084	994	1090	932	158	1655
1813 01	3	18	2031	840	1191	1087	104	1660
1814 01	6 1/6	37	7092	1957	5135	4927	208	7800
1815 01	5	30	7320	2456	4864	4501	363	6085

23. GYALOGEZRED (1)

alapítva: 1672

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: alsó-ausztriai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	2297	649	1648	1507	141	2310
1794 01	3	18	4107	689	3418	2718	700	3527
1795 01	3	18	4341	681	3660	3297	363	3528
1796 01	3	20	4130	872	3258	2934	324	4244
1797 01	2	14	3088	1000	2088	1779	309	3080
1798 01	3	20	4106	1373	2733	2442	291	4249
1799 01	3	20	3627	382	3245	3067	178	4244
1800 01	3	20	3824	1150	2674	2481	193	4240
1801 01	3	20	3553	1165	2388	2244	144	4240
1802 01	3	20	3296	891	2405	2216	189	3732
1803 01	3	20	3156	932	2224	1996	228	3348
1804 01	3	20	3221	1303	1918	1691	227	3341
1805 01	3	20	3340	1362	1978	1761	217	3341
1806 02	6	26	4000	1736	2264	2113	151	6114
1807 01	3	20	3153	180	2973	2787	186	3318
1808 01	3	20	3627	326	3301	3185	116	3318
1809 01	3	18	3706	318	3388	3018	370	3318

23. GYALOGEZRED (2)

alapítva: 1814

1815 01	3	18	1883	963	920	854	66	3999
---------	---	----	------	-----	-----	------------	----	------

24. GYALOGEZRED

alapítva: 1662

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: alsó-ausztriai

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	3071	895	2176	1617	559	2311
1794 01	3	18	3686	1047	2639	1970	669	3525
1795 01	2	14	4185	669	3516	3254	262	3525
1796 01	3	20	4151	600	3551	3301	250	4246
1797 01		2	529	123	406	248	158	720
1798 01	3	22	4055	1902	2153	1812	341	4472
1799 01	3	22	4383	772	3611	3126	485	4514
1800 01	3	20	4393	2310	2083	1784	299	4243
1801 01	3	20	3551	1777	1774	1591	183	4243
1802 01	3	20	2946	620	2326	1990	336	3732
1803 01	3	20	3235	918	2317	2060	257	3348
1804 01	3	20	3291	1125	2166	1932	234	3341
1805 01	3	20	3492	1266	2226	1984	242	3341
1806 02	6	26	2782	1323	1459	659	800	6114
1807 01	3	20	2933	490	2443	2299	144	3318
1808 01	3	20	3465	586	2879	2665	214	3318
1809 01	3	18	4008	697	3311	2989	322	3318
1810 01	3	18	3776	1946	1830	1639	191	3046
1811 01	2	12	2965	1379	1586	1490	96	1660
1812 01	2	12	2574	1572	1002	783	219	1660
1813 01	3	18	2205	401	1804	1584	220	2608
1814 01	5 1/6	31	5319	1197	4122	3822	300	6306
1815 01	4	24	6153	1386	4767	4459	308	5321

25. GYALOGEZRED

alapítva: 1672

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2805	1105	1700	1613	87	2808
1794 01	3	18	4302	736	3566	3072	494	4259
1795 01	3	20	4236	897	3339	3108	231	4250
1796 01	3	20	4129	1857	2272	1857	415	4250
1797 01		2	592	139	453	382	71	725
1798 01	4	22	4463	1274	3189	3012	177	4349
1799 01	4	24	4191	452	3739	3493	246	4524
1800 01	4	24	3520	1097	2423	2125	298	4524
1801 01	4	22	4070	1236	2834	2439	395	4250
1802 01	3	20	4769	3054	1715	1638	77	3732
1803 01	3	20	3388	1399	1989	1874	115	3348
1804 01	3	20	3478	1510	1968	1818	150	3341
1805 01	3	20	3332	1426	1906	1799	107	3341
1806 02	6	26	4161	871	3290	2896	394	6114
1807 01	3	20	4031	1032	2999	2836	163	3318
1808 01	3	20	3684	872	2812	2699	113	3318
1809 01	3	18	3462	421	3041	2883	158	3318
1810 01	3	18	5191	2700	2491	2079	412	3046
1811 01	2	12	3269	2142	1127	1011	116	1660
1812 01	2	12	2784	1795	989	862	127	1660
1813 01	2	12	2884	1884	1000	886	114	1660
1814 01	6 1/3	38	6753	2780	3973	3716	257	7576
1815 01	5	30	6374	1883	4491	4244	247	6085

26. GYALOGEZRED

alapítva: 1717, császári szolgálatba véve: 1727

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: belső-ausztriai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2489	952	1537	1403	134	2536
1794 01	3	18	4034	1005	3029	2751	278	3525
1795 01	2	20	3434	1208	2226	2046	180	4061
1796 01	3	26	3669	608	3061	2619	442	4250
1797 01		2	622	202	420	290	130	725
1798 01	3	22	4512	2053	2459	2333	126	4487
1799 01	3	22	3994	560	3434	3149	285	4524
1800 01	3	20	4160	1420	2740	2319	421	4253
1801 01	3	20	2817	1264	1553	1285	268	4253
1802 01	3	20	2641	868	1773	1522	251	3734
1803 01	3	20	3193	1547	1646	1440	206	3348
1804 01	3	20	3127	1225	1902	1639	263	3341
1805 01	3	20	3280	1412	1868	1600	268	3341
1806 02	6	24	3322	1898	1424	1323	101	5539
1807 01	3	20	2634	219	2415	2169	246	3318
1808 01	3	20	3400	482	2918	2656	262	3318
1809 01	3	18	3118	352	2766	2544	222	3318
1810 01	1	6	2556	1409	1147	957	190	1186
1811 01	2	12	1884	776	1108	914	194	1660
1812 01	2	12	1631	661	970	810	160	1660
1813 01	2	12	1961	1174	787	676	111	1660
1814 01	6 1/3	38	7231	2928	4303	3729	574	7576
1815 01	5	30	5204	2352	2852	2580	272	6085

27. GYALOGEZRED

alapítva: 1682

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: beéső-ausztriai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3226	1363	1863	1728	135	2536
1794 01	3	18	4237	454	3783	3328	455	3521
1795 01	3	20	4508	689	3819	3290	529	4241
1796 01	3	20	3079	582	2497	1981	516	4245
1797 01	1	8	1988	583	1405	1121	284	1905
1798 01	3	22	5204	2281	2923	2654	269	4477
1799 01	3	22	3789	392	3397	3109	288	4519
1800 01	3	22	4569	544	4025	3505	520	4522
1801 01	3	20	4228	1386	2842	2548	294	4247
1802 01	3	20	3765	1439	2326	2129	197	3794
1803 01	3	20	3324	1148	2176	1990	186	3348
1804 01	3	20	3463	1707	1756	1512	244	3341
1805 01	2	14	2370	1207	1163	1079	84	2325
1806 02	6	24	4616	1699	2917	2256	661	5539
1807 01	3	20	2915	453	2462	2299	163	3318
1808 01	3	20	3543	497	3046	2961	85	3318
1809 01	3	18	3448	524	2924	2714	210	3318
1810 01	1	6	2933	1792	1141	877	264	1186
1811 01	2	12	2409	1247	1162	995	167	1660
1812 01	2	12	1811	771	1040	903	137	1660
1813 01	2	12	2011	1045	966	827	139	1660
1814 01	6 1/3	38	6789	1758	5031	4277	754	7576
1815 01	5	30	5836	2289	3547	3197	350	6085

28. GYALOGEZRED

alapítva: 1698

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2814	1371	1443	1352	91	2808
1794 01	3	18	4424	1338	3086	2810	276	4246
1795 01	3	20	4708	869	3839	3642	197	4246
1796 01	3	20	4171	1965	2206	2039	167	4245
1797 01	3	20	4543	1089	3454	3195	259	4245
1798 01	4	22	4273	885	3388	3248	140	4253
1799 01	4	24	4369	428	3941	3581	360	4524
1800 01	4	22	4325	2445	1880	1682	198	4254
1801 01	4	22	3384	1855	1529	1343	186	4250
1802 01	3	20	3159	977	2182	2020	162	3732
1803 01	3	20	3293	1261	2032	1864	168	3348
1804 01	3	20	3296	1285	2011	1854	157	3341
1805 01	4	26	4353	1708	2645	2375	270	4357
1806 02	6	26	2993	1054	1939	1810	129	6114
1807 01	3	20	4486	587	3899	3623	276	3318
1808 01	3	20	4221	593	3628	3377	251	3318
1809 01	3	18	3479	395	3084	2907	177	3318
1810 01	3	18	5419	2430	2989	2870	119	3046
1811 01	2	12	3812	2650	1162	1025	137	1658
1812 01	2	12	3257	2191	1066	927	139	1655
1813 01	2	12	3315	2307	1008	887	121	1660
1814 01	6 1/3	38	6926	2330	4596	3857	739	7576
1815 01	5	30	7098	2693	4405	4185	220	6085

29. GYALOGEZRED

alapítva: 1709

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: morva

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2808	1131	1677	1516	161	2808
1794 01	3	18	4392	867	3525	3176	349	3493
1795 01	3	20	4142	928	3214	2876	338	4244
1796 01	3	20	3962	766	3196	2975	221	4244
1797 01	3	20	4400	1354	3046	2793	253	4244
1798 01	4	22	4842	833	4009	3764	245	4254
1799 01	4	22	4490	289	4201	3837	364	4254
1800 01	4	22	4309	470	3839	3590	249	4250
1801 01	4	22	3724	883	2841	2527	314	4250
1802 01	3	20	4543	2434	2109	1909	200	3732
1803 01	3	20	3441	1239	2202	1958	244	3348
1804 01	3	20	3459	1315	2144	1932	212	3341
1805 01	3	20	3321	1276	2045	1864	181	3341
1806 02	6	26	4647	1678	2969	2838	131	6114
1807 01	3	20	3521	298	3223	3075	148	3318
1808 01	3	20	3716	497	3219	2961	258	3318
1809 01	3	18	3514	504	3010	2774	236	3318
1810 01	3	18	4938	2380	2558	2440	118	3046
1811 01	2	12	3282	2166	1116	940	176	1658
1812 01	2	12	2812	1761	1051	895	156	1655
1813 01	3	18	2128	781	1347	1200	147	1660
1814 01	4 2/3	28	5464	1816	3648	3490	158	6082
1815 01	4	24	5927	2378	3549	3350	199	5321

30. GYALOGEZRED

alapítva: 1725

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: vallon

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	2188	209	1979	1799	180	3137
1794 01	3	18	2386	1127	1259	1082	177	3136
1795 01	2	12	1137	513	624	526	98	2214
1796 01		2	885	186	699	646	53	1112
1797 01	1	6	769	270	499	438	61	1183
1798 01	1	8	858	181	677	595	82	1413
1799 01	3	20	2590	157	2433	2087	346	3096
1800 01	2	12	1623	289	1334	1083	251	1858
1801 01	3	18	1909	382	1527	1379	148	3034
1802 01	3	20	2274	285	1989	1813	176	3012
1803 01	3	20	2260	363	1897	1610	287	3348
1804 01	3	20	2191	480	1711	1499	212	3341
1805 01	3	20	3255	1234	2021	1712	309	3341
1806 02	6	26	5497	2145	3352	2045	1307	6114
1807 01	3	20	3355	994	2361	2091	270	3318
1808 01	3	20	3352	486	2866	2586	280	3318
1809 01	3	18	3570	431	3139	2914	225	3318
1810 01	3	18	3461	1838	1623	1439	184	3046
1811 01	2	12	4529	574	3955	3718	237	1660
1812 01	2	12	3678	2003	1675	1508	167	1660
1813 01	3	20	3854	751	3103	2935	168	4119
1814 01	5 1/6	31	5924	1127	4797	4150	647	6306
1815 01	4	24	6289	1704	4585	4380	205	5321

31. GYALOGEZRED

alapítva: 1741

szervezeti típus: magyar

szevezeti altípus: erdélyi

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	4	22	4279	2110	2169	1869	300	4275
1794 01	5	28	4236	741	3495	3142	353	4433
1795 01	4	22	4431	1002	3429	3051	378	4492
1796 01	4	22	5320	1076	4244	3697	547	4652
1797 01	4	22	5142	1898	3244	2720	524	5126
1798 01	4	22	5593	1881	3712	3213	499	5128
1799 01	3	18	4855	1432	3423	3201	222	3487
1800 01	3	20	4888	598	4290	3344	946	4247
1801 01	1	8	4218	1470	2748	2207	541	1915
1802 01	3	20	6592	3732	2860	2572	288	3732
1803 01	3	20	4553	2534	2019	1773	246	4068
1804 01	3	20	4425	2495	1930	1739	191	4061
1805 01	3	20	4036	2183	1853	1640	213	4061
1806 02	6	24	5163	1582	3581	3291	290	5549
1807 01	3	20	4474	1554	2920	2494	426	3638
1808 01	3	20	3640	1013	2627	2200	427	3638
1809 01	3	18	3355	616	2739	2424	315	3638
1810 01	3	18	4805	1216	3589	3122	467	3366
1811 01	3	16	2895	884	2011	1778	233	2382
1812 01	3	16	2705	947	1758	1558	200	2379
1813 01	3	18	3026	384	2642	2527	115	3441
1814 01	3 1/3	20	2922	895	2027	1689	338	5239
1815 01	4 1/3	26	5737	848	4889	3761	1128	6561

32. GYALOGEZRED

alapítva: 1741

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	4	22	3546	845	2701	2434	267	4049
1794 01	4	22	4098	1117	2981	2545	436	4186
1795 01	4	22	4596	1244	3352	2815	537	4245
1796 01	4	24	5740	1914	3826	3115	711	4485
1797 01	3	16	4505	1101	3404	3007	397	3106
1798 01	4	28	6690	2237	4453	3951	502	6122
1799 01	3	20	4160	322	3838	3579	259	3921
1800 01	3	20	4096	1392	2704	2499	205	4247
1801 01	3	18	3373	2034	1339	1261	78	3521
1802 01	3	20	4058	1632	2426	2010	416	3732
1803 01	3	20	4110	1789	2321	2066	255	4068
1804 01	3	20	4293	2086	2207	1926	281	4061
1805 01	3	20	4302	2066	2236	1850	386	4061
1806 02	6	24	4268	1505	2763	2259	504	5549
1807 01	3	20	3331	429	2902	2659	243	3638
1808 01	3	20	3293	211	3082	2860	222	3638
1809 01	3	18	3622	566	3056	2917	139	3638
1810 01	3	18	5025	2041	2984	2889	95	3366
1811 01	3	16	2957	1126	1831	1729	102	2384
1812 01	3	16	2519	407	2112	1889	223	2384
1813 01	3	20	3508	1019	2489	2396	93	4879
1814 01	4 1/3	26	4856	1903	2953	2684	269	6478
1815 01	4 1/3	26	6752	482	6270	5731	539	6561

33. GYALOGEZRED

alapítva: 1741

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	4	22	4072	957	3115	2882	233	4190
1794 01	4	22	4586	897	3689	3330	359	4257
1795 01	4	22	4352	1321	3031	2662	369	4282
1796 01	4	22	4619	1349	3270	2634	636	4922
1797 01	4	22	4420	1767	2653	2073	580	5162
1798 01	4	24	6236	1689	4547	4331	216	5646
1799 01	3	18	3951	596	3355	3216	139	3646
1800 01	3	20	3948	1367	2581	2368	213	4245
1801 01	3	20	3801	1847	1954	1852	102	4247
1802 01	3	20	3502	1206	2296	2112	184	3732
1803 01	3	20	3574	1430	2144	1934	210	4068
1804 01	3	20	4166	2081	2085	1799	286	4061
1805 01	3	20	4243	2358	1885	1620	265	4061
1806 02	6	24	5242	1901	3341	2428	913	5549
1807 01	3	20	3255	370	2885	2523	362	3638
1808 01	3	20	3159	201	2958	2618	340	3638
1809 01	3	18	3434	310	3124	2892	232	3638
1810 01	3	18	5352	2045	3307	2921	386	3366
1811 01	3	16	2825	640	2185	1889	296	2384
1812 01	3	16	2460	408	2052	1724	328	2384
1813 01	3	20	3109	988	2121	2039	82	4879
1814 01	4 1/3	26	4656	1864	2792	2458	334	6478
1815 01	4 1/3	26	6283	885	5398	4666	732	6561

34. GYALOGEZRED

alapítva: 1733

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	4	22	3595	588	3007	2761	246	4191
1794 01	4	22	4669	883	3786	3464	322	4257
1795 01	4	22	4839	1141	3698	3206	492	4283
1796 01	4	22	4743	1026	3717	3438	279	4923
1797 01	2	10	2205	474	1731	1475	256	2087
1798 01	4	26	6292	2178	4114	3799	315	5643
1799 01	3	20	4112	439	3673	3357	316	3925
1800 01	3	20	3913	1840	2073	1909	164	4250
1801 01	3	18	2269	1215	1054	964	90	3522
1802 01	3	20	3900	1233	2667	2497	170	3795
1803 01	3	20	3870	1909	1961	1738	223	4068
1804 01	3	20	4011	2004	2007	1735	272	4061
1805 01	3	20	3938	1971	1967	1711	256	4061
1806 02	6	24	4143	1761	2382	2052	330	5549
1807 01	3	20	3020	265	2755	2506	249	3638
1808 01	3	20	2923	561	2362	2167	195	3638
1809 01	3	18	3713	379	3334	2977	357	3638
1810 01	3	18	5561	1870	3691	3341	350	3366
1811 01	3	16	2853	497	2356	2117	239	2382
1812 01	3	16	2411	482	1929	1716	213	2379
1813 01	3	20	3768	1305	2463	2276	187	4879
1814 01	4 1/3	26	4138	1893	2245	1911	334	6478
1815 01	4 1/3	26	7633	2401	5232	4789	443	6561

35. GYALOGEZRED

alapítva: 1683

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2860	1330	1530	1425	105	2809
1794 01	3	18	4310	770	3540	3185	355	4259
1795 01	3	20	4264	853	3411	3179	232	4247
1796 01	3	20	5165	1824	3341	3189	152	5292
1797 01	3	20	4233	1280	2953	2587	366	4249
1798 01	4	22	4068	697	3371	3045	326	4254
1799 01	4	22	4145	352	3793	3507	286	4251
1800 01	4	22	4170	742	3428	3246	182	4250
1801 01	3	16	3046	1286	1760	1683	77	3091
1802 01	3	20	4171	1536	2635	2437	198	3732
1803 01	3	20	3350	1719	1631	1470	161	3348
1804 01	3	20	3472	1424	2048	1860	188	3341
1805 01	3	20	3371	1485	1886	1722	164	3341
1806 02	6	26	4757	1173	3584	2994	590	6114
1807 01	3	20	3742	584	3158	2991	167	3318
1808 01	3	20	3797	554	3243	3059	184	3318
1809 01	3	18	3457	421	3036	2851	185	3318
1810 01	3	18	5433	2786	2647	2509	138	3046
1811 01	2	12	3121	2017	1104	968	136	1660
1812 01	2	12	2604	1579	1025	890	135	1660
1813 01	2	12	2694	1701	993	869	124	1660
1814 01	6 1/3	38	6917	3339	3578	3187	391	7576
1815 01	5	30	6658	2582	4076	3843	233	6085

36. GYALOGEZRED

alapítva: 1683

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3183	522	2661	2490	171	3256
1794 01	3	18	4142	375	3767	3330	437	4259
1795 01	3	20	4127	665	3462	3325	137	4980
1796 01	3	18	3743	512	3231	2975	256	3450
1797 01	2	14	3465	522	2943	2613	330	3004
1798 01	4	24	4578	1242	3336	3169	167	4477
1799 01	4	24	4179	533	3646	3426	220	4524
1800 01	4	22	3835	1416	2419	2098	321	4254
1801 01	4	22	3199	1711	1488	1403	85	4254
1802 01	3	20	2761	714	2047	1921	126	3732
1803 01	3	20	3277	1427	1850	1695	155	3348
1804 01	3	20	3224	1311	1913	1718	195	3341
1805 01	3	20	3422	1464	1958	1819	139	3341
1806 02	6	26	3486	461	3025	2212	813	6114
1807 01	3	20	4441	682	3759	3535	224	3318
1808 01	3	20	4050	559	3491	3277	214	3318
1809 01	3	18	3193	279	2914	2666	248	3318
1810 01	3	18	5404	2358	3046	2621	425	3046
1811 01	2	12	3015	1855	1160	1008	152	1658
1812 01	2	12	2431	1360	1071	937	134	1655
1813 01	2	12	2400	1359	1041	916	125	1660
1814 01	6 1/3	38	6937	2417	4520	3847	673	7576
1815 01	5	30	6548	2449	4099	3765	334	6085

37. GYALOGEZRED

alapítva: 1741

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	4	22	3713	617	3096	2819	277	4049
1794 01	4	22	4143	1078	3065	2647	418	4257
1795 01	4	22	4158	769	3389	3026	363	4280
1796 01	4	22	4756	906	3850	3473	377	4440
1797 01	1	8	2057	793	1264	1153	111	1640
1798 01	4	26	5599	1651	3948	3707	241	5659
1799 01	3	20	4132	677	3455	3276	179	3920
1800 01	2	14	1796	775	1021	634	387	3085
1801 01	3	18	4007	1357	2650	2271	379	3562
1802 01	3	20	5953	2982	2971	2594	377	3732
1803 01	3	20	4363	2474	1889	1677	212	4068
1804 01	3	20	4160	2258	1902	1670	232	4061
1805 01	3	20	3860	2110	1750	1490	260	4061
1806 02	6	24	3728	1222	2506	2009	497	5549
1807 01	3	20	3166	338	2828	2651	177	3638
1808 01	3	20	3183	571	2612	2389	223	3638
1809 01	3	18	3515	908	2607	2500	107	3638
1810 01	3	18	5503	2033	3470	2149	1321	3366
1811 01	3	16	2509	1158	1351	1170	181	2384
1812 01	3	16	2364	742	1622	1413	209	2384
1813 01	3	18	2960	696	2264	2046	218	2448
1814 01	4 1/3	26	3129	1261	1868	1710	158	6478
1815 01	4 1/3	26	7955	2468	5487	5056	431	6561

38. GYALOGEZRED (1)

alapítva: 1725
feloszlata: 1809

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: vallon, 1802-től: galíciai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	2615	343	2272	2027	245	3136
1794 01	3	18	2727	913	1814	1572	242	3137
1795 01	2	12	1947	1001	946	845	101	3133
1796 01	2	12	1419	466	953	815	138	3087
1797 01	2	10	969	244	725	612	113	3087
1798 01	1	8	801	114	687	589	98	1297
1799 01	3	20	2667	300	2367	1931	436	3074
1800 01	2	12	1656	195	1461	1322	139	1873
1801 01	2	12	1323	255	1068	922	146	2079
1802 01	3	20	2855	535	2320	2160	160	3012
1803 01	3	20	2621	597	2024	1790	234	3348
1804 01	3	20	2568	564	2004	1784	220	3341
1805 01	3	20	3187	1109	2078	1884	194	3341
1806 02	6	26	3360	1838	1522	1443	79	6114
1807 01	3	20	3211	532	2679	2503	176	3318
1808 01	3	20	3530	405	3125	3016	109	3318
1809 01	3	18	3405	208	3197	2964	233	3318

38. GYALOGEZRED (2)

alapítva: 1809

1815 01	3	18	1014	398	616	524	92	3999
---------	---	----	------	-----	-----	------------	----	------

39. GYALOGEZRED

alapítva: 1756

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	4	22	3505	1435	2070	1771	299	4049
1794 01	4	22	4280	766	3514	3238	276	4255
1795 01	4	22	4610	740	3870	3467	403	4278
1796 01	4	22	4090	630	3460	2672	788	4438
1797 01	2	10	2105	1314	791	719	72	2087
1798 01	4	26	5314	1326	3988	3800	188	5645
1799 01	3	20	4482	528	3954	3677	277	3919
1800 01	3	20	3902	1580	2322	2099	223	4247
1801 01	3	18	3333	1549	1784	1687	97	3522
1802 01	3	20	3968	1017	2951	2754	197	3794
1803 01	3	20	3910	1840	2070	1882	188	4068
1804 01	3	20	3932	1900	2032	1747	285	4061
1805 01	3	20	3801	1932	1869	1607	262	4061
1806 02	6	24	1426	241	1185	996	189	5549
1807 01	3	20	3256	573	2683	2564	119	3638
1808 01	3	20	3190	500	2690	2566	124	3638
1809 01	3	18	3619	889	2730	2356	374	3638
1810 01	3	18	4975	2221	2754	2666	88	3366
1811 01	3	16	2602	526	2076	1936	140	2382
1812 01	3	16	2445	505	1940	1858	82	2379
1813 01	3	20	3853	1199	2654	2494	160	4879
1814 01	4 1/3	26	4463	1470	2993	2751	242	6478
1815 01	4 1/3	26	6767	1634	5133	4629	504	6561

40. GYALOGEZRED

alapítva: 1733

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: morva

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2855	1560	1295	1180	115	2809
1794 01	3	18	4092	844	3248	3006	242	4161
1795 01	2	21	4495	2721	1774	1525	249	4434
1796 01	3	22	4097	757	3340	3149	191	4100
1797 01	1	8	1979	382	1597	1437	160	1889
1798 01	4	22	4621	1266	3355	2926	429	4264
1799 01	4	24	4586	347	4239	3771	468	4526
1800 01	4	22	4033	2177	1856	1628	228	4252
1801 01	4	22	3419	2190	1229	762	467	4252
1802 01	3	20	3304	1421	1883	1746	137	3732
1803 01	3	20	3542	1600	1942	1727	215	3348
1804 01	3	20	3543	1656	1887	1701	186	3341
1805 01	3	20	3345	1522	1823	1656	167	3341
1806 02	6	26	3796	2625	1171	516	655	6114
1807 01	3	20	3567	261	3306	3114	192	3318
1808 01	3	20	3682	493	3189	3005	184	3318
1809 01	3	18	3405	909	2496	2312	184	3318
1810 01	3	18	4504	2411	2093	1986	107	3046
1811 01	2	12	3484	1918	1566	1371	195	1660
1812 01	2	12	2993	2092	901	765	136	1660
1813 01	2	12	2758	1740	1018	860	158	1660
1814 01	6 1/6	37	6906	2069	4837	4228	609	7800
1815 01	5	30	8050	3257	4793	4441	352	6085

41. GYALOGEZRED

alapítva: német

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: elő-ausztriai, 1807-től: galíciai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3721	311	3410	3190	220	3749
1794 01	3	18	3294	476	2818	2473	345	3521
1795 01	3	18						3521
1796 01	3	18	3076	370	2706	2569	137	5718
1797 01	3	18	2647	881	1766	1510	256	3614
1798 01	3	18	3088	509	2579	2374	205	3527
1799 01	3	18	3732	577	3155	2924	231	3648
1800 01	3	18	2835	880	1955	1884	71	3520
1801 01	3	18	2810	632	2178	2067	111	3520
1802 01	3	20	2995	642	2353	2215	138	3732
1803 01	3	20	3049	858	2191	1976	215	3348
1804 01	3	20	2839	730	2109	1935	174	3341
1805 01	3	20	3291	812	2479	2269	210	3341
1806 02	6	24	2054	611	1443	1224	219	5539
1807 01	3	20	3752	243	3509	3319	190	3318
1808 01	3	20	4034	372	3662	3555	107	3318
1809 01	3	18	3519	276	3243	2898	345	3318
1810 01	3	18	3976	1888	2088	1892	196	3046
1811 01	2	12	2708	389	2319	2164	155	1658
1812 01	2	12	2238	1193	1045	924	121	1655
1813 01	3	20	3526	591	2935	2751	184	4119
1814 01	5 1/6	31	5818	1605	4213	3724	489	6306
1815 01	5	30	6092	1816	4276	4130	146	6082

42. GYALOGEZRED

alapítva: 1674, császári szolgálatba véve: 1685

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3208	422	2786	2622	164	3255
1794 01	3	18	4108	515	3593	3235	358	4261
1795 01	1	16	4051	757	3294	3124	170	3857
1796 01	2	18	4374	747	3627	3444	183	4258
1797 01	1	8	1680	284	1396	1187	209	2631
1798 01	4	22	4529	1140	3389	3144	245	4987
1799 01	4	22	4368	379	3989	3821	168	4219
1800 01	4	22	4174	498	3676	3522	154	4222
1801 01	4	22	4512	1232	3280	3085	195	4221
1802 01	3	20	4276	866	3410	3280	130	3732
1803 01	3	20	2986	859	2127	1973	154	3348
1804 01	3	20	3043	938	2105	1951	154	3341
1805 01	3	20	3398	1334	2064	1921	143	3341
1806 02	6	26	4424	534	3890	3351	539	6114
1807 01	3	20	4186	646	3540	3355	185	3318
1808 01	3	20	3755	591	3164	2983	181	3318
1809 01	3	18	3265	326	2939	2722	217	3318
1810 01	3	18	5857	2601	3256	2948	308	3046
1811 01	2	12	3616	2289	1327	1176	151	1660
1812 01	2	12	2989	1848	1141	994	147	1660
1813 01	2	12	2943	1834	1109	984	125	1660
1814 01	6 1/3	38	6897	2320	4577	4154	423	7576
1815 01	5	30	6420	1785	4635	4423	212	6085

43. GYALOGEZRED (1)

alapítva: 1715
feloszlata: 1809

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: belső-ausztriai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2830	1180	1650	1496	154	2536
1794 01	3	18	3994	1414	2580	2072	508	3524
1795 01	3	18	4044	957	3087	2730	357	3522
1796 01	3	20	3397	393	3004	2116	888	4245
1797 01		2	800	164	636	261	375	725
1798 01	3	22	4241	2105	2136	1997	139	4478
1799 01	3	22	3205	327	2878	2617	261	4519
1800 01	3	20	3207	1241	1966	1635	331	4245
1801 01	3	20	3510	789	2721	2226	495	4252
1802 01	3	20	3893	213	3680	3406	274	3732
1803 01	3	20	3390	677	2713	2494	219	3348
1804 01	3	20	3333	996	2337	2144	193	3341
1805 01	3	20	3332	1040	2292	2112	180	3341
1806 02	6	24	3544	588	2956	2757	199	5539
1807 01	3	20	2920	550	2370	2205	165	3318
1808 01	3	20	3617	894	2723	2474	249	3318
1809 01	3	18	3230	430	2800	2597	203	3318

43. GYALOGEZRED (2)

alapítva: 1814

1815 01	3	18	994	312	682	624	58	3999
---------	---	----	-----	-----	-----	------------	----	------

44. GYALOGEZRED

alapítva: 1744

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: itáliai, 1807-től: galíciai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3004	866	2138	1760	378	3017
1794 01	3	18	2237	205	2032	1692	340	3052
1795 01	3	18	2287	296	1991	1455	536	3048
1796 01	3	18	2471	832	1639	1372	267	3048
1797 01								
1798 01	3	18	996	485	511	440	71	3352
1799 01	3	18	1144	102	1042	840	202	3394
1800 01	3	18	3544	1895	1649	1473	176	3521
1801 01	3	18	3073	1479	1594	1223	371	4250
1802 01	3	20	2535	398	2137	1808	329	3732
1803 01	3	20	2903	289	2614	2354	260	3348
1804 01	3	20	2823	561	2262	2051	211	3341
1805 01	3	20	3297	786	2511	2251	260	3341
1806 02	6	24	3462	1076	2386	1974	412	5549
1807 01	3	20	2384	409	1975	1812	163	3318
1808 01	3	20	3954	526	3428	3217	211	3318
1809 01	3	18	4076	1325	2751	2642	109	3318
1810 01	3	18	4719	2485	2234	2140	94	3046
1811 01	2	12	3249	642	2607	2258	349	1658
1812 01	2	12	2647	1536	1111	870	241	1655
1813 01	3	18	2314	458	1856	1700	156	2608
1814 01	5 1/6	31	5431	1676	3755	3615	140	6306
1815 01	4	24	6854	2109	4745	4461	284	5321

45. GYALOGEZRED²

alapítva: 1682

feloszlata: 1809

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: belső-ausztriai (1807-től salzburgi területekkel kiegészítve)

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3024	1488	1536	1136	400	2536
1794 01	3	18	4281	1236	3045	2670	375	3522
1795 01	3	20	4247	999	3248	2918	330	4241
1796 01	3	20	3429	748	2681	1953	728	4245
1797 01		2	610	151	459	327	132	725
1798 01	4	28	5583	2924	2659	2086	573	5679
1799 01	3	22	3059	523	2536	2195	341	4519
1800 01	3	20	3978	1822	2156	1837	319	4249
1801 01	3	20	2643	1444	1199	952	247	4249
1802 01	3	20	2874	922	1952	1705	247	3794
1803 01	3	20	2900	868	2032	1844	188	3348
1804 01	3	20	3365	1403	1962	1709	253	3341
1805 01	3	20	3298	1488	1810	1694	116	3341
1806 02	6	24	4173	2095	2078	1757	321	5539
1807 01	3	20	2601	297	2304	2141	163	3318
1808 01	3	20	3156	920	2236	2008	228	3318
1809 01	3	18	2902	378	2524	2332	192	3318

² Az új 45. gyalogezredet 1816-ban alapították.

46. GYALOGEZRED

alapítva: 1745
feloszlata: 1809

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: alsó-ausztriai (tiroli)³, 1807-től: galíciai

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	1794	309	1485	1372	113	2583
1794 01	3	18	2377	353	2024	1827	197	3191
1795 01	3	18	2235	431	1804	1684	120	3191
1796 01	3	18	2340	647	1693	1550	143	3191
1797 01	1	4	627	246	381	252	129	771
1798 01	3	18	2656	660	1996	1839	157	3449
1799 01	3	20	2666	384	2282	2130	152	3400
1800 01	3	16	2266	564	1702	1563	139	3249
1801 01	3	18	2050	707	1343	1291	52	3136
1802 01	3	18	2340	429	1911	1784	127	3349
1803 01	3	20	2310	574	1736	1574	162	3348
1804 01	3	20	2154	406	1748	1526	222	3341
1805 01	3	20	2919	493	2426	2120	306	3341
1806 02	6	24	4404	2356	2048	1746	302	6114
1807 01	3	20	2569	468	2101	1960	141	3318
1808 01	3	20	3710	545	3165	2939	226	3318
1809 01	3	18	3974	410	3564	3135	429	3318

³ Az ezred területileg nem tartozott Alsó-Ausztriához, de szervezetenként az ebbe az alcsoportba tartozó ezredek közé számított.

47. GYALOGEZRED

alapítva: 1682

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3110	609	2501	2331	170	3257
1794 01	3	18	4289	724	3565	3271	294	4246
1795 01	3	20	4319	885	3434	3169	265	4247
1796 01	3	20	4749	889	3860	3434	426	4247
1797 01	534	193	3860	1117	2743	2505	240	4365
1798 01	4	22	4090	762	3328	3023	305	4256
1799 01	4	22	4472	493	3979	3681	298	4250
1800 01	4	22	4271	1374	2897	2626	271	4254
1801 01	4	22	3222	1682	1540	1329	211	4250
1802 01	3	20	2993	1005	1988	1817	171	3732
1803 01	3	20	3268	1152	2116	1905	211	3348
1804 01	3	20	3265	1291	1974	1788	186	3341
1805 01	3	20	3345	1658	1687	1554	133	3341
1806 02	6	26	5063	1446	3617	3446	171	6114
1807 01	3	20	3875	868	3007	2857	150	3318
1808 01	3	20	3645	725	2920	2791	129	3318
1809 01	3	18	3320	343	2977	2742	235	3318
1810 01	3	18	5568	3095	2473	1797	676	3046
1811 01	2	12	2962	1903	1059	849	210	1660
1812 01	2	12	2455	1367	1088	878	210	1660
1813 01	2	12	2398	1364	1034	851	183	1660
1814 01	6 1/3	38	6617	1927	4690	4061	629	7576
1815 01	5	30	6338	2315	4023	3590	433	6085

48. GYALOGEZRED (1)

alapítva: 1721
feloszlata: 1796

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: itáliai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2668	438	2230	1954	276	3016
1794 01	3	18	2511	346	2165	1849	316	3050
1795 01	3	18	2439	153	2286	1773	513	3047
1796 01	3	18	2662	1099	1563	1300	263	3047

48. GYALOGEZRED (2)

alapítva: 1798

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

1799 01	3	20	4187	1134	3053	2702	351	3920
1800 01	3	20	3481	1484	1997	1826	171	4245
1801 01	3	18	2862	1288	1574	1482	92	3522
1802 01	3	20	3906	927	2979	2677	302	3732
1803 01	3	20	3821	1670	2151	1799	352	4068
1804 01	3	20	4096	2035	2061	1822	239	4061
1805 01	3	20	4056	2172	1884	1702	182	4061
1806 02	6	24	4514	1604	2910	2326	584	6114
1807 01	3	20	2860	368	2492	2363	129	3638
1808 01	3	20	2725	249	2476	2343	133	3638
1809 01	3	18	3615	193	3422	2909	513	3638
1810 01	3	18	4263	1464	2799	2301	498	3366
1811 01	3	16	2964	797	2167	1975	192	2384
1812 01	3	16	2503	523	1980	1904	76	2384
1813 01	3	20	3391	829	2562	2327	235	4879
1814 01	4 1/3	26	4003	1648	2355	2233	122	6478
1815 01	4 1/3	26	6944	1490	5454	4692	762	6561

49. GYALOGEZRED

alapítva: 1715, császári szolgálatba véve: 1724

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: alsó-ausztriai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	2462	736	1726	1560	166	2310
1794 01	3	18	4037	1191	2846	2423	423	3524
1795 01	3	18	3961	756	3205	2837	368	3524
1796 01	3	20	3636	965	2671	2455	216	4244
1797 01	2	14	2972	1124	1848	1548	300	3075
1798 01	3	22	4065	1327	2738	2480	258	4476
1799 01	3	20	3413	529	2884	2663	221	4244
1800 01	3	20	3244	1095	2149	1947	202	4240
1801 01	3	20	3810	918	2892	2302	590	4240
1802 01	3	20	4327	1084	3243	2978	265	3732
1803 01	3	20	3147	1350	1797	1612	185	3348
1804 01	3	20	3421	1456	1965	1737	228	3341
1805 01	3	20	3290	1269	2021	1801	220	3341
1806 02	6	26	4841	1764	3077	2678	399	6114
1807 01	3	20	3512	498	3014	2724	290	3318
1808 01	3	20	3649	423	3226	2936	290	3318
1809 01	3	18	3576	483	3093	2460	633	3318
1810 01	2	12	3039	934	2105	1516	589	2302
1811 01	2	12	2775	1530	1245	1064	181	1660
1812 01	2	12	2218	1221	997	841	156	1660
1813 01	2	12	2428	1265	1163	1013	150	1660
1814 01	6 1/3	38	7241	2796	4445	4101	344	7576
1815 01	5	30	6578	3597	2981	2747	234	6085

50. GYALOGEZRED

alapítva: 1629
feloszlata: 1809

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: alsó-ausztriai, 1809-től: galíciai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	3154	1303	1851	1684	167	2310
1794 01	3	18	3674	894	2780	2369	411	3524
1795 01	3	20	4237	1077	3160	2819	341	4279
1796 01	3	20	3683	734	2949	2585	364	4177
1797 01	1	8	1860	356	1504	1263	241	1827
1798 01	3	24	3470	986	2484	2164	320	4477
1799 01	3	20	4210	966	3244	3038	206	4246
1800 01	3	20	3828	956	2872	2386	486	4245
1801 01	2	14	3247	1438	1809	1497	312	4245
1802 01	3	20	3890	1665	2225	1997	228	3732
1803 01	3	20	3320	1440	1880	1656	224	3348
1804 01	3	20	3237	1329	1908	1734	174	3341
1805 01	3	20	3282	1394	1888	1656	232	3341
1806 02	6	24	3059	1309	1750	1548	202	5539
1807 01	3	20	3076	197	2879	2659	220	3318
1808 01	3	20	3586	267	3319	3153	166	3318
1809 01	3	18	3726	317	3409	3213	196	3318

51. GYALOGEZRED

alapítva: 1702

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	4	22	3934	1639	2295	2071	224	4049
1794 01	4	22	3962	661	3301	2872	429	4489
1795 01	4	22	4272	853	3419	2790	629	4489
1796 01	4	22	5121	804	4317	3834	483	4489
1797 01	2	10	3188	604	2584	1769	815	2202
1798 01	4	22	5709	1893	3816	3353	463	5190
1799 01	3	20	3853	704	3149	2902	247	3794
1800 01	3	22	5023	1663	3360	3115	245	4226
1801 01	3	20	4843	752	4091	3518	573	4252
1802 01	3	20	5505	1432	4073	3439	634	3732
1803 01	3	20	4040	1989	2051	1584	467	4068
1804 01	3	20	3987	2086	1901	1454	447	4061
1805 01	3	20	4034	2063	1971	1597	374	4061
1806 02	6	24	5618	1161	4457	3720	737	5549
1807 01	3	20	5201	1732	3469	2914	555	3638
1808 01	3	20	4581	904	3677	3233	444	3638
1809 01	3	18	3789	1011	2778	2215	563	3638
1810 01	3	18	4293	1328	2965	2541	424	3366
1811 01	3	16	3796	1219	2577	2272	305	2384
1812 01	3	16	2814	1040	1774	1571	203	2384
1813 01	3	18	3192	542	2650	2480	170	3441
1814 01	3 1/3	20	4585	1033	3552	3194	358	5239
1815 01	4 1/3	26	6960	1598	5362	4656	706	6561

52. GYALOGEZRED

alapítva: 1741

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	4	22	3899	968	2931	2477	454	4049
1794 01	4	22	4689	493	4196	3737	459	4257
1795 01	4	22	4770	517	4253	3663	590	4278
1796 01	4	22	4371	584	3787	2781	1006	4278
1797 01	3	16	2183	780	1403	1184	219	1927
1798 01	4	28	5274	1716	3558	3218	340	6606
1799 01	3	20	3828	463	3365	3141	224	3920
1800 01	3	20	3469	1142	2327	2045	282	4249
1801 01	3	18	2726	893	1833	1713	120	3523
1802 01	3	20	4077	1106	2971	2750	221	3732
1803 01	3	20	3841	1572	2269	2068	201	4068
1804 01	3	20	4402	1548	2854	2552	302	4063
1805 01	3	20	3872	1767	2105	1898	207	4061
1806 02	6	24	4434	1516	2918	2440	478	5549
1807 01	3	20	3028	292	2736	2605	131	3638
1808 01	3	20	2976	216	2760	2547	213	3638
1809 01	3	18	3449	389	3060	2811	249	3638
1810 01	3	18	4531	2292	2239	1553	686	3366
1811 01	3	16	2978	688	2290	2108	182	2383
1812 01	3	16	2391	327	2064	1851	213	2379
1813 01	3	18	2431	288	2143	1939	204	2384
1814 01	4 1/3	26	4474	1040	3434	2960	474	6477
1815 01	4 1/3	26	5605	757	4848	3426	1422	6561

53. GYALOGEZRED

alapítva: 1741

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	4	22	3371	691	2680	2431	249	4652
1794 01	4	22	4193	788	3405	3101	304	4118
1795 01	3	18	3680	1152	2528	2332	196	3525
1796 01	4	22	5026	1880	3146	2730	416	4703
1797 01	1	6	1301	452	849	608	241	1409
1798 01	4	28	5457	1980	3477	3120	357	6613
1799 01	3	20	3966	438	3528	3127	401	3926
1800 01	3	20	3412	1068	2344	1864	480	4251
1801 01	3	18	2229	1137	1092	974	118	3522
1802 01	3	20	5480	2270	3210	2456	754	3734
1803 01	3	20	4278	1731	2547	2323	224	4068
1804 01	3	20	4402	1548	2854	2552	302	4063
1805 01	3	20	4130	1456	2674	2375	299	4063
1806 02	6	24	4175	1516	2659	2424	235	5549
1807 01	3	20	3262	277	2985	2672	313	3638
1808 01	3	20	3194	419	2775	2526	249	3640
1809 01	3	18	3884	591	3293	3016	277	3640
1810 01	3	18	4413	1195	3218	3023	195	3368
1811 01	3	16	2554	712	1842	1649	193	2386
1812 01	3	16	2281	470	1811	1620	191	2386
1813 01	3	18	2360	277	2083	1875	208	1875
1814 01	4 1/3	26	3188	543	2645	2167	478	6480
1815 01	4 1/3	26	7059	1285	5774	5297	477	6563

54. GYALOGEZRED

alapítva: 1655, császári szolgálatba véve: 1661

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2842	1145	1697	1544	153	2809
1794 01	3	18	4291	1046	3245	2972	273	4249
1795 01	2	14	3319	519	2800	2585	215	3041
1796 01	2	16	3364	937	2427	2256	171	3480
1797 01	1	8	3008	664	2344	2154	190	3080
1798 01	4	24	4650	1377	3273	3090	183	4496
1799 01	4	22	4361	303	4058	3811	247	4250
1800 01	4	22	4723	897	3826	3636	190	4250
1801 01	4	22	4509	1135	3374	3264	110	4250
1802 01	3	20	4366	1647	2719	2523	196	3732
1803 01	3	20	3340	1201	2139	1932	207	3348
1804 01	3	20	3430	1323	2107	1891	216	3341
1805 01	3	20	3397	1480	1917	1805	112	3341
1806 02	6	26	3793	566	3227	1723	1504	6114
1807 01	3	20	3802	855	2947	2769	178	3318
1808 01	3	20	3785	666	3119	2910	209	3318
1809 01	3	18	3423	526	2897	2728	169	3318
1810 01	3	18	6062	3252	2810	2701	109	3046
1811 01	2	12	3881	2671	1210	1066	144	1658
1812 01	2	12	3314	2202	1112	961	151	1655
1813 01	2	12	3488	2423	1065	949	116	1660
1814 01	6 1/3	38	6634	2895	3739	2865	874	7576
1815 01	5	30	6540	1965	4575	4296	279	6085

55. GYALOGEZRED

alapítva: 1742
feloszlata: 1809

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: vallon, 1802-től: galíciai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	2623	249	2374	2181	193	3137
1794 01	3	18	2571	814	1757	1461	296	3101
1795 01	2	12	1398	603	795	736	59	3088
1796 01	2	12	1176	510	666	618	48	3088
1797 01	2	10	853	242	611	548	63	3087
1798 01	1	8	776	174	602	549	53	1298
1799 01	3	20	2663	156	2507	2171	336	3054
1800 01	2	12	1862	402	1460	1205	255	1869
1801 01	3	18	2544	669	1875	1718	157	3241
1802 01	3	20	2803	551	2252	2103	149	3012
1803 01	3	20	2668	520	2148	1942	206	3348
1804 01	3	20	2671	502	2169	1982	187	3341
1805 01	3	20	3237	1246	1991	1860	131	3341
1806 02	6	26	3723	944	2779	1683	1096	6114
1807 01	3	20	3310	639	2671	2353	318	3318
1808 01	3	20	3433	260	3173	2985	188	3318
1809 01	3	18	3472	296	3176	2860	316	3318

56. GYALOGEZRED

alapítva: 1684

szervezeti típus: német
szevezeti altípus: morva

létszám adatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	2801	1096	1705	1526	179	2808
1794 01	3	18	4174	1243	2931	2651	280	3493
1795 01	3	20	4027	977	3050	2761	289	4105
1796 01	3	20	4046	802	3244	3068	176	4105
1797 01	1	8	1835	510	1325	1094	231	1890
1798 01	4	22	4692	1764	2928	2601	327	4263
1799 01	4	24	4204	613	3591	3131	460	4524
1800 01	4	22	4559	915	3644	3329	315	4250
1801 01	4	22	4598	809	3789	3453	336	4250
1802 01	3	20	4544	1079	3465	3277	188	3732
1803 01	3	20	3300	1468	1832	1661	171	3348
1804 01	3	20	3200	1331	1869	1705	164	3341
1805 01	3	20	3198	1330	1868	1732	136	3341
1806 02	6	26	4808	2000	2808	2603	205	6114
1807 01	3	20	3211	314	2897	2743	154	3318
1808 01	3	20	3672	528	3144	2947	197	3318
1809 01	3	18	3325	334	2991	2765	226	3318
1810 01	3	18	4933	2206	2727	2362	365	3046
1811 01	2	12	3071	1836	1235	1080	155	1660
1812 01	2	12	2514	1453	1061	919	142	1660
1813 01	2	12	2276	271	2005	1887	118	2190
1814 01	6 1/6	37	6558	2329	4229	3369	860	7800
1815 01	5	30	6979	1970	5009	4730	279	6085

57. GYALOGEZRED

alapítva: 1688

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: cseh, 1807-től: morva

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	20	3194	774	2420	2310	110	3255
1794 01	3	18	4469	545	3924	3604	320	4260
1795 01	3	20	4326	817	3509	3193	316	4144
1796 01	3	20	4720	1130	3590	3422	168	4174
1797 01	1	8	1813	567	1246	1176	70	1892
1798 01	4	22	4575	1409	3166	2971	195	4151
1799 01	4	24	4446	1055	3391	3029	362	4524
1800 01	4	24	4432	720	3712	3364	348	4528
1801 01	4	22	3083	1705	1378	1281	97	4250
1802 01	3	20	2221	624	1597	1525	72	3732
1803 01	3	20	3108	1254	1854	1721	133	3348
1804 01	3	20	3126	1186	1940	1811	129	3341
1805 01	3	20	3236	1214	2022	1868	154	3341
1806 02	6	26	4145	492	3653	2650	1003	6114
1807 01	3	20	4155	444	3711	3354	357	3318
1808 01	3	20	3950	349	3601	3406	195	3318
1809 01	3	18	3597	400	3197	2997	200	3318
1810 01	3	18	4905	2291	2614	2077	537	3046
1811 01	2	12	2744	1607	1137	952	185	1660
1812 01	2	12	2368	1306	1062	875	187	1660
1813 01	2	12	1800	662	1138	968	170	1660
1814 01	6 1/6	37	6959	1795	5164	4745	419	7800
1815 01	5	30	5918	1686	4232	3818	414	6085

58. GYALOGEZRED

alapítva: 1757, császári szolgálatba véve: 1763

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: vallon, 1802-től: galíciai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	2864	140	2724	2455	269	3136
1794 01	3	18	1886	414	1472	1269	203	3135
1795 01	2	12	1055	450	605	509	96	3135
1796 01	1	6	822	258	564	492	72	1183
1797 01	1	6	671	153	518	451	67	1183
1798 01	1	8	643	81	562	480	82	1415
1799 01	3	20	2507	244	2263	1891	372	3081
1800 01	2	12	1492	151	1341	1027	314	1868
1801 01	3	18	2147	715	1432	1301	131	3211
1802 01	3	20	2259	481	1778	1635	143	3012
1803 01	3	20	2488	606	1882	1687	195	3348
1804 01	3	20	2380	550	1830	1624	206	3341
1805 01	3	20	3384	1416	1968	1813	155	3341
1806 02	6	26	2351	1605	746	724	22	6114
1807 01	3	20	3218	793	2425	2312	113	3318
1808 01	3	20	3364	336	3028	2833	195	3318
1809 01	3	18	3334	615	2719	2517	202	3318
1810 01	3	18	4062	1675	2387	2122	265	3046
1811 01	2	12	3550	846	2704	2506	198	1660
1812 01	2	12	2624	1564	1060	895	165	1660
1813 01	3	20	3320	500	2820	2509	311	4119
1814 01	5 1/6	31	4950	1278	3672	3408	264	6306
1815 01	4	24	6565	1722	4843	4301	542	5321

59. GYALOGEZRED

alapítva: 1682

szervezeti típus: német
szervezeti altípus: alsó-ausztriai

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	3	18	2440	1090	1350	1077	273	2310
1794 01	3	18	3486	1067	2419	1794	625	3514
1795 01	3	20	3220	1064	2156	1908	248	4246
1796 01	3	20	4055	875	3180	2696	484	4246
1797 01	3	20	2954	852	2102	1726	376	3459
1798 01	3	22	4121	990	3131	2900	231	4483
1799 01	3	22	3904	330	3574	3081	493	4565
1800 01	3	20	3639	1955	1684	1392	292	4246
1801 01	3	20	3095	1426	1669	1463	206	4247
1802 01	3	20	3186	1287	1899	1713	186	3732
1803 01	3	20	3251	1337	1914	1781	133	3348
1804 01	3	20	3309	1275	2034	1796	238	3341
1805 01	3	20	3230	1485	1745	1673	72	3341
1806 02	6	24	3254	669	2585	2468	117	4653
1807 01	3	20	3158	282	2876	2712	164	3318
1808 01	3	20	3622	353	3269	3134	135	3318
1809 01	3	18	3651	1007	2644	2455	189	3318
1810 01	3	18	2322	938	1384	610	774	3046
1811 01	2	12	1787	712	1075	920	155	1660
1812 01	2	12	1712	690	1022	886	136	1660
1813 01	2	12	1940	931	1009	873	136	1660
1814 01	6 1/3	38	6873	1909	4964	3699	1265	7576
1815 01	5	30	7225	2676	4549	4189	360	6085

60. GYALOGEZRED

alapítva: 1798

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1799 01	3	20	3748	444	3304	3095	209	3905
1800 01	3	20	2697	777	1920	1657	263	4246
1801 01	2	14	2877	1046	1831	1627	204	3079
1802 01	3	20	4960	1250	3710	3438	272	3732
1803 01	3	20	4790	2121	2669	2426	243	4068
1804 01	3	20	4447	2722	1725	1518	207	4061
1805 01	3	20	4059	2272	1787	1610	177	4061
1806 02	6	24	2954	1049	1905	1127	778	5549
1807 01	3	20	2852	399	2453	2250	203	3638
1808 01	3	20	2830	536	2294	2143	151	3638
1809 01	3	18	3529	624	2905	2710	195	3638
1810 01	3	18	5576	2493	3083	2731	352	3366
1811 01	3	16	3122	613	2509	2242	267	2384
1812 01	3	16	2610	337	2273	2023	250	2384
1813 01	3	18	2807	854	1953	1838	115	2448
1814 01	4 1/3	26	3919	1613	2306	2175	131	6478
1815 01	4 1/3	26	5864	1008	4856	4713	143	6561

61. GYALOGEZRED

alapítva: 1798

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1799 01	3	20	3604	1002	2602	2305	297	3923
1800 01	3	22	4160	977	3183	2491	692	4524
1801 01	3	20	4500	1391	3109	3033	76	3795
1802 01	3	20	4103	1129	2974	2668	306	3732
1803 01	3	20	3842	1832	2010	1786	224	4068
1804 01	3	20	3769	2037	1732	1516	216	4061
1805 01	3	20	3794	2442	1352	1091	261	4061
1806 02	6	24	4260	1540	2720	2638	82	5549
1807 01	3	20	3168	1204	1964	1870	94	3638
1808 01	3	20	2900	166	2734	2423	311	3638
1809 01	3	18	3486	232	3254	2954	300	3638
1810 01	3	18	5624	2882	2742	2173	569	3366
1811 01	3	16	2528	456	2072	1742	330	2382
1812 01	3	16	2413	406	2007	1769	238	2379
1813 01	3	18	2460	218	2242	1974	268	1974
1814 01	3 1/3	20	4471	1109	3362	2687	675	5239
1815 01	4 1/3	26	7774	2385	5389	4264	1125	6561

62. GYALOGEZRED

alapítva: 1798

szervezeti típus: magyar
szervezeti altípus: magyar

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1799 01	3	20	3691	398	3293	2989	304	3906
1800 01	3	22	3476	467	3009	2369	640	4527
1801 01	3	22	3682	655	3027	2576	451	4527
1802 01	3	20	3543	1186	2357	2158	199	3803
1803 01	3	20	3975	2038	1937	1741	196	4068
1804 01	3	20	3676	1677	1999	1801	198	4061
1805 01	3	20	3579	1715	1864	1716	148	4061
1806 02	6	24	4313	1881	2432	2005	427	5549
1807 01	3	20	3483	224	3259	2999	260	3638
1808 01	3	20	3727	525	3202	2877	325	3638
1809 01	3	18	3584	392	3192	2788	404	3638
1810 01	2	12	2455	888	1567	1155	412	2542
1811 01	3	16	2586	451	2135	1889	246	2384
1812 01	3	16	2370	267	2103	1780	323	2384
1813 01	3	18	2586	274	2312	1965	347	2384
1814 01	3 1/3	20	3392	571	2821	2165	656	5239
1815 01	4 1/3	26	5635	754	4881	4204	677	6561

63. GYALOGEZRED

alapítva: 1799

szervezeti típus: német

szevezeti altípus: vallon, 1802-től: itáliai, 1807-től: galíciai

létszámadatak:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1800 01	3	20	2553	906	1647	1511	136	3824
1801 01	3	20	1864	623	1241	1154	87	3801
1802 01	3	20	3312	146	3166	2903	263	3732
1803 01	3	20	3216	664	2552	2331	221	3348
1804 01	3	20	3140	896	2244	1960	284	3341
1805 01	3	20	3551	1095	2456	2086	370	3341
1806 02	6	24	3423	1110	2313	2082	231	5539
1807 01	3	20	2830	735	2095	1912	183	3318
1808 01	3	20	3610	254	3356	2868	488	3318
1809 01	3	18	3400	846	2554	2394	160	3318
1810 01	2	12	3087	966	2121	1856	265	2302
1811 01	2	12	3396	950	2446	2079	367	1658
1812 01	2	12	2495	1389	1106	983	123	1660
1813 01	3	18	1852	288	1564	1317	247	2060
1814 01	5 1/6	31	5453	1416	4037	3473	564	6306
1815 01	4	24	6033	1725	4308	3982	326	5321

64. GYALOGEZRED (VADÁSZEZRED)

alapítva: 1801

szervezeti típus: vadászezred

létszámadatok:

	zászlóalj	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	3	18	1865	282	1583	1464	119	2516
1803 01	3	18	2425	525	1900	1596	304	2586
1804 01	3	18	2495	556	1939	1586	353	2580
1805 01	3	18	2621	894	1727	1601	126	2580
1806 02	3	12	875	132	743	708	35	1734
1807 01	4	24	2312	174	2138	2054	84	2586
1808 01	3	18	3325	260	3065	2962	103	2586

7.2. A HATÁRŐR GYALOGEZREDEK LÉTSZÁMADATAI, 1802-1815

1. (60.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: likkai

alapítva: 1746, feloszlata: 1809, újjáalapítva: 1813

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	3091	243	2848	2714	134	3010
1803 01	2	2956	208	2748	2607	141	3010
1804 01	2	2718	920	1798	1676	122	2717
1805 01	2	2714	734	1980	1838	142	2717
1806 02	4	2866	411	2455	2327	128	3431
1807 01	2	2680	444	2236	2082	154	2545
1808 01	2	2625	572	2053	1914	139	2545
1809 01	2	2596	790	1806	1629	177	2570
1814 01	2	2381	821	1560	1466	94	2648
1815 01	2	2369	1147	1222	1038	184	2677

2. (61.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: otocsáci

alapítva: 1746, feloszlata: 1809, újjáalapítva: 1813

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	2980	10	2970	2475	495	3010
1803 01	2	2709	13	2696	2547	149	3010
1804 01	2	2711	855	1856	1711	145	2717
1805 01	2	2643	736	1907	1655	252	2717
1806 02	4	3198	498	2700	2206	494	3431
1807 01	2	2680	408	2272	2100	172	2545
1808 01	2	2619	454	2165	2006	159	2545
1809 01	2	2616	528	2088	1933	155	2570
1814 01	2	2373	475	1898	1816	82	2648
1815 01	2	2345	1074	1271	1107	164	2677

3. (62.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: ogulini

alapítva: 1746, feloszlata: 1809, újjáalapítva: 1813

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	3178	661	2517	2427	90	3010
1803 01	2	3006	15	2991	2947	44	3010
1804 01	2	2692	758	1934	1856	78	2717
1805 01	2	2716	495	2221	2140	81	2717
1806 02	4	3456	787	2669	2016	653	3431
1807 01	2	2625	310	2315	2176	139	2545
1808 01	2	2584	336	2248	2125	123	2545
1809 01	2	2554	425	2129	2000	129	2570
1814 01	2	2659	957	1702	1667	35	2648
1815 01	2	2592	1061	1531	1383	148	2677

4. (63.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: szluini

alapítva: 1746, feloszlata: 1809, újjáalapítva: 1813

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	3001	680	2321	2191	130	3010
1803 01	2	2906	317	2589	2510	79	3010
1804 01	2	2704	783	1921	1795	126	2717
1805 01	2	2680	811	1869	1750	119	2717
1806 02	4	3301	767	2534	2163	371	3431
1807 01	2	2689	608	2081	1965	116	2545
1808 01	2	2633	461	2172	2049	123	2545
1809 01	2	2617	479	2138	2016	122	2570
1814 01	2	3006	605	2401	2348	53	2648
1815 01	2	2583	316	2267	2082	185	2677

5. (64.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: varasd-kőrösi

alapítva: 1749

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	2955	12	2943	2894	49	3010
1803 01	2	2987	8	2979	2885	94	3010
1804 01	2	2626	1028	1598	1469	129	2717
1805 01	2	2596	1076	1520	1412	108	2717
1806 02	4	3374	456	2918	2556	362	3431
1807 01	2	2738	85	2653	2560	93	2545
1808 01	2	2699	25	2674	2540	134	2545
1809 01	2	2679	32	2647	2545	102	2570
1810 01	2	2811	162	2649	2506	143	2570
1811 01	2	2792	9	2783	2707	76	2570
1812 01	2	2635	8	2627	2505	122	2570
1813 01	2	2721	503	2218	2131	87	2728
1814 01	3 1/6	4413	2625	1788	1649	139	4378
1815 01	2	2600	726	1874	1746	128	2677

6. (65.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: varasd-szentgyörgyi

alapítva: 1749

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	2907	17	2890	2757	133	3010
1803 01	2	2928	9	2919	2782	137	3010
1804 01	2	2627	1056	1571	1446	125	2717
1805 01	2	2583	1105	1478	1313	165	2717
1806 02	4	2881	106	2775	2479	296	3431
1807 01	2	2671	10	2661	2581	80	2545
1808 01	2	2633	27	2606	2523	83	2545
1809 01	2	2624	40	2584	2417	167	2570
1810 01	2	2867	533	2334	2184	150	2570
1811 01	2	2758	167	2591	2438	153	2570
1812 01	2	2632	171	2461	2292	169	2570
1813 01	2	2862	720	2142	2007	135	2728
1814 01	3	3818	685	3133	2946	187	4087
1815 01	2	2614	406	2208	2052	156	2677

7. (66.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: brodi

alapítva: 1747

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	2967	524	2443	2345	98	3010
1803 01	2	2998	541	2457	2375	82	3010
1804 01	2	2767	1006	1761	1664	97	2717
1805 01	2	2753	1006	1747	1647	100	2717
1806 02	4	3365	933	2432	2181	251	3431
1807 01	2	2596	545	2051	1968	83	2545
1808 01	2	2585	16	2569	2495	74	2545
1809 01	2	2565	26	2539	2471	68	2570
1810 01	2	4911	419	4492	5534	258	2570
1811 01	2	2692	17	2675	2492	183	2570
1812 01	2	2640	15	2625	2476	149	2570
1813 01	2	2690	58	2632	2496	136	2580
1814 01	3	3872	617	3255	3107	148	4054
1815 01	2	2618	219	2399	2234	165	2677

8. (67.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: péterváradi

alapítva: 1747

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	2992	527	2465	2356	109	3010
1803 01	2	2989	538	2451	2353	98	3010
1804 01	2	2761	1048	1713	1600	113	2717
1805 01	2	2748	1042	1706	1586	120	2717
1806 02	4	3410	815	2595	2072	523	3431
1807 01	2	2635	558	2077	1955	122	2545
1808 01	2	2653	11	2642	2535	107	2545
1809 01	2	2626	18	2608	2511	97	2570
1810 01	2	6247	376	5871	5530	341	2570
1811 01	2	2756	33	2723	2548	175	2570
1812 01	2	2626	15	2611	2423	188	2570
1813 01	2	2690	19	2671	2493	178	2593
1814 01	3 1/6	4032	831	3201	3038	163	4378
1815 01	2	2834	251	2583	2445	138	2677

9. (68.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: gradiskai

alapítva: 1747

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	2996	541	2455	2330	125	3010
1803 01	2	2982	566	2416	2249	167	3010
1804 01	2	2749	1085	1664	1519	145	2717
1805 01	2	2714	1054	1660	1504	156	2717
1806 02	4	2758	551	2207	2020	187	3431
1807 01	2	2625	626	1999	1915	84	2545
1808 01	2	2566	13	2553	2468	85	2545
1809 01	2	2653	17	2636	2449	187	2570
1810 01	2	5791	717	5074	4815	259	2570
1811 01	2	2755	32	2723	2525	198	2570
1812 01	2	2635	18	2617	2407	210	2570
1813 01	2	2614	19	2595	2443	152	2443
1814 01	3	4169	834	3335	3184	151	4054
1815 01	2	2640	164	2476	2312	164	2677

10. (69.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: 1. báni
alapítva: 1750

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	2396	322	2074	1927	147	3010
1803 01	2	2381	363	2018	1869	149	3010
1804 01	2	2684	843	1841	1683	158	2717
1805 01	2	2644	1091	1553	1387	166	2717
1806 02	4	3277	569	2708	2309	399	3431
1807 01	2	2624	337	2287	2112	175	2545
1808 01	2	2571	350	2221	2101	120	2545
1809 01	2	2572	378	2194	2079	115	2570
1814 01	2	2375	363	2012	1958	54	2648
1815 01	2	2508	645	1863	1712	151	2677

11. (70.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: 2. báni
alapítva: 1750

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	2547	14	2533	2379	154	3010
1803 01	2	2450	326	2124	1985	139	3010
1804 01	2	2730	818	1912	1772	140	2717
1805 01	2	2666	1239	1427	1266	161	2717
1806 02	4	2599	337	2262	1986	276	3431
1807 01	2	2640	313	2327	2174	153	2545
1808 01	2	2620	325	2295	2151	144	2545
1809 01	2	2596	373	2223	2117	106	2570
1814 01	2	2378	568	1810	1703	107	2648
1815 01	2	2470	1033	1437	1258	179	2677

12. (71.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: német-bánáti

alapítva: 1765

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	3009	21	2988	2550	438	3010
1803 01	2	2921	18	2903	2466	437	3010
1804 01	2	2734	518	2216	2045	171	2717
1805 01	2	2691	485	2206	2018	188	2717
1806 02	4	3030	201	2829	2698	131	3431
1807 01	2	2671	36	2635	2462	173	3431
1808 01	2	2605	25	2580	2469	111	3431
1809 01	2	2566	40	2526	2461	65	2570
1810 01	2	5834	601	5233	5061	172	2570
1811 01	2	2706	41	2665	2541	124	2570
1812 01	2	2623	45	2578	2437	141	2570
1813 01	2	2609	47	2562	2445	117	2570
1814 01	3	3523	1515	2008	1914	94	4083
1815 01	2	2626	23	2603	2463	140	2677

13. (72.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: oláh-illír

alapítva: 1766

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	3073	541	2532	2241	291	3010
1803 01	2	3017	606	2411	2270	141	3010
1804 01	2	2727	1029	1698	1577	121	2717
1805 01	2	2663	954	1709	1560	149	2717
1806 02	4	4674	737	3937	3591	346	3431
1807 01	2	2676	897	1779	1636	143	3431
1808 01	2	2581	14	2567	2406	161	3431
1809 01	2	2525	11	2514	2342	172	2602
1810 01	2	5161	580	4581	4183	398	2572
1811 01	2	2636	27	2609	2439	170	2572
1812 01	2	2629	3	2626	2403	223	2604
1813 01	2	2626	27	2599	2408	191	2604
1814 01	3	3663	1015	2648	2507	141	4083
1815 01	2	2617	177	2440	2236	204	2677

14. (73.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: 1. székely

alapítva: 1762

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	3039	404	2635	2519	116	3028
1803 01	2	3106	304	2802	2711	91	3028
1804 01	2	3119	350	2769	2683	86	2838
1805 01	2	3174	455	2719	2619	100	2838
1806 02	4	3437	812	2625	2339	286	3805
1807 01	2	2349	688	1661	1582	79	2231
1808 01	2	3017	937	2080	1969	111	2231
1809 01	2	2292	793	1499	1398	101	2264
1810 01	2	2468	809	1659	1297	362	2264
1811 01	2	2293	451	1842	1702	140	2264
1812 01	2	2287	566	1721	1588	133	2264
1813 01	3	3124	198	2926	2770	156	3162
1814 01	3	3046	598	2448	2276	172	3127
1815 01	2	2334	463	1871	1370	501	2387

15. (74.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: 2. székely

alapítva: 1762

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	3387	106	3281	3230	51	3028
1803 01	2	3300	297	3003	2902	101	3028
1804 01	2	3316	538	2778	2716	62	2838
1805 01	2	3434	574	2860	2790	70	2838
1806 02	4	3691	242	3449	3287	162	3805
1807 01	2	3090	667	2423	2312	111	2231
1808 01	2	3291	887	2404	2258	146	2231
1809 01	2	2294	663	1631	1487	144	2264
1810 01	1	2030	674	1356	1280	76	1114
1811 01	2	2323	313	2010	1913	97	2264
1812 01	2	2278	381	1897	1786	111	2264
1813 01	3	3153	451	2702	2600	102	3162
1814 01	3	2966	847	2119	2038	81	3127
1815 01	2	2332	362	1970	1807	163	2387

16. (75.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: 1. oláh

alapítva: 1762

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	2522	286	2236	2149	87	3028
1803 01	2	2597	331	2266	2185	81	3028
1804 01	2	2703	342	2361	2261	100	2838
1805 01	2	2799	328	2471	2357	114	2838
1806 02	4	3022	574	2448	2290	158	3805
1807 01	2	2358	817	1541	1439	102	2231
1808 01	2	2253	664	1589	1481	108	2231
1809 01	2	2273	683	1590	1493	97	2264
1810 01	2	2537	782	1755	1620	135	2264
1811 01	2	2188	304	1884	1758	126	2264
1812 01	2	2222	320	1902	1785	117	2264
1813 01	3	3108	629	2479	2393	86	3162
1814 01	3	2697	1327	1370	1260	110	3127
1815 01	2	1969	574	1395	1321	74	2352

17. (76.) HATÁRŐR-GYALOGEZRED

neve: 2. oláh

alapítva: 1762

létszámadatok:

	zászlóalj	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	2	2871	127	2744	2605	139	3028
1803 01	2	3111	114	2997	2936	61	3028
1804 01	2	3230	168	3062	3008	54	2838
1805 01	2	3281	169	3112	3055	57	2838
1806 02	4	3989	391	3598	3480	118	3805
1807 01	2	2544	472	2072	1977	95	2231
1808 01	2	2562	483	2079	1964	115	2231
1809 01	2	2249	431	1818	1672	146	2264
1810 01	2	3227	697	2530	2195	335	2264
1811 01	2	2343	199	2144	1963	181	2264
1812 01	2	2295	202	2093	1960	133	2264
1813 01	3	3106	375	2731	2599	132	3162
1814 01	3	2797	1013	1784	1700	84	3127
1815 01	2	2349	224	2125	2022	103	2352

TITELI SAJKÁS ZÁSZLÓALJ

alapítva:

létszámadatok:

	század	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	5	1109	9	1100	1056	44	1109
1803 01	5	1103	54	1049	992	57	1110
1804 01	5	1111	334	777	728	49	1111
1805 01	5	1107	354	753	685	68	1111
1806 02	5	1102	186	916	863	53	1113
1807 01	5	1046	92	954	897	57	1048
1808 01	5	1043	8	1035	976	59	1048
1809 01	6	1291	37	1254	1179	75	1290
1810 01	6	2162	11	2151	2021	130	1293
1811 01	6	1320	38	1282	1207	75	1298
1812 01	6	1308	46	1262	1171	91	1287
1813 01	6	1305	59	1246	1162	84	1162
1814 01	6	1370	50	1320	1222	98	1150
1815 01	6	1289	168	1121	1058	63	1289

7.3. A LOVASEZREDEK LÉTSZÁMADATAI, 1791-1815

7.3.1. AZ 1815-BEN LÉTEZŐ LOVASEZREDEK

1. VÉRTESEZRED

alapítva: 1768

csapatnem: karabélyos, 1798-tól: vértés

számozás: 1768-tól: 15., 1780-tól: 13., 1789-től: 6., 1798-tól: 1.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	1539	185	1354	1200	154	1434
1792 01	4	8	1388	147	1241	1151	90	1374
1794 01	4,5	9	1538	193	1345	1084	261	1604
1795 01	4,5	9	1535	74	1461	1298	163	1604
1796 01	4,5	9	1600	147	1453	1211	242	1604
1797 01	4,5	9	1642	235	1407	1156	251	1604
1798 01	4,5	9	1548	82	1466	1391	75	1604
1799 01	3,5	7	1133	40	1093	1018	75	1163
1800 01	3,5	7	1148	225	923	848	75	1163
1801 01	3,5	7	1225	208	1017	944	73	1163
1802 01	3	6	1060	83	977	825	152	1024
1803 01	4	8	1176	91	1085	966	119	1532
1804 01	4	8	1052	211	841	661	180	1532
1805 01	4	8	1322	324	998	556	442	1532
1806 02	4,5	9	1349	392	957	722	235	1391
1807 01	3	6	1138	296	842	702	140	922
1808 01	3	6	1031	121	910	772	138	919
1809 01	3	6	953	60	893	715	178	919
1810 01	3	6	1400	374	1026	841	185	919
1811 01	3	6	1044	241	803	695	108	799
1812 01	3	6	1082	257	825	722	103	799
1813 01	3	6	1160	385	775	635	140	799
1814 01	3,5	7	1203	347	856	701	155	1267
1815 01	3,5	7	1243	109	1134	874	260	1267

2. VÉRTESEZRED

alapítva: 1672

csapatnem: vértés

számozás: 1768-tól: 29., 1780-tól: 23., 1789-től: 29., 1798-tól: 2.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	3	6	1112	166	946	843	103	1059
1792 01	3	6	1000	160	840	708	132	1023
1794 01	3,5	7	1144	40	1104	1017	87	1163
1795 01	3,5	7	1146	48	1098	967	131	1163
1796 01	3,5	7	1170	54	1116	1036	80	1163
1797 01	3,5	7	1211	172	1039	921	118	1163
1798 01	3,5	7	1159	83	1076	1003	73	1163
1799 01	3,5	7	1079	41	1038	979	59	1163
1800 01	3,5	7	1102	201	901	817	84	1163
1801 01	3,5	7	1075	237	838	735	103	1163
1802 01	3	6	1102	122	980	878	102	1024
1803 01	4	8	1423	376	1047	912	135	1532
1804 01	4	8	1352	308	1044	915	129	1532
1805 01	4	8	1404	350	1054	908	146	1532
1806 02	4,5	9	1078	309	769	527	242	1391
1807 01	3	6	1161	254	907	762	145	922
1808 01	3	6	1004	140	864	755	109	919
1809 01	3	6	977	126	851	734	117	919
1810 01	3	6	1290	369	921	787	134	919
1811 01	3	6	962	230	732	648	84	799
1812 01	3	6	1087	249	838	707	131	799
1813 01	3	6	1139	384	755	622	133	799
1814 01	3,5	7	1300	408	892	715	177	1267
1815 01	3,5	7	1358	130	1228	921	307	1267

3. VÉRTESEZRED

alapítva: 1768

csapatnem: karabélyos, 1798-tól: vértés
számozás: 1768-tól: 5., 1798-tól: 3.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	1591	268	1323	1240	83	1434
1792 01	4	8	1435	155	1280	1196	84	1374
1794 01	4,5	9	1497	42	1455	1291	164	1602
1795 01	4,5	9	1567	25	1542	1417	125	1602
1796 01	4,5	9	1633	165	1468	1369	99	1604
1797 01	4,5	9	1623	146	1477	1361	116	1604
1798 01	4,5	9	1599	66	1533	1427	106	1604
1799 01	3,5	7	1163	12	1151	1066	85	1160
1800 01	3,5	7	1079	117	962	869	93	1163
1801 01	3,5	7	1167	118	1049	991	58	1163
1802 01	3	6	1044	115	929	892	37	1024
1803 01	4	8	1340	241	1099	1000	99	1532
1804 01	4	8	1255	199	1056	935	121	1532
1805 01	4	8	1466	361	1105	985	120	1532
1806 02	4,5	9	1658	562	1096	682	414	1391
1807 01	3	6	1465	574	891	822	69	922
1808 01	3	6	1325	466	859	781	78	919
1809 01	3	6	960	155	805	688	117	919
1810 01	3	6	1202	98	1104	877	227	919
1811 01	3	6	1102	280	822	715	107	799
1812 01	3	6	1066	257	809	641	168	799
1813 01	3	6	1153	283	870	693	177	799
1814 01	3,5	7	1142	260	882	726	156	1267
1815 01	3,5	7	1331	84	1247	979	268	1267

4. VÉRTESEZRED

alapítva: 1672

csapatnem: vértés

számozás: 1768-tól: 12., 1780-tól: 10., 1789-től: 12., 1798-tól: 4.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	3	6	1181	402	779	719	60	1059
1792 01	3	6	1039	199	840	778	62	1023
1794 01	3,5	7	1302	106	1196	1064	132	1163
1795 01	3,5	7	1347	72	1275	1011	264	1163
1796 01	3,5	7	1296	145	1151	996	155	1163
1797 01	3,5	7	1316	368	948	855	93	1143
1798 01	3	6	1073	42	1031	966	65	1026
1799 01	3,5	7	1192	77	1115	1012	103	1373
1800 01	3,5	7	1118	414	704	561	143	1163
1801 01	3,5	7	1292	201	1091	901	190	1163
1802 01	3	6	1213	74	1139	977	162	1024
1803 01	4	8	1520	423	1097	930	167	1532
1804 01	4	8	1394	374	1020	912	108	1532
1805 01	4	8	1396	349	1047	897	150	1532
1806 02	4,5	9	924	270	654	431	223	1391
1807 01	3	6	1245	207	1038	693	345	922
1808 01	3	6	1104	166	938	770	168	919
1809 01	3	6	981	68	913	799	114	919
1810 01	3	6	1287	539	748	505	243	919
1811 01	3	6	926	150	776	663	113	799
1812 01	3	6	892	101	791	648	143	799
1813 01	3	6	1169	392	777	636	141	799
1814 01	3,5	7	1282	291	991	842	149	1267
1815 01	3,5	7	1250	66	1184	1000	184	1267

5. VÉRTESEZRED

alapítva: 1721

csapatnem: vértés

számozás: 1768-tól: 14., 1780-tól: 12., 1789-től: 14., 1798-tól: 9., 1802-től: 5.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	3	6	1063	143	920	823	97	1059
1792 01	3	6	1010	62	948	846	102	1023
1794 01	3,5	7	1312	142	1170	1023	147	1163
1795 01	3,5	7	1318	201	1117	886	231	1163
1796 01	3,5	7	1303	317	986	852	134	1163
1797 01	3,5	7	1339	494	845	745	100	1163
1798 01	3,5	7	1293	238	1055	882	173	1163
1799 01	3,5	7	1222	49	1173	1027	146	1163
1800 01	3,5	7	1282	278	1004	877	127	1163
1801 01	3,5	7	1283	286	997	800	197	1163
1802 01	3	6	1100	140	960	882	78	1024
1803 01	4	8	1397	349	1048	905	143	1532
1804 01	4	8	1364	320	1044	915	129	1532
1805 01	4	8	1435	456	979	848	131	1532
1806 02	4,5	9	1284	294	990	757	233	1391
1807 01	3	6	1190	410	780	711	69	922
1808 01	3	6	989	114	875	761	114	919
1809 01	3	6	954	141	813	742	71	919
1810 01	3	6	1178	306	872	800	72	919
1811 01	3	6	962	104	858	753	105	799
1812 01	3	6	1023	158	865	662	203	799
1813 01	3	6	1061	484	577	440	137	799
1814 01	3,5	7	1124	362	762	618	144	1267
1815 01	3,5	7	1121	128	993	851	142	1267

6. VÉRTESEZRED

alapítva: 1701

csapatnem: vértés

számozás: 1768-tól: 20., 1780-tól: 18., 1789-től: 20., 1798-tól: 10., 1802-től: 6.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	3	6	1242	134	1108	1021	87	1059
1792 01	3	6	1119	160	959	823	136	1023
1794 01	3,5	7	1173	139	1034	885	149	1163
1795 01	3,5	7	1197	58	1139	992	147	1163
1796 01	3,5	7	1181	77	1104	981	123	1163
1797 01	3,5	7	1227	127	1100	990	110	1163
1798 01	3,5	7	1207	189	1018	872	146	1163
1799 01	3,5	7	1204	17	1187	1108	79	1163
1800 01	3,5	7	1220	152	1068	944	124	1163
1801 01	3,5	7	1158	267	891	803	88	1163
1802 01	3	6	1173	102	1071	936	135	1024
1803 01	4	8	1507	450	1057	763	294	1532
1804 01	4	8	1392	316	1076	808	268	1532
1805 01	4	8	1404	360	1044	793	251	1532
1806 02	4,5	9	1346	659	687	546	141	1391
1807 01	3	6	1380	410	970	845	125	922
1808 01	3	6	1227	107	1120	833	287	919
1809 01	3	6	962	124	838	741	97	919
1810 01	3	6	1400	182	1218	936	282	919
1811 01	3	6	907	91	816	661	155	799
1812 01	3	6	1075	185	890	689	201	799
1813 01	3	6	1047	209	838	638	200	799
1814 01	3,5	7	1262	420	842	648	194	1267
1815 01	3,5	7	1408	111	1297	931	366	1267

7. VÉRTESEZRED

alapítva: 1663

csapatnem: vértés

számozás: 1768-tól: 21., 1780-tól: 19., 1789-től: 21., 1798-tól: 7.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	3	6	1084	134	950	878	72	1059
1792 01	3	6	1037	130	907	820	87	1023
1794 01	3,5	7	1157	884	928	770	158	1163
1795 01	3,5	7	1140	254	886	799	87	1163
1796 01	3,5	7	1128	59	1069	966	103	1163
1797 01	3,5	7	1205	118	1087	969	118	1163
1798 01	3,5	7	1203	84	1119	1017	102	1163
1799 01	3,5	7	1168	75	1093	1007	86	1163
1800 01	3,5	7	1189	147	1042	907	135	1165
1801 01	3,5	7	1100	413	687	608	79	1163
1802 01	3	6	1155	67	1088	989	99	1024
1803 01	4	8	1516	460	1056	916	140	1532
1804 01	4	8	1435	433	1002	860	142	1532
1805 01	4	8	1426	276	1150	984	166	1532
1806 02	4,5	9	1395	432	963	600	363	1391
1807 01	3	6	1149	178	971	804	167	922
1808 01	3	6	923	116	807	731	76	919
1809 01	3	6	968	85	883	699	184	919
1810 01	3	6	1012	208	804	728	76	919
1811 01	3	6	876	143	733	631	102	799
1812 01	3	6	1088	250	838	602	236	799
1813 01	3	6	1061	203	858	682	176	799
1814 01	3,5	7	1165	315	850	717	133	1267
1815 01	3,5	7	1481	90	1391	1038	353	1267

8. VÉRTESEZRED

alapítva: 1619

csapatnem: vértés

számozás: 1768-tól: 4., 1798-tól: 8.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	3	6	1147	154	993	950	43	1026
1792 01	3	6	1071	99	972	932	40	1023
1794 01	3,5	7	1146	138	1008	879	129	1163
1795 01	3,5	7	1184	158	1026	907	119	1163
1796 01	3,5	7	1150	61	1089	958	131	1163
1797 01	3,5	7	1238	175	1063	1005	58	1138
1798 01	3,5	7	1196	792	404	312	92	1163
1799 01	3,5	7	1154	54	1100	1033	67	1163
1800 01	3,5	7	1197	287	910	860	50	1165
1801 01	3,5	7	1207	282	925	873	52	1163
1802 01	3	6	1121	98	1023	931	92	1024
1803 01	4	8	1429	386	1043	919	124	1532
1804 01	4	8	1330	292	1038	897	141	1532
1805 01	4	8	1411	308	1103	967	136	1532
1806 02	4,5	9	1289	395	894	499	395	1391
1807 01	3	6	1239	207	1032	806	226	922
1808 01	3	6	1113	87	1026	801	225	919
1809 01	3	6	972	107	865	757	108	919
1810 01	3	6	1207	293	914	769	145	919
1811 01	3	6	1105	319	786	683	103	799
1812 01	3	6	979	232	747	541	206	799
1813 01	3	6	1085	479	606	419	187	799
1814 01	3,5	7	1265	538	727	602	125	1267
1815 01	3,5	7	1240	92	1148	960	188	1267

1. DRAGONYOSEZRED

alapítva: 1682

csapatnem: vértés, 1779-től: dragonyos

számozás: 1768-tól: 26., 1780-tól: 20., 1789-től: 26., 1798-tól: 3., 1802-től: 1.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	1796	93	1703	1539	164	1561
1792 01	3	6	1080	144	936	833	103	1059
1794 01	3,5	7	1430	138	1292	1162	130	1439
1795 01	4,5	9	1914	789	1125	1039	86	1845
1796 01	3,5	7	1533	124	1409	1322	87	1440
1797 01	2,5	5	1195	115	1080	885	195	1033
1798 01	3,5	7	1556	248	1308	1209	99	1439
1799 01	3,5	7	1423	41	1382	1311	71	1439
1800 01	3,5	7	1422	172	1250	1142	108	1439
1801 01	3,5	7	1326	478	848	779	69	1439
1802 01	3	6	1194	76	1118	989	129	1060
1803 01	4	8	1373	344	1029	906	123	1532
1804 01	4	8	1288	178	1110	962	148	1532
1805 01	4	8	1443	368	1075	951	124	1532
1806 02	4,5	9	1411	845	566	438	128	1391
1807 01	3	6	1256	224	1032	838	194	922
1808 01	3	6	1110	78	1032	819	213	919
1809 01	3	6	962	133	829	676	153	919
1810 01	3	6	1477	394	1083	504	579	919
1811 01	3	6	1132	313	819	637	182	799
1812 01	3	6	1006	217	789	629	160	799
1813 01	3	6	1082	80	1002	653	349	1066
1814 01	3,5	7	1270	170	1100	972	128	1267
1815 01	3,5	7	1357	184	1173	1093	80	1267

2. DRAGONYOSEZRED

alapítva: 1701

csapatnem: dragonyos

számozás: 1768-tól: 39., 1780-tól: 32., 1789-től: 39., 1798-tól: 7., 1802-től: 2.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	1599	208	1391	1239	152	1561
1792 01	3	6	1067	72	995	897	98	1059
1794 01	3,5	7	1404	153	1251	1150	101	1439
1795 01	3,5	7	1425	130	1295	1213	82	1439
1796 01	3,5	7	1422	240	1182	1048	134	1439
1797 01	3,5	7	1544	133	1411	1180	231	1439
1798 01	3,5	7	1526	99	1427	1254	173	1439
1799 01	3,5	7	1475	60	1415	1310	105	1439
1800 01	3,5	7	1442	201	1241	1064	177	1439
1801 01	3,5	7	1496	595	901	695	206	1439
1802 01	3	6	1606	155	1451	987	464	1060
1803 01	4	8	1640	554	1086	952	134	1532
1804 01	4	8	1539	487	1052	904	148	1532
1805 01	4	8	1483	462	1021	873	148	1532
1806 02	4,5	9	1177	547	630	482	148	1391
1807 01	3	6	1328	254	1074	797	277	922
1808 01	3	6	1181	107	1074	791	283	919
1809 01	3	6	980	134	846	738	108	919
1810 01	3	6	1119	179	940	821	119	919
1811 01	3	6	909	142	767	616	151	799
1812 01	3	6	824	140	684	526	158	799
1813 01	3	6	1153	276	877	691	186	799
1814 01	3,5	7	1287	156	1131	1023	108	1267
1815 01	3,5	7	1170	165	1005	869	136	1267

3. DRAGONYOSEZRED

alapítva: 1688

csapatnem: dragoonos

számozás: 1768-tól: 38., 1780-tól: 31., 1789-től: 38., 1798-tól: 8., 1802-től: 3.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	1768	409	1359	1198	161	1561
1792 01	3	6	1568	516	1052	647	405	1059
1794 01	3	6	1405	468	937	712	225	1236
1795 01	3	6	1417	143	1274	1008	266	1236
1796 01	3	6	1415	907	508	461	47	1236
1797 01	5,5	11	2410	1217	1193	1019	174	2253
1798 01	3,5	7	1405	68	1337	1215	122	1439
1799 01	3,5	7	1423	25	1398	1280	118	1439
1800 01	3,5	7	1471	143	1328	1228	100	1441
1801 01	3,5	7	1472	394	1078	1003	75	1439
1802 01	3	6	1328	179	1149	1014	135	1060
1803 01	4	8	1454	558	896	717	179	1532
1804 01	4	8	1409	517	892	707	185	1532
1805 01	4	8	1475	408	1067	884	183	1532
1806 02	4,5	9	1311	331	980	858	122	1391
1807 01	3	6	1261	318	943	775	168	922
1808 01	3	6	1085	118	967	750	217	919
1809 01	3	6	944	125	819	674	145	919
1810 01	3	6	1508	618	890	753	137	919
1811 01	3	6	945	149	796	649	147	799
1812 01	3	6	967	139	828	656	172	799
1813 01	3	6	1068	79	989	710	279	1066
1814 01	3,5	7	1175	246	929	774	155	1267
1815 01	3,5	7	1247	184	1063	876	187	1267

4. DRAGONYOSEZRED

alapítva: 1733.

csapatnem: dragonyos, 1773-tól: svalizsér, 1798-tól: dragonyos
számozás: 1768-tól: 19., 1780-tól: 17., 1789-től: 19., 1798-tól: 14., 1802-től: 4.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	1688	391	1297	1175	122	1561
1792 01	3	6	1030	259	771	611	160	1059
1794 01	3,5	7	1413	362	1051	904	147	1439
1795 01	3,5	7	1447	355	1092	1001	91	1439
1796 01	3,5	7	1402	289	1113	1025	88	1439
1797 01	3,5	7	1547	196	1351	1181	170	1439
1798 01	3,5	7	1582	152	1430	1288	142	1441
1799 01	3,5	7	1501	106	1395	1228	167	1439
1800 01	3,5	7	1577	322	1255	1015	240	1441
1801 01	3,5	7	1451	472	979	840	139	1441
1802 01	3	6	1245	165	1080	992	88	1060
1803 01	4	8	1390	264	1126	961	165	1532
1804 01	4	8	1265	320	945	735	210	1532
1805 01	4	8	1454	496	958	759	199	1532
1806 02	4,5	9	1499	600	899	577	322	1391
1807 01	3	6	1182	239	943	805	138	922
1808 01	3	6	1019	83	936	742	194	919
1809 01	3	6	958	91	867	646	221	919
1810 01	3	6	980	273	707	443	264	919
1811 01	3	6	989	146	843	712	131	799
1812 01	3	6	1026	206	820	671	149	799
1813 01	3	7	1195	262	933	647	286	1267
1814 01	3,5	7	1163	480	683	577	106	1267
1815 01	3,5	7	1290	69	1221	1009	212	1267

5. DRAGONYOSEZRED

alapítva: 1682

csapatnem: dragonyos

számozás: 1768-tól: 9., 1780-tól: 7., 1789-től: 9., 1798-tól: 15., 1802-től: 5.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	2117	785	1332	1221	111	1989
1792 01	3	6	1115	102	1003	868	135	1059
1794 01	3	6	1352	101	1251	1157	94	1236
1795 01	3,5	7	2029	831	1198	1103	95	2050
1796 01	5	10	2001	668	1333	1239	94	2051
1797 01	3,5	7	1443	240	1203	1080	123	1436
1798 01	3,5	7	1372	123	1249	1174	75	1439
1799 01	3,5	7	1305	119	1186	1089	97	1439
1800 01	3,5	7	1457	395	1062	947	115	1439
1801 01	2,5	5	1100	294	806	657	149	1031
1802 01	3	6	1360	127	1233	1069	164	1055
1803 01	4	8	1445	364	1081	956	125	1532
1804 01	4	8	1359	335	1024	903	121	1532
1805 01	4	8	1433	366	1067	862	205	1532
1806 02	4,5	9	1439	231	1208	1034	174	1391
1807 01	3	6	1351	433	918	780	138	922
1808 01	3	6	1124	229	895	782	113	919
1809 01	3	6	973	243	730	619	111	919
1810 01	3	6	1013	446	567	354	213	919
1811 01	3	6	672	43	629	466	163	799
1812 01	3	6	680	33	647	438	209	799
1813 01	3	6	1079	33	1046	754	292	1066
1814 01	3,5	7	1235	114	1121	998	123	1267
1815 01	3,5	7	1182	154	1028	956	72	1267

6. DRAGONYOSEZRED

alapítva: 1798

csapatnem: vértés, 1802-től: dragonyos
számozás: 1798-tól: 6.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1799 01	3	6	1046	32	1014	891	123	1163
1800 01	3,5	7	1183	361	822	694	128	1163
1801 01	3,5	7	1150	242	908	708	200	1163
1802 01	3	6	1036	54	982	862	120	1024
1803 01	4	8	1258	196	1062	887	175	1532
1804 01	4	8	1139	127	1012	745	267	1532
1805 01	4	8	1438	259	1179	747	432	1532
1806 02	4,5	9	1405	354	1051	662	389	1391
1807 01	3	6	1250	271	979	744	235	922
1808 01	3	6	1037	99	938	725	213	919
1809 01	3	6	1022	101	921	741	180	919
1810 01	3	6	1516	341	1175	894	281	919
1811 01	3	6	1166	333	833	716	117	799
1812 01	3	6	1068	206	862	663	199	799
1813 01	3	7	1226	258	968	663	305	1267
1814 01	3,5	7	1250	371	879	771	108	1267
1815 01	3,5	7	1297	94	1203	913	290	1267

1. SVALIZSÉREZRED

alapítva: 1688

csapatnem: svalizsér, 1798-tól: dragonyos, 1802-től: svalizsér
számozás: 1768-tól: 1.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	1618	178	1440	1336	104	1561
1792 01	3	6	1221	331	890	810	80	1059
1794 01	3,5	7	1693	424	1269	1049	220	1642
1795 01	3,5	7	1449	28	1421	1149	272	1439
1796 01	3,5	7	1464	90	1374	1260	114	1439
1797 01	3,5	7	1831	540	1291	1089	202	1439
1798 01	3,5	7	1446	109	1337	1169	168	1439
1799 01	3,5	7	1386	106	1280	1060	220	1439
1800 01	3,5	7	1488	245	1243	1095	148	1439
1801 01	3,5	7	1561	407	1154	907	247	1439
1802 01	3	6	1349	92	1257	1156	101	1055
1803 01	4	8	1631	411	1220	1109	111	1814
1804 01	4	8	1763	583	1180	1021	159	1814
1805 01	4	8	1794	627	1167	820	347	1814
1806 02	4,5	9	1526	834	692	298	394	1569
1807 01	4	8	1514	266	1248	1076	172	1362
1808 01	4	8	1410	124	1286	1081	205	1358
1809 01	4	8	1400	120	1280	988	292	1358
1810 01	4	8	1451	653	798	350	448	1358
1811 01	4	8	1434	546	888	629	259	1134
1812 01	4	8	1648	225	1423	877	546	1134
1813 01	4	8	1567	100	1467	833	634	1266
1814 01	4,5	9	1581	299	1282	900	382	1745
1815 01	4,5	9	1852	341	1511	1327	184	1745

2. SVALIZSÉREZRED

alapítva: 1759

csapatnem: svalizsér, 1798-tól: dragonyos, 1802-től: svalizsér

számozás: 1768-tól: 18., 1780-tól: 16., 1789-től: 18., 1798-tól: 4., 1802-től: 2.

létszám adatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	1794	122	1672	1550	122	1561
1792 01	3	6	1057	63	994	922	72	1059
1794 01	3,5	7	1420	100	1320	1193	127	1439
1795 01	3,5	7	1600	253	1347	1261	86	1439
1796 01	3,5	7	1535	224	1311	1204	107	1439
1797 01	3,5	7	1657	258	1399	1146	253	1439
1798 01	0,5	1	1447	225	1223	1157	66	1538
1799 01	3,5	7	1377	86	1291	1232	59	1439
1800 01	3,5	7	1698	218	1480	1251	229	1441
1801 01	3,5	7	1629	360	1269	1087	182	1441
1802 01	3	6	1475	57	1418	1108	310	1060
1803 01	4	8	1459	245	1214	742	472	1814
1804 01	4	8	1407	238	1169	1050	119	1814
1805 01	4	8	1714	481	1233	954	279	1814
1806 02	4,5	9	1672	507	1165	819	346	1569
1807 01	4	8	1538	136	1402	1036	366	1362
1808 01	4	8	1436	89	1347	1176	171	1358
1809 01	4	8	1389	59	1330	1161	169	1358
1810 01	4	8	1439	251	1188	895	293	1358
1811 01	4	8	1112	177	935	818	117	1134
1812 01	4	8	1567	319	1248	816	432	1134
1813 01	4	9	1520	378	1142	815	327	1755
1814 01	4,5	9	1691	352	1339	870	469	1745
1815 01	4,5	9	1966	243	1723	1303	420	1745

3. SVALIZSÉREZRED

alapítva: 1718

csapatnem: dragonyos, 1779-től: svalizsér, 1798-tól: dragonyos, 1802-től: svalizsér
számozás: 1768-tól: 28., 1780-tól: 22., 1789-től: 28., 1798-tól: 10., 1802-től: 3.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4,5	9	1855	446	1409	1321	88	1846
1792 01	3	6	1052	123	929	859	70	1059
1794 01	3	6	1222	37	1185	1099	86	1238
1795 01	3,5	7	1475	207	1268	1213	55	1439
1796 01	3,5	7	1450	191	1259	1092	167	1439
1797 01	3,5	7	1407	230	1177	937	240	1439
1798 01	3,5	7	1448	489	959	893	66	1538
1799 01	3,5	7	1341	45	1296	1183	113	1439
1800 01	3,5	7	1574	410	1164	1101	63	1441
1801 01	3,5	7	1414	546	868	766	102	1441
1802 01	3	6	1204	102	1102	995	107	1060
1803 01	4	8	1589	403	1186	1039	147	1814
1804 01	4	8	1467	361	1106	945	161	1814
1805 01	4	8	1681	469	1212	697	515	1814
1806 02	4,5	9	1706	407	1299	750	549	1569
1807 01	4	8	1605	204	1401	1048	353	1362
1808 01	4	8	1474	75	1399	1080	319	1358
1809 01	4	8	1393	143	1250	1026	224	1358
1810 01	4	8	1378	194	1184	921	263	1358
1811 01	4	8	1246	141	1105	882	223	1134
1812 01	4	8	1148	202	946	667	279	1134
1813 01	4	9	1511	255	1256	691	565	1755
1814 01	4,5	9	1859	613	1246	714	532	1745
1815 01	4,5	9	1882	114	1768	1385	383	1745

4. SVALIZSÉREZRED

alapítva: 1725

csapatnem: dragonyos, 1791-től svalizsér, 1798-tól: dragonyos, 1802-től: svalizsér
számozás: 1768-tól: 31., 1780-tól: 25., 1789-től: 31., 1798-tól: 11., 1802-től: 4.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	1269	8	1261	953	308	1644
1792 01	4	8	1483	79	1404	1138	266	1644
1794 01	4,5	9	1726	402	1324	1185	139	1847
1795 01	4	8	1484	73	1411	1023	388	1644
1796 01	4	8	1601	302	1299	1088	211	1644
1797 01	4	8	1451	340	1111	1000	111	1644
1798 01	4	8	1442	52	1390	1114	276	1644
1799 01	3	6	1423	146	1277	1033	244	1475
1800 01	3,5	7	1577	91	1486	1154	332	1439
1801 01	3,5	7	1556	254	1302	1110	192	1439
1802 01	3	6	1466	194	1272	1077	195	1055
1803 01	4	8	1794	416	1378	1086	292	1814
1804 01	4	8	1811	471	1340	993	347	1814
1805 01	4	8	1763	443	1320	972	348	1814
1806 02	4,5	9	1606	200	1406	644	762	1569
1807 01	4	8	1756	120	1636	1136	500	1362
1808 01	4	8	1648	137	1511	1136	375	1358
1809 01	4	8	1425	48	1377	1058	319	1358
1810 01	4	8	1495	403	1092	821	271	1358
1811 01	4	8	1299	127	1172	814	358	1134
1812 01	3	6	1253	89	1164	680	484	862
1813 01	4	8	1550	224	1326	773	553	1134
1814 01	4,5	9	1674	377	1297	1009	288	1745
1815 01	4,5	9	1972	275	1697	1230	467	1745

5. SVALIZSÉREZRED

alapítva: 1631

csapatnem: dragonyos, 1775-től svalizsér, 1798-tól: dragonyos, 1802-től: svalizsér
számozás: 1768-tól: 7., 1780-tól: 6., 1789-től: 7., 1798-tól: 12., 1802-től: 5.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	1762	283	1479	1241	238	1578
1792 01	3	6	1219	351	868	742	126	1059
1794 01	3,5	7	1491	245	1246	1173	73	1439
1795 01	3,5	7	1463	147	1316	1057	259	1439
1796 01	3,5	7	1506	115	1391	1109	282	1439
1797 01	3,5	7	1530	312	1218	905	313	1439
1798 01	3,5	7	1546	61	1485	1331	154	1439
1799 01	3,25	6,5	1484	21	1463	1351	112	1439
1800 01	3,5	7	1545	115	1430	1265	165	1439
1801 01	3,5	7	1481	414	1067	901	166	1439
1802 01	3	6	1491	167	1324	997	327	1055
1803 01	4	8	1702	350	1352	1168	184	1814
1804 01	4	8	1705	442	1263	1097	166	1814
1805 01	4	8	1812	551	1261	1124	137	1814
1806 02	4,5	9	1722	416	1306	819	487	1569
1807 01	4	8	1545	452	1093	913	180	1362
1808 01	4	8	1477	90	1387	1129	258	1358
1809 01	4	8	1409	50	1359	1093	266	1358
1810 01	4	8	1608	313	1295	1063	232	1358
1811 01	4	8	1318	181	1137	1024	113	1134
1812 01	4	8	1456	310	1146	964	182	1134
1813 01	4	8	1541	703	838	538	300	1134
1814 01	4,5	9	1723	288	1435	811	624	1745
1815 01	4,5	9	1680	111	1569	1291	278	1745

6. SVALIZSÉREZRED

alapítva: 1798

csapatnem: dragonyos, 1802-től: svalizsér

számozás: 1798-tól: 13., 1802-től: 6.

létszám adatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1799 01	3	6	1426	73	1353	1145	208	1474
1800 01	3,5	7	1512	255	1257	973	284	1439
1801 01	3,5	7	1483	333	1150	909	241	1439
1802 01	3	6	1275	192	1083	972	111	1055
1803 01	4	8	1603	334	1269	1171	98	1814
1804 01	4	8	1527	404	1123	1009	114	1814
1805 01	4	8	1733	530	1203	1025	178	1814
1806 02	4,5	9	1622	171	1451	1110	341	1569
1807 01	4	8	1637	146	1491	993	498	1362
1808 01	4	8	1622	89	1533	1042	491	1358
1809 01	4	8	1424	44	1380	1009	371	1358
1810 01	4	8	1526	169	1357	987	370	1358
1811 01	4	8	1323	225	1098	973	125	1134
1812 01	4	8	1394	304	1090	542	548	1134
1813 01	4	8	1604	350	1254	791	463	1134
1814 01	4,5	9	1600	244	1356	891	465	1745
1815 01	4,5	9	1812	99	1713	1322	391	1745

7. SVALIZSÉREZRED

alapítva: 1814

csapatnem: svalizsér
számozás: 1814-től: 7.

létszám adatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1815 01	4	8	1131	304	827	674	153	1475

1. HUSZÁREZRED

alapítva: 1756

csapatnem: huszár

számozás: 1768-tól: 2., 1798-tól: 1.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	5	10	2101	291	1810	1666	144	2046
1792 01	5	10	1940	249	1691	1600	91	1944
1794 01	5,5	11	2329	222	2107	1950	157	2248
1795 01	5,5	11	2364	172	2192	1953	239	2248
1796 01	5,5	11	2478	288	2100	1883	217	2248
1797 01	5,5	11	2215	333	1882	1624	258	2248
1798 01	5,5	11	2457	90	2367	2096	271	2248
1799 01	4,5	9	1922	15	1907	1693	214	1842
1800 01	4,5	9	1870	95	1775	1583	192	1842
1801 01	4,5	9	2070	270	1800	1547	253	1842
1802 01	4	8	2155	122	2033	1540	493	1558
1803 01	4	8	1778	399	1379	1135	244	1816
1804 01	4	8	1719	653	1066	936	130	1816
1805 01	4	8	1817	803	1014	886	128	1816
1806 02	4,5	9	1848	786	1062	515	547	1571
1807 01	4	8	1833	1283	550	395	155	1364
1808 01	4	8	1480	348	1132	1031	101	1360
1809 01	4	8	1362	100	1262	1124	138	1360
1810 01	4	8	1941	144	1797	1554	243	1360
1811 01	4	8	1380	263	1117	1005	112	1136
1812 01	4	8	1286	260	1026	909	117	1136
1813 01	4	9	1655	194	1461	993	468	1757
1814 01	8	16	2964	243	2721	2327	394	3106
1815 01	7,5	15	3294	238	3056	2301	755	2836

2. HUSZÁREZRED

alapítva: 1742

csapatnem: huszár

számozás: 1768-tól: 17., 1780-tól: 15., 1789-től: 17., 1798-tól: 2.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	5	10	2193	285	1908	1804	104	2046
1792 01	5	10	2035	460	1575	1421	154	1944
1794 01	5,5	11	2182	387	1795	1671	124	2348
1795 01	5,5	11	2284	624	1660	1494	166	2248
1796 01	5,5	11	2623	461	2162	2066	96	2250
1797 01	0,5	1	254	33	221	203	18	202
1798 01	5,5	11	2264	449	1815	1687	128	2248
1799 01	4,5	9	1834	145	1689	1558	131	1842
1800 01	4,5	9	2318	932	1386	1277	109	1843
1801 01	4,5	9	2085	633	1452	1161	291	1842
1802 01	4	8	1760	143	1617	1403	214	1558
1803 01	4	8	1577	423	1154	852	302	1816
1804 01	4	8	1755	640	1115	837	278	1816
1805 01	4	8	1790	642	1148	826	322	1816
1806 02	4,5	9	1585	611	974	632	342	1571
1807 01	4	8	1442	118	1324	1145	179	1364
1808 01	4	8	1454	120	1334	1154	180	1360
1809 01	4	8	1431	327	1104	949	155	1360
1810 01	4	8	1535	172	1363	1171	192	1360
1811 01	4	8	1751	438	1313	1061	252	1136
1812 01	4	8	1636	418	1218	983	235	1136
1813 01	4	8	1456	252	1204	862	342	1297
1814 01	4,5	9	1696	385	1311	990	321	1747
1815 01	4,5	9	2131	43	2088	1494	594	1747

3. HUSZÁREZRED

alapítva: 1702

csapatnem: huszár

számozás: 1768-tól: 32., 1780-tól: 26., 1789-től: 32., 1798-tól: 3.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	5	10	2219	263	1956	1621	335	2046
1792 01	5	10	2276	231	2045	1904	141	1964
1794 01	5,5	11	2270	450	1820	1683	137	2248
1795 01	5,5	11	2253	391	1862	1736	126	2248
1796 01	5,5	11	2399	439	1960	1868	92	2248
1797 01	5,5	11	2441	702	1739	1264	475	2094
1798 01	5,5	11	2448	280	2168	2021	147	2347
1799 01	4,5	9	1874	73	1801	1709	92	1842
1800 01	4,5	9	1837	160	1677	1567	110	1844
1801 01	4,5	9	1892	859	1033	926	107	1842
1802 01	4	8	1922	177	1745	1609	136	1558
1803 01	4	8	1839	657	1182	1019	163	1816
1804 01	4	8	1707	593	1114	982	132	1816
1805 01	4	8	1828	1081	747	614	133	1816
1806 02	4,5	9	1571	626	945	846	99	1571
1807 01	4	8	1566	236	1330	1179	151	1364
1808 01	4	8	1453	123	1330	1142	188	1360
1809 01	4	8	1348	114	1234	963	271	1360
1810 01	4	8	1858	242	1616	1388	228	1360
1811 01	4	8	1610	452	1158	959	199	1136
1812 01	4	8	1666	453	1213	977	236	1136
1813 01	4	8	1713	200	1513	883	630	1268
1814 01	7	14	2542	553	1989	1613	376	2743
1815 01	6,5	13	3485	237	3248	2227	1021	2473

4. HUSZÁREZRED

alapítva: 1733

csapatnem: huszár

számozás: 1768-tól: 34., 1780-tól: 28., 1789-től: 34., 1798-tól: 4.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	5	10	2158	325	1833	1661	172	2046
1792 01	5	10	1715	347	1368	1225	143	1944
1794 01	2,5	5	827	131	696	604	92	1010
1795 01	5,5	11	2337	687	1650	1343	307	2248
1796 01	5,5	11	2428	494	1934	1808	126	2248
1797 01	5,5	11	2315	429	1886	1684	202	2248
1798 01	5,5	11	2361	520	2112	1938	174	2255
1799 01	4,5	9	1901	189	1712	1427	285	1846
1800 01	4,5	9	1964	413	1551	1279	272	1847
1801 01	4,5	9	1707	501	1206	1011	195	1847
1802 01	4	8	1921	403	1518	1240	278	1558
1803 01	4	8	1738	846	892	748	144	1816
1804 01	4	8	1623	488	1135	987	148	1816
1805 01	4	8	1714	669	1045	737	308	1816
1806 02	4,5	9	1632	393	1239	967	272	1571
1807 01	4	8	1312	213	1099	995	104	1364
1808 01	4	8	1204	93	1111	977	134	1360
1809 01	4	8	1362	127	1235	1090	145	1360
1810 01	4	8	2132	277	1855	1304	551	1360
1811 01	4	8	1298	254	1044	896	148	1136
1812 01	4	8	1286	215	1071	912	159	1136
1813 01	4	9	1575	201	1374	800	574	1757
1814 01	7	14	2682	293	2389	1447	942	2733
1815 01	6,5	13	3175	256	2919	2123	796	2473

5. HUSZÁREZRED

alapítva: 1798

csapatnem: huszár
számozás: 1798-tól: 5.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1799 01	4	8	1662	130	1532	1440	92	1701
1800 01	4,5	9	1872	627	1245	1169	76	1844
1801 01	4,5	9	1767	315	1452	1237	215	1842
1802 01	4	8	1700	41	1659	1533	126	1558
1803 01	4	8	1707	499	1208	998	210	1816
1804 01	4	8	1684	554	1130	889	241	1816
1805 01	4	8	1776	632	1144	933	211	1816
1806 02	4,5	9	1623	126	1497	1176	321	1571
1807 01	4	8	1559	256	1303	1092	211	1364
1808 01	4	8	1417	125	1292	1131	161	1360
1809 01	4	8	1390	292	1098	885	213	1360
1810 01	4	8	1776	179	1597	1335	262	1360
1811 01	4	8	1579	540	1039	793	246	1136
1812 01	4	8	1535	464	1071	769	302	1136
1813 01	4	8	1509	256	1253	901	352	901
1814 01	7	14	2745	540	2205	1922	283	2743
1815 01	6,5	13	3099	471	2628	1959	669	2473

6. HUSZÁREZRED

alapítva: 1734

csapatnem: huszár

számozás: 1768-tól: 16., 1780-tól: 14., 1789-től: 16., 1798-tól: 6.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	5	10	1852	64	1788	1687	101	2046
1792 01	5,5	11	2313	255	2058	1920	138	2275
1794 01	5,5	11	2521	371	2150	1647	503	2248
1795 01	5,5	11	2274	154	2120	1760	360	2248
1796 01	5,5	11	2406	141	2312	1699	613	2248
1797 01	5,5	11	2114	182	1932	1607	325	2252
1798 01	5,5	11	2394	102	2292	2162	130	2248
1799 01	4,5	9	1888	117	1771	1612	159	1842
1800 01	4,5	9	1900	155	1745	1637	108	1842
1801 01	4,5	9	1916	217	1699	1354	345	1842
1802 01	4	8	1739	35	1704	1510	194	1558
1803 01	4	8	1688	617	1071	895	176	1816
1804 01	4	8	1520	476	1044	921	123	1816
1805 01	4	8	1723	532	1191	1052	139	1816
1806 02	4,5	9	1727	322	1405	958	447	1571
1807 01	4	8	1568	151	1417	1154	263	1364
1808 01	4	8	1370	68	1302	1152	150	1360
1809 01	4	8	1433	93	1340	1183	157	1360
1810 01	4	8	1748	351	1397	1007	390	1360
1811 01	4	8	1600	515	1085	906	179	1136
1812 01	4	8	1272	288	984	820	164	1136
1813 01	4	9	1370	215	1155	677	478	1757
1814 01	7	14	2510	536	1974	1465	509	2743
1815 01	6,5	13	3342	157	3185	2227	958	2473

7. HUSZÁREZRED

alapítva: 1798

csapatnem: huszár
számozás: 1798-tól: 7.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1799 01	4	8	1568	82	1486	1376	110	1701
1800 01	4,5	9	2024	236	1788	1527	261	1844
1801 01	4,5	9	1740	537	1203	1059	144	1842
1802 01	4	8	1520	55	1465	1375	90	1558
1803 01	4	8	1478	330	1148	955	193	1816
1804 01	4	8	1729	630	1099	929	170	1816
1805 01	4	8	1735	737	998	856	142	1816
1806 02	4,5	9	1966	646	1320	778	542	1571
1807 01	4	8	1485	242	1243	1009	234	1364
1808 01	4	8	1406	96	1310	1165	145	1360
1809 01	4	8	1387	52	1335	1088	247	1360
1810 01	4	8	1785	190	1595	1217	378	1360
1811 01	4	8	1496	330	1166	952	214	1136
1812 01	4	8	1146	291	855	625	230	1136
1813 01	4	9	1470	167	1303	835	468	1757
1814 01	7	14	2732	380	2352	1651	701	2743
1815 01	6,5	13	3239	168	3071	2160	911	2473

8. HUSZÁREZRED

alapítva: 1699

csapatnem: huszár

számozás: 1768-tól: 30., 1780-tól: 24., 1789-től: 30., 1798-tól: 8.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	5	10	2237	331	1906	1831	75	1965
1792 01	5	10	2353	401	1952	1886	66	1966
1794 01	5,5	11	2358	92	2266	1918	348	2250
1795 01	5,5	11	2501	1035	1466	1321	145	1440
1796 01	5,5	11	2370	149	2221	1888	333	2248
1797 01	0,5	1	159	8	151	63	88	202
1798 01	5,5	11	2573	265	2308	2187	121	2248
1799 01	4,5	9	1823	68	1755	1492	263	1842
1800 01	4,5	9	1980	135	1845	1672	173	1843
1801 01	4,5	9	1935	520	1415	1280	135	1842
1802 01	4	8	1685	95	1590	1474	116	1560
1803 01	4	8	1650	409	1241	1104	137	1816
1804 01	4	8	1487	406	1081	866	215	1816
1805 01	4	8	1651	464	1187	819	368	1816
1806 02	4,5	9	1672	240	1432	1043	389	1571
1807 01	4	8	1407	319	1088	931	157	1364
1808 01	4	8	1301	95	1206	952	254	1360
1809 01	4	8	1426	329	1097	989	108	1360
1810 01	4	8	1277	141	1136	852	284	1360
1811 01	4	8	1388	251	1137	991	146	1136
1812 01	4	8	1245	181	1064	925	139	1136
1813 01	4	9	1542	131	1411	870	541	1757
1814 01	7	14	2708	310	2398	1894	504	2543
1815 01	6,5	13	2837	151	2686	2083	603	2473

9. HUSZÁREZRED

alapítva: 1688

csapatnem: huszár

számozás: 1768-tól: 11., 1780-tól: 9., 1789-től: 11., 1798-tól: 9.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	5	10	2230	270	1960	1733	227	2046
1792 01	5	10	1966	173	1793	1535	258	1944
1794 01	4,5	9	1848	58	1790	1374	416	1844
1795 01	4,5	9	2105	93	2012	1544	468	1844
1796 01	5,5	11	2517	185	2332	2096	236	2258
1797 01	0,5	1	624	159	465	198	267	202
1798 01	5,5	11	2807	481	2326	2136	190	2248
1799 01	4,5	9	2154	141	2013	1767	246	1841
1800 01	4,5	9	2096	221	1875	1501	374	1884
1801 01	4,5	9	2131	623	1508	1418	90	1884
1802 01	4	8	1735	258	1477	1155	322	1558
1803 01	4	8	1824	734	1090	762	328	1816
1804 01	4	8	1763	756	1007	814	193	1816
1805 01	4	8	1815	714	1101	840	261	1816
1806 02	4,5	9	1631	309	1322	707	615	1571
1807 01	4	8	1436	262	1174	851	323	1364
1808 01	4	8	1337	225	1112	853	259	1360
1809 01	4	8	1419	114	1305	969	336	1360
1810 01	4	8	1848	331	1517	1147	370	1360
1811 01	4	8	1424	330	1094	907	187	1135
1812 01	4	8	1383	283	1100	909	191	1136
1813 01	4	8	1414	213	1201	925	276	1268
1814 01	7	14	2686	221	2465	2093	372	2743
1815 01	4,5	9	2338	405	1933	1124	809	1747

10. HUSZÁREZRED

alapítva: 1741

csapatnem: huszár

számozás: 1768-tól: 35., 1780-tól: 29., 1789-től: 35., 1798-tól: 10.

létszám adatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	5	10	2172	536	1636	1432	204	2046
1792 01	5	10	1959	250	1709	1480	229	1944
1794 01	5,5	11	2203	364	1839	1654	185	2248
1795 01	5	10	2265	289	1976	1868	108	2020
1796 01	5,5	11	2268	462	1806	1713	93	2248
1797 01	5,5	11	2728	882	1846	1612	234	2248
1798 01	5,5	11	2475	101	2374	2155	219	2248
1799 01	4,5	9	2043	20	2023	1789	234	1842
1800 01	4,5	9	2127	406	1721	1462	259	1842
1801 01	4,5	9	2024	480	1544	1390	154	1842
1802 01	4	8	2117	112	2005	1624	381	1558
1803 01	4	8	1775	562	1213	978	235	1816
1804 01	4	8	1690	545	1145	995	150	1816
1805 01	4	8	1874	679	1195	905	290	1816
1806 02	4,5	9	1789	319	1470	1178	292	1571
1807 01	4	8	1564	88	1476	1021	455	1364
1808 01	4	8	1511	133	1378	1154	224	1360
1809 01	4	8	1440	213	1227	1031	196	1360
1810 01	4	8	1958	357	1601	1188	413	1360
1811 01	4	8	1348	241	1107	967	140	1136
1812 01	4	8	1465	281	1184	792	392	1136
1813 01	4	8	1507	234	1273	929	344	1136
1814 01	7	14	2555	210	2345	1950	395	2743
1815 01	6,5	13	3173	255	2918	2015	903	2473

11. HUSZÁREZRED

alapítva: 1762

csapatnem: huszár (határőrhuszár)

számozás: 1768-tól: 44., 1780-tól: 36., 1789-től: 44., 1798-tól: 11.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	5	10	2101	279	1822	1728	94	2045
1792 01	3	6	3398	27	3371	1608	1763	2060
1794 01	3	6	1305	11	1294	1209	85	1350
1795 01	3	6	1413	48	1365	1338	27	1350
1796 01	3	6	1333	103	1230	1107	123	1350
1797 01	3	6	1401	329	1072	921	151	1350
1798 01	3	6	1520	193	1327	1259	68	1350
1799 01	3	6	1436	22	1414	1259	155	1350
1800 01	3	6	1283	195	1088	969	119	1350
1801 01	3	6	1358	267	1091	1030	61	1350
1802 01	4	8	1777	86	1691	1309	382	2247
1803 01	3	6	1838	102	1736	1301	435	2247
1804 01	3	6	1884	103	1781	1396	385	2247
1805 01	3	6	1905	109	1796	1433	363	2247
1806 02	3,5	7	1153	432	721	624	97	1183
1807 01	3	6	1859	90	1769	1270	499	992
1808 01	3	6	1869	99	1770	1373	397	989
1809 01	4,5	9	1867	108	1759	1354	405	1538
1810 01	4	8	2100	290	1810	1425	385	1359
1811 01	4	8	1860	117	1743	1307	436	1343
1812 01	4	8	1860	121	1739	1369	370	1294
1813 01	4	9	1813	129	1684	1255	429	1474
1814 01	4,5	9	1410	278	1132	1055	77	1479
1815 01	4	8	1777	184	1593	1209	384	1299

12. HUSZÁREZRED

alapítva: 1800 (magyar inszurgens ezredként), regularizálva: 1802

csapatnem: huszár

számozás: 1768-tól: , 1780-tól: , 1789-től: , 1798-tól:

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1803 01	4	8	1725	528	1197	1040	157	1816
1804 01	4	8	1811	637	1174	1009	165	1816
1805 01	4	8	1847	750	1097	950	147	1816
1806 02	4,5	9	1642	281	1361	1012	349	1571
1807 01	4	8	1829	507	1322	1161	161	1364
1808 01	4	8	1748	341	1407	1144	263	1360
1809 01	4	8	1461	194	1267	1020	247	1360
1810 01	4	8	1770	247	1523	1227	296	1360
1811 01	4	8	1522	297	1225	979	246	1136
1812 01	4	8	1507	303	1204	903	301	1136
1813 01	4	8	1546	252	1294	1029	265	1268
1814 01	7	14	2715	496	2219	2047	172	2743
1815 01	6,5	13	3313	221	3092	2072	1020	2473

1. ULÁNUSEZRED

alapítva: 1792

csapatnem: ulánus

számozás: 1.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1792 01	4	8	2223	822	1401	1309	92	1403
1794 01	5	10	2166	590	1576	1320	256	1749
1795 01	5	10	2511	705	1806	1560	246	1749
1796 01	4,5	9	2228	424	1804	1534	270	1749
1797 01	0,5	1	219	26	193	46	147	173
1798 01	4,5	9	2018	596	1422	1064	358	1576
1799 01	4,5	9	1781	111	1670	1378	292	1810
1800 01	4,5	9	2024	228	1796	1470	326	1840
1801 01	4,5	9	1937	639	1298	1138	160	1840
1802 01	4	8	1714	103	1611	1423	188	1404
1803 01	4	8	1660	593	1067	734	333	1814
1804 01	4	8	1615	424	1191	1012	179	1814
1805 01	4	8	1532	417	1115	963	152	1814
1806 02	4,5	9	1354	181	1173	925	248	1569
1807 01	4	8	1522	132	1390	1002	388	1364
1808 01	4	8	1630	115	1515	1098	417	1360
1809 01	4	8	1559	198	1361	1137	224	1360
1810 01	4	8	1728	193	1535	1459	76	1360
1811 01	4	8	1434	83	1351	1100	251	1136
1812 01	4	8	1277	96	1181	1047	134	1280
1813 01	4	8	1296	242	1054	776	278	1280
1814 01	4,5	9	1842	234	1608	1438	170	1737
1815 01	4,5	9	2238	160	2078	1393	685	1747

2. ULÁNUSEZRED

alapítva: 1790 (ulánus szabadcsapatnként), regularizálva: 1798

csapatnem: ulánus

számozás: 2.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1799 01	4	8	1599	113	1486	1308	178	1700
1800 01	4,5	9	1569	292	1277	1103	174	1840
1801 01	4,5	9	2089	634	1455	1062	393	1840
1802 01	4	8	1820	81	1739	1500	239	1405
1803 01	4	8	1672	115	1557	1143	414	1814
1804 01	4	8	1563	227	1336	1012	324	1814
1805 01	4	8	1564	276	1288	971	317	1814
1806 02	4,5	9	1483	182	1301	543	758	1569
1807 01	4	8	2162	902	1260	1081	179	1364
1808 01	4	8	2111	692	1419	1121	298	1360
1809 01	4	8	1484	84	1400	1146	254	1360
1810 01	4	8	1590	143	1447	1081	366	1360
1811 01	4	8	1425	67	1358	1131	227	1136
1812 01	4	8	1389	135	1254	901	353	1280
1813 01	4	8	1425	112	1313	936	377	1280
1814 01	4,5	9	1685	215	1470	931	539	1747
1815 01	4,5	9	1793	95	1698	1259	439	1747

3. ULÁNUSEZRED

alapítva: 1802

csapatnem: ulánus

számozás: 3.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1802 01	4	8	1358	36	1322	1088	234	1404
1803 01	4	8	1704	218	1486	1194	292	1814
1804 01	4	8	1619	299	1320	1125	195	1814
1805 01	4	8	1520	218	1302	941	361	1814
1806 02	4,5	9	1829	511	1318	1076	242	1569
1807 01	4	8	1625	286	1339	919	420	1364
1808 01	4	8	1474	64	1410	1119	291	1360
1809 01	4	8	1393	62	1331	1082	249	1360
1810 01	4	8	1427	145	1282	977	305	1360
1811 01	4	8	1249	62	1187	997	190	1136
1812 01	4	8	1335	54	1281	900	381	1280
1813 01	4	8	1309	66	1243	865	378	1280
1814 01	4,5	9	1901	70	1831	1094	737	1737
1815 01	4,5	9	2168	387	1781	1411	370	1747

4. ULÁNUSEZRED

alapítva: 1813

csapatnem: ulánus

számozás: 4.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1815 01	4,5	9	1246	74	1172	934	238	1747

7.3.2. FELOSZLATOTT LOVASEZREDEK

4. VÉRTESEZRED

alapítva: 1682
feloszlata: 1802

csapatnem: vértés
számozás: 1768-tól: 27., 1780-tól: 21., 1789-től: 27., 1798-tól: 4.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	3,5	7	1114	142	972	831	141	1059
1792 01	3	6	1011	90	921	674	247	1023
1794 01	3,5	7	1144	490	654	428	226	1163
1795 01	3,5	7	1143	93	1050	881	169	1163
1796 01	3,5	7	1149	103	1046	822	224	1163
1797 01	0,5	1	126	20	106	37	69	137
1798 01	3,5	7	999	481	518	451	67	1163
1799 01	3,5	7	1015	329	686	518	168	1163
1800 01	3,5	7	1076	403	673	357	316	1163
1801 01	2,5	5	1118	264	854	687	167	1163
1802 01	3	6	1151	162	989	753	236	1024

5. VÉRTESEZRED

alapítva: 1688
feloszlata: 1802

csapatnem: vértés
számozás: 1768-tól: 10., 1780-tól: 8., 1789-től: 10., 1798-tól: 5.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	3	6	1216	200	1016	946	70	1059
1792 01	3	6	1022	150	872	769	103	1023
1794 01	3,5	7	1334	225	1109	981	128	1163
1795 01	3,5	7	1362	108	1254	1077	177	1163
1796 01	3,5	7	1301	135	1166	1076	90	1163
1797 01	3,5	7	1245	281	964	863	101	1103
1798 01	3	6	1041	350	691	592	99	1026
1799 01	3,5	7	1182	42	1140	1058	82	1163
1800 01	3,5	7	1330	154	1176	1045	131	1163
1801 01	3,5	7	1362	318	1044	960	84	1229
1802 01	3	6	1335	67	1268	1129	139	1024

11. VÉRTESEZRED

alapítva: 1702
feloszlata: 1802

csapatnem: vértés
számozás: 1768-tól: 33., 1780-tól: 27., 1789-től: 33., 1798-tól: 11.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	3	6	1328	321	1007	945	62	1059
1792 01	3	6	1254	438	816	705	111	1023
1794 01	3,5	7	1166	70	1096	1016	80	1163
1795 01	3,5	7	1223	39	1184	1076	108	1163
1796 01	3,5	7	1219	52	1167	1067	100	1163
1797 01	3,5	7	1258	275	983	843	140	1163
1798 01	3,5	7	1174	309	865	797	68	1163
1799 01	3,5	7	1184	38	1146	1080	66	1163
1800 01	3,5	7	1132	187	945	880	65	1163
1801 01	3,5	7	1121	326	795	736	59	1163
1802 01	3	6	1140	25	1115	963	152	1024

2. DRAGONYOSEZRED

alapítva: 1685
feloszlata: 1802

csapatnem: vértés, 1775-től: dragonyos
számozás: 1768-tól: 3., 1798-tól: 2.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	1783	383	1400	1203	197	1561
1792 01	3	6	1061	121	940	833	107	1059
1794 01	3,5	7	1453	145	1308	1159	149	1439
1795 01	3,5	7	1432	97	1335	1188	147	1439
1796 01	3,5	7	1525	98	1427	1273	154	1439
1797 01	3,5	7	1493	224	1269	1128	141	1439
1798 01	3,5	7	1448	98	1350	1220	130	1439
1799 01	3,5	7	1392	43	1349	1233	116	1439
1800 01	3,5	7	1474	93	1381	1297	84	1439
1801 01	3,5	7	1255	387	868	776	92	1439
1802 01	3	6	1319	144	1175	981	194	1055

5. DRAGONYOSEZRED

alapítva: 1710
feloszlata: 1802

csapatnem: dragonyos, 1773-tól: svalizsér, 1798-tól: dragonyos
számozás: 1768-tól: 13., 1780-tól: 11., 1789-től: 13., 1798-tól: 5.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4,5	9	1998	481	1517	1358	159	1846
1792 01	3	6	1060	91	969	878	91	1059
1794 01	3,5	7	1379	154	1225	1124	101	1439
1795 01	3,5	7	1415	104	1311	1123	188	1439
1796 01	3,5	7	1402	183	1219	1097	122	1439
1797 01	3,5	7	1418	164	1254	1045	209	1439
1798 01	3,5	7	1524	33	1491	1284	207	1439
1799 01	3,5	7	1490	96	1394	1299	95	1439
1800 01	3,5	7	1527	193	1334	1164	170	1439
1801 01	3,5	7	1483	289	1194	1073	121	1439
1802 01	3	6	1432	68	1364	1032	332	1060

6. DRAGONYOSEZRED

alapítva: 1683
feloszlata: 1802

csapatnem: dragonyos
számozás: 1768-tól: 37., 1780-tól: 30., 1789-től: 37., 1798-tól: 6.

létszámadatak:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1791 01	4	8	1793	223	1570	1432	138	1644
1792 01	4	8	1636	227	1409	1340	69	1644
1794 01	4,5	9	1787	155	1632	1475	157	1847
1795 01	4,5	9	1884	81	1803	1656	147	1847
1796 01	4,5	9	1874	183	1691	1503	188	1849
1797 01	4,5	9	1923	117	1806	1672	134	1787
1798 01	4,5	9	1797	50	1747	1676	71	1847
1799 01	3,5	7	1463	63	1400	1298	102	1439
1800 01	3,5	7	1470	173	1297	1163	134	1439
1801 01	3,5	7	1444	320	1124	949	175	1439
1802 01	3	6	1299	163	1136	979	157	1060

9. DRAGONYOSEZRED

alapítva: 1791 (itálisi törzsdragonos-ezredként), regularizálva: 1798
feloszlata: 1802

csapatnem: dragonos
számozás: 1798-tól: 9.

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1799 01	3	6	1027	213	814	777	37	1433
1800 01	3,5	7	1351	166	1185	1068	117	1434
1801 01	3,5	7	1314	481	833	741	92	1435

LOVASVADÁSZEZRED

alapítva: 1798
feloszlata: 1802

csapatnem: lovasvadász
számozás: -

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1799 01	4	8	1685	28	1657	1544	113	1686
1800 01	5,5	11	1972	837	1135	1075	60	2248
1801 01	5,5	11	1567	790	777	636	141	2248

12. HUSZÁREZRED

alapítva: 1793 (a Wurmser-szabadcsapat részeként, 1795-ben önállósult)

regularizálva: 1798

feloszlata: 1802

csapatnem: huszár (határőrhuszár)

számozás: 1768-tól; 1780-tól; 1789-től; 1798-tól:

létszámadatok:

	osztály	svadron	teljes	hiányzik	helyben	szolgálatképes	beteg	előírt
1799 01	5	10	2307	209	2098	1892	206	2239
1800 01	5	10	2128	198	1930	1467	463	2246
1801 01	3	6	1231	149	1082	805	277	1352

8. FORRÁSOK

8.1. LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Österreichisches Staatsarchiv (Wien), Kriegsarchiv

AFA = Feldakten, Alte Feldakten

AFA Stand- und Dienstabellen = Feldakten, Alte Feldakten, Stand- und Dienstabellen

AFA Ordres de Bataille = Feldakten, Alte Feldakten, Ordres de Bataille

MLST = Personalunterlagen, Musterlisten und Standstabellen der k. k. Armee

Mem = Feldakten, Kriegswissenschaftliche Mémoires

HKR = Zentralstellen, Wiener Hofkriegsrat

HKR Bücher = Hauptreihe Bücher

HKR Protocolla = Hauptreihe Protocolla

HKR Akten = Hauptreihe Akten

AS = Zentralstellen, Wiener Hofkriegsrat, Sonderreihen, Armee-Schemata

Norm = Zentralstellen, Wiener Hofkriegsrat, Sonderreihen, Normaliensammlungen

Best = Zentralstellen, Wiener Hofkriegsrat, Sonderreihen, Bestellungen und Vormerkprotokolle

Militärgrenze = Zentralstellen, Wiener Hofkriegsrat, Sonderreihen, Schriftgut betreffend die Militärgrenze

MilKom Nostitz-Rieneck = Zentralstellen, (Militär-)Hofkommissionen, Militär-Hofkommission Nostitz-Rieneck

MS Kg = Manuskripte, Manuskripte zur Kriegsgeschichte

MilKom Alvintzy = Zentralstellen, (Militär-)Hofkommissionen, Militär-Hofkommission Alvintzy de Berberek

MilKom Normalien = Zentralstellen, (Militär-)Hofkommissionen, Militärökonomisch-politische Normalien-Hofkommission

KLA = Zentralstellen, Kriegsminister-Lacy-Akten

KMA = Zentralstellen, Kriegsministerium Erzherzog Karl (Kriegsministerialakten)

Hadtörténelmi Levéltár, Budapest

MNFI = VI.4. A magyar nemesi felkelés iratai 1793-1815 (Ez az anyag eredetileg a Kriegsarchiv Alte Feldakten 1809 Ungarische Insurrection sorozatát képezte, és az 1926. május 26-i badeni egyezmény alapján került Magyarországra.)

8.2. KIADOTT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

ÁCS, é. n. = ÁCS Tibor: *Katonaként is magyar. Széchenyi István katonaélete és hadügyi reformeszméi*. Budapest, é. n. [2009]

A hadművészet, 1974. = A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. A bevezető tanulmányt írta: RÁZSÓ Gyula. Budapest, 1974.

Almanach, 1790 = Oesterreichischer Militär-Almanach für das Jahr 1790. Wien, 1790.

Almanach, 1794 = Oesterreichischer Militaer-Almanach für das Jahr 1794. Wien, 1794.

ALOMBERT-COLIN, 1902 = ALOMBERT, P.-C. – COLIN, J.: *La campagne de 1805 en Allemagne*. Tome deuxième. Paris, 1902.

AMON, 1876 = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. k. 12. Huszaren-Regiments. 1800 – 1850 Palatinal. 1850 – 1875 Graf Haller. 1875 von Fratricseovics*. Wien, 1876.

AMON, 1878a = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. k. 11. Huszaren-Regimentes Herzog Alexander v. Württemberg. 1762 bis 1850 Székler Grenz -Huszaren*. Wien, 1878.

AMON, 1878b = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regiments Nr. 20 Friedrich Wilhelm. Kronprinz des Deutschen Reiches und Kronprinz von Preussen*. Wien, 1878.

AMON, 1879 = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Hoch- und Deutschmeister Nr. 4*. Wien, 1879.

AMON, 1880 = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. k. Huszaren-Regimentes Alexander Freiherr v. Koller Nr. 8. Von seiner Errichtung 1696 – 1880*. Wien, 1880.

AMON, 1882a = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. k. Huszaren-*

Regimentes Freiherr von Edelsheim-Gyulai Nr. 4. Von seiner Errichtung 1734 – 1882. Wien, 1882.

AMON, 1882b = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regiments Nr. 18, Constantin Grossfürst von Russland, von 1682 bis 1882. Wien, 1882.*

AMON, 1882c = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Nr. 47. Wien, 1882.*

AMON, 1882d = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Nr. 50, Friedrich Wilhelm Ludwig, Grossherzog von Baden. 1762 bis 1850 zweites Siebenbürger Romanen-Grenz-Infanterie-Regiment Nr. 17. Wien, 1882.*

AMON, 1883 = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Nr. 3 Feldmarschall Andreas Graf Hadik von Futak. Wien, 1883.*

AMON, 1886 = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. k. Dragoner-Regimentes Feldmarschall Alfred Fürst zu Windisch-Graetz Nr. 14. Wien, 1886.*

AMON, 1890 = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Nr. 46 Feldzeugmeister Géza Frh. Fejerváry de Komlós-Keresztes. 1762 bis 1850 erstes Siebenbürger Romanen-Grenz-Infanterie-Regiment Nr. 16. Wien, 1890.*

AMON, 1891 = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des kaiserl. und königl. Kärnthnerischen Infanterie-Regimentes Feldmarschall Graf von Khevenhüller Nr. 7. Wien, 1891.*

AMON, 1892a = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. und k. Bukowina'schen Dragoner-Regimentes General der Cavallerie Freiherr Piret de Bihain Nr. 9 von seiner Errichtung 1682 bis 1892. Wien, 1892.*

AMON, 1892b = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des kaiserl. und königl. Husaren-Regimentes Nr. 10 Friedrich Wilhelm III., König von Preussen. Wien, 1892.*

AMON, 1898 = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. und k. Husaren-Regimentes Kaiser Nr. 1. Wien, 1898.*

AMON, 1901 = AMON von Treuenfest, Gustav Ritter: *Geschichte des k. u. k. Uhlanen-Regiments Kaiser Nr. 4. Wien, 1901.*

- ANGELI, 1884 = ANGELI, Moriz Edler von: 1812. Die Teilnahme des k. k. österreichischen Auxiliar-Corps unter Commando des G. d. C. (später Feldmarschalls) Fürsten Carl zu Schwarzenberg im Feldzuge Napoleon I. gegen Russland. In *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs*. Wien, 1884. 1-87.
- ANGELI, 1889 = ANGELI, Moriz Edler von: Die Heere des Kaisers und der französischen Revolution im Beginn des Jahres 1792. In *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs*. Neue Folge, IV. Band. Wien, 1889. 1-112.
- ANGELI, 1896a = ANGELI, Moriz Edler von: *Erzherzog Carl von Österreich als Feldherr und Heeresorganisator*. I. Band – 1. Hälfte. Wien und Leipzig, 1896.
- ANGELI, 1896b = ANGELI, Moriz Edler von: *Erzherzog Carl von Österreich als Feldherr und Heeresorganisator*. I. Band – 2. Hälfte. Wien und Leipzig, 1896.
- ANGELI, 1896c = ANGELI, Moriz Edler von: *Erzherzog Carl von Österreich als Feldherr und Heeresorganisator*. II. Band. Wien und Leipzig, 1896.
- ANGELI, 1897a = ANGELI, Moriz Edler von: *Erzherzog Carl von Österreich als Feldherr und Heeresorganisator*. III. Band. Wien und Leipzig, 1897.
- ANGELI, 1897b = ANGELI, Moriz Edler von: *Erzherzog Carl von Österreich als Feldherr und Heeresorganisator*. IV. Band. Wien und Leipzig, 1897.
- ANGELI, 1897c = ANGELI, Moriz Edler von: *Erzherzog Carl von Österreich als Feldherr und Heeresorganisator*. V. Band. Wien und Leipzig, 1897.
- Armee*, 1881 = Die Armee Napoleon I. im Jahre 1809 mit vergleichenden Rückblicken auf das österreichische Heer; dargestellt nach dem Urteile von Zeitgenossen. In *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs*. Wien, 1881. 371-408.
- Ausgewählte Schriften*, 1893a = *Ausgewählte Schriften Weiland seiner Kaiserlichen Hoheit des Erzherzogs Carl von Oesterreich*. Erster Band. Wien und Leipzig, 1893.
- Ausgewählte Schriften*, 1893b = *Ausgewählte Schriften Weiland seiner Kaiserlichen Hoheit des Erzherzogs Carl von Oesterreich*. Zweiter Band. Wien und Leipzig, 1893.
- Ausgewählte Schriften*, 1893c = *Ausgewählte Schriften Weiland seiner Kaiserlichen Hoheit des Erzherzogs Carl von Oesterreich*. Dritter Band. Wien und Leipzig, 1893.

- Ausgewählte Schriften, 1894a* = *Ausgewählte Schriften Weiland seiner Kaiserlichen Hoheit des Erzherzogs Carl von Oesterreich*. Vierter Band. Wien und Leipzig, 1894.
- Ausgewählte Schriften, 1894b* = *Ausgewählte Schriften Weiland seiner Kaiserlichen Hoheit des Erzherzogs Carl von Oesterreich*. Fünfter Band. Wien und Leipzig, 1894.
- Ausgewählte Schriften, 1894c* = *Ausgewählte Schriften Weiland seiner Kaiserlichen Hoheit des Erzherzogs Carl von Oesterreich*. Sechster Band. Wien und Leipzig, 1894.
- AUSPITZ, 1889 = AUSPITZ, Leopold: *Das Infanterie-Regiment Freiherr von Hess Nr. 49*. Teschen, 1889.
- BAGI, 2011 = BAGI Zoltán Péter: *A császári-királyi hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek*. Budapest, 2011.
- BALOGH, 1983 = BALOGH György: *Újoncállítás Heves megyében a francia háborúktól 1847-ig*. Tanulmányok Heves Megye történetéből 7. Eger, 1983.
- BANCLARI, 1872 = BANCLARI, Gustav: *Beiträge zur Geschichte des österreichischen Heerwesens*. Zweites Heft: Quellen der Oesterreichischen Kriegs- und Organisations-Geschichte nebst einem Anhang über die Aufgabe der militärischen Geschichtsschreibung und Ihre Methode. Wien, 1872.
- BÁNLAKY, 2001 = BÁNLAKY József: *A magyar nemzet hadtörténelme*. Budapest, 2001. (CD ROM)¹
- BÁRCZAY, 1895 = BÁRCZAY Oszkár: *A hadügy fejlődésének története*. Második kötet. Budapest, 1895.
- BAUMGARTEN-LANGER, 1863 = BAUMGARTEN, R. – LANGER: *Geschichte des kaiserl. königl. Kronprinz Erzherzog Rudolf 19. Linien- Infanterie-Regiments*. Graz, 1863.
- Beiträge, 1872* = [Gallina, Josef Wilhelm Freiherr von:]² *Beiträge zur Geschichte des österreichischen Heerwesens*. Erstes Heft: Der Zeitraum von 1757 – 1814. Wien, 1872.

¹ A CD ROM nem tartalmazza az eredeti kötetek oldalszámait, ezért csak a fejezetekre hivatkozom.

² BROUCEK-PEBALL, 2000, 359. szerint Gallina a szerző, maga a kötet szerző nélkül jelent meg.

- BERAN, 1899 = BERAN, Julius: *Die Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Freiherr von Merkl Nr. 55*. Wien, 1899.
- BERKÓ, 1943 = BERKÓ István: *Súrlódások az újoncozásnál az 1792-1797. évi francia háború alatt*. In *Hadtörténelmi Közlemények*. Budapest, 1943. 35-59., 138-158.
- BICHMANN, 1880 = BICHMANN, Wilhelm: *Chronik des k. k. Infanterie-Regiments Nr. 62 dermalen Ludwig Prinz von Bayern von seiner Errichtung 1798 bis 1880*. Wien, 1880.
- BLASEK-RIEGER, 1898a = BLASEK, Heinrich – RIEGER, Franz: *Beiträge zur Geschichte der k. u. k. Genie-Waffe*. I. Theil. – 1. Abschnitt. Wien, 1898.
- BLASEK-RIEGER, 1898b = BLASEK, Heinrich – RIEGER, Franz: *Beiträge zur Geschichte der k. u. k. Genie-Waffe*. I. Theil. – 2. Abschnitt. Wien, 1898.
- BLAŽEKOVIĆ, 1867 = BLAŽEKOVIĆ, Karl von: *Chronik des k. k. 31. Linien-Infanterie-Regimentes, gegenwärtig: Großherzog Friedrich Wilhelm von Mecklenburg-Strelitz*. Wien, 1867.
- BOLTEK, 1885 = BOLTEK, Josef: *Das k. k. Cavallerie-Geschütz*. In *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs*. Wien, 1885. 293–302.
- BRANKO, 1875 = BRANKO, Franz von: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Nr. 44 Feldmarschall Erzherzog Albrecht, von seiner Errichtung 1744 bis 1875*. Wien, 1875.
- BREITWIESER, 1904 = BREITWIESER, Franz: *Geschichte der k. u. k. Train-Truppe*. Wien, 1904.
- BRINNER, 1878a = BRINNER, Wilhelm: *Geschichte des k. k. Pionnier-Regimentes in Verbindung mit einer Geschichte des Kriegs-Brückenwesens in Österreich*. I. Theil. I. Band. Wien, 1878.
- BRINNER, 1878b = BRINNER, Wilhelm: *Geschichte des k. k. Pionnier-Regimentes in Verbindung mit einer Geschichte des Kriegs-Brückenwesens in Österreich*. I. Theil. II. Band. Wien, 1878.
- BROUCEK, 1988 = BROUCEK, Peter (a kiadásban közreműködtek: ZIVKOVIC, Georg és KLIMA, Herbert): *Die Allerhöchste Oberbefehl. Die Gardien*. Nach Manuscriptfragmenten von Obstlt. Alphons Freiherr von Wrede. Wien,

1988. (=Militaria Austriaca VI.; Geschichte der k. u. k. Wehrmacht. VI.)³

BROUCEK-PEBALL, 2000 = BROUCEK, Peter – PEBALL, Kurt: *Geschichte der österreichischen Militärhistoriographie*. Köln – Weimar – Wien, 2000.

CASTLE, 2003 = CASTLE, Ian: *Austerlitz 1805 The fate of empires*. Osprey Publishing Campaign 101. Oxford, 2003.

CHANDLER, 1966 = CHANDLER, David: *The campaigns of Napoleon*. London, 1966.

CHANDLER, 1993 = CHANDLER, David: *Jena 1806. Napoleon destroys Prussia*. Osprey Publishing, Campaign 20. London, 1993.

CLAUSEWITZ, 1857 = CLAUSEWITZ, Carl von: *Vom Kriege*. Zweite Auflage. Dritter Band. Berlin, 1857.

CLAUSEWITZ, 1917 = CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról*. Budapest, 1917.² (Ford.: báró HAZAI Samu, első kiadása: Budapest, 1892.)

Correspondance, 1866 = *Correspondance de Napoléon Ier*. Tome deux-neuvième. Paris, 1866.

CRISTE, 1903 = CRISTE, Oskar: *Die österreichische Truppen-Aufstellung gegen Preussen und Polen, 1790*. In *Mittheilungen des K. und K. Kriegs-Archivs*. Dritte Folge, II. Band. Wien, 1903. 1–156.

CRISTE, 1904 = CRISTE, Oskar: *Kriege unter Josef II*. Wien, 1904.

CRISTE, 1913 = CRISTE, Oskar: *Befreiungskrieg 1813 und 1814*. Einzeldarstellungen der entscheidenden Kriegereignisse. Band I. Österreichs Betritt zur Koalition (1813). Wien, 1913.

CSIKÁNY, 2000 = CSIKÁNY Tamás: *Honvédtüzérség az 1848-49-es szabadságharcban*. Budapest, 2000.

CSIKÁNY, 2001 = CSIKÁNY Tamás: *Az európai hadművészet a harmincéves háborútól a XIX. század végéig*. Budapest, 2001.

³ Wrede nagyszabású munkájának hatodik kötetét nem tudta befejezni. Az általa hátrahagyott anyagból Peter Broucek készítette el a hatodik kötetet.

- DEDEKIND, 1879 = DEDEKIND, Franz: *Geschichte des k. k. Kaiser Franz Joseph I. Dragoner-Regimentes Nr. 11, von seiner Errichtung, 20. Dezember 1688, bis 6. Mai 1879*. Wien, 1879.
- DÉPREZ, 1908 = DÉPREZ, Eugène: *Les Volontaires nationaux (1791-1793)*. Paris, 1908.
- DESBRIÈRE-SAUTAI, 1907 = DESBRIÈRE, Édouard - SAUTAI, Maurice: *La Cavalerie pendant la Revolution du 14 juillet 1789 au 26 juin 1794 la crise*. Paris-Nancy, 1907.
- DIETRICH, 1859 = DIETRICH von Hermannsthal, Friedrich: *Geschichte des Tyroler Feld- und Land-, später 46. Linien-Infanterie-Regiments. Errichtet 1745, reducirt 1809*. Krakau, 1859.
- DOLLECZEK, 1887 = DOLLECZEK, Anton: *Geschichte der österreichischen Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart*. Wien, 1887.
- DONNERSBERG, 1892 = DONNERSBERG, August Hoffmann von: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Nr. 61 1798 - 1892*. Wien, 1892.
- DORMÁNDY, 1914 = DORMÁNDY Géza: Magyar csapatok az 1813. évi drezdai csatában. In *Hadtörténelmi Közlemények* 15 (1914). 76-113., 262-281., 442-457.
- Dragoner*, 1893 = *Das kais. u. kön. Dragoner-Regiment Nikolaus I. Kaiser von Rußland Nr. 5 von der Errichtungs-Periode (1721) bis in die Gegenwart*. Marburg a. d. Drau, 1893.
- DRAGONI, 1897 = DRAGONI Edler von Rabenhorst, Alfons: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Prinz Friedrich August Herzog von Sachsen, Nr. 45. von der Errichtung bis zur Gegenwart*. Brünn, 1897.
- DUFFY, 2003 = DUFFY, Christopher: *Sieben Jahre Krieg 1756-1763*. Wien, 2003.
- DUPUIS, 1907 = DUPUIS, V.: *Les opérations militaires sur la Sambre en 1794. Bataille de Fleurus*. Paris, 1907.
- EGGER, 1999 = EGGER, Rainer: *Das Gefecht bei Hollabrunn und Schöngrabern 1805*. Militärhistorische Schriftenreihe Heft 27. Wien, 1999.²
- EHNL, 1913 = EHNL, Maximilian = *Befreiungskrieg 1813 und 1814*. Einzeldarstellungen der entscheidenden Kriegsergebnisse. Band IV. Schlacht bei Kulm. Wien, 1913.

- ERZHERZOG KARL, 1806 = [ERZHERZOG KARL:] *Grundsätze der höhern Kriegs-Kunst für die Generäle der österreichischen Armee*. Wien, 1806.⁴
- FEJTŐ, 1997 = FEJTŐ Ferenc: *II. József*. Budapest, 1997.
- FIEDLER-PICK, 1898 = FIEDLER, Rudolf Freih. v. – PICK, Leopold: *Geschichte des k. und k. Infanterie-Regiments Freiherr von Appel Nr. 60*. Erlau, 1898.
- FINKE, 1896a = FINKE, Edmund: *Geschichte des k. und k. ungarischen Infanterie-Regimentes Nr. 37 Erzherzog Joseph*. I. Band. Wien, 1896.
- FINKE, 1896b = FINKE, Edmund: *Geschichte des k. und k. ungarischen Infanterie-Regimentes Nr. 37 Erzherzog Joseph*. II. Band. Wien, 1896.
- FONTAINE, 1893 = FONTAINE von Felsenbrunn, Karl: *Geschichte des Infanterie-Regiments Nr. 42 für die Mannschaft*. h. n., 1893.
- FORMANEK, 1886 = FORMANEK, Jaromir: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regiments Nr. 41, derzeit Josef Freiherr Vecsey de Vecse et Börölyö-Iságfa, k. k. Feldmarschall-Lieutenant*. I. Band. Das alte Regiment. Von der Errichtung des Regiments bis zur Verlegung des Werbbezirkes nach Galizien. 1701 – 1806. Czernowitz, 1886.
- FORMANEK, 1897 = FORMANEK, Jaromir: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regiments Nr. 41, derzeit Josef Freiherr Vecsey de Vecse et Börölyö-Iságfa, k. k. Feldmarschall-Lieutenant*. II. Band. Das neue Regiment. Von der Verlegung des Werbbezirkes nach Galizien bis zur Gegenwart. 1807 – 1887. Czernowitz, 1887.
- GARTNER-POLLAK, 1892 = GARTNER Edler von Romansbrück, Anton – POLLAK, Franz: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Erzherzog Carl Stephan No. 8 von der Errichtung des Regimentes bis auf die Gegenwart*. III. Band. Brünn, 1892.
- Generals Reglement*, 1769 = *Generals Reglement*. Wien, 1769.
- Geschichte*, 1838 = *Geschichte des 53ten ungarischen Linien-Infanterie-Regimentes*. Wien, 1838.

⁴ Károly főherceg válogatott írásai között lásd: [ERZHERZOG KARL:] Beiträge zum praktischen Unterrichte im Felde für die Offiziere der österreichischen Armee. In: *Ausgewählte Schriften Weiland seiner Haiserlichen Hoheit des Erzherzogs Carl von Oesterreich*. Erster Band. Wien und Leipzig, 1893. 1–85. o.; magyarul részlete: *A hadművészet* 1974. 486–506. o.

- Geschichte, 1854 = Geschichte des k. k. 39. Infanterie-Regiments Dom Miguel vom Jahre 1756 bis 1853. Innsbruck, 1854.*
- Geschichte, 1860 = Geschichte des k. k. achten Uhlanen-Regimentes Erzherzog Ferdinand Maximilian Von seiner Errichtung 1718 bis August 1860. Wien, 1860.*
- Geschichte, 1871 = Geschichte des k. und k. 52. Linien-Infanterie-Regiments Erzherzog Franz Carl. Wien, 1871.*
- Geschichte, 1875 = Geschichte des k. k. 36. Linien-Infanterie-Regiments. Prag, 1875.*
- Geschichte, 1879 = Geschichte des k. k. Infanterie-Regiments Georg Prinz von Sachsen Nr. 11. Teschen, 1879.*
- Geschichte, 1881 = Geschichte des k. k. 53. Infanterie-Regimentes Erzherzog Leopold Ludwig. Tulln, 1881.*
- Geschichte, 1882 = Geschichte des k. k. Infanterie-Regiments Leopold II., König der Belgier Nr. 27. Wien, 1882.*
- Geschichte, 1888 = Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Oskar II. Friedrich König von Schweden und Norwegen Nr. 10 von seiner Errichtung 1715 bis November 1888. Wien, 1888.*
- Geschichte, 1892 = Geschichte des kaiserlichen und königlichen Infanterie-Regimentes Freiherr von Mollinary Nr. 38, seit seiner Errichtung 1725 bis 1891. Budapest, 1892.*
- Geschichte, 1895 = Geschichte des k. und k. Dragoner-Regiments Graf Paar Nr. 2 von seiner Errichtung bis zur Gegenwart 1672-1891. Olmütz, 1895.*
- Geschichte, 1902 = Geschichte des k. u. k. Dragoner-Regimentes Kaiser Ferdinand Nr. 4. 1672-1902. Wiener-Neustadt, 1902.*
- Geschichte, 1905 = Geschichte des k. und k. Feldjägerbataillons Nr. 11. Kőszeg, 1905.*
- GHILLANY, 1855 = GHILLANY, F. W.: Diplomatisches Handbuch. II. Theil. Noerdlingen, 1855.*
- GHILLANY, 1865 = GHILLANY, F. W.: Europäische Chronik von 1492 bis Ende April 1865. Erster Band. 1492 bis 1830. Leipzig, 1865.*

- GRÄFFER, [August], 1791 = GRÄFFER, [August]: *Geschichte der kaiserl. königl. Regimentenseit ihrer Errichtung bis auf gegenwärtige Zeiten*. Wien, 1791.
- GRÄFFER, [August], 1804a = GRÄFFER, [August]: *Geschichte der kaiserl. königl. Regimenten, Borps, Bataillons, und anderen Militär-Branchen; seit ihrer Errichtung bis zu Ende des Feldzuges 1799*. Erster Band. Wien, 1804.
- GRÄFFER, [August], 1804b = GRÄFFER, [August]: *Geschichte der kaiserl. königl. Regimenten, Borps, Bataillons, und anderen Militär-Branchen; seit ihrer Errichtung bis zu Ende des Feldzuges 1799*. Zweyter Band. Wien, 1804.
- GRAMM, 2005 = GRAMM, Ernst: General Mack und die österreichische Armee in Deutschland auf dem Weg nach Ulm. In: *Kaisertum Österreich 1804–2004 Europe en armes*. Wien, 2005.
- GUIBERT, 1772a = [GUIBERT, Jacques-Antoine-Hyppolyte Comte de:] *Essai général de tactique*. Tome premier. Londres, 1772.
- GUIBERT, 1772b = [GUIBERT, Jacques-Antoine-Hyppolyte Comte de:] *Essai général de tactique*. Tome second. Londres, 1772.
- HOCHEDLINGER, 2005 = HOCHEDLINGER, Michael: Erzherzog Karl und die Reform des Österreichischen Heerwesens 1801-1809. In *Kaisertum Österreich 1804–2004 Europe en armes*. Wien, 2005.
- HOEN, 1913 = HOEN, Maximilian Ritter von: *Befreiungskrieg 1813 und 1814*. Einzeldarstellungen der entscheidenden Kriegsereignisse. Band V. Feldzug von Leipzig. Wien, 1913.
- HOEN-KERCHNAWE, 1910 = HOEN, Maximilian Ritter von – KERCHNAWE, Hugo: *Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz*. Krieg 1809. IV. Band. Aspern. Wien, 1910.
- HOEN-MAYERHOFFER-KERCHNAWE, 1909 = HOEN, Maximilian Ritter von – MAYERHOFFER von Vedropolje, Eberhard – KERCHNAWE, Hugo: *Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz*. Krieg 1809. III. Band. Neumarkt, Ebelsberg, Wien. Wien, 1909.
- HOEN-VELTZÉ, 1908 = HOEN, Maximilian Ritter von – VELTZÉ, Alois: *Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz*. Krieg 1809. II. Band. Italien. Wien, 1908.
- HOLD, 1875 = HOLD, Alexander: *Geschichte des k. k. 48. Linien-Infanterie-Regimentes von seiner zweiter Errichtung im Jahre 1798 an*. Wien, 1875.

- HOLLINS, 2000 = HOLLINS, David: *Marengo 1800 Napoleon's day of fate*. Osprey Publishing, Campaign 70. Oxford, 2000.
- HOLLINS, 2002 = HOLLINS, Dave: *Austrian Auxiliary Troops 1792-1816*. Osprey Publishing, Men-at-Arms 229. Oxford, 2002.
- HOLLINS, 2003a = HOLLINS, David: *Austrian Napoleonic Artillery 1792-1815*. Osprey Publishing, New Vanguard 72. Oxford, 2003.
- HOLLINS, 2003b = HOLLINS, David: *Hungarian Hussar 1756-1815*. Osprey Publishing, Warrior 81. Oxford, 2003.
- HOLLINS, 2004 = HOLLINS, David: *Austrian Commanders of the Napoleonic Wars 1792-1815*. Osprey Publishing, Elite 101. Oxford, 2004
- HORMAYR, 1817 = HORMAYR, Joseph: *Das Heer von Innerösterreich unter den Befehlen des Erzherzog Johann im Kriege von 1809*. Leipzig und Altenburg, 1817. (második, részben javított kiadás: Leipzig, 1848.)
- HORSETZKY, 1905 = HORSETZKY, Adolf von: *Kriegsgeschichtliche Übersicht der wichtigsten Feldzüge in Europa seit 1792*. Wien, 1905.⁶
- HORSTENAU, 1913 = HORSTENAU, Edmund Glaise von: *Befreiungskrieg 1813 und 1814*. Einzeldarstellungen der entscheidenden Kriegsergebnisse. Band III. Feldzug von Dresden. Wien, 1913.
- HÖDL, 1906 = HÖDL, Rudolf von: *Geschichte des k. und k. Infanterieregiments Nr. 29 auf immerwährende Zeiten Gideon Ernst Freiherr von Laudon*. Temesvár, 1906.
- HÖPFNER, 1850. = HÖPFNER, Eduard v.: *Der Krieg von 1806 und 1807*. Erster Theil. Erster Band. Berlin, 1850.
- HUBKA, 1902 = HUBKA von Czernczitz, Gustav Ritter: *Geschichte des k. und k. Infanterie-Regiments Graf von Lacy Nr. 22 von seiner Errichtung bis zur Gegenwart*. Zara, 1902.
- IFJ. BARTA, 2000 = IFJ. BARTA János: *A tizennyolcadik század története*. Budapest, 2000.
- JACUBENZ, 1904 = JACUBENZ: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Erzherzog Ludwig Salvator Nr. 58*. Wien, 1904.
- JANOTA, 1889 = JANOTA, Robert: *Geschichte des k. und k. Infanterie-Regimentes Graf Daun Nr. 56*. Teschen, 1889.²

- JOHANN, 1877 = JOHANN, Erzherzog: *Geschichte des k. k. Linien-Infanterie-Regiments Erzherzog Wilhelm No. 12. I. Theil.* Wien, 1877.
- JOMINI, 1819a = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Second. Paris, 1819.
- JOMINI, 1819b = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Troisième. Paris, 1819.
- JOMINI, 1819c = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Quatrième. Paris, 1819.
- JOMINI, 1820 = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Cinquième. Paris, 1820.
- JOMINI, 1821a = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Huitième. Paris, 1821.
- JOMINI, 1821b = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Neuvième. Paris, 1821.
- JOMINI, 1822a = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Dixième. Paris, 1822.
- JOMINI, 1822b = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Onzième. Paris, 1822.
- JOMINI, 1822c = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Deuzième.⁵ Paris, 1822.
- JOMINI, 1824a = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Treizième. Paris, 1824.
- JOMINI, 1824b = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Quatorzième. Paris, 1824.
- JOMINI, 1838a = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Sixième. Paris, 1838.
- JOMINI, 1838b = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution.* Tome Septième. Paris, 1838.

⁵ A címlapon tévesen „Onzième” áll.

- JOMINI, 1838c = JOMINI, [Antoine-Henri] Baron de: *Précis de l'art de la guerre*. I^e partie. Paris, 1838.⁶
- JOMINI, 1838d = JOMINI, [Antoine-Henri] Baron de: *Précis de l'art de la guerre*. IIe partie. Paris, 1838.
- JOMINI, 1839 = JOMINI, [Antoine Henri, Baron de]: *Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution*. Tome Quinzième. Paris, 1839.
- JOMINI, 1862 = JOMINI, [Antoine-Henri] Baron de: *The art of war*. Philadelphia, 1862.⁷
- JOMINI, 1881 = JOMINI, [Antoine-Henri Baron de]: *Abriss der Kriegskunst*. Berlin, 1881.⁸
- KANDELSDORFER, 1899 = KANDELSDORFER, Karl: *Geschichte des k. u. k. Feld-Jäger-Bataillons Nr. 3 dermal Feld-Bataillon Nr. 13 der Tiroler Kaiser-Jäger*. I. Band 1808-1850. Wien, 1899.
- KIRCHTHALER, 1895 = KIRCHTHALER, Ludwig: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Nr. 2 für immerwährende Zeiten Alexander I. Kaiser von Rußland*. Wien, 1895.
- KISFALUDY, 1962 = KISFALUDY Sándor: *Napló és Francia fogságom*. Budapest, 1962.
- KOCSIS, 1985 = *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. Szerk.: Dr. KOCSIS Bernát. Budapest, 1985.
- KREIPNER, 1900 = KREIPNER, Julius: *Geschichte des k. und k. Infanterie-Regimentes Nr. 34 für immerwährende Zeiten Wilhelm I. Deutscher Kaiser und König von Preussen 1733 – 1900*. Kaschau, 1900.

⁶ Jomini munkáját teljes egészében nem fordították le magyar nyelvre. Első részleges fordítása (JOMINI: A hadviselés alapelveiről. Szemelvények a XIX. századi burzsoá katonai teoretikusainak és szakíróinak műveiből I. Szerk.: dr. ÖLVEDI Ignác. Oroszból ford.: NÉMETH Gyula. ZMKA Belső kiadvány. Budapest, 1973.) nem az eredeti kiadást, hanem az orosz fordítást (!) használta, ezért nem tekinthetjük megbízhatónak. A második, PERJÉS Géza kiváló fordítása is csak részleteket tartalmaz a második francia kiadás alapján: A hadművészet 1974. 568–622. o.; ugyanezen szöveg a fordító megjelölése nélkül: KOCSIS 1985. 271–322. o.

⁷ Jomini első angol nyelvű fordítása, kiadása óta számos kiadást megért. Nyelvhasználatát modernizálva, de az eredeti fordítást felhasználva legújabb kiadása: JOMINI, Antoine Henri de: *The art of war*. Rockville, 2007.

⁸ Az angolhoz hasonlóan máig az első 1881-es, Boguslawski-féle fordítás modernizált változatát használják, legújabb kiadása: JOMINI, Antoine Henri: *Abriss der Kriegskunst*. Zürich, 2009.

- Kriege*, 1905a = *Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz*. Krieg gegen die französische Revolution 1792–1797. I. Band. Einleitung. Wien, 1905.
- Kriege*, 1905b = *Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz*. Krieg gegen die französische Revolution 1792–1797. II. Band. Feldzug 1792. Wien, 1905.
- LATTERER, 1874 = LATTERER von Lintenburg, Adolf Ritter: *Geschichte des k. k. 15. Infanterie-Regiments Adolf Herzog zu Nassau*. Prag, 1874.
- LÁZÁR, 2006 = LÁZÁR Balázs: Mantova visszafoglalása a második koalíciós háború idején, 1799. július 5 – július 30. In *Hadtörténelmi Közlemények* 119. 415–457. Budapest, 2006.
- LEILER, 1856 = LEILER, Anton: *Geschichte des k. k. Infanterieregimentes Erzherzog Rainer No. 59 seit seiner Errichtung 1682 bis zum Schlusse des Jahres 1855*. Salzburg, 1856.
- LENKEFI, 2000 = LENKEFI Ferenc: Kakas a kasban. Francia hadifoglyok Magyarországon az első koalíciós háború idején 1793–1797. Budapest, 2000.
- LLOYD, 1781 = LLOYD, [Henry Humphrey Evans]: *Continuation of the history of the late war in Germany, between the King of Prussia, and the Empress of Germany and her allies, Part II*. London, 1781.⁹
- MACIAGA, 1898 = MACIAGA, Josef: *Geschichte des k. u. k. galizischen Infanterie-Regimentes Feldmarschall Friedrich Josias Prinz zu Sachsen-Coburg-Saalfeld Nr. 57*. Wien, 1898.
- MAENDL, 1897 = MAENDL, Maximilian: *Geschichte des K. und K. Infanterie-Regiments Nr. 51*. I. Band. (1702 – 1802.) Klausenburg, 1897.
- MAENDL, 1899 = MAENDL, Maximilian: *Geschichte des K. und K. Infanterie-Regiments Nr. 51*. II. Band. (1802 – 1898.) Klausenburg, 1899.
- MANDEL, 1893 = MANDEL, Friderich: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Guidobald Graf von Starhemberg Nr. 13*. Zweiter Band. Krakau, 1893.
- MAY, 1901 = MAY, Josef: *Geschichte des kaiserlich und königlichen Infanterie-Regimentes No 35*. Pilsen, 1901.

⁹ A kötet első kiadása a szerző nevének feltüntetése nélkül „Vol. I.” kötetmegjelöléssel 1766-ban Londonban jelent meg.

- MAYER, 1875 = MAYER, Ferdinand: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Nr. 39, gegenwärtig Großfürst Alexis von Rußland, von seiner Errichtung 1756 bis Ende 1875*. Wien, 1875.
- MAYERHOFFER, 1904 = MAYERHOFFER von Vedropolje, Eberhard: *Österreichs Krieg mit Napoleon I. 1809*. Wien, 1904.
- MAYERHOFFER, 1905 = MAYERHOFFER von Vedropolje, Eberhard: *1805. Der Krieg der 3. Koalition gegen Frankreich (in Süddeutschland, Österreich und Oberitalien)*. Wien, 1905.
- MAYERHOFFER-CRISTE, 1907 = MAYERHOFFER von Vedropolje, Eberhard – CRISTE, Oskar: *Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz. Krieg 1809. I. Band. Regensburg*. Wien, 1907.
- Militär*, 1794a = *Das Österreichische Militär betreffende Schriften, Erster Band*. Enthält das Generalreglement oder Verhaltungen für die Kayserlich-Königliche Generalität, und Nachrichten von der jeßigen Stärke der Kayserl. Königl. Armee. Frankfurt und Leipzig, 1794.
- Militär*, 1794b = *Das Österreichische Militär betreffende Schriften, Zweiter Band*. Enthält das neueste Dienst- und Exercierreglement für die sämmtliche Kayserl. Königl. Infanterie. Frankfurt und Leipzig, 1794.
- Militär*, 1794c = *Das Österreichische Militär betreffende Schriften, Dritter Band*. Enthält das Stand- und Verpflegs-Regulament der ganzen K. K. Armee. Frankfurt und Leipzig, 1794.
- Militär*, 1794d = *Das Österreichische Militär betreffende Schriften, Vierter Band*. Enthält: die Kriegsgesetze für die sämmtliche Kayserl. Königliche Armee, in den Feldzügen des leßten Dezennimus, der 18. Jahrhunderts. Frankfurt und Leipzig, 1794.
- Militär*, 1796a = *Das Österreichische Militär betreffende Schriften, Fünfter Band*. Enthält: allerneustes Exercier-Reglement für die gesammte Kayserl. Königl. Kavallerie. Frankfurt und Leipzig, 1796.
- Militär*, 1796b = *Das Österreichische Militär betreffende Schriften, Sechster Band*. Enthält: Neustes Reglement für die sämmtliche Kayserlich. Königliche Kavallerie. Frankfurt und Leipzig, 1796.
- MÜLLER, 1845a = MÜLLER, Franz: *Die kaiserlich-königliche Armee seit Errichtung der stehenden Heere bis auf die neueste Zeit*. Erster Band. Prag, 1845.

- MÜLLER, 1845b = MÜLLER, Franz: *Die kaiserlich-königliche Armee seit Errichtung der stehenden Heere bis auf die neueste Zeit*. Zweiter Band. Prag, 1845.
- NAGY, 2001 = NAGY István: Az austerlitz-i csata. In *Aetas*. 2001. (16.) 2. sz. 50-79.
- NAGY, 2007 = NAGY István: Az 1809-es magyarországi hadjárat. In *Bonaparte Napóleon koronája és üzenete*. 115-133. Szeged, 2007.
- NAGY-L., 2006: NAGY-L. István: A Belső-Ausztriai Hadsereg és a főparancsnokság kérdése. In *Pápai Múzeumi Értesítő* 11. 265-283. Pápa, 2006.
- NAGY-L., 2009 = NAGY-L., István: Die Einteilung und die Stärke der Armee von Innerösterreich im Feldzug von Ungarn. In *Zusammenfassung der Beiträge zum Napoleon Symposium „Feldzug 1809“ im Heeresgeschichtlichen Museum Wien, 4. und 5. Juni 2009*. 200-205. Wien, 2009.
- NAGY-L., 2012 = NAGY-L. István: A császári-királyi hadsereg magasabbegység-szervezete 1765-1815. In *Hadtörténelmi Közlemények*. 2012. (125.) 1. sz. 5-40.
- NAHLIK, 1863 = NAHLIK, Johann Edlen von: *Geschichte des kais. kön. 55. Linien-Infanterie-Regimentes Baron Bianchi*. Brünn, 1863.
- NAPOLÉON, 1823a = NAPOLÉON: Dix sept notes sur l'ouvrage intitulé: *Considérations sur l'art de la guerre*. Notes I.-VI. In: MONTHOLON, [Charles Tristan] Comte de: *Mémoires pour servir à l'histoire de France, sous Napoléon, écrits à Sainte-Hélène*. Tome Premier. Francfort sur le Mein, 1823. 185-246.¹⁰
- NAPOLÉON, 1823b = NAPOLÉON: Dix sept notes sur l'ouvrage intitulé: *Considérations sur l'art de la guerre*. Notes VII-XVIII. In: MONTHOLON, [Charles Tristan] Comte de: *Mémoires pour servir à l'histoire de France, sous Napoléon, écrits à Sainte-Hélène*. Tome Deuxième. Paris-Berlin-Francfort s. l. M., 1823.; Notes VII-XVIII.: 1-163.
- NAPOLÉON, 1823c = NAPOLÉON: Seventeen notes On the Work intitled „Considerations on the Art of War,” printed at Paris in 1816. Note I-VI. In: MONTHOLON, [Charles Tristan] Count de: *Memoirs of the History of France*

¹⁰ Napóleon memoárjainak Montholon által lejegyzett hat kötetét 1823-ban egyszerre három nyelven: eredetiben franciául, fordításban angolul (csak öt kötet került kiadásra) és németül adták ki. Magyarul, Perjés Géza fordításában az első nyolc megjegyzés megjelent: *A hadművészet* 1974. 392-462. o.; Rogniat eredeti szövegeinek idézése és a fordító megjelölése nélkül, de az előzővel megegyező szöveget közöl: KOC SIS 1985. 31-71. o. A „tizenhét megjegyzés” első hat megjegyzése az első kötet végén, a hetedik-től tizennyolcadik (összegzés) megjegyzések a második kötet elején találhatók. A jegyzetekben mind a négy kiadott nyelv kötetére hivatkozom.

during the reign of Napoleon. *Historical Miscellanies*. Vol. I. London, 1823. 233–306.

NAPOLÉON, 1823d = NAPOLÉON: Seventeen notes On the Work intitled „Considerations on the Art of War,” printed at Paris in 1816. Note VII–XVIII. In: MONTHOLON, [Charles Tristan] Count de: *Memoirs of the History of France during the reign of Napoleon*. *Historical Miscellanies*. Vol. II. London, 1823. 1–195.

NAPOLÉON, 1823e = NAPOLÉON: Siebzehn Anmerkungen zu dem Werke: Betrachtungen über die Kriegskunst, vom General Rogniat. I–VI. In: MONTHOLON, [CHARLES TRISTAN MARQUIS DE:] *Denkwürdigkeiten zur Geschichte Frankreichs unter Napoleon*. Erster Theil. Berlin, 1823. 141–198.

NAPOLÉON, 1823f = NAPOLÉON: Siebzehn Anmerkungen zu dem Werke: Betrachtungen über die Kriegskunst, vom General Rogniat. VII–XVIII. In: MONTHOLON, [CHARLES TRISTAN MARQUIS DE:] *Denkwürdigkeiten zur Geschichte Frankreichs unter Napoleon*. Zweiter Theil. Berlin, 1823. 1–132.

NETOLICZKA–VICQ–SYPNIEWSKY, 1894 = NETOLICZKA, August – VICQ de Cumplich, Gustav Freiherr de – SYPNIEWSKY, Alfred Ritter von: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Feldmarschall Carl Joseph Graf Clerfayt de Croix*. Jaroslau, 1894.

NEUWIRTH, 1885 = NEUWIRTH, Victor Ritter v.: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Nr. 54*. Wien, 1885.

NOSINICH, 1882 = NOSINICH, J.: Kaiser Joseph II. als Staatsmann und Feldherr. In *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs*. Wien, 1882. 219–288., 349–416.

NOSINICH, 1883 = Nosinich, J.: Kaiser Joseph II. als Staatsmann und Feldherr. In *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs*. Wien, 1883. 1–109., 131–179.

PÁLFFY, 2011 = PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, 2011.

PERJÉS, 2004 = PERJÉS Géza: A szentgotthárdi csata (1664. VIII. 1.). In „*Szentgotthárd-Vasvár 1664*” *Háború és béke a XVII. század második felében*. Szerk.: TÓTH Ferenc és ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs. Szentgotthárd, 2004.

PIZZIGHELLI, 1881 = PIZZIGHELLI, Cajetan: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Kaiser Franz Joseph No. 1 1716 – 1881*. Troppau, 1881.

PIZZIGHELLI, 1903 = PIZZIGHELLI, Cajetan: *Geschichte des k. u. k. Dragoner-*

- Regimentes Johannes Josef Fürst von und zu Liechtenstein Nr. 10. 1631 - 1903.* Wien, 1903.
- PIZZIGHELLI, 1905 = PIZZIGHELLI, Cajetan: *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Friedrich Leopold Prinz von Preussen Nr. 2. 1742 - 1905.* Kronstadt, 1905.
- PLOTHO, 1818 = PLOTHO, Carl von: *Krieg des verbündeten Europa gegen Frankreich im Jahre 1815.* Berlin, 1818.
- POÓR, 2003 = POÓR János: *Adók, katonák országgyűlések 1796–1811/12.* Budapest, 2003.
- PORTH, 1877 = PORTH: *Schlacht bei Neerwinden 18. März 1793.* In *Mitteilungen des k. k. Kriegsarchivs*, h. n., 1877. 329–382.
- PRYBILA, 1858 = PRYBILA, Carl Edl. v.: *Geschichte des k.k. 27. Linien-Infanterie-Regiments Leopold I., König der Belgier.* Wien, 1858.
- RAINER, 1897 = RAINER von Lindenbüchel, Robert Ritter: *Geschichte des kaiserlich und königlichen Infanterie-Regimentes No. 35. II. Band.* Wien und Prag, 1897.
- RAUCHENSTEINER, 1994 = RAUCHENSTEINER, Manfred: *Die Schlacht von Aspern am 21. und 22. Mai 1809.* Militärgeschichtliche Schriftenreihe Heft 11. Wien, 1994.⁵
- RAUCHENSTEINER, 1997 = RAUCHENSTEINER, Manfred: *Die Schlacht bei Deutsch Wagram am 5. und 6. Juli 1809.* Militärgeschichtliche Schriftenreihe Heft 36. Wien, 1997.⁴
- RÉFI, 2008 = RÉFI Attila: *A császári-királyi huszárság törzstisztikara a francia forradalmi és a napóleoni háborúk korában /1792-1815/.* Budapest, 2008. Doktori (PHD) disszertáció (kézirat).
- Reglement Cavallerie, 1769 = Reglement für die sämmentlich Kaiserlich-Königliche Cavallerie.* Wien, 1769.
- Reglement Infanterie, 1769 = Reglement für die sämmentlich Kaiserlich-Königliche Infanterie.* Wien, 1769.
- REISZ T., 2002 = REISZ T. Csaba: *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében.* Budapest, 2002.
- RIEDL, 1901 = RIEDL von Riedenau, Erich Freiherr: *Geschichte des k. und k. Uhlanen-Regimentes Erzherzog Carl Nr. 3 von seiner Errichtung im Jahre 1801 bis zur Gegenwart.* Wien, 1901.

- R. KISS, 1909 = R. KISS István: *Az utolsó nemesi felkelés*. I. kötet. Budapest, 1909.
- RONA, 1901 = RONA, dr. Ludwig: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Adolf Grossherzog von Luxemburg, Herzog von Nassau Nr. 15 1701 - 1901*. Prag, 1901.
- RUPPRECHT 1871 = RUPPRECHT von Virtsolog, Coloman: *Geschichte des k. k. 60. Linien-Infanterie-Regimentes gegenwärtig Gustav Prinz von Wasa*. Wien, 1871.
- SASKI, 1900 = SASKI: *Campagne de 1809 en Allemagne et Autriche*. Tome deuxième. Paris - Nancy, 1900.
- SCHELS, 1820 = SCHELS, J. B.: *Der Feldzug der kaiserlich-österreichischen und der alliirten Armeen in den Niederlanden im Jahre 1794*. Dritter Abschnitt. 3. *Oesterreichische Militärische Zeitschrift*, 1820. Erster Band. 3-61.¹¹
- Schematismus*, 1808 = *Schematismus der kais. königl. Armée auf das Jahr 1808*. Wien, 1808.
- SCHMARDA, 1898 = SCHMARDA, Carl: *Kurzgefasste Geschichte des k. u. k. Otočaner Infanterie-Regiments Graf Jellačić No. 79 und seiner Stammregimenter*. Agram, 1898.
- SCHMEDES, 1878 = SCHMEDES, Emil: *Geschichte des k. k. 28. Infanterie-Regimentes F.Z.M. Ludwig Ritter von Benedek*. Wien, 1878.
- SEELIGER, 1900 = SEELIGER, Emil: *Geschichte des kaiserlichen und königlichen Infanterie-Regiments No. 32, für immerwährende Zeiten: Kaisern und Königin Maria Theresia, von seiner Errichtung 1741 bis 1900*. Budapest, 1900.
- SEMEK, 1904 = SEMEK: *Die Artillerie im Jahre 1809*. In *Mittheilungen des K. und K. Kriegs-Archivs*. Dritte Folge, III. Band. Wien, 1904. 51-110.
- SEMEK-WREDE, 1905 = SEMEK, Anton - WREDE, Alphons Freiherr von: *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*. IV. Band. I. Theil. Wien, 1905.
- SIKORA, 1847 = SIKORA, Joseph: *Geschichte des kais. königl. österreichischen 58ten Linien-Infanterie-Regiments vom Jahre 1757 bis 6. August 1846*. Lemberg, 1847.
- SITTIG, 1908 = SITTIG, Heinrich von: *Geschichte des k. u. k. Feldjäger-Bataillons Nr. 1. Reichenberg*, 1908.

¹¹ Schels munkája nyolc részben látott napvilágot 1818 és 1820 között, a hivatkozott a hatodik rész.

- STANKA, 1894 = STANKA, Julius: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Erzherzog Carl Nr. 3. Erster Band.* Wien, 1894.
- STRACK, 1856 = STRACK, J.: *Geschichte des Sechsten Dragoner-Regimentes Carl Ludwig Graf Ficquelmont.* Wien, 1856.
- STROBL 1902 = STROBL Edl. v. Ravelsberg, Ferdinand: *Geschichte des k. und k. 12. Dragoner-Regimentsseit sener Errichtung bis zur Gegenwart 1798-1890.* Wien, 1902.
- SZIJÁRTÓ, 2010 = SZIJÁRTÓ M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708-1792.* Keszthely, 2010.²
- TELEKI, 1877 = TELEKI Domokos: *A székely határórség története. A szerző hátrahagyott kéziratából közzétette Szabó Károly.* Budapest, 1877.
- THEIMER, 1869 = THEIMER, Alexander: *Geschichte des k. k. siebenten Uhlanen-Regiments Erzherzig Carl Ludwig von seiner Errichtung 1758 bis Ende 1868.* Wien, 1869.
- THÜRHEIM, 1866a = [THÜRHEIM, Andreas Graf:] *Die Reiter-Regimenter der k. k. österreichischen Armee. I. Band. Die Kürassiere und Dragoner.* Wien, 1866.²
- THÜRHEIM, 1866b = [THÜRHEIM, Andreas Graf:] *Die Reiter-Regimenter der k. k. österreichischen Armee. II. Band. Die Hussaren.* Wien, 1866.²
- THÜRHEIM, 1866c = [THÜRHEIM, Andreas Graf:] *Die Reiter-Regimenter der k. k. österreichischen Armee. III. Band. Die Uhlanen.* Wien, 1866.²
- THÜRHEIM, 1880a = THÜRHEIM, A[ndreas] Graf: *Gedenkblätter aus der Kriegsgeschichte der k. k. oesterreichischen Armee. I. Band.* Wien und Teschen, 1880.
- THÜRHEIM, 1880b = THÜRHEIM, A[ndreas] Graf: *Gedenkblätter aus der Kriegsgeschichte der k. k. oesterreichischen Armee. II. Band.* Wien und Teschen, 1880.
- TOMASCHEK, 1889 = TOMASCHEK, Eduard Freiherr von: *Geschichte des k. k. Dragoner-Regiments No. 8 Generallieutenant und Feldmarschall Raimund Graf von Montecuccoli, Reichsfürst und Herzog von Melfi von dessen Errichtung 1617 bis zum Jahre 1888.* Wien, 1889.
- TÓTH-BARBALICS, 2002 = TÓTH-BARBALICS Veronika: *Sok hűhó Münchenért (Harc a bajor örökség körül 1778-79-ben).* In *Sic Itur ad Astra* 2002/2-3 85-149. Budapest, 2002.

- UJHELYI, 1914 = UJHELYI Péter: *Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Maária Terézia haláláig (1657-1780)*. Budapest, 1914.
- VANÍČEK, 1875a = VANÍČEK, Fr.: *Spezialgeschichte der Militärgrenze*. II. Band. Wien, 1875.
- VANÍČEK, 1875b = VANÍČEK, Fr.: *Spezialgeschichte der Militärgrenze*. III. Band. Wien, 1875.
- VANÍČEK, 1875c = VANÍČEK, Fr.: *Spezialgeschichte der Militärgrenze*. IV. Band. Wien, 1875.
- VICTORIN, 1879 = VICTORIN, Josef: *Geschichte des k. k. siebenten Dragoner-Regimentes Herzog Wilhelm von Braunschweig von seiner Errichtung 1663 bis Ende Mai 1879*. Wien, 1879.
- WEISSENBACHER, 1896 = WEISSENBACHER, Victor: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Nr. 19 Erzherzog Franz Ferdinand von der Errichtung 1734 bis 1896*. Wien, 1896.
- WELDEN, 1870 = WELDEN, Ludwig Freiherr von: *Der Feldzug der Oesterreicher gegen Rußland im Jahre 1812*. Wien, 1870.
- WELDEN, 1872 = WELDEN, Ludwig Freiherr von: *Der Krieg von 1809 zwischen Österreich und Frankreich*. Wien, 1872.
- WENGEN, 1879 = WENGEN, Friedrich von der: *Geschichte des k. k. Oesterreichischen 13. Dragoner-Regiments Prinz Eugen von Savoyen seit seiner Errichtung 1682 bis zur Gegenwart*. Brandeis a. d. Elbe, 1879.
- WERTHEIMER, 1890 = WERTHEIMER Ede: *Ausztria és Magyarország a tizenkilencedik század első tizedében*. Első kötet. A lunevillei békétől a pozsonyi békekötésig. Budapest, 1890.
- WERTHEIMER, 1892 = WERTHEIMER Ede: *Ausztria és Magyarország a tizenkilencedik század első tizedében*. Második kötet. A pozsonyi békekötéstől a schönbrunni békekötésig. Budapest, 1892.
- WIENER, 1884 = WIENER: *Das Corps des FML. Friedrich Freiherrn von Hotze im Feldzug 1799*. In *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs*. Wien, 1884. 88-117., 239-265.

- WIENER, 1885 = WIENER, L.: Kaiser Joseph II. als Staatsmann und Feldherr. In *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs*. Wien, 1885. 74-145.¹²
- WLASCHÜTZ, 1913 = WLASCHÜTZ, Wilhelm: *Befreiungskrieg 1813 und 1814. Einzeldarstellungen der entscheidenden Kriegereignisse. Band II. Österreichs entscheidendes Machtaufgebot 1813*. Wien, 1913.
- WÖBER, 2001 = WÖBER, Ferdi Irmfried: *1809 Die Schlacht bei Raab*. Wien, 2001.
- WREDE, 1898a = WREDE, Alphons Freiherr von: *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*. I. Band. Wien, 1898.
- WREDE, 1898b = WREDE, Alphons Freiherr von: *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*. II. Band. Wien, 1898.
- WREDE, 1901 = WREDE, Alphons Freiherr von: *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*. III. Band. Wien, 1901.
- WREDE, 1903 = WREDE, Alphons Freiherr von: *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*. V. Band. Wien, 1903.
- ZACHAR, 1990 = ZACHAR József = *Csaták, hadvezérek, katonák a XVIII. században*. Budapest, 1990.
- ZACHAR, 2003 = ZACHAR József: *„Egy ezredévi szenvedés”*. Budapest, 2003.
- ZACHAR, 2004 = ZACHAR József: *Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683–1792*. Budapest, 2004.
- ZIVKOVIC, 1976 = ZIVKOVIC, Georg: *Alt-Österreichs Heerführer*. [Wien, 1976] (kézirat a Kriegsarchiv könyvtárában a II-61456 jelzet alatt).
- Zur Charakteristik, 1881 = Zur Charakteristik des Erzherzogs Karl und der österreichischen Armee in den Jahren 1801 und 1804. In *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs*. Wien, 1881. 106-121.

¹² A Nosinich ezredes által elkezdett munkát Wiener őrnagy fejezte be.